

VŠEOBECNÝ CÍRKEVNÍ DĚJEPIS.

DÍL TŘETÍ.
NOVÝ VĚK.

Sepsal

Dr. FRANT. XAVER KRYŠTŮFEK,

veřejný řádný professor církevních dějin při c. k. české Karlo-Ferdinandské
universitě v Praze, čestný konsistorní rada v Hradci Králové, rytíř řádu
Božího Hrobu v Jerusalémě.

ČÍSLO XXXII. — ZA ROK 1892.

V PRAZE.

Tiskem kníž. arcib. knihtiskárny za Rohlíčka a Sieversa.

1892.

OBSAH.

Ú v o d.

	Str.
§ 413. Pohled na středověk, přechod k nové době a její ráz.	3

První perioda.

Od vzniku protestantství až k jeho politickému uznání mírem
vestfalským (1517—1648).

Hlava první.

Protestantství.

A. Proticírkevní hnutí v Německu způsobené Martinem Lutherem.

§ 414. Martin Luther vystupuje proti odpustkům	6
§ 415. Lipská disputace	22
§ 416. Lutherův spolek s pohanstvím humanistů a s převratným říšským rytířstvem	28
§ 417. Odsouzení Lutherovo	32
§ 418. Císař Karel V. (1519—1556). Kolínská vyjednávání	37
§ 419. Říšský sněm wormský (1521); Luther na Wartburku; bouře ve Wittenberku; Novokřtělci; válka sickingská	39
§ 420. Melanchthonovy „loci communes“; Lutherův překlad písem sv. a jeho spor s anglickým králem Jindřichem VIII. a Erasmem Rotterdamským	47
§ 421. Norimberští říšští sněmové r. 1522. a 1524.	51
§ 422. Bouře a válka selská; svatba Lutherova; úpadek náboženského mravního života a věd	58
§ 423. Rozšiřování lutheránství	65
§ 424. Boje císařovy s Francií a papežem; Špýrští říšští sněmové r. 1526. a 1529.; podvod Packův a původ názvu: „Protestanté“	72
§ 425. Augsburský říšský sněm r. 1530.; augsburská konfesse a norim- berský náboženský mír r. 1532.	77

B. Proticírkevní hnutí ve Švýcarsku.

	Str.
§ 426. Oldřich Zwingli a jeho učení	89
§ 427. Novokřtění ve Švýcarsku; zwinglianství v ostatních kantonech; Jan Oecolampadius; smrt Zwingliova	101
§ 428. Spor Novotářův o Svátost oltární	109

C. Další vývoj události v Německu až k augsburskému náboženskému míru r. 1555.

§ 429. Snahy apoštolské Stolice o koncil; rozšiřování protestantství až k řezenskému Interimu r. 1541.	115
§ 430. Učení Lutherovo ve Vestfalsku; novokřtění v Münstru a dvojženství lantkraběte Filipa	122
§ 431. Nové násilnosti protestantů, povolnost císařova k nim; Lutherovy poslední doby, smrt a povaha	126
§ 432. Šmalkaldská válka; augsburský Interim; zrada kurfirsta Mořice, augsburský náboženský mír (1555); odstoupení, smrt a povaha císaře Karla V. († 1558)	137

D. Další vývoj protestantství ve Švýcarsku.

§ 433. Jan Kalvin a učení jeho (kalvinství)	148
---	-----

E. Rozšíření protestantství po Evropě a jeho stručné dějiny v jednotlivých zemích.

§ 434. Protestantství v Dánsku, Norsku a Islandě	155
§ 435. Protestantství ve Švédsku	158
§ 436. Protestantství ve Slezsku	162
§ 437. Protestantství v Polsku	164
§ 438. Protestantství v Livonsku a Kuronsku	169
§ 439. Protestantství v Uhersku a Sedmíhradsku	170

Protestantství v Anglii.

§ 440. a) Za Jindřicha VIII. (1509—1547)	176
§ 451. b) Za Eduarda VI. (1547—1553)	187
§ 452. c) Za Marie (1553—1558)	189
§ 453. d) Za Alžběty (1558—1603)	192
§ 454. e) Za Stuartů (1603—1714)	198
§ 455. Protestantství (kalvinství) ve Skotsku	206
§ 456. Protestantství v Irsku	214
§ 457. Protestantství ve Francii	219
§ 458. Protestantství v Nizozemsku	241
§ 459. Protestantství v Rakousích, Štýrsku, Korutansku, Krajině a Přímoří	248
§ 460. Protestantství v Čechách a na Moravě	255
§ 461. Další vývoj náboženských věcí v Německu od míru augsburského (1555) až do počátku 30leté války (1618)	264
§ 462. Další vývoj náboženských věcí v Čechách; povstání protestantských stavů proti králi Ferdinandovi II. a jejich porážka na Bílé Hoře (1620); katolická protireformace	269
§ 463. Třicetiletá válka (1618—1648); vestfalský mír (1648)	286
§ 464. Protestantství v Itálii a Španělsku	291
§ 465. Příčiny rychlého rozšíření protestantství	293

F. Vnitřní vývoj protestantství.

§ 466. Ráz protestantství, duchovenstvo, jeho poměry, a církevní právní soustavy	294
§ 467. Služby boží a kázeň	297

Spory v lutheránských a reformovaných církvích.

	Str.
§ 468. a) Spory mezi lutherány	298
§ 469. b) Spory mezi reformovanými; Arminiáni a Gomaristé	312
§ 470. c) Menší protestanské sekty. Mennonité, Schwenkfeldovci, Weigelovci, blouznivci a jednotliví nevěrci	316
§ 471. Protitrojičníci (Antitrinitáři), Unitáři, Sociniáni	321
§ 472. Theologická literatura	325

Hlava druhá.

Dějiny katolické církve.

A. Sněm tridentský.

§ 473. Tridentský všeobecný církevní sněm	329
---	-----

B. Dějiny papežů.

§ 474. Smrt Lva X., Hadrian VI. (1522—1523), Klement VII. (1523—1534), Pavel III. (1534—1549), Julius III. (1550—1555), Marcell II. (1555), Pavel IV. (1555—1559), Pius IV. (1559—1565) a Pius V. (1566—1572)	353
§ 475. Řehoř XIII. (1572—1585), Sixtus V. (1585—1590), Urban VII. (1590), Řehoř XIV. (1590—1591), Innocenc IX. (1591), Klement VIII. (1592—1605), Lev XI. (1605), Pavel V. (1605—1621), Řehoř XV. (1621—1623), Urban VIII. (1623—1644) a Innocenc X. (1644—1655)	363

C. Duchovní řády a kongregace.

§ 476. Řeholnictvo vůbec	374
------------------------------------	-----

a) Řehole španělského původu.

§ 477. α) Jesuité	374
§ 478. β) Ostatní řády a opravy řeholí španělského původu	388
§ 479. b) Italské řády a kongregace	391
§ 480. c) Náboženské spolky a řády francouzského původu	398

D. Spory o články víry v lůně církve.

§ 481. Spor o neposkvřněném Početí P. Marie	405
§ 482. Bajovy spory o milosti boží; censurování Lessia a Hamelia	406
§ 483. Molinské spory; congruismus	408
§ 484. Jansenské spory	412
§ 485. Richerianismus; Petr Aurelius a vražda tyranna	427

E. Církevní literatura, umění a život.

§ 486. a) Církevní literatura	430
§ 487. b) Církevní umění	440
§ 488. c) Církevní život	442

F. Rozšíření křesťanství mezi národy pohanskými.

§ 489. Křesťanství v Indii a Japanu; sv. František Xaverský, apoštol těchto zemí	446
§ 490. Křesťanství na ostrovech Filippinských, v Annamě, Kambodže, Siamě a Tatařích	453

	Str.
§ 491. Křesťanství v Číně	454
§ 492. Křesťanství v Americe	459
§ 493. Křesťanství v Africe	465

Hlava třetí.

Dějiny východního rozkolu a východních starých bludařství.

A. Východní rozkol.

§ 494. a) Řecká církev pod tureckým panstvím	467
§ 495. b) Zavržení lutheránství a kalvinství řeckou církví	469
§ 496. c) Pokusy papežů sjednotiti Rusy s církví katolickou; zřízení moskevského patriarchátu	472
§ 497. Obnovení unie mezi Kyjevskou metropolí a Stolicí apoštolskou	474
§ 498. Sjednání uherských Ruthenů s apoštolskou Stolicí	480

B. Východní bludařství.

§ 499. Maroniti, Nestoriáné, Jakobiti, Armeni a Habešané	481
--	-----

Druhá perioda.

Od míru vestfalského až po naše časy (1648—1892).

§ 500. Ráz této periody	484
-----------------------------------	-----

První oddělení.

Od míru vestfalského (1648) až do počátku francouzské revoluce (1789).

§ 501. Ráz tohoto období	485
------------------------------------	-----

Hlava první.

Rozšíření křesťanství církví katolickou.

§ 502. Křesťanství v Číně, spory o čínské obyčeje a pronásledování křesťanův	487
§ 503. Křesťanství v Indii, spory o malabarské obyčeje a přehmaty arcibiskupů z Goy	489
§ 504. Křesťanství v Tibetě, Tunkině a Kočinčině, Koree a Ceylonu	491
§ 505. Křesťanství v Americe	491
§ 506. Křesťanství v Africe	494

Hlava druhá.

Dějiny papežův.

§ 506. Papežové v druhé polovici XVII. století: Alexander VII. (1655—1667), Klement IX. (1667—1669); Klement X. (1670—1676), Innocenc XI. (1676—1689), Alexander VIII. (1689—1691), Innocenc XII. (1691—1700)	496
---	-----

	Str.
§ 507. Papežové v XVIII. století: Klement XI. (1700—1721), Innocenc XIII. (1721—1724), Benedikt XIII. (1724—1730), Klement XII. (1730—1740), Benedikt XIV. (1740—1758), Klement XIII. (1758—1769), Klement XIV. (1769—1774) a Pius VI. (1775—1799)	502

Hlava třetí.

Církevní ústava.

A. Hnutí proti církevní ústavě v lůně církve.

§ 508. Tak zvané gallikánské svobody; gallikanismus	512
§ 509. Febronianismus	518
§ 510. Josefinismus	521
§ 511. Spor o nuntiatury; emský kongress	535
§ 512. Pistojská synoda	538

B. Církevní řády, kongregace a spolky.

§ 513. a) Mužské	540
§ 514. b) Ženské	546
§ 515. Zrušení řádu jesuitského a jeho opětné obnovení	549

Hlava čtvrtá.

Vývoj církevního učení spory v lůně církve, bojem proti protestantským bludům, nevěře a rationalismu, východnímu rozkolu, starým východním bludařstvím a církevní literaturou.

§ 516. a) <i>Spory v lůně církve</i> : Quietismus, Molinos, Johanka de la Mothe Guyon; Fénelon	561
§ 517. Spor o Marii z Agredy a jejím spise „Mystické město boží“	565
§ 518. Isenbiehlův spor	566
§ 519. Jan Josef Gassner. Mesmerismus	567

b) Dějiny protestantství.

§ 520. Vzájemný poměr mezi katolíky a protestanty v Německu po míru vestfalském	571
§ 521. Pokusy o smír mezi katolíky a protestanty. Přestup některých protestantských knížat k církvi	576
§ 522. Protestantské sekty: Spener a pietistické spory	580
§ 523. Ochranovští (Herrnhutští)	583
§ 524. Kvakeři (angl. Quakers)	587
§ 525. Methodisté	589
§ 526. Baptisté (novokřtění) a Presbyteriáné	592
§ 527. Swedenborgiáné	593
§ 528. Protestantské missie	595
§ 529. Theologická literatura	597

c) Nevěra a rationalismus.

§ 530. Novověká filosofie. Descartes a Spinoza; angličtí svobodní myslitelé a zednáři	599
§ 531. Mravní zkaženost při dvoře francouzském. Francouzští nevěrci	605
§ 532. Rationalismus v protestantském Německu	609
§ 533. Rationalismus v katolickém Německu	614
§ 534. Rationalismus v Rakousku	618

d) Boj proti východnímu rozkolu.

	Str.
§ 535. α) Unie Ruthenův	621
§ 536. β) Ruská církev. Zrušení moskevského patriarchátu; ruský caesaropapismus	629
§ 537. Bludařství v ruské církvi. (Rozkol — a jeho následky)	631
§ 538. Církevní theologická literatura	636
§ 539. Katolické písemnictví české	643

Druhé oddělení.

Od počátku revoluce francouzské až na naše doby (1789—1892).

§ 540. Ráz tohoto období	644
------------------------------------	-----

Hlava první.

Rozšíření křesťanství církví katolickou v 19. století.

§ 541. Veliké pokroky katolické missionářské činnosti; ústavy pro rozšíření křesťanství	645
§ 542. Východní Indie; rozkol Goy	646
§ 543. Západní Indie	649
§ 544. Čína	651
§ 545. Tibet, Mongolsko, Mandžursko, Korea	654
§ 546. Japonsko	656
§ 547. Afrika	658
§ 548. Turecko	663
§ 549. Amerika	667
§ 550. Austrálie	673

Hlava druhá.

Poměr církve ke státu.

Francouzské církevní poměry.

a) Francouzská revoluce.

§ 551. Příčiny francouzské revoluce; dvojitý sjezd notáblů a národní shromáždění (1789—1791)	677
§ 552. Zákonodárské shromáždění (1791—1792); národní konvent (1792—1796), direktorium a sekta theofilantropů (1795—1799)	693
§ 553. Pius VI. a římská republika	701
§ 554. Konsulská vláda Napoleonova; papež Pius VII. a francouzský konkordát (r. 1801.); obnovení církevního řádu ve Francii	705
§ 555. Císařství; boje Napoleona I. proti papeži Piovi VII., zajetí papežovo	715
§ 556. Pařížský národní sněm	726
§ 557. Zavezení papeže ze Savony do Fontainebleau; pád Napoleonův a návrat papežův do Říma (r. 1814.)	732
§ 558. Rozrušení církve francouzskou revolucí v Itálii	737
§ 559. Rozrušení církve francouzskou revolucí v Německu; saekularisace církevního majetku	738
§ 560. Vídeňský kongress; sv. aliance	742
§ 561. Stav církve za Bourbonů, císařství a republiky	745
§ 562. b) Církevní poměry ve Španělsku	755
§ 563. c) Portugalsko a Brasilie	762
§ 564. d) Italské státy	766
§ 565. e) Belgie a Hollandsko (Nizozemsko)	769
§ 566. f) Velká Británie	774
§ 567. g) Švýcarsko	782

h) Církevní poměry v Německu.

	Str.
§ 568. α) Bavorsko	789
§ 569. β) Hornoporynská církevní provincie	791
§ 570. γ) Prusko; kolínské zmatky	794
§ 571. Další průběh církevních událostí v německých státech od r. 1848.; kulturní boj	803
§ 572. Další průběh církevních událostí v Prusku; pruský kulturní boj proti církvi	808
§ 573. Bavorsko	816
§ 574. ch) Dánsko, Švédsko a Norsko	817
§ 575. i) Církevní poměry v Rakousku	819

Hlava třetí.

Církevní ústava.

a) Dějiny papežů.

§ 576. Pius VII. (1800—1823), Lev XII. (1823—1829), Pius VIII. (1829—1830)	839
§ 577. Řehoř XVI. (1831—1846)	842
§ 578. Pius IX. (1846—1878)	844
§ 579. Lev XIII. (od r. 1878.)	855
§ 580. b) Vatikánský všeobecný církevní sněm	858
§ 581. c) Církevní řády a kongregace	868

Hlava čtvrtá.

Vývoj církevního učení církevní literaturou, bludy a spory mezi katolíky, bojem proti protestantství a zápasem s rozkolem.

§ 582. a) Církevní literatura	873
---	-----

b) Bludy a spory mezi katolíky.

§ 583. Bludaři, falešní mystikové, blouznivci, nevěrci a liberálové	880
---	-----

Vědecká a praktická poblouzení.

α) Ve Francii, Belgii a Itálii.

§ 584. Traditionalismus a ontologismus	884
§ 585. Saint-Simonismus a jeho výběžky: socialismus, kommunismus a positivismus	887

β) V Německu.

§ 586. Baaderianismus, hermesianismus, güntherianismus, Frohschammer a některé menší spory	890
--	-----

Pokusy zříditi národní církve.

§ 587. Chatel a jeho katolicko-francouzská církev	895
§ 588. Tak zvaní němečtí katolíci (Rongeani)	896
§ 589. Tak zvaní Starokatolíci	899

c) Dějiny protestantství.

§ 590. α) Protestantská theologická literatura	903
§ 591. β) Evangelická unie a církevní boje v Prusku	907
§ 592. γ) Protestantské missie a biblické společnosti	911

δ) Protestantské sekty.

	Str.
§ 593. V Anglii a ve Skotsku	913
§ 594. V Severní Americe	915
§ 595. V Německu a Svýcarsku	919
§ 596. V Uhersku, Hollandsku a Skandinavii	921

d) Dějiny rozkołu.

§ 597. Konstantinopolský patriarchát	922
§ 598. Řecké království; Jonické ostrovy	923
§ 599. Zánik ruthenské unie a pronásledování katolíků vůbec v Rusku	925
§ 600. Ruthenská haličská metropole ve Lvově	940
§ 601. Srbové a Černohorci; Karlovický patriarchát v Rakousku; částečná unie Srbů v Chorvatsku a Slavonii	941
§ 602. Bulhaři	946
§ 603. Rumuni	948
§ 604. Chaldeové, Jakobité, řečtí Melchité, Maronité a Armeni	951

Hlava pátá.

Služby boží, církevní kázeň a život.

§ 605. Služby boží, svátky a pobožnosti	958
§ 606. Církevní umění: stavitelství, sochařství, malířství, zpěv, hudba a básnictví	960
§ 607. Církevní kázeň	965
§ 608. Katolické volné spolky	966
§ 609. Nábožensko-mravní život	967
Posloupnost papežů pořadem času	974
Císařové římsí	971
Ukazovatel věcí a jmen	977

Dodatky a opravy.

Na str. 132. v řádce 4. přidej větu: V čase od července do prosince 1545 opustil Luther plný rozervanosti a nespokojenosti Wittenberg¹⁾.

U prostřed stránky 279. budiž vložen odstavec: Čeští odbojní protestanté spojili se s úhlavním nepřítelem křesťanstva, Tureckem. Turecký sultán Osman II. poslal poselství ke vzdorokráli Fridrichovi a slíbil mu pomoc (5. července 1620), Za to zase slíbil 12. července 1620 vzdorokrál jemu dary a poplatek 700.000 tolarův, a že „bude s královstvím Českým a provinciemi vždycky sultanu ve věrnosti a oddanosti státi.“ (Nos, regnum nostrum Bohemiae ac provinciae in pottentissimae Vestrae Majestatis perpetua fide ac devotione permanebimus)²⁾. Tak stalo se České království poplatným čili vasalním Turecku a části tohoto císařství, čemuž ovšem potom řádný král český Ferdinand II. konec učinil, a Českému království samostatnost zjednal.

Na str. 521. v řádce 10. čti: poučili jej důkladně o domnělých hlubokostech a ohavnostech hierarchie, a kterak prý atd.

Na str. 754. řádce 23. čti: Vilému I. místo IV.

Na str. 837. řádce 14. čti: štolních místo školních.

V díle I. na str. 353. v řádce 16. čti: Aurelius, primas Karthaginský Possidius Kalamenský.

"	"	"	348.	"	23. čti: z Gallie místo Italie.
"	"	"	356.	"	29. čti: Baukalis místo Bankalis.
"	"	"	464.	"	12. přidej větu: (nepředur)čil. Předurčence vyvolil Bůh nikoli jakoby atd.

V díle II.1.	"	27.	"	20. a 24. čti: Alboin, místo Albion.
"	"	282.	"	28. čti: Sv. Bonifatius místo sv. Benedatius.
"	"	398.	"	15. čti: na dvoře krále Ludvíka místo krále
V díle II.2,	"	120.	"	19 čti: Anastasius IV. místo II.
"	"	220.	"	4. čti: Benedikt XI. místo IX.
"	"	227.	"	26. čti: provincie remešská místo německá.
"	"	482.	"	4. čti: podobné průvody místo pohřební.
"	"	712.	"	37. čti: Vilém I. místo IV.

¹⁾ Srv. Luthers dreimalige Flucht aus Wittenberg in seinem letzten Lebensjahre, v Hist.-politische Blätter 1892. sv. 110. seš. 3. a 10.

²⁾ Latinský list Fridrichův z 12. července 1620 v díle: Paměti nejvyššího kancléře království Českého Viléma hraběte Slavaty II. str. 250. ed. Jos. Jireček. 2 díly. V Praze 1866, 1868.

Úvod.

§ 413. Pohled na středověk, přechod k nové době a její záz.

Středověk, jak jsme v úvodě k němu pravili, jest věkem křesťanským posavadních dějin, neboť křesťanství uchopilo a proniklo všechny poměry lidstva a zasvětilo celý svět Bohu. Církev obrátila Evropu ke Kristu a započala v nově odkrytých zemích afrických, asijských a amerických velikolepou činnost. Národové tvořili jednu velikou křesťanskou rodinu, v jejíž čele stál papež netoliko jako hlava duchovní ale též politická, vedle něhož stál římský císař jako, abychom novověkého výrazu užili, druhá evropská velmoc. Však další řádný vývoj posavadního řádu byl chybami národův i panovníků zamezen. Již ke konci středověku byla auktorita znamenitě otřesena a Apoštolská Stolica klesla ve všeobecné vážnosti. Proti papežům byla opo-
sice: biskupové toužili po větší samostatnosti a chtěli býti prosti dávek do Říma; knížata pohlíželi závistivě na bohatství církve a summy peněz, které z jejich říší do Říma plynuly; německá města říšská nenáviděla pravomocnosti biskupů, přemrštěně vypisovala se skleslost kázně mezi duchovenstvem a rozmařilý prý život papežského dvora. Reformatio in capite et membris (oprava v hlavě i údech) byla všeobecným heslem, a vina, že tato oprava provedena nebyla, dávala se papežům, jakoby oni ji byli zamezili.

Národové za vedením církve učinili znamenité pokroky ve všech odborech věd a umění, a sblížili se mnohými novými závody, jako zavedením pošt králem Ludvíkem XI. (1461—1474) ve Francii, jehož následoval v Německu císař Maximilian I. a vynálezem tisku, který myšlenky rychle, lacino a trvale majetkem všech národů činil. Užíváním střelného prachu změnilo se vá-

lečnictví úplně, rytířstvo pozbylo své ceny a váhy, zavedla se znenáhla stálá žoldnéřská vojska, která velikou obtíží národů se stala. Odkrytím nových zemí povznesly se obchod a plavba, ale spolu nenasytná lakota zachvátila národy, kteří jenom po hmotném zisku se pachtili.

Znovuzrození věd na základě starých klasiků čili renaissance zplodila záhy pohanského ducha s veškerou jeho nemravností a spustlostí, která tvořila ráz pozdějšího humanismu, a učinila si úkolem podkopávati církevní vědu a za ní stojící zjevení Boží. Z kruhu humanistů, jimž nečistota byla žertem, zaznívá vždy hlasitější a hlasitější válečné heslo proti řeholníkům a řeholnicím, proti postu, zdrženlivosti, poutím a bohoslužbě, proti článkům víry a vůbec všemu, co posud bylo křesťanům svatým a drahým. Tito lidé tvoří první ohnisko tak zvané reformace. Původem jich stala seerfurtská universita, posavadní statná škola církevní vědy, první podporou boje proti církevní vědě, církevnímu životu a církvi samé.

Touha po svobodě zachvátila všechny, a svoboda proměňovala se v neposlušnost a nevázanost. Neposlušnost vystupovala nejprve proti papeži, biskupům a duchovenstvu, ale brzo též i proti světské vrchnosti.

Velikou nehodou bylo, že i moc světská z řádných kolejí všude vybočovala. Panovníci snažili se zničiti moc šlechty a svou říši o kus země rozšířiti. Ve Francii, Španělsku, Portugalsku a Anglii dosáhli panovníci moci absolutní, za to císařská moc v Německu a královská v Polsku stala se pouhým stínem. Stát odcizoval se církvi, politika morálce a veřejný život církevnímu vlivu a názoru. Až do roku 1470. jsou dějiny náboženského života stálým a vítězným bojem dobrých živlů proti zlým. Ale od onoho času nejsou dobré živly s to, aby humanismus s jeho pohanstvím přemohly. Dobré a zlé vrstvy dělí se od sebe a staví proti sobě. Zloba stává se vzdorovitostí a drzostí, přechází k útokům a nepřichází do rozpaků při volbě prostředků, jen když zdají se býti vydatným proti křesťanství. Proti církvi a jejímu učení připravovala se vzpoura, která konečně vstoupila v život pod jménem nynějším: protestantství, které veškeren posavadní církevní vývoj a názor zavrhl a v lůně svém zárodky k sociálním a politickým převratům chovalo, jež záhy na den vyšly. Nastal veliký boj církve s protestanty na poli duševním i hmotném o církevní ústavu, křesťanskou anthropologii a učení o milosti. V tomto boji dobylo

si protestantství občanské a politické rovnoprávnosti s církví mírem vestfalským (1648), a církev provedla svou opravu na sněmě Tridentuském. V dalším vývoji proměnilo se protestantství v rationalismus, vtíralo se pod jinými jmény jak do učení tak do ústavy církve a zplodilo vědu, která veškeré pozitivní zjevení Boží popírá a státu slouží, aby církev v porobu uvéstí mohl.

Církev uhájila se vítězně proti vtírání se protestantství do lůna jejího, bojuje s převrácenými státními teoriemi a zakouší v tomto boji hrozného pronásledování. Ale při všech obtížích církev se rozšiřuje, četní bludaři navracejí se do jejího lůna a v krajinách pohanských katoličtí věrověstci nabývají znamenitých úspěchů za ztráty v Evropě.

První perioda.

Od vzniku protestantství až k jeho politickému
uznání mírem vestfalským (1517—1648).

Hlava první.

Protestantství.

Prameny a zpracování a) od protestantů: Spisy a životopisy Luthera, Melancthona, Zvingliho, Kalvina a jejich nejznamenitějších stoupenců (Leben und ausgewählte Schriften der Begründer der reformirten Kirche, Elberfeld, 1857—63, 10 Bände; der lutherischen Kirche, ebendasselbst 1861 ff. 8 Bände). — K tomu následující sbírky: Löscher, Vollständige Reformatiōns-Acta (1517—19). Lpz. 1720 ff. 3 Bde. 4. — Kapp: Nachlese zur Reform.-Gesch. nützl. Urkunden. Leipzig 1727 ff. 4 Bde. — Strobel: Miszellen. Nürnberg. 1778 ff. 6 Hefte, a Beiträge zur Literatur 1784 ff. 2 und 5 Bde. — Wagen-
seil: Beitr. zur Geschichte der Reform. Leipzig 1829. — Förstemann: Archiv für Geschichte der Reform. Halle. 1831 ff., a Neues Urkundenbuch. Hamb. 1842. — Seidemann: Die Reform.-Zeit in Sachsen. Dresden. 1846 ff. 2 Bdchn. — Johannsen: Die Entwicklung des prot. Geistes, eine Sammlung der wichtigsten Documente vom Wormser Edict bis zur Speierer Protestat. Copen-
hagen 1830. — Neudecker: Urkunden aus der Reform.-Zeit. Cassel 1836 ff., a Actenstücke. Nürnberg. 1838. — Chr. Scheuels: Briefbuch, Beitr. z. Gesch. der Reform., herausgeg. von Franz v. Roden u. Knaak. Potsdam. 1867—72. 2 Bde. — Spalatini Annal. reform. (až 1543) ed. Cyprian. Lips. 1718. — Sleidanus († 1556): Comment de statu relig. et republ. Carolo V. Caes. Argentor. 1555, 1556 a jindy; contin. usque ad a. 1564 Londorpius Francof. 1619 III. T. 4. annot. illustr. a Chr. Car. ke konci Fref. 1785. 3 T. 8. — Sculteti Annal. (až 1530). Francof. 1717. — Frid. Myconius († 1546). Hist. Reform. (1518—1542) z rukopisu spisovatelova podal a v předmluvě vysvětlil E. S. Cyprian, jiný otisk, Lipsko. 1718. — v. d. Hardt: Hist. liter. reform. Francof. et Lips. 1717 seq. s Annal. Scultetovými. — Hortleder: Handlungen und Ausschreib. von den Ursachen des deutschen Krieges (až 1555). Frankf. 1617 ff. 2 Bde. f. — Seckendorf († 1692): Comment. hist. et apolog. de Lutheranismō. Francof. et

Lips. 1688, 1692 fol. proti Maimbourgovi (až 1546). — J. Basnage: Hist. de la rel. des églis reformées (Rot. 1690. II. T. 12.); La Haye. 2 T. 1725. (proti Bossuetovi). — Hottinger: Helvet. K.-G. Zürich. 1708 ff. 4 Bde. 4. — Bullinger: Ref.-Gesch. (až 1536) ed. Hottinger. Frauenfeld. 1838—40. 3 Bde. — Ruchat: Hist. de la réf. de la Suisse. Genève. 1727 seq. 6. T. 12. — Beausobre: Hist. de la réf. (až 1530). Berlin 1785. 3. T. — D. Winzenberger: Wahrhaft. Gesch. v. 1500—1583. Dresden 1583. 4. — De Thou: Hist. sui temporis (1543—1607). Francof. 1625 4 T. fol. a jindy. — Salig († 1719): Vollst. Hist. der Augsb. Confession (1517—1562). Halle. 1733—35. 4 Theile. 3. — Planck: Gesch. der Entstehung, Veränderung und Bildung des prot. Lehrbegriffs bis zur Concordienformel, Leipzig. 1791—1800. 6 Bde. — Marheineke: Gesch. der deutschen Ref. až 1535. 2 Bde. 1817. 1831 ff. (výtah dle Seckendorfa). — Woltmann: Geschichte der Reform. in Deutschland. Altona. 1801. 1817. 3 Thle. — Carl Adolph Menzel († 1855): Neuere Gesch. der Deutschen von der Reform. bis zur Bundesacte. Breslau. 1826 ff. 12 Bde. II. A. 1854 f. 6 Bde. — L. Ranke: Deutsche Gesch. im Zeitalter der Reform. Berlin. 1839 ff. 5 Bde. in IV. Aufl.; všechna díla Lpz. 1867 ff. Bd. 1—6. (srovnej hist.-pol. Bl. sv. 4. str. 540 sqq. 654 sqq.) — Häuser: Gesch. des Zeitalters der Reform. ed. v. Oncken. Berlin. 1868. — Hagenbach: Vorles. über das Wesen und die Gesch. der Reform. Leipzig 1834—1843. 6 Bde. — Hagen: Deutschlands lit. und relig. Verf. im Reformationszeitalter. Erlangen. 1841 ff. 3 Bde. — Dorner: Gesch. der prot. Theol. bes. in Deutschland. München 1867. — Schenkel: Das Wesen des Protestantismus. Schaffhausen. 1844—51. 3 Bde. — Merle d'Aubigné: Gesch. der Reform. des 16. Jahrh. Paris 1835. sq.; po německu vyd. Elberfeld. 5 Bde. — Robertson: Hist. of the emp. Charles V. Lond. 1769 3 T. 4.; po německu vyd. Remer. Braunschweig. 1792—94. 3 Bde. — J. G. Eichhorn: Gesch. der drei letzten Jahrhunderte. Hannover. 1817 ff. 6 Bde. — J. Matth. Schröckh: Christl. K.-G. seit der Reform. Leipzig. 1804 ff. 10 Thle.

b) od katolíků: Joh. Cochlaeus († 1552): Com. de actis et scriptis Lutheri. Mogunt. 1549 (F. M. de Weldige-Cremer: De Joh. Cochl. vita et scriptis. Monast. 1865). Surius O. Carth. († 1578): Chronicon ab a. 1506 usque ad 1566. Colon. 1567, usque ad 1573 (proti Sleidanovi). — Siméon Fontaine: Hist. cath. de notre temps touchant l'état de la religion chrét. contre l'hist. de S. Sleidan. Antw. 1558. — Roveri Pontani (karmelitána v Bruselu): Vera narratio rerum ab a. 1500 usque ad a. 1559 in republ. christ. memorabilium. Colon. 1559 f. — Ulenberg (protestant, potom katolík, umřel 1597, jsa farářem v Kolíně): Vitae haeresiarcharum Lutheri, Melancthonis, Majoris, Illyrici, Osiandri; týž: Causae graves et justae, cur Catholicis in communione veteris ejusque veri christianismi constanter — permanendum sit. Colon. 1859; oba spisy po německu od Kerpa. Mainz 1833, 1836. — Kilian Leib (převor augustiánů-kanovníků v Rebdorfě, † 1553): Histor. sui temporis. I. pars usque 1523 ed. Arctin: Beiträge z. Gesch. und Literatur Bd. VII. und VIII.; II. pars. 1524—1548 ed. Döllinger: Materialien zur Gesch. des 15. und 16. Jahrh. Regensb. 1863. Bd. II. 445 sqq. — Paul Jovius: Hist. sui temp. 1498 sq. 1521—1527. Flor. 1548, 1550 sq. — Guicciardini Adriani: Istoria dei suoi tempi (1536—1573). Fir. 1583. Venezia 1587 3 vol. 4. — Marco Quazzo: Hist. di tutti i fatti degni della memoria nel mondo successi dal 1524 sino all' a 1549. In Venezia 1540. 8; 1549. 8. — Guil. Paradini Burgundi († po

1581): *Memoriae nostrae libri IV.* (1515—1544). Lugd. 1548 sq. — Raynaldi *Annal. eccl.* a. 1517 sq. — Bossuet: *Hist. des variations des églises prot.* Paris 1688 II. T. 4; 1734 T. IV. Nouvelle édit. des oeuvres de Bossuet. Par. 1836 T. V. VI. s *Défense proti Jurieuovi a Basnage-ovi* (po německu od Mayera. München 1825. 4 Bde.). — Maimbourg S. J.: *Hist. du Luthéranisme.* Par. 1680, a *Hist. du Calvinisme.* Par. 1682. — Varillas: *Hist. des révolutions arrivées dans l'Europe en matière de religion.* Ed. II. Amst. 1689 sq. 6 vol. — Jean Machault S. J.: *Notationes in Thuani hist. libr. auctore J. B. Gallo J. C.* Ingolst. 1624. 4. — Ign. Schmidt: *Gesch. der Deutschen.* Ulm und Wien 1775 ff. Th. 5—11. — Herm. J. Schmitt: *Versuch einer philos.-hist. Darstellung der Reform.* Sulzb. 1828. — Hortigs: *Hdb. der K.-G. pokračování od J. Döllinger-a.* Landshut. 1828. II., 2, — Kaspar Riffel: *Christl. K.-G, seit der grossen Glaubens- und Kirchenspaltung.* Mainz. 1841 ff. 3 Bde. — Boost: *Die Reform. in Deutschland.* Regensb. 1845. (E. v. Jarke), *Studien und Skizzen zur Gesch. der Reform.* Schaffhausen 1846. — Jörg: *Deutschland in den Revolutionsperioden 1522—1526 aus diplomatischen Correspondenzen.* Freib. 1851. — Fr. v. Buchholz: *Ferdinand I.* Wien 1832 sq. 9 Bde. — Hurter: *Ferdinand II.* Schaffhausen 1850 sq. — Werner: *Gesch. der kath. Theol. in Deutschland.* München. 1866. — Cesare Cantu: *Universalgesch.*; německý překlad. Schaffhausen. 1857. Bd. 9, 10. — Hugo Lämmer (jsa ještě protestantem): *Vortrident. kath. Theologie des Reformationszeitalters.* Berlin. 1858; (co katolik) *Analecta romana kirchenhistor. Forschungen in röm. Bibliotheken und Archiven,* Schaffh. 1861; *Monumenta Vaticana hist. eccles. saec. XVI.* Frib. 1861; a *Beiträge zur K.-G. des 16. und 17. Jahrh.* Freib. 1863. — Döllinger: *Die Reformation, ihre innere Entwicklung und ihre Wirkung* (nach eigenen Aussagen der Protestanten), Regensb. 1846 sq. 3 Bde. — Týž: *Beiträge zur polit. kirchl. u. Culturgesch. des 16. Jahrhunderts.* Münch. 1865. 2 Bde. — Rohrbacher-Schulte: *Universalgesch. der kth. K.* Münster 1873. sv. 24. — C. G. IX. sv.; v díle Hefelově pokračuje kardinál Hergenröther, od něhož jest tento svazek. Freib. 1890. — Joh. Janssen: *Geschichte des deutschen Volkes seit dem Ausgang des Mittelalters.* Freiburg im Br. 1883 sq. 4 Bde.

A. Proticírkevní hnutí v Německu způsobené Martinem Lutherem ¹⁾.

§ 414. *Martin Luther vystupuje proti odpustkům.*

Martin Luther narodil se v Eislebenu 10. listopadu 1483

¹⁾ M. Lutheri Opp. latina Vitemb. 1545 sq. 7 T. f.; Jen. 1556—18 4 T. f.; německá díla Vit. 1539 sq. 12 T. f. Jena 1555 sq. 8 T. f. K tomu dva svazky doplňkův od Aurifabera. Eisleben 1564—65. Altenburské vydání německých spisův od Sagittaria. 1661—64. 10 T.; svazek doplňků ke všem dří-

nebo 1484 z chudých rodičů¹⁾, jejichž skrovné okolnosti se zlepšily, když otec do Mansfeldu se přestěhoval; ale ku blahobytu to nikdy u nich nepřišlo. Jeho první vychování v domě otcovském bylo přísné, ba až kruté. V 14. roce svého věku byl poslán do Magdeburgu a následujícího roku do Eisenachu do

vějším vydáním (od Zeidlera). Halle 1702. Lipské vydání 1729—40. 22 T. f. Hallské vydání od J. G. Walcha 1740—50. 24 díly 4. (latinská díla jsou v těchto dvou posledních vydáních jenom v německém překladě). Lutherová díla v obou původních jazycích ed. Plochmann a Irmischer, Erlang. a Frankfurt 1826—57. 67 T. (srv. Irmischer: Kurze Gesch. der Gesamtausgabe v. L. W. Ztschr. für Protestant u. Kirche 1850 seš. 1.). Frankfurtské vydání 1826 sq. 105 T. Luthers Briefe, Sendschreiben u. Bedenken ed. de Wette. Berlin. 1825—1828. 5 dílů; doplnil Dr. Burkhardt. Leipzig. 1866. — Melanchthon: Hist. de vita et actis Lutheri. Vitemb. 1546. Vratisl. 1817. — Matthesius († 1564.): Historien von des ehrw. Lutheri Anfang, Lehren u. s. w. Nürnberg 1565. — M. Anton Lauterbachs diaconi zu Wittenb.: Tagebuch auf das Jahr 1538 aus der Handschrift herausgegeben von J. G. Seidemann. Dresden. 1872. — J. A. Fabricius: Centifolium Luth. s. notitia lit. scriptorum de Luthero editorum. Hamb. 1728. — Keil: Merkwürdige Lebensumstände Luthers. Leipzig 1764. 4 Thle. — Uckert: Luthers Leben. Gotha 1817. 2 Bde. — Spieker: Gesch. Luthers. Berlin. 1818. — Ledderhose: Luther nach seinem inneren und äusseren Leben. Speier. 1836. — Pfizer: Leben Luthers. Stuttg. 1836 (docela idealisován). — Stang: Leben Luthers. 1838. — Jäckel: Leben und Wirken Luthers im Lichte unserer Zeit. Leipzig 1840 sq. — Maurer: Luthers Leben. Dresden 1842. — Jürgens: Luthers v. s. Geburt bis zum Ablassstreit. Leipzig 1846. 4 Bde. — Schenkel: Die Reformatoren (Luther, Zwingli u. s. w.) Wiesb. 1856. — Vogel: Bibliotheca biographica Lutherana. Lips. 1851. — Neudecker: Ratzenberges († 1558) handschriftl. Gesch. über Luther. Jena 1850. — v. Sybel: Neuere Erscheinungen der Lutherliter. v jeho hist. Zeitschr. 1872. Bd. 27. — J. Köstlin: M. Luther. Sein Leben u. s. Schriften. Elberfeld. 1875. 2. Bde. S katolické strany: Cochlaeus a Ulenberg (viz svrchu). — Pallavicini: Hist. Conc. Trid. L. I. c. 4. n. 2. — J. Görres: Luthers Werke (v „Katholik“ 1827); týž: Luther, Ein Versuch zur Lösung eines psycholog. Problems. (Hist.-pol. Bl. 1838 sq. sv. 2. str. 249. 313.; str. 193. 275.). — Audin: Hist. de la vie, des écrits et des doctrines de M. L. Par. 1839 voll. 2 éd. II. 1841, po německu Augsb. 1843. — Döllinger: Luther. Eine Skizze. (Otisk z Freib. Kirchen-Lexikon sv. VI. str. 651 sq.) Freib. 1851. Evers: Martin Luther. Mainz 1883. — Janssen: Zustände des deutschen Volkes sv. 2. str. 66 sq. dle 8. vydání. Tento učenec hlubokou známostí pramenův a podivuhodnou nestranností zbořil klamnou budovu protestantského okrašlování a bude našim vůdcem v líčení tohoto období. Hefele-Hergenröther C. G. IX. 1 sqq.

¹⁾ Otec Lutherův Jan (Hans) byl majitelem sedlského statku v Möhre, ale musil odtud prchnouti a celý svůj majetek tam zanechat, poněvadž, jak všeobecná pověst šla, v hněvu jednoho sedláka pasoucího v jeho trávě, zabil. Prchl do Eislebenu, kamž za ním jeho manželka v kruté zimě následovala.

latinských škol, a musil si, jsa z domu skrovně podporován, vezdejší chléb žebraje a zpívaje před domy po způsobu tehdejších chudých studentů vyprošovati. Asi v 17. roce jeho života nastal obrat v jeho okolnostech, když jej bohatá paní, jménem Cotta, do svého domu přijala, kde život lidský z veselé stránky poznal. Roku 1501. odebral se Luther na universitu erfurtskou ¹⁾ studovat filosofii a práv, stal se r. 1502. bakalářem filosofie a o tři roky později mistrem, a začal brzo potom přednášeti o aristotelské ethice a fysice. Mimo odborná studia obíral se klassiky po směru onoho času a vstoupil v bližší styky s mladšími humanisty, účastně se jejich společenských zábav. Rázem Lutherovým byla zasmušilost, bázlivosť a úzkostlivosť čili skrupulantství, které mu při vší zevnitřní veselosti pokoj odnímalý, a v něm vzbudily myšlénku vstoupiti do kláštera. Roku 1505. byl nesmírně dojat náhlou smrtí svého přítele, který v souboji padl; týž rok zachvátila jej hrozná bouře před Erfurtem a uvrhla do nebezpečnosti života. Dojat jsa těmito dvěma událostmi proti radě svých přátel a proti rozhodné vůli svých rodičů vstoupil 17. července 1505 do kláštera augustiniánů-poustevníků v Erfurtě bez vnitřního povolání, což dokázal tím, že ze všech svých knih do celly s sebou vzal dva pohanské básníky, Virgilia a Plauta. Rok potom učinil slavné sliby a byl 2. května 1507 na kněžství posvěcen ²⁾).

Poněvadž Luther bez vnitřního povolání do kláštera vstoupil, nedocházel tam žádoucího pokoje a ryzí řeholní poslušnosť mu chyběla. — Bděl sice, postil se, modlil se, že by toho byl na dlouho nevydržel, ale neuznáváje své duchovní pýchy za pramen svého smutného stavu, nedošel vnitřního klidu a byl začasťe puzen až k zoufání, že i Kristu byl nepřitelem a nemohl popatřiti na kříž ³⁾. V této úzkostlivosti neprospívalo mu ani přijímání sv. svátostí ani domluvy zpovědníkovy. Provinciální vikář řádu, Jan Staupitz, poznal stav Lutherův a radil mu, aby sebe neměl za zdánlivého hříšníka a Krista za zdánlivého Vykupitele, ale aby sebe pokládal za skutečného hříšníka a Krista za skutečného Vykupitele. Podobně vykládal mu starý kněz a praeceptor článek: „věřím v odpuštění hříchů“ tak, že každému jest vě-

¹⁾ F. W. Kampschulte: Die Universität Erfurt in ihrem Verhältniss zu dem Humanismus und der Reformation. 2 Theile. Trier 1858. 1860.

²⁾ Janssen, II. 66—69; Rohrbacher-Schulte, 24, 4—6.

³⁾ Rohrbacher-Schulte 24, 6; Janssen II. 70.

řiti, že jemu in specie jsou hříchové odpuštění a ne toliko vůbec. Však tato slova dobře míněná pojal Luther jednostranně a chopil se té myšlenky, že mu jest věřiti, jakoby Bůh mu poroučel, aby věřil, že mu jeho hříchové odpuštění jsou¹⁾. V této náladě ducha četl spisy sv. Augustina a domníval se, že i tento svatý Otec tak smýšlí. Na této cestě obdržel Luther již v Erfurtě símě k tomu, co později svým „evangeliem“ nazýval. Co v Erfurtě se započalo, skončilo se ve Wittenbergu.

Roku 1502. založil Friedrich, kurfirst saský, na radu svého bratra, arcibiskupa magdeburského, universitu wittenberskou. Jan Staupitz, provinciál augustiniánů, vymohl těmto novým vysokým školám církevní výsady v Římě a doporučil Luthera kurfirstovi za profesora. Na podzim roku 1508. přišel Luther do Wittenbergu a začal přednáseti o dialektice a fysice Aristotelově. Při tom však nezanedbával theologie, studoval spisy sv. Augustina, kázání Taulerova a díla scholastikův, a stal se 8. března 1509 bakalářem theologie. K tomu ke všemu poručil mu ještě Staupitz kázati, chtěje patrně jeho duši četnými pracemi žádoucí pokoj zjednati²⁾.

Ve věcech svého kláštera musil Luther r. 1510. cestovati do Říma. Spatřiv svaté město, byl citem pobožnosti uchvácen a zvolal: „Budiž pozdraven, svatý Říme, třikrát svatý krví mučenníků zde prolitou“. Zdržuje se v Římě, navštívil po způsobu poutníků všechna posvátná místa, obětoval Bohu oběť mše sv. a v překypujícím návalu zbožných citů litoval, že jeho rodiče již nezemřeli, aby je obětí mše sv. a jinými zbožnými skutky a modlitbami z očiště vysvobodil. Těšil se z římských nemocnic a jiných dobročinných ústavův, a mluvil o nich ještě později s plnou uznalostí. Že z mnohých věcí také se pohoršil, jest pochopitelné; neboť byly tam mnohé pohoršlivé věci při papežském dvoře po Alexandrovi VI. a bojovném Juliovi II., a též humanismus Lva X. neměl vždy ryzího křesťanského ducha; dále život a podnebí jižní dávají též náboženskému životu jistý ráz, který severana v některých věcech pohoršuje a uráží, ačkoli doma nijak nikomu závadným není. Tato pohoršení Luther z prvu přešel, neb je vymluvena měl, ale později, když začal ve víře se kolísati, ospravedlňoval jimi svou neposlušnost k nejvyšší hlavě církve.³⁾

¹⁾ Rohrbacher-Schulte 24, 7.

²⁾ Rohrbacher-Schulte 24, 7. 8.

³⁾ l. c. str. 8. 9.

Navrátil se do Wittenbergu věnoval se své dřívější činnosti, stal se roku 1512 doktorem theologie a měl za veliké pochvaly přednášky o listech sv. Pavla, jmenovitě o listu k Římanům, o žalmech a o sv. Augustinu. Též jako kazatel získal si dobrou pověst.

Ale již několik let před výbuchem sporu odpustkového nestál Luther se svými názory o milosti ospravedlnění a svobodě lidské vůle na půdě církevní. Již od roku 1515¹⁾ bylo mu kacířů spíláno, a to vším právem; neboť bludařská byla jeho kázání, před jejichž ovocem měl strach vévoda saský Jiří²⁾; bludařsky učil na universitě³⁾ a bludařsky vyjadřoval se i ve svých listech. V listu ze dne 7. dubna 1516 zaslaném svému příteli a řeholnímu bratru Jiřímu Spenleinovi v Memmingách upíral veškerou cenu dobrým skutkům člověka, přisuzuje člověku pouze hřích a Kristu spravedlnost, kterou člověk má sobě přičítati; má prý ke Kristu volati: „Ty, Ježíše, jsi mou spravedlností, já však tvým hříchem; ty jsi přijal, co mé jest, a dal jsi mi, co tvé jest“⁴⁾. Roku 1516. obstaral vydání spisku: „Deutsche Theologie“, nazýváje ji v předmluvě „vzácnou a přelíbeznou knížečkou“, v níž nelíbil se mu tak její pantheismus, jako spíše její učení o nesvobodě člověka, a že Bůh všechno v nás sám působí.

Za příčinou totiž svého vnitřního neutěšeného stavu, plného úzkostí a skrupulí, z něhož vlastní silou, vlastními dobrými skutky a svou askésí se vybaviti chtěl, ale nevybavil, upadl do druhé krajnosti a přenechal všechno Bohu. Myslíť, že člověk pádem Adamovým svobodnou vůli ztratil a dokonce zlým se stal, pročez sám od sebe a ze sebe nic k svému ospravedlnění a spasení přičiniti nemůže a všechno, co činí, zlé jest. Pouze Bůh ospravedlňuje člověka spravedlností Kristovou, která naše hříchy příkrývá, a již věrou si přivlastňujeme; člověk má si býti vědom, že jest hříšníkem, a spolu věřiti, že Bůh hříchy mu odpouští, a nabývá tím vnitřního pokoje. Toto učení, kteréž jmenoval „svým evangeliem“ a „vyznáním augustinským“, nalézal po svém rozumu v listech sv. Pavla a u sv. Augustina, a potáhl po něm již roku 1516. celou universitu vitemberskou. Tímto učením ztrácelo všechno, co posud u křesťanů záslužným

¹⁾ Janssen II. 74.

²⁾ l. c. str. 75.

³⁾ l. c. 74.

⁴⁾ De Wette: Luther's Briefe I. 17.

bylo, svou cenu, a stávalo se zbytečným, ba docela škodlivým. Takové učení musilo v každém čase způsobiti bouři, která na počátku 16. století v Německu tím krutěji zuřiti musila, poněvadž při všeobecné nevoli proti Římu i nejzpozdilejším pomluvám se věřilo, jakmile zněly o lakomosti římského dvora neb zpustlosti kněží, kteří z dobrých skutků užitek měli ¹⁾).

Bouře vypukla z dosti nepatrné záminky. Papež Lev X. rozepsal roku 1514. odpustky, jejichž výtěžek byl určen na do-
stavění chrámu sv. Petra, k němuž papež Julius II. 18. dubna 1506 základy položil a v jehož stavbě Lev X. pokračoval. Odpustková bulla zněla obyčejným způsobem, předpisovala dobré skutky, jmenovitě udělení almužny k uvedenému účelu, a kladla veškerou váhu na vnitřní polepšení člověka a hodné přijímání sv. svátostí ²⁾. Papežským komisařem pro severní Německo stal se Albrecht Braniborský ³⁾, arcibiskup mohučský a magdeburský, jenž byl spolu správcem biskupství halberstadtského. Albrecht ustanovil opět několik podřízených komisařův a mezi nimi učeného dominikána, Jana Tetzela, onoho času znamenitého, populárního řečníka. Tetzel ⁴⁾ hlásal odpustky za velkého návalu lidu v Magdeburku, Halberstadtě, Braniboru a Lipsku a doporučel je posluchačům dogmaticky sice správně, ale přece trochu přemrštěně. V návodu, který po rozkaze arcibiskupově pro faráře a zpovědníky složil, kladl na srdce vě-

¹⁾ Kampfschulte: Die Universität Erfurt etc. II. 13. sq.

²⁾ Ap. van der Hardt: Historia literaria reformat. Francof. 1717. T. IV. p. 4.

³⁾ Hennes: Albrecht von Brandenb., Erzbischof von Mainz und Magd., Mainz. 1858. — Jak. May: Der Churf., Cardinal u. Erzb. Albrecht II. — s 82 listinami a přílohami. München 1866. — Cardinal Albrecht von Brandenburg v „Katholiku.“ 1878. str. 415—439. — Albrecht byl po smrti arcibiskupa Uriele r. 1514 v Mohuči za arcibiskupa zvolen, poněvadž slíbil, že taxu za pallium do Říma 20.000 rýnských zlatých ze svého zaplatí a tak ušetří arcibiskupství, jež v desíti letech ji dvakráte již, totiž roku 1504. a 1508. zaplatilo. Albrecht vypůjčil si tyto peníze v Augsburgu od Fuggerů. Proto bylo mu to velmi vhod, když Lev X. mu polovici výnosu z odpustkové almužny v jeho diecésích slíbil. Za hlasateli odpustkovými šel úředník Fuggerů, který peníze do schránky metané spolu čítal a přijal.

⁴⁾ Proti nesmírnému zpitvořování a výmyslům v dřívějších životopisech Tetzelových od protestantů: Hechta (Vitemb. 1717), Vogela (Lpg. 1717 a 1727) a Hoffmanna (Lpg. 1844) srv. Briefwechsel zweier Katholiken über den Ablassstreit zwischen Tetzel und Luther. Frkf. a. M. 1817; a Gröne: Tetzel und Luther oder Lebensbeschreibung u. Rechtfertigung des Ablasspred. Dr. Joh. Tetzel. Soest und Olpe. 1853. (II. vyd. 1860).

řícím, aby, chtějíce býti účastni odpustků, se nábožně z hříchů vyzpovídali, tělo Páně přijali, ten den před zpovědí se postili a almužnu (na stavbu chrámu svatopetrského) udělili; hlasatelům odpustků nařizoval, aby počestný život vedli, do hospod nechodili, podezřelého obcování se varovali a žádného zbytečného vydání nečinili!¹⁾ Však připojený vzorek kázání Tetzela má místy nátěr trochu dryáčnický.

Již r. 1516 zmínil se Luther v kázání na 11. neděli po sv. Duchu v městském chrámě o odpustcích, nepopíraje jich, ale trpce si na to stěžuje, že prý se staly nástrojem lakoty, poněvadž prý nehledá se spása duší, ale peníze do měšce²⁾. Však ve svých postních kázáních roku 1517. brojil již proti samému učení „o odpustcích“ a jeho podkladu, „ospravedlnění a svobodné vůli.“

Poněvadž císař Maximilian I. v říši odpustky hlásati dovolil, musil též Fridrich, kurfirst saský, pro své země to připustiti. Pro Wittenberg mělo to tu nehodu, že odpustky hojně nadaný chrám zámecký, Všem Svatých, byl ve svých příjmech skrácen.

Poněvadž Tetzel již poblíž Wittenbergu v Jüterbogku s velikým úspěchem vystoupil, a kostely wittenberské, jmenovitě chrám Všem Svatých, opuštěny byly, měl Luther s přáteli svými poradu v Kembergu na proboštství, kterak by bylo lze další hlásání odpustků zameziti.

Však nikoli pro zlořády a přemrštěnosti, které se při hlásání odpustků děly, ale z vnitřního odporu proti církevnímu učení „o odpustcích“ a jejich podkladu, „ospravedlnění a svobodné vůli“, dal Luther po oné poradě v svatvečer svátku Všem Svatých 31. října 1517 95 vět (čili thesí)³⁾ „o odpustcích“ v jazyku německém a latinském na dveře chrámu Všem Svatých přibiti, a vyzýval k disputaci o nich. Věty byly tak voleny, aby nejen učenci předmětem disputace je učinili, ale i lid k nim svou pozornost obrátil. Některé věty byly, ač zdály se zníti po katolicku, velmi chytlavé a choulostivé, jiné uch-

¹⁾ *Instructio summaria pro subcommissariis, poenitentiariis et confessoribus ap. Löscher. Vollständ. Reformationssacta I. 388; II. 292; mezi spisy Lutherovými ed. Walch XV. 371.*

²⁾ Löscher I. 729 sqq.

³⁾ Jsou ap. Löscher I. 367; spisy L. ed. Walch. XVIII. 255; Rohrbacher-Schulte 24, 25 sqq.

lovaly se od učení církevního, jiné činily útok na papeže a odpustky, a některé věty byly dryáčnické, vypočtené na souhlas lůzy¹⁾.

Tento skutek Lutherův nebyl nic znamenitého, k čemu by nějaké odvahy bývalo třeba²⁾; byla to obyčejná universitní výzva k učené hádce, která pozdějšími událostmi důležitou se stala. Luther poslal své věty s listem z 31. října 1517 arcibiskupovi mohučskému³⁾, žádaje ho, aby zlořády při hlásání odpustkův odstranil. K disputaci nedostavil se nikdo, pročez s ní sešlo.

Lutherovy these vzbudily všude veliké podivení a staly se za dva měsíce majetkem celé Evropy. Humanisté, kteří křesťanskému náboženství vůbec nebyli přízniví, a všichni, kteří nějakou nevoli proti Římu měli, schvalovali je. S nimi srovnávali se mnozí dobře smýšlející, jako biskup vircburský, Vavřinec Bibra, norimberský radní Villibald Pirkheimer a jiní, kteříž domnívali se, že Luther pouze z pravé horlivosti pro opravu církve vystupuje⁴⁾.

Za takového způsobu věci ve Wittenbergu odebral se Tetzel do Frankfurtu na Odře k svému milovanému učiteli Konradu Wimpinovi a hájil ke konci r. 1517. za jeho předsednictví na tamější universitě 106 vět (protivět = antithesi) „o po-

¹⁾ Věta 5.: Papež nemůže jiných trestův odpustiti, leč které sám dle své libosti a dle kanonů uložil; srv. větu 20. Dle 8., 10. a 85. věty mohou se kanonické tresty jen živým ukládati a nikoli mrtvým, pročez pro mrtvé nestává odpustků. — V. 27.: Ti hlásají hříčku lidskou (Menschentand), kdo předstírají, že jakmile groš do skříně vržený zazní, v touž dobu duše z očiště vyjíždí (dryáčnická věta). — V. 29.: Kdo ví, chtějí-li všechny duše z očiště býti vysvobozeny, jak se to stalo se sv. Severinem a Paschaliem. — V. 36.: Každý křesťan, který má pravou lítost nad svými hříchy, má úplné odpuštění trestu a viny, které mu též bez listu odpustkového náleží. — V. 56.: Poklady církve, z kterých papež odpustky uděluje, nejsou ani dostatečně pojmenovány, ani v obci Kristově známy. — V. 58.: (Těmito poklady) nejsou zásluhy Ježíše Krista a Svatých, neboť tyto působí vždycky, bez papežova přičinění a kříže, smrt a peklo zevnitřního člověka. — V. 82.: Proč nevysvobodí papež všechny duše z očiště zároveň pro lásku a velikou bídu těchto duší, když tolik duší pro bídný peníz na stavbu chrámu sv. Petra vyprošťuje.

²⁾ Janssen II. 75. n. 5.

³⁾ Löscher, I. 475.

⁴⁾ Surius praví ad ann. 1517: „In ipsis hujus tragoediae initiis visus est Lutherus etiam plerisque viris gravibus et eruditis non pessimo zelo moveri planeque nihil spectare aliud, quam ecclesiae reformationem.“

kání a odpustcích“, namířených proti Lutherovým thesím, aby theologického licenciátu dosáhl. Tyto věty svědčí o jasném pojetí církevního učení a hluboké theologické vzdělanosti Tetzelově a praví: K úplnému shlazení hříchů jest třeba lítosti (contritio), zpovědi (confessio) a dostiučinění (satisfactio); na dostiučinění vztahují se odpustky, jimiž se církevní tresty mstící (vindikativní) odpouštějí, kdežto tresty léčivé (medicinální) jest přetrpěti¹⁾. A již 20. ledna 1518 hájil Tetzel tamtéž 50 thesí „o papežské moci“, aby theologického doktorátu dosáhl²⁾.

Těmito větami chtěl Tetzel Luthera pohnouti k vyjádření, zdali vážnost papežskou uznává čili nic. Však Luther neučinil žádného výroku v tom smyslu.

Proti Tetzelovým antithesím vydal Luther svou „řeč (sermon) o odpustcích a milosti“ ve 20 článcích³⁾, kde hned v prvním článku rozdělení pokání na tři díly: lítost, zpověď a dostiučinění zavrhuje, a s obsahem svých thesí ony kruhy seznamuje, které nebyly theology a učenci. Obsah tohoto malého německého spisku jest potud důležitým, že bludné názory s větší určitostí vystupují, a nejsou více větami, o které by lze bylo se hádati, ale kladeny jsou za nepochybné pravdy Tetzel složil stručné vyvrácení tohoto spisku⁴⁾, na něž Luther drsným způsobem odpověděl⁵⁾.

Wittenberští studenti spálili veřejně na náměstí these Tetzelovy, kdežto pověšť, jakoby Tetzel totéž thesím Lutherovým byl učinil, byla pouhým výmyslem⁶⁾.

Mimo Tetzela vystoupili proti Lutherovi ještě jiní učenci. Římský dominikán Sylvester Prierias (Mazzoli), magister sacri palatii, složil proti Lutherovi spis a poslal do Německa, v němž ostrou řečí dokazoval, že církev otázku o odpustcích již dávno papežem rozhodla, a papežské rozhodnutí každého katolíka

¹⁾ Löscher I. 484.

²⁾ Löscher I. 504.

³⁾ Löscher I. 469; Rohrbacher-Schulte: 24, str. 30.

⁴⁾ Vorlegung gemacht von Br. Joh. Tetzel, Predigerorden, Ketzermeister, wider einen vermessenem Sermon von 20 irrigen Artikeln päpstl. Ablass und Gnade belangend ap. Löscher I. 485.

⁵⁾ Freiheit des Sermons päpstl. Ablass u. Gnade belangend ap. Löscher I. 526.

⁶⁾ Janssen II 77. n 4.

zavazuje¹⁾. Luther odpověděl mu hrubě, tvrdě, že papežové a a církevní sněmové mýlíti se mohou, a toliko Písmo sv. neomylné jest²⁾.

Jiným protivníkem Lutherovým byl Dr. Jan Eck³⁾, professor a prokancleř university ingolstadtské, který znamenitého vzdělání na universitách heidelberské, tubinské, kolínské a friburské jak v oboru filosofie tak i theologie nabyt. Byv požádán od biskupa eichstadtského, při jehož stoličném chrámě kanonikát měl, složil pod jménem „Obelisků“⁴⁾ poznámky k větám Lutherovým, které pro veřejnost určeny nebyly, ale způsobem Eckovi neznámým přece do rukou Lutherových se dostaly. Luther vážil si tenkrát Ecka, kterýž ještě 11. září 1517⁵⁾ byl mu mužem znamenité učenosti. Na Obelisky odpověděl Luther v březnu 1518. svými „Asterisky“⁶⁾ (hvězdičkami).

Luther chtěje svých vět hájiti, ale nečině zmínky o Eckovi a jeho obeliskách, spůsobil 26. dubna 1518 v augustiniánském klášteře v Heidelbergu, kde ve věcech svého řádu dlel, veřejnou disputaci⁷⁾ za velikého návalu professorů, studentů, měšťanův a dvořanův. Jeho these nelíbily se heidelberským theologům. V těchto thesích a v důvodech (probationes), které po disputaci vydal, vyslovil Luther se vší ostrostí svůj blud a ospravedlnění pouze věrou, úplné nesvobodě lidské vůle a hříšnosti dobrých skutků; člověk jest prý v rukou Božích jako píla v rukou řezajícího. S výsledkem této disputace byl Luther spokojen; získal jí pro sebe Martina Bucera, Jana Brenze, Erharda Schnepfa a četné jiné přátele v jižním Německu. Na zpáteční cestě chtěl též v Erfurtě míti veřejnou disputaci; ale jeho tamější bývalí učitelé Trutvetter a Usingen napomínali ho otcovsky, aby proti církvi nevystupoval⁸⁾.

Spor mezi Eckem a Lutherem začal znova, když Lutherův přítel a druh Ondřej Bodenstein, po svém rodišti obyčejně

¹⁾ Dialogus in praesumptuosas Lutheri conclusiones de potestate Papae (1517) ap. Löscher str. 12.

²⁾ Responsio Lutheri ad Prieriatis dialogum ap. Löscher II. str. 400.

³⁾ Wiedemann: Dr. Joh. Eck. Wien 1865.

⁴⁾ Löscher II. str. 64.

⁵⁾ de Wette I. str. 59: insignis vereque ingeniosae eruditionis et eruditi ingenii homo.

⁶⁾ Löscher II. str. 333 sq. 680 sq.

⁷⁾ Löscher II 46; Sp. L. ed. Walch XVIII 66; Pallavicini I. 7, 3.

⁸⁾ Janssen II. 81.

Karlstadt zvaný¹⁾, jako jeho veřejný obhájce s 370 větami proti Eckovým obeliskům, které ještě tištěny nebyly, vystoupil, však počínal si v nich náruživě a nepoctivě, převrátiv mnohé věty z obeliskův a potupiv osobu Eckovu²⁾. Nadarmo prosil ho 28. května 1518 Eck, aby od veřejných útokův ustál³⁾. Podobně marnou byla táž prosba Eckova přítele Křištofa Scheurla z Norimberka u Luthera⁴⁾. V srpnu vydal Luther své asterisky v Lipsku; Eck neučinil proti nim nic a odpovídal na these Karlstadtovy způsobem mírným a důstojným⁵⁾, ale protivníka svého neusmířil, jak patrno z jeho odpovědi⁶⁾.

Mnohem později (r. 1522.) vystoupil kolínský dominikán Jakub Hogstraten proti Lutherovi⁷⁾; on a s ním jednostejně smýšlející učinili útok na humanisty, jmenovitě Erasma, a připisovali jim všechnu vinu stávajících zmatků⁸⁾, čímž ovšem proti sobě nové odpůrce vzbudili a dobré věci jenom ublížili. Erasmus bránil se proti Hogstratenovi⁹⁾, jemuž Luther nevědomost a mstivost vyčítal¹⁰⁾.⁴

Papež Lev X. zakročuje proti Lutherovi; lipská disputace; Melanchthon.

V Římě nekladli vystoupení Lutherovo hned od počátku na lehkou váhu, ale pohlíželi k němu s veškerou opravdovostí. Poněvadž řád augustiniánů-poustevníků žádného generála neměl, jmenoval papež Lev X. benátského učence Gabriele prozatímním generálem, aby klášterní poslušností Luthera ku pokoji přiměl. Saská kongregace řádu byla exemtní od generála v Římě

¹⁾ J. E. Fießlin: Andreas Bodenstein's Lebensgeschichte. 1776. — O. F. Jäger: Andreas Bodenstein von Carlstadt. Stuttg. 1856.

²⁾ 370 apologeticae conclusiones ap. Löschner II. 66—104.

³⁾ Löschner II. 65.

⁴⁾ De Wette I. 125.

⁵⁾ Což Löschner II. 107 sám uznává.

⁶⁾ Defensio adv. J. Eckii monomachiam.

⁷⁾ Cum divo Augustino colloquia contra enormes atque perversos Martinii Lutheri errores. Colon. 1522.

⁸⁾ „Erasmus“ pravili, „snesl vejce, Luther je vyseděl, veškeré bludařství přichází od řeckých vědařův a neživých krasořečníků“.

⁹⁾ Praví: „Haec studia non obscurant theologicam dignitatem sed. illustrant, non oppugnant, sed famulantur“ (ap. v. d. Hardt, hist. lit. reformationis II. 13.)

¹⁰⁾ Löschner II. 323.

který vzhledem na ni zvláštního papežského plnomocenství potřeboval. Gabriel obrátil se na provinciála Staupitze, který však s Lutherem se srovnával a tak bylo zakročení řádu marným. Mimo to přál kurfirst saský Fridrich, zeměpán Lutherův, tomuto, pro nějž ho získal jeho tajemník a dvorní kaplan Jiří Spalatin, věrný přítel Lutherův. Luther psal 22. května list ¹⁾ svému diecésnímu biskupu Jeronymu Skultetovi a poslal mu své „resoluce“ (resolutiones), t. j. odůvodnění svých thesí o odpustcích.

Chtěje se v Římě ospravedlniti, poslal 30. května 1518 papeži list se svými resolucemi, v němž se ohrazuje, jakoby vážnost a moc klíčů snižovati chtěl, a praví, že hlasatelé odpustkův ho za bludaře vyhlásují, ale sami svým hlásáním pravé pohoršení věřícím dávají a příčinu poskytují, aby církevní moc tupena byla; on prý napomínal některá církevní knížata, z nichž jedni to dobrotivě přijali, ale jiným zdál se býti směšným; pročez chtěje proti kazatelům vystoupiti, učinil jejich náhledy pochybnými, a vyzval je k disputaci; tím vyvolal prý u nich velikou nevoli, ale musí jim ještě horší věci říci, poněvadž sny Aristotelovy do theologie mísí; ony these nejsou prý žádnými články víry, ale větami, o něž lze se hádati, pročez dle obyčeje temnými a záhadnými; ke konci praví: „Svatý Otče, k tvým nohám se vrhaje, obětuji se tobě se vším, co jsem a co mám; obživ mne, zabij mne, volej, zavolej, schval, zavrhní, jak se ti líbí; tvůj hlas uznávám za hlas Kristův, který v tobě řídí a učí; zasloužil-li jsem smrt, nezdráhám se umřítí ²⁾.“ Tento list zdá se sice býti poniženým, však z resoluc jest patrno, že Luther papežské moci vysoko necenil.

Frivolní řeč Lutherova v resolucích musila v Římě ustrnutí vzbuditi. Byla pro jeho při sestavena komise, kteráž ho ke konci července 1518 vyzvala, aby se v 60 dnech osobně do Říma dostavil. Luther obdržel 7. srpna 1518 obšlku, umínil si hned, že neposlechne, a druhého dne potom obrátil se na Spalatina, by kurfirsta pohnul, aby půsebením jeho celá věc německým biskupům k vyřízení odevzdána byla.

¹⁾ Ap. Löscher II. 175 a spolu resolutiones disputationum de virtute indulgentiarum.

²⁾ Löscher II. 176. — Le Plat: Monumenta ad Conc. Trident. Lovan. 1782. T. II. p. 1—3.

Kryštofek, Dějepis III.

Dne 21. srpna psal opět Spalatinovi, aby kdyby kurfirst na uvedený plán nepřistoupil, mu prostě do Říma cestovati nedovoloval; což prý by bylo nejlepší výmluvou a ospravedlněním, kdyby se do Říma nedostavil; tak prý ho ujišťují přátelé.

Císař Maximilian I. prohlédl dobře vystoupení Lutherovo a psal 5. srpna 1518 list papeži, aby jej k rázným krokům proti Lutherovi pohnul¹⁾. Papež poslal 23. srpna kardinálu Tomášovi de Vio z Gaëty, jenž obyčejně Kajetan se nazývá a tenkrát v Německu na říšském sněmě augsburském legátem byl, rozkaz, aby Luthera předvolal, jeho se zmocnil a neodvolal-li by, až na další rozkazy ho podržel; kdyby se nedostavil, měl ho prohlásiti za kacíře a proti všem místům a osobám, které by se ho ujímaly, církevními a světskými tresty zakročiti. Listem z téhož dne oznámil papež saskému kurfirstovi rozkazy udělené kardinálovi, a prosil ho, aby Luthera se nezašťoval²⁾. Však kurfirst ujal se Luthera u papeže, a bezpochyby smluvil s kardinálem-legátem, s nímž na říšském sněmě osobně obcoval, aby Luther do Augsburgu před legáta se dostavil a ze svého počínání se zodpovídal.

Kardinál Kajetan byl dominikánem a platil po sv. Tomáši Aquinském za největšího theologa, však s Lutherem nepořídil ničeho. Když byl říšský sněm skončen, a císař i kurfirst město opustili, přišel 7. října 1518 Luther, maje veškeru bezpečnost zaručenu do Augsburgu, a kardinál legát přijal ho přívětivě a milostivě, což Luther ve svých dopisech sám uznává³⁾, a disputoval s ním. Konečně vida jalovost disputac, žádal na něm, aby své bludy o odpustcích a ospravedlnění odvolal a se zavázal, že se všeho zdrží, co by zmatek působilo. Luther zdráhal se tak učiniti, poněvadž prý ničemu neučil, co by Písmu svatému, dekretům papežským nebo zdravému rozumu se protivilo. Konečně před notářem a čtyřmi císařskými radami podrobil se následujícímu odvolání: „Já, Martin Luther, z řádu augustiniánského, dosvědčuji, že ctím a sleduji církev římskou ve všech svých řečech a skutcích, přítomných, budoucích a minulých; pakli jsem něco naproti tomu nebo jinak mluvil, chci, aby to bylo pokládáno tak, jakoby

¹⁾ Raynald. ad ann. 1518. n. 90; Sp. L. ed. Walch. XV. 534.

²⁾ Tyto oba listy s akty augsburského vyjednávání jsou ap. Löscher II. 435—492.

³⁾ De Wette I. 142—163.

řečeno nebylo ¹⁾.“ Ačkoliv Luther těmito slovy mnoho neustoupil, zdálo se mu přece, že mnoho povolil a zhotovil 16. října před notářem a svědky odvolání od papeže špatně zpraveného ku papeži, který bude lépe zpraven (a papa male informato ad melius informandum ²⁾). Zanechav appellaci ještě s listem ze dne 18. října ³⁾ ke kardinálovi v Augsburku, uprchl 20. října tajně v noci z města; patrně proto, aby mohli jeho přátelé po Německu roztrušovati, že legát, nemoha ho vyvrátiti, chtěl k násilí sáhnouti, pročez z Augsburku uprchl. Legát byl útekem Lutherovým překvapen a uražen, a psal 25. října kurfirstu Fridrichovi, aby Luthera do Říma poslal, neb ze svých zemí vypověděl ⁴⁾. Fridrich, řídě se radou Staupitzovou a Spalatinovou, poslal list Lutherovi k vyjádření. Za to velebí Luther ve své odpovědi z 19. listopadu kurfirsta, podává mu svou rozmluvu s legátem po svém smyslu podrobně a vyslovuje alespoň na oko ochotu vystěhovati se do ciziny, kdyby z jeho pobytu kurfirstovi nesnáze plynuly ⁵⁾. Wittenberská universita přimlouvala se za Luthera u kurfirsta, kterýž 8. prosince legátovi odpověděl, že svou přípověď vyplnil, poslav Luthera do Augsburku; doufal prý, že kardinál ho poučí a k odvolání pohne; odstraniti Luthera bylo by zkaziti universitu; ostatně prý od učenců své země a jiných nemohl zvědět, že by učení Lutherovo bylo bezbožné, nekřesťanské a bludařské, což jenom tvrdí takoví, jimž jeho učenost pro jejich soukromý zisk a chtivost peněz se protiví ⁶⁾. Tak rozbilo se zakročení legátovo proti Lutherovi o kurfirsta.

Luther chtěje se před Římem krýti, odvolal se 28. listopadu od špatně zpraveného papeže Lva a ustanovených soudců, jejich obsýlek a dalšího jednání na všeobecný církevní sněm, kde by svobodně se pohybovati mohl ⁷⁾. Tato appellace byla pouhou fikcí, poněvadž posud žádný výrok proti němu vynešen nebyl. Luther odvolával se vždy dále, nikoli aby

¹⁾ Opp. L. lat. ed. Jen. I. 286. 164.

²⁾ Le Plat II. 11—16; Opp. Lutheri lat. I. 193.

³⁾ Le Plat. II. 18; Opp. Luth. lat. I. 192.

⁴⁾ Löscher II. 527; Le Plat II. 19—21.

⁵⁾ Le Plat II. 26—36.

⁶⁾ Le Plat II. 42 sq.; Opp. L. lat. I. 202.

⁷⁾ Löscher II. 500; Le Plat II. 37—42.

pravdy hledal, než aby své náhledy za katolické prohlásiti a potvrditi dal.

Křiku Luthera a jeho stoupencův, jakoby neprávne o bludu se mluvilo, přítrž učinil papež bullou „Cum postquam“ z 9. listopadu 1518, vyloživ tam učení o odpustcích, které jsou živým i mrtvým prospěšny; spolu kladl papež váhu na právo Apoštolské Stolicе udíleti odpustky, a nejmenuje Luthera hrozil všem odpůrcům, kteří by jinak učili, nebo věřili, klatbou¹⁾. Legát dostal bullu v Linci, kde teprve 13. prosince prohlášena byla, a dal ji dle rozkazu německým biskupům, aby si dle ní počínali.

Papež chtěje stávající spor v dobrotě ještě ukliditi, poslal do Němec svého komořího Karla Miltitze, rodem Sasa, jehož otec byl voigtem v Míšni a Pirně, aby kurfirstovi posvěcenou zlatou růží odevzdal, a jej tímto vyznamenáním, po kterém dávno toužil, pro papežské zájmy získal. Miltitz nesl spolu listy k váženým osobám saského dvora. Chybou bylo, že zlaté růže hned nepřinesl, ale teprva za půl léta ji dostal. Jak se zdá, nenalezl Miltitz mnoho slechu u saského dvora. Svůj úkol vykonal více chytře nežli moudře a tudy zdárně. Přisvědčoval k nářkům na počínání římského dvora, obzvláště odpustkových kramářů. V prvních dnech ledna 1519 přišel k němu Luther do Altenburku, kde mezi nimi konference se začaly. Oběma zdálo se býti nejlepším, aby „celou věc do smrti vykrváceti se nechali.“ Usnesli se na dvou člancích, aby oběma stranám bylo uloženo mlčeti a papež ustanovil některého učeného snad ně-

¹⁾ Löscher II. 493; Sp. L. ed. Walch XV. 756; Le Plat II. 21—25. V bulle čte se: „Romanum Pontificem — potestate clavium, quarum est aperire tollendo illius in Christi fidelibus impedimenta, culpam scil. et pœnam pro actualibus peccatis debitam, culpam quidem mediante sacramento pœnitentiæ, pœnam vero temporalem pro actualibus peccatis secundum divinam justitiam debitam mediante ecclesiastica indulgentia, posse pro rationalibus causis concedere eisdem Christi fidelibus, — sive in hac vita sint, sive in purgatorio, indulgentias ex superabundantia meritorum Jesu Christi et Sanctorum, ac tam pro vivis quam pro defunctis — thesaurum meritorum Jesu Christi et Sanctorum dispensare, per modum absolutionis indulgentiam ipsam conferre, vel per modum suffragii illam transferre consuevisse. Ac propterea omnes tam vivos quam defunctos, qui veraciter omnes indulgentias hujusmodi consecuti fuerint, a tanta temporali pœna secundum divinam justitiam pro peccatis suis actualibus debita liberari, quanta concessa et acquisitæ indulgentiæ æquivalet.“

²⁾ List ke kurfirstovi de Wettte I. 207

meckého biskupa, který by Lutherovi bludné články naznačil, jež by potom odvolal. Odvolání rozšířených bludů Miltitz nežádal, a Luther slíbil mu, že papeži pokorný list pošle a lid spiskem o poslušnosti k církvi římské, církevních zákonech, odpustcích a poctě svatých poučí. Oba rozešli se s políbením „Jidášovým scilicet,“ pravil po několika dnech Luther, „neboť on (Miltitz) plakal, když mne napomínal, já však stavěl jsem se, jakobych těchto krokodilových slzí neviděl²⁾.“

Do Altenburku byl též obeslán Jan Tetzel. Poněvadž pro churavost tam dostaviti se nemohl, přišel k němu do Lipska Miltitz, osopil se naň a počínal si proti němu tak příkře, že z lítosti nad tím v červenci nebo srpnu 1519 zemřel. Takového nakládání od papežského posla nezasloužil si muž v boji za církev osvědčený. Sám Luther, hnut jsa svědomím, těšil jej listem na jeho bolestném lůžku.

Dle úmluvy s Miltitzem poslal Luther 3. března list papeži, v němž praví, že mu stanovených thesí odvolati nelze poněvadž by to při velikém rozšíření jeho spisů církvi římské neprospělo, naopak jenom uškodilo a dodává: „Nyní však, Nejsvětější Otče, vyznávám před Bohem a všemi jeho tvory: nikdy jsem nechtěl a ani dnes nechci církvi římské a Tvé Svatosti ublížiti, neb něco tajně proti ní podnikati; vyznávám, že moc této církve nade všecko jest, a ničemu před ní ani na nebi ani na zemi přednost dáti nelze, vyjmeš-li samého Ježíše Krista, Pána všech. Tvá Svatost nedávej slechu lstivým slovům těch, kteří něco jiného o Lutherovi mluví. Co v této věci učiniti mohu, přislubuji rád Tvé Svatosti. Zanechám látky o odpustcích a budu mlčeti, (jen když moji protivníci se svým prázdným vysokomyslným mluvením též ustanou) a vydám spis k lidu, z něhož každý nahlédne, že církev římskou jest upřímně ctíti, a na její účet nelze ono zpozdilé chování oněch lidí klásti a pak, že nemá se užívati onoho ostrého způsobu psaní, kterého jsem užíval, ano velmi užíval, a v čem jsem, píše proti oněm křiklounům, daleko pokročil³⁾.“ Ale tento pokorný list nepocházel z přesvědčení; o 10 dní později dne 13. března psal Luther Spalatinovi: „Starám se o dekreta papežů pro svou disputaci a (do ucha ti

¹⁾ l. c. 209.

²⁾ List Lutherův k Sylvii Egranovi ap. de Wette I. 216.

³⁾ de Wette I. 233; Löscher III. 92, Le Plat II. 44.

to pravím) nevím, není-li papež samým Antikristem, neb jeho apoštolem: úžasně jest od něho Kristus (jest to pravda) v těchto dekretch týrán a křižován¹⁾. Slíbený spis k lidu vydal Luther²⁾.

Ačkoliv okolí papežovo a papež sám se vší opravdovostí a přisností na počínání Lutherovo pohlíželi: nebyly časy takové, aby pomocí světského ramene proti němu zakročiti mohli. Císař Maximilian I. zemřel 17. ledna 1519, poznávaje nebezpečnost zmatků církevních, a správcem říšským pro severní Německo byl kurfirst saský Fridrich, který své moci pro svou zemi a universitu vydatně užil. Pod jeho ochranou rozšiřovalo se, jak praví Luther, daleko, evangelium, poněvadž všeobecně se myslilo, že by takový moudrý kníže bludu nehájil.

§ 415. Lipská disputace³⁾.

Této disputace nevyvolal Eck, ale Luther. Již v Augsburku v říjnu 1518 žádal Luther na legátu Kajetanovi veřejné disputace, a když mu jí odepřel, stěžoval si na to kurfirstu Fridrichovi v listu z 19. listopadu 1518, prose opět za ni⁴⁾. V Augsburku sešel se s Eckem, žádal ho, aby s Karlstadtem, který témuž, co on, učí, veřejně disputoval⁵⁾ a slíbil mu, že k tomu Karlstadta pohne. Navrátiv se do Wittenbergu, psal Eckovi, že Karlstadt jest hotov disputovati, přenechává mu volbu místa, buď Lipska neb Erfurtu, jakož i dne, kdy disputaci konati jest⁶⁾. Z toho jest viděti, že Lutherovi disputace na srdci ležela, a že mu na tom záleželo, aby Eck slovu dostál.

Eck dostal zatím do rukou appellaci Lutherovu k budoucímu všeobecnému sněmu, rozhodl se pro Lipsko a prosil 4. prosince 1518 tamnější theologickou fakultu a saského vévodu Jiřího za dovolení k disputaci. Fakulta odmrštila jeho prosbu, k níž však vévoda 31. prosince svolil. Eck neče-

¹⁾ de Wette I. 239.

²⁾ Spisy L. ed. Erlangen. XXIV. 3 sqq.; Rohrbacher-Schulte 24, 52 sqq.

³⁾ Její akta ap. Löscher III. 203–558; Spisy L. ed. Walch XV. 992 sqq., Seidemann: die Leipziger Disputation. Dresden. 1843.

⁴⁾ De Wette I. 185.

⁵⁾ l. c. I. 216.

⁶⁾ l. c. I. 171.

kaje, až jeho žádost vyřízena bude, dal 29. prosince 12 thesí o odpustcích a papežské moci vytisknouti, a zaslal je Lutherovi. Poněvadž these na Lutherovy náhledy útok činily, rozhorlil se tento velice, a poslal v lednu 1519 (ne v březnu neb dubnu, jak myslí de Wette¹⁾) Karlstadtovi list též pro veřejnost určený, v němž si surově na Ecka vyjižděje oznamuje, že s ním spolu veřejně proti Eckovi vystoupí. Dne 22. února měl Luther pobuřující řeč k lidu o papežské moci²⁾. Lipská universita nechtěla Luthera k disputaci připustiti. Luther vydav napřed své these proti Eckovi, prosil pokorným listem vojvodu Jiřího, aby ho k disputaci připustil.

Disputace konala se proti vůli Lutherova diecévního biskupa Jeronyma Skulteta a meziborského biskupa Adolfa knížete z Anhaltu, k jehož diecési Lipsko náleželo, a jehož zákaz nadarmo na radnici lipskou přibit byl. Lipskou theologickou fakultu přinutil vojvoda Jiří, že svého odporu zanechala³⁾.

Lipská disputace konala se na hradě Pleissenburku u přítomnosti vojvody Jiřího a četných učenců, kteří tam spěchali, jakoby osud církve bylo rozhodovati, a trvala od 27. června až do 15. července 1519. Dne 27. června měly obě strany společné služby Boží a prohlásily, že nic proti učení církevnímu tvrditi nechtějí. Nejprve disputoval Karlstadt s Eckem od 27. června do 4. července o svobodné vůli a jejím účastenství v dobrých skutcích⁴⁾, a byl přinucen připustiti, že svobodná vůle k milosti Boží přisvědčuje, což docela soustavě jeho i Lutherově odporovalo.

Po této porážce svého přítele disputoval Luther s Eckem 4. července o primátu papežově, zdali na právě božském nebo

¹⁾ l. c. I. 249.

²⁾ Srv. list právníka wittenberského Oty Beckmanna z 24. února 1519 ap Löschner III. 90.

³⁾ Srv. Janssen II. 81 n. 5–12.

⁴⁾ Věta Eckova před disputací uveřejněná (ap. Löschner II. 210) zněla: „Errat, qui liberum arbitrium hominis negat dominum actuum hominis ex eo, quia ipsum habeat se active ad malum, ad bonum vero tantum passive.“ Proti tomu tvrdil Karlstadt: „Liberum arbitrium ante gratiam per spiritum S. infusam nihil valet nisi ad peccandum; hoc autem terrenum non credit impostor meus, quomodo crederet, si dicerem coelestia? a: Dr. Joannes non videns, quomodo bonum opus sit totum a Deo, et Dei opus, adhuc scripturam per velamen Moysi legit et accepit.“

lidském založen jest; toto tvrdil Luther, ono Eck¹⁾. Eck dokázal Lutherovi z pramenů historických, že již před 400 sty lety, které Luther připouštěl, byl papežův primát uznáván, a že církev tvrzení, jakoby římský primát byl lidským vynálezem, již dávno svým neomylným úřadem učitelským za bludařské prohlásila a odsoudila. Jmenovitě ukazoval Eck na stoupence Husovy a Wiklefovy, kteří články víry o primátu papežově popírali. Luther bránil se vší mocí proti společenství s Husity, ale jsa Eckem do úzkých vehnán musil učiniti výrok, že Kostnický sněm některé Husovy věty, které prý jsou křesťanské a evangelické, zavrhl. Eck odvětil, že sněm všechny věty odsoudil, pročť žádná z nich nemůže býti křesťanskou, leč by se připustilo, že sněm mýliti se může; což však jest nemožné, poněvadž všeobecný sněm jest neomylný. Luther musil se buď poddati, neb tvrditi, že všeobecný sněm se mýliti může. Toto učinil, tázaje se, čím prý se dokáže, že sněm mýliti se nemůže. Na to odpověděl mu Eck: „Ctihodný otče, když myslíte, že řádně shromážděný sněm blouditi může, jste mně jako pohan a publikán.“ Tím skončila se disputace; Eck zvíťazil, přinutiv protivníka vyznati, že na půdě katolické více nestojí.

S bedlivou pozorností sledovav průběh hádky vojvoda Jiří, zvolal kývaje hlavou, pln rozhořčenosti: „das wallt die Sucht.“

Dalšími předměty disputace byly otázky: 1. zdali duše v očištění jistotu své budoucí blaženosti mají, a něco zasloužiti a samy za sebe dosti učiniti mohou; 2. zdali odpustky jsou užitečny; 3. zdali lítost (z lásky k Bohu neb z bázně začítí má; a 4. zdali pouhý kněz jenom od hříchu, nebo též od trestu rozřešiti může. Dne 14. července pokračoval Karlstadt v hádání o svobodné vůli a 15. července hájil větu, že každý člověk ve všech svých dobrých skutcích spolu hřeší. Ostatně Luther nečekal na konec této 17denní disputace, jsa nespokojen

¹⁾ Eckova these zněla (Löschner III. 211): „Romanam ecclesiam non fuisse superiorem aliis ecclesiis ante tempora Sylvestri negamus. Sed eum, qui sedem beatissimi Petri habuit et fidem, successorem Petri et vicarium Christi generalem semper agnovimus.“ Protivěta Lutherova (l. c. 214): „Romanam ecclesiam esse omnibus aliis superiorem probatur ex frigidissimis Romanorum Pontificum decretis infra quadringentos annos natis; contra quae sunt historiae approbatæ mille et centum annorum, textus scripturæ divinæ et decretum Nicæni concilii omnium sacratissimæ.“

s jejím posavadním průběhem jakož i se svým špatným přijetím se strany měšťanů lipských¹⁾, kteří za to Ecka počtami zasypávali. Rozhodčími byly ustanoveny university erfurtská a pařížská, jimž akta disputace se zaslala, která před jejich výrokem dle obaplné úmluvy veřejnosti podána býti neměla. Lipská disputace neminula se na dobro s účelem, neboť veřejné mínění až dosud stálo skoro celé po straně Lutherově²⁾. Však touto disputací začalo se tvořiti pevné jádro opposice, která rozšíření protestantství po celém Německu zamezila.

Následkem lipské disputace přivinul se k Lutherovi Filip Melanchthon (vlastně Schwarzerd zvaný). Narodil se 17. února 1497 v Brettenu, falckém městečku († 19. dubna 1560), byl synem zámožného zbrojře a synovcem učeného Reuchlina, studoval latinské školy ve Pforzheimě a byl potom 13. října 1509 na universitě heidelberské zapsán. Roku 1513. vydal řeckou mluvnici, a jsa od roku 1514. mistrem, dobyl si znamenitého jména mezi humanisty, jmenovitě svými přednáškami o Aristotelovi a jiných klassicích. Odporčením Erasmovým byl za profesora řecké literatury na universitu wittenberskou r. 1518. povolán, jimž byl až do roku 1524; potom stal se professorem theologie, ačkoliv od 26. listopadu 1520 byl ženat. Byl klidnějším a prozřetelnějším Luthera, který pro vyjádření svých myšlének vhodnějšího péra nalézti nemohl³⁾.

Melanchthon složil proti učiněné úmluvě krátkou stranni-

¹⁾ Luther píše Spalatinovi (Löschner III. 233): „Interim tamen ille placet, triumphat et regnat: sed donec ediderimus nos nostra. Nam quia male disputatum est, edam resolutiones denuo. Lipsienses sane nos neque salutarunt neque visitarunt ac veluti hostes invisissimos habuerunt, illum comitabantur, adhærebant, convivabantur, invitabant, denique tunica donaverunt et schamlotum addiderunt, cum ipso spaciaturum equitaverunt, breviter, quidquid potuerunt, in nostram injuriam tentaverunt.“

²⁾ Srv. Löschner III. 964. II. 567.

³⁾ Ph. Melanchthon. opp. Bas. 1541 sq. 5 T. f.; rec. Peucer Vit. 1562 sq. 4 T. f.; a v Corpus Reformat. ed. Bretschneider. T. I—X., Melanchthon. opp. Hal. 1834—42. 4. — Camerarius: de Ph. Mel. ortu, totius vitæ curric. et morte narratio. Lps 1566. ed. Augusti. Vrat. 1817. Camerarius porušil patrně listy Melanchthonovy, kteréž beze vší opravy přešly do Corp. Reform. od Bretschneidera. — Matthes: Phil. Melanchthon, sein Leben und Wirken. Altenb. 1841. — Galle: Charakteristik Melanchthon's als Theologen und Entwicklung seines Lehrbegriffes. Hal. 1840. — Heppe: Mel. II. A. Marburg 1860. — Maurer: Mel. Leipzig 1860. — Pressel. Mel. Stuttg. 1859. — Plack: Mel. præceptor Germaniæ. Nördl. 1860. — C. Schmidt: Mel. Leben u. ausgew. Schriften. Elberfeld 1861.

ckou zprávu o lipské disputaci ve formě otevřeného listu ku svému příteli Oecolampadiovi. Eck opravil některé nesprávnosti v této zprávě ¹⁾, a tak vznikla nová literární půtka s četnými spisy, jimiž Wittenberští veřejné mínění opět Lutherovi nakloniti se snažili.

Mezi touto půtkou obrátil se Eck ke kurfirstu Fridrichovi a ukázal mu dvěma listy ²⁾, že Luther cestou všech bludařů kráčí, a ještě v jiných člancích mimo odpustky bloudí. Kurfirst začal se kolísati, a Luther chtěl se z jeho země dobrovolně vystěhovati, což jenom nejapný Miltitz zamezil, aby prý na jiném místě nemohl svobodněji a jistěji si počínati, neboje se víc kurfirsta a university. Ale brzo naklonil se opět kurfirst Lutherovi, jmenovitě po vřelém, přímluvném listě Erasma Rotterdamského ³⁾. Proti Miltitzovi choval se kurfirst až nezdvořile, dovolil mu ještě jednu schůzi s Lutherem v Liebenwerdě, kteráž ovšem žádného výsledku neměla, a odepřel potom jemu veškeré spolupůsobení ⁴⁾.

Kolínská universita zavrhlá v srpna 1519. celou řadu bludařských vět ze spisů Lutherových a k jejímu výroku přistoupila 7. listopadu 1519 též universita lovanská ⁵⁾. Brzy potom zakázal míšenský biskup rozšiřovati Lutherovo kázání o Svátosti Oltářní ⁶⁾ a saský vojvoda Jiří učinil svého příbuzného kurfirsta Fridricha na tento spisek pozorným, že „jest skoro pražský a mnoho kacířství a pohoršení v sobě obsahuje“ ⁷⁾; ale kurfirst přece bral Luthera pod svou ochranu a nevěřil, že by něčemu bludnému učil ⁸⁾, ano snažil se své chování a chování Lutherovo v Římě ospravedlniti a jeho odsouzení zameziti ⁹⁾.

Luther chtěje německé biskupy, kteří dávno se vši rázností a přisností zakročiti měli, v posavadní nečinnosti udržeti, obrátil se obrannými listy k arcibiskupu mohučskému Albrech-

¹⁾ Löscher III. 591.; sp. L. ed. Walch XV. 1495.

²⁾ Löscher III. 604 a 626.

³⁾ Výtah z něho ap. Seckendorf: Historia Reform. II. 111.; srv. Löscher III. 114.

⁴⁾ Löscher III. 820—847; sp. L. ed. Walch XV. 896 sqq.

⁵⁾ Du Plessis d' Arg. I., II. p. 358—361; Le Plat II. p. 45—50.

⁶⁾ Löscher III. 900; sp. L. ed. Altenb. I. 331.

⁷⁾ Löscher III. 920.

⁸⁾ l. c. 922.

⁹⁾ Srv. list. kurfirstův k Valentinu Deitlebenu z 1. dubna 1520, spisy L. ed. Altenb. I. 352; ed. Walch XV. 1665.

tovi a meziborskému biskupu Adolfovi stavě se, jakoby nevinně pro pravdu, kterou hlásal, byl pronásledován ¹⁾). Odpověď, kterou mu 25. února 1520 poslal kardinál a arcibiskup Albrecht, jest prabídlná a vrhá ošklivé světlo na tohoto prvního hodnostáře v Německu; píše: že „posud neměl času, aby spisy Lutherovy četl, neb jenom povrchně na ně pohlédl, posouditi jejich obsah přenechává těm, kteří jsou vyššího stavu a důstojenství, nežli on jest; jenom slyšel prý k svému velikému zármutku, že znamenití učitelé o ničemných náhledech a otázkách, jako o moci papežově, zdali dle slova Božího neb řádu lidského hlavou křesťanské církve jest, dále o svobodné vůli a podobných věcech, o které pravý křesťan se nestará, mezi sebou ostře se hádají“ ²⁾). Za to důstojně odpověděl Lutherovi biskup meziborský, vytýkáje mu pohoršení, které svým učením dal, jedovatou řeč, které ve svých spisech užívá, a nerozumný chvat, kterým spisy své vydává, a napomínal ho, aby od posavadního hanobení ustál a svých schopností k všeobecnému dobru užíval ³⁾).

Zákaz biskupa míšenského pohněval velice Luthera, který nechtěje biskupa přímo tupiti, zasypal hanami jeho oficiála, pod jehož pečeti zákaz vyšel ⁴⁾). Podobně sprostě vyjel si na university kolínskou a lovanskou ⁵⁾) a totéž učinil františkánům, kteří z jara 1519 na kapitole v Jüterborku 14 bludů z jeho spisů vyňali a biskupu braniborskému odevzdali. Když Eck tyto bludy se svou předmluvou vytisknouti dal, sápal se na něj a na františkány zle Luther ⁶⁾).

Ačkoli Luther v lipské disputaci český rozkol a všechno spojenectví s Husity zamítal, změnil brzo své smýšlení; dostalť psaní z Prahy od Martina Podušky, utrakvistického faráře při chrámě P. Marie, a Václava Rožďalovického, člena konsistoře pod obojí, kteří ho ku postupu na počaté dráze vybízeli ⁷⁾). Od té doby počal Luther dopisovati českým utrakvistům. Jeroným Emser, licenciát církevního práva v Lipsku a tajemník vojvody saského, muž to velice učený, který lipské disputaci přítomen byl, zvěděl obsah obou uvedených listů z Čech, psal

¹⁾ Sp. L. ed. Altenb. I. 345. a 350; ed. Walch XV. 1640 sq.

²⁾ l. c. ed. Altenb. I. 349; ed. Walch. XV. 1644.

³⁾ l. c. Altenb. I. 351; Walch XV. 1651.

⁴⁾ Sp. L. ed. Altenb. I. 347.

⁵⁾ Sp. L. ed. Walch XV. 1598.

⁶⁾ Lösscher III. 114 sq. 856; sp. L. ed. Walch XVIII. 1679 sq.

⁷⁾ Sp. L. ed. Walch. XV. 1627 sqq. Lösscher III. 649.

do Prahy svému známému, Janu Žákovi, administrátoru pražského arcibiskupství, beze všeho nepřátelství k Lutherovi, oznámil mu Lutherovými slovy, kterak o českém rozkolu v lipské disputaci smýšlel, a hájil spolu primát papežův. List Emserův rozšiřoval se po Čechách a Luther obořil se na původce sprostě, nazýváje jej vzhledem na jeho znak „kozlem“, a mezi oběma vznikla trpká písemná půtka ¹⁾).

Luther poznal, že již Jan Hus čisté evangelium kázal, a on sám husitou jest, píše v únoru 1520 Spalatinovi: „Já zpozdílec ani to nevěda, učil jsem všemu učení mistra Jana Husi; my jsme všichni husité, aniž bychom to byli věděli, ano Pavel a Augustin jsou husité“ ²⁾. Luther poznáv, že jest husitou, neděsil se více násilných prostředků pro rozšíření svého učení, a praví přímo Spalatinovi v únoru 1520, že „evangelium bez bouře, pohoršení a vzpoury provésti nelze“ ³⁾. Za tou příčinou spojil se s převratnými živly v říši.

§ 416. Lutherův spolek s pohanstvím humanistů a s převratným židovským zvláštním ⁴⁾).

Samostatně vedle Luthera vznikla válka proti církvi se strany pohanstva humanistů, kterou vedl Oldřich Hutten. Narodil se v Steckelbergu nad Mohanem 20. nebo 21. dubna 1488 ze staré francké rodiny rytířské a byl odevzdán od rodičů do klášterní školy ve Fuldě, aby byl pro stav duchovní vychován. Ale věnoval se klassickému studiu, ponořil se v pohanského ducha tak, že veškerou víru ztratil, stal se rozhodným nepřít-

¹⁾ Emser: De disputatione Lipsiensi, quantum ad Boemos obiter deflexa est. Odpověď Lutherova: Ad ægocerotem (kozel) Emseranum M. Lutheri additio (Löschner III. 668; sp. L. ed. Walch. XVIII. 1489). Na to Emser: A venatione lutheriana Aegocerotis assertio (v listopadu 1519; Löschner III. 694; sq. L. ed. Walch XVIII. 1534.); jiné spisy jeho jsou: Aus was Grund u. Ursache Luther Dolmetsch. dem gemeinen Mann billig verboten worden (pro 1400 bludův a lží) Lpz. 1523; deutsche Uebersetz. des N. T. Dresden. 1527; assertio missæ; de canone missæ; de vita et miraculis s. Bennonis.

²⁾ De Wette I. 425.

³⁾ l. c. I. 417.

⁴⁾ Janssen II. 86 sqq.; Luther's Verbindung mit der Reichsritterschaft und Vorbereitungen zu Sicking. Kriege. (Histor. polit. Blätter. 1839 sv. IV. 466, 577, 669, 725.)

telem křesťanství a utekl klášteru i svému budoucímu povolání. Několik let brodil se v kalu mravní zpustlosti, opěvoval ji v klasické latině a potuloval se jako básník mnohá léta, opěvuje své mecenáše neb stíhaje své protivníky paskvily; ano i vlastní rodina zřekla se ho zprvu a teprve později přijal jej otec opět na milost.

Hutten účastnil se učeného boje mezi Janem Reuchlinem a kolínskými theology o škodlivost neb neškodlivost jistých židovských knih, který v obecnou válku ctitelů klasického starého věku s přísnými stoupenci scholastické theologie se proměnil. Hutten pozdvihl korouhev vzpoury proti církevní auktoritě a hleděl dáti celé literární púťce směr duchovenstvo zničující. Ve své předmluvě a domluvě ku básni Reuchlina velebící: „Triumphus Capnionis“, metá největší hany na řády a praví v předmluvě docela přímo, že s více nežli 20 jinými ke zkáze mnichů se spíkl. S raffinovanou ukrutností opěvuje smrt, která by na pokřtěném židu Pfefferkornovi vykonána býti měla, poněvadž na nebezpečnost jistých židovských knih pozornost obrátil.

Onino spiklenci, jejichž duší byl Hutten, podkopávali od roku 1515. dle dobře promyšlené taktiky vážnost duchovenstva, a naplňovali všechna knihkupectví hanopisy na papeže, kardinály, biskupy, křesťanské učence metody školní se přidržující a mnichy. V tomto směru vynikaly obzvláště „Listy mužů temných“ (Epistolae obscurorum virorum), nejjedovatější to hanopis, který kdy německou literaturu pokálel. Takové hanopisy spolu s nestoudnými obrazy, jmenovitě od Lukáše Kranacha, byly vedle modliteb a poučných knížek u dveří chrámových prodávány¹⁾. Byl to boj, který křesťanství samo vykořeniti chtěl.

Hutten, který vstoupil do služby mohučského arcibiskupa Albrechta, uvítal vystoupení Lutherovo s radostí, doufaje, že oba mnichové (Luther a Tetzel) se zničí. Ale později poznav, kterak vhodné jest učení Lutherovo k zničení církve a ke způsobení politických převratů, uchopil se ho jakožto prostředku

¹⁾ Satiren u. Pasquille aus der Reformationszeit. Herausgegeben von Oskar Schade. Hannov. 1856—58. 3 Bde. — Nemilým jest protestantům spis: Dr. Thom. Murners (františkána strassburského) Gedicht vom grossen luther. Narren. Herausg. von Dr. Heinrich Kurz. Zür. 1848, o němž praví Vilmar ve svých dějinách německé literatury, že „jest nejznamenitějším satirickým spisem na reformaci, který vyšel.“

pro svůj účel; blud a pohanství sešly se ve spolku ryze politicko-revoluční strany, kterou představoval rytíř František ze Sickingů.

Nížší šlechta, t. j. říšské rytířstvo, bylo v kritickém postavení. Moc říšských knížat upevnila se zavedením nedělitelnosti země a postoupností prvorozených na stolec, stala se nebezpečnou na jedné straně císaři, ohrožovala na druhé říšské rytířstvo a strojila mu nutně pohromu. Říšský věčný mír tížil rytířstvo, proti němuž říšskou klatbu knížata rádi prováděli. Rytíři nesměli více olupovati stav obchodní, a musili své právo před učenými soudci hledati, pročez hořeli nenávistí ke knížatům a právníkům, které za kořen všeho stávajícího zlého pokládali, a pak k městům a duchovenstvu, poněvadž svými stesky byli příčinou říšských klateb na ně, a poněvadž jejich bohatství při možných převratech bylo tučnou jejich kořistí.

Zástupcem tohoto druhu rytířstva byl František ze Sickingů. Narodil se 1. března 1481 na Ebernburgu blíže Kreuznachu a jest zrcadlem rytířstva onoho času v jeho dobré i zlé stránce; nedbal věčného míru, měl potýčky a vycházel na lup, což císařská moc pro svou slabost zameziti nemohla; brzo byl říšskou klatbou stíženým rušitelem míru, brzo u veliké vážnosti stojícím císařským hejtmanem. Rázem jeho jest směsice statného rytíře staré doby, smělého náčelníka loupežníků, italského condottiera a moderního revolucionářského demagoga. Pomýšlel se svými druhy učiniti v říši převrat a ztroskotati říšskou ústavu. Na církevní revoluci Lutherově, jakožto církevní, neměl žádného zájmu, jsa věren katolické církvi, ale použil jí za páku ku politickým účelům.

Oldřich Hutten a František Sickingen poznali se na začátku roku 1519. při příležitosti výpravy, kterou švábský spolek proti Oldřichu Virtemberskému podnikl. Hutten poznal ve Františkovi statné rámě proti církvi, a František Sickingen chtěl církevních zmatků pro svůj prospěch a prospěch rytířstva použití. Hutten chtěl náboženskou válku podnítiti a činil k tomu přípravy; své jmění odstoupil rodině a radil jí, aby v jeho podnicích se neúčastnila. Pokračoval ve skládání hanoписů na Apoštolskou Stolicí, rozšiřoval je a činil to, jsa v službách mohučského arcibiskupa Albrechta. Teprve když papež Lev X. v červenci 1520 na arcibiskupovi žádal, aby hanebnému počínání Huttenovu přítrž učinil, propustil jej arcibiskup ze služby.

Mezi tím vstoupil Hutten v tajné spojení s Lutherem, psal v lednu a únoru 1520 Melanchthonovi, aby svému příteli Lutherovi oznámil, že v čas hrozícího nebezpečí k Františku Sickingovi odebrati se může, u něhož před všemi svými nepřáteli jist bude ¹⁾. Dne 4. června 1520 psal Hutten přímo Lutherovi, ujišťuje ho pomocí říšského rytířstva, a Sylvestr rytíř ze Schaumburgu oznamoval 11. června Lutherovi, že jest ještě se 100 rytíři hotov proti každému jej hájiti, pročez ať k cizím národům neodchází. Nad touto ochranou říšského rytířstva jásal Luther a oznamoval pln radosti svým přátelům, jaká spása ho potkala ²⁾. Od tohoto času rostla smělость Luthe- rova a on vyvíjel roku 1520. a 1521. činnost spisovatelskou bezohledného světoborce. Kdokoli mu odporoval, okusil veškeré surovosti. Ve svých nejvíce pobuřujících spisech: „ke křesťanské šlechtě německého národa, o nápravě křesťanského stavu“ (an den christlichen Adel deutscher Nation, von der christlichen Standes-Verbesserung); „o zajetí babylonském“ (de captivitate babylonica); „o svobodě křesťana-člověka“ (von der Freiheit eines Christen-Menschen), a „o zlořádu mší“ (vom Missbrauch der Messe) klade váhu veškerou na to, že všichni lidé jsou kněžími a vyzývá císaře, aby papeže svrhl a církevní majetek zabavil, všechny dávky do Říma zakázal, a papežské tresty, bezženství duchovenstva, postní předpisy, zádušní mše a svátky zrušil.

Od té doby, co Hutten a Sickingen v Lutherovi vhodný nástroj pro své účely poznávali, dozrával jejich záměr, rozvésti občanskou válku, zničit v ní duchovenstvo a dáti říši novou ústavu. Luther o těchto tajných záměrech věděl a svými spisy je podporoval. Lutherův pobuřující spis „ke křesťanské šlechtě, o nápravě křesťanského stavu“, jest dle formy napodobení listu Huttenova k císaři a německým knížatům a dle obsahu výtah z Huttenova spisu „Trias“ a listu ke kurfirstu saskému Fridrichovi, kde vybízí k válce náboženské a saekularisaci církevních statků, což při tehdejší ústavě německé, kdy skoro polovice země byla majetkem duchovenstva, bylo revolucí.

¹⁾ Janssen II. 94.

²⁾ De Wette I. 466, 469, 375.

§ 417. Odbouzení Lutherovo.

Po lipské disputaci odebral se Eck do Říma, aby papeže k rychlejšímu postupu proti Lutherovi pohnul. Po dlouhých poradách, důkazu to, kterak vážně papež na celý spor pohlížel, vydal 15. června 1520 bullu „Exurge Domine“, kterou 41 článků vyňatých ze spisů Lutherových za „bludařské, pohoršlivé, zbožné uši urážející a křesťanskému životu záhubné“ prohlásil, jeho spisy spáliti kázal a na něj klatbu vynášel, jestliže v 60 dnech neodvolá ¹⁾. Spolu napomínal papež otcovsky Luthera i jeho stoupence a zaklínal skrze krev Páně, kterou člověčenstvo jest vykoupeno a církev založena, aby míru a jednoty církve nerušil. Po vypršení dané lhůty měla každá vrchnost ho jíti a do Říma poslati.

Papežem zavržené bludy Lutherovy nebyly ještě všechny, než toliko značná část jich. Jeho učení bylo toto: Všechno, co se děje, dobré i zlé, děje se nutně, a má svůj původ v Bohu; blažený stav prvního člověka v ráji byl přirozený; svým pádem stal se člověk zlým a svými silami může jenom hřešiti, všechny hříchy jsou úkazy a ovoce hříchu dědičného a všechny skutky pohanů jsou hříchy; člověk jest nesvobodný, co činí, dobré nebo zlé, jest dílo Boží, hříšník slyše hlásati zákon, jejž plniti nemůže, bývá hrůzou zachvácen, ale zvěst, že Kristus za hříchy umřel, vlévá útěchu do srdce jeho, a on věří, že Bůh pro zásluhy Ježíše Krista za spravedlivého jej prohlašuje, aniž spravedlivým jest. Celé ospravedlnění jest dílem Božím, při čemž člověk jest úplně trpný, ale jistý svým spasením. Když víra sama ospravedlňuje ²⁾, pak jsou svátosti zbytečnými;

¹⁾ Raynald. adann, 1520. n. 51 sqq., Hard. IX. 1895; Le Plat. II. 60—72; Denzinger: Enchir. p. 220.

²⁾ Když Lutherovi vyčítali, že do verše (Řím. 3, 28.) slovíčko „sola“ (jenom víra) podloudnický vpravil, odpověděl na to Luther surově: „Wenn euer Papst sich viel unnütz machen will mit dem Worte sola, so sagt ihm flugs also: Dr. Martinus Luther wills so haben u. spricht: ‚Papst und Esel sind ein Ding.‘ Denn wir wollen nicht der Papisten Schüler und Jünger, sondern ihre Meister sein“ (ed. Alten T. V. 2690). „Wer an Christum glaubt, den mögen keine Werk beschuldigen und verdammen, wie viel und böse ihr auch immer sind.“ — „Keine Sünden ist mehr in der Welt, denn der Unglaube; andere Sünden in der Welt sind Herrn Simon's Sünden, und bedeuten so viel als wenn mein Hänschen oder Lenchen in den Winkel hofirt; man lacht darüber und sagt, es sei wohlgethan.“ — „Also machet auch der Glaube, dass unser Dreck nicht stinkt.“ — „Wenn es möglich wäre im Glauben einen Ehebruch zu begehen — so wäre er keine Sünde. — Wenn du (aber) Gott den Herrn im Unglauben verehrest, begehst du eine wirkliche Abgötterei.“

což zprvu Luther též učil¹⁾, ale později proti důslednostem Karlstadtovým odvolal; ze sedmi svátostí ponechal dvě: křest a Večeři Páně; svátosti dle rozumu jeho nepůsobí milost, než jsou pouhými znameními víry v zaslíbení, že Bůh pro zásluhy svého Syna nám hříchy odpouští a nás za své dítky přijímá, a jejich působnost závisí na víře přijímajícího. O Večeři Páně měl Luther za rozličných časů rozličné názhledy a ponechal konečně Tělo a Krev Páně s chlebem a vínem (vchlebení Těla a Krve Páně; impanatio). Pokání, které též Luther někdy jmenuje svátostí, skládá se ze dvou částí: hrůzy svědomí a víry, při čemž rozřešení jest jenom oznámení, že hříchové člověku jsou odpuštěni, což každý křesťan předsevzítí může. Když víra sama neviditelně ospravedlňuje, není potřebí oběti, kněží a viditelné církve; proto zavrhl Luther oběť mše sv., a kladl veškerou váhu na všeobecné kněžství, dle něhož jest každý křesťan knězem, a na církev neviditelnou²⁾. Veškerá hierarchie a veškerá vnější bohoslužba se svými obřady odpadaly samy sebou. Papežství bylo v očích jeho ohavností; církevní sněmy nemají žádné pravomocnosti a odsouzení Husovo v Kostnici bylo nespravedlivé. Všechny posavadní skutky křesťanské kajicnosti a lásky, sliby a odpustky ztratily svůj význam a svou cenu, ano působovaly ještě hřích a zavržení. Luther zavrhl očištec, poněvadž prý nelze jej z kanonických knih Písma sv. dokázati, a poněvadž zásluhám Kristovým ubližuje. Svatí ctí se následováním, ale nikdo jich nemá vzývati, poněvadž Kristus jest jediným naším prostředníkem. Jediným pramenem víry jest Písmo sv., jež vykládati má právo každý.

Luther předvídaje své zavržení Římem, chtěl pro sebe získati veřejné mínění, a vydal za tím účelem svůj pobuřující uvedený spis: „k šlechtě národa německého o nápravě křesťan-

¹⁾ „Es sollen alle Sacramente frei sein Jedermann; wer nicht getauft sein will, der lass anstehn; wer nicht will das Sacrament empfangen, hat sein Vollmacht; also wer nicht beichten will, hat sein Macht für Gott.“ (Von der Beicht ed. Alten. I. 792.)

²⁾ Das geistliche Priesterthum und wahrhafte Predigtamt ist allen Christen gemein; wir alle sind Christi Priester. Darum ist ein jeglicher Christ ein Beichtvater der himmlischen Beicht, welche zu sich gerissen hat der Papst, wie er auch die Schlüssel, Bisthum und alles andere an sich gerissen hat, der Räuber! — Ja, ich sage weiter u. warne, dass Niemand einem Priester als Priester heimlich beichte, sondern als einem gemeinen Bruder und Christen (an den Adel deutscher Nation von des christlichen Standes Besserung).

ského stavu“. V 14 dnech rozebralo se 4000 výtisků tohoto revolučního spisu ¹⁾).

Úkol, bullu v Německu provést, svěřil papež mimo své legáty, protonotáře Marina Caracciolia a bibliothekáře vatikánské knihovny Jeronýma Aleandra, Eckovi, a pominul německé biskupy, jaksi za trest za jejich nečinnost a bezstarostnost, kteří však tím poněkud podrážděni a uraženi byli. Chybou nelze to nazvat, poněvadž žádný jiný jiných výsledků za stávajících poměrů nežli Eck nebyl by se též dopracoval. Dle daného plnomocenství ²⁾ rozšířil Eck trestní výrok bully ještě na wittenberské professory Karlstadta a Dolscia, oba norimberské radní Vilibalda Pirkheimra a Lazara Spenglera a na augsburského kanovníka Adelmansfelda.

Luther stavěl se, jakoby papežova bulla byla padělkem Eckovým a vystoupil proti ní pamfletem: „o nových Eckových bullách a lžích“ ³⁾ (von den neuen Eckischen Bullen und Lügen). Bulla byla prohlášena a spisy Lutherovy spáleny v Nizozemsku, Burgundsku, Kolíně, Mohuči, Halberstadtu, Frisinkách, Eichstadtu, Meziboru, Míšni a Braniboru. Za to byl Eck v Lipsku za vůdcovství wittenberských studentů potupen a k útěku přinucen, a bulla pohaněna. Podobně dělo se v Torgavě, Döbelu a Erfurtě, a úřady, místo aby zakročily, mlčely ⁴⁾ k tomu. V kurfirství saském nebyla bulla prohlášena, poněvadž to kurfirst nedovolil, a následník princ Jan Fridrich Lutherovi přál.

Další jednání Miltitzovo s Lutherem bylo marné a mělo pouze výsledek, že Luther doručil mu hrubý urážlivý list ku papeži ⁵⁾, připojiv k němu rozbor: „o svobodě člověka-křesťana“.

¹⁾ Frobenius, knihtiskař v Basileji, praví, že knihy Lutherovy rozprodávaly se u velikém množství až do Italie, Španělska a Anglie, kdežto spisy jeho protivníků sotva v Německu se čtly.

²⁾ List Eckův k rektoru university wittenberské z 3. října 1520. ap. Le Plat. II. 74. —

³⁾ Ed. Altenb. I. 526; ed. Walch XV. 1674.

⁴⁾ Dissimulante consulatu haec omnia, praví sám Luther ap. De Wette I. 519.

⁵⁾ List jest z 11. října 1520, ale Luther datoval jej ze 6. dubna 1520 před prohlášením bully; de Wette I. 497; Le Platt II. 53; ed. Walch. XV. 934; nazývá tam „římský stolec horším Sodomy a Gomorry a Babylona, peleší lotrovskou nade všechny peleše lotrovské, říší a hlavou všech hříchů, rozevřeným chřtánem pekla; na něm sedí Lev jako ovce mezi vlky, jehož není hoden římský stolec; jenom zlý duch má býti papežem; jenom Jidáš Iškariotský budiž účasten důstojenství papežského.“

Luther zanechal brzo přetvářky, jakoby bojoval proti padělků Eckově, a obrátil se nejostřejšími výrazy proti papeži samému svými oběma spisy „proti bulle Antikristově“ (Wider die Bulle des Endchrists)¹⁾ a „základ a příčina všech článků, které římskou bullou neprávě odsouzeny byly“ (Grund und Ursache aller Artikel, so durch die römische Bulle unrechtlich verdammt wurden)²⁾, odvolal se 17. listopadu 1520 od papeže Lva, „jakožto nespravedlivého soudce, zatvrzelého, bloudícího, ve všech Písmech zavrženého kacíře a odpadlíka“, k všeobecnému křesťanskému sněmu, a vyzýval císaře a všechna knížata aby „nekřesťanskému počínání a násilnému zločinu papežovu“ statně na odpor se postavili³⁾.

S potupným posměchem učinil útok na papežskou bullu Hutten, kterýž ji vytisknouti dal, a k ní proslov a doslov a glossy dílem do textu, že jej přerušovaly, dílem na okraj připojil. Jsou to vesměs duchaprázdné fráse, které by za našeho času sotva čtenáře našly, ale tenkrát se líbily, poněvadž Řím tupily. Jinými spisy vybízel Hutten německý národ k odpadu od Říma.

Ve Wittenbergu zdráhali se rektor a senát university, byvše Eckem vyzváni, papežskou bullu prohlásiti. Když do Wittenbergu zprávy, že na mnohých místech spisy Lutherovy se spálily, docházely, rozčiloval se Luther a psal 4. listopadu Spalatinovi⁴⁾, že „jest nemožné, aby spasení byli, kdo této bulle přejí a jí neodporují“. Dne 10. prosince oznámil Luther na černém prkně, že téhož dne o 9. hodině dopoledne nekřesťanské dekretaly a bully spálí. Učitelé a studenti spěchali ve velikém množství k určenému místu. Před branou města vystavěl jeden „vážený“ mistr, jak praví zpráva, vlastníma rukama hranici z dříví, dekretu Gratianova, dekretalek, několika kasuistických a scholastických děl a sporných spisů Ecka, Emsera a některých učenců. Hranice byla zapálena, a Luther hodil bullu papežovu do plamenů, řka: „Poněvadž jsi svatého Páně zarmoutila, zarmutiž a ztráviž tebe oheň věčný“. Za jasotu vrátil se průvod nazpět; Luther oznámil svůj čin Spa-

¹⁾ Ed. Altenb. I. 531; ed. Walch. XV. 1732.

²⁾ Ed. Altenb. I. 615, ed. Walch XV. 1752.

³⁾ Ed. Altenb. I. 537; ed. Walch XV. 1909.

⁴⁾ De Wette I. 522.

latinovi¹⁾ a napomínal druhý den svých posluchačů, „aby se před papežskými zákony a statuty chránili; že se dekretalky spálily, jest prý pouze hra dětská; přenutno bylo by, aby papež, t. j. římský stolec se vším svým učením a svými ohavnostmi byl spálen²⁾).

Proč tak učinil, o tom účet vydal spisem: „Proč knihy papeže a učenníkův jeho od dra. Martina Luthera spáleny byly“ (Warum des Papst's und seiner Jünger Bücher von Dr. Martin Luther verbrannt sind)³⁾. Mezi lid roztrušovalo se, že prý ve Wittenbergu, mezitím co papežské dekrety a bully hořely, andělé na nebi se ukázali a své zalíbení v tom na jevo dávali. Luther, který poctu Svatých zavrhl, sám sebe nazval „svatým“ a připojoval od roku 1520. ke svým latinským a německým spisům dřevorytinu, kteráž ho představovala se září Svatých kolem hlavy, neb s holubicí na hlavě, znamením Ducha sv.⁴⁾.

Zpráva, co Luther učinil, prolétla bleskem po Německu, a všechny propasti hany a potupy otevřely se, aby lidu poslední zbytek úcty ku papežské vážnosti odňaly. Ohyzdné obrazy, vypočítané na surový smích, byly rozšiřovány. Papež, kardinálové a biskupové s obličejí oslův a vlků, sedíce na vepřích a s nejpotupnějšími přívlastky, byly oblíbenými dřevorytinami; všude byly zavěšovány a mezi lid házeny. V „Pasiónálu Kristově a Antikristově“ líčil Lukáš Kranach se zalíbením chudý život a trpké umučení Kristovo a naproti tomu stkvostný život papežův; tu odmítá od sebe Kristus světskou korunu, tam ji papež císaři dáti nechce; zde káže Kristus, tam papež s kardinály hoduje.

Proti tomuto soustavnému svádění lidu nepodniklo se ničeho od vážných mužů, ježto si netroufali hájiti církevní vlády, jakkoli před tím rádi její skutečné i domnělé vady kárali. Postup a zastavení vzpoury závisely na nově zvoleném císaři Karlovi V.

¹⁾ l. c. I. 532.

²⁾ Zpráva o tom ed. I. 539; ed. Walch XV. 1925.

³⁾ Ed. Alt. I. 540; ed. Altenb. Walch XV. 1927.

⁴⁾ Janssen II. 115.

§ 418. *Císař Karel V. (1519—1556¹⁾); Kolínská vyjednávání.*

Po smrti císaře Maximiliana I. byl za jeho nástupce působením kurfirsta saského Fridricha 28. června 1519 jeho vnuk Karel V. zvolen. Nový panovník byl syn Filipa Rakouského a Johanny, dcery královských španělských manželů, Ferdinanda Katolického a Isabelly; narodil se v Gentu 24. února 1500 († 21. září 1558) a stal se po smrti svého děda se strany matčiny roku 1516. králem španělským, neapolským a pánem ohromných osad v Americe. Proti jeho volbě za krále římského působil veškerým svým vlivem papež Lev X., boje se nesmírného vlivu Habsburků v Itálii a odvolává se na bullu papeže Klementa IV., dle níž koruna neapolská a německá nikdy na jedné hlavě spočinouti neměly, a podporoval kandidaturu francouzského krále Františka I. Pro španělské záležitosti, kteréž jeho přítomnosti žádaly, nemohl Karel dříve do Německa přijíti, až teprve na podzim r. 1520. Dne 22. října 1520 vjel Karel slavně do Cách a byl 23. října korunován, učiniv obyčejné přísahy, že církve a římský stolec hájiti a chrániti bude. Po několika dnech přečetl arcibiskup mohučský u přítomnosti Karlově papežské breve, že papež krále za císaře římského zvolil, a žádá na něm, aby jako Maximilian názvu: zvolený římský císař, užíval. Z Cách odcestoval Karel do Kolína a rozepsal odtud říšský sněm do Vormsu ke dni 28. měsíce ledna 1521²⁾. Luther neznaje smýšlení mladého panovníka, obrátil se k němu listem ze dne 30. srpna (neb 11. ledna, dle De Wette), aby si jej naklonil; musil prý proti vůli několika tištěnými knížečkami na veřejnost vystoupiti, nemaje jiného úmyslu, nežli evangelickou pravdu psáti a jí proti pověřčivým domněnkám a blouzněním průchod zjednati; za to jest vystaven již tři roky zlobě, potupě,

¹⁾ Lanz: Correspondenz Kaiser Carl's V. aus der königl. Bibliothek und der Bibl. de Bourgogne zu Brüssel mitgetheilt. Lpz. 1844 sqq. 6 Bde. — Heine: Briefe an Carl V. (1530—1532) von seinem Beichtvater aus dem spanischen Reichsarchiv zu Simancas. Brl. 1848. — Autobiographie Carl's V. in portug. Uebersetzung wieder in Brüssel aufgefunden, deutsch von Warnkönig. Brüssel. 1862. — Robertson: Gesch. Kaiser Carl's V. Deutsch. Kemp. und Braunsch. 1792 sqq. 3 Bde. — Raumer: Gesch. Europa's seit dem Ende des 15. Jahrh. I. 580 sqq. — Maurenbrecher: Carl V. und die deutschen Protestanten 1545—1555. Düsseld. 1865. — Studie über den Kaiser Carl V. v Hist.-pol. Blätter. 1867. sv. 60 str. 1. sqq.

²⁾ Janssen II. 133 sq.

nebezpečnosti a všemu zlému; nic mu to není platno, že za milost a odpuštění prosí; jeho nepřátelé chtějí jej i s nebeskou evangelickou pravdou vyhubiti; po příkladě sv. Athanasia prosí císaře za ochranu ¹⁾. Císař mu neodpověděl.

K novému císaři poslal papež Lev X. již jmenované legáty Marina Caracciolia a Jeronýma Aleandra, aby bullu proti Lutherovi provedli a říšskou klatbu na něj vymohli. Hutten pásl zákeřnický po cestujících legátech, aby je zavraždil, a Luther rmoutil se, že zákeřnictví Huttenovi se nepodařilo ²⁾. Legáti dosáhli na císaři spálení Lutherových knih v jeho dědičných zemích, flanderských a burgundských a v Kolíně; ale v Kolíně narazili, provádějíce bullu, na veliké překážky u právě přítomného kurfirsta Fridricha. Dne 4. listopadu 1520 odevzdali mu papežské listy, žádající na něm, aby spisy Lutherovy spáliti dal, a Luthera buď sám do vazby vzal neb do Říma poslal ³⁾.

Kurfirst žádal času na rozmyšlenou a radil se s Erasmem Rotterodamským též v Kolíně přítomným, kterýž mu pravil, „že Lutherův zločin v tom záleží, že papeži na korunu a mnichům na břicho sáhl“ ⁴⁾. S tímto nevčasným vtipem nespokojil se kurfirst a Erasmus podal mu 5. listopadu svůj rozum o Lutherově věci v krátkých větách takto: „odpor proti Lutherovi plyne prý ze zlého pramene, z nenávisti proti pravé učenosti a z pánovitosti; podobné jest též počínání proti němu: křik, hluk, nenávisť a jedovaté spisy; Luther nebyl nikdy vyvrácen; krutost bully proti němu vydané vzbuzuje všudy nevoli všech lidí rozšafných; takové počínání jest nejen velmi nedůstojné náměstka Kristova, ale též stávajícímu stavu věci na nejvýš nevhodné; cti a vážnosti Apoštolské Stolicе bylo by nejvýhodnějším, kdyby celý spor co možná nejdříve několika moudrými, vážnými a nepodezřelými osobami byl uklizen“ ⁵⁾.

¹⁾ De Wette I. 392; ed. Walch XV. 1636.

²⁾ „Gaudeo Huttenum prodiisse, atque utinam Marinum aut Aleandrum interceptisset.“ De Wette I. 523.

³⁾ Janssen II. 145; zde se mýlí Sleidan mluvě o potrestání na hrdle. Reformationsgesch. II. 128 v překladě Semlerově (Joh. Sleidani commentariorum de statu religionis et reipublicae Germanorum sub Carolo V. libb. XXVI. Argentorati. 1655.)

⁴⁾ Janssen II. 145.

⁵⁾ Van der Hardt: Histor. lit. I. 104. 105.

Pravdu má legát Aleander, že Erasmus jest horší Luthera a vlastním zakladatelem nového bludu ¹⁾).

Kurfirst zastal se nyní rozhodně Luthera a odpověděl legátům: „že žádostí papežovou jest překvapen; co Luther a jiní dostavše bullu učinili, on prý neví, ale snad schvalují odvolání Lutherovo, jemu nebylo a není posud nic po věci Lutherově; učí-li Luther bludu, lituje toho, ale učinil prý, seč jest, aby byl vyvrácen; Luther chce se na každé místo dostaviti; jeho věc musí nábožní, učení a nepodezřelí rozhodčí vyšetřovati, a jeho učení musí býti z Písma vyvráceno, nežli jeho spisy spáliti dovolí a jeho chování pokárá“ ²⁾. V tomto smyslu působil též na rady císařovy a dosáhl toho, že císař 28. listopadu mu rozkázal, aby Luthera do Vormsu k výsledku přivedl, ale zatím mu zakázal spisy proti papeži a římskému stolci vydávati. Však Luther šel dále proti papeži ³⁾.

Legáté pracovali u císaře o to, aby bulla papežova proti Lutherovi byla provedena. Z rozmluv, které legát Aleander s císařským ministrem Vilémem z Croy měl, poznal, že císař papeže v náboženských věcech vydatně podporovati bude, když mu za to bude povolným ve věcech španělských a francouzských. Legát slíbil to ⁴⁾. Císař Karel rozhodl se k rázným krokům a psal 17. prosince 1520 kurfirstovi, aby Luthera do Vormsu nevodil, poněvadž není pochybnosti, že oným papežským výrokem klatbě propadl. Onen papežský výrok proti Lutherovi a jeho stoupencům byl návodem Aleandrovým bullou z 3. ledna 1521 „Decet Romanum Pontificem“ bez výminky potvrzen ⁵⁾.

§ 419. Říšský sněm vormský (1521) ⁶⁾; Luther na Wartburku; bouře ve Wittenberku; Novokřtěnci; Válka sidiinská.

Naděje, že blud bude potlačen, ztenčily se znamenitě průběhem vormského sněmu, který císař 28. ledna 1521 zahájil.

¹⁾ Janssen II. 146.

²⁾ Heinrich von Zütphen: Kurze Erzählung der Handlung in Köln; ed. Walch XV. 1919 sq.; Joh. Sleidan II. 125. (překlad).

³⁾ Janssen II. 147.

⁴⁾ Pallavicini I. c. 24.

⁵⁾ Bullar. Rom. V. 761.; Le Plat II. 79.

⁶⁾ Joh. Cochlaeus: Com. de act. et script. Luth. Mogunt. 1549, Acta

Legát Aleander ukázal stkvělou řečí 13. února 1521, že zde nejde o některé sporné články mezi Římem a Lutherem, ale o podstatu celého křesťanství¹⁾. Však účinek řeči nesrovnával se s očekáváním legátovým; kurfirst Fridrich nebyl ve schůzi. Císař předložil stavům návrh nálezu, kterým Luthera zatracoval, nechtěje ho více slyšeti. Nastalo dlouhé rokování ve sněmu pro i proti; konečně bylo usneseno, aby Luther svobodný průvod obdržel a do Vormsu byl obeslán, kde by své bludařské učení odvolal, jestli nějakému učil. Někteří stavové, jsouce roztrpčeni na mnohé zlořády v církevní správě, podali 101 stížnost (gravamina)²⁾, žádající za jejich odstranění, a vévoda saský Jiří, horlivý odpůrce Lutherův, podal ještě 12 stížností, v nichž na zneužívání odpustkův a špatné mravy duchovenstva žaloval a navrhoval, aby všeobecný církevní sněm byl svolán.

Mezi tím staral se Luther o svou bezpečnost, kterou mu František Sickingen a Hutten zaručili, a obdržel 26. března obsýlku do Vormsu. Jeho cesta tam podobala se vítězoslávě; každý chtěl smělého mnicha viděti. Dne 16. dubna přijel do Vormsu, doprovázen jsa 100 rytíři³⁾, a ubytoval se nedaleko svého zeměpána Fridricha. Jeho stoupenci vystupovali ve Vormsu drze, aby jeho odpůrce zastrašili, a rozšiřovali mimo hanopisy na Řím hrozebné listy proti císaři a knížatům, jestli se co nemilého Lutherovi stane. Dne 17. dubna byl postaven před sněm, a trevírský official Leonhard Eck tázal se ho ve jménu císařově, zdali knihy (asi 25), které před ním ležely, za své uznává, a jest-li hotov, některá učení v nich obsažená odvolati. Luther žádal času na rozmyšlenou, a prohlásil druhého dne, 18. dubna, že „žádného slova neopraví a neodvolá, leč by byl vyrácen Písmem sv., neb jinými jasnými důvody, poněvadž prý proti svědomí si počínati, jest nebezpečno“. Den potom prohlásil císař stavům písemně⁴⁾, že „Luthera více slyšeti ne-

Lutheri in conciliis Vormat. ed. Policarius. Vit. 1546. (Lutheri opp. lat. Jen. II. 436 sqq.; německá díla Jen. I. 432—463.) — Boye: Luther zu Worms. Halle 1824. — Tutschmann: Luther zu Worms. Darmst. 1860. — Hennes: Luthers Aufenthalt zu Worms. Mainz 1868. — Janssen II. 149 sqq. —

¹⁾ Pallav. I. c. 25. n. 7; Le Plat. II. 84.

²⁾ Ap. Walch XV. 2068.

³⁾ Tomáš Münzer vyčítal roku 1524. Lutherovi, že rytířům klášterní statky sliboval (Strobel: Leben Thom. Münzers str. 166).

⁴⁾ List císařův ap. Walch XV. 2233; Goldast, Const. imp. II. 142, Le

chce, a mu káže, aby se rychle vzdálil a všeho kázání se zdržoval; neboť prý ho to bolí, že proti němu a jeho bludnému učení zakročiti tak dlouho váhal; svobodný průvod platí mu, až se domů navrátí“.

Na císaře vůbec činil Luther špatný dojem, tak že se o něm vyjádřil: „Tento člověk neudělal by nikdy ze mne kacíře“¹⁾.

Většina knížat srovnávala se s císařem; ale mohučský arcibiskup Albrecht, zstrašený, že prý 400 rytířů proti němu se spiklo, a někteří jiní stavové mysli, že Luthera novými rozmluvami získají a vymohli na císaři, že k tomu 3 dny povolil, k nimž potom ještě 2 se přidaly. Výbor, v jehož čele stál trevírský arcibiskup Richard z Greiffenklaui a v němž byl též Jan Kochlaeus, děkan z Frankfurtu, snažil se pohnouti Luthera, aby svůj spor na výrok císaře a říšských stavů neb všeobecného církevního sněmu dal; ale nadarmo. S hroznou opovázlivostí odvětil konečně Luther: „že nezná jiné rady, než kterou Gamaliel dal (Sk. Ap. 5, 38): „Jest-li to dílo z lidí, rozpadne se; pakli z Boha, nebudete ho moci zrušiti“; císař a říše nechť to papeži piší, který může býti jist, že jest-li počínání Lutherovo není z Boha, ve dvou neb třech letech zanikne“²⁾. Zapomněl patrně, že mohamedánství a jiná bludná náboženství sta let trvají.

Císař, který o veškerém vyjednávání zprávu dostával, velel 25. dubna Lutherovi, aby hned druhý den Worms opustil, na cestě nekázal a lidu neshromažďoval. Bezpečný průvod platil mu na 21 den.

Dne 26. dubna opustil Luther Worms, provázen jsa 20 rytíři. Po 3 dnech propustil císařský průvod a vrátil mu písemní císařskou jistotu, aby své záměry prováděti mohl, neuráží je přímo císařské velebnosti, a své odpůrce do podezření uvedl, jakoby císařský bezpečný průvod porušili. Kázal po cestě veřejně, a byl všudy s jásotem vítán. Dle úmluvy dal jej saský kurfirst zakuklenými rytíři nedaleko Eisenachu jíti a na hrad Wartburg doprovoditi, aby jej před prvními následky říšské

Plat II. 115; Cochlaeus: *Commentaria de actis et scriptis Mart. Luth.* Mogunt. 1549. p. 32; Palav. I. c. 27. sv. 4.

¹⁾ Pallavic. I. c. 26. n. 7.

²⁾ l. c. c. 27. n. 5—8.

klatby kryl. Na Wartburku žil Luther rok pod jménem rytíře Jiřího a čekal dalšího vývoje věci.

Teprve 25. a 26. května prohlásil císař Aleandrem sestavený edikt, kterým říšská klatba na Luthera vydána byla; žádný neměl Luthera do domu přijmouti, neb jej podporovati, ale každý měl ho jíti a císaři vydati pod ztrátou jmění; všechny jeho spisy měly býti zničeny a spáleny, v čemž bylo stavům podporovati papežské posly neb komisaře ¹⁾. Za tento přísný edikt děkovali císaři některá knížata, jmenovitě braniborský kurfirst Jáchym I., jehož horlivost o církev papež Lev X. listem ze 16. března 1522 pochválil ²⁾.

Říšskou klatbu na Lutheru provést, bylo úkolem říšské vlády, kterou císař Karel v Norimberce zřídil, a v jejíž čele stál jeho 18letý bratr Ferdinand, kterému v březnu 1522 své dědičné rakouské země postoupil. Císař odebral se po říšském sněmu do Nizozemí a odtud přes Anglii do Španěl, kde měl mnoho práce s domácími nepokoji a pak s francouzskou válkou; pročež musil záležitosti německé říše s očí pustiti.

Z nálezu Vormského měl papež nesmírnou radost a rozhodl se, že bude císaři povolným v jeho španělské politice; však zemřel týž rok 1. prosince, a nástupcem jeho stal se 9. ledna 1522 učitel císaře Karla Hadrian VI., kardinál a biskup z Tortosy, výtečný svou učeností a svými neporušenými mravy. Hutten, který chtěl náboženské hnutí ve vzpouru proti stávajícímu řádu proměnit, zkrotl, vida, že za sebou vojska nemá; František Sickingen, chtěje se státí císařským vůdcem, opustil hnutí, a jeho horlivost pro ně zanikla na dobro, když dostal rozkaz od císaře, najímati vojsko proti vojvodovi z Bouillonu Robertu z Marky a Francii, kteráž jej podporovala.

Věc Lutherova byla ponížena výrokem theologické fakulty pařížské z 15. dubna 1521, na jejíž pochvalu Luther se svými stoupenci počítal. Fakulta zavrhlá jej i s knihami jako bludaře ³⁾. Pln vzteku obořil se na ni Luther nejsprostějšími nadávkami ⁴⁾.

¹⁾ Edikt má datum 8. května, které nebylo pošínuto nazpět; ale prohlášení ediktu protahovalo se; viz jej ap. Le Plat. II. p. 116; Pallav. I. c. 28. n. 5 sqq.

²⁾ Laemmer: Monum. Vatic. n. IV. pag. 5.

³⁾ Bzovius ad ann. 1522. n. 21.: — Du Plessis d'Arg., I., II. p. 365 sq.; II., I. p. I—IV.; Le Plat II. p. 98 sq.

⁴⁾ Ed. Alt. I. p. 825 sq.; ed. Walch. XVIII. 1114 sq.; praví tam: „Die

Edikt Vormský byl by spor Lutherův potlačil, kdyby byl býval důkladně proveden, však toto stalo se jenom v zemích císaře Karla, jeho bratra Ferdinanda, kurfirsta braniborského Jáchyma I., saského vojvody Jiřího, vojvod bavorských a některých duchovních knížat; jiná knížata nedbala na edikt a někteří vystoupili přímo proti němu, předstírajíce, že musí vlast proti římskému tyranství hájit. Nechuť četných k ediktu neušla papežských legátův, kteří dobře poznali, že od říšské vlády nelze provedení jeho očekávat. Když císař Karel roku 1521. Německo opustil a do Nizozemí se odebral, stěžoval si na základě obdržené instrukce z Říma legát Aleander u císaře na porušování vormského ediktu. Však císař pro své španělské záležitosti nemohl zakročit.

Zatím žil Luther jako rytíř Jiří na Wartburku¹⁾, jež svým „Patmosem“ nazýval. Samota, v které teď život trávil, mohla na něj blahodárně působiti a v něm obrat vyvolati; skutečně byla okamžení, v nichž svědomí v něm se probudilo a mu vyčítalo, že opovážlivě proti papeži a církvi povstal a si vedl, jakoby on sám Ducha sv. měl, který po staletí církev opustil a ji bludu zanechal. Tyto duševní útrapy zvětšily se někdy tělesnými bolestmi a hnaly ho až k zoufalství. Ale přece neobrátil se, a připisoval nepokoj svědomí ďáblu, kterýž ho pokouší a s pravé cesty svěsti chce. Ve své obrazotvornosti obíral se často s ďáblem, viděl ho na vlastní oči, a jednou mrštil kalamářem po něm. Čas trávil honbou a literárními pracemi; začal pracovati o novém překladě Písem sv. na jazyk německý, který by se k jeho soustavě hodil, používaje při tom

Pariser Doktoren sind Böcke, Holhipler, Lotterbuben, grobe Esel, unverschämte Menschen, welche die hl. Schrift durch das Rauchloch ansehen, die dortige Facultät ist von dem Scheitel bis auf die Fersen eitel schneeweißer Aussatz, die rechte letzte endechristliche Hauptketzerei, eine Mutter aller Irrthum in der Christenheit, die größte Geisthure, die von der Sonne beschienen ist, das rechte Hinterthor an der Hölle, die Grundsuppe aller Ketzereien, des Pabstes als des letzten Endechrists größte Hurkammer. — Meine Herren von Paris streben darnach, daß sie allein in der Welt dammen, setzen und machen mögen, was sie wollen, — ja, lieben Esel, man lasse euch auff dem Polster sitzen und Lampreten fressen, wenn euch denn der Bauch gurret, und ihr einen Fortz lasset, so dringt uns dahin, es sey ein Artickel des Glaubens, sprecht, es habe euch so gedeucht und sey der Apostel Exempel.“

¹⁾ Witzschell: Luthers Aufenthalt auf der Wartburg. Wien 1875.

dosavadních katolických německých překladů bible a komole a zpitvořuje text, a skončil jej roku 1534, jsa podporován některými přátely; dále složil pobuřující spisy: proti arcibiskupu mohučskému „wider den Abgott von Halle“; proti modle hallské¹⁾; o klášterních slibech „Bedenken und Unterricht von den Klöstern und allen geistlichen Gelübden“²⁾; o zlořádu mši „vom Missbrauch der Messen“³⁾ a o zpovědi „von der Beicht“.

Zásady Lutherovy přešly ze spisů do života. Ke konci září 1521 sešli se míšenští a durinští augustiáni ve Wittenbergu v kapitolu a prohlásili klášterní sliby za neplatné a sloužití soukromé mše sv. za věc hříšnou, a podávali potom Večeři Páně pod obojí. Kurfiršt Fridrich byl zprvu nespokojen, že tiché mše sv. zrušeny jsou, ale když komise jím sestavená pro to se prohlásila, trpěl to. Luther schválil toto počínání uvedeným spisem o zlořádu mši. Karlstadt pokročil dále; sloužil o vánocích 1521 mši svatou v německém jazyku, vynechav některé obřady, a podával všem, kdo chtěli, Večeři Páně pod obojí, klada sv. hostii na ruku, aniž se před tím byli zpovídali.

I bezženství kněžstva nesrovnávalo se se svobodou člověka-křesťana a musilo býti odstraněno. Bartoloměj Bernhardi z Feldkirchu ve Vorarlberku, farář (probošt) v Kemberku, oženil se již roku 1521. a maje z toho arcibiskupu mohučskému odpovídati, hájil se běžnými, lichými důvody proti bezženství duchovenstva. Po něm následovali opat z Hersfeldu a Karlstadt. Poněvadž ve Wittenbergu mnozí duchovní služby Boží po starém způsobu konali, bouřili proti tomu Karlstadt a mnich Gabriel Didymus a postavivše se v čelo studentův a sedláků, vrazili do kostelův a klášterů, ničili obrazy Svatých, převraceli oltáře, rozbíjeli zpovědnice a páchali všelijaké jiné ohavnosti⁴⁾.

Ovoce zásad Lutherových ukázalo se ještě bujněji v Novokřtěncích⁵⁾, kteří zavrhovali křest dítek, kterýž z Písma

¹⁾ Sp. L. ed. Walch XIX. 1304.

²⁾ l. c. XIX. 1808; Alten. I. 856.

³⁾ Walch XVIII. 1204; Alt. I. 21.

⁴⁾ Feldkirch: Apologia pro uxore ducta; mezi sp. L. ed. Walch XVIII. 2354. —

⁵⁾ Historie Thomae Münzers od F. Melanchthona mezi sp. Luth. ed. Walch XVI. 199. G. Strobel: Leben, Schriften und Lehren Th. Münzers. Nürnberg. und Altdorf 1795. Týž: Beiträge zur Lit. des 16. Jahr: sv. II. str. 1 — Bacsko: Th. Münzer, dessen Charakter und Schicksale. Halle u. Lpzg.

dokázati nelze, kde naopak stojí psáno: „Kdo uvěří a pokřtěn bude, spasen bude.“ Hlavní sídlo své měli ve Cvikově (Zwickau), kde soukenník Mikuláš Storch 12 apoštolův a 70 učenníků shromáždil, vydávaje se za proroka; soukenník Marek Thomas, Marek Stübner a kazatel při chrámě sv. Kateřiny ve Cvikově Tomáš Münzer připojili se k němu. Opíraje se o místo uvedené z Písma sv., zavrhovali křest dítek, předstírali tajné obcování s Bohem a chtěli svobodnou křesťanskou říši založiti, byť i k tomu musili se vzbouřiti a duchovenstvo vyhubiti. Zavrhovali Lutherovo učení o ospravedlnění pouze věrou, prohlásili vědy a učenost za zbytečné ke spasení a odevzdávali se přímému řízení ducha božího; zkrátka chtěli založiti svobodnou říši Kristovu beze vší duchovní a světské vrchnosti, kde by každý dle vnitřního zákona žil, žádný nic zvláštního neměl a všechno všem bylo společné. Když ze Cvikova byli vypuzeni, přišel Storch s dvěma učenníky v posledních dnech 1521 do Wittenbergu a zvýšil tam stávající nepořádek. Storch mluvil jako nějaký prorok, a ani Melanchthon nebyl s to, aby námitky Novokřtěnců proti křtu nemluvnat vyvrátil a na chvíli kolísal se, nemá-li jim přisvědčiti, teprve jejich blouznění odvrátilo jej od nich. Za to získali Karlstadta, Martina Cellaria, přítele Melanchthonova, a mnicha Didyma. Didymus radil rodičům z kazatelny, aby svých synů na studie nedávali. Karlstadt odebral se na základě Písem sv. (Mat. 11, 25) do dílen řemeslníků, aby „od maličkých, kterým Bůh zjevil“ Písmo sv. si vykládati dal. Luther maje o všech těchto událostech dobré zprávy, přišel nejprve tajně do Wittenbergu, a navrátil se zpět na Wartburg poslal tam písemní poučení; potom 8. května 1522 přišel proti radě a vůli kurfirstově opět a na dobro do Wittenbergu. Hned zakročil rázně proti novotářům, kázal osm dní proti nim, zavedl zase zpověď, přijímání Večeře Páně hned do úst a pozdvihování hostie, a přinutil Karlstadta, že opustil Wittenberg a do Orlamünde se odebral. Poněvadž fara v Orlamünde na Karlstadtu jakožto arcijáhu závisela, zmocnil se jí, vypudiv tamějšího duchovního, a zaváděl zde novoty po svém smyslu. Po rozkaze kurfirstově odebral se tam Luther a Karlstadt musil kurfirstovy země

1812. — Hast: Gesch. der Wiedertäufer. Münst. 1835. — Seidemann: Th. Münzer. Dresden 1842. — L. Köhler: Th. Münzer u. seine Genossen. Lpzg. 1846. — Hist.-pol. Blätter. 1841. sv. VII. 236. 310.

opustiti, odebral se do Strassburku a Švýcar a bojoval proti Lutherovi tak dlouho, až nouze jej přemohla a přinutila, aby se Lutherovi podrobil. Též Tomáš Münzer, který v Altstättě již proti světské vrchnosti pobuřoval, byl odstraněn. Světské rámě kurfirstovo podporovalo Luthera, pročež nad svými spolu-reformatory zvítězil.

Ale jeho dřívější ochránce Jan Staupitz odvracel se již od r. 1519 od něho, stal se s papežským prominutím benediktinem v Solnohradě a byl tam r. 1522. opatem u sv. Petra učiněn († 28. pros. 1524). Luther utišiv wittenberské bouře zahájil opět pobuřující činnost; psal zase proti řeholním slibům¹⁾ a kladl je na roveň rouhání Bohu. Četní mnichové chápali se tohoto slova, opouštěli kláštery a ženili se. Též mši sv. snažil se odstraniti, vyčítal wittenberské kapitole, která ji posud sloužila, že chce tím zběhy a sekty tropiti, a provedl to, že v listopadu 1525 mešní kanon byl odstraněn; ale podržel ještě pozdvihování hostie, které teprve r. 1542. zrušeno bylo.

Čisté evangelium Lutherovo, jmenovitě jeho učení, aby duchovenstvo o statky oloupeno bylo, chtělo první do života uvéstí říšské rytířstvo. Hutten snažil se pamfletem „Nový Karsthaus“ získati sedláky proti duchovenstvu, aby je vraždili a ničili. František Sickingen navrátil se z francouzské války, začal svůj plán o převratu prováděti; najímal jakoby pro císaře žoldnéře a přepadl Richarda, kurfirsta trevirskeho. Spalatin nazval to „učiněním otvoru slovu Božímu,“ které tento biskup co možná nejpevněji zavřeným choval, a Luther vydal paličský spis proti duchovenstvu („adversus falso nominatum ordinem episcoporum;“ německy pod titulem: „Wider den falsch genannten Stand der Geistlichen“²⁾), kde starší spis Huttenův napodobuje, o válce sickinské se sice nezmiňuje, ale celým obsahem ji takřka provází. Než válka měla pro spiklence smutný výsledek. Trevirský kurfirst učinil vhodná opatření, že Sickingen Treviru dobytí nemohl; říšská vláda vydala říšskou klatbu na Sickinga a jeho spojence; falcký kurfirst Fridrich a heský lantkrabě Filip přispěli Treviru ku pomoci. František Sickingen musil upustiti od obležení Treviru až obrátil se do svého hradu Landstuhlu, kde byl obležen. Střelba

¹⁾ Kurze Schlussrede von den Gelübden und dem geistlichen Leben der Klöster ap. Walch XIX. 797.

²⁾ Sp. L. ed. Walch XIX. 836; ed. Alt. II. 161.

na hrad byla prudká, hradby sřítily se, a František trpě na dnu dal se vynést ven, aby spoustu spatřil; kule padla vedle něho, a on klesl na špičatou palissadu a ranil se smrtelně. Na jeho radu vzdala se 6. května 1523 posádka, knížata vjeli 7. května na hrad a přišli k jeho smrtelnému loži. Trevirský kurfirst vyčítal mu hrozné škody, které jeho lidu učinil, ale František choval se k němu vzpurně a neuctivě. Po odchodu knížat vyzpovídal se František svému kaplanovi, a nežli tento s Tělem Páně se navrátil, skončil; nemyslel více na nové učení. Hutten zemřel v Curichu ke konci srpna 1523 na ostrově Ufnau. Pád Landstuhlu byl pádem říšského rytířstva, které „s čistým evangeliem“ špatně pochodilo, a rytířstvo kleslo o stupeň níže na sedláky ¹⁾).

§ 420. Melanchthonovy „*loci communes*“; Lutherův překlad *Bíse* sv. a jeho spor s anglickým králem Jindřichem VIII. a Erasmem Rotterdamským.

Po sněmu vormském vydal Melanchthon své „*hypotypeses theologicae s. loci communes rerum theologicarum*“ (1521) ²⁾, kdež opustiv zdlouhavou formu syllogistickou u scholastiků obvyklou souborně čili syntheticky v krásné latinské řeči skoro všechno ovšem bez vědecké důkladnosti podal, čemu Luther učil. Popíral tam svobodu člověka rozhodovati se pro dobré nebo zlé (*quod hominis intellectus ratioque in rebus spiritualibus prorsus est coeca*); tvrdil, že jako povolání Pavlovo tak i cizoložství Davidovo a zrada Jidášova jest dílem Božím ³⁾ a stanovil absolutní předurčení; vůbec rozebral nej-

¹⁾ Srv. Janssen II. 228–255.

²⁾ Prima ed. Vit. 1521; otisk ap. van der Hardt: *Hist. litteraria reform.* IV. 30–77; nový otisk ed. Augusti. Leipz. 1821. Úplné dějiny tohoto díla podal G. Th. Strobel. Altdorf u. Nürnberg. 1776.

³⁾ Ve svém komentáři k listu k Řím. praví Melanchthon: „*Haec sit certa sententia, a Deo fieri omnia, tam bona quam mala. Nos dicimus, non solum permittere Deum creaturis, ut operentur, sed ipsum omnia proprie agere, ut sicut fatentur, proprium opus Dei fuisse Pauli vocationem, ita fateantur, opera Dei propria esse, sive quae media vocantur, ut comedere, sive quae mala sunt, ut Davidis adulterium; constat enim Deum omnia facere, non permissive sed potenter i. e. ut sit ejus proprium opus Judae proditio, sicut Pauli vocatio*“ (Chemnit. *loci theol.* ed. Leyser. 1615. P. I. p. 173.) V pozdějších vydáních tohoto komentáře bylo místo toto vynecháno.

důkladněji učení o svobodě, milosti a předurčení jakožto podkladku učení o ospravedlnění pouhou věrou. Učení o Trojici a Vtělení Syna Božího bylo v pozdějších vydáních tohoto díla dle usnešení prvních šesti všeobecných církevních sněmů připojeno. Vydání za vydáním následovalo. Luther nazývá v úvodu svého spisu „de servo arbitrio“ toto dílo „drahou a vzácnou knížečkou, hodnou, aby věčně trvala,“ a na jiném místě téhož spisu dí o něm, že „jest tím nejlepším, což od časův apoštolských psáno bylo.“ Však Melanchthon neměl tak velikého mínění o svém díle, neboť zlepšoval je stále, až docela jiné tvářnosti nabylo. Proti tomuto dílu složil Dr. Eck „enchiridion locorum communium.“

Melanchthonovy „loci communes“ přičinily znamenitě k rozšíření Lutherova učení mezi studujícími a učenici, kteří zde pospolu našli, co ve spisech Lutherových bylo roztroušeno.

Co Melanchthon pro učence podnikl, snažil se Luther pro lid dosáhnouti svým německým překladem N. Z., kterýž o sobě r. 1522. vydal, a k němuž znenáhla za pomoci několika přátel až do r. 1534. knihu za knihou Starý Zákon připojil. Proti všemu právu dějepisnému chlubil se Luther, že „první bibli z pod lavice vytáhl,“ kdežto více než 30 vydání bible v jazyku německém již tenkrát stávalo. Za tuto chloubu odbyli jej řízně Zvingli a jiní. Však před tím byly Starý i Nový Zákon pospolu vydány a tudy pro lid drahou knihou; ale Luther vydal Nový Zákon o sobě, tak že každý snadno si jej koupiti mohl. Luther prohlásil Písmo svaté za knihu přejasnou, řka: „Kdyby někdo z oněch vás se dotekl a pravil, že jest třeba výkladu Otců, poněvadž Písmo jest temné, odpovězte mu: není pravda, na světě není psána jasnější kniha nad Písmo svaté.“ Odporoučeje Písmo každému zavedl mezi lid mudrování o věcech náboženských.

Po Novém Zákoně vydal r. 1523. svou postillu. Proti Lutherovu překladu Písem sv. vydali katolické překlady bible Jeronym Emser ¹⁾, Jan Dietenberger ²⁾ a Dr. Jan Eck ³⁾.

¹⁾ Nový Zákon. Dresden 1527.

²⁾ J. Dietenberger vydal 1534 v Mohuči celou bibli po německu, ale použil Lutherova překladu.

³⁾ Eck zpracoval Starý Zákon samostatně; Nový Zákon vypůjčil si od Emsera (Ingolstadt. 1537); byl však mnohem lepším theologem nežli německým stilistou.

Mimo vojvodu saského Jiřího byl největším nepřitelem Lutherovým z panujících knížat anglický král Jindřich VIII. Bulla, která Luthera zavrhovala, byla 11. května 1521 v Londýně slavně v chrámu sv. Pavla prohlášena; král kázal všem pod přísnými tresty vydati spisy Lutherovy a dal je veřejně před lidem spáliti. V květnu téhož roku psal císaři a kurfirstovi falckému Ludvíkovi, aby Luthera a jeho učení vyhubili ¹⁾. Proti Lutherovu spisu „o zajetí babylonském“ složil obranu 7 svátostí ²⁾ a dedikoval ji papeži Lvu X., kterémuž ji odevzdal jeho vyslanec v Římě děkan Clarke z Windsoru, doufaje, že za to krásný čestný titul, jakému se těšili králové francouzský a španělský, též on dostane. Papež udělil mu po této obraně katolické víry bullou z 26. října 1521 krásný název „defensor fidei“ (obrance víry). Dílo královo, jež vlastně jeho kaplan Lee složil, ukazovalo s velkou obratností a důvtipností ku přechetným odporům Lutherovým v učení o zpovědi, odpustcích a primátě papežově.

Ve své odpovědi ke králi ³⁾ ukázal se (1522) Luther, „z Boží milosti kazatel z Wittenbergu,“ nesmírně hrubým

¹⁾ Sp. L. ed Walch. XIX. 153.

²⁾ Assertio septem sacramentorum adv. Mart. Lutherum Lond. 1521.

³⁾ Luth. contra regem Anglic. 1522. Opp. lat. ed. Jen. II 516; německé zpracování Lutherem samým (apud Walch XIX. 295.) jest mnohem mírnější nežli překlad z latinského originálu (l. c. 346.). V úvodě praví hned: „Es meinen Viele, König Heinrich habe dies Büchlein nicht selbst gemacht. Da liegt mir nichts an, es hab's König Heinz oder Kunz, Teufel oder die Hölle selbst gemacht. Wer leugt, das ist ein Lügner, drum fürcht' ich ihn nicht. Mich dünkt wohl, König habe eine Elle grobs Tuch oder zwo dazu gegeben, und der giftige Bube Leus, der wider Erasmus geschrieben hat, oder seines Gleichen, haben die Kappen geschnitten und mit Futter unterzogen. Aber ich will sie ihnen anstreichen und Schellen daran schürzen, ob Gott will. — Darf ein König von England seine Lügen unverschämt ausspeien, so darf ich sie ihm fröhlich wieder in seinen Hals stossen. Denn damit lästert er alle meine christliche Lehre und schmiert seinen Dreck an die Krone meines Königs der Ehren, nämlich Christi, dess Lehre ich habe.“ — Čestné názvy, které králi dával, byly: Heintz, grober Heintz, fast weisser Heintz, grober thomistischer Kopf, thomistische Majestät, toller Heinrich, Narr, tolles Hirn, toller Kopf, freches Königsmaul, gekrönter Esel, verruchter Schurke, Auswurf aller Schweine und Esel, auserwähltes Gefäß des Teufels, thörichter, feiger, ruchloser, lügenhafter König, lügenhafter, lüderlicher Bube der mit verstockter bůbischer Bosheit handelt, mit unverschämter Hurenstirne und mit einer frechen Hurenkeckheit auftritt, das Gift und Eiter des Neides und der Bosheit durch seinen faulen und stinkenden Mund ausgeifert. Krásný to zajisté výběr nejsprostějších a nejsurovějších nadávek.

a surovým nade všecku svou posavadní hrubost a surovost, takže král proti němu i svým politickým vlivem zakročil.

Když však později mezi Římem a Jindřichem napjetí vzrostlo a Luther doufal, že král anglický po něm postoupí: psal mu r. 1525. lichotivý list, a byl hotov své urážky odvolati. Této příležitosti použil král, aby svého protivníka veřejně zahabil a potupil, po čemž Luther ještě více zuřil.

Důležitějším byl Lutherův spor s Erasmem Rotterdamským¹⁾. Erasmus přičinil znamenitě k rozšíření učení Lutherova, zachoval jej před ostrím světského ramene kurfirstova, ano naklonil mu kurfirsta tak, že jeho věc za svou přijal. Katolíci pokládali Erasma za tajného lutherána, a stoupeni Lutherovi za zbabělce, který veřejně pro Luthera se prohlásiti bojí. Aby se ospravedlnil a pravověrným ukázal, složil r. 1524. spis „o svobodě lidské“²⁾, v němž základní článek novotářů popíral a k tomu ukazoval, jak Luther nedůstojně slova Pisem svatých, která patrně svobodné vůli člověka učí, uvádí a převrací a veškerou váhu kladl na to, že církev svým učením o svobodné vůli člověka na jedné straně i spoléhati se na milosrdenství Boží i zoufati si odstrašuje, a na druhé mysliti si zamezuje, jakoby Bůh nespravedliv nebo krutý byl. Dílo Erasmove nemá sice dogmatické precísnosti, ale jest v mnohých důkazech pro svobodu člověka pádné a řízné a biblické důkazy Lutherovy zničující.

Luther odpověděl Erasmovi svým spisem „o vůli otrocké“³⁾ náruživě a sprostě⁴⁾, popíral svobodu lidské vůle, kterou přirovnával sloupu solnímu, dřevu neb kameni, a vyslovil se konečně, že „vůle člověka jest koněm; sedí-li na něm Bůh, jde a chce, jak Bůh chce; jezdí-li na něm ďábel, jde, jak ďábel chce; všechny věci dějí se nezměnitelnou vůlí Boží, která svobodnou vůli člověka úplně ničí; Bůh činí v nás dobré i zlé, a jako činí člověka blaženým bez zásluhy, tak ztrácuje jej bez viny.“ — Aby toto hrozné rouhání ukázal býti možným, připojil nové rouhání, čině rozdíl mezi „zjevnou a tajnou vůlí

¹⁾ Srv. Riffel: Christl. K. G. der neuesten Zeit. Mainz. 1841 sq. sv. II. 250—298.

²⁾ De libero arbitrio diatribe. 1524.

³⁾ De servo arbitrio ad Erasm. 1525. Opp. lat. ed. Jen. III. 160. Vit. II. 457; německý překlad od Justa Jony ap. Walch XVIII. 2048.

⁴⁾ Nazval Erasma „nevěřcem, jenž svini ze stáda Epikurova v sobě nosí.“

Boží;“ praví: „proč někteří zákonem jakožto zrcadlem hříchu zasažení bývají, a jiní ne; proč onino podávanou milost přijímají, a tito jí opovrhují, jest jiná otázka. My mluvíme pouze o milosti, kterou Bůh všem hlásati a nabízetí dává, o vůli, kterou nám zjevil; ale nemluvíme o tajné svaté vůli, která vše řídí a spravuje. Všem nabízí Bůh svou milost, ale jen tolik jich činí této milosti skutečně účastnými, kolik chce. Dle své zjevné vůle nechce Bůh smrti hříšnickovy, ale aby se obrátil a živ byl; ale dle své tajné, nevyzpytatelné vůle chce jeho smrt.“ — Proč tak Bůh činí, „nemá se nikdo tázati. Kristus, kterého svět tělesnými očima viděl, pláče a truchlí záhuby zlých, ale věčná nebeská vůle božské velebnosti, která v nepřístupném světle bydlí, nechává jich úmyslně, zavrhuje a ztrácuje je, a sice aniž to byli zasloužili, poněvadž jsou bezbožnými od narození, žádným způsobem sobě poraditi a pomoci nemohou, ano nutně zatraceni býti a zahynouti musí.“ Tyto výroky jsou zajisté hrozným rouháním proti Bohu, poněvadž činí z Boha pokrytce, kterýž jinak veřejně a jinak tajně si vede, a lid klame.

Ve své odpovědi ¹⁾ k Lutherovi vedl si Erasmus trpce a odkryl jeho veškeré nevědecké počínání. Luther uznal za dobré obrátiti a psal jemu lichotivý list, který se ztratil; odpověď Erasmove ²⁾ jest známa. Erasmus přetrhl s ním veškeré obcování, ale dopisoval si ještě s Melanchthonem.

§ 421. Norimberští říšští sněmové r. 1522. a 1524.³⁾

Papež Hadrian VI. poznal vady církevní správy, a byl tak upřímný, že veřejně k nim se přiznal, maje pevný úmysl je odstraniti; však neměl té lehké obratnosti, která jest nutná k odstranění zastaralých zlořádů. Vycházel od přesvědčení, že učení Lutherovo veškerému smyslu a citu křesťanskému se protíví, samo o sobě stoupenců najíti nemůže, a když jich na-

¹⁾ Hyperaspistes diatr. adv. servum arbitr. Luth. libb. II. (Erasm. Opp. ed. Clerici. X. 1249.

²⁾ Epp. (ed. Clerici) XXI. 28: „Optarem tibi (Luthero) meliorem mentem, nisi tua tibi tam valde placeret. Mihi optabis, quod voles, modo ne tuam mentem, nisi Dominus istam mutaverit.“

³⁾ Janssen II. 258—275; 315—335.

lézá, jenom z nevole nad nosiči církevní moci se to stává; pročež když příčina se odstraní, zmizí nevole a vliv Lutherův zanikne. Dle toho si počínal. Poněvadž veškeren postup proti Lutherovi na spolupůsobení kurfirsta Fridricha závisel, poslal mu papež 5. října 1522 breve, v němž doufá, že kurfirst na sněm norimberský přijde a důstojnost Apoštolského Stolce a spásu a pokoj celého křesťanstva hájiti a chrániti bude¹⁾.

Když sultan Soliman Bělehradu dobyl a Uhry ohrožoval, byl rozepsán říšský sněm do Norimberku za příčinou říšské pomoci Uhrám proti Turkům. Sněm začal se 17. listopadu 1522. Papež poslal k tomuto sněmu svého legáta Františka Chieregata. Legát odevzdal stavům papežský list ze dne 25. listopadu 1522, ve kterém papež bez obalu praví, že církevní vzpoura brzo v politickou se promění; neboť když se zákony církevní nezachovávají, nebudou se brzo ani světské zachovávat; a když se majetku církevního nešetří, nebude se brzo ani jejich (stavů) majetku šetřiti; knížata nechť snaží se Luthera a ostatní původce nepokojů všemi spůsoby na pravou cestu vésti²⁾. Legát předložil mimo to stavům svou instrukci, zda-li po rozkazu papežově či o své újmě, nelze říci; papež přiznal se tam k vadám sv. Stolicе, od níž pak choroba na preláty přešla; Bůh snad tuto nemoc na církev dopustil, aby ji navštívil; on, papež, bude pilně o to pracovati, aby svůj dvůr, od něhož snad všechno zlé svůj původ vzalo, opravil: by odkud zkáza vyšla, odtud i zhojení vycházelo, však zastaralé nemoci hojiti lze jenom znenáhla, poněvadž by jinak veliký zmatek a nepořádek nastal³⁾. Tato upřímnost papežova předpokládala podobnou upřímnost u říšských stavů, kteří však byli plni sobectví.

Legát přinesl též list papežský ze dne 25. listopadu kurfirstu Fridrichovi, kterémuž jej odevzdati měl. Papež stěžuje si tam laskavě ale upřímně, že kurfirst bera pod svou ochranu Luthera, nestojí v slovu, které dal kardinálu Kajetánovi, že řečeného muže trestu odevzdá, když od papeže odsouzen bude; kdežto přece jest patrnо, že Luther pod jeho ochranou jest,

¹⁾ Praví v listu jednom ještě jako kardinál: „Qui sane tam rudes et palpabiles haereses mihi prae se ferre videtur, ut ne discipulus quidem theologiae ac prima ejus limina ingressus ita labi merito potuisset“ (Burmanni *Analecta hist. de Hadr.* VI. Traj. 1727. p. 447.).

²⁾ Le Plat II. 127.

³⁾ l. c. II. 140; sp. L. ed. Walch XV. 2516.

⁴⁾ Rynald. ad ann. 1522. n. 65; Pallav. II. 7. n. 4—6; Le Plat. II. 144.

ačkoliv jej papež vyobcoval a císař do říšské klatby dal ¹⁾. Fridrich odpověděl v únoru 1523, že vždy jako věrný syn církve si vedl, a papež ať opačným řečem nevěří.

Legát Chieregato přesvědčil se brzo, že jeho poselství bude marným. Neboť ani jeho nárek, že lutheránští kazatelé vormský edikt před očima nejvyššího říšského zastupitelstva v Norimberce porušují, nedošel slechu u stavů. Pro odpověď papeži byl zvolen výbor, jehož duší byl Jan ze Schwarzenbergu, horlivý šířitel Lutherova evangelia, účastník v revolučním rytířském sjezdu, který František Sickingen do Landavy roze-psal. Návrh výboru, obdržev některé změny v plném sedění stavů, byl podán na počátku února 1523 legátovi jakožto odpověď, kterou se praví, že císařské a papežské rozkazy proti Lutherovi nebylo lze z bázně před povstáním lidu a domácím; bouřemi provést; stavové těší se slibu papežově, že svůj dvůr opraví, aby odkud vyšlo zlé, odtud i náprava na nižší stavy přešla; radí papeži, aby srozumě se s císařem rychle svolal svobodný, křesťanský, všeobecný sněm do některého německého města, na němž by každý svobodně raditi mohl, co ku prospěchu křesťanstva jest; stavové budou až k budoucímu církevnímu sněmu písemnému a ústnímu šíření nového učení dle sil brániti a biskupy, ukládající ženatým duchovním kanonické tresty, podporovati ²⁾.

Podivu hodno jest, že k této odpovědi i duchovní knížata přistoupili, kteří to provedli, že do ní nářky na papežský dvůr přijaty, ale nářky na ně samy vynechány byly.

Jasně viděti z toho, že by průběh událostí jiný obrat byl vzal, kdyby biskupové především za „církevní“ knížata se byli pokládali, a nikoli pouze za knížata.

Ačkoliv legát odpověď stavů za nedostatečnou prohlásil, byla přece 6. března 1523 jakožto říšský nález ve jménu císařově prohlášena; nepatrné změny nálezu nezměnily obsahu ³⁾. Poněvadž legát zvěděl, že stavové 101 stížností ⁴⁾ úřadně mu podati chtějí, aby je papeži odevzdal, opustil na rychlo Norimberk.

¹⁾ Le Plat II. 131; o těchto dvou listech ke kurfirstu srv. rozpravu od Otta v „Katholiku“ 1873. str. 237—242.

²⁾ Responsio principum ap. Le Plat II. 153 sqq.

³⁾ Goldast II. 150; Le Plat. II. 207—211; Pallav. II. 8. 16.

⁴⁾ Centum gravamina ap. Le Plat II. 164—207.

Důstojná řeč, kterou legát o říšské pomoci proti Turkům měl a v jazyku latinském a německém v Norimberce vytisknouti dal, byla od stoupenců Lutherových četnými, potupnými a posměšnými poznámkami na papeže a „jeho bezbožného kurtisana“ znova v Norimberce vytištěna a rozdávana. K slovům legátovým: „Zahyne-li Uhersko, upadne brzo potom i Německo do rukou Turkův,“ učinili poznámku: „Raději chceme sloužiti Turkům, nežli vám, poslední to a největší ohavnosti spuštění a nepříteli Božímu,“ ke zradě náboženství pojila se již zrada vlasti.

Papež Hadrian VI. byl velice zarmoucen pro špatný průběh říšského sněmu a nařikal proto v listech k saskému kurfirstovi a jiným knížatům a městům ¹⁾. Viděl se sklamána ve všech svých nadějích, nemohl ani zlořády ve svém okolí posvé vůli odstraniti, nebyl s to, aby pád Rhodu (25. prosince 1522) do rukou Turků zamezil; ale snášel vše s odevzdaností do vůle Boží a skonal 14. září 1523. Svou přisností a šetrností, zrušiv jmenovitě mnoho zbytečných úředníků, způsobil si mnoho nepřátel v Římě, a Římané plesali, když v německém chrámě do hrobky kladen byl. Někdo napsal surově na dvéře jeho tělesného lékaře „Liberatori patriae (osvoboditeli vlasti) S. P. Q. R.“ Girolamo Negri byl proto oprávněn k výroku: „O Hadrianovi lze užiti slov Ciceronových pronešených nad Katonem: „On si počíná, jakoby měl před sebou Platonův stát a ne Romulovou lůzu.“ Pallavicini soudí o Hadrianovi, že byl výtečným knězem, ale prostředním papežem ²⁾. K tomu pravíme, kdyby jeho předchůdcové byli bývali výtečnějšími kněžími, byl by on býval více než prostřední papež. Mimo Antonína arcibiskupa florentského, prohlásil Hadrian též biskupa míšenského Bennona (31. května 1523) za svatého. Když kosti tohoto byly vyzdvíženy, vydal o tom Luther r. 1524. potupný spis ³⁾.

Nástupcem Hadrianovým byl Julius Medici, synovec papeže Lva X., 19. listopadu 1523 jakožto Klement VII., zvolen. Nový papež byl ještě mlád, humanisticky vzdělán, poctiv a pln moudrosti a obezřetnosti; však jeho opatrná povolnost vzbu-

¹⁾ Raynald ad ann. 1523. n. 73—86; Pallav. II. 8, 20, 21.

²⁾ II. 9, 1.

³⁾ Wider den neuen Abgott und alten Teufel, der zu Meissen soll erhoben werden, ap. Walch XV. 2794.

zovala u mnohých domnění, jakoby si počínal více z přetvářky nežli z přesvědčení. On poznal, že zmatky v Německu rychlé pomoci potřebují a poslal k říšskému sněmu, který 14. ledna 1524 v Norimberce se počal, legáta kardinála Vavřince Campegia, který již na cestě nepříznivé smýšlení proti Římu poznal, byv v Augsburgu potupen. Campegius nenalezl na sněmu saského kurfirsta Fridricha, kteréhož osobním obcováním a převětivým listem papežovým prospěchům církve nakloniti hodlal. Prohlásil přítomným stavům, že pamětní spis se 100 stížnostmi není dílem národa německého, ale nepřátel sv. Stolicе; však narazil při tom na veliký odpor stavů. Poněvadž císařský přípis k sněmu nastupoval na provedení vormského ediktu, stanovili stavové ve svém nálezu ze dne 18. dubna 1524¹⁾: 1. aby každý říšský stav, pokud jest mu to možno, vormský edikt zachovával, a každá vrchnost rozšiřování dalších hanopisů na katolické náboženství zamezovala; 2. aby se působilo u papeže k tomu, by svobodný církevní sněm v Německu svolán byl; 3. aby nový říšský sněm (11. listopadu) ve Špýru se slavil, na němž by se stížnosti proti Římu dle dobrozdání zkušených a učených mužů uvažovaly; a 4. aby týmiž muži nové a sporné učení bylo zkoušeno, knihy Lutherovy prozkoumány, a potom určeno, co by bylo kázati a psáti, než církevní sněm se sejde.

Tento říšský nález jest polovičatý a dvojsmyslný a neuspokojil nikoho. Článek 4. zrušuje vlastně článek 1. o platnosti vormského ediktu a béře jej v pochybnost, když učení Lutherovo znova jest vyšetřovati, které přece papežem, císařem a říšským sněmem vormským odsouzeno bylo. Luther zuřil nad posledním ediktem; podal jej a dřívější vormský edikt s předmluvou a závěrkou veřejnosti, čině na císaře a knížata náruživé útoky²⁾. Papež napomínal císaře, aby uvážil, zdali průběh norimberských sněmů více vážnosti císařské neuráží, nežli důstojnost papežskou³⁾, a císař zakázal uložený sněm do Špýru, který se sice nesešel, ale nikdo nepomýšlel na to,

¹⁾ Ap. Lünig: Reichsarchiv P. gen. Cont. T. I. p. 445; Walch XV. 2674; Koch: Reichstagsabschiede; str. 258; Goldast II. 152; Le Plat II. 217—221.

²⁾ Zwei kaiserliche uneinige und wiedervärtige Gebote, Luther betreffend. —

³⁾ Raynald ad ann. 1524 n. 15 sq.

aby edikt vormský se provedl, ačkoli císař znova to přikazoval¹⁾).

Za to podařilo se legátu bez ohledu na politickou řevnivost mezi dvorem bavorským a domem Habsburským, že císařův bratr Ferdinand, oba bavorští vojvodové Vilém a Ludvík, arcibiskup solnohradský, biskup tridentský, administrator biskupství řezenského a zástupci ještě 9 jihuňmeckých biskupů do Řezna k němu se dostavili a tam 5. června 1524 spolek učinili, kterým se zavázali, že vormský edikt provedou, staré náboženství s jeho obřady odstraňovati nedovolí a nestrpí, návštěvu wittenberské university svým podaným zakáží, neposlušné z úřadův odstraní, a sobě radou i činem nápomocní budou, kdyby nějaký odpor pro tuto křesťanskou věc povstal²⁾. Legát prohlásil zde 35 článkův o nápravě mravů, jmenovitě duchovenstva, při čemž i lidu mnohé dávky, jmenovitě pohřební zmírněny byly³⁾. Politování hodno bylo, že k řezenskému spolku nepřistoupili ostatní církvi věrní knížata: Jáchym, kurfirst braniborský; Jiří, vojvoda saský, a duchovní kurfirsti, dávající přednost svým prospěchům, před prospěchy církevními.

Luther nabýval čím dále tím více nových stoupenců. Jeho horlivými stoupenci a hlasateli nového evangelia byli odpadlí kněží a mniši, kteří se oženili. S novým evangeliem byl spojen časný zisk; kouzlem působilo slovo: zabaviti církevní statky, na všechny pány, kteří měli jenom stín teritoriálního panství. Neboť dle Luthera nemohlo býti nic Bohu příjemnějšího, jako zničení památky a místa pověry. Když loupeživá výprava Sickingova proti trevirskému kurfirstu společným zakročením knížat byla hned na počátku zmařena, rozhněval se Luther na kurfirstovy ochránce.

Saský vojvoda Jiří a braniborský kurfirst Jáchym protivili se novotám; však jiná knížata čekala, až jim ovoce tohoto evangelia, duchovní statky, jako zralé ovoce do klína padnou. Luther doufal, že mohučský arcibiskup Albrecht k novotě se obrátí. Albrecht nepodepsal vormského ediktu jako říšský kancléř a nedovoloval ve svých diecésích: Mohuči, Magdeburku a Halberstadtě veřejně proti Lutherovi vystupovati⁴⁾. Však

¹⁾ Le Plat II. 237–239.

²⁾ Srv. Janssen II. 336 sqq.

³⁾ Constitutio ad removendos abusos et ordinatio ad vitam cleri reformatam per legatum Ratibonæ edita ap. Le Plat II. 226.

⁴⁾ Janssen II 207—209.

z bázně, aby svých biskupství neztratil, rozmyslil si věc ještě v čas a zůstal katolíkem. Za to Jiří z Polencu, biskup samlandský, přistoupil k novotě, hlásal ji od září 1523 s kazatelny a ustanovoval kazatele po lutheránsku smýšlející.

Novotě nakloněno bylo velice říšské rytířstvo, čekajíc s dychtivostí vhodné příležitosti, aby pod zástěrou evangelia majetku klášterního, poblíž jejich hradů ležícího, se zmocniti mohlo.

V městech podporovaly novotu nejvíce magistráty, které kazatele čili predikanty, lutheránsky smýšlející, k chrámům povolávaly a chránily. Magistráty nebyly zástupci měšťanů, než členové tak zvaného „počestného“ patriciatu, který skládá se z několika rodů držel v rukou městské úřady; občanstvo čili „obec“ byla z městské vlády ve skutečnosti vyloučena. Patriciat obsazoval výnosné úřady duchovní jenom členy svého rodu. Z čistého evangelia Lutherova kynula mu krásná vyhlídka zmocniti se církevního majetku a tak sebe obohatiti. Dlouholeté spory mezi magistrátem a duchovenstvem vedené na škodu církevního života, dílem o panství, dílem o výsady a svobody duchovenstva byly přijetím nového učení rázem ukončeny. Patricijští proboštové počínali si jako jejich bratrákové v radě. V Magdeburku zavedl magistrát nové učení, v Norimberce pomáhali při tom proboštové Jiří Besler při chrámě, sv. Sebalda a Hektor Bömer při chrámě sv. Vavřince. Ve Frankfurtě zůstavil magistrát od r. 1523. katolického duchovenstva bez ochrany, aby prý vzpouru zamezil, a staral se o to, aby „čisté“ evangelium bylo hlášáno. Podobná ošemetná hra opakovala se v jiných říšských městech: Strassburku, Brunšviku, Augsburku a jinde. Bylo třeba jenom nějaké vzpoury lůzy, a magistrát hned povolal neb ochraňoval lutheránského predikanta, odstraňoval katolické služby Boží, a zabavoval duchovní statky, pokud toho knížata neučinili. Po sněmu norimberském shromáždili se v červenci 1524 poslové říšských měst na sjezdě ve Špýru a prohlásili, že jejich duchovní jenom „čisté“ evangelium hlásati smějí. Činíce takto vzpouru proti císaři a říšským nálezům, doufali již v pomoc cizozemska, jmenovitě od Švýcarův a Čechů ¹⁾.

¹⁾ Janssen II. 346—348.

§ 422. *Bouze a válka selská*¹⁾; svatba Lutherova; úpadek nábožensko-mravného života a věd.

Lid selský byl obtížen povinnostmi ke svým pánům a hořel nenávistí k nim, která častými vzpourami na jednotlivých panstvích se jevila. Rozbouřenou mysl lidu selského rozešťvali ještě víc: Hutten zejména svým spisem „Karsthanns“ ve formě rozmluvy jednoho sedláka s Františkem Sickingem, a Luther svými četnými spisy. Z Lutherových spisů poznával lid, že prý křtem stal se „knězem, biskupem a papežem,“ a dodal si sám „i pánem“. Lid divil se tomu, že bez ohledu na svůj křest, své křesťanství a svou vznešenou důstojnost jest od pánův utlačován; a tu byl ke vzpouře jenom krok.

Ke vzpouře proti moci duchovní vybízel Luther přímo, dobře věda, že tato vzpoura při ústavě Německa nutně i proti moci politické s duchovní spojené směřovati bude. Přímou praví: kdyby biskupové jeho evangelium přijati se protivili, „potká je právem silná vzpoura, která je se světa vyhubí, a kde se to stane, bude to k smíchu.“ A za takové násilné počínání sliboval odbojníkům království nebeské²⁾.

¹⁾ Petri Gnodalii: *Seditio repentina vulgi anno 1525 — exorta*. Basileæ 1580 a v S. Schardii SS. rer. Germanicar. T. III. — Peter Haarer (Crinitus): *Wahrhaftige Beschreibung des Bauernkrieges*. Frankf. 1625, ap. J. H. D. Göbel: *Beiträge zur Staatsgeschichte*. Lemgo 1767, latinsky v Freheri SS. rer. Germanic. T. III. p. 194. — *Materialien zur Geschichte des Bauernkrieges*. Chemnitz 1792—1794. 3 Stke. — Leop. Ranke: *Deutsche Geschichte im Zeitalter der Reformation*; sv. 2. str. 182—224. — F. F. Oechsle: *Beiträge zur Geschichte des Bauernkrieges*. Heilbronn 1830. — Georg Sartorius: *Versuch einer Geschichte des Bauernkrieges*. Berlin 1795. — C. W. G. Wachsmuth: *Der deutsche Bauernkrieg in Darstellungen aus der Geschichte des Reformations-Zeitalters*. Leipz. 1834. — H. W. Bensen: *Geschichte des Bauernkrieges in Ostfranken*. Erlangen 1840. — G. E. Waldau: *Beitrag zur Geschichte des Bauernkrieges in Franken*. Nürnberg. 1790. 8. — H. Schreiber: *Taschenbuch für Geschichte und Alterthum in Süddeutschland*. Freiburg 1839. 233 sqq. — W. Zimmermann: *Allgemeine Geschichte des grossen Bauernkrieges*. Stuttgart 1841—1842. 2 díly. — Schreiber: *Der deutsche Bauernk.* Freib. 1864. Mone: *Quellen für die badische Landesgesch.* Carlsruhe 1848 sqq. sv. II. — Riffel I. 414—522. — Janssen I. 393 582. — *Hist. pol. Blätter* sv. VI. 321. 449. 527. 641. sv. VII. 170.

²⁾ Alle, die dazu thun, Leib, Gut und Ehre daransetzen, dass die Bis-
thum verstöret und der Bischöfe Regiment vertilgt werde, das sind liebe
Gottes Kinder und rechte Christen, halten über Gottes Gebot und streiten
wider des Teufels Ordnung. Darum also und weil dann offenbar ist, dass

Bullu „Coena Domini“ nazval Luther, chtěje nový rok 1522. pozdraviti, bullou „vom Abendfressen“ (toto rouhání nebudeme po česku tlumočiti), a pravil o „celé rotě římských dříčů, těchto nejvěrnějších apoštolů papežových: kardinálech, arcibiskupech, biskupech a opatech, že „ani Rýna není dosti, aby v něm všichni tito kluci utopeni byli“. Toto učení padlo na dobrou půdu u lidu, kterýž je do skutečného života uvéstí chtěl.

Již na podzim roku 1524. vypukly první nepokoje ve Švábsku v hrabství Stuhlingenském a opatství Rychnovském, onde pro těžká břemena, tuto poněvadž opat nové predikanty vyhnal; ale nepokoje byly brzo utišeny. V prvních dnech roku 1524. vzbouřili se sedláci opata kemptenského, s nimiž se obyvatelé města Kemptenu spojili; jeho klášter byl vyloupen, a všechno až do zdí zničeno; on sám byl v pevnosti Liebethau-u obležen a přinucen vzdáti se. Vzpoura šířila se po horním Rýně podél švýcarských hranic a zachvátila veškeré jižní, západní a střední Německo, krajiny na řekách Neckaru a Mohanu. Sedláci žádali svobodu a sestavili v březnu 1525 v Memmingách svých 12 článků, v nichž své žádosti jakožto založené na Písmu sv., a tudý jako právo božské ku pánům přednášeli.

Žádali 1. aby každá obec své křesťanské učitele sama dosazovala a sesazovala, kdyby hodnými nebyli; 2. aby desátek na pouhou výživu farářovu obmezen byl; 3. aby sami nebyli více nevolníky, jsouce drahou krví Kristovou vykoupeni; 4. aby na lovu a rybaření podíl měli; 5. aby lesy proti právu vrchnostmi uchvácené jim navraceny byly; 6., 7. a 8. aby nájemy, dávky a úroky na starou míru uvedeny byly; 9. aby ona veliká ohavnost, kterou stále nové stanovy se zavádějí, a nikoli dle věci, než dle závisti a přízně se tresty vyměřují, byla odstraněna; 10. aby obcím proti právu odňatá luka se navrátila; a 11. odúmrtí aby byla zrušena; konečně ve článku 12. praví, že kdyby některý z uvedených článků proti Písmu sv. čelil, jej odvolávají, neb dle Písma

die Bischöfe nicht nur allein Larven und Götzen. sondern auch ein vermaledeiet Volk für Gott sind, so sollte ein jeglich Christen dazu helfen mit Leib und Gut, dass ihr Tyrannei verachtet. ein Ende nehme und fröhlich thun Alles, was ihnen nur zuwider ist. gleich als dem Teufel selbst, ihren Gehorsam als Teufels Gehorsam mit Füßen treten.“ (Wider den falsch genaunten Stand der Geistlichen).

změní; a kdyby se jiní článkové ještě v Písmě našli, je opět příberou¹⁾.

Sedláci poslali své články Lutherovy, aby jim své dobré zdání o nich dal. Luther byl u velikých rozpacích; dal-li za pravdu sedlákům, popudil proti sobě knížata a pány; vystoupil-li proti nim, ztratil svou vážnost u lidu. Tu chtěje hráti si na nestranného, vydal v květnu 1525. své „napomenutí ku počoji“²⁾, mluvě v první části ku pánům, v druhé k sedlákům. Příčinou vzpoury činí „knížata a pány, obzvláště zaslepené biskupy a zběsilé popy a mnichy, kteří posud jsou zatvrzelými, a proti sv. evangeliu (t. j. jeho učení) zuřiti nepřestávají“ a napomíná pány, aby šetrně se sedláky nakládali, neboť „opilému i vůz se senem se vyhne.“ Sedláky nazýval „milými pány a bratry.“ Však slovo jeho ukázalo se býti marným; zástupy sedláků množily se a rostly městskou lůzou, nižší aristokracie přistupovala k nim, i mnozí členové z hraběcích a knížecích rodů přidali se ku jejich straně, jako na př. vévoda Oldřich z Würtemberku. Na sta klášterův a hradů bylo v ssutiny proměněno, a hrozné ohavnosti a nelidskosti s obou stran páčány. Ve Weinsberku připravili sedláci hrozným způsobem 70 rytířův o život; obstoupili je na poli a přinutili, aby na připravená ostří hrotů naběhli. Církvi věrné duchovenstvo a mnichové byli zle týráni, chrámy zneuctívány, a Svátost Oltářní potupována.

Jeden z hlavních buřičů byl Tomáš Münzer. Byv přinucen Lutherem opustiti Alstedt, potuloval se po mnohých krajinách, přišel až do Švýcar a vydal v Norimberce ostrý a řízný spis proti Lutherovi³⁾, kde jej všemi krásnými názvy poctil⁴⁾, které tento katolickým církevním knížatům štědre

¹⁾ Tyto články viz ap. Walch XVI. 24: Sartorius: Versuch einer Gesch. des Bauernk. str. 378.; Rohrbacher-Schulte 24. str. 176 sq.

²⁾ Ermahnung zum Frieden auf die zwölf Artikel der Bauerschaft in Schwaben. (Walch XVI. 58. Altenb. III. 114).

³⁾ „Hochverursachte Schutzrede und Antwort wider das Geistlose und sanft lebende Fleisch zu Wittenberg, welches mit erklärter Weise durch den Diebstahl der heiligen Schrift die erbärmliche Christenheit also ganz besudelt hat.“

⁴⁾ „Allergeizigster und verschmitztester Schriftgelehrte, hochfärtiger Narr, hochgelehrter Bube, Erzbube, ausgeschämter Mönch, Doctor Lügner, Doctor Ludibrii, schmeichelder Schelm zu Wittenberg, Wittenbergischer Papst, Gottloses Wittenbergisches Fleisch, tückischer Kulkraben, stolzer aufgebla-

udílel. Vyčítal mu tam, „že církev vytrženou z rukou papežových vydává knížatům, a chce býti sám novým papežem; stále prý nadává pouze chudým mnichům, popům a kupcům, ale žádný nechce trestati a souditi bezbožné panovníky, kteří Krista nohama šlapou a lid drou¹⁾.“ Přišel do Mühlhaus, svrhl pomoci lůzy starý magistrát a dosadil nový, jehož písařem městským se stal a schůzím předsedal. Kázal veřejně, zavedl znovukřtění a společnost majetku, a byl takřka vládcem Mühlhaus. Jeho druh Pfeiffer, odpadlý mnich, učinil šťastný vpád do blízkého Eichsfeldu, loupil a bořil kostely a kláštery, a vrátil se s bohatou kořistí do Mühlhaus. První štěstí dráždilo k dalším podnikům, a sedláci celé té krajiny spojili se s Münzerem. Ale konečně porazil lantkrabě Filip Hessenský se svými spojenci Münzera u Frankenhause. Münzer utekl sice z bitvy a ukryl se ve Frankenhausech; ale byl vypátrán, před knížata předveden a mučen. Vyznav se z viny, odvolal své bludy, vyzpovídal se po katolicku, přijal Večeři Páně pod jednou, napomínal na popravišti ještě knížata, aby se svými poddanými mírně nakládali, a byl potom stat.

Ve Frankách dosáhla válka sedláků svého vrcholu; tam zrodil se plán, aby sněm všech stavů říše v Heilbroně se sešel a říši dle práva Božího v hlavě a údech opravil. Ale nežli sněm sejíti se mohl, podlehli sedláci. Nemajíce jednotného vůdcovství, operující v jednotlivých samostatných odděleních a majíce nouzi o hrubé dělostřelstvo, trpěli porážku za porážkou. Tu obrátil Luther a vydal paličský spis „proti vražednickým a loupežnickým rotám sedláků,“ které nedávno „milými pány a bratřími“ nazýval, a vybízel tam knížata k největší ukrutnosti proti nim²⁾. Byl obviněn z ukrutnosti, vydal jakési ospravedlnění, kde praví: že jeho knížečka „jest

sener tückischer Drache, Basilisk, Löwe, Erzheid, Jungfer Martin, keusche Babylonische Braut, Erzteufel, des Teufels sicherlicher Erzkanzler“ atd.

¹⁾ Srv. Riffel I. 492—495.

²⁾ Wider die mörderischen und räuberischen Rotten der Bauern; ap. Walch XVI. 91. Praví tam: „Es sei eitel erlogen Ding gewesen, was die Bauern unter dem Namen des Evangelii in den zwölf Artikeln vorgewendet hätten; sie brächen muthwillig den Gehorsam, richteten Aufruhr an, raubten und plünderten mit Frevel Klöster und Schlösser, und zu alledem deckten sie solche schreckliche gräuliche Sünden mit dem Evangelio. — Ein aufrührerischer Mensch, den man dess bezeugen kann, ist schon in Gottes und kaiserlicher Acht, dass wer am ersten kann und mag denselben erwürgen, recht

a zůstane pravou, třeba se celý svět nad tím horšil,“ a kdo povstalců se ujímá, činí se vinným povstání; „pěstí jest odpověděti takovým hubám,“ (jako jsou povstalci) „až pot nosem vyjde; sedláci nechtěli poslechnouti, nedali si nic říci, tu musili se jim uši flintami otevřítí, až hlavy do povětří litaly“ ¹⁾. Ano Luther chlubil se docela svou ukrutností, rouhaje se při tom Bohu: „Já, Martin Luther, zabil jsem ve vzpouře všechny sedláky, neboť kázal jsem je zabíjeti; všechna jejich krev jest na mém krku, ale já odkazuji ji na našeho Pána Boha, který mi přikázal, abych tak mluvil“ ²⁾. Ano ještě po 14 letech ukázal se Luther býti nepřitelem obecného lidu. Na dotaz Jindřicha z Einsiedelu o některých selských břemenech, kteráž jeho svědomí znepokojovala, odpověděl mu: „že by nebylo dobré vzdávati se práv ve prospěch sedláků; sprostý člověk musí býti břemeny přetížen, jinak stává se svévolným“ ³⁾.

Podobné nepřátelství k selskému lidu ukázal též Melancthon. Byv od falckraběte porýnského Ludvíka o radu tázán, pokud se týče 12 článků sedláků, pokládal je, vyjma článek o odúmrti, za neospravedlněné, a kladl veškerou váhu na to, že poddaným i nejkrutější utiskování trpělivě snášeti jest; nejprísrnější trest náleží povstalcům; „takovým nevzdělaným, svévolným, krvelačným národem jsou Němci, že právem mnohem krutěji bylo by je držeti; neboť Šalomoun praví (Přisl. 26, 3): Bič na koně, ohlav na osla a prut na hřbet nemoudrých — tedy pacholku strava, trest a práce ⁴⁾.

und wohl thut. Denn über jeden öffentlichen Aufrührer ist ein jechlicher Mensch beides: Oerrichter und Scharfrichter. Gleich als wenn ein Feuer angeht, wer am ersten kann löschen, der ist der Beste. Denn Aufruhr ist nicht ein schlichter Mord, sondern ein gross Feuer, das ein Land anzündet und verwüstet: also bringt Aufruhr mit sich ein Land voll Mords, Blutvergießen und macht Wittwen und Waisen und verstöret Alles, wie das allergrößte Unglück. Darum soll hie zuschmeißen, würgen und stechen, heimlich oder öffentlich, wer da kann und gedenken, dass nicht Giftigeres, Schädlicheres, Teuffischeres sein kann, denn ein aufrührerischer Mensch. Gleich als wenn man einen tollen Hund todtschlagen muss; schlägst du nicht, so schlägt er dich und ein ganz Land mit dir.“

¹⁾ „Dem ehrbaru und fürsichtigen Caspar Müller, zu Mannsfeld Kanzler.“ Ein Sendbrief von dem harten Büchlein wider die Bauern.

²⁾ Luther's Tischreden ed. Eisleb. str. 276.

³⁾ Rohrbacher-Schulte 24, 183.

⁴⁾ Eyn Schrift Philippi Melancthon wieder die Artikel der Bawerschaft. Corp. Reform. XX 641.

Ostatně vybízení knížat k ukrutnosti bylo zbytečno. Přes 100.000 (dle zprávy Jiřího biskupa špýrského přes 150.000 ¹⁾) sedláků zaplatilo svou vzpouru životem. Katolický vůdce spolkového vojska švábského truksas Jiří z Waldburku počínal si přísně; mnohem více zuřili evangelický braniborský markrabě Kazimír z Anšpachu-Baireuthu a hessenský lantkrabě Filip. Filip divil se, že sedláci svou vzpouru „čistým evangeliem“ ospravedlňovali. Ovšem když kníže „pro svědomí a na základě Písma sv.“ dle návodu Lutherova loupil a církevní majetek zabíral, činil „průchod čistému evangeliu;“ ale když sedlák pro „totéž svědomí a na základě téhož Písma“ dle návodu Lutherova loupil a jednostejně církevní a světský majetek pustošil, znečistoval čisté evangelium a musil býti ubíjen.

Válka selská způsobila velikou bídu po Německu. Do hrozné bídý upadly zbylé rodiny po oněch sedlácích, kteří utekli. Švábský spolek předepsal, aby ženy a děti utečenců za nimi poslány a jejich statek zabaven byl, z něhož polovice vrchnosti připadla. Na 50.000 utečenců se napočetlo, jejichž majetek byl zabaven ²⁾. Poroba a poddanská břemena stala se většími a krutějšími.

Za těchto bouří ještě na dobro neukončených odloživ již v prosinci 1524 řeholní roucho, oženil se Luther 13. června 1525. s jeptiškou Kateřinou z Bory³⁾, kterou Bernard Koppe z cisterciáckého kláštera v Nimptschenu, jenž v bouři zrušen byl, ještě s osmi družkami do Wittenbergu přivedl. Tato Kateřina byla velmi hrda a pánovita, ale Luther miloval ji jako list ke Galatům (!). Luther měl svůj sňatek — odpadlý mnich s odpadlou jeptiškou — za dílo božského nádechu⁴⁾. Jeho krok zdál se i jeho stoupencům neprozřetelným. Sám Melancthon zaplašoval své obavy a vymlouval věc, jak mohl: „ukrývá prý se v tom, co Luther učinil, něco tajuplného neb

¹⁾ Janssen II. 563.

²⁾ Janssen II. 567.

³⁾ Engelhardt: Lucifer Wittenbergensis oder der Morgenstern d. h. vollständiger Lebenslauf der Catharine von Bora, Ldhs. 1749. 2 Bde. — Fr. Walch: Cath. von Bore. Halle 1751. — Beste: Kathar. von Bora. Halle 1843. — Meurer: Katharina Luther. Dresd. 1854. — Srv. Surius ad ann. 1525.

⁴⁾ Psal 20. června 1525 Václavu Linkovi: „Dominus me subito aliaque cogitantem conjecit mire in conjugium cum Catharina Borensi.“ De Wette III. 10.

božského, o čemž všetečně hloubati nelze“ ¹⁾). Vtipně pravil Erasmus: „Mnohým zdá se podnik Lutherův býti truchlohrou, ale on jej pokládá za veselohru, neboť vše zde končí se svatbou.“

Účinky Lutherova bludařství jevíly se v úplné spustlosti lidu, který dle jeho výroku „jakožto lid evangelický byl sedmkrát horší nežli před tím.“

Willibald Pirkheimer líčí roku 1528. vyznavače nového učení takto: „My jsme pouze dle jména křesťané, v špatnosti mravů předčíme pohany, chlubíme se evangelickou svobodou a převracíme ji v bezuzdnou svobodu těla. Chlubíme se, že naše tělo křtem obmyto jest, kdežto naše duše nejhanebnějšími neřestmi poskvrněna jest. Zdá se, jako bychom všechnu naději skládali na Krista, kteréhož jenom za plášťik svých neřestí máme. A co nejkrásnějšího jest, že jsouce takovými a tak žijíce, sami sobě co nejvíce lichotíme, jakoby Kristus za nás za všechny byl dosti učinil, abychom pro svatou jeho prolitou Krev pohodlně se uložili, všem chťicům se oddali a co nejpríjemněji žili ²⁾.“

Jako mravní život klesal, tak hynuly též vědy. Roku 1523. stěžoval si nově zvolený rektor erfurtské university, že „věda až za moře zapuzena jest;“ rektor následujícího roku Jindřich Herebold vinil přímo lutheránské kazatele jakožto zhoubce věd, a dodává: „Jaký div, že se něco takového školám děje, když ani náboženství, které po století úcty požívalo, před potupením jisto není.“ Z Basileje, místa tenkrát pro vědu předůležitého, zazníval od roku 1524. nářek, „že universita leží skoro mrtva a pochována, a stolice učitelů jako lavice žáků prázdný jsou.“ Heidelberg dožil se okolo roku 1525., že tam bylo více učitelů nežli posluchačů. Ano v mnohých znamenitých městech bylo známkou pravého němectví opovrhovati vědou ³⁾.

¹⁾ List Melanchthonův ke Camerariovi z 24. července 1525. (Corp. Reform. I. 753).

²⁾ Ap. Rohrbacher-Schulte 24, 191.

³⁾ Rohrbacher-Schulte 24, 192. — V Erfurtě bylo od května 1520–21 ještě 311 studujících zapsáno; roku 1522. 72 studujících a roku 1523–24, jenom 34 studujících. Lipsko mělo od roku 1508–22. 6485 zapsaných studujících, ale v následujících 14 letech jenom 1935 st. Rostok měl v zimním běhu 1522 185 studujících, ale v zimním běhu 1525 ještě 4 stud., a následujícího roku neměl již žádného. V Basileji dalo se roku 1526. zapsati pouze 5 studentů. Vídeňská universita se svými sty učiteli a 7000 studujícími za císaře Maxi-

Toto všechno bylo jenom důsledností z Lutherova učení o ceně věd. „Vysoké školy,“ praví ve své rozhorlenosti na Aristotela, „zasluhovaly by, aby na prach byly rozetřeny; nic pekelnějšího a ďábelštějšího nepřišlo na zemi od počátku světa a také nepřijde.“¹⁾ „Poslední modlou jest Moloch. — To jsou vysoké školy, v nichž největší a nejlepší část naší mládeže v oběť zápalnou obětována bývá, majíc se tam učenou a svatou státi. A rodiče nevidí a nedbají toho, že mládež nikde hůře sváděna a kažena nebývá jako tam. Že ve smilství, obžerství a jiné veřejné bezbožnosti upadá, jest ta nejmenší zkáza; ale že v křivém, pohanském umění a v bezbožném lidském učení cvičena bývá, jest oheň Molochův, kteréhož nikdo dosti oplakávati nemůže, a jímž vysoké školy nejnábožnější a nejbystřejší jinochy bídně kazí.“²⁾

§ 423. Rozšiřování lutheránství.

Jihoněmecká knížata učinili spolek v Řezně na obranu starého náboženství a zavázali se, že „sobě budou pomáhati, kdyby pro tuto smlouvu byli napadeni.“ Odpůrcové Lutherovi v severním Německu a sice saský vévoda Jiří, braniborský kurfirst Jáchym, mohučský arcibiskup Albrecht a brunšvický vévoda Erich sešli se 25. června 1525 v Dessavě, aby, „o vzpouře lutherské promluvili,“ a učinili spolek obranný, kdyby někdo z nich od lutheránsky smýšlejících knížat napaden byl³⁾. Za to smluvil se ke konci února 1526 lantkrabě hessenský Filip a nový kurfirst saský Jan na ochranu Lutherova učení a vzájemnou podporu, kdyby pro ně napadeni byli. Dne 4. května 1526 byla tato smlouva gothská v Torgavě schválena. Dne 12. června přistoupili k ní na sjezdě v Magdeburku vévodové Filip, Arnošt a František z Brunšviku-Lüneburku, vévoda Jindřich z Meklenburku, kníže Wolfgang z Anhaltu a

miliana I. měla pak jenom několik tuctů studujících; právnická fakulta byla nějaký čas zavřena, nemajíc posluchačův, a theologická fakulta nemohla po dlouhý čas žádných zkoušek doktorských předsevzíti, nemajíc profesorů. Tak university.

¹⁾ „Kirchenpostille“ Predigt über Rom. 15, 4—13. ed. Erlang. VII, 56 v poznámce, jakožto variantě z nejstarších vydání.

²⁾ „Vom Missbrauch der Messen.“

³⁾ Rohrbacher-Schulte 24, 194.

Kryštofek, III. Dějepis.

hrabě Albrecht z Mansfeldu, aby „evangelium, a co s ním spojeno jest, podporovali a rozšiřovali.“ — I město Magdeburk, ačkoliv nebylo říšským městem, ale poddaným arcibiskupu Albrechtovi, bylo na svou prosbu do spolku přijato¹⁾. Později přistoupil k tomuto spolku odpadlý velmistr řádu německého Albrecht Pruský.

Za těch okolností obrátili Luther a Melanchthon. Zprvu obraceli se svým „čistým evangeliem“ hlavně k lidu a dávali mu ráz demokratický. Když však říšské rytířstvo a obecný lid byli povaleni, stanovili, že právě porozumění evangeliu prostředkuje křesťanská vrchnost, a přišli tak ke spolku skňazů, kteří této příležitosti rádi se uchopili, aby církevní majetek zabavili a svou teritoriální moc rozšířili a upevnili. Torgavský spolek postavil se hned svým vznikem na půdu revoluční, nechtěje provésti řádných císařských rozkazův, ano chtěje se i zbrání jim protiviti.

Německo začalo se dělit v lutheránské a katolické.

Posavadním počínáním Luthera a stoupenců jeho byla pravomocnost biskupů v mnohých zemích zrušena, a nutně bylo činiti otázku, v jaký poměr duchovenstvo nyní vstoupí, když biskupové mu nic poroučeti nemají. Luther spálil jeden výtisk kanonického práva a papežovu bullu vyobcovací, chtěl na vždycky kanonické právo odstraniti²⁾. Tím, jakož i svými nesmírně laxními zásadami o manželství, které tvoří základ rodinného a státního života, přišel v krutý spor s právníky³⁾. Luther povalil v mnohých krajinách církve v ssutiny, kterých zmocnili se kněží, aby staly se pány církve.

V Hessích⁴⁾ zavedl nové učení lantkrabě Filip s pomocí

¹⁾ Janssen III. 37, 38.

²⁾ Říkal: „Purus canonista purus asinista.“

³⁾ V kázání „o manželském životě“ (1526) praví: „Wil Frawe nicht, so komme die Magd; — will sie dann nicht, so lass dir eine Esther geben und die Vasthi faren; wie der König Assuerus that.“ Ed. Jen. II. 168. Srv. o Lutherově manželském právu, jmenovitě o účelu manželství, překážkách manželských a rozvodu manželství (Histor. polit. Blätter sv. XI. str. 410—35.). Döllinger: Reformation II. 427 sqq. a 623 sqq.

⁴⁾ Rommel: Kurze Gesch. der Hessen-Cassel'schen R.-Verbess. Cassel u. Marb. 1817. — Hassenkamp: Hess. K.-G. seit der Ref. Marb. 1853; týž: Franz Lambert. Elberfeld. 1860. — Baum: Franz Lambert. Strassb. 1840. — Hartmann: Erhard Schnepf, Reformator in Schwaben, Nassau, Hessen und Thüringen. Tübingen 1870. — Riffel II. 76—126. — Janssen III. 52.—57. —

několika odpadlých mnichů. Lid sám, jak praví zarytý protestantský církevní dějepisec Hassenkamp, neměl žádného živého účastenství v novém učení a zdráhal se přijati je ¹⁾. Na sněmě vormském 1521 nebyl lantkrabě ještě rozhodnut, má-li býti pro Luthera, neb proti němu. Jsa chlípníkem tázal se tam neslušným způsobem Luthera: „Slyším, pane doktore, že učíte, jakoby, když jest muž starý a nemůže více své manželce manželskou povinnost konati, mohla manželka jiného muže sobě vzíti.“ Ale poznav, že nové učení k tomu vhodné jest, aby jím svou zeměpanskou moc rozšířil, duchovní knížata o moc jejich oloupil a vliv Říma na německé věci zničil, stal se jeho nejhorlivějším stoupencem, nedbaje nic na napomínání svého tchána, saského vévody Jiřího, a své zbožné matky Anny, která z bolesti nad tím 28. dubna 1525 zemřela a po katolicku pochována nebyla, a jejíhož pohřbu se syn neúčastnil. Nejprv ustanovoval na rozličných místech lutheránské kazatele, potom zakázal 18. července 1524 rozličné církevní svátky a slavnosti, zrušil 1525 všechny zádušní mše sv. a votivní služby Boží v kostele sv. Martina v Kasselu, dal 28. ledna 1526 v Marburku a potom v březnu po celé zemi všechny kláštery visítovati a všechno kostelní a klášterní jmění, klenoty a drahé věci sepsati, a zakázal konati průvody. Chtěje rázem svou zemi polutheránčiti, svolal roku 1526. všechny faráře a oltářníky a zástupce ze všech klášterů spolu se světskými stavy na synodu do Homberku. Hlavním mluvčím na synodě byl odpadlý mnich Lambert z Avignona. Lambert narodil se r. 1487. v Avignoně, byl vychován u tamějších františkánů, stal se františkánem a roku 1517. apoštolským kazatelem řádu, utekl roku 1522. z Avignona, přišel po delším pobytu v Bernu a Curichu do Eisenachu, oženil se 1523 ve Wittenberce s pekařovou dcerou z Herzberku — jsa prvním mnichem, který to učinil — a byl roku 1526. od lantkraběte Filipa do Hess povolán. Lambert byl „prázdný, ničemný, samoláskou nadutý člověk;“ tak jej popisuje strassburský reformator Bojer. Po rozkaze lantkraběte vypracoval Lambert 153 vět („paradoxa“) a přibil na dvěře farního chrámu v Homberku, kde se synoda konala, za tím

„Die Einführung der Reformation in der ehemaligen Landgrafschaft Hessen.“
 Periodische Blätter zur wissenschaftl. Besprechung der großen religiösen
 Fragen der Gegenwart. Regensb. 1882. ročník 11. str. 459—477, 481—507.

¹⁾ Hess. K. G. I. 4. 62.

účelem, aby je synoda pravidlem víry a zemským zákonem učinila. Schůzi zahájil lantkraběcí kancléř Jan Feige, vybízející přítomné sněmovníky ku poradě o řečených větách; každý prý může ony věty popírat, ale „Písmo sv. smí býti jediným měřítkem.“ Po Feigeovi mluvili Lambert a Adam Krafft, dvorní kazatel, hlavní rádce a podporovatel lantkraběte Filipa, namlouvající posluchačům, aby paradoxa přijali. Guardian františkánského kláštera v Marburku, Mikoláš Ferber, odporoval jim druhého dne, odvolávaje se na to, že lantkrabě ku poradě je svolal, a ne k hádání o větách, kteréž dříve známy nebyly; o věcech víry lze jenom před biskupy a universitami, jakožto příslušnými soudci, disputovati; lantkrabě ať provede vormský edikt a pozdější císařské rozkazy; ostatně věty Lambertovy jsou necírkevní a nekřesťanské. Nadarmo snažili se lantkrabě a jeho kancléř pohnouti Ferbera, aby je za příslušné soudce uznal. Ferber četl konečně krátké vyvrácení Lambertových paradox, nad čímž tvářil se Lambert „ne jako divoké zvíře, ale jako pekelným duchem posedlý“ (praví Ferber ve svých v Kolíně vytištěných „Assertiones“, kde o tomto případě vypravuje), a volal proti Ferberovi: „Zabte ho, zabte ho, nepříteli zákona Božího.“ Nadarmo zapřísahal Ferber lantkraběte při krvi Kristově a posledním soudě, aby od svého počínání ustal. Při panující násilnosti mlčeli katoličtí duchovní, jenom Jan Sperber, farář ve Waldavě u Kasselu, ohrazoval se ještě proti článkům Lambertovým. Schůzi ukončil Lambert slovy Zachariášovými (Luk. 1, 68): „Požehnaný buď Pán Bůh israelský, že navštívil a učinil vykoupení lidu svému.“ Tak zavedeno bylo nové učení v Hessensku. Na konci synody byli zvoleni visitatoři, aby nové učení v zemi zaváděli. Poněvadž duchovenstvo a lid po dobrém nedali se polutheránčiti, sáhl lantkrabě k veřejnému násilí. Dvorní kazatel Krafft musel všechny duchovní ve víře zkoušeti; kdo nepřijal nového evangelia, nesměl kázati a pozbyl všech příjmů. Světští stavové musili lutheránské kazatele ustanovovati. Násilí užívalo se proti každému kostelu a klášteru. Konečně nezbylo poddaným po rozkaze lantkraběte nežli „vyznávati Krista“ t. j. blud Lutherův, „nebo vystěhovati se.“ Surově zachoval se lantkrabě proti sv. Alžbětě Durinské, své pramáteři. Násilím zmocnil se v Marburku jejího kostela, který rytířskému řádu německému náležel, a dal zámečníkem otevřítí její hrobku (6. května 1539). Při tom dělal frivolní žerty a doufal, že tam veliké poklady

najde. Byv sklamán, vytáhl svou rukou kosti z hrobky a dal je sluhovi, kterýž je do pytle vstrčil. Homberská synoda zakázala ponti a průvody a velela odstraniti sv. ostatky, obrazy a sochy; ale lid protivil setomu, pročež Filip v říjnu 1527 rozkaz opakoval. Vzniklo obrazoborství po celé zemi, při čemž krásné, umělecké památky za své vzaly. Veškerou církevní moc přiosobil si lantkrabě a vykonával ji jako biskup své zemské církve. Katolické náboženství nebylo, jako vůbec v zemích, které po novotě postoupily, trpěno. Církevní statky zabavil lantkrabě, a aby tuto loupež provedl, dělil se o ni se svými rytíři a městy, bez jejichž pomoci ji nebylo lze spáchat. Části uloupeného statku užil na založení nemocnic a marburské university, která měla býti semenišťem nového učení.

Kurfirst saský Fridrich zemřel 5. května 1525 katolíkem, zanechav církevní věci ve své zemi počínáním Lutherovým v úplném rozkladu, neladu a nepořádku. Jeho nástupce a bratr Jan Stálý¹⁾ smýšlel sice po lutheránsku, ale jsa pokročilejšího věku, byl méně činným. Na úpěnlivé prosby Lutherovy²⁾ dovolil církevní visitaci, která by do církevních záležitostí dle návrhu Lutherova řád zavedla. Melanchthon sestavil „poučení farářů visitátory³⁾“, v němž Lutherovo učení o ospravedlnění pouze věrou a nesvobodě lidské vůle zmírnil. Ustanovení visitatoři z theologův a právníků provedli visitaci v letech 1527. a 1528., zaváděli všude Lutherem sestavený řád služeb Božích, v němž pro přichylnost lidu ke mši sv. tato po německu s pozdvihováním hostie, ale bez kanonu a vši upomínky na její obětní ráz, tedy na oklamání lidu, podržena byla; ustanovovali evangelické kazatele, zrušovali kláštery, zřizovali školy a fary a trestali neposlušné pomocí světských úředníků. Dozor na duchovní a rozhodování o věcech manželských dáno superinten-

¹⁾ R. Fr. Jagemann: Lebensbeschreibung Joh. des Standhaften und Joh. Friedr. Halle 1756.

²⁾ Památným jest list Lutherův z 22. listopadu 1526., kde Luther říká, že sedláci nic duchovním dáti nechtějí a žádné bázně nemají; kdyby se to s jeho svědomím srovnávalo, nechal by jich, aby si jako svině žili, jak beztoho si počínají. Ale jde tu o mládež, kurfist ať tady jako nejvyšší poručník mládeže zakročí a přinutí města i vesnice, aby školy, kazatelny a faráře měli, jako je přinucuje, aby mosty, cesty a silnice stavěly a k zemským potřebám přispívaly. De Wette III. 135.

³⁾ „Unterricht der Visitatoren an die Pfarrherrn“; ed. Walch X. 1902; Altenb. IV. 389.

dentům, nad nimiž potom 1542 ustanoveny byly konsistoře; byly to zeměpanské úřady vykonávající církevní moc. Pro poučení kazatelů složil Luther již roku 1523. svou postillu; pro vyučování mládeže sestavil Luther svůj malý a veliký katechismus¹⁾ (1529). Náboženství katolické bylo potlačeno, a nástupce Janův, Jan Fridrich, rozkázal všechny papisty sesaditi a všechny duchovní i laiky ze země vyhnati, kdyby „ve víře bloudili“ t. j. katolíky byli²⁾.

V Prusku, zemi to řádu německého, zavedl bludařství. Lutherovo velmistr řádu Albrecht, rodem princ braniborský. Poněvadž řád válkami s Poláky do úzkých přišel, zvolil za svého velmistra roku 1511. dvacetiletého Albrechta³⁾, markraběte braniborsko-kulmbašského, doufaje, že pro své mocné příbuzenské svazky samostatnost řádu zachová. Jeho snaha, svrhnouti se sebe vrchní panství Polsky, nezdařila se. Pokusy po roce 1521. získati pomoc od císaře a říše byly marny. Papež Hadrian VI. žádal jako Lev X. za opravu řádu. Velmistr uvázav se ve svůj úřad, snažil se odstraniti mravní nevázanost ve své zemi, ale pak myslel jenom, aby řád v jeho majetku zachoval. Na říšském sněmě v Norimberce 1523 sešel se v Osiandrem, predikantem nového učení, který jej pro ně získal. Následujícího roku navštívil ve Wittenbergu Luthera, který mu radil, aby „bláznivou řeholi zahodil, se oženil a zemi ve světské vévodství proměnil.“ „On se tenkrát usmál a ničeho neodpověděl⁴⁾“, ale od té doby podporoval lutheránství ve své zemi. Pod ochranou biskupa samlandského poučovali dle rady Lutherovy povolání kazatelé lid, aby na velmistru žádal, by se oženil a duchovní knížectví ve světské proměnil. Při vši této snaze choval se Albrecht pokrytecky, dělaje se oddaným církví. Na počátku listopadu 1524. sešel se ve Vídni s kardinálem legátem Campegiem a ujišťoval jej, že „ve věci lutherské tak si počínati bude, jak na hodného křesťanského knížete

¹⁾ Walch. X. 2. sqq. srv. Augusti: Histor. krit. Einleitung in die beiden Hauptkatechismen. Elberf. 1824.

²⁾ Srv. Riffel II. 17—75.; Janssen III. 57—69.

³⁾ Bock: Leben Albrechts. Königsberg 1745; Voigt: Gesch. Preußens IX. 685; Dan. Heinr. Arnold: Kurzgefasste Kirchengeschichte des Königreichs Preußen. Königsberg 1769, str. 249. — Riffel II. 130—153. — Janssen III. 70—77. —

⁴⁾ Dopis Lutherův k Brismannu. De Wette II. 526.

sluší a patří.“ Proti danému slovu proměnil jako zrádce na církvi a řádu 8. dubna 1525 smlouvou krakovskou zemi řádu ve světské vévodství a přijal je jakožto polské léno z rukou krále Sigmunda I. pro sebe a své bratry a řádné potomky, zavázav se polské koruně lenní přísahou. Biskupové, Jiří Polenz Samlandský (zemřel 28. dubna 1550) a Erhard z Queiszu Pomezánský, odstoupili mu svůj majetek, oženili se a poevangelizovali tak biskupství. Odpadlý velmistr oženil se r. 1526. s dcerou dánského krále Fridricha, Dorotou, a tak zvítězilo na dobro „čisté evangelium.“ Světští duchovní i řeholníci, kteří novot nepřijali, byli svých příjmů zbaveni a přinuceni buď odpadnouti, neb se vystěhovati. Sídlo velmistrovo bylo přeloženo do Mergentheimu. Roku 1526. byla nová agenda s novým církevním řádem v polském jazyku zavedena; v Královci byl hlavním hlasatelem nového učení Jan Seklusianus. Roku 1530. přijal Albrecht augsburskou konfessi a založil roku 1544. v Královci universitu, aby byla semeništem protestantství severovýchodní Evropě; Sabinus, zeť Melanchthonův, stal se jejím doživotním rektorem. Císařské a papežské potvrzení chybělo, kteréž nahradil polský král, potvrdiv ji. Odpadlý Albrecht vzdoroval papežským censurám i císařské říšské klatbě a umřel roku 1568 utvrdiv zemi v lutheránství. Po smrti blbého vévody Albrechta Fridricha (1618) připadlo Prusko kurfirstu brandenburskému.

V Meklenburku zavedl nové učení vévoda Jindřich Pokojný; v Brunšvicu-Lüneburku učinil to vévoda Arnošt. Podobným způsobem počínali si menší páni severního Německa, zabavující při tom církevní statky a proměňující je v rodinný majetek, a připojovali se k mocnějším, aby v čas nebezpečství krytými byli.

Luther zavrhoval z počátku veškeré mísení se knížaty do sporů náboženských; ale když četní knížata po jeho učení postoupili, obrátil a připisoval jim právo a povinnost k tomu přihlížeti, aby „poddaní a faráři pevně k slovu Božímu stáli,“ a nedovolovati „aby vzpurní duchové a převrácená srdce duše sváděli.“ Jeho zásadou stalo se, což dříve popíral: „*Principes non cogunt ad fidem et Evangelium, sed cohibent externas abominaciones*“ (knížata nenutí k víře a Evangeliu, ale zamezují vnější ohavnosti). Pokud protestantští knížata touto zásadou proti katolické církvi se řídili, měl to Luther a jeho stoupenci za věc úplně řádnou a založenou na Písmě; ale když

katoličtí knížata téže zásady proti bludařství Lutherovu užívali, vztekal se Luther, hanobil je, a totéž činí jeho stoupenci do dnešního dne.

§ 424. Boje císařovy s Francií a papežem; Špýzští zísťtí sněmové roku 1526. a 1529; podvod Badiův a původ názvu nových bludařů: Protestanté.

Po veškeren tento čas nemohl císař Karel V. obírat se s událostmi v Německu. Smrtí papeže Lva X. staly se všechny jeho prospěchy zase pochybnými, Francouzové nabyli sil, vypuzení páni italští vrátili se do svých území a nabízeli Francii svou podporu proti císaři. Ale francouzský vůdce Lautrec byl poražen a vyjednávání o mír, jež ve jménu krále francouzského Františka I. papež Hadrian VI. s císařem vedl, neměla zdaru, poněvadž císař s Anglií ve spojení vešel a mezi oběma úmluva se stala, aby Francii úplně pokořili a o ni se rozdělili. Král František I. postavil se sám v čelo vojska, ale byl od císařských 24. února 1525 u Pavie poražen a zajat. Král anglický Jindřich VIII. nastupoval sice na to, aby ve válce se pokračovalo, ale císař učinil s králem Františkem 14. ledna 1526 mír v Madridě; František dostal svobodu a měl za to odstoupiti císaři burgundské vévodství v šesti měsících; kdyby se to nestalo, bylo se mu navrátiti opět do zajetí; dále zřekl se král všech nároků k Milánu a Neapolsku, jejichž poměry měl císař sám urovnati. Král František učinil sice přísahu při této smlouvě, ale prohlásil téhož 14. ledna, dne to, kdy mezi Karlem V. a posly královými mír učiněn byl, že v smlouvě státi nebude. Již v srpnu 1525 učinila Francie spolek s Anglií, která na císaře byla rozhorčena, že žádoucího zisku nedosáhla a převahy domu Habsburského se bála. Téže převahy bál se papež Klement VII., pročez srovnával se s učiněným spolkem anglicko-francouzským, vyzýval francouzského krále bez ohledu na učiněný madridský mír, aby ve spolek s italskými státy vstoupil, a dovedl toho, že 22. května 1526 byla učiněna Cognacská liga, kteráž zavírala papeže, Francii, Benátky, Florencii a Milán; ochráncem spolku měl býti král anglický. Papež rozřešil krále francouzského od přísahy, kterou se zavázal, že císaři Burgundsko vydá a do zajetí se navrátí, kdyby pod-

mínky míru vyplněny nebyly. Císař snažil se získati papeže a podával mu příležitost se ctí a s prospěchem opustiti ligu, ale papež neuchopil se jí; obě hlavy křesťanstva rozdvajily se v okamžení, kdy Turci ohrožovali říši, a novota Lutherova vítězně postupovala. „Radovali se a jásalilutheráni,“ praví jeden vrstevník¹⁾, „že mezi hlavami církve takový rozbroj vznikl, z jejichž sporů beztrestnost sobě slibovali.“ (*Laetabantur interea et exultabant Lutherani, quod tanta inter ecclesiae capita venisset discordia, quippe illis dissidentibus impunitatem sibi promittebant*). Vším právem mohli jásat, poněvadž obě hlavy církve Německo s očí spustily.

Za tohoto stavu věci sešel se v červnu roku 1526. říšský sněm do Špýru²⁾. Lutheránští stavové vystupovali na něm zpupně, zneužívající nesnázi císaře a jeho bratra Ferdinanda. Saský kurfirst Jan a hessenský lantkrabě Filip chtěli sněm opustiti, a náboženská válka hrozila již výbuchem. Ale arcikníže Ferdinand a trevirský kurfirst Richard upokojili rozjištěné mysli a 27. srpna stal se nález, v němž byla brzká pomoc proti Turkům slíbena, a pokud se týče náboženství, takto stanoveno: „V roce, nebo nejdéle půl druhém letě, budiž slaven všeobecný církevní sněm neb národní v německých zemích; až do té doby jest každému ze strany vormského ediktu tak žiti, panovati a držeti, jak to před Bohem a císařskou velebností zodpovídati může“³⁾. Novotáři zvítězili.

Zatím vypukla mezi císařem a papežem válka. Císařský generál Hugo z Moncady, jsa podporován mocnou rodinou Colonnů, přepadl 20. září 1526 Řím a přinutil papeže, že do Andělského hradu se utekl. Bylo učiněno příměří, které císař schválil. Rok potom táhlo císařské vojsko, skládající se hlavně z Němců, se svým vůdcem, vévodou Karlem z Bourbonu, proti Římu a dobylo 6. května 1527 města. Papež a kardinálové měli sotva tolik času, aby se do Andělského hradu utekli, kde byli po 7 měsíců obleháni. Při útoku na město padl vévoda Bourbon, a vojáci spustošili hrozně město a tropili si z papeže

¹⁾ Kiliani Leib: *Prioris Rebdorfensis Annales* ap. Döllinger: *Beiträge zur politischen, kirchlichen und Culturgeschichte der sechs letzten Jahrhunderte*. Regensburg 1863. II. 504.

²⁾ Janssen III. 39—51.

³⁾ *Neue Sammlung der Reichsabschiede*. Frankfurt 1747. II. 273—5; Walch XVI. 265 sq.

a kardinálů žerty, provolávající Luthera za papeže. Císař Karel V. dostav o tom zprávu ve Španělsku, litoval těchto výstupů, prohlásil, že dobytí Říma proti jeho vůli se stalo, ale použil smutného stavu papeže Klementa VII., aby trvalého míru dosáhl. Papež dosáhl svobody na počátku prosince 1527, ale mír mezi oběma byl teprve z jara 1529 v Barcelonně učiněn. Dne 22. února 1530 korunoval papež císaře v Bononii korunou lombardskou a 24. února korunou císařskou. Válka mezi Francií a císařem byla mírem Cambrayským (5. srpna 1529) ukončena, jímž madridský mír až na vydání Burgundu byl potvrzen.

Ríšský sněm špýrský mluvil o pomoci proti Turkům, která však v pravdě poskytnuta nebyla. Hrozný sultán turecký Soliman II. strojí se k výpravě na Západ. Soliman dobyl v srpnu 1521 Bělehradu a na konci roku 1522 Rhodu, porazil 29. srpna 1526 krále uherského a českého Ludvíka u Mohače, kde tento v bažinách se utopil, a stál již 10. září před Budinem, jehož klíče na míle jemu v ústřety přineseny byly; však pro starosti, které mu Asie dělala, vyklidil prozatím Uhersko. Na místo padlého krále Ludvíka zvolili Čechové 23. října 1526 za krále arciknížete rakouského Ferdinanda I.; v Uhersku zvolila jedna strana za krále Jana Zapolyu, sedmihradského vévodu, dne 11. listopadu v Královském Bělehradě, a druhá též v listopadu Ferdinanda, krále českého, na říšském sněmě v Prešpurku. Jan Zapolya opíral se o Francii a spolek se sultánem Solimanem. V květnu 1529 vytáhl sultán s vojskem 250.000 mužů proti králi Ferdinandovi, dobyl na začátku září Budinu a stál ke konci měsíce před Vídní. Však i malá posádka odrážela všechny útoky turecké; dne 15. října podnikl sultán nejzuřivější útok na Vídeň, ale byv statečně odražen, odtáhl již druhý den 16. října pro pozdní počasí od města, při čemž spustošil veškerou krajinu a zemi, kudy se bral.

Bez ohledu na turecké nebezpečí strojili se luteránští knížata k útočné válce proti katolíkům, ačkoli Luther a Melanchthon posud od toho zráželi. Podrážděnost těchto knížat zvětšila se, když vicekancléř saského vévody Jiřího, Otto z Packu, lantkraběti hessenskému Filipovi opis falešné listiny dodal, dle níž král Ferdinand s vévodou saským Jiřím, kurfirstem braniborským Jáchymem, bavorskými vévodami Vilémem a Ludvíkem, a s biskupy mohučským, solnohradským, bamberským a würzburgským se ve Vratislavi smluvil, aby vy-

hnavše Turky z Uher, lutheránská knížata přepadli, z jejich zemí vyhnali a tyto mezi sebe rozdělili. Spolu slíbil Pack, že za 4000 zlatých vydá původní listinu. Tu učinil lantkrabě 9. března 1528 se saským kurfirstem spolek na obranu proti domnělému útoku a strojil se k válce. Saský kurfirst upustil na radu Lutherovu a Melanchthonovu od útoku, ale lantkrabě pokračoval ve zbrojení, ohrožoval biskupství bamberské a würzburské a oznámil svému tchánu vévodovi saskému Jiřímu, že spolek katolických knížat jej donutil, aby mír zrušil. Jiří prohlásil takový spolek za vyhlaný, a podobně učinili ostatní katoličtí knížata. Lantkrabě, nechtěje sám býti za podvodníka pokládán, jmenoval Packa, který mu tajemství zradil. Pack byl v Kasselu u přítomnosti poslů některých obviněných knížat vyslýchán, a tak podvod jeho dokázán. Ačkoliv lantkraběti všecka příčina k válce odpadla, musili pro svatý pokoj biskupové zaplatiti válečné útraty jeho, a to: bamberský 40.000 zlatých, würzburský 20.000 zlatých a arcibiskup mohučský 40.000 zlatých, kterýžto poslední ještě veškeré pravomocnosti v Hessensku a Sasku vzdáti se musel¹⁾. Bylo to od lantkraběte hanebné vydírání peněz, a že katoličtí knížata a biskupové všechno strpěli, jest důkazem jejich nesmírné malomyslnosti a zbabělosti. Ano mohučský arcibiskup chlubil se ještě tímto mírem a svou slabostí. Za to rostla zpupnost novotářů.

Válka byla sice cdvrácena, ale napjatost a nedůvěra mezi oběma stranama zůstala. Za tohoto stavu sešel se špýrský říšský sněm 15. března 1529, aby o válce turecké a novotách náboženských rokoval. Lutheránští knížata přivedli si s sebou své kazatele a měli své zvláštní služby Boží. Rozhořčenost jevila se tím, že knížata hned na počátku obyčejných forem zdvořilosti zanedbali. Císařský návrh zněl velmi přísně a žádal za zrušení říšského nálezu z roku 1526. Komise ze sněmu zvolená učinila 3. dubna 1529 návrh, aby „císař byl vyzván, by v roce buď všeobecný církevní sněm, neb národní koncil k místu přivedl a na něm osobně byl; až do té doby ať stavové, kteří vormský edikt posud zachovávali, i dále zachovávají, a své poddané k tomu přidržují; jiní však stavové, v je-

¹⁾ Opis domnělé oné listiny s ostatními spisy ap. Walch. XVI. 445 sqq. List Lutherův o této události k Linkovi a jeho korespondence s vévodou Jiřím ap. Walch XVI. 506. — Riffel II., 354—362. — Janssen III. 115—121.

jichž zemích nové učení zavedeno jest a bez vzpoury, obtíží a nebezpečnosti odstraněno býti nemůže, nechť až k budoucímu koncilu všechny novoty, pokud lze, zamezují; jmenovitě nebudiž přijímáno a hlásáno učení, které by se Svátosti Oltářní protivilo, mše se neodstraňujž a na místech, kde nové učení přijato jest, nebudiž nikomu zbraňováno neb zakazováno, aby mše nesloužil nebo neslyšel; evangelium budiž kázáno dle výkladu Otců církví přijatého, a sporné články až do rozhodnutí církevního sněmu pominuty; žádný duchovní a světský stav neztrácejž v budoucnosti své důstojnosti a svých příjmův, a proti novokřtěncům budiž nový císařský edikt vydán.“ Krátkými slovy žádal výbor, aby v zemích katolických knížat panovalo katolické náboženství a v zemích novotářův alespoň bylo trpěno. Proti tomuto návrhu, který říšským nálezem se stal, ohrazovali se, čili protestovali 19. dubna stavové novotě oddaní, ukazující k tomu, že 1. ve věcech víry většinou rozhodovati nelze; 2. že v jedné obci mše sv. dvojím způsobem sloužena býti nemůže, poněvadž by z toho plynulo, jakoby jejich kazatelé pravdy neměli; 3. konečně jest prý dle Písma mše sv. modloslužbou, kteréž trpěti nelze. Poněvadž většina říšského sněmu jejich odporu nepřijala, složili appellační listinu, v níž 25. dubna odvolávali se ohledně všech posavadních i budoucích stížností k císaři, budoucímu svobodnému, křesťanskému všeobecnému sněmu a každému moudrému a nestrannému soudci. Listina byla vyhotovena ve jménu kurfirsta saského Jana, markraběte Jiřího braniborsko-kulmbašského, vévody brunšvicko-luneburského Arnošta, knížete anhaltského Wolfganga a lantkraběte hessenského Filipa, k nimž ještě dva knížata a 14 říšských měst přistoupilo. Poněvadž novotáři na sněmě špýrském proti spravedlivému návrhu katolíků protestovali, obdrželi název „Protestantů“¹⁾. Novotáři, které již protestanty nazývati budeme, poslali dokonce poselství k císaři do Itálie, aby své chování ve Špýru ospravedlnili. Poselství nalezlo císaře v Piacenze a dostalo po několika dnech slyšení, v němž mu bylo řečeno, že jejich věc bedlivě uvažována bude. Konečnou odpověď dostalo od císaře v Bologni 14. října, kde císař se vyjářil, že „(katoličtí) knížata a stavové proti svému svědomí a spasení své duše tak počínati si nechtějí, jako protestující, a podobně jako tito po církevním sněmu pro čest

¹⁾ Pallavic. II. c. 18.

Boží touží, kterýž ostatně byl by zbytečným, kdyby všichni dle vormského ediktu žili; poněvadž po říšském obyčeji usnesení většiny též menšinu váže, pročez ať protestující stavové říšského nálezu špýrského poslouchají, aby proti nim jako hlava říše zakročiti nemusil.“ Po této nemilostivé odpovědi odevzdali poslové císařskému tajnému písaři špýrskou appellační listinu, a když ji přijmouti nechtěl, položili ji na stůl a dali o tom vyhotoviti notářskou listinu. Za tuto drzost potrestal je císař domácím vězením v jejich hospodě a zakázal jim posýlati zprávy, listy nebo služebníky do Německa. Poslové odvolali se od císařského rozhodnutí k svobodnému křesťanskému sněmu neb kam věc náleží. Bez ohledu na tento nový protest byli dva poslové brzo na svobodu propuštěni, kdežto třetí mezi tím uprchl ¹⁾).

Císař rozepsal 21. ledna 1530 způsobem velmi mírným nový říšský sněm na 8. dubna do Augsburku, slíbil, že se tam osobně dostaví a obě strany slyšeti a mír zjednatí chce, a napomínal stavy, aby bez hněvu a nevole tam se dostavili.

§ 425. Augsburský říšský sněm roku 1530.; Augsburská konfesse a norimberský náboženský mír roku 1532. ²⁾

Příchod císařův do Augsburku protáhl se od dubna až do 15. června 1530, svatvečera Božího Těla. S císařem přišel

¹⁾ Veškeré špýrské vyjednávání ap. Walch XVI. 328—429; ve výtahu ap. Sleidan sv. VI. str. 419. — Joh. Joach. Müller: Historie von der evangelischen Stände Protestation und Appellation wider und von dem Reichstagsabschiede zu Speier 1529 wie auch dem 1530 zu Augsburg übergebenen Glaubensbekenntniss. Jena 1705. — A. Jung: Geschichte des Reichstags zu Speier. Strassb. 1830. — J. A. H. Tittmann: Die Protestation der evangel. Stände im J. 1529. — J. L. G. Johannsen: die Entwicklung des protestantischen Geistes bis 1529. Kopenhagen 1830. Riffel 362—370. — Janssen III. 130—146; 158—160.

²⁾ Walch XIV. 542—2134; XVI. 374 sqq. — R. E. Förstemann: Urkundenbuch zur Gesch. des Reichstags zu Augsb. Halle 1834 sq. 2 Bde. — Coelestini: Hist. comitiorum Aug. celebrat. Francof. ad Viad. 1577—1597. — Georg Gottl. Weber: Kritische Gesch. der Augsburger Confession aus archival. Nachrichten. Frankfurt a. M. 1784—1785. 2 Thl. — D. Chyträus: Historie der Augsb. Confession. Rostock 1576. — C. A. Salig: Historie der Donfession. Halle 1733—1735. 3 Thle. — H. V. Rotermundt: Geschichte des Augsb.

papežský legát, kardinál Campeggi, s úplnou papežskou instrukcí na potlačení nového učení. Císař pozval knížata, by se účastnili průvodu Božího Těla, však protestantská knížata zamítla jeho pozvání, nechtíce účastniti se, jak pravili, divadelního obnášení jedné části Svátosti, což prý jest proti zákonu Kristovu; jenom saský kurfirst nesl dle své důstojnosti před císařem meč, maje to za pouhý světský úkon. Z katolických theologů, kteří se dostavili, zasluhují býti jmenováni: Dr. Jan Eck, professor z Ingolstadtu; dr. Jan Faber, probošt z Budina a dvorní kazatel krále českého a uherského Ferdinanda, jakož i dr. Jan Kochlaeus, děkan z Frankfurtu; se strany protestantské přivedl s sebou saský kurfirst svého dvorního kazatele Spalatina, Filipa Melanchthona, Justa Jonasa, professora theologie ve Wittenbergu, a Jana Agrikolu, kazatele v Eislebenu; Luthera, jakožto daného do říšské klatby, zanechal v Koburku. Sněmu bylo rokovati o pomoci proti Turkům a náboženských sporech. Na žádost protestantských stavů svolil císař k tomu, aby napřed o náboženství se rokovalo, a vyzval je, by mu své vyznání a stížnosti na zlořády podali. Oni již mezi tím dali vypracovati od Melanchthona vyznání, Lutherem 15. května schválené, kteráž dostalo jméno: Augsburská konfesse¹⁾.

Augsburská konfesse skládá se z 28 článků, z nichž 21 učení a ostatních 7 zlořády a lidská stanovení obsahují. Článek 1. obsahuje učení o Bohu a Trojici zkrátka, docela po katolicku. Článek 2. mluví o hříchu dědičném, který v tom záleží, že člověk se zlou žádostí (cum concupiscentia) bez bázně Boží a bez víry v Boha se rodí (jest tu mírněji vyjádřeno učení Lutherovo, že člověk k dobrému úplně neschopen jest). Článek 3. obsahuje učení o Kristu docela po katolicku. Článek 4. učí, že člověk věrou v Ježíše Krista ospravedlněn bývá; čehož aby dosáhl, ustanovil Bůh dle článku 5. úřad učitelský a svátosti. Z oné víry pocházejí dle článku 6. dobří skutkové. Článek 7. vyměřuje církev jakožto shromáždění svatých, v němž

Glaubensbekenntnisses. Hannover 1829. — Pfaff: Gesch. der A. C. Stuttg. 1830. — Fikenscher: G. der A. C. Nürnberg. 1830. — Facius: Gesch. des Reichstages zu Augsb. Leipz. 1830. — Binterim: Der Reichstag v. Augsb. 1530. Düsseldorf. 1844. — Riffel II. 378 sq. Janssen III. 165 sq.

¹⁾ Konfesse neměla původně jména „konfesse“; Melanchthon nazývá ji mezi jejím vypracováním a po něm „apologií“. Corp. Reform. II. 60. 119. Norimberští jmenují ji „supplikací.“ l. c. II. 88.

čisté evangelium se káže a svátostmi přesně dle slova Božího se přisluhuje. Svátosti působí dle článku 8., byť i hříšníci jimi přisluhovali. Křest jest dle článku 9. k spasení nutným, i děti musí býti pokřtěny. Ve Večeři Páně jsou dle čl. 10. Tělo a Krev Páně v pravdě přítomny. Soukromou zpověď lze dle čl. 11. podržeti, však není třeba všech hříchů vypočítávati. Podstata pokání záleží dle čl. 12. v skroušenosti (contritio) a ve víře na základě evangelia. Článek 13. prohlašuje svátosti za znamení svědectví a vůle Boží, aby víra těch, kteří jich užívají, vzbuzena a potvrzena byla. Dle čl. 14. nemá nikdo kázati neb svátostmi přisluhovati, leč kdo jest povolán. Čl. 15. učí, že ony církevní obyčeje jest zachovávat, které bez hříchu zachovávat lze; však svědomí nebudiž jimi obtěžováno, jako by byly k spasení nutny, neb jimi Bůh se smířoval, a milost zasluhovala. Čl. 16. prohlašuje světskou vládu za nařízení Boží. Čl. 17. mluví o posledních věcech člověka po katolicku. Dle čl. 18. jest uznávati svobodnou vůli při všech lidech, kteříž užívají rozumu, ne sice vzhledem na věci týkající se Boha, které bez něho ani začít, nerci-li dokonati lze, ale vzhledem na díla tohoto života a plnění občanských povinností. Příčinou hříchu jest dle 19. zlá vůle a vliv ďáblův. Čl. 20. mluví o víře a dobrých skutcích, ale tak, jakoby katolíci o víře posud nic byli nevěděli a ospravedlnění v pouhé zevnitřní úkony kladli. Čl. 21. klade poutu Svatých v to, když jejich víry a dobrých skutků následujeme.

Za zlořády a ustanovení lidská uvádějí se: rozdávání Večeře Páně pod jednou způsobou, zákaz manželství kněžím, prodajné a pokoutní mše, nucení ke zpovědi, rozdíl pokrmů (půst), sliby klášterní a pravomocnost biskupská. Podepsáni byli kurfirst saský Jan se svým synem Janem Fridrichem; Jiří, markrabě braniborsko-kulmbašský; František a Arnošt, vévodové brunšvicko-luneburští; Filip, lantkrabě hessenský, Wolfgang, kníže anhaltský, a města: Norimberk a Reutlingen. Po čas sněmu přistoupila k této konfessi ještě některá jiná říšská města.

Jak viděti, chtěl se Melanchthon co možná nejvíce k starému učení přiblížiti, opustil na mnoze příkroť Lutherovu a neměl v úmyslu učiniti roztržku se starou církví nezhojitelnou; ano v úvodu konfesse děje se odvolání k všeobecnému církevnímu sněmu, který ať papež svolá. Však jeho konfesse jest na mnoze neurčita a nedokonala, a jaksi schvalně pomíjí

četné články mlčením; tak pomíjí papeže a jeho postavení v církvi, očistec, odpustky a počet svátostí.

Konfesse byla sepsána po německu a latinsky. Císař chtěl ji pouze písemně přijati, však protestantští stavové provedli to, že byla 25. června veřejně před císařem a všemi stavy od kursaského kancléře Kristiana Beyera po německu čtena a potom císaři latinsky a německy podána. Německý exemplář byl odevzdán arcibiskupu mohučskému, aby jej v říšském archivu uložil; latinský podržel si císař a dal jej do franciny a vlastiny přeložiti¹⁾. Druhý den potom radil se císař s katolickými stavy, co by činiti bylo. Jedni, jako vévoda saský Jiří a braniborský kurfirst Jáchym, radili k násilnému potlačení novoty; jiní však, v jejichž čele Albrecht, arcibiskup mohučský, stál, přimlouvali se za to, aby císař na cestu dobroty nastoupil a s protestanty vyjednával. Tato strana obdržela vrch. Císař, chtěje se její radou řídit, tázal se podepsaných, zdali ony články jsou již všechny, neb chtějí-li ještě některé přednésti. Odpověděli vyhýbavě; jest prý ještě více zlořádův, ale není třeba jich přednáseti. Potom odevzdal císař 27. června konfessi 20 katolickým theologům, aby ji prozkoumali a vyvrátili. Tito, majíce v čele Ecka, ukázali, co bylo v konfessi bludného, ale spolu uvedli, že Luther a jeho stoupenci ještě mnohým jiným věcem učili a o nich psali, které v konfessi nejsou. Svou odpověď podali theologové již 13. července; však zdála se katolickým stavům býti ostrou, pročez žádali, aby vše vynechali, čemu by protivníci ještě byli učili. Pětkrát musili theologové práci opravovati, nežli poslední formu obdržela. Jejich „Odpověď“ později „confutatio confessionis Augustanae“ (vyvrácení Augsburské konfesse) zvaná, ukazuje článek za článkem, co z konfesse s učením církve se shoduje a co jemu

¹⁾ Oba originály ztratily se. Ještě za říšského sněmu byla tato konfesse bez Melanchthonova vědomí několikrát a to s úchylkami vytištěna; pročez Melanchthon sám ještě roku 1530. obstaral latinské a německé vydání s předmluvou, kde praví: Nunc emittimus probe et diligenter descriptam confessionem ex exemplari bonae fidei, a připojil k ní r. 1531. svou „apologii.“ Die Augsb. Conf. von 1530, neu hrsg. Lpz. 1845. — Viz německé znění též ap. Walch XVI. 988; latinské ap. Le Plat II., 335. — Později učinil sám Melanchthon některé změny v konfessi „ve prospěch reformovaných, tak že jest Confessio Aug. „variata“ a „invariata.“ Této drží se přísní lutheráni, oné reformovaní.

odporuje; a dokazuje pravdu učení církevního krátkými místy z Písma sv.¹⁾. Tato konfutace byla v plném sedění říšského sněmu 3. srpna čtena a od katolických stavů schválena. Císař prohlásil ji „za křesťanskou a dobře promyšlenou“ a žádal na stavech protestantských, aby k ní přistoupili, poněvadž by jinak proti nim jako ochránce církve vystoupiti musil. Tito žádali na něm opisu, kterýž jim císař slíbil, ale pod tou výminkou, že ho z ruky nevydají a do tisku nedají, poněvadž dalšímu písemnému vyjednávání nechtěl. Pod touto výminkou zřekli se ho protestanté.

Poněvadž konfutace s účelem se minula, nezbylo jiné cesty leč násilí, kterého však katoličtí stavové se hrozili. A tu přemluvili císaře, aby komisi ustanovil, která by s protestantskými stavy vyjednávala. Za tím účelem byl 6. srpna 16tičlenný výbor z duchovních a světských stavů zvolen. Ale týž den (6. srpna) ujel lantkrabě Filip tajně bez dovolení císařova z Augsburku a nastalo z toho nesmírné rozčilení v městě a mezi sněmovníky. Poněvadž snahy zvoleného výboru nechtěly se dařiti, vzalo se útočiště zase k theologům a menšímu výboru. Císař ustanovil 14tičlenný výbor, v němž bylo s každé strany po dvou knížatech, dvou právnících a třech bohoslovcích; těmito posledními byli s katolické strany: Dr. Jan Eck, Dr. Konrad Wimpina a Dr. Jan Kochlaeus; se strany protestantské: Filip Melanchthon; Dr. Erhard Schnepf, hessenský kazatel; a M. Jan Brentius, kazatel ve Švábském Hallu. Vyjednávání mezi oběma stranama začalo 16. srpna na základě augsburské konfesse. Napřed rozbíralo se učení o hříchu dědičném (čl. 2.). Melanchthon uznal, že vina křtem se odpouští a žádost těla (concupiscentia) i po křtu zůstávající v pravdě hříchem není; čímž věc byla odbyta. Co do ospravedlnění (čl. 4.) porovnali se v ten rozum, že Melanchthon slovíčka „pouze“ (sola) ve větě: „pouze (sola) víra ospravedlňuje,“ se vzdal, a návrh Eckův přijal, že člověk milostí Boží, kteráž ho Bohu příjemným činí, a věrou formálně, ale slovem a svátostmi jakožto nástroji, ospravedlněn bývá (per gratiam et fide gratum fa-

¹⁾ Konfutace s augsb. konfessí jest po latinsky a německu otištěna v „Katholiku“ r. 1828 a 1829. — Ed. Kieser: die Augsb. Conf. aus Orig.-Ausg. und ihre Wiederlegung aus dem ächten Manuscripte gezogen. Regensb. 1845. — Německé znění též ap. Walch XVI. 1219; latinské ap. Le Plat. II. 337.

cientem formaliter, et per verbum et sacramentum instrumentaliter). O dobrých skutcích (čl. 6. a 20.) připustili protestanté, že znovuzrozený je konati musí, ale živou mocí nechtěli uznati jejich záslužnost, ačkoliv ji katolíci co nejpřesněji vyměřovali, tvrdíce, že žádný skutek sám o sobě není záslužným, ale toliko pokud pochází z milosti Boží; Kristus slíbil (z milosti), že dobré skutky odmění, pročez zásluha (meritum) není nic jiného než milost Boží (gratia Dei). V učení o církvi (čl. 7.) připustili protestanté, že církev zde na zemi není pouze shromážděním svatých, ale též hříšníky obsahuje. V učení o Svátosti Oltářní (čl. 10.) přijali protestanté dodatek, že Ježíš Kristus jest v ní „věčně a podstatně“ (realiter et substantialiter) přítomen. Co do zpovědi (čl. 11.) pravili protestanté, že jest ji podržeti, ale nechtěli připustiti nutnost všechny hříchy vyznávat; pročez věc odložena na pozdější dobu. O pokání (čl. 12.) sjednotili se všichni, že záleží ze tří částí: lítosti, zpovědi a dostiučinění, a že vina hříchu jenom pro Krista a z milosti se odpouští; ale protestanté nechtěli připustiti, že dostiučinění k odpuštění trestu jest nutné; pročez byla věc též na pozdější dobu odložena. O svobodné vůli (čl. 18.) srozuměli se v ten smysl, že člověk má svobodnou vůli, která však bez milosti Boží ospravedlněna nebývá. V učení o Svatých (čl. 21.) připustili protestanté, že svatí za nás v nebesích orodují, a jejich památka v ustanovených dnech světiti se má; ale pochybovali o tom, zdali jest dovoleno je vzývat. O přijímání pod jednou připustili protestanté, že celé Tělo Kristovo pod způsobou chleba přítomno jest; oni prý vybízejí lid, aby pod obojí způsobou přijímal, ale nebrání nikomu, aby pod jednou způsobou toho nečinil; ano prohlásili později docela, že přijímání pod obojí způsobou (sub utraque specie) jest obřadním předpisem, od něhož v některých nutných případech lze prominutí dáti (ceremoniale praeceptum, dispensabile in quibusdam casibus necessitatis. ap. Walch XVI. 1689). Za to dělali opět katolíci protestantům naději, že papež jim kalich povolí za týmiž podmínkami, za kterými sněm basilejský to Čechům učinil. Co do manželství kněží připouštěli katolíci, aby jejich posavadní duchovní, kteří se oženili, v manželství žili, ale budoucně nikdo více se neženil, a ženatí pouze s papežským prominutím duchovní úřad a obročí podrželi; budoucí všeobecný sněm ať rozhodne, zdali ženaté vůbec lze do stavu duchovního přijímati, jak tomu v prvních stoletích bylo. Ale protestanté nechtěli manželství kněží,

zakládající prý se na božském a přirozeném právu, přijati jako milost papežovu a celou věc rozhodnutí sněmovnímu, jakožto nejistému, ponechati a stavěli stále v popředí hříšnou nezdrženlivost duchovních a nemožnost pro všechny kostely učené a spolu zdrženlivé duchovní dostati. Ale o mši sv. nebylo lze se srozuměti, ačkoliv katolíci statně proti onomu domnění, jakoby mše sv. byla nějakou jinou a novou obětí na újmu obětí na kříži, bojovali. Pokud se týče posud stávajících klášterů, postu, obřadův a zvláštního vyznání hříchů činili protestanté značné ústupky. Melanchthon uznával i biskupskou pravomocnost, aby faráři a kazatelé biskupů poslouchali a na jejich tresty či censury dbali, ačkoliv po jeho rozumu upravené pravomocnosti biskupové na žádný způsob přijati nemohli.

Melanchthon, který stále smířlivé smýšlení ukazoval, byl hotov i papežskou moc uznati. Vstoupil v přátelské styky s papežským legátem Kampegiem, měl s ním několik důvěrných rozmluv¹⁾, a žádal konečně několik ústupků ve věcech, které prý trpěti a přehlédati lze. Dne 6. července psal legátovi: „I my chceme pouze míru a svornosti, nevzdalujeme se nijaké slušné podmínky míru a nemáme nižádné od církve Římské různé víry. — My jsme hotovi poslouchati církve Římské, jenom když dle své mírnosti, kterou vždycky k národům ukazovala, něco málo, co při nejlepší vůli změnit nemůžeme, buď přehlédne (dissimulet), neb odpustí. Pro žádnou jinou příčinu nejsme tak nenáviděni v Německu, jako proto, že učení církve Římské s největší statečností hájíme. Tuto víru zachováme s pomocí Boží Kristu a církvi Římské až do posledního dechnutí. Jest jenom nepatrná různost obyčejů, která svornosti protiviti se zdá. Ale i kanony připouštějí, že i při různosti obyčejův jednotu církve zachovati lze²⁾.“ O jednotlivých článcích smíru vyjádřil se Melanchthon zevrubněji v listu k tajemníku legátovu, řka: „Svornost bylo by lze obnoviti, kdyby se našim slíbila Večeře Páně pod obojí způsobou a manželství kněží a mnichů trpělo. Kdyby nebylo vhodno tyto věci veřejně připustiti, mohly by se pod nějakou záminkou přehlédati a tak celá věc až do svolání synody protahovati. O mši mohlo by od dobrých a učených mužů takové dohodnutí býti učiněno, že by žádný spor dále o ní nevznikal. Naši měli by opět po-

¹⁾ Corp. ref. II. 163.

²⁾ Corp. Ref. II. 168.

vinnost, aby biskupům poslušnost a pravomocnost navrátili. Na ten způsob zůstala by při jedných i druhých malá různost, ale nebylo by viděti žádné nesvornosti (*nulla videri discordia posset*), poněvadž by církve týchž biskupů poslušny byly a my beztoho v učení se srovnáváme.“ Myslil-li to Melanchthon upřímně a z přesvědčení, nebo zahrával-li si nepoctivě s legátem, nelze s určitostí říci, ale nesnadno jest zapuditi myšlénku o jeho neupřímnosti. Luther byl proti všemu smíru, a psal 13. července Melanchthonovi, že „Beliala a Krista na žádný způsob smířiti a v učení žádného sjednocení provésti nelze“ ¹⁾. O dva dny později volal ke svým theologům, aby z Augsburgu domů se navrátili ²⁾.

Ale povolnost a ústupnost Melanchthonova a ostatních theologů, jmenovitě že pravomocnost biskupův uznávati chtěli, byla úplně proti mysli protestanských knížat a měst, kteří uchvátivše církevní moc, na žádný způsob se jí vzdáti nechtěli, obzvláště říšská města bránila se proti tomu. Melanchthon psal Lutherovi: „Nemůžete věřiti, kterak Norimberským a jiným jsem v nenávisti, protože jsem pravomocnost biskupů připustil. Naši lidé bojují jenom pro své panství a ne pro evangelium. Tito lidé, kteří jednou svobodě přivykli a jeho biskupů se sebe setřásli, nedají se rádi v staré jeho uvésti. Říšská města nenávidí nejvíce biskupské vlády. O náboženství nestarají se pranic, jim jde jen o vládu a nezávislost od biskupů“ ³⁾. Mnozí pokládali Melanchthona pro jeho ústupky takřka za zrádce. Však Melanchthon nepřestoupil proto ke straně katolické, ačkoliv nepovolnosti svých stoupenců litoval a v duchu nastávající tyranství knížat na poli náboženském viděl ⁴⁾. Nezdar všeho vyjednávání připisoval straně, kterou Butzer ve jménu lantkraběte hessenského zastupoval, která prý všechno dělala, aby mír zamezila ⁵⁾.

Dne 21. srpna podal Eck zprávu o výsledku posavadního vyjednávání císaři a dne 22. Melanchthon; potom byl ustanoven ještě užší výbor z každé strany po jednom theologu a dvou právnících, kterými byli katolíci Eck a oba kancléři Bernard Hagen kolínský a Jeroným Vehus badenský; a pro-

¹⁾ De Wette IV. 88.

²⁾ l. c. 96.

³⁾ Corp. Reform. II. 328, 336.

⁴⁾ l. c. II. 334.

⁵⁾ Corp. Reform. II. 309.

testanté: Melanchthon a oba kancléři Jiří Brück kursaský a Šebastian Haller braniborsko-kulmbašský. Tento výbor vyjednával od 24. do 30. srpna; Melanchthon nečinil žádných dalších ústupkův a ohraničil své posavadní co nejprísněji. O mši a bezženství kněží nebylo lze dopracovati se shody. Veškeré vyjednávání rozbilo se.

Smír nebyl možný; neboť neběželo zde o jeden neb druhý článek víry nebo kázně, ale o uznání „neomylné vážnosti církve,“ založené na vždy v ní trvající oběti novozákonní a s ní spojeném kněžství. Protestanté zavrhovali neomylný učitelský úřad církve, stanovili nový výměr církve, zamítali oběť mše sv., poněvadž vlastní kněžství upírali a nechtěli stálé, tajemné působení Kristovo v církvi uznávati, na němž pravé kněžství založeno jest. Protestantští knížata, uchvátivše církevní moc, nechtěli více se jí vzdáti. Srazily se zde dvě úplně sobě odporne zásady, které žádným smlouváním a ustupováním vyrovnati nelze; proto musily se všechny smírné pokusy jak v Augsburku, tak potom i jinde rozbiti. Věc dobře pochopil Luther, když svým přátelům psal, že sjednocení není možné, pokud papež papežství se nevzdá¹⁾; a kdyby kanon (mešní) a soukromé mše připustili, musili by celé své učení zavrhnouti a katolické přijati²⁾. Zmar smíru v Augsburku není konečně vinou Melanchthona a theologův, ale saského kurfirsta a knížat protestanských, v jejichž službách onino stáli a rozkazy plniti musili.

Po marných vyjednáváních zkusil císař ještě jednou, co by hrozbami a přísnoští zmoci mohl. Dne 7. září prohlásil shromážděným stavům, že bude s veškerou svou mocí o to pracovati, aby všeobecný církevní sněm svolán byl, a žádal na protestantech, aby do 15. dubna budoucího roku se vyjádřili, zdali v náboženství s ním a katolickými stavy sjednotiti se chtějí, čili nic; do té doby ať se nic nového ve víře v jejich zemích ani netiskne, ani neprodává, cizí poddaní k jejich sektě nepotahují a nenutí; a sami svým poddaným, kteří staré víry se přidržují, nebrání, aby ji svobodně nevykonávali;

¹⁾ „Summa, mihi in totum displicet tractatus de doctrinae concordia, ut quae plane sit impossibilis, nisi papa velit papatum suum aboleri.“ List k Melanchthonovi z 26. srp. 1530; ap. de Wette IV. 147.

²⁾ List k Justu Jonasovi z 20. září 1530, ap. de Wette IV., 170.

a s ním a ostatními stavy proti novokřtěncům a odpůrcům Večeře Páně (Zwinglianům) se spojí; pakli tak neučiní, bude si proti nim jako ochránce církve počínati¹⁾. Kurfirst brandenburský Jáchym I. prohlásil ve jménu císařově, „že Jeho Veličenstvo nemůže uznati, jakoby podané vyznání na evangeliu bylo založeno, poněvadž by jeho předkové, císařové a králové jakož i předkové kurfirsta saského a jiných knížat za bludaře pokládání býti musili; též nelze v evangeliu najíti, aby se něčí majetek násilím odňal a potom se řeklo, že nelze jej s dobrým svědomím vydati“²⁾. Ale protestanté nechtěli připustiti, že by jejich konfesse byla pádnými místy z Pisem sv. vyvrácena a jejich mluvčí kancléř Brück podal císaři „Apologii Augsburské Konfesse“³⁾, která mezi vyjednáváním od Melanchthona byla vypracována a mnohé články jasněji podávala; ale císař jí nepřijal. Přísně zněl nález sněmu, který císař 19. listopadu prohlásil: „Všechny články víry buďtež až do sněmu držány, všech novot vystříháno, žádní kazatelé nebuďtež připuštěni, leč od biskupa schválení; ženatí kněží buďtež sesazení a mějtež naději na odpuštění, jenom žen se zřekše; násilím spustošená biskupství, kostely a kláštery buďtež obnoveny, a vyhnání biskupové a jiní duchovní, mnichové a jeptišky opět ve své statky dosazení; poddaní v územích protestantských pánů, kteří při staré víře zůstati chtějí, stůjtež pod zvláštní ochranou císaře a říše, a každé obmezení jejich občanských práv budiž neplatné“⁴⁾. Císař slíbil, že tento nález provede, ačkoliv protestující stavové ho uznati nechtěli.

Čtyři zwingliansky smýšlející města: Strassburk, Kostnice, Memmingen a Lindava, byvše od lutheranů zamítnuta, podala císaři své vlastní vyznání („confessio tetrapolitana“)⁵⁾. Císař dal od Ecka a Fabera vypracovati vyvrácení a jim

¹⁾ Pallav. III. 4, 7. — Le Plat II. 467.

²⁾ Le Plat. II. 474. — Goldast III. 510. — Walch XVI. 1865. — Janssen III. 204—5.

³⁾ Ap. Walch XVI. 1291—1335; tato apologie nebudiž zaměňována s pozdější větší apologií (německy ap. Walch XVI. 1335—1631; *Apologia Augustanae Confessionis latine et germanice* ed. Lücke. Berl. 1817); při této měl Melanchthon celou katolickou konfutaci po ruce, při oné jenom to, co mezi jejím předčítáním bylo poznamenáno.

⁴⁾ Le Plat II. 479. — Raynald ad an. 1530 n. 124—168; ap. Walch XVI. 1924.

⁵⁾ Le Plat II. 441—467.

17. října před říšskými stavy přečísti, vyzýváje je, aby k starému náboženství se navrátila, jinak že by si dle své povinnosti počínati musil¹⁾. Tato města přijala později z politických důvodův augsburskou konfessi.

Po říšském sněmu augsburském odebral se císař do Kolína, ale nemohl říšskému nálezu augsburskému platnost zjednati, poněvadž katoličtí spojenci k válce připraveni nebyli, a bavorští vévodové, z nichž Vilém římským králem býti chtěl, pikle a rejdy v říši tropili. Mimo to hrozilo veliké nebezpečení říši od Turků, proti nimž císař od protestantských knížat pomoc potřeboval; pročež sáhl k novým vyjednáváním s nimi, která pro něj a stavy katolické velmi pokořující byla. Císař staral se nejprv o volbu svého bratra krále Ferdinanda za krále římského, který též 5. ledna 1531 na tuto důstojnost v Kolíně byl zvolen a 11. ledna v Cáchách slavně korunován. Saský kurfirst byl k volbě též pozván, ale nedostavil se a ohrazoval se proti učiněné volbě. Tento kurfirst měl již v prosince 1530 s náčelníky své strany porady v Šmalkaldech, kterak by císaři vzdorovali, a učinil s nimi a s zwinglianský smýšlejícími říšskými městy tamže na opětné schůzi 29. března 1531 spolek na šest let. Své snahy mohli tím více prováděti, že Luther a Melanchthon užívání zbraně k zachování protestantství schvalovali. Zvláště obtížným byl jim článek, který kázal uchvácené církevní statky pod trestem říšské klatby vydati. Hrozný sultán byl jejich přirozeným spojencem. Právě vystrojil čtyři voje, aby zároveň do Rakous, Moravy, Slezska a Neapole vpadl. Císař žádal všechna křesťanská knížata za pomoc i šmalkaldský spolek, který s Dánskem, Francií a Anglií v zrádné styky proti císaři vstoupil. Šmalkaldští odepřeli císaři veškerou pomoc, pokud jistoty s strany náboženství nenabudou, a setrvali ve své vzdorovitosti. Okolnostmi těmi byl císař nucen, aby s nimi ve Frankfurtě, Schweinfurtě a Norimberce vyjednával, a jim veliké ústupky učinil, jmenovitě když bavorští vévodové rozhořčení jsoouce z volby Ferdinandovy za krále římského 24. října 1531 v Saalfeldě se Šmalkaldskými se spojili. Na základě vedených vyjednávání byl 23. června r. 1532. první náboženský mír v Norimberce učiněn. Bylo usneseno, „aby až k budoucímu všeobecnému křesťanskému sněmu mezi

¹⁾ Janssen III. 200—201.

katolickými a protestantskými stavy mír panoval, a jedni druhým pro víru nic nepřátelského nečinili; císař pečujž o to, aby tento církevní sněm vpůlletě byl rozepsán a v roce slaven; kdyby se nesešel, svolá císař stavy říše k poradě, co by strany onoho sněmu a jiných potřebných věcí činiti bylo; všechny processy „ve věcech víry,“ které císařský fiskal neb jiní proti kurfirstovi saskému a jeho druhům začali, neb začítí by mohli, zastavují se až k budoucímu koncilu nebo místo něho říšskému sněmu“¹⁾. Císař potvrdil toto usnesení 2. srpna.

Mír vztahoval se pouze na ty stavy, kteří posud k augsburské konfessi se přiznávali. K této doložce pohnuli Luther a Melanchthon knížata a vyloučili tak Zwingliany z míru. Smlouené norimberské články předložil císař 2. července říšskému sněmu v Řezně, který však nechtěl jich schváliti, a žádal, aby vše při nálezu augsburském zůstalo. Vzhledem k odporu tomu prohlásil císař sice norimberský mír, ale onoho článku o zastavení processů nepřijal do veřejného výnosu, dada však zvláštní ujištění o tom protestantům²⁾. Protestanté zvítězili, a protestantství bylo takto nepřímou uznáno. Císař ospravedlňoval se okolnostmi času.

Místo slíbených 40.000 mužů pěchoty a 8000 jezdců postavila říše jenom polovici vojska do pole; ale císař sebral statné vojsko z Čech, Italie a Španěl, a papež Klement VII. dal „k největší radosti Němců“ 100.000 zlatníků na žold 10.000 Uhrův, a poslal ještě pomocné vojsko. Statné vojsko císařské položilo se u Vídně a sultán Soliman II. neodvážil se k bitvě a odtáhl, brozně pustoše zemi, Štyrskem. Škoda, že císař tenkrát své vojanské převahy nepoužil a uherské otázky nerozřešil, aby bratr jeho Ferdinand pánem veškerých Uher se stal³⁾.

¹⁾ Goldast II. 172; Le Plat II. 503; Pallav. III. c. 9; Walch XVI. 2210; Janssen III. 256.

²⁾ Janssen III. 256—259.

³⁾ l. c. III. 259—261.

B. Proticírkevní hnutí ve Švýcarsku.

§ 426. Oldřich Zwingli a jeho učení ¹⁾.

Poměry církevní ve Švýcarsku byly na začátku 16. století v celku tytéž, jako v Německu a jiných zemích. Země měla zřízení republikánské a poskytovala všem politicky i nábožensky podezřelým útulek. Občané byli žárliví na každý zevnitřní politický i církevní vliv a bděli bedlivě nad právy, která jim v tak zvaném „popském listě“ (Pfaffenbriefe) z roku 1370. pojištěna a smlouvou stanzskou z roku 1481. obnovena byla. Mnohé kantony měly půtky s biskupy, kteří k metropolím mimo vlast ležícím náleželi; Kostnice a Chur náležely k Mohuči, Basilej a Lausanne k Besanconu, Komo k Aquileji;

¹⁾ Zwinglii opp. ed. Gualther. Tig. (1545) 1581. 4 T. f.; edd. Schuler et Schulthess. Tig. 1829—42. 8 dílův (prima et completa); německé spisy od týchž. Zürich 1828—41. 4 díly (suppl. 1861.). Corpus libror. symbolicor., qui in eccl. Reformationum auctoritatem publicam obtinuerunt, ed Augusti. Elberf. 1827. — Collectio confessionum in ecclesiis reformatis publicat. ed. A. H. Niemeyer. Lps. 1840. — Oecolampadii et Zwinglii epp. libb. IV. (Bas. 1536 f.) 1592. 4. Před tím jest Osw. Myconii ep. de vita et obitu Zw. — Miscellanea Tigurina. Zürich 1828 sqq. 1722—24. — Rottermundt: Leben des Reformators U. Zwingli. Bremen 1818. — Hess: Lebensbeschreibung Zwingli's. Zürich. 1811. — Hess: Vie de Zwingli. Par. 1840. — Göttingen: Zwingli's Leben. Zürich. 1843. — Leben und ausgewählte Schriften der Begründer der ref. Kirche, eingeleitet von Hagenbach. Elberfeld. 1857 sqq. 16 sv. — Mörikofer: Ulr. Zwingli nach urkundlichen Quellen. Leipzig. 1864. — G. W. Roeder: H. Zwingli, s. Freunde und s. Gegner. St. Gall. 1855. — Christoffel: Huldr. Zwingli's Leben und ausgew. Schriften. Elbfl. 1857. — H. Spörri: Zwingli-Studien, Leipz. 1866. — Riffel III. 1 sq. — Egid. Tschudi (Landmann zu Glarus, † 1572): Chron. helvet. ed. Iselin. Bas. 1734. f. 2 T. (1000—1470) — rukopis z archivů a řídých knih až do r. 1570. — J. Fuchs: Eg. Tschudi's Leben und Schriften. St. Gallen. 1805. 2 díly. — Reformationschronik des Carthäusers Georg. Basel. 1849. — Salat: Chronika und Beschreibung v. Anf. des neuen Unglaubens bis Ende 1534 rukopis f. Archiv f. schweiz. Ref. Gesch. ed. vom Piusverein. Soloth. 1868 sqq. Freib. 1872. I.—II. — J. E. Fuebli: Beitr. zur Erläuterung der Ref.-Gesch. des Schweizerlandes. Zürich 1741 sqq. 5 sv. — Hottinger: Helvet. K.-G. Zürich. 1708. — J. v. Müller: Gesch. der schweizerischen Eidgenossenschaft II. 5. str. 344. sqq. — J. Basnage: Hist. de la rel. des églises réf. Roterd. 1690. 2. T. — La Haye 1725. 4 T. — Ruchat: Hist. de la réf. de la Suisse. Gen. 1727 sq. 6 sv. — v. Arx: Gesch. des Cantons St. Gallen 1811. — L. Wirz und Melch. Kirchhofer: Helwet. K.-G. Zürich. 1808—1819 5 dílů; sv. 4. — Hefele-Hergenröther C. G. IX. 646 sqq.

sittenské biskupství stalo se teprve papežem Lvem X. exemptním. Mnohé kapitoly a kláštery zesvětšely, však za to četní duchovní působili blahodárně a pěstovali se zálibou mystiku. Krásnou mystikou dýše kniha, zvaná „Plenarium“, obsahující německý překlad mše sv. se zpěvy, rozjímáním, modlitbami a přípravou ku přijímání sv. svátostí. Basilejský biskup Krištof Uttenheim slavil roku 1503. diecéšní synodu, snaže se na ní mnohé zlořády ze života církevního vykořeniti.

Oldřich Zvingli narodil se 1. ledna 1484 ve Wildhausích, v hrabství Toggenburském, ze zámožných rodičův; otec jeho byl představeným (Landamann). První vyučování obdržel ve Wesenu na jezeře Wallenstadtském, kde otcův bratr byl děkanem. Do latinských škol chodil v Bernu; odebral se roku 1499. na universitu do Vídně, kde se filosofií obíral a studoval potom theologii v Basileji, poslouchaje tam Tomáše Wytenbacha. Roku 1505. byl na kněžství posvěcen a roku 1506. v Glaru za faráře ustanoven. Papežský legát, byv na něj upozorněn, vymohl mu z papežské komory 50 zlatých ročně jako podporu k dalšímu vzdělání. Roku 1512. a 1515. doprovázel švýcarská žoldnéřská vojska do Italie, a horlil později proti tomuto obyčeji Švýcarů, bojovati jako žoldnéři za peníze v službách knížat. Roku 1516. stal se farářem v znamenitém poutním místě v Maria-Einsiedelnu v kantonu Švyzském, kdež již proti poutím a počtě Panny Marie prudce vystupoval; ale sám vedl nečistý život s osobou, která v špatné pověsti stála. Z Einsiedelnu žádal o místo kazatelské při dómu v Curichu, kteréhož v prosinci 1518 volbou kanovníků dosáhl a začal zde vzhledem na svůj dvojitý pobyt (roku 1512. a 1515.) v Římě jako vojenský polní kazatel, nesmírně horliti proti vadám hierarchie, bera při tom až do roku 1522. stále papežskou podporu ročních 50 zlatých. Na kazatelně vykládal celé knihy Písma sv., jehož se pouze držel. Sám se chlubil, že „již roku 1516., kdy ještě nikdo v oněch krajinách o jméně Lutherově ničeho nevěděl, on již evangelium Kristovo hlásal; dva roky ještě prý mu bylo jméno Lutherovo neznámo, co on jenom bible se držel“¹⁾. Zvingli znal jazyk hebrejský, klassickou a církevní literaturu, byl výmluvný, ale pohřešoval báдавého nadání a důkladných vědomostí. Vystoupení Lutherovo stopoval s veškerou pozorností a

¹⁾ Auslegung des XVIII. Artikels. Zw. Werk. I. 253; ed. Schuler et Schulte sqq. Riffel III. 22.

odporoučel všudy jeho spisy. Ale mravní povaha Zvingliova byla nesmírně zkalena. Již v Glaru žil v samé nečistotě, ale tak tajně, že ani nejdůvěrnější přátelé o tom nic nevěděli. Když žádal o místo kazatelské v Curichu, začali tam o nečistém životě jeho řeči proskakovati, jmenovitě jakoby počestnou pannu, dceru váženého občana, byl porušil. Tu hájil se Zvingli listem k svému příteli Utingerovi, v němž velikým nestydou a nesmírným mravním spuštcem býtise jeví; praví tam, že „měl zásadu, nikdy na cizí lože nevstupovati, poněvadž, jak praví Isaiáš, jeho plášť kratší jest, než aby dva muže přikrýti mohl, ani pannu porušovati, ani Bohu zasvěcenou jeptišku zmrhati“; o oné osobě, s kterou žil, věděl prý on a celý svět, že nenní pannou (eam devirginatam), což se vši nestoudností dokazuje, a končí list ujištěním: „Nic neslibuji, jsa pamětliv slabosti, kterou obklíčen jsem“¹⁾. Můžeme s dobrým svědomím přisvědčiti Dornerovi, že „Zvingli nikdy v pravdě a živě v církvi římské nestál, a nikdy v „přepodstatnění“ nevěřil“²⁾.

Vystoupení Zvingliovo proti církvi stalo se dle dobře promyšleného plánu. Capito praví roku 1537. k Bullingerovi: „Než ještě Luther veřejně vystoupil, srozuměli jsme se, Zvingli a já, abychom papeže svrhli“³⁾. Odpustky nebyly tu ani záminkou.

Komisařem odpustků pro Švýcary byl minorita František Lichetto, výtečný theolog, který jejich podřízeným hlasatelem svého řeholního druha Bernarda Samsona z Milána ustanovil. Samson přišel roku 1518. do Švýcar a hlásal odpustky v Uri, Švyzu, Lucernu, Zugu a jiných kantonech. Biskup kostnický Hugo z Landenberku zakázal hlásati odpustky, a rada curišská nepřipustila ho. Ačkoli tedy Zvingli neměl příčiny vystupovati proti odpustkům, brojil přece proti nim. Prvním účinkem brojení Zvingliova bylo nařízení curišské rady roku 1520. všem duchovním, „aby ve svých kázáních pouze Písma sv. se drželi a žádného lidského ustanovení nepřimísovali.“

¹⁾ „Ea ratio nobis perpetuo fuit, nec alienum thorum ascendere, quod pallium Esaias dicat brevius, quam ut duos viros contegere possit, nec virginem vitare, quod Pauli doctrina religiosum abhorruí, sed nec Deo dicatam profanare, quod sacrilegii loco id vitii habeatur.“ Zw. ep. 18. Opp. VII. 54.

²⁾ Gesch. der protest. Theol. str. 283.

³⁾ Hottinger Hist. Eccl. VI. 207. — Riffel III. 14. n. 1.

Druhým účinkem bylo, že několik měšťanů curišských veřejně v jeho přítomnosti v pátek masa požívali, „ne aby tělu hověli,“ jak praví reformátor¹⁾, „ale křesťanskou svobodu ukázali.“ Žaloba proti tomu u městské rady od duchovenstva a biskupa podaná způsobila, že bylo starý postní řád dále zachovávat, spolu však byla vyslovena naděje, aby o sporných článcích buď církevní sněm, neb učení mužové pevné zásady stanovili²⁾. Zvingli prohlásil nejdříve před kapitolou a curišskou radou a potom spisem³⁾, že církevní vrchnost nemá práva ukládati posty, a evangelium od takových lidských ustanovení osvobozuje. Mimo to upíral v onom spisu církevní vrchnosti veškerou pravomocnost a připisoval ji „lidu.“ Tato vzpoura proti církevní vrchnosti nemohla se obmeziti pouze na pole předpisův o kázni, než musila se obrátiti proti samému úřadu učitelskému, který Zvingli v jiných spisech úplně zavrhoval.

Kostnický biskup Hugo vydal 2. května 1522 pastýřský list k lidu a duchovenstvu, v němž je napomínal, aby věrně při víře a dobrých obyčejích církve stáli, a všeho v posud platném řádě až k budoucímu církevnímu sněmu ponechali. Dne 24. května činil probošta a kapitolu curišskou pozornými na pikle novotářů, zkázu, kterou v ovčinci Páně působí, a zhoubné prostředky, kterých užívají, ale nejmenoval šetrně Zvinglia. Dne 25. května psal radě curišské, že biskup nemá práva měniti všeobecné postní zákony, pročez ať rada svých poddaných k tomu přidržuje, aby platné zákony zachovávali. Zvingli vypracoval bez meškání odpověď svým spisem: „Archeteles“⁴⁾, v němž veškerou tak zvanou vážnost lidskou ve víře, všeobecné církevní sněmy a každé nucení ve věcech víry zavrhoval, a přijímání pod jednou za zmrzačení Večeře Páně, obět mše sv. za újmu oběti na kříži a bezženství duchovenstva za vynález ďáblův, ale jeho manželství za nařízení apoštolské prohlašoval. List s podobným obsahem vydal též k celému Švýcarsku.

Dne 2. července 1522 podal Zvingli ještě s desíti jinými

¹⁾ Acta der zweiten Disputation zu Zürich. Zw. W. I., 525.

²⁾ Füßli: Beiträge zur Erläuterung der schweiz. Ref. Gesch. Zürich 1741. I. 25; II. 5.; IV. 125.

³⁾ Von erkießen und Fryheit der spysen. Zw. W. I. 29.

⁴⁾ Opp. III. 27—82.

kněžími kostnickému biskupu ¹⁾ a spolu spolkové radě ²⁾ žádost, aby bezženství duchovenstva, které prý proti Písmu sv. a rozumu čelí, bylo zrušeno. Beze všeho studu praví k radě: „Vaše moudrost viděla posud nepočestné živobyti, které jsme, bohužel, až do této doby se ženami vedli (my chceme pouze o sobě mluvit), čímž jsme velmi mnoho pohoršení dali; zkusivše, že nemůžeme čistý život podržeti, poněvadž nám ho Bůh neudělil, žádáme, aby nám manželství odpíráno nebylo.“

Působením Zvingliovým rozepsala cuřišská rada veřejnou náboženskou hádku žili disputaci ke dni 29. měsíce ledna 1523, v níž veškeré duchovenstvo cuřišského okresu účastenství míti mělo, a pozvala k ní též biskupa kostnického Hugona; však rozhodnutí o výsledku nemělo se státi církevní vrchností, ale samou radou. Zvingli složil k ní 67 vět, jejichž obsah jest tento: „Písmo sv. jest jediným pravidlem víry a podání jest zavrhnouti; Ježíš Kristus jest jedinou hlavou církve, kteráž jest shromáždění svatých a jenom z předurčených se skládá; moc papeže a biskupů nemá základu v Písmě sv., ale v jejich pýše; není jiných biskupů nebo kněží, leč kteří slovo Boží hlásají; Kristus, který se za nás na kříži obětoval, jest obětí, která na věky za hříchy všech věřících dosti učinila; z čehož následuje, že mše sv. není žádnou obětí, než jenom památkou; Kristus jest jediný prostředník, kromě něhož žádné přimluvy nepotřebujeme; on jest naší spravedlností, pročez naše skutky jsou potud dobré, pokud jsou skutky Kristovými. Bůh sám může hříchy odpouštět, zpověď jest pouhou poradou; skutky dosti učinění jsou jenom vynálezem lidským; není očiště, ale- spoň nelze ho dokázati z Pisma sv.; manželství jest kněží a řeholníkům jako ostatním lidem dovoleno; roucho řeholní jest jenom pláštíkem pokrytství.“ Kostnický biskup poslal do Curichu svého generalního vikáře Jana Fabera, ne aby disputoval, ale proti takovému počínání se ohražoval. Faber dal se přece s Zvingliem do řeči o přimluvě Svatých a manželství kněží, ovšem beze všeho úspěchu. Zvingli kladl ve svých řečech veškerou váhu na to, že jediným pramenem zjevení jsou Pisma sv., za to však že učení církve, sněmův a Otců není žádným pravidlem víry. Cuřišská rada našla to úplně v pořádku, dala Zvingliovi vysvědčení pravověrnosti, vyzvala ho,

¹⁾ Supplicatio quorundam — ad Hugonem Ep. Const. Opp. III. 17—25.

²⁾ Ein fründlich bitt und ermanung. Zw. W. I. 30—51.

aby dále pokračoval v hlásání „čistého“ evangelia, poroučela ostatním duchovním, aby jenom to kázali, co se sv. evangeliem a pravým božským Písmem se srovnává; a zakázala jim jiného tupiti neb kacířem nazývati ¹⁾). Tímto výrokem přivlastnila si rada počínání Zvingliovo a mohla s ním býti úplně spokojena, poněvadž v oné disputaci jasně tomu učil, že „tak zvaná duchovní moc nemá svému panství žádného základu v učení Kristově, ale moc světská má tam základ i potvrzení; všechno, co tak zvaný duchovní stav za své právo a právní ochranu předstírá, náleží světskému stavu, pokud chtějí býti křesťané“ ²⁾).

Za tohoto způsobu věcí minul se otcovský list ³⁾ papeže Hadriana VI. k Zvingliovi z 23. ledna 1523 s účinkem. Zvingli prohlásil, že „mezi Římem a Kristem není žádného obcování“ ⁴⁾).

Rozhodný krok na dráze Zvingliovy reformace učinil jeho stoupenec, švec Mikoláš Hottinger, který s některými druhy veliký kříž na předměstí Stadelhofenu porazil. Tento zločin vyvolal velikou rozhořčenost u lidu, kdežto kazatelny prohlašovaly jej za dílo křesťanské hrdinnosti ⁵⁾). Rada zatkla sice viníky, ale nezačala proti nim processu, než rozepsala ke dním 26., 27. a 28. měsíce října 1523 druhou disputaci, ke které všechny duchovní kantonu, biskupy basilejského, churského a kostnického; basilejskou universitu a všechna místa švýcarského spolku pozvala ⁶⁾). Biskupové ani osobně, ani skrze zástupce se nedostavili. Prvního dne disputovalo se o obrazech, které potom byly prohlášeny za modly, jež odstraniti jest. Druhé dva dny disputovalo se o mši sv., že „není žádnou obětí, a posud s mnohými zlořády jinak se slavila, nežli Kristus ustanovil, pročez ať rada určí, kterak by s ní naložiti bylo, aby nijaká

¹⁾ Akta této disputace vydal Erh. Hegewald: *Handlung der Versammlung der löbl. Stadt Zürich den 29. Jenn. 1523.* Zürich. 1523. ap. Zw. W. I. 14—168. Poněvadž Hegewald z paměti psal a mnohých pokleskův o Faberovi se dopustil, vydal tento tiskem: *Ein wahrlich Unterrichtung, wie es zu Zürich den 29. Jan. 1523 ergangen sei.* 1523. Potom vydalo sedm občanů curijských potupný spis: „Das Gyrenrupfen,“ aby Faber krejčí a ševce curijské poznal, kterými opovrhoval.

²⁾ Závěreční řeči 34—36. Zw. W. I. 155.

³⁾ Opp. Zw. VII. 266.

⁴⁾ l. c. Opp. 275.

⁵⁾ Riffel III. 102. 103.

⁶⁾ Füzli: *Beyträge* II. 30.

vzpoula nevznikla¹⁾. Vítězství nového učení bylo rozhodnuto, a curišská rada zaváděla je do života, počínajíc si ještě s dosti velikou opatrností. Nejprve vydala znova rozkaz, aby všichni duchovní jenom „čisté“ slovo Boží hlásali. Po několika dnech dne 17. listopadu rozeslala všem duchovním Zvingliův spis „die christliche Anleitung in die evangelische Lehre²⁾“, kde v krátkosti názory jeho o hříchu, svobodě od zákona, ospravedlnění věrou, obrazích a mši sv. obsaženy byly, s přísným rozkazem, aby jej studovali a podle něho kázali a se řídili. Zvingli chodil s úředníky, tesaři a zedníky do chrámů, bořil oltáře, obrazy a varhany³⁾. Všechny církevní průvody byly zrušeny, svaté ostatky zakopány, stříbrná poprsí, a co bylo vůbec stříbrné, k rukám pánův zabaveno a rozpuštěno⁴⁾, a všechna svěcení odstraněna. Po více než dvouletém pokrytectví byla mše sv. výnosem rady z 12. dubna 1525 zrušena a katolíkům z milosti dovoleno mimo území curišské přijímati sv. svátosti po katolicku neb mši sv. slyšeti⁵⁾; což teprve 17. ledna 1529 pod trestem hřivny stříbra zakázáno bylo⁶⁾. Duchovní ženili se; Zvingli pojal 5. dubna 1524 za manželku bohatou, 43letou vdovu Annu Reinhartovu, s kterou již dávno v souložnictví žil⁷⁾. Roku 1523. byl zřízen censurní úřad, v němž Zvingli, jeho přítel Utinger a dva členové rady zasedali, bez jejichž schválení nic tisknouti a prodávati se nesmělo⁸⁾. Kláštery byly s vůlí i proti vůli svých obyvatelů zrušeny, a jejich jmění zabavila rada curišská, poněvadž byla oprávněna všechno „dle slov Písma sv.“ v církvi „ne svým jménem, ale ve jménu církve“ upravovati.

Roku 1527. byla stará církev v celém kantonu curišském zničena, a velebné a bohaté katolické služby Boží pominuly, místo nichž zavedeny služby Boží, které svou jednoduchostí a jednotvárností až do směšností zabíhaly; na obyčejném stole

¹⁾ Akta této disputace sepsal přítel Zvingliův, Ludvík Hetzer v Zw. W. I. 461—540; srv. Füßli Beiträge III. 3 sq; Riffel III. 103—114.

²⁾ Zw. W. I. 541.

³⁾ Füßli I. 60. 63. 143. IV. 49.

⁴⁾ l. c. IV. 58.

⁵⁾ Riffel III. 118—132.

⁶⁾ Füßli IV. 93; Riffel III. 133.

⁷⁾ Mykonius pozdravoval ji jako Zvingliovu manželku ve svých listech již r. 1522. Z. Opp. VII. 209, 210, 253.

⁸⁾ Füßli II. 21, 59.

v kostele stály koše s chleby a vínem; kázání bylo vším, v němž texty po hebrejsku, řecky a latinsky se uváděly, a potom po německu tlumočily. Lev Judův (Judae) přeložil Lutherův překlad Nového Zákona do nářečí švýcarského (1525), potom přeložil (1526—1529), jsa podporován Kašparem Grossmannem, samostatně Starý Zákon z hebrejštiny; celé Písmo vyšlo pak v Curichu 1531 a slulo „Froschauerskou bibli“, poněvadž u knihkupce Froschauera vytištěna byla. Týž Lev vydal roku 1534. též katechismus nového učení, z něhož roku 1541. výťah učiněn byl.

Učení Zvingliovo. Ačkoli přednost brojení proti církvi Zvingliovi náleží, přece původnost učení patří Lutherovi, na němž Zvingli závisel, ale názory jeho důsledně provedl a rationalisticky rozebral. Nejdůležitějšími jeho spisy jsou: „Výklad a odůvodnění thesí ¹⁾“, které v červenci 1523 dokončil; a „Komentář o pravém a falešném náboženství ²⁾“. Tento komentář vydal roku 1525. a věnoval jej francouzskému králi Františkovi I., domýšleje se, že jím tohoto krále k své reformě nakloní. Lev Judae zhotovil překlad komentáře do němčiny. Oddíl „o Večeři Páně“ byl rychle již roku 1525. o sobě „od tří věrných bratří“ do němčiny přeložen a pilně rozšiřován, poněvadž si od něho zrušení mše sv. slibovali.

Zvingli vychází od pojmu Boha jakožto nekonečného bytí, v němž všechno stvořené bytí jest: „ale tak jest všechno v Bohu, že všechno co jest, on sám jest, v něm jest a jím jest.“ Každá síla buď jest nestvořena, pak jest Bohem samým, nebo stvořena, pak jest z Boha, jeho výronem a výrazem všeobecné síly v jednotlivé bytosti ³⁾.

¹⁾ Uslegen und gründ der schlussreden oder artikel. Zw. W. I. 170—424.

²⁾ De vera et falsa religione Commentarius. Zw. Opp. III. 147—325.

³⁾ Nec enim quicquam est, quod non ex illo, in illo et per illud, imo illud ipsum sit. Si vero de suo Esse esse istud accepit, quod operibus et creaturis suis dedit, iam quaecumque sunt, ipsum sunt, in ipso sunt per ipsum sunt. — Quum igitur unum ac solum infinitum sit, necesse est praeter hoc nihil esse. Et secundum hoc sequitur, ut quidquid est, in illo sit, imo quod est, et quod existit, ex illo sit; quum autem non sic sit ex illo quasi esse et existere eius aliud vel diversum ab illo sit; iam certum est, quod quantum ad esse et existere attinet, nihil sit, quod non numen sit: id enim est rerum universarum Esse. De providentia Dei. cap. 3. Zw. Opp. IV. 89. — Protestantský učenec Dorner (Gesch. der prot. Theologie str. 288.) uznává, že „nebezpečnost pantheismu vine se Zvingliovým křesťanským smýšlením.“

Z ponětí Boha jakožto absolutního bytí plyne, že „jest jednou a jedinou příčinou všech věcí. Všechny ostatní tak zvané podružné čili „sekundární příčiny“ jenom neprávem tak se nazývají, jako když nástroj v rukou umělcových příčinou koflíku, nebo posel pánův, pánem samým; Bůh sám jest jeden a jediný hýbatel všech věcí ¹⁾“.

Jakožto absolutní bytí jest Bůh též absolutní poznávání, absolutní rozumnost a nejvyšší moudrost, která ničím bez účelu nehýbe, a již nic tajno není ²⁾. Svou přirozeností jest Bůh nejvyšší dobrota, která jej nutí býti dobročinným ke všem tvorům, poněvadž všechno proto stvořil, aby se štědrosti jeho těšilo, bez čehož by nic neobstálo ³⁾. Bůh, jakožto nejvyšší moc, moudrost a dobrota, jest podstatně prozřetelnost (providentia), která věčným řádem všechno řídí dle své vůle. V říši přírody jako v říši milosti musí všechno k tomu napomáhati, aby dobrota Boží, kterou se Bůh tvorů odevzdává, v něm skutkem se stala. Totéž týká se i člověka, který jest podivu nejhodnější tvor, jenž nebeskou a pozemskou stránku v sobě spojuje. Ve spojení těla a ducha jest od počátku základ k ustavičnému boji, poněvadž duch po Bohu touží, ale tělo k hroudě se táhne.

Zvingli zapíral rozhodně svobodnou vůli člověka po pádu ⁴⁾, stanovil za poslední příčinu veškerého hříchu a zla i veškeré nezákonnosti Boha, a snaží se jeho svatost tím ospravedlniti, že prý to, co pro nás jest zlým, jsouc přestoupením zákona, pro Boha není zlým, poněvadž zákonem vázán a jemu podroben není ⁵⁾. Otázku, proč Bůh člověka, který svobody nemá a sám ze sebe nic dobrého činiti nemůže,

¹⁾ De provid. Dei. c. 3. Zw. Opp. IV. 95.

²⁾ De vera et falsa religione. Zw. Opp. III. 160.

³⁾ l. c. 163. Illud bonum sic exuberat, ut in omnibus omnium desideriis ad satietatem supersit: infinitum enim est, ac distrahi amat.

⁴⁾ Zvingli připisoval sice Adamovi svobodnou vůli před pádem („Adam ist zum ersten fryes willens geschaffen, also dass er sich mocht gottes halten und sinnes gebotes oder nit, wie er wollt“. Uslegen und grund der schlusreden oder Artikel. Zw. W. I. 183.), však tato svoboda nehodí se do jeho soustavy, a nemá nijakého vlivu na jeho další učení o člověku po pádu.

⁵⁾ Quod si mihi dicas: Quum dei providentia cuncta fiant, cur non efficit, ut qui sic in cognitione ejus errant, ac subinde illiberaliter coactique omnia faciunt, clarius illustrentur, quo cum perspicacibus videant, quod maxime spectandum est? respondemus: Ad hunc abi, qui illos creavit, et ratio-

vždycky dobrým nečiní, odmítá od sebe Zwingli nejapnými slovy: „Proč tebe Bůh dobrým nečiní, na to musíš se jeho tázati, já jsem v jeho radě neseděl. Ale já jsem se od sv. Pavla (Řím. 9, 20—23.) naučil, že Bůh proto není nespravedlivým, když svého tvora po své libosti užívá. Jako hrnčíř nemůže od svého nádobí z nespravedlivosti býti viněn, když z téže hlíny jednu nádobu k čisté, ale jinou k nečisté potřebě udělá; neboť žádný nočník nepraví: „proč jsi mne také neudělal počestnou nádobou ku pití“: tak počíná si též Bůh s námi, neporušiv své spravedlnosti; neboť my jsme proti němu méně, nežli hlína proti hrnčíři; proto pořádá své nádoby, to jest nás lidi, jak chce; jednoho zvolí, že se k dílu a potřebě hodí, jiného nechce; ať si udělá své tvory celými, neb je rozláme, jak chce; on se smilovává, nad kým chce, a zatvrzuje též, koho chce“¹⁾. Že tyto návěsti čili praemissy *absolutní předurčení* (praedestinati) předpokládají, jest samo sebou patrné; i bída zavržených není nic jiného než provedení plánu, který s nimi Bůh od věčnosti měl.

Poněvadž Bůh všechno působí a vlastní příčinou všeho jest, a člověk svobody nemá: způsobil Bůh pád Adamův, aby svůj úmysl o člověku provedl. Přímé praví Zwingli, že by ďábel i člověk spravedlnosti bez opačné nespravedlnosti byli nepoznali, a by této známosti dosáhli, bylo nutno přestoupiti zákon, tak že Bůh sám hřích obou způsobil²⁾. Hřích tedy ustanovil Bůh za prostředek, aby svůj úmysl o vyvolení neb zavržení provedl. Důsledně pojal Zwingli potom hřích dědičný „ne za vinu“ (culpa), „ale za bídný stav“ (conditio misera) a mluví o něm jako „o přirozeném nedostatku a přirozené vadě, kterou člověk bez své viny od narození na sobě má“³⁾.

nem actionum ejus ab illo ipso percontare: nos enim non fuimus ei a consiliis, nec priores dedimus, ut quicquam ab eo repositum audeamus lege depositum. De vera et falsa relig. Zw. Opp. III. 284.

¹⁾ Ausleg. des XX. Art.

²⁾ Transgreditur ergo uterque, quia uterque scire debuit, quid esset iustitia et innocentia. — Horum utrumque operatus est Deus. De provid. Dei. Zw. Opp. IV. 108.

³⁾ Was die Päpste von der Erbsünde lehren, ist eitel Fabel und Tand; denn sie ist nichts anders als der Brest von Adam her. Unter Brest verstehen wir aber einen Mangel, den einer ohne seine Schuld von der Geburt her oder sonst von Zufällen an sich hat. Laster oder Sünde ist ein Frevel, den einer muthwillig begehet aus eigner Vermessenheit. Aber das Laster

Poněvadž hřích ve svém vlastním původu není majetkem člověka, nemohlo míti vtělení Syna Božího za účel vykoupiti člověka, smířiti ho s Bohem a dostiučiniti Bohu, ale bylo jen zvláštním projevem božské dobroty, „abychom nekonečné milosrdenství, svatost a spravedlnost Boží poznali.“ Božsko-lidské působení Kristovo jest jenom nám příkladem. I smrt Kristova pozbývá u Zvinglia své ceny a svého významu a stává se „znamením neb poselstvím jako všechny zevnitřní věci.“

Dílo vykupitelské přivlastňuje si člověk věrou v Krista, jsa přesvědčen, že on naší spravedlností a spásou jest, a že všechny zákony, kterých my plniti nemůžeme, za nás a místo nás vyplnil¹⁾. „Tato víra není dílem člověka, ale dílem Božím, kterýž ji po libosti rozdává. Proč Bůh jednomu jasnou a silnou víru dává, jinému však povolnou, to ví pouze on a žádný člověk“²⁾.

Záslužnost dobrých skutků, řeholní sliby, odpustky, očistec a vzývání Svatých odpadaly samy sebou.

kommt aus dem Bresten, wenn wir diesem nicht rechtes Maß setzen. (Essen und Trinken ist ein natürlicher Brest, aber gefräßig und versoffen sein, ist dei muthwilliges Laster). Also ist die Erbsünde ein Abstand, Minderung oder Aergerniß der ersten eingesetzten menschlichen Natur; gleich als wenn in einem Ungewitter oder Hagel alle Weinreben verderbt werden, dass sie die frühere Art nicht mehr haben; oder so eine Pflanze aus Neapel nach Deutschland verpflanzt wird, kommt sie nimmermehr zu ihrer ersten Art. Und ist die Erbsünde nicht eine verdammliche Sünde, insofern der Mensch von gläubigen Eltern geboren wird — sondern sie ist ein Brest, der allen Menschen angeboren ist, und wodurch wir von der göttlichen Art abfällig und verwildert worden, und zu der viehischen geneigt sind — diese Art ist aber dem Menschen, wie brestchaft sie auch ist, alldieweil er nicht weiß, was recht oder unrecht ist, nicht zu einer Sünde, Schande oder Missethat anzurechnen. Also folgt, dass die Erbsünde ein Brest ist, der von sich selbst nicht sündlich ist dem, der ihn hat. Vom touf, vom, wiedertouf und vom kindertouf. Zw. W. II. 1 Abth. 287—288. Cf. Zw. Opp. III. 627. De peccato originali declaratio ad Urban. Rhegium.

¹⁾ Ausleg. des V. Artik.

²⁾ Zvingli praví: Der Glaube ist nichts anders, denn eine gewisse Sicherheit, mit welcher sich der Mensch auf das Verdienst Christi verlässt, und ist kein Werk (wiewohl ihn Christus Joh. 6, 29. ein Werk nennt, hat aber eine andere Meinung); sondern ein Ruhen und Sicherheit in dem Verdienst Christi. Welche Sicherheit und Vertrauen auch nicht von Menschen kommt, sondern von Gott; denn das Wort Christi Joh. 6, 44. mag nicht brechen, da er spricht: Niemand kommt zu mir, es habe ihn denn mein Vater, der mich gesendet hat, gezogen. Warum aber Gott Etlichen den Glauben zum erstenmal klar und stark gibt, Etlichen langsam, stehet in seinem, nicht

Svátosti nemají dle Zvinglia žádné síly a působnosti ¹⁾ a nejsou ani znamením toho, co se v duši děje; jsou pouze obřady a vnějšími znamením, kterýmiž jejich přijímač před jiným veřejně na jevo dává, že se k novému životu zavázal (na křtu), nebo Krista až do smrti vyznávati chce ²⁾. Takových znamení úmluvy jest dvě: křest a Večeře Páně, kterých Kristus jenom proto ponechal, aby naši blbost snesl. Křtem zapisujeme se Bohu za lid jeho, a býváme znamením ověšení, podobně jako bílý kříž jest znamením člena švýcarského spolku; ve Večeři Páně děkujeme Bohu, že nás svým Synem vykoupil.

Mezi křtem Kristovým a Janovým není co do příčiny a účelu ani nejmenšího rozdílu, pouze co do užívání a formy liší se od sebe, což však žádnou růzností v pravém smyslu slova není ³⁾.

Večeři Páně jakožto oběť zavrhl Zvingli, měl ji za pouhou památku oběti na kříži, a zamítal veškerou přítomnost Těla a Krve Páně v Svátosti oltářní, vykládaje slovo „jest“ (Toto „jest“ tělo mé) tolik, co: „znamená“ (Toto „znamená“ Tělo mé) ⁴⁾; noční vidění od Boha poukázavší mu na slova 2. Mojž. 12, 11. (est enim Phase), poučilo prý ho, že jeho výklad jest pravým.

Církev jest veliké pouze Bohu známé shromáždění všech křesťanů, kteří duchem Božím v jedné víře jsou spojeni a za svou neviditelnou hlavu Ježíše Krista uznávají, který žádného zástupce na zemi nemá, poněvadž ho nepotřebuje. V tomto shromáždění jsou biskupové, pokud Krista za hlavu mají, oby-

in des Menschen Wissen. Ausleg. des XX. Artik. Když k své víře nic přičiniti nemůžeme a úplně trpně v průběhu svého ospravedlnění se chováme: pak i nevěra není zavržení a trestu hodnou.

¹⁾ De vera et falsa relig. Zw. Opp. III. 229.

²⁾ l. c. p. 231, 239.

³⁾ l. c. p. 234; srv. Vom Tounf, Wiedertounf u. Kindertounf. Zw. W. II. 1 Abth. str. 230 sq.

⁴⁾ Srv. učení o Svátosti oltářní: De vera et falsa relig. III. 239—272; Subsidium sive Coronis de Eucharistia (1525) Zw. Opp. III. 327 sp. V tom spise Subs. de Eucharistia ponechává to Zvingli jednomu každému svobodno, aby buď podstatná jména, neb sloveso jest, aneb obojí spolu obrazně vykládal, Cum ergo nos dicimus per metaphoram hujus sermonis tropum explicari oportere, liberum facimus, sive nomina per metaphoram explices, sive hoc verbum „est,“ sive utraque. Habe tibi primum nomina: Hic panis est corporis mei symbolum. Nunc verbum accipe: Hic panis significat corpus meum, pro vobis scilicet esse traditum. Postremo tam nomen quam verbum tropice explica: Hic panis significat symbolum corporis mei. L. c. 336.

čejnými členy jako ostatní křesťané¹⁾. „Tato církev jest neviditelná, ne jakoby věřící byli neviditelnými, ale poněvadž lidskýma očima nelze viděti, kdo věří; jsouť věřící pouze Bohu a sobě známi“²⁾. Naproti této neviditelné, pravé církvi staví Zvingli za církev viditelnou „zvláštní sbory, které nazýváme farami nebo církevními osadami, jež se scházejí, aby slovo Boží poslouchaly.“ Sem náležejí všichni, kteří „Krista vyznávají.“ Této církevní obci, jakožto celku, udělil Kristus církevní moc. Ale Zvingli odevzdal proti svému učení tuto církevní moc cuřišské radě (širší, skládající se ze 200 členův), a poznává svou nedůslednost, odvolával se na „tajné svolení obce,“ o kterémž tato ovšem nic nevěděla. Zavrhnuv svátost svěcení kněžstva, měl potom kněžství za pouhý úřad kázati slovo Boží, který není žádnou důstojností a nevztiskuje nezrušitelného znamení; sesazený přestává býti knězem.

Jediným pramenem víry jest Písmo sv.

§ 427. *Novokřtění ve Švýcarsku; zvinglianství v ostatních kantonech; Jan Oekolampadius; smrt Zvingliova.*

V ostatních kantonech švýcarských nenalézaly cuřišské novoty zprvu ohlasu. Jsouce věrny papeži a sv. říši Římské, srozuměly se od roku 1522. na několika schůzích, jmenovitě v Badenu a Lucernu, že staré trestní zákony proti rouhání, bludařským spisům, bludařství a svatokrádeži v platnosti zachovají, měly pozor na pikle bludařů na svém území, a snažily se mnohým zlořádům a vadám časovým přítrž učiniti. Však opětná vyzvání, která k Cuřišským učinili, aby od novot ustali, zůstala marnými. Tu zavázalo se 11 kantonů, jsouce biskupy basilejským, kostnickým a lausannským vyzvány, v Lucernu dne 26. ledna 1524, že katolické náboženství ve svých územích zachovají a bludu statně protiviti se budou, a vydaly o tom rozkaz o 19ti člancích³⁾.

I ve Švýcarech objevili se novokřtění a nabyli stoupence v Curichu a u sv. Havla. Zvingli měl s nimi roku 1525 tři

¹⁾ Ausleg. des VIII. Art. Zw. W. I. 198; adversus Hier. Emserum Antibolon Zw. Opp. III. 125.

²⁾ Fid. christ. expos. Zw. Opp. IV. 58.

³⁾ Füßli: Beytr. IV. 156.

náboženské rozmluvy, které ovšem jich nepřesvědčili. Cuříšská rada zakázala opětovati křest pod trestem smrti. A když Felix Manz od toho neupustil, dala jej rada 1526 utopiti a jeho druha, odpadlého mnicha, Blaurocka z Churu metlami mrskati. Dobrý přítel a posavadní horlivý pomocník Zvingliův Ludvík Hetzer z Thurgavy, který křest dítek zavrhoval, opustil Curich a navrátil se tam, podrobiv se Zvingliovi roku 1526. Pojav znenáhla 12 žen, byl roku 1529. jako smilník a cizoložník v Kostnici odpraven.

V Basileji působil pro nové zásady Jan Oekolampadius ¹⁾ (Haussochein). Narodil se roku 1482. ve Weinsberku, studoval práva v Bologni a theologii v Heidelberku, obcovał přátelsky s Erasmem v Basileji a stal se tam roku 1515. farářem. V Basileji byly záhy knihkupcem Frobeniem rozšiřovány spisy Lutherovy. Ve smyslu Lutherově působili zde farářové: Wolfgang Capito (Knöpflin), přítel Zvingliův, který roku 1520. radou arcibiskupa mohučského a 1523 kazatelem a proboštem u sv. Tomáše v Strassburku se stal; a Reublin, kázající proti mši sv., očistci a vzývání Svatých. Oekolampadius byl za kazatele při dómu do Augsburku roku 1518. povolán, ale pro tělesnou slabost vzdal se tohoto místa a vstoupil do blízkého kláštera Altmünzeru, odkudž však, oddávaje se zásadám Lutherovým, vystoupil a od kláštera ještě peníze na cestu dostal. Po svém vystoupení z kláštera stal se zámeckým kazatelem u rytíře Františka ze Sickingů, kde rozličných změn při službách Božích si dovolil. Opustiv zpustlé okolí Sickingovo vrátil se v listopadu 1520 do Basileje, kde zprvu byl bez zaměstnání, vstoupil v přátelské styky s Zvingliem, stal se tam lektorem Písma sv. při universitě a konečně 1524 farářem při kostele sv. Martina, zavázav se magistrátu, že jako farář žádných značných novot bez jeho vůle před se nevezme. Ale nedostál svému slovu, zaváděl novoty a návodem Zvingliovým ²⁾ učil beze všeho ostýchání, že mše sv. žádnou obětí není, a ve Ve-

¹⁾ Grynaeus et Capito: De vita et obitu Oecolamp. — S. Heß: Lebensgeschichte Joh. Oec. Zürich. 1793. — J. J. Herzog: Das Leben Joh. Oecolampad's und die Reformation zu Basel. Bas. 1843 (1853). 2 sv. — Hagenbach J. Oecolampad's Leben u. ausgew. Schriften. Elbf. 1859. — J. Oecolampad und die Reform. in Basel v: Historisch-pol. Blätter, sv. 13. str. 705, 810; sv. 14. str. 129, 273, 377. — Riffel III. 293 sq.

²⁾ Ep. Zw. Opp. VII. 389.

čeři Páně Tělo a Krev Kristova v pravdě a podstatě přítomny nejsou. Roku 1528. oženil se s mladou a krásnou vdovou po Ludvíku Cellariovi Wibrandou Rosenblattovou, kteráž po jeho smrti ještě dvou jiných hlavních reformatörů, Capita a Bucera, manželkou se stala. Vydatnými jeho podporami byli: z Francie r. 1523. vypuzený šlechtic Vilém Farel a professoři Šimon Grynaeus a Šebastian Münster. Zemřel 23. listopadu 1531.

Basilejský magistrát byl zprvu proti každé změně v náboženství, ale stoupenci Oekolampadiovi vynutili si v říjnu 1527 právo svobodně novoty náboženské vykonávati, a začali utlačovati katolíky. V letech 1528--29 byly kostely ztečeny a kruté obrazoborství provozováno. Na počátku února 1529 vznikla veliká vzpoura v městě; 800—1000 povstalcův obsadilo zbrojnici a Žitné náměstí a vyjednávali s magistrátem o potlačení katolické církve. Dne 9. února vrazilo asi 300 mužů do hlavního chrámu (Münsteru) a zničili tam všechny sochy a obrazy; druhého dne pustošilo asi 400 vandalů, jsouce vedeni katem, ostatní kostely a rozbíjeli tam krásné umělecké poklady, oltáře, sochy, řezby a malby. Trosky všech těchto ctihodných památek byly na münsterské náměstí zavlečeny a tam v několika hromadách zapáleny. „Bylo to v pravdě přesmutné podívání pověřivým, kteří si oči do krve vyplakati mohli; tak zuřilo se proti modlám a na bolest z toho skonala mše,“ psal 17. února 1529 Oekolampadius pln radosti Capitovi¹⁾. Všichni církvi věrní kněží a věřící vystěhovali se, mezi nimi většina universitních profesorů, valná část studentův a četní vážení občané; Erasmus odstěhoval se do Friburku v Breisgavě.

V Bernském kantoně²⁾ držel se magistrát z počátku pevně trestních zákonů daných na porušení církevního učení a života. Však Zvingli nabyl tu záhy stoupencův a jednotliví kazatelé, jmenovitě: Jan Haller, farář v Amsoldingenu, který roku 1521., první to duchovní švýcarský, se oženil a odpadl mnichové kartusián František Kolb a františkán Šebastian Meyer působili v jeho smyslu. Vedle nich záhubně působil v Bernu proti církvi básník a malíř Mikuláš Manuel, který ve svých spisech a malbách vady svého času tepal, čině to zprvu

¹⁾ Riffel III. 375. — Janssen III. 91.

²⁾ Riffel III. 184—293. — Melch. Kirchhofer: Berthol Haller oder die Reformation von Bern. Zürich, 1828. — K. L. Haller: Geschichte der kirchlichen Revolution, oder protestantischen Reform des Cantons Bern. Luzern, 1836.

ve směru církvi neškodném, ale později od roku 1522. představuje v živých obrazech, co predikanti slovy líčili. Dne 15. června 1524 prosili děkan a duchovenstvo kapitoly z Bürenu magistrát za radu, co jest jim činiti, poněvadž nemohou býti zdrženlivými; nejlépe by bylo jim manželství povolit. Magistrát dal jim 21. listopadu 1524 zápornou odpověď, kázal staré náboženství a staré obyčeje zachovávat a připisoval sobě právo rozhodovati o sporných věcech v náboženství a opravovati církevní život. Dne 6. dubna 1525 vydal magistrát nový mandát, v kterémž značné ústupky novotářům učinil, jmenovitě manželství kněžím dovolil. Četní duchovní, mniši a jeptišky vstupovali v manželství a netrpěli tím nijaké újmy ani na cti ani úřadu. Hlavou novotářův a jejich duší byl Berchtold Haller. Narodil se roku 1492. ve vsi Aldingách, ve Württembersku. Chodil nejprve do školy v Rottweilu, pak v Pforzheimě, studoval theologii v Kolíně, stal se učitelem v Bernu, brzo potom kanovníkem, od roku 1521. farářem při chrámu sv. Vincence. Byl pilným čtenářem Lutherových spisův, učinil si prostřednictvím Mykoniovým osobní známost s Zvingliem, a jsa povzbuzen proboštem Mikulášem z Wattenwylu, Bernanem a jeho váženou rodinou chráněn, vystoupil jako reformátor s takovou urputností, že mezi lidem bouři vyvolal a nevděčné město opustiti chtěl, však k dopisu Zvingliově z 29. prosince 1521¹⁾ zůstal v městě, počínal si obezřetněji a přestal roku 1526. sloužiti mši sv., aby tak skutkem dokázal, že jest modlářskou a proti evangeliu. Poněvadž magistrát liknavě proti novotám vystupoval, rostla smělost zvinglianů, kteří roku 1527. provedli, že jejich stoupenci do kantonální rady zvoleni byli. S kazatelen ozývaly se útoky na učení katolické, a bludu byly otevřeny dvéře do kořán.

U sv. Havla kázal Jáchym z Wattu (Vadianus) a naklonil novotám velkou radu. I jiné kantony přijaly novotu, obzvláště Appenzell, Schaffhausy; Glarus, Solothurn a Freiburg kolísaly se.

Ačkoliv se novotě v Curichu a sousedních katonech dobře vedlo, odolaly jiné kantony, jmenovitě původní, Lucern, Uri, Švyz, Unterwalden, Zug, Freiburg vnikajícímu bludu a zůstaly při víře svých otcův. Nemohouce odpadlé kantony domluvami k víře starých otců zpět přivést, utekly se za tím účelem k náboženské hádce (čili kollokvii). Povolaly k tomu

¹⁾ Z. Opp. VII. 185.

dra Jana Ecka z Ingolstadtu a pozvaly biskupy kostnického, churského, basilejského a lausannského s jejich theology z jedné, a Zvinglia s jeho cuřišskými z druhé strany. Však Zvingli zamítl pozvání do Badenu, místa to pro kollokvium vyvoleného, poněvadž pro něho není jistým; Cuřiští chtěli mít kollokvium ve svém městě. Dne 21. května 1526 začala náboženská hádka v Badenu, při které byli přítomni poslové 12ti kantonův a deputovaní jmenovaných biskupův a svatohavelského opata. Z katolických theologů byli nejznamenitější: Eck, Faber a Tomáš Murner, kazatel u karmelitánů v Lucernu; z protestantských: Oekolampadius z Basileje, Berchtold Haller z Bernu a Ludvík Oechsli ze Schaffhaus. Základem disputace bylo 7 vět thesů Jana Ecka, které veřejně byly na dveřích chrámových přibity a přítomným theologům, kteří se k hádce zapsati dali, do bytu poslány. Týkaly se Večeře Páně, mše sv., pocty Svatých a obrazů, dědičného hříchu a rozdílu mezi křtem Kristovým a Janovým. Kollokvium předsedali čtyři předsedové, dva duchovní a dva světští. Věc katolíků zastával výhradně Eck, novotářův obzvláště Oekolampadius. Hádání trvalo 18 dní, a potom žádali mluvčí, aby všichni duchovní a theologové svůj úsudek vynesli. Z přítomných duchovních prohlásilo se pouze 10 pro nové učení, ale proti němu 82 a s nimi všichni čtyři předsedové. Vítězství bylo na straně Eckově. Potom bylo učení Zvingliovo, Lutherovo a druhův jejich za bludařské a nekřesťanské prohlášeno, a vydán zákon, aby učení katolické pevně bylo věreno, Písmo sv. dle církve a Otců vykládáno a hlášáno, nové spisy bez schválení censurního úřadu se netiskly, lutherské a zvinglianské knihy se nekupovaly a neprodávaly¹⁾.

Ale reformace pokračovala v nakažených kantonech se zdarem dále. Bern klonil se snahou kanovníka a faráře Berchtolda Hallera vždy víc a více k bludu; Basilejští dali úplnou volnost Oekolampadiovi, u sv. Havla odstranili měšťané s některými duchovními všechny obrazy, v Schaffhausách a Appenzellu dovolily magistráty, aby si občané na mši svatou chodili neb nechodili. Pročež usnesly se katolické kantony Lucern, Uri, Unterwalden, Zug, Freiburg, Wallis a Solothurn, že starého spolku s Curichem, Basilejí, sv. Havlem a Mühlhausy neobnoví. I v Graubündtách dostalo nové učení průchod a zvítězilo tam.

¹⁾ Riffel III. 547—556.

Ačkoliv Bern, obeslav badenské kollokvium, byl na jeho výsledek vázán, způsobil přece, když novotáři volbami roku 1527. v kantonní radě vrchu dosáhli, roku 1528. novou náboženskou rozmluvu v Bernu a pozval k ní biskupy a ostatní kantony. Osm katolických kantonů: Švyz, Uri, Unterwalden, Zug, Glarus, Lucern, Freiburg a Solothurn protestovaly na své schůzi v Lucerně proti počínání Bernských a usnesli se neposlati tam žádných poselů, při kterémž usnesení šest kantonů zůstalo a nikomu ze svých území tam cestovati nedovoľovalo. Z Freiburgu přišel tam jako soukromník augustinianský provinciál Treyer a z Glaru Fridolín Brunner, farář z Matta. Rovněž biskupové ohrazovali se proti osobivosti Bernských a neposlali též žádných zástupců. Za to byli četnými poslové protestantských kantonův a cizinci. Všechny predikantů bylo 350. V přípravném sedění dne 6. ledna 1528 bylo ustanoveno, že každý své názory může svobodně pronášeti, ale všechny důkazy jenom z Písma bráti jest. Hádání začalo druhého dne 7. ledna na základě 10 zvinglianských thesí (vět). Ačkoliv žádní výteční katoličtí theologové přítomni nebyli, hájilo přece několik duchovních, kteří kollokvia se účastnili, staré víry s veškerou důkladností a důstojností. Jmenovitě přiváděli dominikán Alexius Gratt a farář Theobald Huter z Appenzellu svou známostí Písma sv. své protivníky Hallera, Bucera a Zvinglia do nemalých rozpaků. Dne 26. bylo náboženské hádání ukončeno, po čemž přítomní kanovníci bernští, několik dominikánův a 52 duchovní kantonu a k němu náležejících panství a vojstvím oněch deset zvinglianských vět za křesťanskou pravdu prohlásili, avšak ostatní faráři a kněží tomu se protivili, jmenovitě kteří byli z tak zvané vlašské krajiny¹⁾. Všechno záviselo na rozhodnutí kantonní rady. Kantonní rada skládající se velikou většinou z novotářů, vydala 7. února 1528 statut „o obecné reformě a nápravě“, kde Zvinglioovo učení za „pravé evangelium“ prohlásila a je všem bez výminky přijati poroučela²⁾. Hrozný obrazoborství v kostelích a klášteřích městských vypuklo a dokazovalo „pravou evangelickou horlivost.“ Uprostřed těchto ohavností křičel v Berně třeštivý Zvingli ve svém kázání na rozloučenou: „Zde leží oltáře a modly v chrámě,

¹⁾ Fischer: Gesch. der Disputation zu Bern. Bern. 1825; Riffel, III 241—249.

²⁾ Riffel. III. 255.

bláto a špína musí ven — zde jest jeden, kterému jest hlava uražena, jinému rámě — kdyby Svatí u Boha tím byli uraženi a moc, která se jim připisuje, měli: nemohl by nikdo jich z místa odstraniti, nerceme tínati neb zmrzačiti ¹⁾). Dřevěné obrazy byly spáleny, stříbrné a kovové rozebrány. Místa, která novotě se protivila, byla od bernské rady násilně až krvavě k ní přinucena.

Jedním z nejuživějších obrazoborců byl predikant Vilém Farel. V Tavannesu vrazil mezi tím, co kněz mší sv. sloužil, do kostela, a měl tam popudlivé kázání, že lid hned povstal a oltáře i obrazy rozbil. Jeho průvodčí Froment vytrhl v Boudévilliersu knězi mezi mší sv. hostii z rukou, a byl tak příčinou krveprolití v kostele. I v Neuenburku vyvolal Farel svým kázáním obrazoborství a poskvrnění kostela; i krucifixy byly rozbity, sv. hostie po zemi rozházeny neb jako obyčejný chléb požívány. Zdivočilí vojáci byli tam pomocníky Farelůvými. Největší část lidu držela se katolické víry, ale přece pomocí Bernu byly katolické služby Boží odstraněny ²⁾).

Curich učinil roku 1527. s Kostnicí, kde Ambrož Blaarer reformoval, spolek, k němuž r. 1528. Basilej, Bern, sv. Havel, Biel a Mühlhausen přistoupily. Katolické kantony Lucern, Uri, Švyz, Unterwalden, Zug, Wallis a Freiburg vstoupily na ochranu své víry v tak zvaný „Wallisský spolek“ a spojily se s králem Ferdinandem. Hrozila vypuknutí náboženská válka, kterou však na chvíli prostředkování Kostnice a Štrassburku zamezilo. Katolické kantony vzdaly se spolku s králem Ferdinandem. Ale Curich a jeho stoupenci snažili se vší mocí nové učení rozšiřovati; Curich vypudil opata svatohavelského s jeho mnichy a zamezil „ke cti Boží a v prospěch křesťanské víry“ veškeren dovoz do katolických kantonů. Tu vypukla válka; katolické kantony Lucern, Uri, Švyz, Unterwalden a Zug vytáhly proti Curichu a porazily Curišské 11. října 1531 u Capellu hroznou porážkou; četní vážení Curiští zůstali na bojišti, mezi nimi 26 členů rady, 7 predikantův a též Zvingli, hlavní příčina a podněcovatel této války, který v plné zbroji do pole

¹⁾ Z. W. II. 1. Abth. str. 228; Riffel, III. 256.

²⁾ Janssen III. 88., 89. — Kirchhofer: Leben Wilh. Farel's. Zürich. 1831 sq. 2 sv. — Schmidt: Etudes sur Farel. Strassb. 1834. — Chenevière: Farel, Froment, Viret, Reformat. relig. Gen. 1835. — Schmidt: Farel u. Viret. Elberf. 1860.

vytáhl, ačkoli to při katolických biskupech a duchovních co nejostřeji kárával. Když mrtvola Zvingliova nalezena byla, byl proti radě některých hejtmanů sestaven soud na kaciře, který Zvinglia odsoudil, jeho mrtvola byla potom od lucernského kata rozčtvrcena a spálena. Ačkoli katolíci krutě s mrtvolou Zvingliovou naložili, soudil mnohem krutěji o něm Luther, pokládaje vítězství katolíků za soud Boží, prohlašoval Zvinglia za pohana, který v hrozných hříších a rouháních umřel, a nemohl katolíkům to odpustiti, že činíce mír s jeho protivníky, nenáviděnými to sakramentáři, tak mírně si počínali ¹⁾). Vítězové odtáhli do svých území, ale poražení Cuřiští, dostavše pomoc od protestantských kantonů, postavili brzo zase značné vojsko do pole; však byli podruhé 24. října na Gubelu, vysokém to vrchu u Menzingu, na hlavu poraženi a přinuceni prositi za pokoj, který byl napřed s Curichem 16. listopadu 1531 v Dänikonu poblíž Baara na území cužském, a potom 24. listopadu s Bernem na tom základu učiněn, aby 1. jedni druhých pro náboženství v pokoji nechali; a 2. katolické náboženství ve společných fojtstvích svobodně opět se vyznávati mohlo. V Glaru a v Appenzellu byla stará víra dílem obnovena, na dobro v Bremgartách, Mellingách a Rapperschwylu; svatohavelský opat dostal nazpět své opatství, ale město sv. Havel zůstalo zvinglianským. Pokusy katolíků, v Curichu, Bernu, Basileji a Schaffhuasích dobyti si starých svých práv nezdařily se ²⁾).

Brzo potom umřel Oekolampadius 23. listopadu 1531 v Basileji, a oba náčelníci dostali zase nástupce, Zvingli v Curichu Jindřicha Bullingera a Oekolampadius v Basileji Osvalda Nykonía, kteří s Lvem Judou, Kašparem Grossmannem a Vilémem Farelem nové učení dále hlásali a s lutherány dorozuměti se snažili, nalézajíce ohlas u Melanchthona.

Z Bernu šířil se se blud dále. Bernští spojili se s Francií a začali s vojvodou savojským válku (1530—1535), poněvadž si na něj Genevané stěžovali. Vojvoda ztratil Lausannu, Yverdun, Morgues a Vevay. Katolické náboženství bylo hned v dobytých územích potlačeno, biskupu poslušnost vypověděna, nové učení násilím zavedeno, a kdo se protivil, vyhnán. Ve-

¹⁾ Srv. Lutherovy listy ap. De Wette II. 322, 330, 331; IV. 349. Tischreden ap. Walch XX. 1587.

²⁾ Riffel III. 557—704. — Janssen III. 236—241.

liký vliv na tuto náboženskou změnu vykonával jmenovaný Vilém Farel rodem z Gapu v Dauphiné, který již roku 1520. v Neufchatelu (Neuenburku) nové učení hlásal, potom v Geněvě pro ně horlivě pracoval, byv odtud vypuzen znovu roku 1534. do Genevy se navrátil a roku 1535. novotu tam provedl, jsa horlivě podporován Viretem a Fromentem.

§ 428. Spor novotářův o Svátost Oltářní ¹⁾.

Luther a Melanchthon připisovali ospravedlnění člověka pouhé víře, pokládali svátosti ne za roury milosti Boží, než jenom za znamení víry v odpuštění hříchův, a tvrdili proto, že kdo zaslíbení Božích pevně u víře se drží, svátostí dále nepotřebuje. A tu nedůsledně ponechal Luther skutečné přítomnosti Kristovy ve Svátosti Oltářní; ano i o způsobu této přítomnosti byl delší dobu v pochybnostech, a připouštěl jednu chvíli docela proměnu podstaty chleba a vína v Tělo a Krev Páně. Ale odpor proti katolické církvi a proti Karlstadtovi a jeho stoupencům vzbudil v něm brzo jiný názor o Svátosti Oltářní. Jeho původní učení o svátostech provedl důsledně Karlstadt a popíral přítomnost Kristovu ve Svátosti Oltářní, nenalézaje pro ni pražádné příčiny. Luther uznal to a psal na počátku sporu roku 1524. Bucerovi „Vyznávám, že kdyby dr. Karlstadt neb kdo jiný před pěti roky mne o tom byli mohli zpravit, že Svátost Oltářní nic více není než chléb a víno, byli by mně velikou službu prokázali, poněvadž vidím, že bych tím byl papežství pěkný kousek provedl — ale jsem jat, nemohu ven, text přimlouvá se rozhodně za to, a nelze jej z tohoto smyslu slovy vytrhnouti.“ „Karlstadtovi na vzdor, aby se nezdálo, že čert něčemu ho naučil,“ ponechal Luther nějakou chvíli pozdvihování hostie. Ano již ve svém mešním řádu z roku 1523. vyjádřil se: „Kdyby koncil nám obě způsoby přikázal neb dovolil, přijali bychom koncilu na vzdor jen jednu, neb nepřijal

¹⁾ Hospinianus: *Historia sacramentaria*. Tigur. 1598. (1611). — E. Löschner: *Ausführliche historia motuum zwischen den evang. Lutherischen und Reformirten*. 2. Aufl. Frankf. 1723. — Bossuet: *Gesch. der Veränd.* I. 48. — A. W. Dieckhoff: *Die evang. Abendmahlslehre im Reformationszeitalter*. Gött. 1854. — Möhler: *Symbolik*. Kap. IV. str. 256. — Riffel sv. I. II. 298 - 335.

²⁾ Walch XV. 2448.

ani jedné ani druhé, a proklínali ty, kteří by na základě tohoto příkazu obou přijali.“

Karlstadt vykládal slova Páně, kterými Svátost Oltářní byla ustanovena, tak, jako Luther slova Kristova u Mat. 16, 18.: „Ty jsi Petr, a na té skále“ etc. Kristus ustanovuje Večeři Páně ukázal prý při slovíčku „*τοῦτο*“ (toto) na své vlastní tělo, neboť *τοῦτο* nemůže prý se vztahovati na „*ἄρτος*“ (chléb), ale jenom na „*σῶμα*“ (tělo). Dále vykládal slova sv. Pavla ke Korintským (I. Korint. 11, 29.: „Kdo jí a pije nehodně, odsouzení sobě jí a pije, poněvadž nerozsuzuje Těla Páně“), jakoby apoštol věřící napomínal, aby tyto hody důstojně beze všeho popíjení slavili. Karlostadt musil opustiti Wittenberk a stal se kazatelem v Orlamunde. Nejhrubší výstupy mezi oběma soky staly se na jejich schůzi v hostinci „u černého medvěda“ v Jeně. Nikdy nebylo o velebné Svátosti tak nevelebně a nedůstojně disputováno, jako zde od těchto dvou mužů. Slovy: „Kdybych tě viděl na kole“ loučil se Luther s Karlostadtem, který mu odpověděl: „Kdybys vaz zlámal, nežli z města vyjdeš“¹⁾. Karlostadt spasil se útekem před týráním, kteréž mu ze strany kurfirstovy návodem Lutherovým hrozilo. V Štrassburku získal Bucera a Capita pro svůj názor proti Lutherovi; účastnil se povstání sedláků; když bylo potlačeno, odprosiv pokorně Luthera stal se kramářem v městě Kemberku. Znova povstal proti Lutherovi, musil Sasko zase roku 1528. opustiti, byl působením Zvingliovým ve Švýcarsku přijat 1530 a dostal faru; roku 1534. stal se professorem a kazatelem v Basileji, kde 1541 v moru zemřel.

Boj Karlostadtův přejali Zvingli a Oekolampadius. Skutečná přítomnost Kristova ve Svátosti Oltářní nenalezala v soustavě Zvingliově žádného místa. V listu z 15. června 1523 k Tomáši Wyttenbachovi praví: „Věřím, že tam Večeře Páně (Eucharistie) se požívá, kde víra jest; neboť k tomu jest dána, abychom ovoce, milost a dar smrti Kristovy opěvovali, dokavadž Pán nepřijde. — Myslím, že zde chléb a víno přítomny jsou, jako ve křtu voda, která tomu, jenž víry nemá, nic neprospívá, byť tisíckrát obmyt byl. Víra jest to tedy, která se k tomu vyžaduje. — Kdo chce chléb Tělem a víno Krví nazýváti, činiž to, ale jenom tak jako když pravíme, že křest

¹⁾ Událost vypravuje obsírně v actis Jenensib. jenský predikant Martin Reinhardt jako svědek očitý. ap. Walch XV. 2423.

hřichy shlazuje, kdežto ne polítí vodou, ale víra je shlazuje. Tak můžeme tedy též obrazně (per catachresin) chléb Tělem a víno Krví nazývati, ne jakoby chléb osvobozoval, neb víno rozum duchovním způsobem obveselovalo, než víra, kterou Kristus ve své Tělo a Krev míti kázal¹⁾.

Boj proti Zvingliovi začali učenníci a přátelé Lutherovi, z nichž první na bojiště písemně roku 1525. Jan Bugenhagen z Pomoranska²⁾ vystoupil; však Zvingli odbyl ho příkře³⁾. Týž rok složil Oekolampadius spis „De genuina verborum Domini, hoc est corpus meum, juxta vetustissimos auctores expositione“ (O přesném výkladě slov Páně: „toto jest tělo mé, dle nejstarších spisovatelů) a věnoval je švábským kazatelům. Ale Jan Brenz, kazatel ve Svábském Halle, složil tak zvané „Syngramma Suevicum“⁴⁾ (švábský společný spis), které mimo něj ještě 13 švábských kazatelů, mezi nimi Erhard Schnepf, podepsalo. Tento spis předpokládá víru v skutečné požívání Těla a Krve Páně, ale na druhé straně klade takový důraz na víru přijímače Svátosti, že o nevěřícím tvrdí, jako by Těla Páně nepožíval. Toto syngramma přeložil Agrikola do němčiny, a Luther připojil k němu proslov⁵⁾. Brenzovi a Lutherovi odpověděl Oekolampadius svým spisem: „Antisyngramma.“ Přítomnosti Těla Páně ve Svátosti Oltářní hájili: Theobald Gerlacher (Billikanus)⁶⁾, kazatel a reformátor v Nordlingách, jemuž odpověděl Oekolampadius⁷⁾, učený Willibald Pirckheimer⁸⁾ v Norimberce a dr. Jakub Strauss, kazatel v Badenu⁹⁾, který to provedl, že spisy Zvingliovy v badenském vévodství byly zakázány. Když Luther sám na bojiště vystoupil, rozpoutaly se vášně na všech stranách. On nazýval

¹⁾ Zw. Opp. VII. 279. Ep. 37.

²⁾ Contra novum errorem de Sacramento corporis et sanguinis Christi epistola Joan. Bugenhagii Pomerani (německy ap. Walch XX. 641). — Melancthon: De vita J. Bugenhagii Pomerani v Corp. Reform. XII. 295.

³⁾ Německy ap. Walch XX. 648.

⁴⁾ Německy ap. Walch XX. 667; srv. Hartmann a Jäger: Joh. Brenz sv. I. str. 141. Hamb. 1840.

⁵⁾ Ap. Walch XX. 725.

⁶⁾ De verbis cœnæ Domini et opinionum varietate ap. Walch XVII. 1922.

⁷⁾ Ap. Walch XX. 793.

⁸⁾ De vera Christi carne et vero ejus sanguine ad J. Oecolampadium responsio. Opp. ed. Goldast. Francof. 1610.

⁹⁾ Ap. Walch XX. 1845.

Zvinglia a jeho přátelé „služebníky ďáblůvými a sakramentáři, které jest vyhubiti, poněvadž mají srdce naskrz čertovské“ (ein eingeteufeltes, durchteufeltes, überteufeltes Herz), vyvinul zde všestranně učení „o spolupodstatnosti neb vchlebení“ (consubstantiatio — impanatio) Těla a Krve Páně tak, že „Tělo a Krev Páně jest v chlebě, pod chlebem a s chlebem (in sub et cum pane) a tak se požívá,“ a přijal na výpomoc učení o všudypřítomnosti Těla Kristova (ubiquitas); Kristus jest prý dle svého člověčenství všudy přítomen, ale ve Svátosti sprostředkuje prý slovo „Toto jest Tělo mé“ nevyzpytatelným způsobem ještě zvláštní přítomnost ¹⁾.

Proti Lutherovi dovedl Zvingli, který lutherány „jedlíky Božího Těla“ nazýval, důsledně takto: 1. když slova Kristova (Toto jest Tělo mé) slovně, to jest, tak jak znějí, vykládati jest, pak znamenají učení katolické v proměnění (přepodstatnění), které bylo by přijati; ale potom 2. víra v skutečnou přítomnost Kristovu ve Večeři Páně ruší názor o ospravedlnění pouze věrou a vede důsledně ke starým ohavnostem skutků; 3. není to místné zaměňovati slova v jiná, jak to činí Luther řka: „v tomto chlebě jest mé tělo, neb v tomto chlebě požívá se mé Tělo“ ²⁾; 4. když tedy slova Kristova obrazně jest vykládati, tu jest jeho metonymie (toto znamená mé Tělo) přirozenější, nežli Lutherova synekdoche (v tomto jest Tělo mé); 5. učení Lutherovo o všudypřítomnosti Těla Kristova jest nejpapné; nebo kdyby Tělo Kristovo bylo všude, bylo by alterum infinitum, nekonečná bytost, jako jest Bůh; konečně 6. Luther vede si proti Švýcarům, jak to činí papež proti jinověrcům, ztrácuje je, vyzývá vrchnosti, aby proti nim zakročili, a porušuje tak křesťanskou lásku ³⁾.

¹⁾ Spisy Lutherovy sem náležející jsou: 1. Wider die himmlischen Propheten ap. Walch XX. 186; 2. Sermon von dem Sacramente des Leibes und Blutes Christi wider die Schwarmgeister ap. Walch. XX. 915; 3. Dass die Worte Christi, das ist mein Leib, noch veste stehn, wider die Schwarmgeister ap. Walch XX. 950; 4. Grosses Bekänntniß vom Abendmahl Christi ap. Walch XX. 1118.

²⁾ Zvingli praví: Hier müßt ihr uns die Sprachkunst gar meisterlich lehren, um heraus zu bringen, dass die Worte Christi: Das ist meine Leib! in folgende verändert werden: In diesem Brode wird mein Leib gegessen ap. Walch XX. 658.

³⁾ Spisy Zwingliovy o tomto sporu jsou: 1. Responsio brevis H. Z. ad epist. satis longam amici cujusdam haud vulg. (Jakub Edlibach, kanovník

Poněvadž článek o svobodném výkladě a plné jasnosti Písma sv. tak špatně se osvědčil, musily obě strany sáhnouti ku podání a životu církve a odvolávati se na Otce, jejichž vážnost byly tak snižovaly ¹⁾. „Na knihy a spisy milých Otců“ a na podání církve odvolával se Luther v listu k Albrechtovi Braniborskému, odpadlému velmistru (1532) ²⁾.

Melanchthon choval se v tomto sporu pokrytecky; za živobytí Lutherova stavěl se, jakoby o Večeři Páně jako tento smýšlel, ačkoliv s Zvingliem a později s Calvinem se srovnával.

Tyto spory o Svátosti Oltářní byly politicky důležitými, činíce spolek lutheránských knížat a měst s zvingliansky smý-

v Curichu a Zofingách). Zw. Opp. III.; 2. Responsio H. Z. ad epist. Joan. Bugenhagii Pomer. l. c. 605; 3. Responsio H. Z. ad epist. Theobaldi Billicani et Urb. Rhegii l. c. 647; 4. Antwort Huld. Zw. auf Dr. Strauß Büchlein das Nachtmahl Christi betreffend. Zw. W. II. 1, 470.; 5. Amica exegesis, id est expositio Eucharistiae negotii ad Mart. Luther. Zw. Opp. III. 459; 6. Eine klare Unterrichtung vom Nachtmahl Christi. Zw. W. II. 1., 427; 7. Huld. Zw. Verglimpfung über die Predigt Mart. Luthers wider die Schwärmer zu Wittenbach. Zw. W. II. 2, 1; 8. Dass diese Worte Christi: das ist mein Leichnam, der für euch hingegeben wird, ewig den alten einigen Sinn haben werden, und dass Mart. Luther mit seinem letzten Buch seinen und des Papstes Sinn gar nicht gelehrt noch bewährt hat. l. c. 16.; 9. Antw. Huld. Zw. über Doctor M. Luthers Buch, Bekenntniß genannt l. c. 94.

¹⁾ Názor Lutherův o Otcích byl tento: „Alle Väter haben im Glauben geirrt, und so sie vorm Tod sich nicht bekehrt haben, seynd sie ewig verdammt.“ „Sie sind Pfützen, aus denen die Christen faules und stinkendes Wasser gesoffen haben, statt aus dem hellen Born der hl. Schrift allein zu trinken.“ — „St. Gregorius ist der nützige Brunnquell und Urheber der Fabeln vom Fegfeuer und Seelmessen. Er hat Christum und das Evangelium sehr schlecht erkennt; — er ist zu viel abergläubig gewest, der Teufel hat ihn verführt. — Augustin hat oft geirrt, ihm ist nicht zu traun. Ungeachtet er gut und heilig gewesen, so fehlte ihm doch der wahre Glaube sowohl als andern Vätern. — Hieronymus ist ein Ketzer gewesen, hat viele Dinge gottlos geschrieben. Er hat die Hell besser als den Himmel verdient. — Ich weiß keinen unter den Vätern, dem ich so feind bin als diesem. Er schreibt nur von Fasten, Jungfrauschaft u. s. w. — Chrysostomus gilt bei mir auch nichts, er ist ein Wescher, machte viele Bücher, die ein großen Schein hatten, war aber nur ein großer, wüster, unordentlicher Haufe und Menge, und ein Sack voll Wort, da nicht hinter ist und wenig Wolle steckt. — Basilius taugt gar nichts; ist gar ein Mönch, ich wollte nicht ein Haar um ihn geben. Die Apollugia Phil. Melanchth. übertrifft alle Doctores in der Kirche, auch Augustinum. — Nihil ad nos Thomas Aquinas — ist eine theologische Missgeburt, wie andere mehr. Er ist ein Brunn- und Grundsuppe aller Ketzereien, Irrthum und Vertilgung des Evangeliums. Srv. Döllinger: Reformation I. 430–51.

²⁾ Ap. Walch XX. 2089.

šlejícími městy jižního Německa nemožným, poněvadž Luther a jeho přátelé jej za nedovolený a nekřesťanský prohlašovali. Avšak Filip, hessenský lantkrabě, který jako katolík mši sv. za „haraburdi“ měl¹⁾, a jako stoupenec „čistého evangelia“ po léta již k Večeři Páně nepřistupoval, pokládal tyto spory za „malichernost“, než aby mu překážely v jeho záměrech, zničení římské císařství a založení „evangelické“²⁾ a myslil, že náboženskou rozmluvou náčelníkův obou stran je uklidí. A tu povolal je do Marburku ke dni 1. měsíce října³⁾. Po vůli kurfirsta saského Jana, ač neradi, dostavili se tam: Luther, Melanchthon, Justus Jonas, Osiander, Štěpán Agrikola z Augsburku a Jan Brenz; z druhé strany: Zvingli, Oekolampadius, Bucer a Kašpar Hedio ze Štrassburku. Náboženská rozmluva začala 1. října 1529 u přítomnosti 50 až 60 vybraných osob a trvala tři dni. Hlavními osobami a mluvčími byli Luther a Zvingli. Luther umínil si hned od počátku, že neustoupí, a nežli rozmluva počala, napsal před sebe velikými písmeny na stůl: „Toto jest Tělo mé.“ Ve své řeči přirovnával přítomnost Kristovu v chlebě meči, který jest v pošvě, ale nepřesvědčil všemi svými důvody Zvingliánův, jejichž námitky veliký dojem na posluchače činily a jim je nakloňovaly. Obě strany roztrpčily se ještě více, připisovaly sobě vítězství, lutheráné nechťeli svých protivníků za bratry uznati, a lantkrabě byl konečně rád, že vůdcové slovo si dali, aby nových spisův o tomto sporu nevydávali. Aby obě strany na dobro marně se nebyly sešly, byl Luther požádán, aby články sestavil, v kterých se srovnávají a rozcházejí. Luther sestavil 15 článků smírných čili unijních⁴⁾, doufaje, že jich Švýcarové nepřijmou; ale byly 3. října ode všech přijaty a podepsány. Mluví o Trojici, vykoupení, víře a ospravedlnění, o vrchnosti (proti novokřtěncům), o podání (čl. 13.), které lze připustiti, když není proti slovu Božímu; o křtu dítek (čl. 14.), který se schvaluje, a o Večeři Páně v článku 15., kterýž jakožto nejdůležitější takto zní: „Věříme o Večeři svého milého Pána Ježíše Krista, že obojí způsoby dle ustanovení Kristova užívati jest, a že

¹⁾ Rohrbacher-Schulte 24, 262.

²⁾ Janssen III. 150, 154.

³⁾ Schmitt: Das Religionsgespräch zu Marburg. Marb. 1840.

⁴⁾ Heppe podal je veřejnosti z původního rukopisu v kasselském archivu v Nudnerově „Ztschr. f. hist. Theol.“ I. str. 3–7.

Svátost Oltářní jest Svátostí pravého Těla a Krve Ježíše Krista, a že duchovní požívání tohoto Těla a Krve každému křesťanu jest nutno. — Ale ačkoli jsme se tohoto času nesjednotili, zdali pravé Tělo a Krev Kristova tělesně (leiblich) v chlebě a víně jest, bude přece jedna strana druhé křesťanskou lásku, pokud to svědomí dovolí, prokazovati, a obě strany Boha pilně prositi, aby nám skrze svého Ducha pravý smysl potvrditi ráčil.“ Ale míra křesťanské lásky, kterou sobě prokazovati umínily, ukázala se v životě byti pramalou, jak viděti z výrokův účastníků náboženské rozmluvy hned po jejím skončení¹⁾. Lutheránská knížata kladli malou váhu na pokusy o sjednocení a přijali na své schůzi ve Švabachu 18. října 1529 od Luthera na rychle sestavených 17 článků za základ pro ochranný spolek evangelických stavů. Tyto články slují „švaabské“ a poněvadž ještě jednou s nepatrnými změnami v Torgavě předloženy byly, též „torgavské;“ jsou marburským velmi podobny, ale článek 10. o Svátosti Oltářní praví, že „ve Večeři Páně jsou v chlebě a víně Tělo a Krev Kristova v pravdě přítomny, a ne pouze chléb a víno, jak teď strana protivná tvrdí“²⁾. Na tomto základě nechtěla zvingliánská města spolek učiniti ani zde ve Švabachu, ani na nových schůzích ve Šmalkaldech (3. prosince) a Norimberce (6. ledna 1530). A tak při všech snahách po smíru rozpoltil se „blud“ hned na počátku ve dvě protivné větve „německo-lutheránskou“ a „švýcarsko-zvingliánskou“ (též reformovanou zvanou).

C. Další vývoj událostí v Německu až k augsburskému náboženskému míru r. 1555.

§ 429. Snahy Apoštolské Stolicе o koncil; rozšiřování protestantství až k řízenskému Interimu r. 1541.

Papež Klement VII.³⁾ pracoval o to, aby slibovaný všeobecný církevní sněm se slavil, vyjednával o něm s císařem na své schůzi s ním roku 1533. v Bologni, srozuměl se s ním

¹⁾ Janssen III. 152—153.

²⁾ Ap. Walch XVI. 681; Riffel III. 375.

³⁾ Jeho snahy viz ap. Raynald. ad ann. 1530. n. 175, 176; ad ann. 1533. n. 3—8. — K tomu ap. Walch. XVI. 2263, 2281; de Wette IV. 454.

o místě, za které byly vyhlédnuty Mantova, Piacenza nebo Bologna, jakožto města Německu blízká a ostatnímu křesťanstvu snadno přístupná, a poslal do Němec posly dorozumět se o tom zevrubněji s knížaty. Poslové obrátili se nejprve na krále Ferdinanda a potom na saského kurfirsta Jana Fridricha, který po svém otci 10. srpna 1532 na kurfirstský stolec dosedl. S tímto sešli se 2. června 1533 ve Výmaru, který však jim odpověděl, že s ostatními protestantskými knížaty o tom poraditi se musí. Sešli se ve Šmalkaldech a odmítli koncil, poněvadž bude se slaviti v kostele, místem jeho není Německo a jeho unešení pro všechny závaznými býti mají; pouze Písmo sv. má býti pravidlem.

Po smrti Klementa VII. († 25. září 1534) dosedl 13. října 1534 Pavel III. na Stolec Apoštolský. Císař odebral se z Italie do Španěl, podnikl r. 1535. výpravu proti loupežnickému Tunisu v Africe, válčil znova s Francií, a musil tak Německo s očí pustiti. Za těchto okolností činilo lutheránství veliké pokroky; r. 1532. bylo zavedeno do Pomořan, r. 1533. do Julichu, r. 1534. uvedl lantkrabě Filip ozbrojenou rukou říši kletého vojvodu Oldřicha z Würtemberku do jeho země. Král Ferdinand, který Würtembersko v léno dostal, musil jej ve smlouvě kadaňské uznati. Oldřich slíbil sice, že nikoho ke změně náboženství nutiti nebude a duchovenstvu jeho statků ponechá, ale následoval příkladu ostatních protestantských knížat, a polutheránštil svou zemi. Augustinián Jan Mantel, Konrád Sam, Erhard Schnepf, Jan Brenz a Ambrož Blaurer podporovali jej v tom vydatně¹⁾. Krále Ferdinanda uznalo Sasko, později i Bavorsko za krále římského, ale musil zakázati říšskému soudu, aby žalob proti protestantům, kteří stále církevní statky zabavovali, nepřijímal.

Roku 1535. obnovili protestantští knížata spolek v Šmalkaldech roku 1531. učiněný na 10 let, k němuž nově přistoupili: würtemberský vojvoda Oldřich, pomořanští vojvodové Barnim a Filip, a zweibrucký falckrabě Ruprecht, nasavský hrabě Vilém a města Augsburg, Frankfurt, Kempten, Hamburk,

¹⁾ Janssen III. 269—285. — L. F. Heyd. Ulrich, Herzog zu Württemberg. Tübing. 1841. 2 Bde. — C. F. Schnurrer: Erläuterungen der würtemb. Kirchenreformations- und Gelehrten-Geschichte. Tübingen 1789. — J. Hartmann: Geschichte der Reformation in Württemberg. Stuttgart 1835. — J. W. Camerer: Johann Brentz. Stuttg. 1841. Život Schnepfův, Brenzův a Blaureův ap. Melch. Adam: Vitae Germanorum theologorum. Heidelb. 1620.

Hannover a jiná. Poněvadž mnohá z těchto měst po zwingliánsku smýšlela, vyjednával ohebný Bucer nejprve s Melanchthonem v Kasselu a potom s Lutherem ve Wittenberku o smír, a tak sjednotili se v květnu 1536. tak zvanou „wittenberskou konkordii,“ kterou na oko učení Zvinglioovo o Večeři Páně bylo odstraněno a smluveno, že „Večeře Páně ze dvou věcí, pozemské a nebeské, se skládá; že s chlebem a vínem v pravdě a podstatně Tělo a Krev Kristova přítomny jsou, podávají a přijímají se — že svátostním spojením (sacramentali unione) chléb Tělo Kristovo jest, t. j. v podaném chlebě jest a podává se v pravdě Tělo Kristovo“¹⁾. Aby tuto formuli Švýcarové přijali, dokazoval jim Bucer, že úplně s učením Zvingliovým a Oekolampadiovým se srovnává. Švýcarové chtějící býti jistými, poslali jeho výklad Lutherovi, dodávajíce, že pouze v duchovní přijímání Těla Páně věří a ne v jeho tělesnou přítomnost ve Svátosti. Pod nátlakem saského kurfirsta neodporoval Luther Švýcarům a poslal jim 1. prosince 1537 list, kde o Svátosti Oltářní praví, že „nikdy neučil, jakoby Kristus s nebe nebo s pravice Boží sestupoval, ale zůstává jednoduše při slovech: ‚Toto jest Tělo mé, toto jest Krev má,‘ nezkoumaje, kterak se to děje; v čemž však si úplně nerozumějí, bude nejlépe, když k sobě přátelsky se chovají a to nejlepší na vzájem si přáti budou, až se kalná voda usadí“²⁾. Švýcaři přijali roku 1538. wittenberskou konkordii, a Melanchthon změnil k vůli nim augsburskou konfessi v článku o Večeři Páně³⁾. Osobním zakročením lantkraběte Filipa bylo pozdvihování hostie při službách Božích, které posud zvingliánům na vzdor se podrželo, v saském kurfirství odstraněno.

Papež Pavel III. poslal roku 1535. Petra Vergeria jako svého posla do Němec vyjednávat s králem Ferdinandem a knížaty o koncil. Neštěstím katolíků byla roku 1535. smrt kurfirsta Jáchyma I. braniborského († 11. července 1535), jehož syn a nástupce Jáchym II. klonil se k lutheránství a

¹⁾ Melanchth. Opp. Corp. Reform. III. 75; Walch XVII. 2543.

²⁾ De Wette V. 83; Walch XVII. 2068, srv. o veškerém vyjednávání Riffel II. 495—503.

³⁾ V „confessio invariata“ praví se: De coena Domini docent, quod corpus et sanguis Christi vere adsint et distribuantur vescentibus in coena Domini, et improbant secus docentes. Ve „variata“ z r. 1540. praví se: De coena Domini docent, quod cum pane et vino vere exhibeantur corpus et sanguis Christi vescentibus in coena Domini.

přešel k němu roku 1539. na dobro. Šmalkaldští spojenci zamítli v prosinci 1535. koncil, řídíce se názorem Lutherovým, že katolíci do opravdy to se sněmem církevním nemyslí, a protestanté jsouce Duchem sv. osvícení, ho nepotřebují. Prohlásili, že sněm, který papež řídí, není svobodným, pročez by lépe bylo, aby knížata sami statné a nestranné muže zvolili, kteří by spory dle slova Božího rozhodli. Když se Vergerius ku papeži navrátil, byl od něho v poselství poslán k císaři, kterýž v dubnu 1536 sám do Říma přišel a dlouho s papežem se radil. Papež rozepsal sněm bullou z 2. června 1536. do Mantovy ke dni 23. měsíce května 1537¹⁾. Dle rady mohučského arcibiskupa Albrechta odebral se papežský nuncius Petr Vorstius s císařským vicekancléřem drem. Matějem Heldem do Šmalkald, kde se protestantští knížata shromáždili. Po rozkaze saského kurfirsta vypracoval Luther „23 tak zv. šmalkaldské články,“ které zvláštní příkrostí a zuřivostí, jmenovitě proti mši sv. a papeži se vyznačují. „Mše svatá jest prý největší a nejhroznější ohavností, ocasem drakovým, který nesčíslné zlořády za sebou přitáhl, a mnoho neřádu a hojnou modloslužbu zplodil, především očištěc, kterýž však s veškerou jeho okázalostí, bohoslužbou a řemeslem za strašáka ďáblova pokládati jest;“ „papež jest antikristem“²⁾. Melanchthon dostal rozkaz, aby otázku o primátě papežově a pravomocnosti biskupů rozebral. Poněvadž však ve svém rozboru tvrdil, že primát papežův sice základu v právě božském nemá, ale aby budoucně právem lidským platil³⁾: nelíbila se jeho práce rozdrážděným Šmalkaldčanům, a Luther ji zavrhl. Luther opustil nemocen Šmalkaldy a rozloučil se s predikanty jej vyprovádějícími slovy: „Bůh naplniž vás nenávistí ku papeži“⁴⁾. Nenávist ku papeži zanechal Luther svým stoupencům jako drahé

¹⁾ Raynaldus ad a. 1536. n. 35.

²⁾ Articuli qui dicuntur Smalcaldici e Palatino Codice Ms. (Lutherův rukopis) accurate editi et annotatibus crit. illustrati per Marheineke Berol. 1817; Walch XVI. 2326—2366: srv. Moritz Meurer: Der Tag zu Schmalkalden und die Schmalkaldischen Artikel. Šmalkaldské články náležejí jako augsburská konfesse a její apologie k symbolickým knihám protestantů.

³⁾ De potestate et primatu Papæ tractatus (teď appendix šmalkaldských článků) in Melanchth. opp. ed. Bretschneider. III. 271

⁴⁾ Deus vos impleat odio Papæ. Srv. Riffel II. 513. n. 3. Po svém odjezdu ze Šmalkald psal Luther 27. února 1537 list, kde ke konci praví: Pestis eram vivus, moriens ero mors tua. Papa. De Wette. V. 57.

dědictví, kteréž tito svědomitě opatrovali. Pozvání ke koncilu bylo zamítnuto.

Církevní sněm rozepsaný do Mantovy nesešel se pro opět-nou válku císaře Karla V. s Francií, odpor mantovanského vojvody a nebezpečnoství hrozící tomuto městu. Papež odložil 20. května 1537 sněm na listopad, ustanovil za místo jeho Vicenzu a odročil jej opět na 1. května 1538.; dále pracoval o to, aby oba bojující panovníky smířil. Za tou příčinou odebral se z jara 1538. do Nizzy, dosáhl příměří na 10 let, ale musil znova sněm odložit. Dle ústní úmluvy s císařem poslal kardinála Aleandera do Němec, kde katolíci byli v krušném stavu. Císařský vicekancléř Martin Held učinil s katolickými knížaty v červnu 1538 v Norimberce „svatý spolek na obranu,“ počínaje si v tom dle rozkazu císařova¹⁾. Za to shromáždili se protestantští knížata v únoru 1539 ve Frankfurtě, poněvadž lantkrabě některé listy vojvody brunšvického Jindřicha, hlavy svatého spolku, zachytil, a hrozili válkou. Císař vyjednával s nimi skrze své posly, kteří příměří na 16 měsícův učinili (5. dubna), jehož však kardinál Aleander neschvaloval.

V těch dobách utrpěli katolíci hrozné ztráty. Braniborský kurfirst Jáchym II. (1535—1571) přestoupil roku 1539 veřejně k lutheránství, k němuž jeho bratr Jan, markrabě z Neumarky, již od roku 1536. se přiznával. Jeho poddaní byli již připraveni braniborským biskupem Matějem z Jagova, který již roku 1528. dovolil, aby staré město jeho residence lutheránského predikanta přijalo, a po smrti kurfirsta Jáchyma I. dovolil kněžím se ženiti a Večeři Páně pod obojí způsobou rozdávat. Roku 1540. vydal Jáchym II. z vlastní pravomocnosti jako biskup země nový církevní řád, v němž co možná nejvíce „obřadův a dobrých obyčejův“ i latinskou mši „v obyčejných kostelních ornátech,“ pozdvihování hostie a kalicha, mnohé svátky, 40tidenní půst, slavné průvody a jiné věci podržel, chtěje tak lid oklamati, aby nepozoroval, že katolické jádro jest mu odňato²⁾. Teprve jeho nástupcové očistili tento církevní řád od papežství.

Též bratr a nástupce saského vévody Jiřího († 17. dubna 1539) Jindřich, byl horlivým lutheránem, a povolal do země

¹⁾ Srv. Die Verhandlungen des kaiserlichen Vicekanzlers Held mit den deutschen Ständen (1537—38) v Hist. pol. Blätter. 1888., sv. 202. str. 713—738.

²⁾ Janssen III. 402 sq.

hned lutheránské predikanty, mezi nimiž byl odpadlý fran-tiškán Fridrich Myconius z Lichtenfelsu († 1546), který již roku 1524. pro novotářství v Gothě působil. Bez ohledu na odpor lidu zavedl nový vévoda blud v Míšni. Biskupové, mí-šenský a meziborský, a lipská universita nemohli ani trpění katolické víry dosáhnouti ¹⁾. Luther jásal nad smrtí svého ú-
hlavního nepřítele Jiřího a rozšířením svého bludu v Brani-
borsku a Sasku rozněcoval nenávisť k církvi u knížat i lidu
většími a menšími spisy. Dalšími ranami pro církev byl odpad
biskupa zvěřinského Magna v Meklenbursku, abatyše Anny ze
Stolberka v Quedlinburku a vévodkyně Alžběty z Calenberku,
kteříž novotu též svým poddaným vnucovali.

Protestantství vnikalo i v myslí mnohých katolických
učenců, kteříž ku jeho učení v ospravedlnění se přibližovali. Jan
Gropper, kanovník kolínský, rozeznával dvojí spravedlnost:
přičítanou a lnoucí (*justitia imputata et inhaerens*); přičítaná
jest ona, kterou člověk věrou chápe, a jež vlastně před Bohem
ospravedlňuje; lnoucí jest v člověku, ale nedostačuje; na onu
vztahují se Písma lutheránů, na tuto místa katolíků. Pro svůj
názor získal Gropper více německých učenců, též Julia z Phlugu
i kardinála Contarenia, kterýž za jeho vlivu v Řezně v květnu
1541 rozpravu o ospravedlnění složil.

Za příměří snažil se císař náboženskou roztržku urovnati
a rozepsal náboženské kollokvium do Špýru, což mnozí za
vhodné tím spíše měli, poněvadž papež 31. května 1539 cír-
kevní sněm opět odložiti musil. Pro nakažlivou nemoc ve Špýru
bylo kollokvium v červnu 1540 do Hagenavy přeloženo, ale
teprve ve Vormsu v listopadu skutečně počato. Na prosbu cí-
sařovu poslal k němu papež biskupa z Feltre, Tomáše Campeg-
gia. Eck a Melanchthon disputovali na základě augsburské
konfesse beze všeho zdaru. Ve Vormsu způsobilantkrabě Filip
konferenci mezi Bucerem a Capitem z jedné a Gropperem a
císařským tajemníkem Gerhardem Veltwickem z druhé strany,
jejíž ovocem byla kniha o víře úplně ve smyslu Bucerově a
Gropperově. Císař přeložil výnosem ze dne 15. led. 1541 kollo-
kvium do Řezna, kamž říšský sněm rozepsal a sám 23. února
1541 vjel. K říšskému sněmu do Řezna, který teprve 5. dubna
se sešel, poslal papež kardinála Contarenia a nuncia Morona.
V náboženském kollokviu se pokračovalo, katolickými mluv-

¹⁾ l. c. p. 396 sq.

čími jmenoval císař: Ecka, Phluga a Groppera, protestantskými: Melanchthona, Bucera a Pistoria z Niddy. Císař dal své návrhy k říšskému sněmu kardinálu-legátu oznámiti, kterýž to provedl, že k nim byla připojena doložka „bez újmy augsburského říšského nálezu“ a podati spis Gropperův, Bucerův a Veltwickův, ovoce jejich konference.¹⁾ Contareni a Morone zkoumali tento spis a přáli si oprav více nežli na 20ti místech, které Gropper též učinil. Na základě tohoto spisu stalo se sjednocení v učení o víře, ospravedlnění, dobrých skutcích a křtu, ale o církvi, papeži, církevních sněmech, Večeři Páně, dostiučinění, zpovědi a mešním kanonu nemohli se dohodnouti a to tím méně, když do Řezna Amsdorf, příkrý lutherán, ježž tam saský kurfirst poslal, přibyl. Lutheráné žádali, aby pocta svatých, řeholní sliby, bezženství duchovenstva a odpustky odstraněny byly, proti čemuž katoličtí bohoslovci rozhodně se opírali. Za tohoto stavu věci přestaly další rozmluvy. Legát prohlásil některé předpisy pro opravu kázně u duchovenstva. Císař pomýšleje pro ochranu Španěl na výpravu proti Africe, vydal 28. června velmi mírný říšský nález, kterýž jakož i články, o nichž se srozuměli, „Řezenský interim“ sluje²⁾. „Obě strany držtež se až k budoucímu všeobecnému neb německému národnímu nebo říšskému sněmu, k němuž papežský legát snahou císařovou se dostaví, článkův, o kterých dorozumění se stalo; kláštery nebudtež zrušovány, duchovní užívejtež příjmův a statků, kteréž právě v držení mají, a protestující nenuttež nikoho na svou stranu; norimberský mír z roku 1532. ve všech svých částech budiž svědomitě zachováván; spolu zrušují se všechny processy při soudním dvoře, o nichž jest spor, zdali v míru norimberském obsaženy jsou čili nic³⁾.“ Ale protestanté nechtěli podepsati nálezu a vymohli si na císaři zvláštní deklaraci k němu ze dne 29. června 1541, kterou znamenitých výhod nabyli, jako aby se drželi článkův, o nichž se dohodnutí stalo, ve smyslu svého výkladu, dále že každá

¹⁾ Ap. Le Plat III. 10 sqq; Walch XVII. 725 sqq., Riffel II. 551 sqq; úsudek Eckův o této knize viz ap. Riffel II. 571 n. 1.

²⁾ Pallavicini lib. III. c. 12—15. — Acta in conventu Ratisbon. ed. Melanchthon. Viteb. 1541. srv. ejusdem opp. ed. Bretsch. IV. 119 sq; Walch XVII. 695 sq.; Riffel II. 549 sqq. Janssen III. 458 sqq. — Bieck: Das dreifache Interim. Leipz 1721. — Brieger: De formulæ Concordiæ Ratisbon. origine atque indole Hall. 1870.

³⁾ Walch XVII. 962 sqq.

vrchnost může kláštery ke křesťanské opravě přidržovati (t. j. je zrušovati), a že nález o užívání církevních statků též o duchovních augsburské konfesse platí ¹⁾. Císař povolil zde přes míru pro pomoc proti Turkům. Ostatně nepřijala žádná strana umluvených článků.

§ 430. *Učení Lutherovo ve Vestfalsku; novokřtěnci v Monastýru* ²⁾ a dvojženství lantkraběte Filipa.

Několik pokusů zavéstí učení Lutherovo do Vestfalska nezdařilo se až do roku 1530. Však rostoucí moc šmalkaldského spolku dodala tamějším novotářům nové odvahy, kteří znamenitého vlivu v Mindenu, Herfordě, Lemgu, Lippstadtě, Soestě, jmenovitě v Monastýru nabyli. V Monastýru byl Bernard Rothmann, kaplan při chrámě sv. Morice, první, který 23. února 1532 nové učení na hřbitově sv. Lamberta kázal a lid tak zfanatisoval, že do kostelů vrazil a oltáře a obrazy ničil. Jitření rostlo za špatné správy biskupství. Biskup monastýrský, Fridrich z Wiedu, kterýž ostatně biskupského svěcení nikdy nepřijal, prodal v listopadu 1530 své biskupství za 40.000 zlatých Erichovi, biskupu paderbornskému a osnabruckému, který na říšském sněmě ve Špýru 1529 na stranu protestujících přestoupil, a svědkem byl při svatbě Mechtildy, sestry lantkraběte Filipa, odpadlé to jeptišky ³⁾. Biskup Erich uvázal se v biskupství teprve v březnu 1532, ale zemřel náhle již uprostřed května a kapitola zvolila 1. června 1532 za biskupa hraběte Františka z Waldecka, který byl úplně světským pánem, pohoršlivý život vedl a ani svěcení na jáhenství

¹⁾ Walch XVII. 999; Janssen III. 465.

²⁾ Herm. a Kerssenbroick anabapt. furoris hist. narratio 1564—73: Menken scriptt. Germ. III.; překlad vyšel ve Frankf. (Münster) 1771. — Die něho pracoval Jochmus: Geschichte der Kirchenref. zu Münster und ihres Untergangs durch die Wiedertäufer. Münt. 1825. — Hast: Gesch. der Wiedertäufer. Münt. 1836. — Fässer: Gesch. der Wiedertäufer. Münt. (1852) 1861. Cornelius: Die Münster Humanisten und ihr Verhältniss zur Reformation. Müns. 1851. — Týž: Zur Gesch. der Wiedertäufer. Münt. 1853. und Gesch. des Münt. Aufruhrs. Leipz. 1855. — Hase: Das Reich der Wiedertäufer. Leipz. 1861. — Kampfschulte: Einführung des Protestantismus im Bereich der jetzigen Prov. Westphalen. Paderb. 1866. — Riffel II. 580—664. — Janssen III. 302 sqq.

³⁾ Janssen III. 302. Byli to „duchovní Jidášové,“ kteří katolický lid v kolísání u víře přiváděli.

nepřijal. Nový biskup snažil se mírnou cestou pokoj zavést a vyjednával s magistrátem, který za pomoc lantkraběte Filipa žádal. Všechny kostely byly novými predikanty obsazeny. Prostřednictvím lantkraběte Filipa byla mezi městem a biskupem v únoru 1533 učiněna smlouva, kterou novotáři svobodu vyznání a 6 kostelův obdrželi. Dóm s ostatními kostely zůstal katolikům. Církevní správu novotářů dostal Rothmann pod názvem superintendenta a školství řídil učenec Jan Glan-dorp. Dne 4. května 1533 vjel biskup do města a přijal jeho holdování.

Ale mír netrval dlouho. Již roku 1532. snažili se novokřtění z východního Fryska, kde Melchior Hoffmann ze Šváb horlivě působil, v Monastýru se usaditi, ale Rothmann bojoval proti nim a vypudil je. Teď stal se Rothmann sám odpůrcem křtu, a jeho druhové Stapreda a Stralen s některými odpadlými katolickými kněžími podporovali ho. Magistrát způsobil veřejnou náboženskou disputaci 7. a 8. srpna 1533, prohlásil Rothmanna za přemoženého, zakázal veškerou hádku o Svátosti Oltářní a křtu, a chtěl Rothmanna vypuditi z města, ale nemohl více. Za tohoto sporu mezi novotáři poslal biskup dr. Mumperta do Monastýru, aby tam v stoličném chrámě kázal a služby Boží konal. Za to obrátil se magistrát na lantkraběte, aby jim poslal statné evangelické kazatele, kterýž tam vypravil Theodora Fabritia a Jana Leninga, aby tam proti katolikům a novokřtěncům působili. Ale novokřtění dostávali stále od července 1533 pomoc ze severního Hollandska; na chvíli přišel tam již tenkrátě později tak pověstný Jan Bockelson, krejčí z Leydenu, obyčejně Jan z Leydenu zvaný. Dne 24. listopadu 1533 přibyli do Monastýru dva apoštolé vyslaní od Jana Matthiesena. náčelníka novokřtěnců v Hollandsku a na Rýně, a kázali tam, že tisíciletá říše Kristova nastává, a Bůh všechny tyrany v brzku zahladí. Magistrát dal na počátku roku 1534. všechny kostely zavřítí až na kostel sv. Lamberta, kde Fabritius kázal. Dne 13. ledna 1534 přišli dva noví apoštolé, vyslaní od proroka Matthiesena, Gerhard tom Kloster, knihař, a Jan Bockelsohn z Leydenu, krejčí; konečně 25. ledna přišel prorok Matthiesen sám se svou manželkou.

Dne 8. února 1534 běhali kazatelé Rulle, Bockelsohn a jiní jako posedlí městem a vybízeli bezbožné ku pokání a novokřtu; jiný viděl již Krista přicházeti v oblacích s vítězným praporem v ruce. Toto blouznění mělo účinek u lidu; druhý

den zmocnilo se 500 novokřtěnců tržiště a vymohlo si svobodu vyznání, kteréž hned k tomu použili, aby ostatní strany potlačili. Město podobalo se blázinci; vrchní purkmistr Tilbek dal se znova pokřtiti, a s jeho pomocí byl magistrát přetvořen, Knipperdollink, soukenník, a Gerhard Kippenbrock stali se purkmistry, kteří svůj úřad pustošením kostelův a klášterův a ničením obrazů začali. Dne 25. dubna 1534 bylo usneseno, aby všichni, kdo znova pokřtiti se nedají, byli z města vypuzeni; mnozí protestantští predikanti odešli z města, ale Rothmann zůstal. Na návrh Matthiesenův byl zaveden společný majetek a za jeho správce sedm jáhnův ustanoveno.

Již ke konci února 1534 začal biskup s některými knížaty a městy obléhati město, kteréž však jeho útoky odrazilo. Když 5. dubna 1535 prorok Matthiesen při výpadu z města zabit byl, vstoupil na jeho místo Jan z Leydenu, kterýž odvolávaje se na dané zjevení Boží magistrát odstranil a správu města dle vzoru starého Israele 12ti starším odevzdal. Bylo zavedeno mnohoženství; každý vzal si žen, kolik chtěl, Rothmannu čtyři a Jan z Leydenu šestnáct. V září prohlásil nový prorok, zlatník Dusentschur z Warendorfu, lidu, že Jan z Leydenu, „svatý muž a prorok Boží,“ králem veškerého světa bude, pomazal ho hned olejem a prohlásil za krále nového Sionu (Monastýru). V manifestu ohlásil nový král výpravu proti všem říším světa a rozdal země již napřed mezi své druhy. Konečně padlo město zradou do rukou biskupových 25. června 1535. Jan z Leydenu, jeho kancléř Krechting a kat. Knipperdollink byli velikými mukami 23. ledna 1536 odpraveni, a jejich těla na věži sv. Lamberta pověšena; jiné popravy následovaly. Tak bylo vyhubeno protestantství a katolická církev zase zavedena, která hlubokých kořenů do srdcí monastýrských občanů zapustila. Biskup František Waldeck klonil se k učení Lutherovu, podporoval je v Osnabrucku a Mündenu, kde též biskupem byl, ale když je v Monastýru zaváděti chtěl, narazil na nepřekonatelný odpor.

Mnohoženství novokřtěnců zalíbilo se mnohým, mezi nimiž byl lantkrabě Filip hessenský. Byl již 16 let ženat s Kristinou, dcerou saského vévody Jiřího, a otcem osmi žijících dětí. Ale tento lantkrabě žil stále a nepřetržitě v samém cizoložství a smilství: ani tři neděle, jak sám se přiznává, nezachoval své manželce věrnost¹⁾. Roku 1539. zamiloval se do

¹⁾ Janssen III. 413.

Markéty ze Sale, dvorní slečny své sestry Alžběty; poněvadž její matka z ní nevěstku míti nechtěla, ustanovil se lantkrabě na tom, že ji pojme za druhou manželku a poslal úlisného Bucera s listem ¹⁾ k Lutherovi a Melanchthonovi, žádaje jich, aby Markétu za druhou manželku pojati mohl, poněvadž prý při svém silném tělesném ústrojí a svém častém pobytu na říšských a zemských sněmích sám býti nemůže, a svou manželku s celým jejím dvorem s sebou voditi nelze; on prý ví, že králi anglickému radili, aby své první manželky nepropouštěl, ale jiné k ní pojal ²⁾.

Luther a Melanchthon přišli do velikých rozpakův, ale když lantkrabě svým odpadem hrozil, dostal od nich prominutí, jakého žádný papež dáti nemůže. Listinou podepsanou od Luthera, Melanchthona, Bucera a pěti hessenských theologův dostal dovolení druhou manželku pojati, aby „tak o blaho jeho těla a duše bylo postaráno a čest Boží se podporovala“; však měl v tento druhý sňatek v tichosti vstoupiti a jej v tajnosti chovati ³⁾. Oddavky s Markétou konaly se 4. března 1540 v Rotenburku na Fuldě. Přítomni byli: Bucer, Melanchthon a Eberhard z Thanny, kteřížto dva poslední kurfirsta saského zastupovali, a několik světských rad. Filipův dvorní kazatel Dionysius Melander, jenž sám tři manželky měl, oddal je. Filip a jeho kazatel Melander přáli si, aby mnohoženství do nové církve zavedeno bylo. Za tou příčinou dal lantkrabě vypracovati spis pod názvem „Dialogus“, v němž mnohoženství se hájí. Spisovatelem jeho jest bezpochyby predikant Lenning, a Bucer spis prohlédl a sem tam opravil. Lantkrabě slibil sice, že tento spis jenom důvěrným přátelům bude poslán, ale dal jej potom knihkupectvími co možná nejvíce rozšiřovati ⁴⁾. Když dvojženství lantkraběte do veřejnosti vniklo, vyvolalo všude velikou nevoli a nesmírné pohoršení; Melanchthon onemocněl z toho, ale Luther upokojil se brzo a pravil: „Melanchthon nařiká zle pro toto pohoršení, ale já jsem surový Sas a sedlák, a moje srdce má na takové věci již tlustou kůži; máme-li co dělati,

¹⁾ Corp. Reform. III. 851.

²⁾ Melanchthon praví ve svém dobrozdání: De digamia regis Angliæ: polygamiam non esse prohibitam jure divino. Corp. Reform. II. 526.

³⁾ Tato listina zvaná Beichtrath v Corp. Reform. III. 856; De Wette V. 236 (latinsky a německy); Hist. Pol. Blätter sv. 18. str. 237—243.

⁴⁾ Janssen III. 439—449.

dostáváme myšlenky, jinak jenom žereme a chlastáme!“¹⁾ Poněvadž Filip slyšel, že saský superintendent Justus Menius proti němu veřejně vystoupiti a na jeho útraty ctnosti kurfirstovy velebiti chce, hrozil, že „kurfirstův sodomský hřích, kterýž u něho v Kasselu v komnatě a na prvním říšském sněmě špýrském spáchal, veřejnosti podá“²⁾. Na hřích sodomský byl stanoven trest smrti upálením. Tedy starý smilník a cizoložník, dvojženný (bigamus) lantkrabě Filip a sodomský hříšník saský kurfirst Jan Fridrich byli „pro svědomí“ sloupy „čistého evangelia“, kteréž bez nich v niveč bylo by se rozpadlo. Lantkrabě žil s oběma manželkami, zplodil s lantkraběnkou ještě dva syny a dceru a měl s Markétou šest synů (hrabat z Diezu); v celku 17 manželských dítek.

§ 431. *Nové násilnosti protestantů, povolnost císařova k nim; Lutherovy poslední doby, smrt a povaha.*

Po smrti naumbursko-žišského biskupa falckraběte Filipa († 6. ledna 1541) zvolila kapitola již 19. ledna za jeho nástupce kapitolního probošta Julia Phluga³⁾, muže neúhonných mravův a veliké učenosti; ale saský kurfirst Jan Fridrich zakázal uvést nového biskupa v jeho zemi, obsadil zámek žižský, jmenoval úředníka pro správu biskupství a dal 20. ledna 1542 magdeburského superintendenta Mikuláše Amsdorfa v Naumburku od Luthera při assistenci tří farářů za „biskupa“ posvětit. Luther hájil toto násilí zvláštním spisem⁴⁾. Amsdorfovi vykázal kurfirst zaopatření a 600 zlatých ročně z příjmů biskupství.

Druhou násilnost spáchali protestanté v Brunšviku. Čilý, katolický vojvoda brunšvicko-wolfenbüttelský, kterého spolek šmalkaldský nenáviděl, a proti němuž Luther přeočyzdný hanopis⁵⁾ vydal, měl spor se svým městem Brunšvikem, poněvadž

¹⁾ l. c. str. 444.

²⁾ l. c. 446. — O tomto sodomském hříšníkovi praví Ranke IV. 190: „Johann Friedrich zeichnete sich durch die sittlich strenge Haltung, die er beobachtete, vor allen Zeitgenossen aus.“

³⁾ Müller: De meritis Julii Pflugii. Lips. 1812. — Janssen: De Jul. Pflugio Berl. 1858. — Lepsius: Bericht über die Wahl und Einführung Nicol. v. Amsdorf. Nordh. 1835. Janssen III. 482 sqq. — Riffel III. 716 sqq.

⁴⁾ „Exempel einen rechten christlichen Bischof zu weihen.“ Walch XVII. 122.

⁵⁾ „Wider Hanswurst.“ Walch XVII. 1645—1734. Mnozí pochybovali „o zdravém rozumu“ spisovatelově.

proti jeho vůli k šmalkaldskému spolku přistoupilo. Maje po rozkaze říšského soudu vykonati klatbu na městě Goslaru, byl od náčelníků šmalkaldského spolku roku 1542. přepaden, k útěku do Bavor přinucen a o své země oloupen, v nichž hned lutheránství zavedeno bylo¹⁾. Podobně stalo se biskupství hildesheimskému, které Šmalkaldští obsadili a polutheránštili²⁾.

Málem bylo by protestantům do rukou padlo Kolínské kurfirství³⁾. Heřman, hrabě z Wiedu, byl od roku 1515. arcibiskupem kolínským, protivil se statně novému učení a začal r. 1536. řídit se radou Gropperovou na provinciální synodě kolínské vhodnou opravu duchovenstva, ale jsa mužem obmezeného ducha, dal se Bucerem novému učení nakloniti. Ke konci roku 1541. povolal arcibiskup Bucera do Büschhovenu, vzdáleného dvě hodiny od Bonnu, a pozval tam z Kolína světicího biskupa Jana Nopelia a kanovníka Jana Groppera, aby s ním konferovali. Bucer navštívil na pozvání arcibiskupovo Groppera v Kolíně, rozmlouval tam s ním, ale byl od něho ze svých vlastních spisů vyvrácen. Na představení kapitoly propustil arcibiskup Bucera, ale brzo povolal jej zpět do arcidiecése. Dne 17. prosince 1542 měl Bucer první kázání v Bonnu, vykládal v tamějším františkánském klášteře, který se k novému učení klonil, listy sv. Pavla, a vydal, chtěje své učení ospravedlniti, německý spis: „Čemu ve jménu sv. evangelia našeho Pána Ježíše Krista teď v Bonnu se učí.“ Brzo podporovali jej osobně: Melanchthon, Kašpar Hedio ze Štrassburku, Pistorius z Hess a jiní. Nové učení hlásalo se v Bonnu, v Büschhovenu, Mehlemu, Linzi, Andernachu a Kempenu. Na některých místech ukazovala lůza své „evangelické“ smýšlení, boříc oltáře a obrazy, a nejhůře počínala si v Linzi a Kempenu. Bucer a Melanchthon vypracovali úplný plán na poprotestanštění arcibiskupství, který byl kapitole a po několika dnech 22. června 1543 světským stavům v Bonnu předložen, aby jej prozkoumali a přijali. V tomto nebezpečném okamžení, když stavové se kolísali, stal se Gropper ochráncem kolínské církve. Ve jménu kapitoly vyvrátil arcibiskupův re-

¹⁾ Janssen III. 493—501; Riffel III. 708—712.

²⁾ Riffel III. 712; Janssen III. 501.

³⁾ Decker: Hermann von Wied. Köln. 1840. — Ennen: Gesch. der Reformation im Bereiche des Erzstiftes Köln. Neuss. 1849. — Janssen III. 514 sqq; Riffel III. 724—732.

formační plán¹⁾, a stal se duší veškerého odporu proti němu. Kolínskou radu vybízeli listy k statnému odporu císař, kterýž do Němec se navrátil a v Mohuči dlel, i papež. Císař přišel sám do Bonnu a pohnul kurfirsta, že novotáře propustil, ale ukázalo se brzo, že to pouze na oko učinil. Duchovenstvo města Kolína, s kterým se universita spojila, vydalo slavné ohrazení a odvolání ku papeži a císaři (9. října 1544), svolalo veškeré duchovenstvo arcidiecése ku podpisu této listiny, a když byla od něho přijata, předložilo ji i světským stavům, kteříž k ní v listopadu 1544 též přistoupili. Císař i papež přijali odvolání. Císař přijal je na říšském sněmu ve Wormsu v červnu 1545, vzal duchovenstvo arcidiecése do své zvláštní ochrany, hrozil každému, kdo by mu ublížil, říšskou klatbou, a pohnal arcibiskupa, aby v 30ti dnech před něj se dostavil. Též papež Pavel III. vydal 18. července 1545 půhon na arcibiskupa, aby v 60ti dnech do Říma se dostavil. Když toho neučinil, byl 16. dubna 1546 vyobcován a sesazen, a posavadní koadjutor, hrabě Adolf z Holštýnu-Schaumburku, za správce arcibiskupství ustanoven. Heřman žádal za přijetí do šmalkaldského spolku, který sice mu pomoc sliboval, o jeho věci na několika sjezdech, jmenovitě ve Šmalkaldech a Frankfurtě (1545 a 1546) rokoval, k jeho appellaci z 10. července 1545 k budoucímu všeobecnému nebo národnímu sněmu přistoupil, a u císaře a na říšském sněmu řezenském se ho ujímal, ale skutečné pomoci mu neposkytl a pro šmalkaldskou válku též poskytnouti nemohl. Císařským výnosem z 21. prosince 1546 byli stavové arcibiskupství do Kolína svoláni, aby novému arcibiskupu, hraběti Adolfovi, holdovali. Prostřednictvím vojvody Viléma z Cleve a některých příbuzných Heřmanových poděkoval se tento 25. února 1547 a odebral se do svého hrabství wiedského, kde 15. srpna 1552, maje věku svého 76 let, svůj nechvalný život skončil. Kolín, kde tenkrát blahoslavený Petr Canisius působil, byl církvi zachován²⁾.

Též na jih rozšiřovalo se protestantství v zemích bavor-

¹⁾ Christliche und catholische gegenberichtung eyns erwirdigen Dhomcapitels zu Cöllen wider das Buch der gnannter Reformation, so den Stenden des Erzstifts Cöllen uff junxsten Landtage zu Bonn vorbehalten; Antididagma seu christianae et catholicae religionis propugnatio. Colon. 1544.

²⁾ Srv. kardinál Pacca: Über die grossen Verdienste des Clerus, der Universität und des Magistrats von Köln um die katholische Kirche im XVI. Jahrhundert. Aus dem Italienischen. Augsburg 1841.

ských a státech krále Ferdinanda v Rakousku a Tyrolsku; velická část jihoněmecké šlechty přála novotě.

Ve voličském Falcku (Churfalci) byl zprvu kurfirst Ludvík učení Lutherovu nakloněn a povolal již roku 1523. predikanta Schwebela do Heidelberku, aby tam „čisté“ slovo Boží kázal. Ale louře selské otevřely mu oči, zůstal katolíkem, ale nebránil novému učení, které však žádných násilností proti katolíkům, jako jinde, páchat nesmělo († 1544). Jeho bratr a nástupce Fridrich II., maje za manželku protestantku, dceru dánského krále Kristiana II., a řídě se příkladem a radou svého synovce, pozdějšího kurfirsta Oty Jindřicha, který svou zemi falcko-neuburskou roku 1542. reformoval a 1543. do šmalkaldského spolku v Norimberce přijat byl, vyžádal si 1545 na Melanchthonovi dobrozdání, kterak by falckou církev bylo lze reformovati a dovolil přijímati Večeři Páně pod obojí způsobou, sloužiti mši sv. v jazyku německém, vynechati kanonu a ženiti se kněží. O vánocích 1545 přijala kurfirstová na zámku heidelberském Večeři Páně dle nového obřadu, což brzo potom i v hlavním kostele městském se zavedlo. Na schůzi se Šmalkaldskými ve Frankfurtě prohlásil Fridrich, že při pravém křesťanském učení setrvá (1546), a povolal též rok Pavla Fagia ze Štrassburku, aby církev a heidelberskou universitu reformoval¹⁾.

Ve Zweibrückenu vyhnal falckrabě Wolfgang kněze, kteří mši sv. sloužili, „očistil“ kostely a povolal Jana Schwebela z Pforzheimu, aby nové učení a očistěné služby Boží zavedl. V Nassavsko-Weilbursku zavedl reformaci Filip III., hrabě z Nassavy a Saarbrückenu Erhardem Schnepfem, Goltwurmem a Vavřincem Stephanem a přistoupil r. 1537. k šmalkaldskému spolku²⁾.

Císař Karel V. odebral se s kardinálem Contarenem do Italie, sešel se s papežem v Lucce, rozmlouval s ním o překážkách sněmu církevního a míru s Francií a podnikl v listopadu 1541 druhou nešťastnou výpravu proti Tunisu a Alžiru. Papež vyjednával s králem Ferdinandem o Interimu, aby byl odstraněn, a o koncilu, který Němci v Německu mítí chtěli, a poslal k sněmu špýrského nuntia Morona s důkladnými instrukcemi³⁾, který v únoru 1542 do Špýru přišel. Špýrský

¹⁾ Riffel II. 721. sqq.

²⁾ l. c. 723. nota.

³⁾ Le Plat III. 127.

Kryštofek, Dějepis III.

sněm rokoval o pomoci proti Turkům, kterou si protestanté značnými ústupky draho zaplatiti dali. Jejich násilnictví proti Naumburku-Žiči a Brunšviku bylo schváleno, a všechny processy při nejvyšším soudě proti nim zavedené zastaveny. Císař pokročil ve své mírnosti na novém sněmu špýrském roku 1544. přes meze své moci k veliké nelibosti katolíků; byl slíben národní koncil nebo říšský sněm, na němž všichni návrhy na opravu církve podávati budou moci. Papež Pavel III. stěžoval si brevem od 24. srpna 1544 k císaři na jeho počínání ¹⁾).

Císař, poraziv pomocí protestantských knížat francouzského krále Františka I. a přinutiv ho k míru crespýckému (18. září 1544), staral se zas o rozepsání všeobecného církevního sněmu, který papež položil ke dni 15. měsíce března 1545 do Tridentu. Ale protestanté sesilivše se přístupem Fridricha II., falckého kurfirsta, zamítli jej na sněmu říšském ve Wormsu v březnu 1545, poněvadž prý jsa papežem svolán, svobodným a řádným není; rozšiřovali spis od Melanchthona na rozkaz saského kurfirsta složený s důvody, proč rozepsaný sněm obelati nemohou ²⁾, a kurfirst saský dal Lutherův spis: „Wider das Papstthum, vom Teufel gestift“ ³⁾ svými radami k veliké rozhořčenosti katolíků rozdávat. Spis měl dřevorytinu, kde papež s oslíma ušima na trůně v papežském rouchu seděl a čerty obklíčen byl, z nichž jedni špinavým kbelíkem ho korunovali a druzí do pekla dolů táhli ⁴⁾. Císař na újmu vážnosti

¹⁾ Raynaldus ad an. 1544. n. 7.; Le Plat III. 237.

²⁾ Causae, quare et amplexi sint et retinendam ducant doctrinam — (Conf. Aug.) et quare iniquis iudiciis collectis in synodo Trid., ut vocant, non sit assentiendum. Viteb. 1546. Opp. IV. 772.

³⁾ Walch XVII. 1278.

⁴⁾ Takové karikatury hotovil Lukáš Cranach dle návodu Lutherova, který k nim nadpisy a podpisy skládal. Na jednom takovém obrázku jede papež v celém svém slavnostním rouchu na svini, a žehná pravou rukou kouřící hromadu lejna, jež na levé ruce drží, a po kterém svině rypák natahuje. K tomu zhotovil Luther podpis:

„Saw du musst dich lassen reiten
Und wohl sporen zu beiden Seiten,
Du wilt han ein Concilium
Ja dafür hab dir mein Merdrum.“

Na jiném obrázku věší kat papeže a tři kardinály na šibenici a čtyři čerti obletují je, aby duše do pekla odnesli. Luther připojil nadpis: „Würdiger Lohn des allersatanistischen Papstes und seiner Cardinäle.“ Janssen III. 544 n. 4. — Většího sprostáctví nad toto Lutherovo mysliti si nelze; četní myslili, že se smysly pomínul.

začatého všeobecného sněmu k nelibosti papeže a tridentských otcův, ustanovil novou náboženskou rozmluvu a rozepsal ji do Řezna, kde 27. ledna 1546 začala. Se strany protestantů byli mluvčími: Jiří Major, Pistorius, Schnepf a Frecht; se strany katolické: zpovědník Karla V., učený dominikán Malvenda, kolínský karmelitán Eberhard Billik, augustiniánský provinciál Jan Hofmeister a Jan Kochlaeus; předsedy byli eichstadtský biskup Mořic a Fridrich, hrabě z Fürstenberku. Katolíci popírali platnost učení o ospravedlnění smluveného před pěti lety k veliké nelibosti protestantů, kteříž jeho pomocí a ústupkem kalicha a manželství duchovních zvítěziti chtěli. Rozmluva byla trpkým hašteřením. Když císař biskupa Julia Phluga též za předsedu k oběma jmenovaným připojil a tajnost kollokvia a víc ústní jednání nežli písemní předepsal, užili toho protestanté, aby kollokvium zmařili. Nečekajíce příchodu císařova, který říšský sněm do Řezna rozepsal, opustili sasští theologové na rozkaz svého kurfirsta 20. března 1546 město, jejich příkladu následovali ostatní protestantští theologové, a bylo po kollokvii¹⁾.

Blížila se doba, aby původce všech vypsanych nepokojů, zmatkův a bouří na poli politickém a církevním před Bohem z toho odpovídal. V posledních dobách neměl Luther na průběh událostí žádného rozhodného vlivu, který kurfirst saský a lantkrabě hessenský vykonávali. Ve svém výstupu proti církvi nenalézal sám pokoje, nerceme jiní; s hrůzou viděl ovoce převratu, který způsobil; staré svazky církevní byly roztrhány a světští úředníci vedli správu nové církve; veškeren mravní a společenský život zdivočil, neřesti a ohavnosti rozmáhaly se na všech stranách. Ani své hlavní působiště Wittenberk nemohl opravit: „Žijeme v Sodomě a Babylonu“ psal anhaltskému knížeti Jiřímu, „všechno stává se denně horším“²⁾. Nevázanost četných studentův a občanů ve Wittenberku dohřála ho konečně tak, že roku 1545. Wittenberk opustil a do Meziбору se odebral, nechtěje více tam se navrátiti. Ke konci července 1545 psal své manželce: „Pryč z této Sodomy, raději

¹⁾ Acta colloquii Ratisbon. ultimi verissima ratio. Ingoldst. 1546. (tištěna na císařský rozkaz). — Zpráva Majorova (Wittenb. 1546) a Bucerova ap. Hortleder I. cap. 40, 41; Walch XVII. 1529. Srv. o všem Walch XVII. 1477—1542; Seckend. I. III. § 132. a addit. 1—3; Riffel II. 742, sqq.

²⁾ De Wette V. 722.

chci se potulovati a vyžebřaný chléb jísti, nežli ve svých starých dnech z nehodného života ve Wittenberku se mořiti a nepokojným činiti“¹⁾). Na prosby kurfirstovy vrátil se sice zpět, ale již v prosinci hrozil znova svým odchodem²⁾). Se svými starými druhy a bojovníky proti církvi žil v samých sporech, poněvadž všechny jeho výpovědi a výklady Písma sv. za pravé uznávati nechtěli. Každý jejich odpor rozčiloval jej a dělal mrzutým a těžkomyslným.

Tu blížila se smrt. Mansfeldští hrabata špatně hospodařice, přišli na mizinu a chtěli si tím pomoci, že měděné a stříbrné doly svých poddaných si přivlastňovali. Luther, jehož příbuzní zde účastněni byli, měl býti rozhodčím a cestoval do Eislebenu. V Halle pohněval ho pohled na mnichy, které tam v hábitech viděl, a napomínal 25. ledna 1546 s kazatelny městskou radu, aby „ty kluky, prašivé a všivé mnichy, z města vyhnala“³⁾). Na další cestě dohřáli ho židé, proti nimž již dříve spisem: „vom Schem Hamphoras“⁴⁾) vyzýval lid, aby jejich synagogy vypálil, domy zbořil, jim všechny peníze a klenoty odňal a je jako vzteklé psy ze země vyhnal, a teď hrozil jim, že proti nim s kazatelny působiti bude⁵⁾). V Eislebenu nedožil se žádné radosti, vida v zámku samé obžerství a pijáctví. Umřel tam v noci 18. února 1546, dle odhalení katolíkův oběsiv se⁶⁾). Nenáviděl papežství z celého srdce do posledního

¹⁾ l. c. V. 753.

²⁾ Burkhardt: Luther's Briefwechsel 475—476. 482.

³⁾ Janssen III. 548.

⁴⁾ Walch XX. 2529.

⁵⁾ De Wette V. 610, 784.

⁶⁾ Srv. mou rozpravu „Smrt Lutherova“ v Časopise kat. duchovenstva 1892. str. 23. sqq. — Paul Majunke: Luther's Lebensrede. 5. Aufl. Mainz. 1891. — Týž: Luthers Testament an die deutsche Nation. Seine letzten Schriften, seine letzten Worte und seine letzte — That. Mainz. 1891. — Týž: Die historische Kritik über Luthers Lebensende. Mainz. 1891. — Týž: Ein letztes Wort an die Luther-Dichter. Mainz. 1891. — Ještě byla mrtvola Lutherova doma, když již, jak praví jeho chvalořečník Michal Coelius ve své pohřební řeči o něm, dne 20. února 1546, mnozí lidé vykřikovali, že „byl mrtvým v posteli nalezen“, a „že ďábel ještě více lečjakých a horších lží si vymyslí, poněvadž prý mu nejde o Luthera, než o jeho učení.“ Tedy hned po smrti Lutherově kolovaly o ní nepěkné pověsti, které, poněvadž Eisleben bylo městem zhola lutherským, odnikud jinud vzniknouti nemohly, leč z okolí Lutherova: od jeho služebníků, kterých bylo několik, a lidí, kteří při jeho smrti byli, nebo hned po ní k mrtvole se dostavili. Soubor těchto pověstí, u katolických spisovatelů zaznamenaných, jest: že „Luther náhlou, neočekávanou a při tom

bídnou smrtí zahynul“; „že bylo viděti na mrtvole zkroucení úst (*tortura oris*) a pravou stranu nasmahlou“ (*infuscatum*; zpráva *cujusdam civis Mansfeldensis*, v mojí uvedené rozpravě, str. 26.); „že měl vyplazený jazyk jako oběšený člověk“ (*Claudius de Saintes*, v mé rozpravě l. c. str. 31.); „že měl zkroucená ústa, zčernalé tváře (*maxillas nigricantes*), krk červený a docela zpitvořený, jakoby jej byl někdo uškrtil.“ (*P. Coster S. J.* r. 1570; zpráva z kruhů Mansfeldské hraběnky, l. c. str. 32.) Vlastní způsob smrti Lutherovy zůstal tajemstvím, ke kterémuž jenom několik osob, jež při jeho lůžku stály, klíč měly. To trvalo přes 40 let až do r. 1592., kde znamenitý katolický obránce a dějepisec Tomáš Bozius (Bozo) povstal a zprávu o smrti Lutherově od očitého svědka, vlastního jeho služebníka, veřejnosti podal, řka ve svém znamenitém díle: „*De signis ecclesiae*“ (v Římě a Kolíně, 1592, 1593, T. II. lib. XXIII. cap. 3.) takto: „Luther, když se večer stkvěle navečeřel a vesel spáuku se odevzdal, zahynul téže noci zardoušen. Slyšel jsem to, což dříve sotva tak známo bylo, svědectvím jeho služebníka, kterýž jsa chlapcem tenkrát mu posluhoval, a v dřívějších letech k našim se navrátil, že Luther sám provazem bídnou smrt si učinil; ale hned že byla všem domácím, kteří věc znali, přísaha dána, aby této události neroznášeli, pro čest evangelia“ (*Lutherum sibimetipsi laqueo iniecto necem miserrimam attulisse*; sed datum protinus cunctis domesticis rei consciis ius iurandum, ne factum divulgarent; v mojí rozpravě l. c. str. 35.) Tato zpráva, vnějšími i vnitřními důvody zaručená, nalezla u katolických spisovatelů veškerou víru.

Brzo potom bylo samo znění výpovědi, sluhou Lutherovým učiněné, známo. Ona výpověď byla sepsána, v opisech rozšířena a též do Říma zaslána. Nejprve dal ji vytisknouti františkán Jindřich Sedulius, kterýž si ji ve Freiburgu v Breisgavě opsal, ve svém díle „*Praescriptiones adversus haereses*.“ Antverpieae, 1606, cap. XVIII. § 27., ujistiv se o její autenticitě, neboť praví, že ji dostal od hodnověrného muže (a *fide digno viro*).

Tato rozhodná odpověď zní takto: „Jistého sluby Martina Lutheru, otázaného od jistého zbožného muže na smrt svého pána Martina, upřímná odpověď a pravé vyznání: Povzbuzují sice k odvržení všeho strachu před lidskou nevolí neb urážkou a nabádají k náležitému vydání svědectví zbožné prosby: ale mnohem usilovněji dohání mne k tomu úcta k nejvyššímu Božství a všem Svatým. Víím dobře, že všude jest vydávati slávu podivným skutkům Božím a mně poslouchati více rozkazu Božího nežli příkazu lidského. Tedy, ačkoli mně velmi těžce Velikáni Německa hrozili, abych nikomu ze smrtelníků brozný konec svého pána, Martina Lutheru, neoznamoval: nezatajím toho přece, ale zjevím to ke cti Kristově, a vypravím ke vzdělání veškeré katolické církve, co jsem sám viděl a mezi prvními zvěděl, a knížatům v Eislebách shromážděným oznámil, nejza nenávisť k nikomu hnán, ani láskou nebo přízní povzbuzen. — Stalo se tedy, když Martin Luther jednou mezi znamenitějšími Velikány (Heroës) své chuti více popustil, skoro opilý od nás spat veden a na lůžko položen byl, že my přáli mu dobrého spáuku, odešli pak do své komory a tam tiše usnuli, nic zlého neb osudného netušíce. Ale druhého dne navrátivše se ku pánu, kterému jsme při oblékání pomáhávali, viděli jsme — probůh! téhož svého pána Martina vedle jeho lůžka visícího a bídně oběšeného (*Martinum juxta lectum suum pensilem et misere strangulatum*). Při tomto zajisté brozném pohledu na oběšení byvše nesmírnou hrůzou zachváceni, nerozpakovali jsme se přece dlouho; spěchali jsme k jeho včerejším spolupitákům

a knížatům a oznámili jim bídný konec Lutherův. Oni ne menším, nežli my strachem byvše zachvácení, začali všechno slibovati a mnoho domlouvati; především abychom o věci stále a věrně mlčeli, by nic na jevo nevyšlo; pak abychom ohyznou mrtvolu Lutherovu provazu zbavili a na lůžko položili; a konečně abychom mezi lidem rozšiřovali, že můj pán, Martin, náhlou smrtí z tohoto světa odešel: což na prosbu oněch knížat, a ne jinak, nežli jakož onino strážcové u Božího hrobu, velikými sliby jsouce porušeni, byli bychom činili, — kdyby jakási nepřemožitelná síla pravdy jinak nebyla přesvědčila: která sice ze strachu před lidmi, nebo z úcty, nebo nadějí na zisk někdy tlačena býti může, ale pro pichlavý osten náboženství nebo svědomí navždy potlačena býti nemůže.“ (Viz toto znění v mojí uvedené rozpravě str. 36., 37.; latinský originál l. c. str. 37.; — ap. Majunke, *Luther's Lebensende* p. 94., 95., p. 28. n. 1.; *Luthers Testament* str. 207.—209.)

Theodor Petrejus, kartusian, přijal hlavní místo výpovědi Lutherova služebníka o oběšení jeho pána do svého spisu „*Catalogus haereticorum*“ (v Kolíně r. 1629.) a připojuje k tomu ze své strany (pag 120): „což i já v pravém jistém spise naší kolínské knihovny poznamenáno jsem viděl“ (quod et ego in iusto quodam bibliothecae nostrae Coloniensis scripto consignatum vidi. Ap. Majunke, *L. Lebensende* str. 28.; *L. Testament* str. 211.; moje rozprava l. c. str. 39.) Při tom jest uvážiti, že spis Petrejův jakož i díla Boziovo a Seduliovo trojí approbace dosáhly: státní, t. j. císařské a dvojí církevní, totiž biskupské a od vrchních řeholních. Na žádný způsob nebyla by žádná z těchto approbací byla udělena, kdyby censorové nebyli bývali přesvědčeni, že spisovatelé mají pravdu se svými zprávami, které ve světě největší podivení vzbuditi musily. Spisovatelé v 17. století, majíce zase trojí onu approbaci, přijali zprávu Seduliovu beze všech rozpaků do svých spisů.

Skutku Lutherovu nebude se nikdo diviti, kdo vnitřní rozervanost a myšlenky jeho na samovraždu uváží. (Srv. § 3. mé uvedené rozpravy l. c. str. 40.) Obrana Luthera protestanty na odhalení katolíků jest velmi chatrnou; rozhodnou výpověď očitého svědka, služebníka Lutherova, pomíjejí nebo vyhýbají se jí, tak jakoby nebyla. (Srv. § 4. mé rozpravy l. c. str. 98.)

První protestantští svědkové o smrti Lutherově, kteří chtějí býti „očitými“ svědky, jsou velmi kalnými prameny (viz je v mojí rozpravě v § 5., a ap. Majunke, *L. Testament* str. 113.—149.); co praví jeden, vyvrací druhý a prohlašuje za nepravdu, jakkoli se umluvili. Pro špatné pověsti o smrti Lutherově, které hned do veřejnosti vnikly, sestoupili se tři kazatelé, kteří v okolí Lutherově byli: jeho spolustolovník a famulus Jan Aurifaber; Justus Jonas, superintendent a hlavní kazatel při kostele Panny Marie v Halle; a Michal Coelius, dvorní kazatel Mansfeldský a sestavili společnou zprávu o posledních dnech života a smrti svého mistra, která má název „*Historia o křesťanském skonání ctihodného pána Dra Martina Luthera*“ (viz ji v mojí uvedené rozpravě v § 6.; ap. Majunke, *Luther's Lebensende* str. 56.—68.; *L. Testament* str. 149.—160.), a to ještě pohlížejíce na mrtvolu Lutherovu. Tento spis byl v statisících výtiscích rozšířen, úřadně ke dvorům zaslán a do cizích jazyků přeložen. Později byl ke spisům Lutherovým na konec připojen, a jest všem protestantským spisovatelům hlavním pramenem o smrti Lutherově. Katolíci odkryli báji „*Historie*“, kterouž očitý svědek, služebník Lutherův, svou výpověď o oběšení Lutherově na dobro zvrátil a holou pravdu odkryl. (Srv. úvahu o „*Historii*“ v mojí uvedené rozpravě v § 7.)

dech a měl všechno za dovolené, čím by se oklamalo¹⁾. Ale upíraje papeži a církvi veškerou pravomocnost, přivlastňoval si ji sám, a chtěl býtí větším papežem, nežli jest papež sám. Pln nadutosti nazval se ve své závěti „notářem Božím a svědkem jeho evangelia,“ kterémuž jest věřiti²⁾. Netrpěl žádného odporu a pronásledoval se vší krutostí každého, kdo jinak smýšlel nežli on. Na svých odpůrcích žádal, aby své poslání zázraky dokázali, ale sám svého poslání žádným zázrakem nedokázal; učiní prý to papežencům jako Kristus židům a neukáže jim žádných zázraků; prosil prý Boha, aby pro něj a skrze něj žádných zázraků nečinil, aby se nevyvýšoval.

Pokud nebezpečenství mu hrozilo, byl nasmělým a bázlivým, ale maje záda kryta, byl potom smělým, hrubým a drzým.

Svou vnitřní cenu sám naznačil, píše své manželce: „Žeru jako Čech a chlastám jako Němec, budiž to Bohu poručeno“ (ich fresse wie ein Beheme und saufe wie ein Deutscher, das sey Gott gedanckt)³⁾. Liboval si v necudných řečích, obcoval rád s hezkými ženskými až k mrzutosti svých stoupencův a nenáviděl Slovanů⁴⁾. Toto všechno dokazuje, že reformatorem býtí nemohl, třeba byl přímým, nezištným, pracovitým, výmluvným a vtipným.

Od roku 1526. zlobí se Luther na celý svět a nařiká ve svých listech a kázáních na všechny stavy, měšťanstvo a se-

¹⁾ List k Janu Langeovi 1520: „Nos hic persuasi sumus ad Papatum decipiendum omnia licere.“ De Wette I. 478. Svůj výrok: „Pestis eram vivus, moriens ero mors tua Papa“ (De Wette V. 57.) opakoval Luther krátce před svou smrtí, a jeho stoupenci dali jej jako prorocství na pamětní mince raziti.

²⁾ Praví tam: „Notus sum in coelo, in terra et inferno, et auctoritatem ad hoc sufficientem habeo, ut mihi soli credatur, quum Deus mihi homini licet damnabili et miserabili peccatori ex paterna misericordia Evangelium filii sui crediderit dederitque, ut in eo verax et fidelis fuerim, ita ut multi in mundo illud per me acceperint et me pro doctore veritatis agnoverint, spreto banno papae, Caesaris, regum, principum et sacerdotum, imo omnium daemonum odio. Quidni igitur ad depositionem hanc in re exigua sufficiat, si adsit manus meae testimonium et dici possit, haec scripsit D. Mart. Luther, notarius Dei et testis Evangelii ejus.“ Ap. Seckend III. 641.

³⁾ Burkhardt: Dr. M. Luther's Briefwechsel. Leipz. 1866 str. 357.

⁴⁾ De Wette II. 49; IV. 271 a 276. Tak psal hrabě Hoyer z Mansfeldu hraběti Oldřichovi z Helfenšteina již roku 1522: „On prý byl ve Vormsu dobře lutherským; ale našel, že Luther klukem (lauter Bube) jest; neboť se ožírá, jak jest Mansfeldských obyčejem; má rád krásné paní u sebe, hraje na loutnu a vede lehkomyšlný život, pročez docela odpadl.“

dláky, vyjma svého zeměpána, že jeho evangeliem opovrhují. Jeho oblíbenost u lidu sahá sotva přes rok 1525. a skončila se selskou válkou. Ovoce jeho vystoupení: církevní statky a biskupskou pravomocnost přivlastnili si knížata, ale potom nedbali na něj. Jeho vítězný pochod do Vormsu změnil se po devíti letech. Neoblíbenost jeho u saského lidu byla veliká, že si ani z brány města vyjítí netroufal. Jeho starý otec v Eis-leben u onemocněl a přál si ještě jednou svého syna vidět. Luther psal mu 15. února 1530: „Rád bych k vám přišel, ale moji dobří přátelé srážejí mne s toho, a já sám musím na to pomýšlet, abych Boha nepokoušel; neboť víte, kterak páni a sedláci proti mně smýšlejí.“ Když tento list ještě jednou četl, připojil na okraji listu, co vlastně tím myslí, říká: „K vám bych mohl přijít, ale nazpět bylo by to s nebezpečenstvím“ (zu euch möcht ich kommen können; aber wieder heim wollt es fährlich seyn)¹⁾. Lid byl v srdci oddán starému náboženství; Luther praví roku 1532.: „že jest s to, aby dvěma nebo třemi kázáními lid zase do papežství uvedl a nové mše a pouti zařídil“²⁾. Podobně vyjadřoval se častěji. Sňatky duchovenstva nebyly u lidu oblíbeny. Luther praví o tom: „Není vidět nic dobrého ani radostného na duchovních; kteří v manželském stavu žijí, bývají v opovržení a vyhánění“³⁾. Wittenberští právníci učili ve svých přednáškách, že manželství kněží plného práva nemá; pročez vlastně ničím jiným není, leč souložnictvím. Proto po smrti takových duchovních nechtěli přibuzní jejich děti připustiti k dědictví, které si sami přivlastňovali⁴⁾. Tohoto případu bál se i Luther, obrátil se ke kurfirstovi ve své závěti a učinil jej vykonavatelem jejím. Kurfirst potvrdil ji a dodal, že bude platiti, byť některé právní formality chyběly⁵⁾.

Luther umíraje, zanechal po sobě manželku, čtyři děti: Jana, Martina, Pavla a Markétu, a jmění kolem 9000 zl.; dvě děti zemřely za jeho života. Jeho manželka zemřela v Torgavě 20. prosince 1552. Po smrti Lutherově přišla rodina do bída a dostávala podporu od krále dánského Kristiana III.

¹⁾ De Wette III. 550.

²⁾ Walch VII. 913.

³⁾ Walch XXII. 49.

⁴⁾ Corp. Ref. III. 366. z roku 1537.

⁵⁾ Hist.-pol. Blätter sv. 60. str. 131.

S bídou rodiny, kteráž u cizího krále o milost žebrovala, špatně shoduje se oslava Lutherova jeho stoupenci; byl nazýván „pro-rokem, druhým Samuelem, třetím Eliášem a divotvůrcem,“ razila se mince k jeho cti s nápisem: „Propheta Germaniae, sanctus Domini,“ oslavoval se spisy a v mnohých kostelích byla jeho podobizna zavěšena¹⁾.

§ 432. Šmalkaldská válka; augsburský Interim; sváta kurfiršta Mořice; augsburský náboženský mír (1555); odstoupení, smrt a povaha císaře Karla V. († 1558²⁾).

Mezi řezenskou náboženskou rozmluvou měli Šmalkaldští sjezd ve Frankfurtě, na němž sněm Tridentský 13. prosince 1545 započatý zamítli. Císař odebral se do Řezna, kamž říšský sněm rozepsal, přišel tam s malým průvodem 10. dubna 1546, ale nenalezl tam žádného knížete. Na opětné rozepsání sněmu sešlo se několik knížat osobně, ale Šmalkaldští dali se posly zastupovati. Dne 5. června začal císař s malým shromážděním sněmovati a nařikal na zmar tolika svých prací a obtíží. Katoličtí knížata žádali, aby císař církevních věcí koncilu ponechal a protestantské říšské stavy pohnul, aby se mu podrobili. Císař vytýkal protestantům jejich násilnosti, kteří mu odpovíděli, že nic nespravedlivého a proti evangeliu nespáchali; pohanství a veřejné modlářství trestati káže prý Duch sv. v Písmě³⁾. Trpělivost císařova byla vyčerpána. Za tohoto stavu věci nezbylo mu nic jiného nežli válečně proti protestantům

¹⁾ Janssen III. 549. n. 3.

²⁾ Camerarii Com. belli Smalcald. graece scrip. ap. Freher III. 557. — Hahn: Gesch. des schmalkald. Krieges. Leipz. 1837. — Don Luis de Avila y Zuniga: Gesch. des schmalkald. Krieges. Aus dem Span. Berlin. 1853. — Jahn: Gesch. des schmalkald. Krieges. Leipz. 1857. — Th. Herberger: Seb. Schertlin v. Burtenbach und seine an die Stadt Augsburg geschriebenen Briefe. Augsb. 1852. — Leben und Thaten des H. Seb. Schertlin v. Burtenb. durch ihn selbst beschrieben ed. von Ottmar F. H. Schönhuth. Münster. 1858. — Bardenstein: De bello imperatori a Mauritio illato. Argentor. 1710. — Brandt: Vindiciae Mauritianae. Jen. 1617. — Langenn: Moritz, Churf. v. Sachsen u. seine Zeit. Leipzig. 1841. 2 Bde. — Cornelius: Zur Erläuterung der Politik des Churfürsten Moritz von Sachsen. (Münch. hist. Jahrbuch. 1866. str. 259. sq.) — W. Wenck: Die Wittenberger Capitulation von 1547. (Sybels hist. Ztschr. 1868. sv. 20. str. 53. sq.) — Maurenbrecher: Zur Beurtheilung des Moritz v. S. (ibidem str. 271.). — Riffel II. 744. — Janssen III. 553.—738.

³⁾ Janssen III. 564—566.

vystoupiti nebo se poděkovati. Císař rozhodl se k válce a poslal tridentského kardinála Madruzzia ku papeži vyjednávat s ním o spolek, který byl 26. června 1546 učiněn. Papež zavázal se vyplatiti 200.000 zlatníkův a povolil 12.000 mužův italské pěchoty a 500 lehkých jezdců na 6 měsíců na své útraty a velikou církevní berni ze Španěl¹⁾ S německými knížaty a Švýcary vyjednával císař sám a získal saského vojvodu Mořice a braniborské markrabata Jana z Kostřína (Küstrin) a Albrechta z Barutu (Baireuth). Mořic následoval roku 1541. po svém otci Jindřichu ve vládě vojvodství; byv vychován na dvoře svého strýce Jiřího, choval velikou nelibost k saskému kurfirstu Janu Fridrichovi, ale poznávaje výhody, které protestantství zeměpánům podávalo, byl pro ně protestantem; k tomu měl ještě dceru lantkraběte Filipa za manželku. Císař poznal Mořice jako statečného bojovníka ve válce s Francií a naklonil ho sobě, představiv mu, že s dobrým svědomím šmalkaldský spolek opustiti může, poněvadž koncil zamítl. Mořic učinil 19. června 1546 s císařem spolek, a zavázal se, že usnešením všeobecného církevního sněmu se podrobí, pokud to ostatní říšští knížata učiní. Císařovy přípravy k válce nezůstaly Šmalkaldských tajny, kteří nad nimi své podivení vyslovili. Císař odpověděl jim svým místokanclérem Navesem, že poslušným svou milost, ale neposlušným svou moc ukáže. Šmalkaldští přijali odpověď císařovu za výpověď války a strojili se k ní usilovně. Augsburští a Ulmští, majíce v čele zkušeného Sebestiana Schärtleina, spěchali do Tyrol a obsadili 10. července 1546 ehrenberský průsmyk, aby pochod italského vojska zamezili. Jiný spolkový vůdce Heydeck pustošil krajiny dunajské. Dne 20. července vydal císař říšskou klatbu na saského kurfirsta a lantkraběte Filipa²⁾, kteří mu z Donauwörthu, jež obsadili, výpovědi války odpověděli. Papež vybízel knížata, aby k jeho spolku s císařem přistoupili³⁾, a sliboval všem katolíkům odpustky, kteří císaři pomáhati budou⁴⁾. Za to dali protestanté konati veřejné modlitby proti papeži a císaři⁵⁾, jakožto nepřátelům slova Božího. Stav císařův nebyl zrovna

¹⁾ Raynaldus ad an. 1546 n. 94. — Le Plat III. 434. — Walch XVII. 1822. — Janssen III. 568.

²⁾ Walch XVII. 1834. — Le Plat III. 459.

³⁾ Le Plat III. 437—446.

⁴⁾ Le Plat III. 456. — Walch XVII. 1827.

⁵⁾ Walch XVII. 1832.

utěšený; stál v Řezně s 8000 pěchoty a několika sty jezdcův a nedaleko nepřítel s 50.000 mužů. Císař musil opustiti Řezno a odtáhnouti do Landshutu, aby od Italie odtržen nebyl. Tohoto okamžení nepoužili nepřátelé; císař sesíliv se, přitáhl opět do Řezna a hledal teď sám nepřítele bera se podél Dunaje. U Ingolstadtu přiblížila se obě vojska k sobě, ale bitvy nesvedla. Rozmnoživ svou moc nizozemským vojskem dobýval císař jednoho města dunajského po druhém, a když císař Augsburk ohrožoval, odvolali Augsburští Schärtleina od spolkového vojska. Náčelníci šmalkaldští ponechali jihoněmeckých knížat a měst jejich osudu, kteří teď u císaře za milost žebrovali.

Do zemí kurfirsta saského vpadli král Ferdinand a vojvoda Mořic, kterému císař důstojnost kurfirstskou slíbil. Ale kurfirst vypudil je, jal markraběte Albrechta, kterého císař jim se 6000 muži ku pomoci poslal, a ohrožoval docela Čechy. Císař spěchal v dubnu 1546 přes Čechy do Sas, přešel 24. dubna Labe u Mühlbergu a porazil kurfirsta na tamější rovině lochovské hroznou porážkou. Nebyla to bitva ani potyčka, „ale porážka v hanebném útěku“. Kurfirsti ztratili všechny prapory i hlavní prapor svého válečného pána, 2000 pěchoty a přes 500 jezdců, kteří na bojišti zůstali, 21 děl a 600 vozů s prachem, nábojem a jinými potřebami; kdežto ztráta císařských byla asi 50 mužův i s těmi, kteří později na obdržené rány umřeli¹⁾. Patrně nechtěli kurfirsti proti císaři bojovati. Kurfirst byl jat a jako neposlušný man k smrti odsouzen, ale císař dal mu na radu mladšího Granvelly, biskupa z Arrasu, vévody Alby a některých knížat milost a učinil s ním wittenberskou kapitulaci; kurfirst musil se vzdáti kurfirství a zůstatí v zajetí císařově do jeho libosti a větší část jeho zemí s důstojností kurfirstskou připadla Mořicovi, menší část s městy Eisenachem, Výmarem, Jenou a Gothou zůstala jeho dětem. Po wittenberské kapitulaci podrobily se Hamburk a Lubek, jenom Magdeburk vzdoroval, kterýž císař chtěl oblehnouti, ale k svému pozdějšímu neštěstí upustil od toho. Z Wittenberka odebral se císař do Halle, kamž 10. června vjel, a vyslal odtud vojsko do Naumburku dosadit řádného biskupa Phluga na jeho stolec. Vida nezbytí vyjednával lantkrabě Filip s císařem o smír, přišel 18. června do Halle,

¹⁾ Janssen III. 604.

padl 19. června před císařem na kolena, odprosíl ho, zachoval své země, ale musil zůstatí v zajetí císařově.

Císař byl na vrcholu své moci, které teď použití měl, aby svým právním závazkům dosti učinil; ale opominul toho. V úmluvě s papežem zavázal se císař, že s pomocí papežovou protestantské stavý k uznání církevního sněmu a ku poslušnosti papežské stolice zbrani přinutí, a s nimi bez svolení papežova žádné smlouvy, víře a církvi škodlivé, neučiní. Ale těmto závazkům nedostál císař, nečině ve svých smlouvách s protestantskými městy a knížaty žádné řeči o náboženství. Papež stěžoval si na to u císaře, jakož i jeho nuntius Verallo. V Římě domýšleli se právem, že císař pomocí papežovy používá, aby svou vlastní moc rozmnožil; k tomu přistoupily ještě neshody mezi císařem a papežem o věcech italských, pročež papež, když šestiměsíční smlouva v prosinci 1546 uplynula, nechtěl ji prodloužití.

Poněvadž Tridentští otcové převahy císařovy se báli, a v Tridentu nakažlivá nemoc vypukla, byl sněm z Tridentu do Bologně přeložen k veliké rozhořčenosti císařově. Za této napjatosti mezi císařem a papežem začal 1. září 1547 říšský sněm v Augsburku, aby náboženské a světské věci urovnal. Císařská proposice zněla, „jakoby žádné války a žádného vítězství nebylo“. Císař chtěl bez ohledu na papeže a církevní sněm ze své vlastní moci náboženské spory urovnati, a dal biskupem Juliem Plugem, Michalem Hellingem, světícím biskupem mohučským a Janem Agrikolou, dvorním kazatelem braniborského kurfirsta Jáchyma II., novou sjednocovací formuli vypracovati. Tato formule sluje „Augsburský Interim“¹⁾, a měla všechny až do výsledku všeobecného církevního sněmu vázati. Tento Interim podával články víry ve smyslu v celku katolickém, ale v učení o ospravedlnění, ačkoliv již sněmem Tridentským přesně vyměřeno bylo, lutheránčil, a povoloval protestantům kalich a jejich duchovním manželství až do rozhodnutí koncilu. O zabavených církevních statcích protestanty nedělo se žádné zmínky, které tak mlčky jejich uchvatitelům ponechány byly. Formule

¹⁾ Raynaldus ad a. 1548 n. 59; Le Plat IV. 32; Goldast: Const. imp. I. 518; Pallav. I. X. c. 17. — Bieck: Das dreifache Interim. Leipzig. 1721. — J. A. Schmidt: Hist. interimistica. Helmst. 1730. — A. Dürr: Formula reformationis a Carolo V. in comitiis Aug. 1548 statibus eccl. oblata cum comment. Mog. 1782. — A. Müller: Formula sacrorum emendandorum in Comitiis August. a. 1548. a Julio Pflugio proposita. Lips. 1803.

byla 15. května 1548 v schůzi říšských stavů prohlášena, a potom do říšského nálezu z 30. června 1548 přijata. Též byl přítomným biskupům návrh o církevní opravě předložen a potom prohlášen.

Augsburský Interim, jako každá polovičatost, nelíbil se nikomu, ani katolíkům, nerceme protestantům; papež prohlásil jej za přehmat do svých práv; biskupové, duchovní a katolíci vůbec nemohli oželeť ztráty církevních statků; braniborský markrabě Jan z Kostřína a falckrabě Wolfgang ze Zweibrückenu ohražovali se přímo proti němu, rovněž města Lubek, Hamburk, Bremy, Luneburk, Kostnice, jmenovitě Magdeburk. Na střední cestu nastoupil nový kurfirst saský Mořic, kterýž jej svým zemským stavům a theologům předložil, spolu si přeje, aby zbytečných obtíží nečinili. Melanchthon těšil se mezi theology největší vážnosti a učinil rozdíl mezi věcmi podstatnými a nepodstatnými (adiaphora); tyto jest přijati z poslušnosti k císaři, jako na př. obřady a obyčeje; „podstatné“ věci přispůsobil tak, že i lutheránské svědomí upokojiti se mohlo; o ospravedlnění bylo řečeno: že „Bůh nepůsobí s námi jako s nějakým strojem, ačkoliv jenom zásluhy Kristovy nás ospravedlňují; Bohem přikazované skutky jsou dobré a nutny, tři božské ctnosti: víra, naděje a láska jsou ku spasení potřebny; biřmování a poslední pomazání, slavnost Božího Těla a zdržování se masitých pokrmů v pátek a v sobotu večer jest přijati, mši dle starého způsobu, ale s německými kostelními písněmi sloužiti a biskupskou pravomocnost uznati.“ Toto dobrozdání Melanchthonovo a jeho přátel Ebera, Bugenhagena, Jiřího Majora a Pfeffingera¹⁾, schválili v prosinci 1548 zemští stavové v Lipsku shromáždění, kteréž odtud „Lipským Interimem“ sloulo. Z této povolnosti jest viděti, že Luther byl již mrtev. Proti Interimu vystoupil Matěj Flacius, učenník Melanchthonův; opustiv Wittenberk odebral se do Magdeburku, bojoval odtud proti Interimu a jeho skladatelům, a vyvolal tak zvané „adiaforské spory“. Interim narážel u četných protestantských kazatelů na veliký odpor, a kde byl zaveden, bylo to pouze na oko na oklamání císaře (figmentum obsequii)²⁾. Kurfirst Mořic prohlásil svůj „Lipský Interim“, nečině v ediktu zmínky o

¹⁾ *Expositio eorum, quae theologi Viteberg. de rebus ad religionem pertinentibus monuerint.* Viteb. 1549.

²⁾ Jausen III. 637. n. 4.

papeži a biskupech. Však i po Interimu a Lipském Interimu zůstalo všechno, jak bylo před válkou. V Sasku, psal Melanchthon, koná se všechno v kostele tak, jako před 20ti lety, na změnu nemyslí nikdo ¹⁾).

Po smrti papeže Pavla III. († 1549) dosedl 7. února 1550 na apoštolský stolec Julius III., který koncil z Bologně do Tridentu přeložil a kurfirsta Mořice a jiná protestantská knížata na něj zval. Za tím účelem slavil císař Karel V. říšský sněm v Augsburku, který se 26. července 1550 začal. Protestanté opakovali svou nechuť ke koncilu a žádali, aby jejich theologové na něm rozhodující hlas měli, papeži předsednictví se odňalo, a předešlá usnešení sněmu se za neplatná prohlásila ²⁾). Konečně poslali přece někteří protestantští stavové své posly a theology ke koncilu, kterýž jim ve svém 13. sedění 11. října 1551 průvodní list vyhotovil. Roku 1551. dostavili se též s kurfirstem kolínským poslové braniborského kurfirsta Jáchyma II., z nichž právník Křištof Strasius ve své řeči poslušnost svého pána slíbil. Roku 1552. přibyli do Tridentu poslové württemberského vojvody a několika měst. Církevní sněm obnovil ve svém 15. sedění 25. ledna 1552 protestantům bezpečný průvod. Též nový saský kurfirst Mořic poslal posly, a wittenberští theologové, majíce v čele Melanchthona, byli již na cestě.

Ale toto všechno byl pouhý mam a klam. Mořic, zradiv napřed své druhy a spoluvěrce, zradil teď svého dobrodince a císaře a spolu vlast. Poněvadž Magdeburk zvláštní odpor proti císařovu Interimu kladl a střediskem protestantských zelotů se stal, byl dán od císaře do říšské klatby, kterouž provéstí Mořic v září 1550 za úkol dostal. Tu mohl Mořic beze všeho podezření pole sbírat; spolu však učinil s králem francouzským Jindřichem II. 5. října 1551 tajný spolek, v němž mu Jindřich II. peněžitou podporu a vpád do Německa slíbil, když za to biskupství metzké, toulské, verdunské a cambrayské obdrží ³⁾; spolu dělal mu kurfirst naději k císařské koruně. Dále spojil se kurfirst s meklenburským vojvodou Janem Albrechtem, braniborsko-kulmbašským markrabětem Albrechtem, lantkrabětem Vilémem, nejstarším synem lantkraběte Filipa a jinými

¹⁾ l. c. str. 637.

²⁾ Raynaldus ad an. 1551 n. 1.

³⁾ Ap. Lünig: Reichsarchiv Part. spec. a Recueil des traités de paix II. 258.

ještě knížaty, kteříž všichni se spikli, aby říšskou ústavu zničili, zeměpanskou vládu církevních knížat vyvrátili, církevní statky zabavili, katolické duchovenstvo vyhubili a starou víru na dobro potlačili ¹⁾). Učiniv své přípravy vytáhl Mořic v březnu 1552 z Durinska, ohlásil manifestem, že táhne proti záměru císařovu, kterýž „jho nesnesitelné, hovadské a dědičné služebnosti, jak u jiných národů jest, též na Němce vložiti chce,“ a zmocnil se Augsburku. Francouzové, prohlašující se též za mstitelé německé svobody proti jhu habsburské monarchie, obsadili Mety, Toul a Verdun. Turci, spojenci Francouzů, hrozili od východu, ale neprohlašovali se za osvoboditele Němců, ponechávající takových darebných řečí jiným.

Stav císařův byl neutěšený; jeho voje byly rozptýleny, v pomoc od říše nemohl doufat, všichni knížata byli Mořicem a jeho spojenci zastrašeni, jmenovitě duchovní porýnští kurfirsti chovali se zbaběle a byli hotovi i církev zraditi; císař nebyl při nejlepší vůli s to, aby s odbojníky a Francií šťastně válku vedl, a žádal proto svého bratra krále Ferdinanda, aby mezi ním a Mořicem prostředkoval. Ferdinand pozval Mořice do Lince, kde se 18. dubna 1552 sešli a o smír vyjednávali. Umluvili se, aby 26. května větší sjezd knížat v Passově se odbýval, a od 11. května 14tídení příměří panovalo. Ale Mořic promluviv se svými druhy ustanovil, aby toto příměří teprv od 26. května se započalo, poněvadž mezi tím ještě rozhodnou ránu císaři zasaditi a jeho samého zmocniti se chtěli. Císař byl v Innsbrucku nemocen. Mořic rozprášil 18. května císařské vojsko u Reutte, obsadil 19. ehrenberský průsmyk, a císař musil 19. května večer o půl deváté za velikého lijáku opustiti Innsbruck a utekl se přes Brenner do Běláku (Villach) v Korutansku. Vojé Mořice a ostatních spiklenců řádily zle v Tyrolsku.

Za tohoto stavu věci začala 27. května 1552 vyjednávání v Passově, jichž se osobně účastnili král Ferdinand, kurfirst Mořic, bavorský vojvoda Albrecht, církevní knížata solnohradský, eichstadtský a passovský; všichni kurfirsti a jiní knížata byli posly zastoupeni. Konec dlouhých porad byla passovská smlouva z 30. července 1552. Bylo stanoveno: 1. aby lantkrabě hessenský hned na svobodu propuštěn byl (kurfirsta propustil již dříve císař); 2. aby císař v šesti měsících svolal říšský sněm,

¹⁾ Janssen III. 682; srv. 641—663.

²⁾ Janssen III. 675—680.

který by ustanovil způsob, jímž by bylo lze náboženské spory ukliditi, ať již všeobecným nebo národním koncilem, nebo týměž říšským sněmem; aby 3. moudří, nábožní a mírumilovní mužové s obou stran potom v jednostejném počtu zvoleni byli, kteří by o prostředcích k míru vedoucích se radili a své dobrozdání říšskému sněmu předložili; aby 4. do té doby nebylo dovoleno ani císaři ani nikterému říšskému stavu svobodu svědomí násilnými prostředky ztenčovati; 5. aby stavové augsburské konfesse katolickým stavům, duchovním i světským, žádných obtíží nedělali, ale jich v požívání všech jejich práv a obyčejů ponechali; 6. aby každý při císařském soudě bez ohledu na náboženství práva došel, a proto tam jednostejný počet katolických a protestantských přisedících ustanoven byl; aby 7. kdyby strany v náboženství se sjednotiti nemohly, trvala tato smlouva a mír až do konečného srovnání; 8. knížata rozpustí své vojsko a budou zachovávat mír; o ostatních stížnostech rozhodne budoucí říšský sněm, a kurfirst Mořic bude králi Ferdinandovi v Uhrách proti Turkům s 10.000 muži pomáhati. Tato smlouva o 36 člancích byla 2. srpna od krále Ferdinanda a knížat podepsána¹⁾. Císaři byla veškerá tato smlouva proti mysli, ale nemohl si pomoci; čas, kdy sám s mírem velitelsky vystoupiti mohl, minul, a byl od něho promeškán.

Slíbený sněm nesešel se v umluvenou lhůtu, poněvadž císař právě válčil s Francií, však bez úspěchu, nedobýv obsazených biskupství, a pak v Německu olupoval a pustošil biskupství a opatství braniborsko-kulmbašský markrabě Albrecht, až jej kurfirst Mořic 9. července 1553 u Sievershausenu na hlavu porazil, ale sám brzo po bitvě na obdržené rány umřel. Albrecht byl ještě dvakráte poražen a prchl do Francie. V květnu 1554 sešli se hessenští a saští theologové v Naumburku a prohlásili, že více poslušnosti biskupů nepodstoupí, pročez ať každý zeměpán církevní vládu svými konsistořemi vykonává. Konečně velikou prací a snahou krále Ferdinanda začal se 5. února 1555 říšský sněm v Augsburku. Císař dal plnou moc králi, aby s říšskými stavy všechno konečně a platně rozhodl: však ne ve jménu císařově a jako zástupce císařův, než z vlastní moci

¹⁾ Teut. Reichs-Archiv. Pars gener. p. 119. — Hortleder II. Buch V. Cap. 14. — Goldast: Const. imp. I. 566. — Le Plat IV. 547—562. — Rayn. a. 1552. n. 32. — Pallav. XIII. c. 5. — Lehmann: De pace religionis acta publ. et orig., d. i. Reichshandl. und Protok. des Religionsfriedens. Frankf. 1631.

a oprávněnosti jako král římský. V březnu jaksi na vzdor augsburskému říšskému sněmu sešli se kurfirsti Jáchym braniborský a August saský, lantkrabě Filip a jiní ještě knížata v Naumburku a zavázali se, že nezvratně při augsburské konfessi zůstanou. Na prosby císařovy poslal papež do Augsburku kardinála Morona, který však při smrti Julia III. byl odvolán. Nuntius Delfino a veronský biskup Lipomano, jenž do Polska určen byl, prosili krále Ferdinanda, aby na sněmu nic na škodu katolické víry usneseno nebylo, a opustili brzo Augsburk, aby svědky dalších dlouhých vyjednávání nebyli. Konečně byl 26. září 1555 augsburský náboženský mír o 22 článcích říšským nálesem prohlášen; byl to mír mezi císařem a kurfirsty, knížaty a říšskými stavy, a nikoli mír mezi katolíky a protestanty, jehož hlavní obsah jest tento: 1. žádný říšský stav nebude nutiti druhého neb jeho poddaných ke změně náboženství; 2. tento mír týká se pouze katolíkův a vyznavačův augsburské konfesse (ne zwingliánův a jiných sektářů); 3. přestoupí-li arcibiskup, biskup neb jiný duchovní k augsburské konfessi, ztratí své duchovní hodnosti a s nimi spojené příjmy, avšak bez újmy své ostatní cti, statkův a dobrého jména (tento článek sluje „církevní zádrž“ — *reservatum ecclesiasticum*, proti němuž protestanté silně se ohrazovali); 4. protestanté zůstanou v držení církevních statků, které od počátku reformace zabavili, jak je roku 1555. drží, však budoucně nesmí jedna strana druhé nic odnímati; 5. duchovní pravomocnost papeže a biskupů zastavuje se v státech augsburské konfesse až k náboženskému porovnání po dobrém, o které se příští sněm říšský v Řezně pokusí; 6. spory o statky a práva mezi oběma stranama budou nejprve rozhodčími v pokoji porovnány; žádný říšský stav nesmí cizích poddaných proti jejich vrchnosti chrániti; 7. každému jest volno jedno z obou uznaných náboženství sobě vyvoliti, a aby je vykonávati mohl, na cizí území se vystěhovati bez ztráty své cti, práv a statkův, ale též bez újmy práv pánových nad nevolníky; 8. tento mír platí na vždycky a též pro říšské rytířstvo; ve svobodných a říšských městech, v nichž posud obě náboženství svobodně se vyznávala, bude tak i budoucně se díti ¹⁾).

¹⁾ T. Reichsarchiv P. gen. p. 131. — Pallav. XIII. c. 13. n. 5 sq. — Goldast I. 574. — Le Plat IV. 565 sq. -- *Pacis compositio inter principes et ordines R. I. catholicos et protestantes in comitiis Aug. a. 1555. edita et*

Protestantští knížata chtěli katolíky ve svých zemích trpěti, když veřejně své víry vyznávatí nebudou, ale za to protestanté v katolických zemích svobodné vyznání víry obdrželi, na což však katolíci nepřistoupili. Protestanté chtěli provést, aby alespoň v zemích církevních knížat svobodu svého vyznání měli, proti čemuž však katolíci silně se vzpírali. A tu vydal jim král Ferdinand deklaraci, že protestanté v zemích duchovních knížat svobodu vyznání mají, která však do říšského nálezu pojata nebyla; ale katolíci neuznávali ji nikdy za pravoplatnou.

Tento náboženský mír zavedl a potvrdil zásadu, která svobodu náboženskou na dobro rušila: „Čí země, toho i náboženství“ — cuius regio, illius et religio. I ten nejmenší a nejbídnější říšský stav měl právo víru svých poddaných „měnit a upravovati.“

Tento mír zavedl sice vně pokoj, ale měl v sobě zárodky k novým zápletkám, símě, které znenáhla v 30letou válku dozrálo, a ohrožoval bytí katolíků v protestantských zemích. Papež Pavel IV. vyzýval 6. září císaře, aby králi Ferdinandovi nedovoľoval činiti ústupky na škodu církve, ohrazoval se proti učiněnému míru a prohlásil jej za neplatný¹⁾; ovšem všechno nadarmo.

Císař sklamal se ve své naději, že se mu podaří jednotu víry v Německu obnoviti, zdraví jeho bylo velice poroucháno, a tu slyšev od jednoho starého generála, že „člověk mezi světem a svou smrtí nějakého času pro sebe užiti má,“ rozhodl se, že se poděkuje. Za několik neděl po učiněném náboženském míru v Augsburku shromáždil nizozemské stavy v Bruselu kolem sebe, oznámil jim svůj úmysl a vydal jaksi počet ze svého vládaření, vylíživ dojemnou řečí: po čem toužil, čeho dosáhl a nedosáhl. Po tom odebral se do Španěl a ztrávil zbytek svého života v jeronymitském klášteře sv. Justa u Placentie v Estremaduře, nevzdav se na dobro veškerého účastenství ve věcech světských, ale přece se vši opravdivostí na

illustrata a. I. C. cath. Diling. 1629 (německy s rozpravami. Frankf. 1629.). C. Fr. Aug. Kahnis: Vindiciae pacis religionis Augustanae, 2 partes. Lips. 1855—1856. — Chr. Wilh. Spieker: Geschichte des Augsburger Religionsfriedens vom 26. Sept. 1555. Schleiz. 1854.

¹⁾ Bzov. ad ann. 1555. n. 36; Rayn. ad ann. 1555. n. 22. sq. 51. 134; Pallav. XIII. c. 14. n. 1; Le Plat IV. 569.

věčnost se připravuje. Zemřel tam 20. září 1558¹⁾. Úsudek Melanchthonův o císaři ke konci roku 1558. pronesený jest důležitý. V jeho očích byl císař statný, moudrý, spravedlivý, mírný a milostivý panovník²⁾. Melanchthon má pravdu; zásadou Karlovou bylo: staří měli jenom jeden cíl před očima: čest; my křesťané máme dva: čest a svědomí.

Památka Karlova byla by v dějinách krásnou, kdyby protestantští a francouzští spisovatelé v starší i novější době z náboženských předsudkův a strannictví honebyli snižovali. Karel byl veliký a šlechtitný panovník, rozšafný muž a zbožný křesťan; ale v boji proti spojeným Francouzům, Turkům a zrádným říšským knížatům podlehl, poněvadž stál sám bez spojenců, jmenovitě nepodporovali ho, jak jejich povinností bylo, církevní knížata. Španělové ctíli a ctí ho velice, a staví po bok „katolickým králům“; Belgičané milovali ho velice. V Německu rozcházel se úsudky. Katolíci vyčítali mu slabost, stálé ústupky protestantům a míchání se do církevních věcí. Císař učinil zde sice několik chyb v životě, které však z okolností času vyložiti lze; katoličtí knížata, jmenovitě duchovní, zráželi ho s násilím a zbraně proti protestantům a báli se toho.

Nástupcem Karlovým ve Španělsku byl jeho syn Filip II. (1556—98), v císařství a v říši německé jeho bratr Ferdinand I. (1556—64). Ale císař Karel V. poděkoval se z císařství, aniž papež při tom spolupůsobil, a kurfirsti provolali ve Frankfurtě nad Mohanem římského krále Ferdinanda za zvoleného římského císaře (24. března 1558), a netázali se nic papeže. Ano protestantští kurfirsti chtěli docela, aby císař ve své korunovační přísaze se více nezavazoval, že „křesťanstvo a stolec v Římě, též papežskou Svatost a křesťanskou církev chrániti bude.“ Ale Ferdinand provedl proti nim, ač s velikou prací, že stará přísaha zachována byla. Poněvadž Karel V. bez svolení Apoštolské Stolicе z císařství se poděkoval, a Ferdinand bez tohoto svolení císařskou důstojnost přijal, vypukl o tom ostrý spor s papežem Pavlem IV. Papež, drže se platného práva o císařství, nepřijal Martina Gusmanna, posla Ferdinandova, a prohlásil, že bez spolupůsobení papežova ani císař se poděkovati ani kurfirsti

¹⁾ Klosterleben Kaiser Karl's V. a. d. Engl. des Stirling v. Lindau. Dresden 1853. v. Kaiser. Lpz. 1853. — Prescott: Klosterleben Karl's V. a. d. Engl. Lpz. 1857. — Möhler-Gams III. 152.—154.

²⁾ Corp. Reform. IX. 708.

takové poděkování přijati a k nové volbě přistoupiti nemohou; on prý není s to, aby neplatnou volbu potvrdil, ale může prý zrušiv volbu zvoleného, vzhledem na jeho dobré vlastnosti a zásluhy jej znova v jeho důstojnost uvést; též proto jest volba neplatnou, poněvadž bludaři a odpadlíci v ní se účastnili. Ze sporu mezi papežem a novým císařem těšili se protestanté, doufajíce, že k jejich žádostem povolným bude¹⁾. Gropper, právě v Římě přítomný, radil papeži, aby ustoupil, ale papež neučinil toho a měl teprve smrtí Karlovou císařství za uprázdňené. Nástupce Pavlův Pius IV. ukončil spor, přijal posly Ferdinandovy a prohlásil, že věc cestou právní rozřešiti nechce; začož mu Ferdinand díky vzdal.

D. Další vývoj protestantství ve Švýcarsku.

§ 433. Jan Kalvin a učení jeho (kalvinství)²⁾.

Upravitelem zvingliánství ve Švýcarsku a hlavou francouzského protestantství stal se Jan Kalvin (Jean Chauvin). Narodil se 10. července 1509 v Noyoně, v Picardii. Jeho otec Gerhard byl biskupským tajemníkem, fiskálním prokuratorem hrabství a syndikem noyonské kapitoly a žil ve skrovných okolnostech, maje sotva 700 franků ročních příjmů. Mladý Kalvin byl se syny znamenité šlechtické rodiny de Montmor vychován a od svého otce k duchovnímu stavu určen. V jeho 12. roce života opatřil mu otec kaplanství při noyonské kathedrále (29. května 1521), čímž nabyt prostředků k dalším studiím. Roku 1523. odebral se, maje věku svého 14 let, do

¹⁾ Janssen IV. 65, 66.

²⁾ Opp. om., Genev. 1617. 12. T. f. — Amstelod. 1671. 9 T. f. — Pokračování v Corp. Ref. T. 29—31, ed. Baum, Cunitz, Reus. Brunsv. 1863 sq. — Th. de Bèze: L'histoire de la vie et mort de J. Calvin. Genf. 1564. Bolsec: Histoire de la vie de Calvin. Par. 1577. Genf. 1835, — J. M. V. Audin: Histoire de la vie, des ouvrages et des doctrines de Calvin. 5. édit., 2 voll. Par. 1851. — P. Henry: Leben Calv. Hamb. 1835—1844, 3 Bde. — C. Stähelin: Joh. Calvin. Elb. 1860—1862. — C. O. Viguet et D. Tissot: Calvin d'après Calvin. Genève. 1864. — Herminjard: Corresp. des reformateurs T. I. (1516—1526). Genf. 1866. — Kampschulte: Calvin, seine Kirche und sein Staat in Genf. Leipzig. 1869. Bd. I. — Calvin als Großinquisitor. Stimmen aus Maria-Laach. 1883. str. 578. — Hefele-Hergenröther C. G. IX. 938 sqq.

Paříže, kde filosofii a theologii studoval; snahou otcovou obdržel druhé obročí, faru Martevillskou (27. září 1527), kterouž o dva roky později za faru Pont-l'évêqueskou vyměnil. Měl pouze tonsuru a knězem nestal se nikdy. Z Paříže, kde Viléma Farelův poznal, navrátil se do Noyonu a kázal několikrát ve své nové farnosti. K žádosti otcově odebral se roku 1527. na universitu orleanskou, později bourgeskou, studovat právo. V Bourgesu poslouchal též německého filologa Melchiora Volmara, kterýž jej v učení Lutherovo zasvětil, a seznámil se s Bezou, který tam práva a krásné vědy studoval, ale mravně zpustlým byl. Po smrti svého otce († v květnu 1531) odebral se v létě 1531 po druhé do Paříže, věnoval se tam humanistickým studiím a vydal z jara 1532 svůj první spis: komentář v Senekově rozpravě o mírnosti¹⁾. Když jeho přítel Mikuláš Cop z Basileje, tehdejší rektor university, o Všechn Svatých 1533 dle obyčeje veřejnou řeč konati měl, pohnul jej k tomu, že jím vypracovanou řeč o křesťanské filosofii měl, v níž základní myšlenky nového německého bludu odporoučel a ostře na sofisty Sorbonny si vyjížděl, aby jejich sofistické bludy dále trpeny nebyly. Sorbonna žádala dostiučinění; rektor prohlásil a též na Kalvina byl vydán zatykač, kterémuž ušel útekem k navarské královně Markétě do Neracu, která všechny novotáře chránila. Nějaký čas potuloval se po Francii, dokončil r. 1534. v Orleansu své první polemické dílo proti sektě novokřtěnců, zvané „Psychopannychia,“ kde bojoval proti domněnce, jakoby duše člověka rozloučivši se s tělem ve spánek podobný smrti upadla a v něm až do vzkříšení těl trvala, a odvážil se docela navštívit své přátely v Paříži. Ale novotáři činili zbesilé útoky na katolickou církev, jmenovitě rozšiřovali list „O ohavném a velikém zlořádu papežské mše,“ a vyvolali tak proti sobě velikou bouři se strany katolíků. Za tohoto stavu věci opustil Kalvin Paříž a vlast, odebral se přes Štrassburk do Basileje, kamž na počátku r. 1535. dorazil, a věnoval se tam vědeckým pracím. Na podzim 1535 dokončil své dílo „Institutio religionis christianae,“ které z jara 1536 vytištěno bylo. Předmluva díla jest přepis ke králi francouzskému Františkovi I., kterému tam představy s strany pronásledování pro-

¹⁾ L. Annaei Senecae libri duo de clementia ad Neronem Caesarem J. Calvini Novodunaei commentariis illustrati.

testantů se dělají ¹⁾. Z Basileje odebral se do Ferrary k dvoru vévodkyně Renaty, dcery krále francouzského Ludvíka XII., kteráž evangelicky smýšlela a s Apoštolskou Stolicí se svářila. Když však dobré poměry s Apoštolskou Stolicí zase nastaly, musila Renata všechny podezřelé Francouze od svého dvora propustiti. Calvin opustil Ferraru a přišel v prvních dnech července 1536 do Genevy. Na prosby Farelovy zůstal v Geněvě, stal se tam kazatelem a professorem, domohl se brzo velikého vlivu na město, přinutil již následujícího roku magistrát i občany, že papežství se odřekli, zavedl přísnou kázeň a odpíral s Farelem a Couraultem, odpadlým augustiniánem, neposlušným Večeři Páně. Četní byli s touto přísností nespokojeni; k tomu přistoupily rozmišky s Bernem, který byl uražen, že Calvin a Farel bernský církevní řád zavést nechtěli, všechny svátky zrušili, podrževše toliko neděle, křtitelnice z kostelův odstranili a Večeři Páně ve chlebě kvašeném rozdávali. Lausannská synoda dala za pravdu Bernu. Poněvadž Calvin podrobiti se nechtěl, musil o velikonocích 1538 po rozkaze magistrátu s Farelem a Couraultem k veliké radosti občanů Genevu opustiti. Calvin odebral se do Štrassburku, kde kazatelem a professorem theologie se stal a francouzskou obec kolem sebe shromáždil. Na podzim r. 1540. pojal za manželku Idelettu z Burenu, vdovu po jednom novokřtenci. Učený biskup carpentrasský kardinál Sadolet snažil se listem, který po žádosti genevského biskupa Bauma a jiných církevních knížat z jara 1539 Genevanům poslal, je zase staré víře nakloniti. Této snaze opřel se Calvin spisem „Responsio J. C. ad epistolam Jac. Sad.“ kterýž jeho stoupencům nové zmužilosti dodal a mnohého bývalého odpůrce mu naklonil. Rozmišky Genevy s Bernem přivedly jeho nepřátely v radě ku pádu a zjednaly vítězství jeho přátelům (Quillerminům, kteří tak po Quillaulmu Farelvi se nazývali). Dne 20. října 1540 bylo usneseno, aby Calvin nazpět byl povolán, který však teprve na opětne a opětne prosby 13. září 1541 do Genevy se navrátil.

¹⁾ Dílo jedná v 6 kapitolách: 1. o desateru Božích přikázání, 2. o víře 3. o modlitbě, 4. o svátostech, zvláště o křtu a Večeři Páně, 5. o falešných svátostech katolické církve a 6. o církevní svobodě, církevní moci a politické správě. Pozdější vydání jsou rozmnožena. Vydání z r. 1559 dělí se na 4 knihy. 1. de cognitione Dei creatoris, 2. de cognitione Dei redemptoris, 3. de modo percipiendae Christi gratiae; 4. de externis mediis ad salutem. (ed. Tholuck. Berol. 1834 sq. 2 P.)

Podobně navrátili se tam Viret z Lausanny a Farel z Neuenburku, ale ustoupili teď do pozadí.

Již v listopadu schválil magistrát i lid Kalvinem složený „církevní řád“ a „mravní soud,“ kterým veškeren občanský i domácí život byl upraven. Církevní řád stal se 2. ledna 1542 základním státním zákonem genevské republiky a určoval práva a povinnosti duchovních, jejichž střed tvořila tak zvaná kongregace, týdenní to schůze duchovních a ostatních osob, které o zachování čistoty a jednoty učení pečovaly. Duchovní městští musili se každého sedění účastniti, duchovní venkovští alespoň jednou za měsíc. Nově zařízené konsistorium skládalo se ze 6 duchovních a 12 starších (laikův) a bylo nábožensko-politickým dozorčím úřadem, který na veškeren nábožensko-mravní život dohlížel a o čistou poctu Boží pečoval; dohlíželo se na návštěvu kostela, přijímání Večeře Páně a mravní chování jednotlivců; divadla, tance, choditi do hospod bylo zakázáno, bylo zřízeno v městě pouze 5 hospod, kde osvědčení stoupenci Kalvinovi nalévali; tresty byly přísné, až nelidské; i nová mučidla byla vynalezena; i rozmluvy občanů podléhaly přísnému dozoru; k Večeři Páně bylo každému čtyřikrát do roka přistupovati; kostely byly prázdný obrazův a všech okras, a konaly se jednoduché zvingliánské služby Boží.

Kalvin netrpěl žádného odporu, pokládaje sebe za neomylnou auktoritu. Své protivníky nazýval Libertiny, kteříž ho z násilí proti svědomí a obnovení papežství vinili, začez je krutě pronásledoval. Znamenitý kazatel a překladatel bible Šebastian Castellio, kterýž jeho učení o předurčení se protivil, byl sesazen a vypověděn; lékař Jeronym Bolsec vyhnán, rada Ameaux do žaláře vržen, poněvadž prý Kalvina a reformaci tupil, a Jakub Gruet 26. června 1548 odpraven, poněvadž Kalvinovi, jenž ho před obcí psem nazval, výhrůžné listy poslal a jeho konsistoř tyranstvím jmenoval. Když Gentilis Kalvina z bludu v učení o Trojici vinil, byl k smrti odsouzen, kteréž ušel odprosim ho; byl však později pro své vlastní některé bludy r. 1566. v Berně odpraven. Španělský lékař Michal Serve, který spisem učení o Trojici popíral, byl na své cestě skrze Genevu tam r. 1553. jat, od Kalvina za kacíře odsouzen a upálen; podobně stalo se libertinu Berthilierovi. Kalvin vydal zvláštní spis, kterým trestu smrti na bludaři hájil. Melanchthon přál mu k jeho počínání štěstí a hájil týchž zásad ve svém

dobrozdání¹⁾. Když však církev dle platného státního práva se řídila, bylo zle.

Kalvin byl beze všeho milosrdenství proti svým odpůrcům; mnozí byli jenom proto žalářováni, že o svatbě tancovali; jako na př. Le Fevre. Když za to jeho zeť Perrin s hrozbami o Kalvinovi se vyjádřil, musil přehnouti do Francie, a jeho obraz byl v Genevě spálen. Jako v Genevě, tak i v jeho okolí bylo nové učení násilím zaváděno; ano i ten byl trestán, kdo v pátek masa nepožíval.

Poněvadž ke Kalvinovi mnoho učenníků spěchalo, a on své učení daleko a široko rozšířiti chtěl, založil r. 1558. v Genevě akademii pro filosofii, theologii, řeckou a hebrejskou řeč, na kterou posluchači nejen ze Švýcar a Francouz, ale též z Holandska, Anglie, Skotska a Německa spěchali, aby se na ní vzdělali a podobné obce potom doma zakládali. Poněvadž Kalvin knížatům, kteří se jeho učení protivili, veškerou moc upíral a vzpouru proti nim schvaloval, rozsel bohaté sítě vzpoury po mnohých říších.

S curijskými theology, v jejichž čele stál Jindřich Bullinger (zemř. 1575) žil po delší dobu ve sporu, ale sjednotil se s nimi r. 1549. v tak zvaném „curijském srozumění“ (consensus Tigurinus) o 26 člancích, kde katolický a lutheránský názor o Večeři Páně byl zavržen²⁾; ale později r. 1557. podal ve Wormsu skrze svého učenníka Bezu vyznání víry, kdež o Večeři Páně po lutheránsku mluví. Po neunavené činnosti zemřel v Genevě 17. května 1564, a za rok po něm skonala jeho druh Farel v Neufchatelu.

Kalvinův učenník a životopisec Theodor Beza³⁾ (de Bèze)

¹⁾ Calvini fidelis expositio errorum. Mich. Serveti et brevis eorum refutatio, ubi docetur, jure gladii coercendos esse haereticos. 1554. (opusc. c. 686 sq.) Melancthon schválil upálení listem ke Kalvinovi (inter Epp. Calvini Ep. 187.). Dobrozdání Melancthonovo o trestu smrti na kacíře (Consilia II. p. 204 ed. Pezel). Podobně učil Beza: De haereticis a civili magistratu puniendis. 1554.

²⁾ Ap. Niemeyer: p. 191 - 217; ed. pr. 1551 cum Calv. ep. ad Tigurin. Opp. VIII. 648 sq. Práví se tam: Non minus absurdum judicamus Christum sub pane locare vel cum pane copulare, quam panem transsubstantiare in corpus ejus.

³⁾ Fajus: De vita et obitu Th. Bezae. Gen. 606. Schlosser: Leben des Theod. de Beza und Peter Martyr. Hdlb. 809. Baum: Theod. Beza nach handschriftlichen Quellen dargestellt. Lpz. 843 ff. 2 Bde. Heppe: Th. Beza, Leben und ausgewählte Schriften, Elberfeld 1861.

stal se nejznačnějším zástupcem kalvinství. Narodil se v městčku Vezelay ve vojvodství burgundském 24. června 1519 ze šlechtických rodičů, studoval v Orleansu krásné vědy a práva, skládal oplzlé básně a vedl nemravný život. Roku 1539. stal se licenciátem práv, odebral se do Paříže, oženil se tajně s Klaudou Desnozé, náležející k nízkému stavu, a odebral se r. 1548. do Genevy, kde ho s radostí Kalvin přijal. Roku 1549. byl vládou bernskou za profesora hebrejštiny při akademii v Lausanně ustanoven. Z příčin nedosti známých opustil po devíti letech Lausannu a odebral se do Genevy, kde snahou Kalvinovou dostal tamnější občanské právo a stal se profesorem theologie a rektorem nově zřízené akademie, jakož i kazatelem. Pokračoval v díle svého mistra, přivlastnil si jeho zasmušilost, ale byl přece mírnějším, a rozšířil znamenitě učení Kalvinovo. Byl vtipný, výmluvný a znatel jazyků. Sepsal mnoho biblických výkladův a dogmatických rozprav, přeložil Nový Zákon z řečtiny do latiny a některé knihy Písma sv. též do frančiny, a hájil Kalvinových názorů v rozličných rozpravách, jako jeho učení o Večeři Páně proti lutheránu Tilemanu Heshusiovi; jeho spisy latinské i francouzské těšily se pochvale kalvinistů. Zemřel 13. října r. 1605., máje věku svého 86 let.

Učení Kalvinovo. Toto jest založeno na učení Lutherově a Zwingliově, ale provádí je s veškerou důsledností. Všechno, co se děje, děje se nutně. Člověk byl od Boha beze všech nadpřirozených sil stvořen, ale měl svobodnou vůli tak, že věčného života dojíti mohl, kdyby byl chtěl. Ale kterak by bylo lze svobodu člověka a absolutní praedestinaci (předurčení) srovnati, nevyložil ani Kalvin ani jeho učenníci. Kalvin chtěl, aby oba články víry přísně od sebe se dělily, a pokládal za protivu svobody pouze vnější násilí a ne jako Luther vnitřní nutnost. Člověk hřeší, poněvadž Bůh to tak určil; ale člověk hřeší svobodně, poněvadž není vně, nežli toliko uvnitř nucen.

Kalvin provedl učení o absolutním předurčení s veškerou důsledností, a spojil je s pádem člověka. Bůh jest původce dobra i zla, stvořil jednu část lidí pro to, aby skrze ně zlé působil. Od věčnosti ustanovil jednu část lidí k tomu, aby je zavrhl, věčně trestal a na nich svou spravedlnost ukázal. Aby to mohl učiniti, přinutil Adama k hříchu a zapletl jeho potomstvo v jeho neposlušnost; Adam byl trestuhoden, poněvadž s vnitřním zalíbením hřešil a hříchu se ubrániti nechtěl. Bůh nutí zavržence, aby k dědičnému hříchu osobní hříchy připojili,

činí je neschopnými poznati a činiti dobré, a dráždí je k neposlušnosti ¹⁾. „Předurčení jest onen věčný úmysl Boží, kterým u sebe ustanovil, co z každého člověka bude, neboť ne k jedno- stejnému osudu jsou všickni stvořeni, některým jest život věčný určen, ostatním věčné zavržení; dle toho, ke kterému z těchto účelů jest kdo stvořen, pravíme, že jest buď k životu nebo k smrti předurčen.“ Ve vyvolených panuje milost, kteráž jest nepřemožitelnou. Toto prý učí svatý Pavel a Augustin.

V učení o přičítané (imputativní) spravedlnosti pokročil dále než Luther, tvrdě, že věřící netoliko svým ospravedlněním, ale i svou věčnou blažeností jistým jest.

Svátosti pokládal Calvin za podpory víry, ale odděloval ostře proti katolíkům a lutheránům posvěcující milost od viditelného znamení; neboť neviditelná milost není nijak spojena s hmotným živlem, kterého mnohý požívá, a přece duchovního pokrmu, t. j. milosti nedostává. Zavrženci jsou pouze vně křtem obmyti a přijímají ve Večeři Páně pouze chléb a víno. Calvin přijímal pouze tyto dvě svátosti: křest a Večeři Páně. V učení o Večeři Páně zavrhoval názor katolický o přepodstatnění a lutheránský o vchlevení, a tvrdil, že chléb a víno zůstávají chlebem a vínem a nestávají se Tělem Páně, které pouze v nebesích jest; ale v okamžení přijímání vtéká do duše věřícího přijímače nebeská síla Těla Kristova s nebes (duchovní pokrm).

O církvi smýšlel Calvin jako Luther, ale kladl proti němu velikou váhu na nutnost duchovního úřadu, jež tvoří pastoři, starší a jáhni, a tvrdil, že pravé povolání k hlásání slova Božího a přisluhování svátostmi od Boha samého skrze hlas obce se uděluje; pročež měla ordinace, která vzkládáním rukou presbyteria se dělá, v jeho soustavě mnohem větší význam nežli v lutheránské, kde spadala v jedno s ustanovením země-

¹⁾ Místo listu sv. Pavla k Řím. 9, 18. vykládá Calvin mezi jiným takto: *Nam res externae, quae ad excaecationem reprobtorum faciunt, illius irae (Dei) sunt instrumenta. Satan autem ipse, qui intus efficaciter agit, ita est ejus minister, ut non nisi ejus imperio agat. Corruit ergo frivolum illud effugium, quod de praescientia Scholastici habent. Neque enim praevideri ruinam impiorum a Domino Paulus tradit, sed ejus consilio et voluntate ordinari.* — Příklad toho: Absalon incesto coitu patris torum polluens detestabile scelus perpetravit. Deus tamen hoc opus suum esse pronunciat. Beza praví (Aphorism. XXII.): *Sic autem agit (Deus) per illa instrumenta, ut non tantum sinat illa agere, nec tantum moderetur eventum, sed etiam incitet, impellat, moveat, regat, atque adeo, quod omnium est maximum, et creet, ut per illa agat, quod constituit.*

panského úředníka. Co do církevní moci měl zásadu: „Ecclesia est sui juris“ (církev jest svéprávná); poněvadž však jednotlivé obce dle zásady republikánské byly samostatnými, uzavřenými celky, snažil se Kalvin je synodami v jeden svazek spojit, kteréž proto u reformovaných četnějšími byly než u lutheránů.

E. Rozšíření protestantství po Evropě a jeho stručné dějiny v jednotlivých zemích ¹⁾.

§ 434. Protestantství v Dánsku, Norsku a Islandě.

Severní říše: Švédsko, Norsko a Dánsko spojily se Kolmarskou jednotou r. 1397. pod jednou korunou, ale každá říše měla podržeti svůj senát a spravovati se ve věcech domácích dle svých zákonův. Od tohoto času byli dánští králové Erich IX., Krištof III., Kristian I. a Jan II. panovníky severních království. Však Švédové snášeli s nevolí dánské jeho a chtěli je s sebe setřásti, ale říšský správce Sten Sture Mladší podlehl r. 1519. vojákům dánského krále Kristiana II. a padl v bitvě. Kristian II. obnovil své panství ve Švédsku a dal se korunovati za krále. Ke korunovací sjelo se mnoho šlechticů, z nichž dal 94 jíti a druhý den (8. list. 1520) na náměstí v Štokholmě odpraviti.

Král Kristian II. Zlý dosed na trůn přísahal, že katolického náboženství chrániti a duchovenstvo a šlechtu při jejich právech a výsadách zachovávat bude, ačkoliv jeho panovníčí moc obmezovali. Aby moc šlechty a duchovenstva

¹⁾ Conradi Aslack Or. de religionis per Lutherum reformatae origine et progressu in Germania et ejusdem in regnis Daniae et Norvegiae ab anno 1517 ad ann. 1617 plantatione. Hafniae. 1621. po německu tamže. 1622. — Erii Pontoppidani Annales eccles. Danicae diplomatici T. III. et IV.; Týž: Kurzgefasste Reformationshistorie der dänischen Kirche. Lübeck 1734. — Magn. Matthiae de prima christianismi in Daniam introductione et ejus regni religione reformatae; ex edit. Thom. Bartholini. Hafn. 1712. — Münter: Danske Ref. Histor. 2 Bde. u. K. G. v. Dänem. u. Norweg. Bd. 3 Lpz. 1834. — Holberg: Dänische und norweg. Staatshistorie. Copenh. 1731. — Dahlmann: Gesch. v. Dänem. Hamb. 1841 sq. 3 Bde. — Engelstoft: Reformantes et catholici tempore, quo sacra emendata sunt, in Dania concertantes. Hafn. 1836. — Allen: Gesch. des Königr. Dänem. übersetzt v. Falk. 1846. — Karup: Gesch. der kath. Kirche in Dänem. Aus dem dänisch. Münster 1863.

zlomil, chtěl k tomu použití nového učení Lutherova. R. 1520. odevzdal mistru Martinu Reinhartovi, dříve knězi v Eibelsstadtu v biskupství vircburském, kterého si na Lutherovi vyžádal, jeden kostel v Kodani, zakázal kodaňské universitě zavrhovati spisy Lutherovy a prosil Luthera, aby reformaci v Dánsku sám do rukou vzal, a kdyby to možné nebylo, Karlstadta neb jiné statné theology jemu poslal (1520). Dne 26. května 1521 vydal tak zvaný „duchovní zákon,“ kde mezi jiným duchovenstvu zakázal se svými spory obracet se do Říma a kupovati statky, leč kdyby se oženili. Karlstadt a Gabler přišli sice do Kodaně, ale nepořídili nic a opustili brzy zemi. Proti králi povstalo duchovenstvo a šlechta a sesadily ho, poněvadž ukrutně vládl a nové náboženství zaváděti chtěl (1523). Za jeho nástupce byl zvolen jeho strýc Fridrich I., vojvoda šlesvicko-holštýnský, který při své korunovaci musil slíbiti, že katolického náboženství chrániti a se stoupenci Lutherovými jako s kacíři nakládati bude (23. března 1523). Nový král však byl lutheránem, ale tajil se s tím. Ale brzo vystoupil jako přítel lutheránství, hájil lutheránského kazatele Jana (Hanse) Tausana, odpadlého mnicha, který nějakou dobu též ve Vittenberku studoval, a učinil jej svým kaplanem. Když r. 1527. na říšském sněmu v Odensee stavové na jeho korunní přísahu ho upamatovali, hájil se tím, že neslíbil, že zlořádů v církvi hájiti bude, a provedl to na sněmu, aby obě náboženství až k budoucímu koncilu v zemi panovala, lutheráni s katolíky jednostejných občanských práv požívali, duchovní a řeholníci se ženiti mohli, pallia z Říma se nepřijímala, a král sám biskupy potvrzoval. Poněvadž reformace dle přání králova rychle ku předu nepostupovala, způsobil Fridrich náboženskou rozmluvu r. 1529. v Kodani, ke které působením biskupů kaloličtí theologové Eck a Kochlaeus pozváni byli, kteří však k ní nepřišli. Do Kodaně přišel pouze kolínský theolog Stagesfyr, který však, jak se zdá, dánsky neuměl. Poněvadž lutheráni latinsky disputovati a vážnost Otcův a církevních sněmův uznávati nechtěli, držíce se pouze Písma, sešlo s dispute. Obapolné stížnosti byly králi a říšskému sněmu písemně podány, a lutherané sestavili ještě své vyznání o 43 článcích. Král prohlásil lutheránství za pravdu Boží, a hned nastaly násilnosti proti katolíkům; královští úředníci podrobili se novému učení, a říšský sněm měl již r. 1530. lutheránskou většinu. Město Malmöe bylo první, které potlačilo služby Boží. Rönnov,

nový biskup roskildský, musil za královské potvrzení 6000 zl. zaplatiti. Vpád sesazeného krále Kristiana II. a občanská válka přiměly Fridricha, aby proti katolické církvi se mírnil. Po jeho smrti protivili se biskupové následnictí jeho syna Kristiana III., který byl s Lutherem osobně znám a Holštýnsko poprotestanštil, ale Kristian naklonil si světské stavy a dosedl na trůn. Dne 20. srpna 1536 dal všechny biskupy vzíti do vazby, začož jej Luther pochválil, a dal jim svobodu a navrátil jim jejich osobní jmění, když mu slíbili, že se poděkují a novému učení překážeti nebudou. Jenom biskup Rönnov z Roskilda nevykoupil se touto hanebnou zradou a zůstal ve vězení až do své smrti († 1544). Všickni duchovní, kteří nového učení nepřijali, byli sesazeni, a řeholníci a řeholnice z klášterů vyhnáni. Říšský sněm v říjnu 1536 svolaný usnesl se, aby katolické náboženství odstraněno bylo. Jan Bugenhagen Pomořanský, druh Lutherův, byl z Vittenberka zavolán. Korunoval krále, sestavil nový církevní řád, jenž zeměpána pánem náboženství učinil, a říšský sněm v Odensee 1539 přijal jej. Církevní statky rozdělil si král se šlechtou. Místo biskupů posvětil Bugenhagen po svém způsobu sedm superintendentů, kteří však brzo zase název biskupů přijali. Bugenhagen obohativ se v Dánsku, opustil zemi již r. 1539. (zemř. 1558). Říšský sněm slavený v Kodani v říjnu 1546 zničil na dobro politická práva katolické církve. Katolíci byli zbaveni všech úřadův a stali se neschopnými děditi, majíce často volbu buď vystěhovati se neb odpadnouti od víry. Zákonem krále Kristiana V. z r. 1683., který až do r. 1849 platil, bylo katolickým kněžím pod trestem smrti zakázáno zdržovati se v zemi.

V Norsku rozšiřoval lutheránství Olof, arcibiskup drontheimský, jsa věrným přívržencem krále Kristiana II., po jehož pádu do Nizozemska prchl (1537). Král Kristian III. podrobil Norsko dánskému náboženství a dánské šlechtě; duchovenstvu bylo voliti buď vyhnanství neb odpad od víry. Nádherný náhrobek sv. Olofa v Drontheimě byl oloupen, a stoličný chrám zpustošen. Arcibiskup a biskupové trvali dle jména dále.

V Islandě vypukla vzpoura lidu, který nechtěl býti lutheránským. Když však statný biskup Jan Aresen z Holuma byl odpraven, mírnil se odpor a lid zvykal znenáhla od r. 1551, novému učení.

§ 435 Protestantství ve Švédsku ¹⁾.

Gustav Erichson Vasa, jehož otec byl jednou z obětí krále dánského Kristiana II. v stockholmském krveprolití, byl za rukojmě odveden do Dán, ale utekl ze zajetí do Lubeku, kde nové učení poznal a s Lutherem si dopisoval. Smělý Gustav vrátil se do Švédska, postavil se v čelo nespokojenců, porazil v několika bitvách Dány a byl za své zásluhy na říšském sněmu ve Vadsteně 24. srpna 1521 za říšského správce a vojevůdce zvolen. Vyhnav na dobro Dány z vlasti byl na říšském sněmu ve Strengenäsu 6. června 1523 slavně za krále povolán. Aby volební říši v dědičnou proměnil, moc duchovenstva a šlechty zničil a církevních statků se zmocnil, uchopil se nového učení, kteréž ho k onomu cíli vésti mělo. Především přál dvěma bratřím ze švédské krajiny, Nerike Olofovi a Vavřinci Petersonům, kteří ve Vittenberku studovali; Olofa učinil dvorním kazatelem v Štokholmě a Vavřince professorem při universitě v Upsale. Oba nabyli stoupenců, mezi nimiž byl arcijáhen Vavřinec Anderson ze Strengenäsu, kterého král svým kancléřem učinil.

Ačkoli Gustav již mnohých necírkevních novot se dopustil a na úplný převrat pomýšlel, stavěl se přece k církvi oddaným v listech ku papeži Hadrianu VI. a před papežským legátem Magnem Gothem. Jan Braske, biskup z Linköpingu, a Petr Jakobson, biskup z Westeräsu, napomínali lid, aby své náboženství potlačovati nedal, za to obvinil Gustav Petra Jakobsona z velezrády a sesadil ho; totéž učinil arcibiskupu Magnu Knutovi z Upsaly, obviniv jej podobně z velezrády. V Upsale způsobil král náboženskou rozmluvu mezi Olofem Petersonem a Petrem Galem, katolickým professorem theologie. Král při-

¹⁾ Baaz: *Inventarium eccl. Sueco-Gothorum*. Linköp. 1642. — C. Tiburtii Rango: *Suecia orthodoxa*. Altstettin. 1688. — Messenius: *Scandia illustrata*. Stockholm. 1700. VIII. T. f. — Olai Petri Swenke Krönica (švédská kronika) ed. Klemming. Stockholm. 1860. (až do r. 1520.). — Schimmeier: *Lebensbeschreibung der drei schwed. Reformatoren*. Lübeck. 1783. — Fr. Rüss: *Gesch. von Schweden*. Halle. 1805—14. 5 Bde., jmenovitě sv. II. — Geijer: *Gesch. von Schweden*. Hamb. 3 Bde. — Aug. Theiner: *Schweden und seine Stellung zum hl. Stuhle unter Joh. III., Sigism. III. u. Carl IX. nach geheimen Staatspapieren*. 2 Theile. Augsburg. 1838—39. — Roemer: *De Gustavo I. rer. sacr. in Suecia saec. XVI. instauratore*. Utraject. 1840. — Celsus: *Gesch. K. Gustav's I.* Kopenhagen u. Leipz. 2 Theile. 1749—1755. — Archenholz: *Gesch. Gustav Wasa's*. Tüb. 1801. 2 Theile.

psal vítězství onomu, poněvadž důkazy jenom z Písma bral. Gustav polutheránštil universitu upsalskou a chránil Olofa, který mši sv. jazykem švédským sloužil a se oženil. Na základě učení Lutherova, že zabíratí církevní statky jest dílem u Boha záslužným, začal je zabavovati, rušil kláštery a dal své počínání professory upsalské university hájiti. Vypukla vzpoura lidu v Uplandě a Norlandě; lid přitáhl do Upsaly, aby arcibiskupa proti násilí královských kommissarův hájil. Gustav přilákal arcibiskupa Jana Magna, kterého místo Magna Knuta dosadil ke dvoru, vzal do vazby a zbavil se ho tím, že jej do Polska ke králi Sigmundovi I. žádat za ruku jeho dcery Hedviky poslal. Sesazeného arcibiskupa Magna Knuta a westeräsského biskupa Petra Jakobsona dal pod záminkou, že chtěli vzpouru vyvolati, vyhledanými mukami odpraviti, jejich mrtvoly na kolo vpléstí a ptákům za pokrm ponechatí (v únoru 1527). Duchovenstva zmocnil se strach a hrůza.

Poněvadž odpor lidu čím dále tím více hroznější tvářnosti nabýval, stavěl se Gustav na říšském sněmu ve Westeräsu 1527, jakoby se poděkovati chtěl, a žádal jenom náhradu za své jmění, které ve službách vlasti obětoval. Biskup linköpský odkryl na sněmu všechny násilnosti královny na církvi spáchané. Ale hrozba králova, že korunu složí, a z ní plynoucí strach, aby dánské panství zas obnoveno nebylo a vnadidlo církevních statků hozené na šlechtu působily: stavové prosili krále, aby korunu podržel, zavázali se, že všechny vzpoury potlačí, a dali králi právo zabaviti statky biskupství, kapitol a klášterův, upravovati příjmy biskupů, dosazovati a sesazovati duchovní; šlechta dostala právo nazpět žádati všech nadání svými předky od r. 1453. církvi učiněných; duchovenstvo bylo na nejnutnější potřeby obmezeno a pokořeno a třicet klášterů hned zrušeno. Dále vymohl král na sněmě, aby jeho poddaným čisté slovo Boží dle učení Lutherova se hlásalo. Hned konaly se služby Boží v domácím jazyku a zrušilo bezženství kněží; na synodě v Oerebře 1529 byla reforma provedena. Biskupská ústava byla pro lid, aby změny v náboženství tak nepozoroval, podržena, jakož i největší část církevních obřadův, obrazy a církevní roucha; klenoty kostelův pobral král. Upsalský stolec arcibiskupský obdržel r. 1531. Vavřinec Peterson. Ale brzo okoušeli nový arcibiskup a všickni duchovní nového učení libovůli Gustavovu, a tu činili Petr Peterson a Vavřinec Anderson útoky na krále ve svých kázáních a spikli se proti jeho ži-

votu. Stavové odsoudili je za to v Oerebře 1540 k smrti, ze které se penězi vykoupili. Anderson ztratil však své místo a zemřel opuštěn a opovrhován ve Strengenäsu 1552 tam, kde proti katolické církvi bojovati začal. Na říšském sněmu vesteräsském 1544 provedl Gustav, že protestantství za říšské náboženství prohlášeno, a církev katolická odstraněna byla, a spolu dosáhl dědičnost trůnu v mužském potomstvu. Na sklonku svého života rozdělil říši mezi své syny; nejstarší Erich následoval po otci, pod nímž ostatní tři synové Jan Finlandem, Magnus Ostgotlandem a Karel Südermanlandem vládli. Gustav držel se s velikou přísností a krutostí lutheránství až do své smrti († 30. září 1560), ale spatřil též ještě velikou spustlost mravní, která za nového učení v říši zavládla.

Za jeho syna krále Ericha XIV. (1560—1568) zůstal stav církve tentýž, však v nové církvi nastaly spory. Francouz Dionysius Beurreus, přítel Kalvinův a Bezův, byl jedním z učitelův Erichových a pohnul ho ke kalvinství. Vznikl boj mezi kalvinstvím a lutheránstvím, v němž lutheráni majíce v čele Jana Osega, biskupa westeräsského, nad kalviny zvítězili. Erich byl pro svou ukrutnost, a že kalvinství do vlasti zavést chtěl, v září 1568 sesazen a do žaláře uvržen, kde 25. února 1577 na jed zemřel.

Po něm následoval na trůně jeho bratr Jan III. (1568—1592), který byl muž vzdělaný, šlechtitný a spolu zmužilý, aby poznanou pravdu též vyznal. Roku 1562. zasnoubil se s polskou princeznou Kateřinou, sestrou krále polského Sigmunda II. Augusta, pojistiv jí úplnou svobodu víry. Přišla do země s dvěma světskými kněžími Janem Herbstem a Josefem Albertem. Jan byv od svého bratra čtyři léta ve vazbě chován, studoval za návodem jmenovaných dvou kněží církevní Otce a poznal z nich blud novotářů. Dosed na trůn snažil se zbytky katolické církve, to jest několik klášterů zachovati, a pomýšlel na její obnovení v říši. Pro opravu kleslé kázně mezi lutheránským duchovenstvem prohlásil 13 článkův, a vydal novou, dílem jím samým, dílem staříckým arcibiskupem Vavřincem Andersonem sestavenou liturgii čili agendu, kde se pravilo, že „svatý Ansgar a ostatní svatí švédští pravou víru hlásali, a spisy sv. Otců potřebny jsou, aby Písmu sv. dobře se rozumělo“ (1571). Uprázdňené stolce upsalský, vesterässký a linköpinský obsadil mírnými muži. Upsalským arcibiskupem stal se Vavřinec Peterson Gothus, který dle katolického obřadu byl posvěcen a s králem

úmluvu s strany obnovení starého náboženství učinil, pro niž též ostatní biskupové znenáhla získání byli. Roku 1576. vyšla nová liturgie, kterou král bez pochyby s pomocí svého kancléře Petra Fechta složil. Tato liturgie byla všeobecně přijata, jenom ne od jeho bratra Karla, vojvody südermanlandského. Potom přišel Vavřinec Nikolai, jesuita, z Belgie do Štokholmu, a král učinil jej professorem theologie, který v náboženských disputacích s professory lutheránskými Petrem Jonem a Olofem Luthem o vážnosti a moci církve a oběti mše sv. skvělého vítězství v lednu 1577 dobyl. Říšský sněm a s ním spojený národní koncil přijaly liturgii. Král poslal kancléře Petra Fechta a učeného Ponta de la Gardie ku papeži Řehoři XIII. vyjednávat o spojení církve švédské s Římem na základě dvanácti ústupků. Fecht umřel na cestě, jeho druh Pontus přibyl do Říma. Řehoř XIII. poslal ještě roku 1577. učeného jesuitu Antonína Possevina jakožto svého nuntia do Švéd, před nímž král bludu se odřekl a tridentské vyznání víry r. 1578. učinil. Kongregace v Římě sestavená ku poradě o dvanácti člancích, kterých král jakožto ústupků žádal, a mezi nimiž byly kalich, manželství duchovenstva a mše sv. v řeči lidu, nepřijala těchto hlavních žádostí, a ve Švédsku vzplanul návodem německých theologů krutý boj o královu liturgii. Byli přátelé i nepřátelé liturgie (Philoliturgové a Misoliturgové). Návodem některých rádců trval král Jan na svých požadavcích, a když mu jich Řím nepovoloval, ochábl ve svých snáhách. Osudnými byly církvi smrt královny Kateřiny 16. září 1583 a králův nový sňatek s Gunejlou Bjelkou, která mocnou ochranitelkyní lutheránství ve Švédsku se stala. Mimo ni působil na krále též vliv znamenitého theologa lutheránského Chytraea z Roztoku; král držel se sice své vydané liturgie, ale neučinil nic více pro katolickou církev. Zemřel r. 1592.

Po něm následoval jeho syn Sigmund III., který po smrti Štěpána Báthorya jako poslední Jagellonec roku 1587. za krále polského byl zvolen. Jeho matka vychovala jej za horlivého katolíka. Když po smrti jeho matky švédští senátoři ho vyzývali, aby augsburskou konfessi přijal a tak sobě švédský trůn pojistil, zamítl to se vši rozhodností. Poněvadž při smrti svého otce v Polsku dlel, použil této okolnosti jeho strýc Karel, vojvoda südermanlandský, jenž byl zatím říšským správcem, aby chráně protestantství svého bratrovce o trůn oloupil. Bez průtahu rozepsal národní sněm do Upsaly (25. ún. 1593), k němuž

duchovní a všichni stavové se měli dostaviti. Na sněmu byla katolická agenda Jana III. zavržena, augsburská konfesse přijata a stanoveno, že každý, kdo veřejný úřad v říši zastáváti chce, musí k augsburské konfessi se přiznávat. Když král Sigmund do země přišel, byly mysli proti němu zaujaty, stále brojilo se proti němu a strojily pikle, až konečně říšský sněm v Nordköpingu (22. března 1604) jej sesadil a jeho strýce vojvodu Karla za krále prohlásil. Věrní stoupenci královi byli žalářováni a odpraveni, mezi nimiž bylo devět říšských radů.

Dychtivost po panství a válečnou mysl zdědil po svém otci Karlu IX. jeho syn Gustav Adolf (1611—1632.), jehož dcera a dědička trůnu Kristina po nějakém čase trůnu se vzdala (1654) a do lůna katolické církve se navrátila.

§ 436. Protestantství ve Slezsku ¹⁾.

Slezsko náleželo ke koruně české, majíc své knížata, kteří však krále českého za svého vrchního pána uznávali. Slezané byli nepřátelé husitství a vypravovali mocná vojska na vyplenění kacírských Čechů. Ale přece husitství pro spojení Slezska s Čechy vnikalo do myslí a připravilo půdu lutheránství, z kterého tak krásné ovoce: církevní statky knížatům, pánům a městům kynuly. Při vystoupení Lutherově byl biskupem vratislavským Jan Turzo (od 2. února 1506 až do 2. srpna 1520, kdy zemřel v Nise). Při všech osobních vadách byl tento biskup jedním z nejstatečnějších biskupů svého času a na něj nespadá vina, že lutheránství v Slezsku tak rychle se rozšířilo. Byl humanistou, a tu hověl volnějším mravům, nežli by se

¹⁾ Ehrenkron; Schlesische K.-Historie. Freist. 1715. — Hansel: Protest. K.-Historie der Gemeinden in Schlesien. Leipz. und Liegnitz. 1764. — Rosenberg: Schles. Reform.-Gesch. Breslau. 1767. — Fuchs: Materialien zur evang. Relig.-Gesch. Breslau 1773. — Katolíci: Fibiger (magister a praelát ad s. Mathiam ve Vratislavi): Das in Schlesien gewaltthätig eingerissene Lutherthum. Breslau. 1712—33. 3 Th. (použil rukopisu o sedmi svazcích ve folio: „Schlesische Religionsakten“ kr. vládního tajemníka v Břehu (Brieg), cíř. rady a dějepisce Buckische). — Görlich: Gesch. der Prämonstrat.-Abtei z. hl. Vinzenz. Bresl. 1636. — Bach: Urkundl. Gesch. der Grafschaft Glatz. Bresl. 1841. — Buchmann: Antimohler oder Beitrag zu einer gerechten Würdigung der Lage der schles. Protestanten unter österr. Herrschaft. Speier. 1843. — Döllinger: Reform. I. 226sqq.

bylo na biskupa slušelo. Učení Lutherovu nepřál, ačkoliv Luther a Melanchthon lichotivě mu psali ¹⁾).

Nové učení hlásal v knížetství javornickém r. 1518. na zámku Neukirchu svobodného pána Zedlitze augustiniánský mnich Melchior Hofmann rodem z Goldbergu, kterého tam Luther poslal, a potom r. 1521. na zámku Jana z Reichenberku, přítele Melanchthonova; konečně zmocnil se v tomto městě r. 1524. magistrát farního kostela, a dosadil k němu jakéhosi Mikuláše Sandera za prvního lutheránského kazatele. Ve vojvodství lehnickém v Lehnici kázali nové učení Fabian Eckel a Šebastian Schubart a vojvoda lehnický Fridrich II., spolu zemský hejtman dolnoslezský, přál tomu. Roku 1523. povolal vojvoda lutherána Valentina Krautwalda ke kostelu sv. Jana v Lehnici a při škole v Goldberku ustanovil dva přátele Lutherovy. Roku 1524. odňal katolickým duchovním farní dávky, předepsal duchovenstvu, aby „evangelicky kázalo“ a dal o velikonoči 1524 Večeři Páně pod obojí způsobou rozdávat. Poněvadž františkáni těmto novotám se protivili, byli vyhnáni, a katolíci násilím potlačováni. Násilí proti katolíkům provozovalo se ve Svídnici a jiných krajinách slezských a bylo příčinou, že novota nad starou církví vítězila.

Ve Vratislavi vycházela reformace od magistrátu. Ve svém sporu se stoliční kapitolou vyhnal magistrát r. 1521. kaplany od chrámu sv. Máří Magdaleny a ustanovil tam lutheránské kazatele; lůza mohla svobodně potupovati katolické obyčeje, kněze, mnichy a jeptišky. Magistrát vyhnal bernardiny z jejich kláštera a sáhl i na jiné církevní statky. Dále vyhnal magistrát biskupem ustanoveného mistra Jáchyma Zierisa při chrámě sv. Máří Magdaleny a dosadil na jeho místo posavadního kazatele při dómu ve Vratislavi Dra. Jana Hessa (1524), rodem z Norimberka, který na své cestě ve svém rodišti nové učení z kazatelny hlásal. Obeslal kaplany od sv. Alžběty a Máří Magdaleny na radnici a přikázal jim, aby jenom Hessa za svého vrchního představeného uznávali. O rok později (1524) svolal magistrát veškeré duchovenstvo na radnici a přikázal mu, aby si kázání Hessoovo za vzor vzalo a všech lidských ustanovení a výkladův Otcův zanechalo. Bohužel z přítomných duchovních vystoupil pouze jeden, Dr.

¹⁾ De Joanne V. Turzone, episcopo Vratislaviae commendatio. Script sit dr. Carol. Otto. Vratislaviae. 1865. — Hist. pol. Blätter. 1868. sv. 62. str. 203—215.

Sporn, převor od sv. Albrechta, který prohlásil, že nařizovati, kterak evangelium jest hlásati, náleží biskupovi a ne magistrátu, začož byl z města vyhnán. Krásný praemonstrátský klášter na Elbinku dal magistrát r. 1529. zbořiti, předstíraje, že by se za ním Turci kryti mohli.

Rozkazy českých králů Ludvíka a Ferdinanda I., představy polského krále Sigmunda I., kroky papeže Hadriana VI. a veškeré zakročování slabého biskupa Jakuba ze Saltzy (1520—1539) na ochranu katolické církve byly marnými. Král Ferdinand I. dal si r. 1527. holdovati ve Vratislavi a vydal nařízení k ochraně katolické církve, ale pro války s Turky nemohl je provést. Ochránci církve měli býti biskupové¹⁾, kteří byli od r. 1526. vrchními zemskými hejtmany; ale neplnili svých duchovních povinností, a mnohý sám byl by se rád stal lutheránem, jako Baltazar z Pommnitze, kdyby se nebyl o své příjmy bál. Příklady biskupů řídili se jejich podřízení duchovní.

V Slezsku vystoupil Kašpar Schwenkfeld jako reformator a založil vlastní stranu, sektu Schwenkfeldiánův, o níž budeme v § 470. mluvit.

§ 437. Protestantství v Polsku²⁾.

Polsko bylo v úzkých přátelských stycích s Čechy; polští Jagellonci seděli na trůně českém, a husitství vykonávalo pro

¹⁾ Po Jakubu ze Saltzy následovali: Baltazar z Pommnitze (1539—62), z jehož povýšení protestanté velikou radost měli; Kašpar z Logau (1562—74); Martin Gerstmann (1574—85); Ondřej Gerin (1585—96); Pavel Albrecht (1596—1600), Jan Sitsch (1600—1609).

²⁾ M. Lubienski: Hist. ref. Polonicae. Freist. 1688. Jura et libertates dissidentium in regno Polon. Berol. 1707. f. Die Schicksale der poln. Dissidenten. Hamb. 1768—70. 3 Thle. — Friese: Beitr. z. Ref.-Gesch. in Polen u. Litth. II. Th. Bd. 1 u. 2. Breslau 1786. — Ostrovski: Dzieje i prawa kosciola polskiego. Warszawa 1793. T. 3. — Lochner: Facta et rationes earum familiarum chr. in Polonia, quae ab Eccl. cath. alienae fuerunt usque ad consens. Sandomir. tempora (Acta Societ. Jablonov. nova. Lips. 1832 T. IV. fasc. 2.). — C. N. Krasinski: Historical sketch of the rise, progress and decline of the reform. in Pol. Lond. 1835. vol. I. po německu ed. Lindau. Leipzig. 1841. — Lukaszewicz: Nachrichten über die Dissidenten in der Stadt Posen u. d. Reformation in Großpolen im 16. u. 17. Jahrh. něm. ed. Balitzki. Darmst. 1843. — Gesch. der ref. Kirche in Litthauen. Leipzig. 1848. Bd. I. — Fischer: Versuch einer Gesch. der Ref. in Polen. Grätz 1855. — Bartels: Joh. v. Lasco Elberf. 1860. —

tyto svazky značný vliv na mysli Polákův a připravilo je svým odbojem proti církvi na lutheránství, které však přece vstoupivši na půdu polskou na značný odpor narazilo. Král polský Sigmund I. (1506—1548) byl horlivý katolík a snažil se zameziti bludu přístup do země. Prvními rozšiřovateli byli polští studující kteří ve Wittenberku svá studia konali, a potom doma lutheránské rozpravy rozšiřovali. Toruňský říšský sněm zakázal proti nim roku 1520. pod trestem ztráty statkův a vyhnanství míti Lutherovy spisy. Hnězdenský arcibiskup Jan Laski († 1531)¹⁾ a kancléř královny Bony, Ondřej Krzycki pozdější biskup přemyšelský (1524), ujímali se statně katolické víry; ano byla docela zřízena komise, která by bludařské spisy vyhledávala. Ale přes všechna tato nařízení a opatření rozšiřovalo se protestantství dále. Na krakovské universitě hlásal je Martin Glossa a v Poznani Jan Seclucian, který první úplný polský překlad Písem sv. N. Z. 1551—1552 tiskem vydal. V Gdaňsku hlásal nové učení již roku 1518. mnich Jakub Knade; četní občané gdánští žádali krále za dovolení, aby nové učení veřejně hlásati a vyznávatí se mohlo (1525). Však Jakub Knade musil prehnouti, a král dal několik nejhorlivějších lutheránův odpraviti a kázal ostatním, aby ve 14ti dnech, ženatí však mnichové a vdané jeptišky již ve 24 hodinách město opustili. Ale poněvadž město silně k novotě se klonilo, a král se bál, aby ho nepozbyl: musil od přísnosti upustiti a nové učení v Gdaňsku trpěti, odkudž do Elbinku a Toruně se rozšířilo. Piotrkovská synoda prikazovala vyhledávati stoupence Lutherovy a blud potlačovati. Potom vyšel roku 1534. královský rozkaz, aby žádný Polák, který ve Wittenberku studoval, žádného úřadu nedostával; ale toto nařízení nebylo prováděno, a šlechta přála novotě. Za krále Sigmunda II. Augusta (1548 až 1572) stalo se Polsko rejdištěm všech sekt: českých bratří, kteří se od roku 1548. hlavně ve Velkopolsku rozšířili, lutheránů, kalvinů, kteří hlavně v Malopolsku a Litvě se rozmohli, a protitrojičníků. Kalvinům přál zpovědník královny Bony, františkán Lismanin; Jan Laski, synovec arcibiskupa hnězdenského Jana Laského, který roku 1529. biskupem vesprimským v Uhrách se stal, ale brzo ke kalvinství přestoupil, později vyznání českých bratří přijal, do Polska se navrátil a v Malé

¹⁾ Vydal: Statuta dioecisana pro dioec. Gnesnensi (1512), po něm učinil to arcib. Stanisl. Karnkowski: oboje statuta ed. Wenzky. Cracov. 1630.

Polsce představeným protestantských církví učiněn byl († 1560) a litavský kníže Radziwill, který po příkladě lutheránů a katolíků ¹⁾ Písmo sv. do polštiny ve smyslu kalvinském přeložiti a vytisknouti dal (1563).

Roku 1555. žádali protestantští poslové na říšském sněmu v Piotrkově, aby za předsednictvím královým národní koncil se slavil, na němž by katoličtí biskupové a protestantští theologové, k nimž by též Melanchthon, Calvin, Beza a jiní povoláni byli, se radili a společné vyznání víry založené na Písmě sv. složili. Sněm vyhověl této žádosti, a král Sigmund II. žádal na papeži Pavlovi IV., aby národní koncil slaviti, mši sv. v polském jazyku sloužiti, Večeři Páně pod obojí způsobou rozdávat i duchovním ženiti se dovolil, a annaty zrušil. Papež zamítl tuto žádost a poukázal k všeobecnému sněmu. Dále poslal biskupa veronského Aloise Lipomanna jako svého nuntia (1556—1558) do Polska s listy ke králi, ovdovělé královně a biskupům ²⁾, napomínaje jich, aby věrně k církvi stáli a po bloudilé na cestu pravdy nazpět uvést se snažili. Poněvadž bludaři na sekty rozpoltěni byli a na lid tak špatný dojem činili, sjednotili se lutheráni, kalvini a čeští bratři působením Jana Laského na valné synodě sandoměřské v květnu 1570 a sestavili vlastní všeobecné vyznání polské, kteréž ovšem neurčité bylo. Tento „sandoměřský consensus“ byl na několika valných synodách potvrzen, ale neprovedl vnitřního spojení stran ³⁾.

Z politických ohledů propůjčil král městům Gdaňsku, Toruni a Elbinku roku 1557. a 1558. náboženskou svobodu až k budoucímu říšskému sněmu. Po církevním sněmu Tridentském přišel do Polska jako papežský nuntius biskup Jan František Commendone a působil k tomu, aby Tridentská usnesení prohlášena, kleslá kázeň mezi duchovenstvem opět povznesena a záměry arcibiskupa hnězdenského Uchaňského zmařeny byly (1563—1566). Král přijal sněm Tridentský r. 1564., ale větší část senátorův a poslů byli nekatolíky. Jakub Uchaňski, arcibiskup hnězdenský a primas polský, přál novotě a po-

¹⁾ Nový Zákon vyšel poprvé tiskem r. 1556 v Krakově u Scharfenbergera; úplný katolický překlad bible u téhož r. 1561.

²⁾ Epp. ap. Raynald. ed ann. 1555. n. 58 sqq.

³⁾ Consensus Sandomirensis in D. E. Jablonski, Historia consensus Sandomirensis inter evangelicos in regno Polon. et Litt. Berol. 1731.

mýšlel na rozkol s Římem chtěje se státi samostatným patriarchou Polska, nezávislým na papeži. V tomto úmyslu začal s biskupy umlouvat se o svolání synody do Piotrkova a rozeslal také již pozvání k ní ku všem biskupům. Proti rozkolnickým záměrům Uchaňského vystoupil rozhodně papežský nuntius Commendone a kardinál Hosius, domácí biskup varmijský, a přinutili jej, že od svých záměrův upustil, ano docela horlivostí ve víře nad jiné biskupy vynikal. Zemřel v Loviči 4. dubna 1581. Po smrti krále Sigmunda II. provedli protestanté, že za mezivládi náboženský mír ve Varšavě roku 1573., tak zvaný mír dissidentů (*pax dissidentium*) učiněn byl, dle něhož katolíci a dissidenti (t. j. různíci se od víry katolické) jednotejných občanských práv požívati a mezi sebou v pokoji žíti měli. Proti tomuto míru ohrazovali se všichni biskupové až na krakovského Krasinského, kterýž jej podepsal. Nově zvolený král Jindřich Valoiský musil jej potvrditi. Po jeho brzkém odchodu do Francouz, kde na královský stolec dosedl, zvolili Poláci za krále Štěpána Báthoryho (1575—86), sedmihradského knížete, který protestantsky smýšlejícím městům Gdaňsku, Toruni a Elbinku již dříve roku 1557. a 1558. tajně udělenou náboženskou svobodu zaručil.

Důležitou osobou pro církev stal se v Polsku Stanislav Hosius¹⁾, kardinál a biskup varmijský. Narodil se roku 1504. buď v Krakově nebo ve Vilně, studoval na universitě krakovské, kde se roku 1521. stal bakalářem, potom v Padově a Bononii, kde povýšen byl za doktora práv. Vrátiv se roku 1533. do Polsky, pracoval v krakovské královské kanceláři a byl roku 1549. biskupem chelminským a roku 1551 biskupem varmijským učiněn. Na synodě piotrkovské roku 1551. sepsal po žádosti biskupů svou znamenitou „*confessio fidei*“, která potom častěji byla tištěna a valně se rozšířila. Bojoval písemně 1557 proti manželství kněží, proti kalichu a liturgii v domácím jazyku, vystoupil roku 1558 proti Brenzovi, založil lyceum v Braunsberku s kollejí řádu jesuitského a zjednal tomuto řádu přístup do Polsky; brzo vznikly jesuitské kolleje v Pultusku, Vilně a Poznani. Hosius stal se roku 1561. kardinálem a byl

¹⁾ Stan. Hosii Card. Major. Poenit. et episc. Varm. Vita auctore Stan. Rescio. Rom. 1687; jest též ap. Bzov. Annales ad ann. 1568. n. 33. — Eichhorn: Der erml. Bisch. u. Card. Hosius. Mainz 1854. 2 Bde. — Hosii Opp. omnia 2 T. Colon. 1584.

jedním z předsedů sněmu Tridentského; navrátil se do Polska pracoval, aby sněm Tridentský byl uznán, a těšil se veliké vážnosti u katolíkův i bludařů. Zemřel za svého pobytu v Římě, v blízkém Suŕbiaku 5. srpna 1579.

Blahodárně působil Stanislav Karnkowski, arcibiskup hnězdenský († 1603), muž výtečný učeností, výmluvností a horlivostí ve víře. Znamenitým polským theologem a kazatelem byl jesuita Jakub Wujek. Narodil se roku 1540. ve Vagrovci, studoval na universitě krakovské, kde již v 19. roce mistrem svobodných umění se stal, potom studoval ve Vídni a v Římě theologii. Roku 1565 vstoupil v Římě do řádu jesuitského, učil tam nějaký čas mathematice; navrátil se do vlasti stal se roku 1571 v Pultusku doktorem theologie a působil v kollejích v Poznani, ve Vilně, Klausburku a Krakově. Zemřel v Krakově 27. července 1597. Byl znamenitým kazatelem a polemickým spisovatelem. Jeho znamenitá „katolická postilla“ (Krakov 1567) byla mezi jinými překlady i v českém překladě od Ondřeje Modestina dvakrát vydána. Za vlivu arcibiskupa Stanislava Karnkowského zhotovil překlad Nového Zákona (Krakov 1593) a překlad celé bible (Krakov 1599), kterýž překlad papež Klement VIII. schválil. Znamenitým obráncem církve byl Skarga Petr, kazatel a polský jesuita. Narodil se v únoru 1532 v městečku Grojci, studoval na universitě krakovské, kde se roku 1554 stal bakalářem, byl roku 1564 na kněžství vysvěcen a farářem v Rohatyně na Rusi učiněn, potom byl jmenován kanovníkem lvovským a kancléřem kapitoly a kázával často ve Lvově v kostele Panny Marie. Roku 1568 odebral se do Říma kde vstoupil do řádu jesuitského, a byl roku 1571. poslán od generála řádu zpět do vlasti, stal se kazatelem v Pultusku, potom v Jaroslavi, působil na Litvě, kde vydatně proti dissidentům pracoval a bohaté a mocné Radziwilly církvi získal. Stal se rektorem kolleje vilenské, založil potom kollej v Polocku, odkudž byl potom povolán do Krakova, aby tu novou kollej zřídil. Král Sigmund III. Vasa učinil jej v lednu roku 1578 svým kazatelem, kterýžto úřad zastával 24 léta. Byl s králem na 18ti sněmích, na nichž měl promluvy a jež svými řečmi zakončoval, a vytvořil tak v polské literatuře novou znamenitou výmluvnost politickou. V hojných spisech vystupoval proti novotářům a snažil se získati je církvi. Zemřel v Krakově 27. září 1612. Byl výtečným kazatelem, kterého málo-

který Polák dostihl, a plodným spisovatelem v oboru historickém, politickém a kazatelském.

Důstojným nástupcem Skargovým byl dominikán Fabian Birkovski. Narodil se ve Lvově roku 1564. Studoval v Krakově, vstoupil roku 1592. do řádu dominikánského, stal se doktorem theologie a kázal po 14 let za veliké pochvaly v kostele dominikánského kláštera sv. Trojice v Krakově. Král Sigmund III. učinil jej dvorským kazatelem svého syna Vladislava. Tohoto krále Vladislava IV. provázel na všech jeho válečných výpravách a zůstal při jeho dvoře po celý svůj život: teprve na dvě léta před svou smrtí navrátil se do svého kláštera v Krakově, kde byl převorem učiněn a roku 1636. zemřel. Jeho kázání platila vždy za vzor. Cestu jmenovaným výtečníkům kazatelským razil a upravil Martin Bialobřeski. Narodil se roku 1522., studoval na universitě krakovské, byl na kněžství posvěcen, a stal se mnichem a potom opatem cisterciáckého kláštera Mogily u Krakova. Byl učiněn světicím biskupem krakovským a potom roku 1577 biskupem kameneckým; byl výtečným řečníkem na kazatelně, na říšských sněmích a jiných důležitých poradách a těšil se veliké vážnosti u krále Sigmunda II. Augusta. Byl výtečným obráncem katolické víry a složil proti bludům svého času „katechismus“, jakožto vzor pravé katolické víry (v Krakově 1567). Důležitá jsou jeho kázání (Postilla, Krakov 1581 a 1838), která se důkladností a krásou vyznamenávají. Zemřel roku 1586.

Snahy těchto výtečníků nesly krásné ovoce, četní bludaři vrátili se do lůna církve, za to rozzuřili se tím více urputilí dissidenti. Přísná opatření proti bludařům za krále Sigmunda III. (1587—1632) rozhořčila je velice, poněvadž již zvykli si pokládati se za panující stranu, a vcházeli v zemězrádné spojení s cizinou a pokoušeli se o vzpoury. Král Vladislav IV. (1632—1648), jeden z nejvýbornějších panovníků, snažil se nadarmo náboženskou rozmluvou v Toruni roku 1644. napnutost náboženskou mezi katolíky a dissidenty odstraniti, a své říši vnitřní žádoucí mír zjednati.

§ 438. Protestantství v Livonsku a Kuzonsku.

Livonsko stalo se za heermistra mečových bratří, Waltera z Plettenberku, roku 1521. na německém řádu v Prusích

nezávislým. Lutheránství našlo záhy roku 1523. a 1524. přístup do měst Rigy, Derptu a Revelu, a i jiná města a rytířstvo klonilo se k němu. Protestantství použil Walter, aby vlivu arcibiskupa řížského a biskupů se zbavil a přiznal se k lutheránství. Protestanté obdrželi úplnou náboženskou svobodu, a když markrabě Vilém braniborský, bratr odpadlého velmistra řádu německého Albrechta, roku 1539. arcibiskupem Rigy se stal a od víry odpadl, zvítězilo protestantství v Livonsku na dobro.

V Kuronsku přijal roku 1561. heermistr Gotthard Kettler augsburskou konfessi a proměnil svou zemi v dědičné vojvodství, učiniv ji lénem Polsky, kteréž území za Dvinou odstoupil. Poslední biskup země, Jan z Mönnighausenu, prodal již roku 1559. své biskupství za 30.000 dolarů králi dánskému, odešel do Němec, stal se tam protestantem a oženil se.

§ 439. Protestantství v Uhersku a Sedmihradsku¹⁾.

Prvními hlasateli Lutherova učení v Uhersku byli studující Uhrové, kteří na Wittenberské universitě svá studia konali. Proti vznikajícímu bludu vydal říšský sněm v Pešti roku 1525. přísné zákony, které však nebylo lze provésti, poněvadž král uherský a český Ludvík v bitvě u Mohače roku 1526. padl a dvojitá volba krále nastala, kdež jedni krále českého Ferdinanda I. a druhí Jana Zápolského, vojvodu sedmihradského, za krále zvolili. V bojích obou králů zmocnili se četní šlechticové církevních statkův, a aby jich nemuseli vydati, přešli k lutheránství. Bez ohledu na přísný zákaz Lutherova učení sněmem peštským roku 1525., prohlásilo se též rok 5 královských měst

¹⁾ Burii: *Historia diplomatica de statu religionis evangelicae in Hungaria* 1710. f. bez udání místa tisku. — (P. Ember Debreceni) *Historia ecclesiae reformatae in Hungaria et Transsylv.* ed. a Frid. Ad. Lampe. Trajecti a Rhen. 1728. — Jo. Ribini: *Memorabilia August. Confess. in regno Hungarico, usque ad Carol. VI. Posonii 1787—1789.* — Georg Bod. de Patronis: *Reformat. Hungarica in Dan. Gerdesii Scrinio antiquario* T. VII. P. I. p. 133. ss. P. II. p. 346. — J. M. Tekusch: *Kurze Geschichte der evang.-lutherischen Kirche in Ungarn bis Leopold II.* Göttingen 1794. — F. v. Buchholtz: *Geschichte Ferdinand I.* Wien 1832. 9 sv. — Graf Johann Mailáth: *Die Religionswirren in Ungarn.* 2 sv. 1 sv. *Vom Beginn der Reformation bis 1843.* 2 sv. *Der Reichstag 1843—34.* Regensburg 1845.

v horním Uhersku: Levoč, Sabinov, Bartfa, Prešov a Košice pro ně.

Hlavním hlasatelem a rozšiřovatelem bludu byl Matěj Devay, jenž svým rodným jménem Biró slul. Narodil se ze šlechtických rodičů v Dévě, městysi ležícím v hunyadské stolici v Sedmihradsku, odkudž má název Devay. Rok narození jest neznámý. Roku 1523. studoval v Krakově, kde snad dvě léta pobyl. Navrátiv se do vlasti stal se řeholníkem a knězem. Dne 3. prosince 1529 dal se zapsati na universitě ve Wittenberku, poslouchal Luthera půldruhého roku a měl byt a stravu v jeho domě. Roku 1531. byl kazatelem v Budíně, kde vydal spis (De Sanctorum dormitione) proti vzývání Svatých, a brzo potom kazatelem v Košici. Však dne 6. listopadu 1531 dal jej biskup Tomáš Szalahazy na rozkaz císařův jíti a poslal do Vidně, kde byl v přísné vazbě držán a od biskupa Fabera vyslýchán. Byv propuštěn odebral se do Budína, doufaje, že ochrany u vzdorokrále Jana Zápolského nalezne. Působě v Budíně opět pro blud byl tři léta vězněn. Dostav se roku 1534. z vězení, odebral se do Sarvaru k hraběti Tomáši Nadasdymu, který novotě přál a ji podporoval, a složil množství spisů které roku 1535. provinciál františkánů Řehoř Szegedy, člen Sorbonny, dvěma malými spisy vyvrátil. Chtěje své vyvrácení Řehoře Szegedyho dáti vytisknouti, odebral se přes Wittenberk, kde z jara 1537 pohostinství Melanchthonova užil, do Basileje. Zde vyšlo jeho dílo¹⁾ roku 1537. Vráťiv se do vlasti odebral se k hraběti Nadasdymu, založil s jeho pomocí v Ujszigetě u Sarvaru tiskárnu a působil se svým druhem Janem Sylvestrem tiskem pro reformaci. S velikým prospěchem působil jako cestující kazatel ve velikém majetku hrabat Nadasdyů, Perenyiů a Seredů. Vpád Turků a statné vystoupení biskupů proti bludu, přinutilo jej, že do Švýcar přehnouti musil, kde učení Zvingliovo o Večeři Páně přijal. Navrátiv se roku 1545 do Uher, rozšiřoval potom zvingliánství, slavil roku 1545 v v Erdödu, městě ležícím v stolici szathmarské, synodu s 29 kazateli, působil nějaký čas jako kazatel v Debrecíně, nepřipouštěje zde nikdo k úřadu kazatelskému, kdo s ním v učení o Večeři Páně se nesrovnával, a zemřel tam asi před rokem 1547.

¹⁾ Disputatio de statu, in quo sint beatorum animae post hanc vitam ante ultimi iudicii diem. Item de praecipuis articulis christianae doctrinae per M. D. H. His addita est expositio examinis, quomodo a Fabro in carcere sit examinatus.

Roku 1550. prohlásilo se na synodě prešovské 5 královských měst, Levoč, Sabinov, Bartfa, Prešov a Košice pro augsburskou konfessi. Prešpurský říšský sněm usnesl se sice r. 1548. aby náboženství a služby Boží všude po starém způsobu vedeny, bludařství vykořeněno a novokřtění a sakramentáři z říše vyhnáni byli, ale bez valného úspěchu. Protestantství dostalo mocného ochránce a znamenitou podporu u vlády, když jeho posavadní stoupenec Tomáš Nadasdy roku 1554. palatínem se stal a tuto důstojnost až do své smrti 1562 zastával. Protestantství rozštěpilo se též v Uhrách na dvě větve: lutheránskou a zvingliánsko-kalvinskou. Kalvinství zvítězilo znenáhla u Maďarů nad lutheránstvím; synoda v Tarczalu přijala roku 1563. vyznání Bezovo a kázala prohlásiti lidu učení o přísném předurčení, a synoda v Czengeru prohlásila roku 1570. lutherány na hrubé tělesné lidi, pověšadž ukrutnému krvavému přijímání učí. Za to vyvinuli lutheráni ostře své učení proti kalvinům na synodě v Bartfě roku 1594., a tvrdili na ní, že všechny náboženské spory ze spisů Lutherových jest rozhodovati.

Proti bludařům vystupoval statně arcibiskup ostrihomský a primas království Mikuláš Olah († 1569); vymohl restituční edikt z 10. dubna 1560, dle něhož laikům uchvácené církevní statky bylo vydati a povolal roku 1561. jesuity do Uher, dada jim kolej v Trnavě, kterou král Ferdinand I opatstvím Széplakem nadal. Ale když kolej popelem lehla, musili jesuité roku 1567. opustiti Trnavu, nenaležše nikde pomoci, a navrátili se teprve roku 1586. Četní šlechtici vraceli se k staré víře a král Ferdinand přál tomu. Jeho nástupce král Maxmilian I. (jako císař II.) (1564–1576) byl v duchu protestantem, a země sv. Štěpána byla takřka zemí protestantskou, a pokud náležela pod panství Turků, potud vyhasla tam katolická církev skoro na dobro. Jenom v Chorvátsku a Slavonsku nemohl se blud uchytiti. Král Rudolf pokoušel se opět o zavedení katolického náboženství v zemi a poručil arcibiskupu ostrihomskému, aby horní města opět k staré víře přivedl, a dal odniti protestantům farní kostel v Košicích a odevzdati jagerské stoliční kapitole, která tam se utekla. To zavdalo příčinu ke stížnostem na sněmu prešpurském roku 1604. protestantům, kteří při té příležitosti na Rudolfovi II. žádali, aby jim svobodu náboženskou zákonem potvrdil. Císař Rudolf II. zamítl takovou žádost a připojil k 21. článku nálezu sněmovního od něho potvrzeného o své újmě ještě článek 22., kterým staré zákony, v prospěch katolické církve vydané, potvrdil. Nastalo

jitření v zemi, a v čelo nespokojenců postavil se Štěpán Bočkay, který na svou stranu hajduky získal a svými vítězi císaře přinutil, že s protestanty mír učinil. Prostřednictvím arciknížete Matiaše byl tento mír 6. srpna 1606 ve Vídni učiněn, který o náboženství tyto dva články obsahoval: 1. Jeho c. k. Veličenství nebude magnátům, šlechticům, svobodným městům a výsadním městysům, které přímo ke koruně náležejí, jakož i uherským vojákům na uherských hranicích v jejich náboženství a vyznání překážeti, a nestrpí, aby to jiní činili; 2. jmenovaným stavům propůjčuje se svobodné vykonávání jejich náboženství, však bez újmy římsko-katolického náboženství; duchovenstvo a kostely římsko-katolické zůstanou nedotknuty a svobodny, a které v těchto bouřlivých časech byly zabaveny musí býti katolíkům navraceny. Tyto články tvoří základ uherského protestantského církevního práva. I císař a král Matiaš musil tyto články na prvním říšském sněmu potvrditi.

Obnovitelem katolické víry v Uhersku jest Petr Pázmány ¹⁾. Narodil se 4. října 1570 ve Velkém Varadě z kalvinských rodičů, z otce Mikuláše, podžupana župy biharské, a matky Markéty. Jeho katolická macecha vzbudila v něm první náklonost k víře katolické. V 13. roce svého věku stal se katolíkem a maje věku svého 17 let, vstoupil do řádu jezuitského v Kološváru. Studoval v Krakově, ve Vídni a potom v Římě, kde za doktora theologie povýšen a roku 1598. profesorem filosofie a brzo potom i professorem při universitě ve Štýrském Hradci, založené roku 1585. učiněn byl.

Jeho představení, poznavše jeho nadání za missiionáře a polemického kazatele, povolali hok těmto úkolům do Uher (1607). Ve své vlasti obrátil palatina Sigmunda Forgáche, lutherána, kterého ani vlastní jeho bratr František, kardinál a arcibiskup ostrihomský, obrátiti nemohl, ke katolické víře a uvedl v několika letech 30 znamenitých [uherských] rodin a několik protestantských kazatelů do jejího lůna. Od tohoto času klesalo kalvinství. Jeho hlavní literární dílo jest v tomto směru „Hodoegus Igazsagra vezerlö Kalauz“ (vůdce k božské pravdě), roku 1613. dokončené; poučná to kniha pro lid a náboženská četba vzdělaných, kteréž ani pro-

¹⁾ Dr. Joh. Heinrich Schricker: Peter Pázmány, Kardinal, Erzbischof und Primas von Ungarn und seine Zeit. Köln. 1888. — Hist.-pol. Blätter 1888. sv. 102. str. 947 sqq.

tivníci učenosti a výmluvnosti neupírají; dožila se mnohých vydání a byla přeložena do latiny a františkánem Benčicem do slovenčiny. Pázmány jest jako spisovatel výtečníkem; zanechal, mimo spisy latinské, 22 spisy v řeči maďarské; jest jedním z nejlepších prosaistů své doby, má se za tvůrce maďarské umělé prósy, a jeho spisy vzbuzují ještě dnes svou silou, názorností, živostí a bohatostí obdiv čtenářů.

Císař a král Matiš jmenoval jej s povolením papežovým pro jeho nesmírné zásluhy 25. dubna 1616 turčanským proboštem a již 28. září téhož roku ostrihomským arcibiskupem a primasem království, nástupcem kardinála Forgáche († v říjnu 1615) jehož rádcem a pomocníkem již dávno byl. Jako primas korunoval r. 1618. krále Ferdinanda II. v Prešpurku a krále Ferdinanda III. r. 1625. v Šoproni. Církev katolická oživovala teď rychlejším postupem. Pázmány zakládal vychovávací ústavy konvikty a semináře, jmenovitě založil roku 1623. ve Vídni Pázmáneum, semeniště pro kleriky, z něhož Uhři své výtečné theology a církevní hodnostáře dostávali. Slavil synody a dohlížel na přesnou kázeň mezi duchovenstvem. Svou horlivostí obrátil přes 50 protestantských šlechtických rodin ke katolické víře, jichžto poddaní potom následovali. Když obrátil Františka Nadasdyho, následovalo příkladu svého pána 40.000 poddaných, pročež lze tvrditi, že přičiněním Pázmányho statisíc protestantů do lůna církve se navrátila. Roku 1617. byl Pázmány jmenován královským místodržitelem, a jeho učenník Sigmund Forgách, kterého od lutheránství do lůna církve uvedl, stal se roku 1618. palatinem a byl spolu obráncem církve. Za jeho nesmrtelné zásluhy jmenoval ho papež Urban VIII. k žádosti Ferdinanda II. roku 1629. kardinálem-knězem. Roku 1636. otevřel universitu skládající se ze dvou fakult, filosofické a theologické v Trnavě, da-da k ní nákladní jistinu 60.000 zlatých v hotovosti a 40.000 v dluhopise císaře a krále Ferdinanda II. Tato universita byla r. 1777. do Budína potom 1786 do Pešti přenesena, tak že dnešní peštská universita jest ve svých počátcích dílem nesmrtelného Pázmányho. S neunavitelnou horlivostí působil, zemřel u večer 19. března 1637 v Prešpurku, maje věku svého 66 let a odpočívá tam v hlavním chrámě sv. Martina. Snahami tohoto výtečníka ztratilo protestantsví v Uhrách největší část svých vysoce postavených členův a ochráncův a značnou část svých vyznačův, ale též svou politickou přednost, které na počátku

XVII. stol. si dobylo. Tímto obratem upevnila se též Habsburská dynastie na trůně uherském.

Císař a král Ferdinand II. (1619—1637) působil horlivě pro katolické náboženství, uděloval nejdůležitější úřady katolíkům a pohnul mnohé velmože, že se do lůna katolické církve navrátili, na svých panstvích protestantství potlačili a kostely protestantům odňali. Za to pomstili se protestanté na jeho nástupci Ferdinandu III. (1637—1657), obrátili se se svými stížnostmi na knížete sedmihradského Jiřího I. Rákóczya, který spojiv se se Švédy a Francouzi, vpadl roku 1644 s vojskem do Uher a dobyl Košic. Prohlásil, že za úplnou svobodu náboženskou bojuje, a pobouřil tak celé království, stal se v krátkém čase pánem 14ti stolic, postoupil až k Prešpurku a přinutil císaře k míru lineckému, který byl 16. prosince 1645 učiněn. Protestanté obdrželi úplnou svobodu náboženskou, jejich vyhnání kazatelé byli zpět povoláni, a kostely jim navraceny. Však protestanté hledali stále ochrany u nepřátel domu Habsburského, činili spolky s Turky a knížaty sedmihradskými a vyvolávali vzpoury. Císař Leopold I. pracoval o to, aby protestantství zeslabil. Císař Josef I. pojistil protestantům mírem szathmarským neobmezenou náboženskou svobodu (1711).

V Sedmihradsku rozšiřovali lutheránství kupci ze Sibině kteří roku 1521. z Lipského výročního trhu se navrátili, lutheránské spisy s sebou přinesli a rozšiřovali. Blud Lutherův kázali v Sibini Ambrož, rodem Slezák, a odpadlý dominikán Jiří, a hrabě Sasů Marek Pemphlinger podporoval úsilovně blud. Ovoce dostavilo se brzo; katolické služby Boží byly zanedbávány, a duchovenstvo ve svých příjmech skracováno. Vyšly sice rozkazy, aby všechny novoty v náboženství ohněm a mečem vyhubeny byly (1523), a wittenberské knihy pálily se, ale valného úspěchu z toho nebylo viděti. Roku 1524. utvořila se v Sibini lutheránská obec a zřídila škola, a šlecha sáhla po statcích duchovenstva. Po bitvě u Mohače stali se novotáři drzejšími; roku 1529. byli všichni mniši a papeženci, t. j. horliví katolíci ze Sibině vyhnáni. V Brašově (Kronstadt) působil Jan Honter. Narodil se v tomto městě roku 1498., studoval ve Vídni a Krakově, dlel delší dobu v Basileji, a navrátil se roku 1533. do vlasti, rozšiřoval v ní lutheránství. Zřídil v Brašově vlastní knihtiskárnu, první to v Sedmihradsku, a vydával spisy Lutherovy. Stav se kazatelem v Brašově, přibral si za pomocníka Matěje Kalvina (jehož někteří Klatzem jmenují) a později ještě

jakéhosi Valentina Wagnera. Jejich úsilí podařilo se, že celé území, tak zvané Burzenland, lutheránství přijalo. Roku 1542 byla v Brašově a Burzenlandu mše sv. odstraněna a přijímání pod obojí způsobou zavedeno. Snahy biskupa velkovaradského Martinuzzia a sněmu kelošského (1543) protestanty zpět uvést do lůna cíkve byly marnými. Veškeren národ saský přijal na synodě v Mediáši roku 1545. augsburskou konfessi a upravil své církevnictví. Luther a Melancthon nazývali Hontera „evangelistou Sedmihrad“. Zemřel 23. ledna 1549. Maďaři přijali kalvinství; Rumuny snažil se svrchu jmenovaný Wagner nakloniti bludu, ale nadarmo; zůstali rozkolníky. Za sporů o trůn povolil zemský sněm v Kološi (Klausenburku) všeobecnou náboženskou svobodu (1556); všechny církevní statky byly na obranu země zabaveny vyjma dva kláštery, z nichž lutheránská gymnasia zřízena byla. Poněvadž kalvini četných stoupenců nabyli, vznikli mezi protestanty prudké hádky a spory až konečně roku 1564. synoda v Enyedě kalviny uznala a jim superintendenta povolila. Do země dostavili se též unitáři, pro něž Jiří Blandrata a František Davidis mocně působili, a zemský sněm v Maroš-Vásárhely propůjčil jim rovná práva s ostatními vyznáními. Kašpar Heltai, lutheránský kazatel v Keloši, zhotovil první úplný překlad Písem sv. dle Vulgaty a Luthe-rova překladu (1562); jiný překlad z původního textu zhotovil Kašpar Karoly, kazatel v Gönzú (1589), a reformovaný kazatel Abraham Molnar opravil tento překlad.

Protestantství v Anglii¹⁾.

§ 440. a) Za Jindřicha VIII. (1509—1547).

Jindřich VIII., druhý Tudor na anglickém trůně narodil se 18. června 1491, a maje věku svého 18 let, vstoupil na

¹⁾ Protestanté: Herbert of Cherbury: The Lefe and Baigne of king Henry the Eighith. Lond. 1649. — G. Burnet (biskup ze Salisbury, † 1715): The History of the ref. of de Church of Engl. Lond. 1679 sq, 2 T. Oxon 1816; po německu Braunschweig 1765, 1770. 2 sv. — Henry Soames: The History of the ref. of the Church of Engl. vol. 1. 2. Jindřich VIII. Lond. 1825 sq. — Hume: Hist. of. Great-Britain. Lond. 1754 sq. 4 T. — John

trůn po svém otci Jindřichu VII. dne 22. srpna 1509. Za manželku měl s prominutím papeže Julia II. vdovu po svém bratru Arthurovi, Kateřinu, princeznu aragonskou, která však se svým prvním manželem Arthurem nikdy manželsky neobcovala (*matrimonium ratum, sed non consumatum*). Proti Luthe- rovi vydal obranu sedmera svátostí, začož od papeže čestný název „obránce viry“ (*defensor fidei*) obdržel.

Jeho milcem a prvním ministrem byl Tomáš Wolsey, který ze zámožné občanské rodiny v Ipswichu pocházel, roku 1514. arcibiskupem yorským se stal a roku 1515. od papeže Lva X. za kardinála-kněze povýšen byl.

Král Jindřich žil s Kateřinou 17 let, zplodil s ní 3 syny a 2 dcery, kteří však, vyjma dceru Marii, v dětském věku zemřeli. Poněvadž Kateřina o 8 let starší krále byla, nemocemi mnoho krásy ztratila a stáří proti mladšímu králi značně v popředí vystupovalo: ukonejšoval král svou tělesnost, žije v samé nečistotě. Jednou z jeho milostnic byla Marie Boleynova, dcera Tomáše Boleyna a když se jí nasytil, zamiloval se do její mladší krásné sestry Anny, královniny dvorní dámy, která však prohlásila, že jeho manželkou bude, ale nijakou milostnicí, kterýmž odporem jeho náruživost ještě více rozpalovala. Najednou cítil král výčitky svědomí, jakoby se svou manželkou v krveprznění žil, netajil se s nimi, a kardinál Wolsey neprotivil se tomu, a sliboval králi svou pomoc, mysle, že potom v sňatek s dcerou francouzského krále Ludvíka XII. vstoupí.

Strype: Ecclesiastical Memorials relating chiefly to Religion and the Reform — under king Henry VIII., king Edward VI. and Queen Mary. Lond. 1721. voll. 3. — A. W. Böhme: Acht Bücher von der Ref. der Kirche in England. Altona. 1734. — Dahlmann: Gesch. der engl. Reformation. Leipzig 1848. — Gumpach: Erläuterungen und Berichtigungen zu Dahlmanns Gesch. u. Trennung der engl. K. v. Rom. Darmst. 1845. — Stäudlin: K.-G. von Großbrit. Göttingen. 1849. — Ranke: Engl. Geschichte vornehmlich im 16. u. 17. Jahrh. Berlin. 1859. 6 Bde; zvláště sv. 3. — Maurenbrecher: England im Reformationszeitalter. Düsseldorf. 1866. — Katolíci: Vera et sincera historia schismatis Anglorum a Nicol. Sandero, auct. per Ed. Richtonum, castigatus ed. a R. P. Ribadeneira. Colon. 1628. — Joh. Lingard: Gesch. v. England. übers. v. Salis Bd. 6 sq. — Vollständiger Auszug der Gesch. Englands von Lingard. Wien. 2 Bde. 1831. sv. 2. str. 35 sq. — Boost: Gesch. der Reform. u. Revol. in England. Augsb. 1843. — Audin: Hist. de Henri VIII. et du schisme d'Angleterre. Paris 1850 voll. 2. — Cobbet (konvertita, který ještě jako protestant psal): Briefe über die Reform. in Engl. u. Irland. Mainz. 1862. — Thommes: Gesch. v. England zur Zeit der Tudors. Mainz 1866. — Hefele: Hergenröther C. G. sv. IX.

Právě tenkrát měla se dcera Jindřicha VIII. Marie zasnoubiti s králem francouzským Františkem I. neb s jeho druhým synem. Při vyjednávání o tom učinil biskup z Tarbesu otázku, zdali legitimita Mariina jest beze vší poskvrny, patrně návodem Wolseyovým, aby král veřejně s návrhem na zrušení manželství se vytasiti mohl. Král tvrdil, že biskupem tarbeským ve svých obavách o platnosti manželství potvrzen byl. Král dal vypracovati theologickou rozpravu, kde zrušení svého manželství o zákaz v Starém Zákoně (Lev. 18, 16; 20, 31) opíral a poslal ji Tomáši Morovi a biskupu Fisherovi z Rochesteru, aby své dobrozdání o ní podali; tento vyjádřil se proti králi, onen vymluvil se, že není žádným theologem. Celá věc dostala se ku papeži Klementu VII., a kardinál Wolsey snažil se, aby celou věc do svých rukou dostal; však i císař Karel V. byl odhodlán čest a právo své teti hájiti. Když papež z Andělského hradu, přestrojiv se za zahradníka, šťastně do města Orvieta prehl, dostavili se tam první angličtí poslové, přáli mu štěstí, přednesli mu věc svého pána a předložili mu dvě listiny v Anglii zhotovené ku podpisu. První listinou dal papež kardinálu Wolseyovi plnou moc vyšetřovati manželství královo a o jeho platnosti rozhodnouti, a druhou dovoloval králi v případě zrušení manželství místo Kateřiny jinou za manželku pojeti, byť byla třeba s jiným zasnoubena nebo s Jindřichem v prvním stupni sešvakřena. Toto měli za nutné, poněvadž 1. Anna Boleynova byla s Percym zprva zasnoubena a tudý dle tehdejšího manželského práva jeho řádnou manželkou, a 2. král s její sestrou tělesně obcoval. Později připojil papež po žádosti Wolseyově a králově Wolseyovi po bok kardinála Campeggia, výtečného právníka, kterému však poručil, aby věc protahoval, o smír manželů se pokusil a žádného výroku nečinil, neotázav se Apoštolské Stolicе (v únoru 1528). Campeggi přišel teprve v říjnu 1528 do Londýna, radil ve jméně papežově královně Kateřině, aby do kláštera vstoupila, a ukazoval k námitkám proti platnosti jejího manželství. Však královna zamítala to, pravíc, že musí právo své dcery na trůn hájiti. Teprve 18. června 1529 zasedli oba legáté na soud a vyslychali obě strany. Za obhájce byl dán královně učený a svědomitý biskup rochesterský. Kateřina ohrazovala se proti oběma legátům jako soudcům poněvadž majíce obročí v Anglii, jež od krále obdrželi¹⁾, nejsou nestrannými soudci, odvolávala se na to, že

¹⁾ Compeggi obdržel od krále biskupství salisburyské.

vstoupivši do lože králova, byla pannou, což král dosvědčiti musí, a appellovala na papeže. Legáté pokračovali v procesu, Wolsey chtěl, aby se rozsudek rychle vynesl, ale Campeggi nesvolil k tomu a prosil papeže, aby celou při před svou stolicí vzal. Papež učinil to dekretem od 19. července 1529, a Jindřich VIII. ujišťoval ještě v říjnu 1529 Campeggia, že vždycky věrným synem církve zůstane, ale hněval se na Wolseye. Působením Anny Boleynovy byl Wolsey svržen, musil se na své arcibiskupství do Yorku odebrati, byl později obviněn z velezrády, zatčen, a nežli process proti němu ještě zaveden byl, zemřel v Toweru v listopadu 1530. Wolsey posuzuje se rozličně a odsuzuje obyčejně. Tolik jest jisto, že pokud byl v králově přízni, náruživosti tohoto byly v mezích, ale po jeho pádu naplnily Anglii a Evropu hrůzou a ustrnutím. Kanceléřem nového ministerstva stal se po pádu Wolseyově Tomáš Morus

Když papež Klement VII. s císařem se smířil, bydlili oba v Bologně pod jednou střechou. Do Bologni přišlo anglické poselství, v jehož čele stál otec Anny Boleynovy, prosit papeže, aby vůli královi vyplnil, a hrozilo spolu rozkolem, ale nedosáhlo účelu své cesty.

Král Jindřich chtěl jinou cestou svého účelu dojíti. Na radu Tomáše Cranmera, domácího kaplana rodiny Boleynovy, předložil král svou věc universitám, nešetře peněz ani pěkných slov. Příznivě pro krále vyslovily se university cambridgská, potom oxfordská a některé francouzské; většina však universit vyslovila se proti králi, též německé i protestantské; některé italské a francouzské university prohlásily, že manželství Kateřinino s Jindřichem mohlo by se zrušiti, kdyby manželství její první s Arthurem bylo tělesně dokonáno. Všechna příznivá dobrozdání universit byla poslána do Říma, kde však žádného dojmu učiniti nemohla, poněvadž tam věděli, jakým způsobem nabyta byla. Král byl na vahách, litoval, že se do této věci pustil, a chtěl všeho zanechat; Anna Boleynova s celou svou stranou byla blízka pádu. Tu vložil se do této věci právník Tomáš Cromwell, vyprosil si slyšení u krále, ukázal mu na příklad německých knížat, kteří římské jho se sebe svrhli a hlavami svých církví se učinili, a radil mu, by totéž v Anglii učinil. Této rady uchopil se král, učinil Cromwella členem své tajné rady, a chtěje svůj záměr provést, zneužil k tomu konvokace duchovenstva, parlamentu a domnělého práva královského „*praemunire*“.

V Římě bylo 22. prosince 1530 v konsistoři ustanoveno, aby rota v manželském processu králově pokračovala, a akta o tom k rozhodnutí předložila, zatím však Jindřich každého pokusu manželství se zdržoval. V konsistoři z 29. března 1531 byl čten list císařův ku papeži, kde císař vřele věci své tety se ujímal. Královna Kateřina stěžovala si na zdlouhavost processu, kterou francouzský dvůr podporoval, aby prý Jindřich své zástupce do Říma poslati mohl.

Král, chtěje nátlak na papeže učiniti, svolal konvokaci¹⁾ duchovenstva roku 1531., které Cromwell oznámil, že trestu Praemunire²⁾ propadla, poněvadž pravomocnosti papežského legáta Wolseye, kterou bez svolení krále vykonával, se podrobila. Konvokace znajíc dobré poměry mezi králem a Wolseyem, byla tímto výrokem překvapena, a tu Canterburští myslíce, že králi o vydírání peněz jde, nabízely mu dobrovolný dar 100.000 liber šterlinků z duchovních statků za jeho horlivé hájení katolické církve proti Lutherovi. Cromwell přijal dar, však pod tou výminkou, aby uznali krále za hlavu církve. Po dlouhé poradě přistoupila k tomu konvokace, ale s doložkou navrženou od Warhama, posledního arcibiskupa kanterburského († 1533), „pokud to zákon Kristův dovoluje“; čímž opět supremacie krále vlastně zrušena byla. Yorkská konvokace uznala též krále za hlavu církve týmiž slovy a dala mu také značný peněžitý dar. Cromwell byl spokojen, doufaje, že v parlamentě o krok

¹⁾ Anglicko mělo dvoje zastoupení národa: 1. parlamentem, dělícím se na horní a dolní komoru, a 2. konvokací duchovenstva, která byla dvojí: a) konvokace kanterburská, dělící se též na komory: α) horní, kde zasedal arcibiskup, jeho 16 suffragánův, opatové a převorové klášterův; β) dolní, kde zasedali děkan a ještě jeden posel z každé kapitoly, dva nebo tři arcijáhni a dva deputovaní farního duchovenstva z každé diecése; b) konvokace yorská o jedné komoře, kde zasedali arcibiskup jako předseda, jeho 4 suffragáni, opati a po třech deputovaných z každého arcijahenství. Když král svolal parlament, svolal i konvokace, které své porady na zvláštních místech konaly, králi daně z církevních statků povolovaly, podezřelé osoby z kacířství vyšetřovaly, a tak nejvyšší soudní stolicí v církevních věcech tvořily, od níž však bylo lze odvolati se ku papeži.

²⁾ Právo „Praemunire“ bylo souhrnem vši osobivosti církevních práv a míchání se moci královské do věcí církevních. Slovo „Praemunire“ pochází od „praemunere“ místo „praemonere.“ Domníval-li se král, že jest některým duchovním zkrácen aneb uražen, poslal jeho duchovnímu představenému list, začínající slovy: „Praemunire facias N. N., napomeň N. N., aby se dostavil a odpovídal z toho, co jemu za vinu se klade.“ Těžké tresty, jako ztráta jmění a žalář do libosti královny byly v zápětí „Praemunire.“

dále postoupí. Parlament zrušil r. 1532 papežské annaty, připsal králi právo dosazovati zvoleného biskupa svým rozkazem, kdyby papež se zdráhal jej potvrditi, a prohlásil všechny interdikty a duchovní tresty papežovy v Anglii za neplatné.

Toto násilí vzbudilo všeobecnou nespokojenost, a mnozí duchovní, obzvláště řeholníci, vyslovovali se ostře proti němu. Mnozí mnichové byli voláni před královskou radu, tak františkáni Peyto a Elstow, k nimž pravil Cromwell: „Zasloužíte, abyste do pytlů zašiti a do Temže vrženi byli“. Elstow mu odpovéděl: „Takovými tresty hroz dvořanům, kteří jako ty nachem se odívají, skvostně hodují a v tento svět se důvěřují; ale lidé, jako my jsme, nebojí se smrti; my víme, že cesta k nebesům tak dobře po vodě jako po zemi vede, a nám jest málo po tom, kterou se dáme“. Oba františkáni byli propuštěni. Kdyby všichni duchovní, jmenovitě biskupové, tak odhodlaně byli mluvili a si počínali, byli by snad pád církve v Anglii zamezili.

Anna Boleynova, kterou král za neplodnou měl, obtěžkala a vyčítala králi, že ji slibem koruny oklamal, pročež dal se s ní 25. ledna 1533 od svého dvorního kaplana dra Rowlanda Leea oddati, ujistiv prý jej, že papež pro něj rozhodl, a listina o tom v jeho pokoji leží. Den sňatku choval se v tajnosti a mezi lidem rozšiřovala se zpráva, jakoby v manželství již v říjnu 1532 v Calaise král byl vstoupil.

Kanterburský arcibiskup Warham zemřel roku 1533., a jeho nástupcem jmenoval král Tomáše Cranmera, kterého papež potvrdil. Cranmer však byl ženat, maje za manželku neteř Osianderovou, kterou jako vyslanec králův v Německu s luteránstvím si oblíbil a prozatím tam zanechal. Nový arcibiskup maje papeži věrnost přísahati, prohlásil s královským svolením před 4 svědky, že onou přísahou k ničemu se nezaváže, co by zákonům Božím, nebo právům královým, nebo změnám, jež král v anglické církvi podnikne, se protivilo. Přistoupil potom k oltáři a učinil přísahu věrnosti papeži. Teď přikročilo se k zrušení manželství krále s Kateřinou. Parlament zakázal veškeré odvolání od duchovních soudců v Anglii ku papeži. V dubnu 1533 prosil Cranmer krále, aby mu dovolil jeho manželský spor rozhodnouti. Král svolil k této prosbě, ale upamatoval primasa na to, že jest pouze prvním úředníkem koruny, a panovník na zemi žádného vrchního nemá. Cranmer pohnal Kateřinu před svůj soud a odsoudil ji, když se nedostavila, in contuma-

ciam; prohlásil její manželství s Jindřichem za neplatné od prvopočátku a potvrdil za to manželství Jindřichovo s Annou svou soudní a duchovní mocí. Hned potom byla Anna Boleynova za královnu korunována a porodila v osmém měsíci po svém sňatku k veliké mrzutosti králově místo syna dceru Alžbětu. Francouzský král František I., spojenec Jindřichův, působil dále pro něj v Římě a představoval papeži, že Anglie od něho odpadne, zruší-li učiněný výrok v Anglii.

V Římě počínali si proti králi dle přísného práva, ale s veškerou opatrností a mírností. V konsistoři 11. července 1533 vynesl papež Klement VII. dva výroky: 1. že Jindřich propadne církevní klatbě, zapudiv proti papežskému zákazu svou manželku a jinou pojav, pakli před koncem září od sebe nepůjdou, nebo nedokáží, proč za muže a ženu chtěli býti pokládáni; 2. že zapuzená královna opět ve své právo a důstojnost dosazena býti musí. Papež prodlouživ králi lhůtu do října, odebral se potom do Marseille, kde s králem francouzským Františkem I. a Jindřichem neb jeho zástupcem s plnou mocí sejíti se měl. K veliké nelibosti krále francouzského, který o tuto schůzi pracoval, nedostavil se král Jindřich a neposlal též poslu s plnou mocí, než toliko posly, kteří by porady pozorovali.

Ale mezi schůzí přišel posel králův, který v jeho jméně od papeže k všeobecnému církevnímu sněmu se odvolal. Byla to veliká urážka papeže i francouzského krále. V březnu 1534 přednášel v papežské konsistoři Simonetta, auditor rotý, veškeren stav manželské pře Jindřichovy, a tu z 22 přítomných kardinálů prohlásilo 19 manželství Jindřichovo s Kateřinou za platné a jenom 3 hlasovali pro další odklad. Papež potvrdil výrok konsistoře, prohlásil sňatek Jindřichův s Kateřinou za platný a kázal králi, aby ji za svou manželku nazpět přijal.

Mezitím dal se král r. 1534 od parlamentu za hlavu anglické církve prohlásiti, od něhož veškerá duchovní moc vychází. Od výroku arcibiskupa kanterburského bylo lze odvolati se ke královské kanceláři, biskupy měl potvrzovati primas a též dispense udělovati; přísaha na supremát králův byla zavedena a kdo by ji učiniti nechtěl, prohlášen za velezrádce. Veškerému duchovenstvu od biskupa až do posledního vesnického faráře bylo přikázáno, aby v neděli a ve svátek s kazatelen učili, že král jest hlavou církve, a sheriffům (prvním úředníkům) hrabství bylo nad tím bdíti. Pro větší jistotu žádala se na biskupech nová přísaha, kterou se vši papežské su-

premacie odpřísahli, královu uznali a slíbili, že nikdy biskupu římskému žádné vážnosti v Anglii nepřiznají, k němu nikdy odvolávati se nebudou a nedovolí, aby to někdo činil, jemu nikdy psáti nebudou a žádného poselství od něho nepřijmou. Dále žádal král na každém prelátu, aby se na dobro všech dřívějších přísah, které by se přísaze na jeho supremát protivily, zřekl. Bohužel, biskupové a největší část farního duchovenstva byli prazbabělci, kteří církev zradili a králi po vůli byli. Král jmenoval r. 1535. Tomáše Cromwella svým generálním vikářem a královským viceregentem a udělil mu přednost přede všemi duchovními a světskými lordy i před nejvyššími úředníky koruny; on seděl i v parlamentě i v konvokaci před arcibiskupem kanterburským. Cromwell zastavil čili suspendoval veškerou duchovní pravomocnost na neurčitý čas, aby prelátům ukázal, že jsou pouze delegovaní koruny. Biskupové musili prositi, aby v předešlou pravomocnost opět dosazeni byli, a obdrželi ji nazpět jako zástupcové královi, však pokud se králi líbiti bude. Když se králi princezna Alžběta z Anny Bolleynovy narodila, byla zavedena přísaha o postoupnosti na trůně, že Alžběta jest řádnou dědičkou trůnu.

Na radu Cromwellovu nařídil král visitaci čili prohlídku klášterů zvláštními kommissaři, kteří tolik vad a nemravností dle své tajné instrukce našli, že král proti klášterům zakročil. Však jeho billa (návrh) na zrušení klášterů narazila v dolní komoře na obtíže. Král pozval si její členy do gallerie královského zámku, nechal je čekati od rána do večera, potom vstoupil náhle ze své komnaty mezi ně, prošel je několikrát, prohlížeje zlostným zrakem brzo toho, brzo onoho a zahřměl konečně na ně: „Slyším, že moje billa odpor nalézá; chci aby byla schválena, nebo dojdou si pro některé vaše hlavy“. Řekl to, obrátil se a zmizel. To působilo, od té doby byla komora úplně po vůli královského loupežníka a násilníka. Dne 4. března 1536 přiřkla komora všechny kláštery, jejichž příjmy méně nežli 200 liber šterlinků obnášely, králi; bylo jich celkem 374. Z jara r. 1540. propadly témuž osudu bohatší kláštery počtem 168, a roku 1541. přišly na řadu špitály a kostely sv. Jana Jerusálémského se svým majetkem; poslední obětí královské loupeživosti byly kollegiální kapitoly počtem 99, 2374 kaple se svými nadacemi, špitály a bratrstva. Konečně nezapomněli na 700 irských klášterů. Cena tohoto zabaveného církevního jmění byla asi 38,400.000 liber šterlinků, neboť pětina veškeré

půdy náležela klášterům a nadáním. Však při vši loupeživosti králově byla jeho pokladna ustavičně prázdná¹⁾; mnoho klášterních statků dostalo se milcům královým, mnoho bylo za levný peníz rozprodáno a každý snažil se, kde co mohl uloupiti. Bohatství četných lordů dnes jest původem z loupeže na církvi spáchané. Královští kommissaři počínali si surově proti klášterům, ničili umělecké památky, proměňovali nádherné budovy v trosky a neušetřili ani hrobů sv. Augustina, apoštola Anglie, a sv. Tomáše Bekketa v Canterburech, a popel světců byl do povětří rozházen. I hrob velkého krále Alfreda ve Winchesteru byl zničen. Rušení klášterův a novoty Jindřichovy vyvolaly nejprve v Lincolně a potom obzvláště na severu Anglie vzpouru, která mohla býti vládě nebezpečnou. Však povstalci byli ukonejšeni, jakoby se jejich žádosti povolovaly, složili zbraň a propadli potom mstě Jindřichově a Cromwellově, kteří šlechtice, kněze a četné z lidu odpraviti dali.

Jindřich zuřil proti všem, kteří jeho supremátu nad církví se protivili, a dal mnoho duchovních i laiků proto odpraviti, mezi nimiž byli dva nejznamenitější mužové Anglie, bývalý kancléř Tomáš Morus²⁾ a biskup Jan Fisher z Rochesteru³⁾. Morus vyznamenal se učeností a státnickou moudrostí, byl pravým humanistou a největším právníkem své doby a byl za velkokancléře říše povýšen. Nechtěje uznati supremát králův a novou postoupnost v říši, jakoby princezna Marie byla nemanželskou, byl na popravišti stat, a jeho hlava na londýnském mostě ku podívání zavěšena (6. července 1535). Biskup Fisher byl z týchž příčin 13 měsíců žalařován, mezi tím od papeže Pavla III. za kardinála povýšen, a Jindřich VIII. uslyšev to, zvolal: „Ať mu Pavel pošle klobouk, já se o to postarám, aby neměl více hlavy, kam by jej dal.“ Umřel mučenníkem a král kázal jeho mrtvolu pro podívanou lidu obnažiti. Hrozně pomstil se Jindřich na kardinálu Reginaldu Polovi (Poole), který proti jeho násilnostem povstal, ale na pevnině žil; ne-

¹⁾ Srv.: Der Fluch des säcularisirten Kirchengutes v Stimmen aus Maria-Laach. 1879, str. 113—129. — Zur Klosteraufhebung unter Heinrich VIII. l. c. 1889. str. 397—406.

²⁾ Opp. Thom. Mori. Lovan. 1566. — Dr. Rudhart: Thor. Morus, aus den Quellen bearbeitet. Nürnberg. 1829. — W. J. Walter: Sir Thomas More, his Life and Times. Lond. 1840. — Thommes: Thom. Morus. Augsburg. 1847. —

³⁾ Kerker: John Fischer, Bisch. von Rochester u. Märtyrer für den kath. Glauben. Tübing. 1860.

moha se jeho osoby zmocniti, dal jeho matku a dva příbuzné na základě nedokázaných obvinění odpravit, a vyzadil cenu 50.000 dukátů na hlavu kardinálovu.

Papež Pavel III. vyličil ve své allokuci čili promluvě 25. října 1538 zločiny Jindřichovy kardinálům, prohlásil 17. prosince 1538 bullu, již dávno 30. srpna 1535 zhotovenou, proti Jindřichovi, vydav naň klatbu a sesadiv jej, a poslal roku 1539. kardinála Pola k císaři Karlu V. a francouzskému králi Františku I., aby se s nimi radil, kterak by bylo lze Anglii katolické církvi zachovati ¹⁾).

Arcibiskup Cranmer jsa učení Lutherovu oddán, musil proti své vůli srovnávat se ve víře s králem, který sice rozkol učinil, ale žádné změně v článcích víry nechtěl. Na rozkaz králův vypracoval a vydal s některými dvorními theology spis: „Zbožné poučení člověka křesťanského“ roku 1537 a učil tam sedmi svátostem a očistci. Ale přece postaral se o to, aby Anglie písmo sv. v duchu protestantském dostala. Takový překlad zhotovili protestantsky smýšlející theologové Tyndal a Cowerdal a dali v Holandsku a Švýcarsku vytisknouti, ale arcibiskup Warham zakázal jej. A tu postaral se Cranmer o to, že dva knihkupci obdrželi dovolení, vydati anglický překlad Písem sv. Toto vydání vyšlo pod vymyšleným jmenem Tomáše Mathewea, ale bylo zhotoveno z překladu Tyndalova a Cowerdalea. Král vyhlásil tento překlad za církevní, čímž byv později za krále Jakuba I. na některých místech změněn, posud trvá. Čtení tohoto překladu bylo z počátku na chrám obmezeno, později i v soukromých domech povoleno. Působením Cranmerovým přišli z jara 1538 tři poslové německých reformátorů, mezi nimi superintendent Fridrich Myconius, do Anglie, ale nemohli o svém protestantství krále přesvědčiti. Jenom některé svátky byly zrušeny, obrazy a ostatky svatých zničeny, svatému Tomáši Bekketovi process učiněn, kosti jeho spáleny, on z počtu Svatých vymazán a obrazy jeho ničeny.

Král, chtěje svou pravověrnost dokázati, dal r. 1539. konvokaci a parlamentem 6 článků víry za zákon říšský prohlásiti, totiž, že 1. ve Večeři Páně pravé Tělo Kristovo pod způsobou chleba a vína skutečně přítomno jest, aniž by tu dále podstata

¹⁾ Bully: „Ejus, qui immobilis“ a „Cum Redemptor.“ Bullar. Rom. ed. Luxemb. 1742. I. p. 707; 711; Spondan. ad ann. 1535. n. 15; ad ann. 1538. n. 14. — Srv. Hergenröther: Kath. Kirche u. christl. Staat. str. 674.

chleba a vína byla; 2. že přijímání pod obojí způsobou k spasení není nutno; 3. že po zákonu Božím kněží ženiti se nesmějí; 4. že sliby čistoty zachovávati jest; 5. že mše za zemřelé podržeti jest; a 6. že soukromá zpověď jest nutna. Pro kruté tresty na přestupníky stanovené jmenovali protestantsky smýšlející členové tyto články „krvavým statutem.“ Jindřich zuřil proti každému, kdo jinak smýšlel nežli on; katolíky dal věšeti a čtvrtiti jako velezrádce a protestanty páliť jako kacíře.

Dvůr krále Jindřicha VIII. byl sídlem sprostoty, podlosti a hanebných náruživostí. Dne 7. ledna 1536 zemřela královna Kateřina, a král při její smrti plakal. Anna Boleynová, posedlá radostí, tancovala o plese s takovou náruživostí, že nastal předčasný porod, a král byl zbaven prince. Král zamiloval se do Johanny Seymourové, dal své manželství arcibiskupem Cranmerem za neplatné prohlásiti, poněvadž prý Anna Boleynová se dopustila cizoložství, krveprznění a velezrády, a kázal ji 19. května 1536 popravit. Král zprávu o popravě přinesl hned Johanně Seymourově a dal se s ní druhý den oddati. Když tato po porodu Eduarda VI. 24. října 1537 zemřela, pojal na radu Cromwellovu Annu z Cleve; však nenalezl ji tak krásnou jak mu byla líčena a chtěl tuto „flanderskou kobylu“ nazpět poslati, když přece k sňatku Cromwell jej pohnul. Toto jakož i že jakýsi dr. Barnes, jenž v Cromwellových službách byl, v několika kázáních jako horlivý stoupenec Lutherův vystoupil, způsobilo pád Cromwellův. Byl brzo potom obviněn z velezrády a na pouhou žalobu 29. července 1540 stat. S Annou Clevskou dal se král rozvésti a zasnoubil se s Kateřinou Howardovou, kterou však, poněvadž před sňatkem více pannou nebyla a i v manželství prý mu věrnost nezachovala, odpraviti dal, a pojal za šestou manželku Kateřinu Parrovu, která zuřivce přežila. Oddáv se jídlu a pití, že pro tloušťku ani se podepsati nemohl, a pro tíži těla jenom přístrojem z jednoho pokoje do druhého se pohyboval, umřel 28. ledna 1547. Byl to zuřivec a ukrutník, který s věrou, životem, jméním a právy svých poddaných po libosti a své náruživosti nakládal. Za své 38leté vlády dal popravit 2 královny, 2 kardinály, 2 arcibiskupy, 18 biskupů, 13 opatů, 500 převorů a mnichů, 38 doktorů bohosloví a práv, 12 vojvod a hrabat, 164 šlechtice, 153 měšťany a 110 žen.

§ 451. *3)* Za Eduarda VI. (1547–1553).

Po smrti Jindřichově vstoupil dle jeho závěti na trůn jeho churavý 10letý syn z Johanny Seymourové Edvard VI. Vladařem a protektorem říše stal se jeho ujec hrabě Seymour s názvem vojvody ze Sommersetu, který byl oddán reformaci a též mladého krále v ní vychovati dal. Arcibiskup Cranmer, tvrdě, že smrtí královou jeho pravomocnost vyhasla, prosil koruny, aby mu opět byla obnovena, což též obdržel, a mnozí, snad všichni biskupové následovali svého metropolity. Znenáhla dílem se svolením parlamentu a konvokace, dílem bez nich zavádělo se protestantství jednak lutheránské, jednak kalvinské až na biskupství a královský supremát nad církví. Z Německa byli povoláni štrasburští novotáři Martin Bucer a Pavel Fagius (1549), kteří stolice učitelské v Cambridge dostali, ale brzo zemřeli (Fagius † 1549, Bucer † v únoru 1551), a z Itálie Bernard Occhino, který se dlouho nezdržel, a Petr Martyr do Oxfordu. Cranmer složil knihu homilií a rozeslal ji biskupům a kazatelům, aby z ní místo svých kázání v neděle a ve svátek připadající homilii předčítali. Brzo potom roku 1548. vydal katechismus pro poučení dětí a mladých lidí. Pro svůj odpor byl biskup westminsterský Gardiner dán do žaláře, bez výslovného královského dovolení nesměl nikdo kázati. Parlament odňal kapitolám volební právo, dovolil kněžím manželství, kázal Večeři Páně pod obojí rozdávat i odstranil 6 článků Jindřicha VIII. Cranmer odstranil starou liturgii a zavedl na její místo novou; za „vnuknutím Ducha sv.“ zhotovil ke konci roku 1548. „knihu společných modliteb a přisluhování“ (Book of Common Prayer), kterou parlament r. 1549. schválil a veškeré Anglii předepsal, hroze krutými tresty všem duchovním, kteří by se protivili. Však zavádění nového řádu služeb Božích vyvolalo v mnohých hrabstvích povstání, která se pomocí najatých cizozemských žoldnéřů krvavě potlačovala. Duchovenstvo muselo všechny knihy obřadné staré církve odvésti, které se spálily neb jinak zničily. Princezna Marie, dcera Kateřiny Aragonské, byla stále mořena, aby od katolické víry odpadla, a její první kaplan byl dán do žaláře. Cranmer stal se hlavou inkvisice a pronásledoval lidi, kteří nedávno ještě za pravověrné platili; i mnozí biskupové byli sesazeni. Cranmer pomohl vladaři, že mohl svého bratra Tomáše, který nebezpečným mu býti začal, po-

praviti. Ale brzo byl vladař sám z velezrády obviněn a odpraven, a Dudley, hrabě z Warwicku, jako vojvoda Northumberlandský stal se vladařem.

Poněvadž ve věcech víry náramný zmatek panoval, a duchovenstvo samo nevědělo, co má věřiti a hlásati: dostal Cranmer od královské poručnické rady rozkaz, aby nové vyznání víry složil, které by dostavši královské potvrzení samojediné za pravověrné platilo. S pomocí Bucera a londýnského biskupa Ridleye složil roku 1552. vyznání víry o 42 člancích, kde učení katolické s názory Lutherovými, Zvingliovými a Kalvinovými spojeno a promícháno jest. Především prohlašuje Písmo sv. za jediné pravidlo víry, uznává apoštolské, nicejské a Athanášovo vyznání víry za pravé, přispůsobuje učení o dědičném hříchu a svobodě člověka učení katolickému, za to drží se pevně ospravedlnění pouze věrou, uznává za svátosti jenom křest a Večeři Páně, tuto vykládá ve smyslu Kalvinově a prohlašuje krále za hlavu církve¹⁾. Toto nové vyznání schválila královská rada, potvrdil král Edvard VI., a podepsala největší část duchovenstva; však konvokaci a parlamentu nebylo předloženo. Potom vypracovala osmičlenná komise za předsednictvím Cranmerovým nový církevní zákoník pod názvem: *Reformatio legum ecclesiasticarum* (oprava církevních zákonů). Svou opravu církevních zákonů začíná výkladem víry a hrozí každému, kdo by křesťanskou víru zapřel, neb přepodstatnění, papežského primátu a jiných zavržených článkův hájil, smrtí a ztrátou statků; určuje zevrubně průběh procesu proti kacířům a obřady, které jest zachovati, když někdo kacířství se odřiká, neb když zatvrzelý kacíř světskému rameni ku potrestání se odevzdává; stanoví na cizoložství žalář neb doživotní vyhnanství a dovoluje zrušiti manželství pro cizoložství, ukrutnost, dlouholetou nepřítomnost a nesnášenlivost v obcování²⁾. Však nežli tento pro katolíky ukrutný zákoník prohlášen byl, zemřel král Edvard VI. 6. července 1553. Poněvadž pak žádného mužského potomka z Jindřicha VIII. nebylo, a jeho dvě dcery: Marie z Kateřiny Aragonské a Alžběta z Anny Boleynové arcibiskupem Cranmerem za nemanželské prohlá-

¹⁾ Viz tyto 42 články ap. Gilbert Burnet: *History of the Reformation of the Church of England*. II. 402 sqq.: ve výtahu ap. Salig: *Gesch. der Augsb. Confession*. II. 456.

²⁾ Burnet, I. c. 477.

šeny byly; provedl vladař Warwick, že churavý Edvard VI. prohlásil za svou dědičku Johannu Grayovou, která byla vnučkou sestry krále Jindřicha VIII. Marie a manželkou syna vladařova Quilforda Dudley-a.

§ 452. *1) Za Marie (1553—1558)¹⁾.*

Smrt krále Edvarda VI. zatajil vladař tři dni, v nichž přípravy činil, aby Johannu Gray-ovou na trůn dosadil, a prohlásil ji potom za královnu, jejíž však království pouze devět dní trvalo. Princezna Marie, řádná dědička trůnu, zvěděvši tajně od hraběte z Arundelu smrt svého bratra, usla nástrahám spiklenců, lid prohlásil se pro ni, všechno štvání protestantských kazatelův, z nichž nejzuřivějším byl londýnský biskup Ridley, proti ní bylo marným, v čele silného vojska přitáhla do Londýna a učinila konec království Johanny Gray-ové, která byla do Toweru dána. Vladař byl s dvěma spiklenci odpraven. Arcibiskup Cranmer dostal rozkaz, aby svého paláce neopouštěl; zajisté to mírný trest za spiknutí a zločiny spáchané na manželství Jindřicha VIII. a Kateřiny Aragonské. Když však na zprávu, že v jeho stoličném chrámě služby Boží katolické se konaly, jizlivý spis proti církvi vydal a mši sv. vynálezem ďáblovým nazval, byl vzat do vazby a v Toweru žalářován.

Poněvadž nová královna byla horlivou katoličkou, pracovala o návrat svých poddaných do lůna pravé církve; její příbuzný císař Karel V. radil jí k mírnosti a opatrnosti. Nejprve obdrželi biskupové Gardiner, Banner, Tunstal, Heath a Day, kteří za předešlé vlády sesazení byli, své stolce nazpět, biskup Gardiner stal se velkým kancléřem. Svolaný parlament byl královně úplně po vůli znaje smýšlení lidu; prohlásil v listopadu 1553 manželství Jindřicha VIII. s Kateřinou Aragonskou za řádné a jmenoval původcem vši nespravedlnosti v tomto ohledu spáchané Cranmera; dále obnovil náboženský stav za právný ten, který při smrti Jindřicha VIII. panoval. Tímto nálezem parlamentu ztratili ženatí duchovní počtem asi 1500 svá obročí, a biskup Gardiner posvětil s tajným dovolením papežským biskupy, aby protestantské biskupy nahradili, kteří

¹⁾ Zimmermann S. J.: Maria die Katholische. Freib. im Br. 1890. Ergänzungsheft zu den Stimmen aus Maria-Laach. 48.

na biskupských stolcích ještě seděli. Novotáři poznali brzo, kam královna směřuje, zbouřili se, ale byli poraženi.

Po radě parlamentu, aby v manželství vstoupila, podala královna Marie svou ruku španělskému korunnímu princí Filipovi, synu císaře Karla V., ačkoliv byl o 11 let mladší nežli ona. V červenci 1554 přišel Filip do Anglie a byl 25. téhož měsíce v stoličném chrámě winchesterském od tamějšího biskupa Gardinera za veliké slávy s královnou Marií oddán. Královna, majíc podporu na svém manželovi, přistoupila k obnovení primátu nad Anglií. Nejprve vymohla papežské breve, kterým majetníci církevních statků neměli býti znepokojováni, a sama navrátila církvi všechny její zabavené statky a důchody, pokud je koruna držela. Papež Julius III. jmenoval již 5. srpna 1553 kardinála Reginalda Pola, který v Itálii žil, svým legátem pro Anglii, ale napřed ještě poslal tam v tajném poselství obratného nuntia Františka Commendona, aby stav věcí na místě prozkoumal. V listopadu 1554 svolala královna svůj druhý parlament, který výrok Jindřicha VIII. proti kardinálu Polovi odvolal, a mnozí šlechticové, mezi nimi Vilém Cecil, který za vlády královny Alžběty překrutým nepřítelem katolíků se stal, spěchali do Bruselu na pevninu, aby kardinála Pola slavně do Anglie uvedli. Kardinál navrátil se slavně za velikého jásotu do své vlasti. Dne 29. listopadu 1554 předložily obě komory parlamentu královně a králi prosbu, aby opět do lůna církve byly přijaty a ode všech církevních trestů rozřešeny. Prosba byla před královnou, králem a kardinálem Polem slavně 30. listopadu od velkokancléře biskupa Gardinera přečtena, a kardinál rozřešil potom ve jméně papežově obě komory, které vsíni na kolenou klečely, a celý národ od všeho kacířství, rozkolu a církevních trestův, a přijal je do lůna církve. Parlament zrušil všechna usnesení učiněná proti autoritě papežově, která byla obnovena tak, jak na počátku vlády Jindřicha VIII. stála. Anglie stala se zase zemí katolickou, a rozsáhlá amnestie korunovala toto velikolepé dílo; i Alžběta, která pro spiknutí byla ve vazbě, obdržela svobodu, opustila Tower a přišla ke dvoru, kde byla vyznamenávána.

Novotáři však nemohli se v nové poměry vpraviti a počínali si, jakoby krusí pronásledovatelé církve katolické na trůně seděli, páchali násilí na katolicích a katolických duchovních, vydávali hanopisy proti církvi, a mnohé sbory konaly modlitby za brzkou smrt královninou. Novotáři tajně se

umlouvali a kuli pikle proti královně, která proto proti nim staré zákony vydané na kacíře v prosinci 1554 parlamentem obnoviti, ale je se vši mírností prováděti dala. Všech popravených jest kolem 279, mezi nimi biskupové Cranmer, Ridley a Latimer, kteří byli nejhorlivějšími rozšiřovateli bludu v Anglii a četným novokřtěncům na hranici dopomohli. Tito všichni, které Fox¹⁾ za mučenníky vydává, byli v celku bezbožní ničemové, kteří královnu a její panství zničiti a pod pláštěm svědomí a zvláštní zbožnosti prostředky si opatřiti chtěli, aby znova lid olupovali; byli, ani jednoho nevyjímaje, odpadlíci, křivopřísežníci neb loupežníci, a největší část z nich spáchala velezrádu proti Marii²⁾. Cranmer, starý to pokrytec, vida že četní bludaři, odpřisáhnuvše se bludu, milosti a svobody došli, poslal šestero odvolání královně, vyznával se ze zločinů, které proti královně, říši a církvi spáchal, ukazoval hroznou lítost, přiznal se k víře katolické a doufal, že takto milosti a svobody dosáhne. Ale poznáv, že všechno přetvařování marným jest, odvolal svá odvolání, přiznal se ku protestantství a byl 21. března 1556 na hranici upálen.

Jeho nástupcem na prestolu kanterburském stal se kardinál Polus, kterýž jmenovitě o to se staral, aby církvi statné a vzdělané duchovenstvo vypěstoval.

Královna Marie chřadla, a pozorujíc, že její život ke konci se chýlí, měla největší starost o trvání katolické církve, poněvadž v upřímnost své sestry Alžběty nevěřila. Na smrtelné posteli žádala na ní, aby jí upřímně své náboženské smýšlení vyjevila. Alžběta dovolávala se „Boha, aby zemi otevřel, která by ji pohltila, není-li pravou římskou katoličkou“³⁾. Podobně vyjádřila se ke španělskému vyslanci vévodovi z Ferie, kterého tak oklamala, že králi Filipovi psal: „Alžběta neučiní žádných změn v náboženských věcech anglických, vstoupí-li na trůn“⁴⁾. Královna Marie skonala ráno 17. listopadu 1558 na vodnatelnost; kardinál Polus, její přítel a příbuzný, přežil ji pouze o 22 hodiny.

Královnu Marii počítají spravedliví protestantští spisovatelé, když ne k největším, alespoň k nejlepším panovníkům;

¹⁾ Acts and Monuments ed. by Cattley. Lond. 1841.

²⁾ Cobbet: Gesch. der protest. Reform in England und Irland. Aus dem Englischen übersetzt. Mainz. 1862. str. 296. 297.

³⁾ l. c. str. 312.

⁴⁾ l. c.

byla ráznou, mravnou, dobrotivou, k chudým štědrou a o to pečlivou, aby u jejího dvora mravnost panovala.

§ 453. d) Z. Alžběty (1558—1603).

Alžběta byla za vlády Edvarda VI. v protestantských zásadách Cranmerových vychována, ale stala se za vlády své sestry Marie katoličkou, chodila veřejně na mši sv. a měla ve svém paláci katolickou kapli a svého zpovědníka¹⁾. Ale dle právního pojmu katolíků nebyla Alžběta manželskou dcerou krále Jindřicha VIII. a Anny Boleynovy, a trůn náležel skotské královně Marii Stuartové, která byla vnučkou Markéty, sestry Jindřicha VIII. provdané za skotského krále Jakuba IV. Maria Stuartová byla provdána za francouzského korunního prince Františka, a tu bylo se obávati, že by vstoupivši na trůn, Anglii napřed pod panství skotské a později též francouzské uvedla, což docela přičilo se národní hrdosti Angličanů, kteří se proto kolem Alžběty seřadili. Týž den, co Marie zemřela, byla Alžběta za královnu svolána a oznámila cizím dvorům a papeži, že „na základě dědičného práva a s vůlí národa na trůn vstoupila“. Však papež Pavel IV., u něhož dvůr francouzský se přimlouval, aby práv Marie Stuartové hájil, odpověděl vyslanci Alžbětině, že „dědičné právo osoby, která mimo řádné manželství zplozena jest, jemu jasným není; královna skotská činí též nárok na korunu; chce-li však Alžběta své věci jeho rozhodnutí ponechat, může veškeren ohled, který se spravedlností srovnati lze, očekávati.“ Tato odpověď urazila Alžbětu, a její ministři domlouvali jí, aby náboženství, které ji za nemanželskou prohlašuje, zavrhla, a za to učení, kteréž její trůn upevniti může, podporovala. Po nějakém rozmýšlení přivolila k tomu Alžběta.

Na radu Viléma Cecila, nejdůvěrnějšího rádce nové královny, vyšlo 27. prosince 1558 prohlášení, které duchovním kázati zakazovalo, a platný řád služeb Božích zachovávatí velelo, až královna a tři stavy v parlamentu o tom se poradí. Biskupové byli zaraženi, shromáždili se v Londýně a usnesli, že královny korunovati nebudou, poněvadž slibu o hájení katolického náboženství buď neučiní, neb jej zruší. Toto usnesení

¹⁾ l. c.

přivedlo vládu do velikých rozpaků; však biskup Oglethorp z Carlisle opustil ostatní biskupy a korunoval královnu, která přísahala, že katolického náboženství hájiti bude. Cecil pojistil záměru královninu většinu v parlamentě, který byl 25. ledna 1559 slavnou katolickou mší sv. a reformovaným kázáním zahájen. Parlament zrušil všechna církevní nařízení královny Marie a obnovil z největší části nařízení Jindřicha VIII. proti papežské vážnosti a Edvarda VI. v prospěch reformovaných služeb Božích; kniha církevních modliteb byla revisi podrobena a do všech kostelů pod krutými tresty zavedena; vyslanec z Říma odvolán a veškeré obcování s papežskou Stolicí přerušeno. Královně byl supremát nad církví přiznán; na nějž všichni duchovní, všichni úředníci od koruny placení a všichni, jimž královně holdovati bylo, přísahati měli. Uznávati papežský primát prohlášeno za velezrádu a mělo postupně býti trestáno ztrátou jmění, doživotním žalářem a smrtí. Biskupové odepřeli učiniti přísahu na církevní supremát královnin a složili svou důstojnost vyjma jediného biskupa Kitchina z Landaffu. Jejich příkladu následovala největší část ostatního vyššího duchovenstva. Nižší duchovenstvo podrobilo se z největší části, dílem aby svá obročí zachovalo, dílem v brzký obrat doufajíc; z 9400 obročníků čili beneficiátů bylo pouze asi 60 svědomitých duchovních, kteří více Boha nežli lidí poslouchali a svůj úřad za víru ohětovali. V čelo reformované hierarchie byl jako arcibiskup kanterburský postaven Matouš Parker, bývalý kaplan Anny Boleynovy. Poněvadž katoličtí biskupové nového arcibiskupa posvětití nechtěli, učinil to 17. prosince 1559 reformovaný biskup Barlow. Parker potom světil ostatní biskupy¹⁾. Ostatně anglikánská církev vypadala vně docela po

¹⁾ Otázka o platnosti svěcení anglikánské církve rozebírá se učenci všestranně, nejznamenitější katoličtí učenci mají je za neplatné. Nejunověji vyslovili se proti platnosti jejich: Estcourt ve spise „The question of anglican ordination discussed.“ Lond. 1870. Bellerheim v rozpravě „die Ungiltigkeit der anglikanischer Weihe“ v Archivu für kath. K. R. 1874. sv. 31. str. 1–34; Bender: War Parker ein gültig geweihter Bischof. Würzb. 1877. — Anglikánská svěcení jsou neplatná; poněvadž nelze provéstí důkaz, že Barlow, světitel Parkerův, byl biskupem; mnoho známek přimlouvá se za to, že byl biskupem bez biskupského svěcení; 2. byť i byl biskupem, nezachovala se při posvěcení Parkerově a následujících svěceních tak zvaných anglikánských biskupů, kněží a jáhnův církví předepsaná forma, a nebyl zde úmysl konati to, co koná církev t. j. přisluhovati svátostí. Formule při svěcení na biskupství zněla za Edvarda VI. v rituálu takto: „Přijmi Ducha sv. a pomni, abys milost

katolicku, veškerá hierarchie se svými všemi výsadami ano i rouchy byla podržena, ba i půst, zdržovati se masitých jídel bylo, když ne z náboženských, aspoň z hospodářských ohledů, ponecháno. Ačkoliv pronásledování katolíci pokojně se chovali, vycházela stále nařízení na potlačení staré víry. Roku 1562. bylo usneseno, aby všickni členové dolní komory, všichni veřejní a soukromí učitelé, všichni advokáti a duchovní jakož i všichni, kteří zavedené služby Boží kárají, nebo mši slouží nebo slyší, na supremát královnin přísahali, kdo by se zdráhal (rekusanti), měli propadnouti trestu ztráty jmění, doživotního žaláře i smrti velezrádců. Tento krutý zákon měl se dle pokynutí Alžbětina s mírností prováděti; však meč smrti visel nad každým poctivým katolíkem, jehož život na milosti královnině závisel.

Za Edvarda VI. vydané 42 články byly konvokacíznova přehlednuty, v některých částech změněny a na 39 uvedeny. Zavrhovaly deuterokanonické knihy, papežský primát, oběť mše sv., přepodstatnění, očistec, vzývání Svatých, poctu ostatkův a obrazův a odpustky; přijímaly dvě svátosti: křest a Večeři Páně, o Večeři Páně učily, že Tělo Kristovo jenom způsobem nebeským a duchovním se přijímá; církevní podání, pokud Písmu neodporuje, jest dle článku 34. zachovávat; svěcení arcibiskupa a biskupů, jakož i kněží a jáhnův jest dle čl. 36. v církvi něco podstatného a nutného¹⁾. Obě komory parlamentu přijaly tyto články za pravidlo víry, a kdo by proti nim psal, nebo nějak si počínal, měl jako kacíř býti potrestán.

Mimo katolíky byli odpůrci vlády též Puritáni čili přísní stoupenci Kalvinovi, kteří reformovanou anglickou státní církev ještě za velmi papeženskou pokládali a z biskupské soustavy v ní se horšili; jmenovali je Nonkonformisty. Supremát královnin přčetní z nich uznali v tom smyslu, že královna má nejvyšší moc nad všemi duchovními a světskými osobami v říši, nad nimiž nijaké cizí vrchnosti, jmenovitě ne papeži, žádná pravomocnost nepřináleží. Z dogmatického obsahu 39 článků

Boží zbudil, která vzkládáním rukou v tobě jest.“ Poněvadž tato formule jest všeobecnou, a i při křtu by se užívati mohla, byla r. 1562. změněna v určitéjší: „Přijmi Ducha sv. k úřadu a úkonům biskupovým.“

¹⁾ Po latinsku jsou v Augusti Corp. libror. symbol. p. 126—142; po německu v „Bonner Zeitschrift.“ N. Folge, ročník V. str. 196—208; Freib. Zeitschr. sv. XII. str. 250—261.

nehoršili se Puritáni, ale z církevních rouch a jiných vnějších věcí, o kterých prohlašovali, že jejich svědomí obtěžují. Shromáždili se roku 1566. v tichosti a usnesli se, že se od biskupské církve oddělí a původní presbyteriánskou zavedou. Mnozí z nich byli vzati do vazby, ale brzo propuštěni. A tak rozpadl se anglický blud na dvě větve: biskupskou anglikánskou církev, jejíž úřední název jest: „The United Church of England and Ireland;“ a běžný: „The Anglican Church,“ a Presbyteriány čili Puritány.

Až do roku 1570. byl osud anglických katolíků jakž takž snesitelným, a papež Pius IV. snažil se posly a listy Alžbětu do lůna církve přivést a vyzýval ji, by na sněm Tridentský posly poslala. Nehodou katolíků bylo, že Marie Stuartová, skotská královna, byvši vzpourou svých poddaných přinucena, vlast svou opustiti, na pozvání své příbuzné královny Alžběty do Anglie se utekla (roku 1568.), ale místo ochrany žalář u své příbuzné, kteráž jím svou vládu proti sokyni zabezpečiti chtěla, proti všemu mezinárodnímu právu nalezla. Několik katolických šlechticů, kteří v Marii Stuartové svou řádnou panovnici viděli, chtěli ji z vazby vyprostiti a pokoušeli se o vzpouru. Alžběta rozzuřila se proti všem katolíkům, pokládajíc je za nebezpečné státu, a sta jich byli popraveni, a vazba Marie Stuartové zostřena. Poněvadž Alžběta tak ukrutně proti svým katolickým poddaným vystupovala, po celé Evropě nepřitelem církve katolické a to nejrozhodnějším se ukazovala, protestantské poddané králů španělského a francouzského proti těmto podněcovala a podporovala, a Marii Stuartovou proti všemu právu a spravedlnosti žalařovala: vydal papež Pius V. 25. února 1570 bullu: „Regnans in excelsis“¹⁾, k jejímuž vydání již roku 1563. někteří angličtí biskupové a luvánští theologové vyzývali²⁾, a docela některá knížata, jmenovitě španělský král Filip II. radila. Na základě platného práva³⁾ vyobcovať papež Alžbětu z církve a sesadil ji z království. Ráno 15. května 1570 byla tato bulla na bráně biskupského dvora v Londýně přibita. Studující, který to učinil, byl vypátrán a v mukách vyznal, že bullu od bohatého šlechtice Feltona, horlivého katolíka, obdržel, který za to byl odpraven.

¹⁾ Bullar. Rom. T. IV. P. III. p. 98.

²⁾ Pallavic. Hist. Conc. Trit. lib. XXI. c. 7. n. 4. sq. — Spondan. ad ann. 1569. n. 8. 9.; Bzov. ad ann. 1569. n. 30.

³⁾ Hergenröther: Kath. Kirche u. Christl. Staat. str. 679.

Alžběta vystupovala ještě krutěji proti katolíkům. Parlament prohlásil roku 1571. každého za velezrádce, kdo by o právu Alžbětině k anglické koruně pochyboval, neb ji bludařskou, rozkolnicí nebo tyrankou nazýval; a hrozil všem tresty velezrády, kdo by nějakou bullu, breve, přípis, prominutí a podobné věci z Říma přijali, neb na jejich základě rozřešovali neb se rozřešiti dali. Pro zachování královského supremátu nad církví byl zřízen zvláštní dvůr, zvaný „vysoká komisse“ a nadán veškerou inkvisiční mocí, jehož úředníci, nejsouce na obyčejné právní formy vázáni, do domů vnikati a po řečech a papírech pásti a každého všemi způsoby o jeho smýšlení prozkoumati mohli. Kdo se zdráhali obcovati protestantským službám Božím, byli peněžitými pokutami, tělesnými tresty a těžkým žalářem trestáni.

Poněvadž katolická církev žádného ústavu v Anglii pro vzdělávání duchovenstva neměla, založil dr. Vilém Allen, bývalý představený Mariánské hally v Oxfordě, který v Douayi v Belgii se usadil, a později kardinálem a protektorem anglického národa v Římě (1587—1594) se stal, již roku 1568. seminář pro vzdělání anglických duchovních v Douayi, které utěšeně vzkvétalo. Ale angličtí ministři pronásledovali tento ústav a vymohli na španělském místodržiteli Requesensovi, že je zrušil, zavázavše se mu, že nizozemským povstalcům anglické přístavy zavrou. Však princové Quisští přijali ústav do Remeše, kde znova rozkvetl. Též papež Řehoř XIII. založil v Římě 1579 kolej pro vzdělání anglických duchovních, kteří potom neohroženě do vlasti se navracovali.

Tato opatření, aby církev katolická v Anglii zachována byla, poháněla ministry královniny, aby platné zákony proti katolíkům přísně prováděli a nové vydávali. 1. Všichni, kteří měli pravomocnost jiné rozřešovati neb někoho sváděli, aby od panujícího náboženství odpadl, měli se všemi svými pomocníky jako velezrádcevé býti potrestáni; 2. sloužiti mši sv. bylo jednoročním žalářem a pokutou 200 marek, ji slyšeti též jednoročním žalářem a pokutou 100 marek trestáno; 3. kdo neobcovał protestantským službám Božím v měsíci, propadl pokutě 20 liber šterlinkův; 4. konečně aby žádný katolický kněz v soukromém domě zdržovati se nemohl, nesměl nikdo pod trestem žaláře jednoho roku a 10 liber šterlinků bez dovolení protestantské vrchnosti duchovní státi se vychovatelem neb učitelem.

Osud katolíků byl hrozný; po domích pátralo se po kněžích a lidech, kteří mši svatou slyšeli, ani kaplí cizích vyslanců nešetřilo se. Cuthbert Maine, horlivý kněz z Cornwallisu, a je-suita Campian zemřeli mučenníky, a četní katolíci následovali po nich. Byli věšeni neb rozpáral se jim život, vyvrhla střeva a potom rozsekalo se tělo na čtyři kusy¹⁾. Bohatí katolíci byli stálými pokutami ožebračeni, chudí trpěli v žalářích, byvše propuštěni byli zmrskáni, nebo uši se jim žhavým železem propichovaly.

Pronásledování zasáhlo později též puritány, však netrvalo dlouho.

Konečně rozhodl se osud nešťastné Marie Stuartové. Po rozkaze Alžbětině byla před soud postavena, že „scizozemci a zemězrádci se spikla, aby 1. vpád do království a 2. smrt královninu způsobila“. Nadarmo vyhlašovala Marie listy, které v opisech proti ní svědčily, za falešné, a žádala, aby původní listy čili originály předloženy byly; nadarmo žádala, aby vůči svým tajemníkům, Nau-ovi a Curle-mu, kteří prý proti ní výpovědi učinili, postavena byla. Soud odsoudil ji k smrti, a předložil svůj výrok Alžbětě, aby jej potvrdila. Alžběta, bojíc se o svou pověst a politických zápletek, váhala dlouho, konečně podepsala plnomocenství jakožto přípravu k její popravě, poručila svému tajemníku Davisonovi, aby velikou pečeť přiložil a doložila: „Jistě Pavlet a Drury (strážníci Mariini) mohli by mne od tohoto břemene osvoboditi; vyzkoumejte je“; naznačujíc cestu, kterou by bylo lze sokyni zahubiti. Ale Pavlet nechtěl býti zákeřníkem, a soud dal Marii odpravit, která po 19tileté vazbě s hrdinskou myslí a křesťanskou odevzdaností do vůle Boží jako pravá mučennice pro víru, pro kterou vlastně trpěla, na popravišti skončila po třetí ráně od kata mečem jí zasazené 18. února 1587 na zámku Fotheringhay, majíc věku svého 45 let. Alžběta hrála potom úplnou komedii, stavíc se, jakoby poprava proti její vůli byla se stala, však nikdo tomu nevěřil²⁾. Smrt Marie Stuartové pohnula španělského krále Filipa II., aby svůj záměr pomstiti nad Alžbětou všeho nepřátelství a všech křivd, které proti říši španělské spáchala, a vystrojil proti ní mohutné loďstvo (130 lodí), jež „nepřemožitel-

¹⁾ Cobbet, str. 312. 318.

²⁾ Vollständiger Auszug der Gesch. England's von Dr. Lingard. Wien 1831. sv. II. str. 390—413.

nou armádou“ nazval. V tom nebezpečení spěchali všichni Angličané, protestanté i katolíci, hájit své vlasti. Však armáda byla mořskou bouří rozprášena a potom anglickým loďstvem poražena (r. 1588.), a král Filip nepodnikl nové výpravy.

Osud katolíků zůstal bez ohledu na jejich osvědčené vlastenectví jednostejně krutým. Rok před svou smrtí kázala Alžběta, aby jesuité v 30 dnech, a světští duchovní ve dvou měsících pod trestem smrti zemi opustili. Skonala 21. března 1603; povznesla sice Anglii na evropskou velmoc, ale nespravedlivým způsobem živio a podněcujíc stále nepokoje u svých sousedů; byla sice „panenskou královnou“, ale stále milovníky obklopenou, tak že její dvůr byl sídlem všech ohavností; byla lakomou, žila dlouho dvoru i národu, a pouze ti ji velebili, kteříž její vládní soustavou na úkor jiných se obohatili¹⁾.

§ 454. e) Za Stuartů.

Po Alžbětě vstoupil na trůn anglický skotský král Jakub VI., syn nešťastné Marie Stuartové a jejího druhého manžela lorda Darnley-e, jako Jakub I. (1603.—1625)²⁾ a spojil obě říše v jedno. Byl vychován v přísném kalvinství, však všechny strany očekávaly mnoho od něho: Kalvini, poněvadž v jejich náboženství vychován byl; biskupovci (episkopalové), poněvadž jejich soustava s řízením monarchickým lépe se srovnávala; a katolíci, poněvadž jeho matka horlivou katoličkou byla, a on sám v Skotsku k církvi katolické snášelivě se choval. Jenom biskupovci nesklamali se v novém králi, kterýž hierarchii za nejpevnější podporu trůnu prohlásil. Hned první rok své vlády dal sestaviti knihu kanonů (Book of canons), která r. 1603. konvokací slavně přijata byla. Pro svou zálibu v soustavě biskupské byl od puritánů z papežství obviňován, a tu chtěje toto nařknutí vyvrátiti, vydal 22. února 1604 rozkaz, aby všichni katoličtí missionáři zemi opustili, a poroučel všem úřadům, aby zákony proti katolíkům prováděly. Dále žádal na rekusantech peněžitých pokut a to nejen za běžící měsíc 20 liber šterlinkův, ale za všech 13 měsíců, co posud panoval. Četné katolické rodiny upadly těmito pokutami, kterými skot-

¹⁾ l. c. str. 426—435.

²⁾ Geschichte der englischen Katholiken unter Jakob I. v „Katholik'u“ 1889. str. 253—283.

ští milcové královi se obohatili, v trpkou bídu. I popravy katolíků začaly znova. Sklamané naděje zplodily spiknutí. Jakýsi Robert Catesby, jehož otec pro víru několikrát žalován byl, spíkl se s některými druhy, že v listopadu 1605 budovu parlamentní s králem, lordy a členy dolní komory prachem do povětří vyhodí. Plán byl bez pochyby jedním ze spiklenců prozrazen, osm účastníkův a jesuita Garnet, kterýž o spiknutí ze zpovědi věděl a všemožně, pokud pečet zpovědní tomu dovoľovala, je zameziti hleděl, byli jati a odpraveni; ostatní spasili se útekem. Na památku, že prachové spiknutí bylo zmařeno, byla výroční slavnost 5. listopadu jakožto dni jeho odkrytí zavedena, a do služeb Božích modlitba „proti ukrutným a krvežíznivým nepřátelům“ vložena. Proti katolíkům nastupovalo se mnohem krutěji, a zavedena nová „přísaha věrnosti“¹⁾ pro ně. Kterí katolíci by ji učinili, měli jenom stanoveným trestům podléhati, za to ostatní k věčnému žaláři a zabavení movitého jmění na vždycky a výnosu z pozemků na čas života býti odsouzeni.

Arcikněz Jiří Blackwell, jež papež Klement VIII. pro Anglii ustanovil, myslil, že katolíci tuto přísahu učiniti mohou. Věc přišla do Říma a papež Pavel V. rozhodl, že věřícím i mučnickou smrt jest podstoupiti, než-li tuto přísahu vykonati, a poslal breve z 22. září 1606 s tímto obsahem arciknězi, který však bez ohledu na nové breve z 23. srpna 1607 přece myslil, že tuto přísahu učiniti smí, „poněvadž prý papež tady mluvil jako soukromý učenec, a nikoliv jako hlava církve“. Kardi-

¹⁾ Tato pověstná „přísaha věrnosti“ (oath of allegiance) zněla: „Vyznávám upřímně ve svém svědomí před Bohem a lidmi, že král Jakub jest řádným panovníkem této říše, že papež ani ze sebe samého ani z vážnosti církve nemá moci krále sesaditi, o jeho říši pořizovati, poddané od přísahy věrnosti a poslušnosti rozřešiti, nikomu dovolovati, aby proti němu zbraně se uchopil, jeho osobě násilí činil nebo zpouř v říši vyvolal. Též přísahám, že bez ohledu na každou klatbu na krále vydanou a každé rozřešení od poslušnosti poddaným udělené, upřímnou věrnost Jeho Veličenstvu zachovám a s veškerou mocí krále proti spiknutím, která by na základě onoho výroku proti jeho osobě nebo koruně se činila, hájiti budu. Přísahám, že ze srdce bezbožné kacířské a zavržení hodné učení a mínění, jakoby papežem vyobcovaní a sesazení knížata též od svých poddaných, nebo kýmkoli sesazení nebo zabiti býti směli, zavrhnji, zatracuji a ho se odříkám. Věřím, že papež nemá žádné moci mne od této přísahy rozřešiti, a vzdávám se každého prominutí v tomto ohledu. Přísahám na všechny tyto věci v přirozeném smyslu slov bez dvojmyslnosti a vnitřní výhrady.“ Viz ji v rozpravě „Eine Episode aus der schottischen Kirchengeschichte“ v. „Stimmen aus Maria-Laach.“ 1878. str. 396.

· dinál Bellarmin káral ho za to ze slabosti. Tu vystoupil za obhájece oné přísahy sám král Jakub I., který za nejdůkladnějšího bohoslovce svého času se pokládal, spisem: „Triplici nodo triplex cuneus, nebo apologie přísahy věrnosti proti dvěma brevím papeže Pavla V. a listu kardinála Bellarmina k arcikněži“¹⁾. Však katolíci, jmenovitě Bellarmin²⁾, Suarez³⁾ a Du Peron posoudili a odsoudili královského bohoslovce, kterému králové francouzský a dánský radili, aby literární půtky zanechal. Ale Jakub neuposlechl a sepsal se svými dvorními bohoslovci nový spis, který všem křesťanským knížatům rozeslal a v němž dokazoval, že „papež osobě si v cizích říších světskou moc, jest vtěleným antikristem“. Císař Rudolf II. nepřijal knihy. Někteří kněží utrpěli smrt mučennickou, že oné přísahy ne učinili⁴⁾. Katolíci byli vzemi stále četnými a měli v Londýně své střeďiště v kapli španělského vyslance; jejich pokutování penězi trvalo dále, z čehož měl král roční příjem 36.000 liber šterlinků. Když král o zasnoubení svého syna Karla s Jindřiškou, sestrou francouzského krále Ludvíka XIII., vyjednával, svolil ke smlouvě, aby jeho katoličtí poddaní k žádným peněžitým pokutám přidržování a zatýkání nebyli a své náboženství 'soukromě vykonávají' směli. Ještě před tímto sňatkem zemřel Jakub I. 27. března 1625.

Jeho nástupce a syn Karel I. (1625—1649) byl panovníkem beze vší ráznosti. Zprvu zdálo se, že nastane katolíkům obrát k lepšímu, papežští poslové přišli do Londýna a angličtí do Říma; vliv katolické královny bylo znáti. Katolíci spravovali se apoštolským vikářem ustanoveným od papeže Řehoře XV., nejprve Vilémem Bishopem (1623—1625), biskupem chalcedonským, potom Richardem Smithem, a v Římě obírala se r. 1630. propaganda otázkou o obnovení katolické hierarchie v Anglii, k čemuž však nepřišlo. Ukázaly se účinky spojení Skotska s Anglií. V Skotsku panovalo přísné kalvinství, které královskou moc znamenitě obmezilo, ale v Anglii pěstilo se pouze na kazatelkách a v tajných společnostech nespokojenců, teď však vnikalo v soudní dvory, volební schůze a parlament a pracovalo o důkladné volební opravy, kterým Karel I.

¹⁾ Ejus Opp. VII. 1619. p. 237.

²⁾ Respons. ad Apol. pro juram. fidel. Opp. VII. p. 640.

³⁾ Defensio fidei cath. Colon. 1614.

⁴⁾ Stimmen aus Maria-Laach I. c. str. 397, 398.

sice odporoval, ale konečně povoloval. Všichni, kteří moc královskou obmeziti a práva lidu rozšířiti chtěli, byli na církevní půdě zásadám kalvinským oddáni. Za to všichni, kteří moci královské a výsad vyšších stavů hájili, byli soustavě biskupské nakloněni. Strany náboženské staly se spolu stranami politickými. Na straně králově stála vyšší šlechta, biskupové a mnozí členové nižšího duchovenstva; okolo praporu nábožensko-politických novot seřadil se městský lid a značná část nižší šlechty.

Karel I. nepohodl se hned na počátku své vlády s parlamentem. Že vojvoda z Buckinghamu byl jeho milcem a ministrem, a že Lauda, přísného stoupence biskupské soustavy, arcibiskupem kanterburským učinil, popudilo ještě více veřejné mínění proti němu. Parlament, v němž puritáni brzo většiny dosáhli, byl vládě stále na odpor, a naříkal na papežství (no popery = žádné papežství). Král nemohl býti proti katolíkům, kteří z úplna beze všeho práva se stali, dosti přísným; mnohým katolickým rodičům byli docela dítky odňaty a potom v protestantství vychováni.

Když Karel I. r. 1636 v presbyteriánském Skotsku církevní právo anglikánské biskupské soustavy zavedl a pobožnosti jednotlivců novou liturgií obmezil: křičeli svatí, že „duch Boží se poutá a služba Bálova zavádí“. Utvořil se konvenant presbyteriánů r. 1638. „pro zachování náboženství, svobody a zákonů říše“ a prohlásil církev za samostatnou. Biskupství, liturgie a církevní právo královo byly odstraněny, a biskupové do církevní klatby dáni. Král musil s povstalcí v Dubaru smlouvu učiniti a svolal r. 1640 anglický parlament, aby mu peníze na válku občanskou, která nastávala, povolil. Tento „dlouhý parlament“ (1640—1649) choval v sobě vzpurné živly, naříkal hned na počátku na papeženské rejdy, usnesl se na očištění státní církve a navrátil mnohým nonkonformistickým duchovním místa, kteráž jim odňata byla. Statného ministra Karlova lorda Strafforda obžaloval z velezrády a kázal popravit, a arcibiskupa Lauda vsadil do vězení v Toweru. Král prchl z Londýna do Yorku; parlament odňal mu r. 1642. zákonodárnou moc. Obě strany, král a parlament, vyjednávaly sice mezi sebou, ale strojily se k občanské válce. Parlament spojil se s konventem skotským na ochranu svobody církve skotské a na opravu anglické. Katolíci stáli věrně k svému králi, který z prvu jejich služeb přijati nechtěl, ale potom to přec učinil,

dávaje na dál katolické kněze popravovati. Presbyteriánští kazatelé rozněcovali vojsko k hroznému fanatismu. Každému katolíku byly na válečné výlohy dvě třetiny jmění zabaveny a na hlavu knězovu cena vysazena. Presbyteriáni majíce v parlamentě a vojsku většinu odstranili biskupskou důstojnost a liturgii, a zavedli presbyteriánskou ústavu.

Proti presbyteriánům povstali brzo odpůrcové tak zvaní Independenti (Nezávislí), kteří zřízení synodální a presbyterstvo zavrhovali a kazatele odstranili, poněvadž prý každý, koho Duch Páně uchopí, kázati má. Skutečně kázali vojáci, kramáři i ženy. K nim náleželi oba vrchní velitelé parlamentního vojska, Fairfax a Oliver Cromwell. Král utrpěv několik porážek, utekl se k Skotům, kteříž ho na trůn anglický dosaditi chtěli, když presbyteriánství přijme. Když toho učiniti nechtěl, byl od Skotů za 400 000 liber šterlinkův anglickému parlamentu vydán a 30. ledna 1647 v Holby do vězení vsazen. Z rukou parlamentu dostal se do moci Independentů, kteří nad presbyteriány zvítězili, a potom do moci Levellerů (vše jedno čínicích), kteří ve vojště vznikli a z bible nejen souverénitu (svrchovanost lidu), ale též že Bůh králů nenávidí, dokazovali. Když novými vítězstvími Cromwell převahy nad Skoty dobyl (1648), usnesli se radikálové o králově obžalobě. Horní komora protivila se tomu, ale nižší prohlásila se za nejvyšší auktoritu; odporující presbyteriáni byli z parlamentu vyvrženy, a kusý parlament zavedl proti králi process, poněvadž „proti svrchovanému parlamentu bojoval.“ Soud řízený Cromwellem odvolává se na Písmo sv. odsoudil krále Karla I. k smrti, který dne 30. ledna 1649 v Londýně byl odpraven. Anglie proměnila se v republiku, jejímž protektorem r. 1653. stal se Cromwell. Ale po smrti jeho (r. 1659.) toužili všichni po starém pořádku. Syn Cromwellův a nástupce v protektorátu Richard poděkoval se, a Karel II., syn popraveného Karla I., byl r. 1660. za krále povolán. Deputace odjela do Belgie, aby ho odtud přivedla, a on vjel slavně 29. května 1660 do Londýna.

Karel II. (1660—1685) řídil se zásadou všech Stuartů, že biskupové jsou nejlepší podporou království, zavedl znova biskupskou soustavu v Anglii a Skotsku, což četným jmenovitě v Skotsku se nelíbilo, a přišel za to v podezření papeženství. Naděje katolíků v něj sklámaly se. Král byl ustavičně v peněžitých nesnázích, a musil se řídit parlamentem, který nenávisť ke katolíkům jen hořel. V červenci 1661 učinil se krá-

lem v dolní komoře pokus, aby katolické vyznání bylo trpeno, a nejukrutnější zákony proti katolíkům za věrnost jejich ke králi zrušeny; však z předlohy té sešlo.

Karel II. zasnoubil se s princeznou Kateřinou, dcerou portugalského krále Jana IV., která měla věna 300.000 liber šterlinků. Když přišla do Anglie, chtěli, aby dala se oddati po protestantsku; však ona nepřivolila k tomu a chtěla se raději domů navrátiti; pročež bylo manželství po katolicku uzavřeno, a takto uzavřené manželství potom od anglikánského biskupa ratifikováno. Bezpochyby návodem své manželky vydal král 6. prosince 1662 kabinetní rozkaz, aby trestní zákony proti katolíkům mírně se prováděly, proti čemuž však obě komory se ohrazovaly. Král mlčel k tomu, ano vystoupil v únoru 1663 zřejmě jako pronásledovatel katolíků žádaje za nové zákony proti nim, chtěje tak se očistiti od podezření, jako by k náboženství své manželky se klonil. Roku 1664. vyšel přísný zákon který každou schůzi více nežli pěti osob, členy rodiny k nim nečítaje, za účelem náboženského poučení a vzdělání, které by na základě státní liturgie nespočívalo, „za zbujnický a nezákonný konventikul“ prohlašoval, a po prvé pěti librami šterlinků nebo tříměsíčním vězením, po druhé dvojnásobnou pokutou a po třetí 100 librami šterlinků nebo vyhnanstvím trestal.

Veliký požár r. 1666, kde v Londýně 89 kostelův a 13.200 domů shořelo, připisoval se katolíkům jako paličům, ačkoliv ani stínu důkazů nebylo lze provésti; však vláda dala postaviti pomník ve Tish Street Hill, na němž byla vyryta lež, že katolíci oheň založili. Když nastoupil Jakub II., byla ona lež shlazena, však po revoluci r. 1688 zas obnovena; teprve po emancipaci katolíků r. 1829. byla dle jednomyslného usnesení parlamentu znova odstraněna. Ničemný Titus Oates dosvědčil přísahou, že benediktini a jesuité oheň založili.

Na základě přání dolní komory z 26. října 1666 vydal král 10 listopadu 1666 prohlášení, aby všichni kněží a jesuité, vyjma kaplany královny a královny-matky, v měsíci Anglii opustili. Úřady dostaly rozkaz, aby papežence odzbrojily a na všech podezřelých přísahy na církevní supremát králův žádaly; kdo by přísahy neučinil, nebo svátostí po anglikánsku nepřijal, měl úřad nebo službu ztratiti.

Králův bratr Jakub, york-ský vojvoda, stal se katolíkem a odpřisahl se protestantství před provinciálem jesuitů Emmauelem Lobbem, známějším pod přijatým jménem: Josef Si-

meon (r. 1669). Parlament a ministři pracovali o to, aby ho následnictví trůnu zbavili. Když rozšířila se pověst, že král Karel II. bude katolíkem, hřmotilo anglikánské duchovenstvo tak hrozně, že Karel II. 11. března 1671 slavné prohlášení vydal, kde praví, že posud všem svůdným pobídkám v tomto ohledu statně oddolal, a vždycky pravé anglikánské víry pevně se držeti a jí chrániti bude. Následujícího roku vydal parlament zákon, který všechny katolíky s málo výminkami ze všech státních úřadův a poradních sborů vyloučil, učiniv za podmínku k nim, aby žadatel přísahu věrnosti a na církevní supremát králův vykonal a zvláštním písemným vyjádřením katolické učení o přepodstatnění ve Večeři Páně zavrhl (testní přísaha). Dissenterům bylo sice tajně zmírnění slíbeno, ale slovu potom nedostálo se. Yorkský vojvoda Jakub a několik lordů poděkovali se ze svých úřadů. V únoru 1673 osmělil se král ve své řeči k dolní komoře pronést slovo, aby trestní zákony proti katolíkům mírně se prováděly, však v komoře vznikla taková bouře, že král hned od svého úmyslu upustil. Hned potom vyšel zákon o vyučování, který veškeré veřejné i soukromné vyučování na dovolení anglikánského biskupa závislým činil; učitel musil se přiznávat ke článkům víry státem ustanoveným.

Roku 1674. zasnoubil se yorkský vojvoda v druhém manželství s princeznou Marií z Este, sestrou panujícího vojvody modenského. Tu bouřili proti tomu predikanti se všech kazatelů. Když parlament se sešel, žádal na králi, aby den postu a modliteb po celé říši nařídil, by Bůh církve a státu proti rejduům papeženců chránil. Od tohoto dne až do podzimu 1680 rostla bouře proti vojvodovi; chtěli ho vyloučiti z trůnu (Bill of exclusion).

Karel II. pokračoval v pronásledování katolíků. Roku 1675 vydal prohlášení, kteréž obsahovalo šest nařízení prelátův anglických, kteří se v paláci Lambettském shromáždili: všichni domorodí katoličtí kněží měli pod trestem smrti v šesti nedělích říši opustiti; každý anglický poddaný, který v kapli královny nebo zahraničního vyslance mši sv. obcovati bude, propadne pokutě pěti liber šterlinkův a jednoročnímu žaláři, peer v Toweru, ostatní v obecném žaláři. Parlament přijal přísahu, kterou katolík, jenž chtěl v parlamentu zasedati nebo býti členem tajné rady nebo veřejný úřad zastávati, papežský primát, přepodstatnění ve Večeři Páně, vyzývání Svatých a

poctu Panny Marie popíral; však parlament učinil to s doložkou, že tato přísaha nebude se na vojvodovi yorkském žádati.

Na podzim r. 1678 objevil se v Londýně muž Titus Oates vydávaje se za doktora salamanské university, a oznámil králi, jeho ministrům a lidu hrozné spiknutí papeženců proti životu královu a protestantskému náboženství. Z tohoto bezbožného nařknutí vypuklo hrozné krvavé pronásledování katolíků; 22 oběti zaplatily to životem, z nichž 18 bylo rukou katovou státo, ostatní zemřeli v žaláři. Dějepisec anglický Macauley jmenuje Tita Oatesa „nejprolhanějším, nejbezbožnějším a nejnestydatějším tvorem, který kdy lidskou postavu ohyzdil, a zakladatelem školy falešných svědků“¹⁾.

Karel II., který v Holandsku a na ostrově Jersey-i s nevěstkami daremný život vedl, měl několik nemanželských synů, z nichž někteří na pevnině studovali. Z těchto přestoupil Jakub Stuart zvaný de la Cloche r. 1667. k církvi katolické, byl potom do Londýna povolán, a pohnul svého otce, že tajným katolíkem se stal. Od roku 1680 žil Karel II. mravněji. Když na počátku února 1685 se rozstonal, nedal se na smrtelné posteli anglikánskými preláty zaopatřiti, ale vyzpovídal se benediktinu Huddlestonovi, kaplanu královninu, přijal poslední pomazání a skonal 6. února 1685 maje 54 roky svého věku.

Na trůn dosedl bratr Karla II. Jakub II. (1685—1688) beze všeho odporu, který hned prohlásil, že právně založenou ústavu církevní i státní zachová, ale jsa nepřitelem vši přetvářky, veřejně katolíkem býti se vyznal, a na mši sv. do kaple své manželky chodil. Několik tisíc katolíků a 1200 Kvaakerů propustil na svobodu a našel dosti povolnosti u skotského i anglického parlamentu. Zpoura vojvody z Monmouthu, levobočka Karla II., na počátku jeho vlády byla krvavě potlačena, a vojvoda odpraven. V dubnu 1687 prohlásil úplnou náboženskou svobodu a svobodné vykonávání náboženství, čímž veliký odpor proti sobě u přísných anglikánuův a obzvláště skotských presbyteriánů vyvolal. Když biskupové tuto svobodu svědomí prohlásiti nechtěli, byli zatčeni a postaveni před soud, který však za nevinné je uznal. Vyslancové, císařský a španělský, ano sám papež Innocenc XI. napomínali, ačkoli nadarmo, krále, aby mírně ku předu postupoval. Ale Jakub II., jsa již v pokročilém věku, chtěl ještě vítězství katolické církve v An-

¹⁾ Sr. o stati „Karel II.“ Stimmen aus Maria-Laach. 1882. str. 69—72.

glii se dožiti, vystupoval v tomto ohledu beze vší obezřetnosti, a připravil tak pád sobě i katolické církvi.

Jakub II. měl dvě dcery, které byly po protestantsku vychovány a za protestanty provdány; starší Marie, manželka prince Viléma Oranského, byla dědičkou trůnu, a na tuto změnu těšili se protestanté. Tu dostal k jejich nesmírné žalosti Jakub II. (10. června 1688) prince, dědice trůnu. Nespokojenci začali s Vilémem Oranským vyjednávat, který s 14.000 muži vybraného vojska do Anglie 1688 přistál. Vojsko, loďstvo, biskupové a lid opustili Jakuba, který ztrativ veškerou mysl a rozvahu dal se na útěk, ale byl jat; byv od peerův vysvobozen dostal se šťastně 25. prosince 1688 do Francie. Parlament prohlásil trůn za uprázdněný a povolal naň nejstarší dceru Jakubovu Marii. Ale její manžel, princ Vilém Oranský, ačkoliv ujišťoval přibyv do Anglie, že nechce žádného krále s trůnu svrhnouti a žádné následnictví převrátiti, než jenom anglickou ústavu a víru chrániti, nebyl s tím spokojen, a provedl to, že byl se svou manželkou za krále provolán, a jemu pouze královská moc odevzdána.

Vilém Oranský (1689—1702) udělil tolerančním patentem r. 1689 všem protestantským dissenterům náboženskou svobodu, z které však sociniany a katolíky vyloučil. Katolíci směli pouze ve vzdálenosti 10 mil od Londýna bydlet, nesměli žádných škol si zřizovati, a které katolické dítě k státní církvi přešlo, dědilo všechno po rodičích. Popravky byly sice řídké, ale žalář, peněžité pokuty, neschopnost ke všem úřadům, odměny odpadlíků svíraly na dále katolíky. Královna Marie zemřela 7. ledna 1695, a král Vilém 19. března 1702.

Na trůn dosedla druhá dcera Jakuba II. Anna, která byla za dánského prince Jiřího provdána (1702—1714). Za její vláda byla práva dissenterův opět obmezena; osud katolíků zůstal hrozným po celé 18. století, tak že lze o zázraku mluvit, že církev katolická přece v Anglii a říši britské vůbec se udržela.

§ 455. Protestantství (kalvinství) v Skotsku.¹⁾

Protestantství nalezlo v Skotsku dobrou půdu ve veřejných poměrech země a těšilo se tam mocné ochraně anglické vlády,

¹⁾ Gilbert Stuart: Hist. of reformation of Scotland. London. 1780; Altenb. 1786. — Cook: Hist. of the Church of Scotl. from the reformation

která blud všudy podporovala a při tom své politické prospěchy pilně na zřeteli měla. Po celý středověk snažili se angličtí králové spojit Skotsko s Anglií, a jejich york-ští arcibiskupové chtěli nad ním metropolitní pravomocnost vykonávati. Ale Skotové uhájili své samostatnosti proti Anglii, odvolávající se mimo zbraň též na to, že jejich země papežským lénem jest, pročež v jinou závislost vstoupiti nemůže. Spory o pravomocnost ukončil papež Sixtus IV., povýšiv r. 1472. na prosby krále Jakuba III. Sv. Ondřej (St. Andrews) za metropoli. Druhou metropoli zřídil r. 1492. Skotům papež Innocenc VIII. v Glasgowě.

Za krále Jakuba V. (1524—1542) kázal v Skotku nový blud Patrik Hamilton, opat z Ferma, kterýž jej u samých pramenů ve Wittenberku a Marburku poznal. Ale svatoondřejský arcibiskup Jakub Beaton odevzdal jej světskému rameni, kteréž jej jakožto bludaře r. 1528. upáliti dalo. Ale pro velikou vážnost, které se těšil, a zmužilost, s níž smrt podstoupil, rozmnožil se počet jeho stoupenců, z nichž mnozí jali se blud hlásati, jako Jindřich Forest, jenž též upálen byl, a zpovědník králův Alexander Seton, který na pevninu prohl. Šlechta přijímala novotu nenávidíc bohatství církve, po němž dychtila, a královské moci, která svou podporu proti ní v prelátech měla.

Anglický král Jindřich VIII. pokračoval v politice proti Skotsku v šlépějích svých předchůdců; vypravil Barlowa, pozdějšího biskupa svatodavidského a posvětitel Parkerova, k ovdovělému králi Jakubu V., aby jemu svou dceru Marii zasnoubil, poslal mu některé bludařské knihy a vyzýval jej, aby k novotě se přidal. Ale Jakub V. odolal tomuto pokušení, a papež Pavel III. udělil mu název „obhájce víry“, a poslal posvěcenou dyku a klobouk. Vlivem Davida Beatona, statného synovce arcibiskupa Jakuba Beatona, vstoupil král Jakub V. v druhé manželství s Marií Lotarinskou, dcerou guisského vé-

Edinb. 1815. 3 T. — (Bradshaw): The english Puritane. Lond. 1605; po latinsku Puritanismus angl. Francof. 1610. — Robertson: Hist. of Scotl. Bas. 1791. 2 T. po německu Braunschweig. 2 Theile. — Rudloff: Gesch. der Reformation in Schottland. Berl. 1847. 2 Thle. — Köslin: die schott. Kirche, ihr Verhältniß zum Staate etc. Hamb. 1852. — Dr. Bellesheim: Gesch. der kath. Kirche in Schottland. Mainz. 1883, 2 Bde. — Rozpravy v Stimmen aus Maria-Laach. 1878. str. 1—19; Hist. polit. Blätter. 1878. sv. 82. str 589—611.

¹⁾ Hergenröther (pokračování Hefele-ovy) C. G. VIII. 289—291.

vody Klaudia, a hledal tak podporu ve Francii, aby staré víry hájil, odbojnou šlechtu hledící k Anglii na úzdě držel, a přehmatům anglickým vydatně vzdorovati mohl. Poněvadž David Beaton o přátelské styky Francie se Skotskem veliké zásluhy měl, udělil mu francouzský král František I. biskupství mirepoixské a vymohl r. 1438. kardinálskou důstojnost. Král Jakub V. poděkoval za to papeži Pavlovi III. listem ze 16. prosince 1538, v němž ho ujišťoval, že v poslušnosti k Apoštolské Stoliči za žádným panovníkem státi nechce. Po smrti svého strýce stal se David Beaton jeho nástupcem nastolci svatoondřejském a primasem říše (1539 – 1546). Když v bitvě u Solwaymooru mezi Skoty a Angličany skotská šlechta poraziti se dala, zemřel na zármutek a bolest z toho r. 1542. král Jakub V. a zanechal koruny své dceři Marii, mající osm dní svého věku. Dle jeho závěti měl býti kardinál Beaton říšským vladařem: ale šlechta zavrhlá závěť a prohlásila za vladaře hraběte z Arranu Jakuba Hamiltona jakožto nejbližšího královského příbuzného, který kardinála jal, s Anglií spolek učinil a pro reformaci se prohlásil. Ale kardinál utekl z vazby, postavil se v čelo katolické strany a přinutil Arrana, že již r. 1543. do lůna církve se navrátil, spolku s Anglií se vzdal a s ním proti novotářům se spojil. Když jeden z reformátorův Jiří Wishart odpraven byl, spikli se protestanté proti kardinálu, přepadli ho jakožto „tvrdšího nepřítele Krista a evangelia“, jak učenník odpraveného Wisharta Melvil prohlásil, na jeho zámku ve Sv. Ondřeji, zavraždili a podrželi zámek ve své moci (v květnu 1546). Vrahové dostali pomoc od šlechty a od Anglie peníze a potravu. Vladař oblehl zámek a přinutil spomocí francouzského loďstva, že se vrahové vzdali, ale svobodně odtáhnouti mohli. Mezi nimi byl též Jan Knox ¹⁾, hlavní reformátor Skotska. Nástupce kardinálův v arcibiskupství Jan Hamilton slavil národní synody; r. 1549. ve Sv. Ondřeji a r. 1552. v Edinburku pro opravu církve a vydal r. 1551. výtečný katechismus, ale neodvrátil tím buřické šlechty od jejích převratných snah.

Důležitou osobou v skotském odboji proti církvi byl Jan Knox. Narodil se roku 1505. v Giffordě nedaleko Haddingtonu

¹⁾ Smetonius: Vita Knoxii. Edinb. 1579. -- Thom. M' Crie: Life of J. Knox. Edb. 1811. 2 T.; německý výtah z něho od Plancka. Gött. 1817. — Krummacher: J. Knox u. Königin Maria. 1857. — Brandes: Joh. Knox. Elberf. 1862.

(† v Edinburgu 24. listopadu 1572), studoval na universitě glasgowské filosofii a theologii a stal se roku 1530. učitelem filosofie při akademii ve Sv. Ondřeji. Přidav se na stranu bludařů, byl od kardinála Beatona sesazen a odebral se do jižního Skotska, kde vychovatelem ve dvou vznešených rodinách se stal. Když vrahové kardinála Beatona na zámku Sv. Ondřeje se vzdali, byl Knox r. 1547. odveden do Francie a vězněn skoro dvě léta na galejích. Dostav se na svobodu, odebral se do Anglie (1549), kde často před králem Edvardem VI. a tajnou radou kázával. Po smrti králově odešel roku 1553. do Genevy, kde s Kalvinem v úzké přátelství vstoupil a ve svých studiích pokračoval. Po přání svých přátel vrátil se do Skotska, bouřil tam ze všech sil proti církvi, prohlašoval přítomnost při mši sv. za modlářskou ohavnost a hřích a podával některým šlechticům Večeři Páně po způsobu reformovaných. Roku 1556. byl povolán za kazatele do Genevy (1556—1559). Za své nepřítomnosti byl jako kacíř obžalován a k upálení odsouzen, což na jeho obraze v Edinburku roku 1556. provedeno bylo. V Genevě složil proti oběma Mariím, královně anglické a vladařce skotské, spis pod názvem: „První zatroubení proti šeredné vládě žen,“ kde dokazuje, že vláda ženy jest pohaněním Božím a proti právu a spravedlnosti. Se svými spoluvěřci v Skotsku dopisoval si horlivě a doporučel jim veřejné násilí na ochranu slova Božího proti modlářství (víře katolické) a modlářské vrchnosti. Jeho heslem bylo: „Sůvy se vyplaší zapálením jejich hnízd.“

Mezitím královna-matka Maria z Guisů spojila se docela s novotáři ku pádu vladaře Arrana, který se proto poděkoval a jí vladařství přenechal (1554). Vladařka Marie chovala se ku protestantům velmi mírně a dala jenom několik zběsilců, kteří kostely zloupili a oltáře zbořili, odpravit. Tato však mírnost jim nestačila. Protestantští lordové jsouce popouzeni Knoxem, učinili roku 1557. spolek zvaný „shromáždění Kristovo,“ jehož starostou byl vévoda z Argyllu, a zavázali se, že svého náboženství až do hrdel hájiti budou a si přesné evangelické kazatele opatří. Nadarmo napomínal arcibiskup Hamilton vévodu Argyllského, aby svých povinností jako křesťan a katolík pamětliv byl, hroze při tom jemu a jeho druhům církevními tresty. Knox byl znovu pozván, aby se vrátil do vlasti. Když arcibiskup Hamilton roku 1558. odpadlého kněze Waltera Milne upáliti dal, žádali novotáři na vladařce

a parlamentu neobmezenou svobodu náboženskou a hrozili vzpourou. Knox vrátil se roku 1559. do vlasti, kázal 11. května 1559 v Perthě proti modloslužbě lidu a rozohnil posluchače tak, že hned obrazy, oltáře a kříže ničili a kláštery bořili. Z Perthu valila se vzpoura po celé zemi. Krásný opatský chrám v Stone, kterýž od staletí byl svědkem korunování králů skotských, byl v trosky proměněn. Po Knoxově kázání ve Sv. Ondřeji 11. června 1559 byly vnitřek dómu a kláštery františkánův a dominikánů se všemi literárními památkami zničeny. Týž osud zasáhl Edinburk 25. června 1559. Ve všech kostelích, které Knox katolíkům odňal, zavedl anglický rituál krále Edvarda VI. k vůli Alžbětě, ačkoli dříve proti němu ze stanoviska kalvinského bojoval. Povstalce podporovala anglická královna Alžběta, vladařka Marie Guisská dostala pomocné vojsko z Francie, ale zemřela v těchto zmatcích r. 1560 z bolesti nad nimi, a její dcera Marie Stuartová musila sama vlády se uchopiti.

Maria Stuartová¹⁾ narodila se 8. prosince 1542. Majíc věku svého šest let byla dána k francouzskému dvoru na vychování a vstoupila v Paříži 24. dubna 1558 v manželství s daufinem Františkem, jenž po smrti svého otce Jindřicha II. na trůn vstoupil, ale již r. 1560. zemřel. Na mladé královně žádali skotští povstalci a mnozí katolíci, aby francouzské vojsko ze země odvoláno bylo. Královští mladí manželé učinili s „kongregací Páně“ mír edinburský, který francouzský vliv v Skotsku zlomil, zemi pletichám anglické královny Alžběty otevřel, moc povstale šlechty naproti koruně sesílil a vítězství kalvinství nad starou církví připravil. Dle tohoto míru náleželo urovnání náboženských sporů budoucímu parlamentu, kterýž svolati bylo královně Marii Stuartové. Ale novotáři nastoupili na cestu skutečných událostí, a svolali parlament, jenž větším dílem z jejich stoupenců se skládal. Většina parlamentu žádala na kazatelích, aby své vyznání předložili, a když to ve čtyřech dnech učinili, schválil je parlament jakož i knihu církevní kázně (Book of discipline). Skotské vyznání víry²⁾ i kniha církevní kázně mají ráz kalvinský, kladou těžiště církevní

¹⁾ Viz literaturu o této královně u Bellesheima: *Gesch. der kath. Kirche in Schottl.* — Becker: *Maria Stuart, Darley, Bothwell.* Giesen. 1881. — *Zur Maria Stuart-Frage.* *Hist. pol. Blätter.* 1883. sv. 91. str. 208—230.

²⁾ *Confessio scotica* ap. Augusti, *Corp. libr. symbol.* p. 143. sq.

ústavy v lid a zavrhuji anglickou hierarchii jakožto zbytek papežské pověry. Za starou víru přimlouval se arcibiskup a říšský primas Hamilton, nedbaje hrozeb vévody Argyllského, však nadarmo. Dnes 24. srpna 1560 zrušil parlament veškerou pravomocnost papežovu nad Skotskem a zakázal sloužiti mši sv. neb jí obcovati pod trestem ztráty jmění po prvé, pod trestem vyhnanství po druhé a konečně pod trestem smrti po třetí¹⁾. Ačkoli církevní ústava měla býti presbyteriánskou, ponechaly se ještě příjmy a místo v parlamentě biskupům, aby královna usnesení parlamentu spíše potvrdila; což však odepřela. Brzo potom zemřel její manžel král František II. a ovdovělá královna jsouc zvana protestanty a katolíky navrátila se roku 1561. z Francie do své rodné vlasti, ale ještě před jejím příchodem postarala se tajná vladařská rada, aby všechny památky staré víry zničeny byly.

Mladá královna počínala si se vši opatrností a mírností, slíbila protestantům, že hlavně dle jejich rad vládnouti bude, snažila se jejich náčelníky sobě nakloniti, povýšila jednoho z nich, svého nevlastního bratra Jakuba Stuarta, levobočka svého otce a odpadlého převora od sv. Ondřeje za hraběte z Murraye, a dala pouze ve své zámecké kapli v Edinburku sobě a katolíkům svého dvoru mši sv. sloužiti. Však toto bylo hroznou ohavností v očích Knoxe sídlícího v Edinburku, který veřejně s kazatelny hlásal, že „jedna mše jest mu hroznější nežli vpád 10.000 ozbrojenců do Skotska, aby náboženství vyhubili.“ Královnu uráželi pro její katolické smýšlení protestanté stále, kazatelé jejich hřímali po celé říši proti ní, a magistrát edinburský, když jeho roční volba se měla vykonati, vydal prohlášení, aby všichni cizoložníci, smilníci, opilci a všichni, kteří mši slouží neb jí obcují, město opustili. Na radu některých dobře smýšlejících pánů chtěla pojati za manžela svého příbuzného Jindřicha Stuarta, hraběte z Darnleye, jehož rodina za katolicky smýšlející platila: tu povstal proti tomu její nevlastní bratr jmenovaný hrabě Murray, protestantští lordové spojili se s anglickou královnou Alžbětou a nechtěli jí

¹⁾ Hlavní pohnutkou k novotě byla u šlechty dychtivost po církevních statcích. Roční příjem opatství, klášterův a jiných duchovních domův obnášel 220,618 liber šterlinků, biskupství 33.765 l. št., kollegiátních kostelů 5350 l. št., hospitálů 18.000 l. št., desátkův a jiných zbožných dávek 50.000 lib. šter., což větším dílem v rukou šlechty se octlo. Hist. pol. Blätter sv. 82. str. 606.

více ani kaple povoliti. Královna obrátila se manifestem k lidu, ujišťovala jej úplnou náboženskou svobodou, zvítězila tak nad svými protivníky a vstoupila roku 1564. v zamýšlený sňatek. Ale Darnley ukázal se svým chováním býti nehodným svého povýšení; královna dala mu sice, neporadivši se s parlamentem, název krále, ale nedopřála mu valného vlivu na vládu, což připisoval na vrub jejího tajného písaře Rizzia a dal jej několika spiklenci v jizbě královnině před svýma očima a královninýma zavraždit (v březnu 1566). Proti Darnleyovi spiklo se několik lordů, v jejichž čele stál lord Bothwell a vyhodili jej nemocného v jeho ville prachem do povětří (v únoru 1567). Veřejné mínění prohlašovalo Bothwella za vraha, ačkoli 24 šlechticové ho proti tomu hájili: mezi lid roztrušovala se zpráva, že královna vraždu způsobila, a Knox prohlašoval královnu veřejně za cizoložnici a vražednici. Bothwell v čele 3000 jezdcův jal 24. dubna 1567 královnu, vracející se od návštěvy svého nemocného synáčka, kterého s Darnleyem měla, odvedl na svůj zámek Dunbar, a nežli ji 3. května propustil, musila mu slíbiti, že ho za manžela pojme. V tento sňatek vstoupila neprozřetelně 15. května proti radě svých francouzských přátel Guisů. Proti novým manželům vznikla vzpoura, v jejíž čelo hrabě Murray se postavil. Povstalci setkali se s královskými u Carberry-Hille. Bothwell mohl svobodně odejít, prchl ze země a umřel po několika letech v žaláři v Dánsku, královna však byla jata a odvedena nejprve do Edinburku a potom na pevný zámek Lechleven ležící na jezerním ostrově, a musila se ve prospěch svého teprve 13měsíčního syna Jakuba poděkovati, za něhož vladařství převzal Murray. Byla obžalována z vraždy a cizoložství¹⁾; však podařilo se jí uprchnouti z vězení. Arcibiskup Hamilton a katoličtí lordové povstali pro svou královnu, byli však 13. května 1568 u Langside po-

¹⁾ Obžaloba Marie Stuartové, jako by byla spoluvinná královraždou a před tím s Bothwellem cizoložně se byla milkovala, postrádá dle Beckera veškerého důkazu. Falešnost listů chatoullových dokazuje Becker se vši jasností, a praví ke konci svého dlouhého vyšetřování vším právem takto: „Tká nina lží, která se kolem těchto falešných listů zapředla, jest tak průsvitnou, že pouze stranické a povrchní dějepisné bádání může ji býti oklamáno. Tyto listy nemají ani nejnutnějších rukojmí pravosti: data, oslovení a podpisu, jsou věcně beze smyslu a nemožny, a neshodují se se skutečným stavem věcí; neboť jejich podkladek, totiž láska ke hraběti Bothwellovi, kteráž únos předcházela, jest bajkou.“ (str. 377.)

ražení. Maria Stuartová utekla do Anglie, odvolala tam své poděkování a našla po dlouholetém strastiplném žaláři od své příbuzné královny Alžběty konečně smrt na popravišti (18. února 1587). Arcibiskupa Hamiltona prohlásil vladař Murray za velezrádce a dal jej v arcibiskupském rouše 6. dubna 1571 na cimbuří zámku v Stirlingu oběsiti; byl to poslední katolický primas říše, jakož smrt věčnou hanbou jest těch, kteří na něj ruce vložili.

Pádem královniným padla i katolická církev. Hrabě Murray nastoupiv na vladařství zavázal se přísahou, že všechny kacíře a nepřátele „pravé“ t. j. puritánské víry (katolíky) vyhubí, a parlament prohlásil tuto víru za jediné pravou. Když Knox r. 1572. zemřel, vstoupil na jeho místo podobně zběsilý nepřítel církve Ondřej Melvil. Puritáni pronásledovali všemi zákonitými i soukromými prostředky katolíky, aby je vyhubili, žádali ustavičně na vládě, aby platné zákony na katolíky byly prováděny a nové na ně vydávány, jmenovitě nastupovali na to, aby katolíkům dítky byly odňaty a puritánsky vychovány. Roku 1595. vymohli si právo „dosaditi dobrého pastýře do každého skotského domu“; puritánští kazatelé směli po tři měsíce do každého zámku i každé chýže vniknouti a každého tam svým kázáním a napomínáním mořiti.

Když Jakub VI. roku 1578. sám vlády se ujal, snažil se místo církevní ústavy presbyteriánské biskupskou zavést a dosáhl toho r. 1584. na parlamentu, že se pro biskupskou soustavu prohlásil. Ale presbyteriánská soustava byla již silně v lidu zakořeněna, a parlament prohlásil ji r. 1592. za zákonitou. Biskupové podrželi v parlamentě své místa, neměli však nijaké církevní pravomocnosti. Když Jakub r. 1603. na trůn anglický vstoupil, dal 13 biskupů pro Skotsko vysvětit, které předsedy synod a presbyterií zatím učinil; však presbyteriánští Skotové se svými kazateli nepostoupili po hlavě jeho. Jeho syn a nástupce Karel I. zaplatil svou snahu vetřítí Skotům anglickou biskupskou ústavu a liturgii, trůnem a smrtí na popravišti.

Při všech útrapách a pronásledováních, tak na př. dne 10. března 1615. byl jezuita Jan (John) Ogilwie oběšen, že mši sv. sloužil¹⁾, zůstali katolíci dosti četnými jakožto símě na

¹⁾ Srv. jeho životopis a jetí v Stimmen aus Maria-Laach. 1878. str. 155—173; 389—405; r. 1879. str. 242—264.

budoucí lepší časy, ano i obrácení byla hustými. O to, aby skotské duchovenstvo nevymřelo, pečovaly kolleje: skotská při universitě pařížské založená r. 1325.; římská, založená pro Skoty r. 1600. papežem Klementem VIII., a konečně douay-ská. Skotské duchovenstvo bylo zprva podřízeno anglikánskému arciknězi Blackwellovi a jeho nástupci Williamu Bishopovi později však r. 1625. dostalo samostatné zřízení, byvši propagandou za spolek misijnářských kněží povýšeno. Konečně papež Innocenc VIII. vyplnil přání skotského duchovenstva, ustanoviv konvertitu Tomáše Nicholsona v květnu r. 1694 za apoštolského vikáře Skotska, jenž byl 27. února 1695 na biskupství s názvem biskupa z Peristachia in part. v Paříži vysvěcen.

§ 456. Protestantství v Irsku ¹⁾.

Anglický král Jindřich II. vymohl si na papeži Hadrianu, IV., rodem Angličanu, že mu Irsko daroval, vtrhl roku 1169. do Irska a dobyl části ostrova. Jeho nástupcové pokračovali ve výboji, a Jindřich VIII. zmocnil se konečně roku 1541. veškerého ostrova, povýšil jej 1542 za království a psal se králem irským. Država anglická na ostrově měla svůj irský parlament, do něhož však jen osadníci angličtí přístup měli. Ale Anglosasové pokládali keltické Iry za plémě nižší a bez všeho práva. Král Eduard III. vydal roku 1367. pověstný statut kilkennecký, kterým výslovně sňatky Anglosasů s Iry pod trestem velezrády zakázal a na přijetí irského jazyka a kroje vězení a zabavení majetku stanovil. Tak zvaný irský parlament, skládající se z anglických osadníků, uznal církevní supremát

¹⁾ R. Mant: H. of the church of Ireland from the reform. to the Revolut. Lond. 1839. — Teares of Ireland, by Jam. Cranford. Lond. 1642. — Nicol. Sanderi: De origine et progr. schismat. anglic. l. 3. Ingolst 1588. — Historia eccles. del Scismo del reino d' Inglatterra por P. Ribadeneira. Val. 1588. — Scismo d' Inghilterra, con altre operette di Bern. Davanzati. Firenze. 1638 (1754). — Audin: Histoire du schisme de Henri VIII. et du schisme d' Angleterre. Par. 1851 (1854), 2 vol. — Thom. Moore: History of Ireland, 3 T. (německy od Klee, Mainz, 1835). — Memoiren des Hauptmanns Rock über Irland, herausgeg. v. Moore. Bresl. 1825. — O'Connel: Memoires of Irland, T. I. (Regensb. 1843); po německu od Willmanna. Regensb. 1843. — Hist. pol. Blätter. sv. V. str. 490. — Irland v „Katholiku“ 1881. str. 71—89; 166 sqq. Dr. Hassenkamp: Gesch. Irlands von der Reform. bis zu seiner Union mit England. Leipz. 1886.

krále Jindřicha VIII., a arcibiskup dublinský Browne, jež král k této důstojnosti pro jeho podlízavou povahu byl povýšil, podrobil se mu ochotně. Však duchovenstvo a lid irský zůstali při staré víře, a reforma králova obmezila se na rušení klášterův a poutních míst. Za krále Eduarda VI. začala se zaváděti v zemi anglikánská liturgie, ale za královny Marie měli katoličtí Irové pokoj, a katolická protireformace prováděla se tak mírně, že protestanté i v hlavním městě Irska svobodu služeb Božích dosáhli. Za to královna Alžběta snažila se celý ostrov sobě v skutečné panství proměnit a všude protestantství zaváděti, z čehož dlouhé a krvavé války vznikly. V čelo posledního povstání postavil se Hugh O'Neill, hrabě z Tyrone. Však Irové byli poraženi, proti nimž místodržitel Montjoy ukrutně zuřil. S postupem anglického výboje zaváděla se anglická státní církev a anglikánští biskupové, kteří málo koho z Irů k sobě přivábili. Stav zubožené země popsal lord Grey, jeden z anglických velitelů, královně takto: „Mimo mrtvoly a popel zůstalo v Irsku málo toho, nad čímž Vaše Veličenství bude moci panovati.“

Od krále Jakuba I. očekávali Irové zmírnění svých strastí. Však tento nastoupiv na trůn, vyloučil ze své amnestie „papežence a vrahy,“ vsadil irské posly, kteří za náboženskou svobodu prosit přišli, do žaláře a zakázal katolické služby Boží. Roku 1605. bylo všem katolickým kněžím přikázáno, aby pod trestem smrti zemi opustili. Král přistoupil k zabavování majetku domorodců; vzniklé vzpoury potlačovaly se krvavě, a zabavené pozemky rozdělovaly se mezi Angličany a Skoty. Tenkrát přišli do země skotští presbyteriáni, kteří svou nenávistí k Irům od té doby se vyznamenávali. Na nový lup byli do země posláni právníci pod názvem discoverers (odkrývači), kteří by právní tituly držitelů pozemků vyšetřovali; kde právní titul v nepokojných časech se ztratil, nebo v nepořádku byl, byly pozemky za majetek koruny prohlášeny, katolickým držitelům odňaty a protestantům odevzdány. Million akrů¹⁾ země bylo takto Irům odňato, a skoro veškerá provincie ulsterská od katolíkův očištěna.

Za krále Karla I. pokračoval v olupování Irů místodržitel lord Tomáš Wentworth, hrabě Straffordský, který discovererse

¹⁾ Akre = 1125 □⁰ neb 0·70307 našeho jitra; tedy našich 7 jiter rovnalo by se asi 10 akrům.

do Connaughtu, dosud anglických osadníků prostého, poslal. Bez milosrdenství byli Irové v této provincii ze svého majetku vyháněni, a 240 000 akrů půdy zabaveno. Král povolil sice Irům, kteříž jej penězi podporovali, r. 1628. „51 milost,“ ale nedostál svému slovu. Proto použili Irové oné příležitosti, když král s anglickým parlamentem a Skoty do sporu přišel, aby zbraní náboženské a politické svobody si dobyli. Povstání vypuklo v Ulsteru; národní shromáždění v Kilkenny v květnu 1642 usneslo se o válce za náboženství Irska, nezávislost na parlamentě anglickém, zachování milostí roku 1628. povolených a vyloučení všech cizinců z úřadů zemských, a národní synoda tamtéž slavená prohlásila ji za spravedlivou a zákonitou. Irové vedeni jsouce Rogerem Moorem, dobyli zprvu proti Angličanům značných úspěchův, ale dali se bohužel ke krvavým činům strhnouti, a povraždili 12.000 protestantů; chtěliť svou vlast od svých utiskovatelův očistiti, a snad byli by to provedli, kdyby se byli mohli Dublína zmocniti. Protestanté nezůstali v ukrutnostech proti katolíkům pozadu. Vyjednávání o smír rozbila se, poněvadž král Karel I. z bázně před anglickým parlamentem Irům náboženskou svobodu povoliti nechtěl. Když král později do rukou revolucionářského parlamentu padl, strojili se Irové jemu na pomoc. Proti nim vytáhl Oliver Cromwell v čele 50.000 vojáků ve válkách občanských vycvičených, aby tam usnesení parlamentu provedl a katolíky vyhubil. Peníze na válku byly opatřeny tím, že již napřed přes dva miliony akrů země byly zastaveny. Puritáni, z nichž většina anglického vojska se skládala, páchali ohavnosti, které všechno, co posud Irsko hrozného vidělo, zastiňovaly, ohavnosti, kteréž úplně se srovnávaly s rozkazem parlamentu: „všechno zabiti, povražditi, zahubiti, zloupiti, spáliti, zničiti, jak to synové Israelští Chananejským učinili.“ Město Drogheda bránilo se do hrdla; Cromwell slibil občanům milost, když se vzdají, a dal potom, když to učinili, 5 dní ve městě vražditi a přes 1000 lidí v kostele zabiti. Ano chlubil se docela tímto hrozným činem, píše parlamentu: „Kdo vykonal tento veliký skutek, nebyla to naše moc, ale Duch Boží.“ Podobný osud stihl město Wexford. Na 4000 Irů, kteří v bitvě u Dunganhillu do rukou generála Jonasa padli, bylo chladnokrevně povražděno. Hrozný byl osud Irův, když takoví zběsilci v zemi zuřili. Ženy a dítky chladnokrevně byly vražděny, kněži upalováni, kostely loupěny a bořeny, mužové na lodě nakládáni a pak do moře

metáni; 40.000 Irův uteklo se do cizích zemí a 20.000 prodáno za otroky do Indie, mezi nimi najednou 1000 děvčat, která matkám byla odňata. Co mohlo býti potravou, bylo zničeno, aby hlad dílo dovršil. Úmyslem puritánů bylo vyhubiti katolické Iry alespoň ve třech provinciích. Kdo ušel meči, byl poslán do Connaughtu. „Do pekla nebo do Connaughtu,“ znělo puritánské heslo. Na hlavu kněze byla jako na hlavu vlkova vysazena cena 5 liber šterlinků. 7,708.237 akrů země bylo Irům zabaveno, a dílem vojínům a dílem spekulantům, kteří na počátku války peníze půjčili, odevzdáno. Utrpení irských katolíků za panování Cromwellova bylo dle anglického dějepisce Hallama jenom osudem židů při zkáze Jerusáléma převyšeno. Ještě dnes proklínají Irové: „Kletba Cromwellova přijdiž na tebe.“

Když království bylo v Anglii obnoveno, a král Karel II. na trůn dosedl, nepřestaly útrapy Irů. První irský parlament za jeho vlády obnovil zákon (act of Uniformity) královny Alžběty, dle něhož každý Ir, neobcující protestantským službám Božím, k peněžité pokutě odsouzen byl. Král pokoušel se sice osud Irů zmírniti, ale dal se vždycky zastrašiti hrozbou, že podporuje „rouhání se Bohu a modloslužbu.“ Neopovážil se ani chrániti armghského arcibiskupa dr. Oliwera Plunketa, ačkoliv za něho místodržitel irský hrabě Essex se přimlouval. Domnělý komplot papeženců v Anglii vymyšlený byl emisary do Irska zanesen (1678). Obětí tohoto bidáctví stal se arcibiskup Plunket, žijící v bídné chatrči, jenž byl svázan, do Londýna zavlčen a na výpovědi falešných svědků v Tyburně roku 1681. odpraven.

Král Jakub II., nástupce a bratr Karla II., chtěl býti spravedlivým ke katolíkům, ale pozbyl trůnu. Utíkáje před Vilémem Oranským přistál v březnu 1689 v Irsku, ale v letě 1690 byl od Viléma III. poražen u řeky Boyne a potom 1691 u Aughrimu. Poslední zbytky Jakubových vojáků, zavřené v Limericku, vzdaly se smlouvou limerickou z 2. října 1691 a Vilém III. stal se tak pánem Irska. Limerická smlouva zaručovala katolíkům náboženskou svobodu a pokojné držení majetku, ale král nedostál svému slovu. Majetek byl Irům opět zabírán; za Viléma III. byly jim 1,060.792 akry půdy odňaty, a královna Anna (1702—1714) pokračovala v této loupeži. Již roku 1698. byli všichni katoličtí biskupové ze země vyhnáni, a návrat pod trestem smrti jim zakázán. Kněží mohli sice

v zemi zůstatí, ale dle zákonů z roku 1704. a 1710. musili se přísahou odřící Stuartů, dáti svá jména zapsati do seznamu (kněží zapsaní čili registrovaní a neregistrovaní), a složiti dvě kauce po 50 librách šterlinkův, a nesměli nikdy své hrabství opustiti neb v jiné farnosti církevní úkony vykonávati. Katolické služby Boží byly závislé na krutých a ponižujících podmínkách; nesměly se konati mimo budovu, která nesměla nijak vně jeviti se katolickým kostelem, a nesmělo se na ně zvoniti. Smírčí soudce měl právo každého katolika, jemuž bylo přes 18 let, se tázati, kdy a kde naposledy mši sv. přítomen byl, a které osoby s ním, a kde který katolický kněz neb učitel bydlí. Kdo k těmto otázkám odpověděti se zdráhal, propadl pokutě 20 liber šterlinků neb 20měsíčnímu žaláři. Katolíci nesměli si žádných škol zřizovati ani své děti na pevninu do škol posýlati; katoličtí učitelé byli ze země vypověděni, a návrat trestal se smrtí. Za to zřizovala vláda protestantské školy (Charter Schools zvané), a katolické dítě, které do nich chodilo, dostávalo 5 liber šterlinků výbavy, když v protestantské manželství vstoupilo; však v 90 letech učinilo tak pouze 1155 katolických dětí. Katoličtí sirotkové obdrželi protestantské poručníky. Odpadnutí od katolické víry bylo bohatě odměňováno. Když nejstarší syn katolické rodiny stal se protestantem, obdržel celé jmění svých rodičů; když tak učinil mladší, určil mu kancléř Irska jeho podíl. Katolíci nesměli po svých protestantských příbuzných nic děditi, pokud některý protestant příbuzným byl; manželka, která se stala protestantkou, mohla se od svého muže oddělití; katolický kněz nesměl pod trestem smrti smíšené manželství požehnati. Katolíci byli ze všech státních úřadů, parlamentu a veškerého veřejného života vyloučeni. Též byli neschopni kupovati statky a činiti nájemné smlouvy na více než 30 let. Ani řemeslo nemohli bez velikých obmezení a obtíží vykonávati. K tomu ke všemu musili biskupům a farářům anglikánské státní církve odváděti desátky a přispívati na jejich služby Boží¹⁾, kdežto katoličtí duchovní v největší nouzi a bídě žili. Veškerá vládní soustava Angličanů v Irsku byla dobře pro-

¹⁾ V Irsku byli 4 anglikánští arcibiskupové, 18 biskupů, 326 jiných hodnostářů, 1330 farářův a 752 vikáři (kaplani); všech protestantů bylo asi 1,500.000, z nichž tak polovice k anglikánské církvi státní se přiznávala. Ve 198 farách nebylo ani jednoho vyznavače státní církve.

myšlena, aby katolické Iry ožebračila a zničila. Vyhubiti katolické Iry bylo heslem Angličanův. Jeden soudní dvůr prohlásil okolo polovice 18. stol., „že zákony nic o jsoucnosti katolíků v království nevědí, a jsou-li tam, jest to potud možno, že to vláda přehlédá.“ Bohužel přehlédala vláda milliony katolíků, jejichž osud byl hrozný. Spravedlivě vypisuje jej Young, syn anglikánského duchovního, ve své knize: *Tour in Ireland 1776—79* takto: „Majetník půdy jest proti svým katolickým nájemníkům despotou, kterýž jiného zákona nezná, leč své rozmary. Nelze si mysliti rozkazu, kterého by jeho stoupenci a služebníci neprovedli. Každou urážku a každý nedostatek úcty může bez rozmýšlení holí a bičem trestati. Běda nešťastníku, který by se chtěl jenom na oko brániti; okamžitě byl by na zemi poražen a zmodral by od ran. O zabiti mluví se v Irsku způsobem, který by byl v Anglicku nepochopitelným. Jistě není cestovatele, který by nebyl očitým svědkem, kterak od služebníků celá řada kár do příkopu u silnice ve hnána byla, aby se místo vozu pánovu učinilo. Káry náležejí chudým nájemníkům, žádný neptá se po tom, převrhnou-li se a rozbijí čili nic; majetník musí to mlčky přetrpěti, bič byl by odpovědí na jeho nářky. Chtěl-li by chudý žalovati svého pána u úřadu, pokládala by se taková žaloba za potupu pánovu, které by se brzo konec učinil. Jenom v jednom případě domohl by se chudý práva proti bohatému, kdyby totiž jiný bohatý se ho ujal; ale byla by to ochrana, jako jest ochrana ovce určené pro stůl. Ani nevinnost manželek a panen není bezpečnou před jejich protestantskými pány, a jejich porušení nepokládá se ani za přestupek¹⁾“. Jistě to smutný stav ubohého katolického Ira. Teprve boj spojených států severoamerických za svobodu, revoluce francouzská a války napoleonské přinesly ke konci 18. stol. trochu úlevy jhu Irů.

§ 457. Protestantství ve Francii.²⁾

Protestantství ve Francii jest úzce spojeno se směrem humanistickým. Společnost, která dychtila po osvětě, nechtěla

¹⁾ V „Katholiku“ 1881. str. 172—174.

²⁾ Serrani (ref. kazatel v Genevě. † 1598): *Comment. de statu religionis et reipubl. in regno Gall. Genev. 1572 sq. 5 T.; ed. IV. 1577. Hist. ecclés. deš églises réformées au royaume de France (až 1563. připisuje se*

více poučení hledati u církve, a stavši se nemravnou, snažila se útokem na církev svou mravní zpustlost okrašlovati. Hlavními nosiči tohoto směru byli Vilém Briçonnet, biskup meauxský, a Jakub Le Fevre d'Etaples, professor theologie v Paříži, který čtyři evangelia s poznámkami lutheránskými roku 1523 do frančiny přeložil, a horlivým čtenářem spisů Lutherových a Melanchthonových byl. Učení Lutherovo nalezlo veliké obliby v dvorních kruzích. Markéta Valoiská, duchaplná a frivolní sestra krále Františka I., provdaná za Jindřicha d' Albret, krále navarrského, zbavila se všech článků víry, a dala si v podzemních místnostech zámku Pau mši sv., jejíž formulář sama složila, bez pozdvihování sv. hostie a bez připomenutí Panny Marie a ostatních Svatých, sloužiti. Proti tomuto sektářství své manželky opřel se král Jindřich d' Albret a zakázal ediktem od roku 1542 veškerou theologickou hádku. Její bratr, král francouzský František I. (1515—1547), začal již roku 1522. dle denníku jeho matky Louisy Savojské „prohlédati černé, bílé a šedivé pokrytce“, a prosil prý Boha, aby ho od nich chránil, „poněvadž ve veškerém lidstvu nad ně nebezpečnějšího pokolení není“. Pro jeho náklonnost k novotě věnovali mu Zwingli a po něm Kalvin své hlavní dílo. Však

Th. Bezovi). Anvers. 1850. voll. 3. — Franc. Thuanus (de Thou † 1617) Hist. sui temporis (1543—1607). Lond. 1733 voll. 7 f. — (De la Planche) Hist. de l'etat de France tant de la République que de la religion. 1576. — Gerdes: Hist. ev. saec. XVI. renov. T. IV. Groening. 1752. — Belcarii Episc. Metens.: Commentar. rer. gallic. ab a. 1561—1567. Op. posthum. Lugd. 1625. — Davila: Storia delle guerre civili di Francia. 1559—1598. Venez. 1630. Par. 1644. německy od Reitha, Leipzig. 1792 sq. 5 sv. — Maimbourg S. J.: Hist. du Calvinisme. Par. 1682. — Histoire du protestantisme en France par Roisselet de Saucières, 1837—1839. 4 vol. — La France protestante. p. Eug. et Em. Haag. Par. 1847—1859, 10 vol. — Histoire des protestants de France, par G. de Félice. 2 édit. Toulouse. 1851. — Les luttes religieuses en France au seizième siècle par le Vicomte de Meaux. Paris. 1879. — Schmidt: Gesch. Frankreichs. Hamb. 1835 sq. Bd. 2. u. 3. — Barthold: Deutschl. u. die Hugenotten. Bremen. 1848. 2 Bde. — Soldan: Gesch. des Protest. in Frankreich bis zum Tode Karls IX. Leipzig 1855. 2 Bde. — Polenz: Gesch. des franz. Calvinismus bis 1789. 1857—1864. 4 Bde. — Ranke: Französ. Gesch., vornehm. im 16. u. 17. Jahrh. Stuttg. 1852. 5. Bde. Sämmtl. W. Bd. 8—13 III. Aufl. Stuttgart 1877 Bd. I. — Frankreich u. die Reformation (Katholik 1842). — Boost: Gesch. der Ref. in Frankreich. Augsb. 1844. — Jakuba Benigna Bossueta Příběhové o změnách církví protestantských, na česko přeložení od Mart. Volfa. V Kr. Hradci. 1804.

král nemohl tak snadno proti své říši vystoupiti, která na jednotě víry spočívala. Novotě přáli vévodkyně z Etampesu, milostnice [králova, ministr Vilém du Bellay a jeho bratr Jan, kardinál a biskup pařížský, a četní velmoži, královský rada Ludvík Berquin přeložil spisy Erasmovy, Karlstadtovy a Melanchthonovy do frančiny. Za to byli rozhodnými pro katolickou církev královna-matka Louisa Savojská, kancléř a kardinál du Prat, arcibiskup senský, a kardinál Tournon, arcibiskup lyonský. V Meauxu utvořila se pod ochranou tamnějšího biskupa Viléma Briçonnetta malá lutheránská obec, kterou Le Fevre, Vilém Farel a Jan Le Clerc spravovali. Ale Sorbonna prohlásila se proti Lutherovi, jeho učení a spisům a radila královně matce roku 1523., aby platné zákony na ochranu katolické církve přísně se prováděly. Lutheránská obec meauxská byla rozptýlena, někteří členové potrestáni, jiní utekli; biskup ospravedlnil se před parlamentem. Však novotáři pozvedli znovu drzé své hlavy a zohavili sochu Panny Marie v Paříži 1528; lid byl rozhořčen a na usmíření hněvu Božího konal se slavný průvod, v němž se též král účastnil, který na místo roztržité sochy stříbrný obraz postavil. Mnohé parlamenty¹⁾ zakročovaly přísně proti bludařům, a biskupové slavili synody pro opravu duchovenstva obzvláště roku 1528 v Sensu a Bourgesu. Pronásledovaní protestanté nacházeli útočiště u královny Markéty, která na svého bratra Františka působila a přemlouvala, aby Melanchthona do Francie pozval. Král to učinil roku 1535. a jeho státní ministr kardinál Tournon měl mnohou práci, nežli jej od tohoto úmyslu odvrátil. Ostatně nedovolil saský kurfirst Melanchthonovi odebrati se do Francie. Na podzim roku 1534. dali někteří opovážliví novotáři náramně potupný hanopis²⁾ na katolickou církev, obzvláště na mši sv. a Svátost Oltářní, a na osobu královu ve Švýcarsku vytisknouti, rozšířili jej po veškeré Francii, jmenovitě v Paříži, a přibíli docela v noci na dvěře královské komnaty. Nastalo veliké rozjitření. Král přišel hned do Paříže, vydal přísný edikt proti novotářům a vyslovil se proti nim se vši rozhorleností v parla-

¹⁾ Parlamenty ve Francii byly nejvyšší soudní dvory (ne zákonodárné sbory), jichž bylo více jak v dědičných zemích korunních tak v hlavních městech korunních velikých vasalů; však pařížský byl nejdůležitější a vykonával na ostatní veliký vliv.

²⁾ Jest v Gerdesii Historia evangelii renovati. T. IV. p. 60.

mentě. Týž den bylo šest Lutheránův upáleno. Ale když v témž roce král v bližší styky s německými protestantskými knížaty vstoupil, ospravedlňoval u nich ony popravy, poněvadž prý proti lidem přísně zakročiti musil, kteří pod zástěrou náboženství pikle proti říši kuli.

Valdenští v Dauphiné a Provenci se svými spoluvěrci ve Švýcarsku, Piemontě a Saluzzském marquisatě připojili se roku 1530. k německému a švýcarskému hnutí, poslali posly do Basileje a Štrassburku a vstoupili v obcování s Oekolampadiem, Capitem a Butzerem. Z papežského hrabství Venaissinu vyhnal je papežský delegát, začož Valdenští z Provence chopili se zbraně a páchali veliké násilnosti proti kostelům, obrazům Svatých a kněžím. Aby je zastrašil, odsoudil aixský parlament 19 osob ke hranici a usnesl se, aby jejich místo Merindol zničeno bylo. Však král dal jim nejprve lhůtu 3 měsícův a později šesti měsícův, aby bludařství se odprisáhli. Ale i potom nestalo se proti nim nic, poněvadž biskup carpentrasský, kardinál Sadolet, za ně se přimlouval, a královský přednosta krajiny k mírnosti se klonil. Tohoto průtahu práva použili, připravili se k obraně, pustošili kraj, zneuctili kostely a obrazy, a ucházeli se o pomoc u Švýcarů. Na žaloby a stížnosti o tom rozkázal král 1544 vojům v sousedních provinciích ležícím, aby do Provence táhli a presidenta Oppeda proti Valdenským poslouchali, kterému též papežský vicelegát avignonský vojsko ku pomoci poslal. Oppede přepadl Valdenské a počínal si proti nim velmi krutě; 24 vesnice a hrady byly zloupeny a spáleny, nejméně 3000 osob přišlo o život, a 500 bylo na galeje posláno. Poněvadž královské rozkazy byly při této barbarské přísnosti přestoupeny, poručil král František na smrtelném loži (1547) věc přísně vyšetřiti, a největší vinník generální advokát Guerin byl odpraven.

V ostatní Francii pokračovalo se v pronásledování protestantův, aniž bylo lze je vykořeniti, neboť z Genevy, Basileje a Štrassburku přicházeli stále noví učitelé a bludařské knihy. Spojení s Genevou mělo v zápětí, že kalvinství dostalo vrch nad lutheránstvím, které znenáhla ze země zmizelo. Kramář Petr le Clerc založil první kalvinskou obec v Paříži; podobné povstaly v Lyonu, Orleansu, Angersu a Rouenu. Francouzští kalvinisté obdrželi název hugenottů.¹⁾

¹⁾ Toto slovo povstalo asi v městě Toursu, kde strašidlům Hugo nebo Hugonot říkali, poněvadž prý král Hugo Capet v noci jako strašidlo v městě

Král Jindřich II. (1547—1559) podporoval protestanty v Německu, ale pronásledoval je ve své vlastní zemi. Ediktem chateaubriandským z roku 1551. spojil biskupské soudy se světskými, aby větší jednoty v postupování proti bludařům dosáhl; o bludu jakožto bludu soudil duchovní soud, ale trestní výroky činily světské soudy, poněvadž církevní nikoho k smrti odsouditi nemohly. Mimo to potvrdil král dominikána Oria za velkého inkvisitora a dal mu moc, aby ve všech provinciích říše podřízené kommissaře ustanovoval. Však tito inkvisitoři musili každý případ řádným soudům předložit, a nebyli tudíž vlastními soudci jako spíše udavači.

Protestantství šířilo se bez ohledu na kroky dvoru proti němu dále; mnozí duchovní odpadali, ano i biskup neverský Jakub Spifamius přešel ke kalvinům. Po nešťastné bitvě u St. Quentinu roku 1557. opovážili se novotáři v Paříži na veřejných místech před městem náboženské sbory konati, v nichž navarrský král Antonín a jeho manželka Johanna d' Albret¹⁾ se účastnili a žalmy ve francouzském překladě Marotově a Kalvinově se pělý. Král Jindřich II. rozhněval se z toho tak, že ediktem ecouanským trest smrti bez milosti na všechny sektáře vynesl, do parlamentu osobně se odebral a jej od nejhorlivějších přátel Kalvinových očistil. V týž čas (v květnu 1559) shromáždili se zástupci 11ti protestantských obcí, aby si ústavu dali. Usnesli se o vyznání kalvinském a švýcarské presbyteriální ústavě; přijali přísnou kázeň Kalvinovu a stanovili trest smrti na kacíře, nestarajíce se o to, že krutou zbraň sami proti sobě ukovali. Brzo potom 10. července 1559 zemřel Jindřich II. na ránu v turnaji obdrženou. Při jeho smrti mělo kalvinství dle Bezy 400.000 vyznavačů ve Francii.

Hugenotti zmohli se znamenitě za vlády nedospělého krále Františka II., jenž maje 16 let svého věku na trůn vstoupil a jenom půldruhého roku panoval (1559—1560) a potom jeho

obcházel. Jméno Hugenoti (strašidla) bylo by tedy zprvu přezdívkou protestantů, kteří v noci své náboženské schůze honali. Jiní, ovšem nesprávně, odvozují je od Hugens-Eignots, Eidgenossen (Švýcaři). Jiní opět od malého penízku z doby téhož krále, zvaného hugenot.

¹⁾ Johanna d' Albret byla jediná dcera Jindřicha d'Albret, navarrského krále a Markéty valoisské, a pojala za manžela Antonína z Vendome, prince bourbonského, který po smrti jejího otce přijal titul krále navarrského, ačkoli již dědu Johanninu král Ferdinand Katolický Navarru odňal. Rodina měla jenom ještě krajinu Bearn v Gasconě a několik jiných menších držav.

bratra Karla IX. (1560—1574), jenž sotva 11letý na trůn dosedl. Oba králové záviseli na své matce úskočné Kateřině Medicejské, která chtějíc nad stranami státi a je na úzdě držeti, zločin do správy zavedla. Veslo vlády řídili královna vdova Kateřina a princové lotarinští František a Karel, vojvodové Guisští, z nichž onen byl znamenitým vojevůdcem, tento dobrým theologem, arcibiskupem remešským a kardinálem. Proti nim stáli bourbonští princové, kteří z odporu proti příbuznému panujícímu domu valoiskému a Guisům přísně katolickým stali se stoupenci a ochránci kalvinství; byli to Antonín z Vendome, princ bourbonský a král navarrský, a jeho bratři, z nichž princ Ludvík z Condé nejčinnějším byl. K nim připojili se connetable (comes stabuli) z Montmorency, admirál Coligny, který se stal vlastním vůdcem strany, a jeho bratři d'Andelot a kardinál Odet ze Chatillonu, biskup beauvaiský, který roku 1562. od víry odpadl.

O tak mocné přátele se opírajíce, spikli se hugenotti s tajným vědomím Ludvíka z Condé, aby královský dvůr v Bloisu přepadli, Guisy svrhli, krále a jeho matky se zinocnili a správu říše do rukou prince z Condé vložili. Spiklenci tázali se o dobrozdání nejznamenitějších právníkův a theologů své strany ve Francii, Švýcarsku a Německu, kteří podnik schválili, stojí-li totiž princ z královské krve v čele¹⁾. V čelo podniku byl postaven Gotfrid de la Renaudie, horlivý kalvinista; ale jeho přítel v Paříži, advokát Avenell, rovněž kalvin, zradil podnik, a dvůr odebral se z Bloisu do Amboise, opevněného to města. Spiklenci byli se zbraní přivítáni, de la Renaudie padl v boji a přední spiklenci byli jati a odpraveni, ne jako kacíři, ale jako povstalci. Tak bylo spiknutí amboiské zmařeno 1560. Vévoda František z Guisů obdržel důstojnost generala-lieutenanta říše a název zachovatele vlasti. V květnu 1560 vyšel edikt romorantinský, jímž zločin kacířství z moci světských soudů vyňat a biskupům k vyšetřování odevzdán, všechny schůze bludařů přísně zakázány a všichni kazatelé, spisovatelé, tiskaři a prodavači pobuřujících a hanlivých spisů za zločince prohlášeni byli. Guisové přáli si zavedení španělské inkvisice, ale nový říšský kancléř Michal de l'Hôpital chtěje mezi stranami prostředkovati, byl proti tomu. V srpnu 1560 konala se schůze notablů ve Fontainebleau, které, ad-

¹⁾ Bossuet: Příběhové o změnách církve protest. kn. X. kap. 28.

mirál Coligny 20. srpna žádost ve jménu hugenottů podal, aby zákony proti nim vydané byly zrušeny a svoboda náboženská jim povolena. Dva katoličtí biskupové: Jan de Montluc, biskup z Valence, a Karel de Murillac, arcibiskup viennský, podporovali tuto žádost, proti níž Guisové ostře vystoupili. Bylo usneseno, aby jenom ti byli potrestáni, kteří by se zbraní v ruce se shromažďovali; biskupové měli v Paříži 20. ledna 1561 národní sněm konati, z čehož však zakročením papeže Pia IV. sešlo. V prosinci 1560 měli se generální stavové v Meauxu sejíti, však sešli se v Orleansu; též princ Condé dostavil se tam, byl pak zatčen a k smrti odsouzen, poněvadž do nového spiknutí se pustiti a města Lyonu zmocniti se chtěl. Pouze rychlá smrt králova 5. prosince 1560 zachovala jej před popravou.

Na trůn vstoupil jeho bratr Karel IX., za něhož vládla jeho matka Kateřina Medicejská, která chtěla kalviny a katolíky udržeti v rovnováze; však s oběma stranama si to pokazila a svou úskočnou a nepoctivou politikou Francii do občanských válek uvrhla. Antonín, král navarrský, byl učiněn generálem-lieutenantem říše, princ Condé obdržel svobodu a povolán do tajné rady, a blud kázal se veřejně v Paříži a na královském dvoře, a to všechno proto, aby moc Guisů se zlomila. Pro toto nebezpečství, které katolické víře hrozilo, spojili se Guisové s maršálkem St. Andréem a connetablem Montmorencym, aby opětně vlády se domohli. Hugenotti nazvali posměšně tento spolek triumvirátem. V červnu 1561 vyšel nový edikt, který schůze bludařů zakazoval a na tvrdší trest vyhnanství místo smrti stanovil, na nějž však hugenotti nic nedbali, a své schůze dále konali. Královna-matka Kateřina trpěla to, ano chválila docela jejich zbožnost, a radila papeži, aby obrazy, exorcismy a soukromná zpověď byly odstraněny, a kalich věřícím povolen. Chtějíc se admirálovi z Coligny zavděčiti způsobila náboženskou rozmluvu v Poissy v září 1561, které sama předsedala a král, princové a nejvyšší státní hodnostáři přítomni byli. Katolické duchovenstvo bylo zastoupeno šesti kardinály, četnými biskupy, preláty a doktory theologie, protestanté 22 posly svých obcí a 12 kazateli, v jejichž čele stáli Theodor Beza a Petr Martyr Vermilio; z katolíků vynikali lotarinský kardinál Guise, generál jesuitů Lainez, Claudius Santes a Claudius d'Espence. Rozmluva, v kteréž hádání vlastně jenom o dvou člancích, totiž o církvi a Večeři Páně se

dělo, skončila se beze všeho úspěchu ¹⁾. Ano kalvini, kteří králi své vyznání víry ²⁾ podali, připisovali si docela vítězství.

Z nenávisti proti triumvirátu vydala vladařka Kateřina 17. ledna 1562 toleranční edikt, kterým hugenottům svobodně vykonávati náboženství na venkově a mimo zdi městské (ne však v městech) dovolovala, a spolu jim přikazovala, aby všechny kostely a církevní statky katolíkům odňaté těmto navrátili a pod trestem smrti katolických služeb Božích nerušili. Parlamenty zdráhaly se tento edikt registrovati, sorbonna byla též proti němu; však byl proveden. Hugenotti byli s ním nespokojeni, nařikajíce na to, že na předměstí z měst vyvržení jsou, a počínali si násilněji proti katolíkům; zabili na předměstích pařížských několik kněží, a páchali jmenovitě v jižním Francouzsku hroznou ohavnost na katolících, boříce oltáře a kostely, ničíce obrazy a sochy svatých a vraždíce kněze i věřící. Největší jejich ohavností bylo hezbožné zneuctění sv. Hostie; v Nimesu, kde Viret hugenotty pobuřoval, byla sv. Hostie na hranici vržena a spálena, kolem níž zuřivci tancovali a křičeli, že nechtějí ani mše, ani model, ani modlářů; totéž stalo se v Castresu. V Paříži vrazili hugenotti do chrámu sv. Medarda, týrali katolíky a šlapali nohama na sv. Hostie po zemi rozházené (v prosinci 1561), při čemž byl Beza přítomen a psal o tom s chloubou Kalvinovi (30. pros. 1561), že „model a onoho chlebičkového Boha neušetřili“ (*idolis et panaceo illi Deo parcere non potuerunt*). Castres-ská hugenotská konsistoř kázala násilím lidi z ulic na kázání zavlékati, a synoda o 70 kazatelích, kterou Viret do Nimesu v únoru 1562 svolal, velela všechny kostely diecése strhnouti. Nejhuře vedlo se katolíkům v malém království bearském, kde Johanna d' Albret, manželka Antonína z Bourbonu, roku 1563. kalvinství přijala, všechny statky kněžstvu odňala, je vyhnala, hugenotské kazatele povolala, katolíky s úřadu sesadila a konečně 1569 katolické náboženství vykonávati zakázala. Mezi katolíky a hugenotty zakořenila se veliká nenávisť, která konečně v občanské války vzplanula.

Před vypuknutím náboženských válek přesvědčoval Beza náčelníky hugenottův a všechny jejich stoupence, aby na ochranu slova Božího zbraně se chopili ³⁾. Jejich synoda orle-

¹⁾ Bossuet l. c. IX. 91--101.

²⁾ Ap. Augusti: Corp. symb. eccl. Reform. p. 110 sqq.

³⁾ Bossuet l. c. X. 47.

anská 1562 obírala se tím, kterak bylo by lze sebrati pole a opatřiti peníze; synody v St. Jeanu, d'Angely a Saintesu rozhodly „dle slova Božího,“ že válka jest dovolenou, ano nutnou; synoda lyonská 1563 odsoudila kazatele, který královně psal, že nikdy neradil ke zbrani, aby jiným listem k ní svůj výrok odvolal.

Výhodou katolíků byl přestup navarrského krále Antonína, kterého kardinálové Lotarinský a Ferrarský se španělským vyslancem obrátili. Antonín povolal Guisy zpět do Paříže. Na cestě přišel vévoda guisský s 200 ozbrojenci do městečka Vassy v Champagni. Zde byli 1. března 1562 hugenotti v jedné stodole na službách Božích shromážděni. Někteří z průvodu vévody přiblížili se ke dveřím ze zvědavosti, aby nový způsob kázání poslechli. Vznikla hádka až i rvačka, kterouž chtěje utiшит, byl vévoda guisský kamenem poraněn, po čemž jeho průvod okolo 60ti hugenottů zabil. Ačkoliv Guise dokazoval, že jeho průvod hádky nezačal, rozjitřili se nesmírně hugenotti, prohlašovali edikt od 17. ledna za porušený, a četní šlechtici spěchali do Paříže chránit své hlavy Condého. Však s Guisem táhlo do Paříže několik tisíc ozbrojenců. Poněvadž měšťanstvo většinou stálo na straně katolické, opustil Condé Paříž, kamž potom Guise z Fontainebleau mladého krále přivedl, a katolíci dostali vládu do svých rukou. Náčelníci hugenottů shromáždili se kolem Condého, který 2. dubna 1562 Orleansu se zmocnil a první hugenotskou válku započal, aby prý spoluvěrců chránil a násilnostem Guisů konec učinil. Za pomoc obrátil se na všechny reformované obce francouzské a též za ni prosil německých knížat. Válka vedla se z obou stran s velikou rozhořčeností a ukrutností, která ve válkách náboženských a občanských jest obyčejnou. V Toulouse ¹⁾, kde bylo kolem 30.000 hugenottů, trval v květnu boj čtyři dny, v němž kolem 4000 mužů padlo a 200 domů shořelo; konečně zvítězili katolíci. Za to padla Normandie skoro celá hugenottům do rukou, jejichž náčelníci vojáky k nelidským ukrutnostem vybízeli a ani hrobů královských osob nešetřili. Nejhorzněji zuřil v Dauphiné František Beaumont, baron z Adretsu; honil parlament grenoblský na kázání, nutil své dva syny, aby se v krvi katolíků koupali, a dal s věží a skal jaté dolů házet a od svých vojáků na hellebardy chytati. Ano hu-

¹⁾ Srv. Katholik 1863. str. 227.

genotti zavolali do země i německé vojsko a vydali jako zrádcové vlastní anglické královně Alžbětě město Havre de Grace. Proti tomu odvolali katolíci toleranční edikt z roku 1562. a prohlásili protestanty za velezrádce, kteří byli z Paříže vyhnáni. Však královské vojsko dosáhlo vrchu nad protestanty, dobylo několik měst jako Rouenu útokem, a porazilo povstalce na hlavu 19. prosince 1562 u Dreuxu v Isle de France; Ludvík Condé byl jat, Coligny odtáhl do Orleansu. Vévoda Guise přikročil k obležení Orleansu, ale byl 18. února 1563 zákeřnický jedovatou kulí kalvinského šlechtice Polterota smrtelně raněn a skonal 24. února. Zločinec byl jat; udal admirála Colignyho a Bezu za spoluvinníky a byl odpraven, ale jako mučenník v genevském martyrologii ctěn. V Guisovi pozbyli katolíci svého největšího vojevůdce, a král věrného rádce; před ním podléhl ráně Antonín, král navarrský, kterou při obležení Rouenu obdržel. Vladařka Kateřina propustila jatého Condého, udělila amnestii, proti níž se nadarmo universita a parlament pařížský vzpíraly, a učinila v březnu smlouvu, kterou král 19. března 1563 pod jménem pacifikačního ediktu amboiského potvrdil. Vyšší šlechta obdržela svobodu vyznání a služeb Božích pro sebe a své poddané, ostatní jeden kostel v každém soudním okrese mimo Paříž, a konečně svobodu služeb Božích na všech místech, kde se před 7. březnem 1563 konaly. S učiněnou smlouvou byli nespokojeni Coligny a kalvinští kazatelé¹⁾, kteří mnohem více žádali, ale též katolíci, a pařížský parlament nechtěl nový edikt registrovati.

Královna Kateřina dala svého 14letého syna Karla IV. v srpnu 1563 prohlásiti za dospělého, odvrátila se od hugenottův, a snažila se v dobré styky vejíti se Španělskem. Hugonotti, jsouce dobře upraveni a tvoříce stát v státě, pokusili se o nový podnik; princ Condé a admirál Coligny chtěli roku 1567. zmocniti se mladého krále a dvoru na zámku v Monceauxu, ale tento záměr byl v čas prozrazen a Montmorency uvedl se 6000 najatými Švýcary skrze ozbrojené povstalce mladého krále šťastně do Paříže. Od té doby choval mladý král velikou nechuť k hugenottům. Vzpouza hugenottů rozšířila se po celé zemi; vznikla druhá náboženská válka, která několik měsíců trvala. Katolíci zvítězili v bitvě u St. Denisu, kde však udatného connetabla Montmorencyho ztratili, ale nemohli ví-

¹⁾ Bossuet l. c. X. 47.

těžství použití, poněvadž hugenotti dostali pomoc od falckého kurfirsta. Po druhé učinili katolíci v Longjumeau 23. března 1568 s hugenotty mír, kterým edikt z lednu 1562 beze všech obmezujících doložek byl obnoven.

Poněvadž hugenotti pevnosti, které vydati měli, vydati nechtěli, s německými knížaty, Anglií a Nizozemskem ve-zrádné spolky činili a katolická města obsazovali, katolíky při tom týrajíce: propustil král hugenottům příznivého kan-cléře de l'Hôpitala a zakázal 28. září 1568 protestantské služby Boží pod trestem smrti a ztrátou jmění, vypověděl predikanty a sesadil kalvinské úředníky. Vypukla třetí nábo-ženská válka, která s velikou zuřivostí se vedla. Briquemaut, hlavní vůdce hugenottů, nosil na krku pásku z uší zabitých kněží. Královské vojsko porazilo hugenotty u Jarnacu 13. března 1569, kde princ Condé¹⁾ zastřelen byl. Vůdcem hugenottů učiněn byl 16tiletý syn Johanny, královny navarrské, Jindřich, jemuž po bok přidán zkušený válečník admirál Coligny. Hugenotti sesílili se pomocí německou 11.000 muži a vzrostli na 25.000 bojovníků; královští dostali pomoc 4.000 mužův od papeže Pia V. a 1200 mužův od florentského knížete Kosma, a jsouce o 10.000 mužů silnější hugenottů porazili tyto hroznou porážkou u Moncontouru 3. října 1569, z kteréž jich se sotva 6.000 zachovalo; admirál Coligny byl raněn. Hug-enotti byli ztraceni, kdyby královští byli svého vítězství řádně použili, poražené statně pronásledovali a oblehání hugenott-ských pevností zanechali. Král byl žárliv na válečnou slávu svého bratra Jindřicha, vévody z Anjou, který s Jindřichem Quisem, synem zákeřnický zabitého Františka, katolíkům velel. Za těchto okolností byl s hugenotty učiněn mír v St. Ger-maine en Laye 8. srpna 1570, kterým obdrželi obecnou svo-bodu svědomí, odňaté statky a úřady a právo svobodně služby Boží veřejně vykonávati na všech místech, kde 1. srpna se konaly, mimo to v každém soudním okrese na předměstích dvou měst; však nesměly se konati při královském dvoře a v jeho okolí na dvě hodiny cesty a v Paříži a v jejím okolí na 10 hodin cesty; obdrželi přístup ke všem úřadům a dů-stojnostem, universitám a školám a konečně 4 pevnosti La Rochelle, Cognac, Montauban a La Charité na dva roky ja-kožto záruku. Tento mír tak příznivý hugenottům chtěl král

¹⁾ Jeho úkol převzal jeho syn Jindřich z Bourbonu, princ z Condé.

svědomitě zachovávat i a sňatkem své sestry Markéty Valoiské s Jindřichem Navarrským spečetiti. Smír s hugenotty měl v zápětí smlouvu s anglickou královnou Alžbětou z 29. dubna 1572, která vlastně proti Španělsku čelila, a hugenotti poslali dobrovolnický sbor ku pomoci povstalým Nizozemčanům, který však v červenci 1572 od španělského generála Alby byl poražen. Veliký vliv dostal na krále admirál Coligny, dráždil jej proti jeho matce Kateřině, působil pro válku proti Španělům, a snažil se katolické Guisy ode dvora vzdáliti. K sňatku Jindřicha Navarrského s princeznou Markétou bylo třeba pro blízké pokrevensství papežského prominutí, které však papež Pius V. odepřel, a jeho nástupce Řehoř XIII. pod tou podmínkou udělil, když Jindřich tajně katolické náboženství přijme. Manželství požehnal 18. srpna 1572 kardinál z Bourbonu, ačkoli papežská podmínka nebyla vyplněna¹⁾, a král Jindřich protestantem zůstal, který chtěl své náboženské stanovisko naznačiti, mši sv. přítomen nebyl. Sňatek slavil se slavně a přčetní kalvinští šlechticové dostavili se k němu. Admirál Coligny těše se veliké přízni králově, pracoval o to, aby jej do války se španělským králem Filipem II. zapletl; což však bylo proti myslí královny matky Kateřiny a jejího mladšího syna vévody Jindřicha z Anjou, kteří takovou válku za zkázu Francie pokládali. Oba spojili se s Guisy a najali zákeřníka, aby admirála Colignyho zabil. Ale zákeřnictví Maurevert-ovo nepodařilo se 22. srpna; admirál byl jen poraněn. Král nařídil hned přísné vyšetřování a potrestání, a navštívil raněného, kterýž jej před jeho matkou a mladším bratrem varoval, kteří prý vlastně královskou moc do svých rukou dostali. Král odcházeje od nemocného, oznámil svou rozmluvu s ním hned své matce a bratrovi, kteříž jej k nemocnému provázeli, s ním do jizby vstoupili, ale povzdálí stáli. Tito snažili se ospravedlniti hned na místě a ustanovili se druhého dne 23. srpna na tom, že stůjco stůj admirála odstraní. Potom namlouvali spojení jsouce ještě s některými přátely králi, že nesvolí-li v smrt admirálovu, jistě trůnu pozbude. Rozzlobený král rozkázal, aby všichni hugenotti pobiti byli, by mu žádný z nich tento krvavý skutek vyčítati nemohl; jenom Jindřich a princ Condé byli vyňati. Potom a druhý den 24. srpna děly se přípravy ke krvavému

¹⁾ Též nevěsta nedala svého svolení a sňatek byl potom 15. prosince 1599 za neplatný prohlášen.

činu; pojistili se starším (prévôtem) kupectva a kapitány pařížských čtvrtí, a rozdělili úkoly, kdo koho zabije. Časně ráno dne 25. srpna přede dnem, když se zazvoní ranní klekání, mělo začítí vraždění. První padl Coligny ve svém bytě, kamž Guisský vévoda se svými vrazil, a mrtvola jeho byla po způsobu onoho času pohaněna. Mezi lid roztrousili zprávu, že spiknutí hugenottů proti králi a dvoru odkryto bylo. Vraždění trvalo 3 dny, v němž i mnozí katolíci zahynuli a loupení veliký úkol mělo. Vraždění rozšířilo se i do provincií. Počet pobitých udává se rozličně; nejmenší jest asi 1100 pro Paříž a 1000 pro provincie; bude však obnášeti asi 4000 všech dohromady ¹⁾. To jest ona pověstná noc svatobartolomějská. Nejprv oznámil král místodržitelům, že vraždění jest dílem pomsty Guisů; brzo po tom, že spiknutí hugenottů zavdalo příčinu k onomu krveprolití, ale v parlamentě prohlásil král 26. srpna, že vražda hugenottů po jeho rozkaze se stala, poněvadž jejich spiknutí proti sobě, královskému dvoru, navarrskému králi a nejšlechtetnějším svým poddaným předejítí musil. Podobná zpráva podána cizím dvorům, které jí uvěřily, nevyjímaje ani anglického. Na základě královské zprávy měl papež Řehoř XIII. slavné „Te Deum,“ že Bůh královskou rodinu zachoval ²⁾, ale litoval spolu prolité krve, a že právní formy proti spiklencům zachováno nebylo. Svatobartolomějská krvavá noc nebyla připravovaným a rozmyšleným dílem, ale účinkem rychlého rozhodnutí, aby rada a výstraha admirála Colignyho byla zmařena. Němečtí lutheráné pokládali svatobartolomějskou noc za trest Boží na francouzské kalviny. Tato noc byla potitickým činem ³⁾ francouzského královského dvoru a nevycházela nijak

¹⁾ Mluví o 10.000 — 100.000 zavražděných jest broznou přemrštěností, v které si protestanté beze vší historické kritiky libují.

²⁾ Kterak v Římě na věc pohlíželi, jest viděti z řeči, kterou Muret 23. prosince před Řehořem XIII. měl, když tento francouzského vyslance v slyšení veřejném přijal. Pravit: Veriti non sunt (sc. Hugenessi) adversus illius regis caput ac salutem conjurare, a quo post tot atrocía facinora non modo veniam consecuti erant, sed etiam benigne et amanter excepti. Qua conjuratione sub id ipsum tempus, quod patrando sceleris dicatum ac constitutum erat, divinitus detecta atque patefacta, conversum est in illorum sceleratorum ac foedifragorum capita id, quod ipsi in regem et in totam prope domum ac stirpem regiam machinabantur. (Mureti Oratio XXII. inter ejus Opp. Ruhnkenius I. 177.). Srv. Hergenröther: Kath. Kirche u. christl. Staat. str. 654—656.

³⁾ Za politický čin pokládali Bartolomějskou noc i protestantští theologové Andreae a Selneccius ve svých zprávách ke kurfirstu saskému Augustovi (Hergenröther, l. c. str. 654).

z náboženských pohnutek, jak plyne z prohlášení krále v parlamentě a pak z oné okolnosti, že žádný biskup v radě králově nebyl, a duchovní hugenottů chránili; tak vzal je pod svou ochranu Jan Hennuyer, biskup lisieuxský, nedbaje královského rozkazu, začož tito z vděčnosti do lůna církve se navrátili ¹⁾).

Navarrský král Jindřich, jeho sestra Kateřina a princ Cordé přestoupili z bázně a lichocením ke katolické církvi, a totéž učinili četní kalvini. Však hugenotti zpamatovali se brzo a začali r. 1573. čtvrtou náboženskou válku, vidouce že po noci svatobartolomějské královský dvůr nijak není připraven, aby ji využítkoval. Vojvoda z Anjou obléhal nadarmo La Rochelle po šest měsícův, byv za polského krále zvolen přál si ukončení války, což se stalo ediktem od 1. července 1573, kterým vyšší šlechta a některá města svobodu náboženskou obdržely. Tu vznikl rozkol mezi katolíky, z nichž tak zvaní politikové majíce v čele vojvodu Františka z Alençonu, nejmladšího syna krále Jindřicha II., byli nespokojeni s vládou královny-matky a Guisy a spojili se s hugenotty. Vypukla pátá občanská válka, mezi níž král Karel IX. 30. května 1574 zemřel a svou říši svému bratru Jindřichovi z Anjou, polskému králi. zanechal, do jehož návratu královna-matka vládla. Jindřich III. (1575—1589) navrátil se do vlasti, pokračoval ve válce, která však v neprospěch katolíků dopadala. Vojvoda František z Alençonu prchl ode dvora do Dreuxu, a Jindřich Navarský do Quienne a prohlásil tam svůj přestup k církvi katolické za vynucený. Poněvadž hugenottske voje převyšovaly vojska královská, učinil král s hugenotty mír v Beaulieu v květnu 1576. Obdrželi v celé říši, vyjma dvůr a Paříž, svobodu náboženskou, přístup ku parlamentům, občanskou rovnoprávnost a ke svým pevnostem

¹⁾ O svatobartolomejské noci srv.: Curths: Die Bartholomäusnacht 1572. Leipz. 1814. — Charl. Lacretelle: Histoire de France T. II. p. 329 sqq. — Audin: Hist. de la St. Barthélemy. Par. 1826. — Ludw. Wahler: Die Pariser Bluthochzeit. Leipz. 1828. — Schütz: Die aufgehellte Bartholomäusnacht. Leipz. 1845. — Soldan: Frankr. u. Bartholomäusnacht; v Raumerově Hist. Taschenb. Leipz. 1854. — Důležitým jest Gandy: La St. Barthélemy v Revue des questions historiques. Paris. 1866. p. 331 sqq; srv. Civiltà cattol. 1866. a 1867. (ser. VI. vol. 8. p. 679; vol. 9. p. 267. 662; vol. 10. p. 268; vol. 11. p. 14. 648.). Spis od Bordiera: St. Barth. et la critique moderne. Genev. 1879 jest tendenční; o něm a o spisu Wuttkeho: Zur Vorgesch. der Bartholomäusnacht. Leipz. 1879. srv. rozpravu od Funkého v Literar. Rundschau. 1880. str. 165.

(La Rochelli, Nimesu a Montaubanu), ještě jiných osm jako záruku a legitimitu dítkám odpadlých kněží a mnichů. Vojvoda z Alençonu obdržel vojvodství Anjou a Condé místodržitelství Pikardie.

Tímto mírem byli upřímní katolíci rozhorleni a učinili „sv. spolek“ (ligu) roku 1576. za tím účelem, aby katolické náboženství, král a říše zachováni byli; v čele stál rytířský vojvoda Jindřich z Guisu. Tak stály v zemi proti sobě dvě dobře upravené strany: hugenotti a ligisté, z nichž tito u španělského krále, onino u protestantských dvorů pomoci hledali. Král chtěje nebezpečnost od ligy sobě hrozící od sebe odvrátiti, prohlásil se za její hlavu, což mělo v zápětí, že v shromáždění stavů říšských v Bloisu roku 1577. edikt z roku 1576 byl zrušen, a katolické náboženství za jediné náboženství říše prohlášeno. Hugenotti začali pátou náboženskou válku, která však brzo mírem bergeracským 17. září 1577 ukončena byla. Mír byl prohlášen ediktem poitierským, kterým hugenotti sice trpení dostali, ale ne práva veřejných služeb Božích. Větších ústupků učinila královna-matka navarskému králi mírem neracským roku 1579; ale již roku 1580. vypukla šestá válka, která však již 26. listopadu mírem fleixským ukončena byla.

Nové zápletky vnikly smrtí vévody Františka z Anjou († 1584). Král Jindřich III., veda nemravný a spustlý život, neměl dítek a Jindřich Navarrský byl právním dědicem trůnu. Však nechtěly ho ani Kateřina ani liga, a katolíci vůbec děsili se, že hugenotta na trůn vstoupí. Vévoda Guisský, chtěje jednou sám na francouzský trůn dosednouti, pracoval o to, by Jindřicha Navarrského z postoupnosti vyloučil: a tu pohnul kardinála Karla z Bourbonu, strýce Jindřicha Navarrského, že manifestem peronnským od 31. března 1585 za prvního prince královské krve, dědice trůnu a hlavu ligy se prohlásil. Král jsa obviňován z podpory bludu, obrátil se k Jindřichu Navarrskému, a namlouval mu, aby katolíkem se stal a s ním k obraně společných prospěchů se spojil. Však hrozebné vystupování ligistů zastrašilo krále tak, že se s nimi 7. července srozuměl a smlouvu nemourskou učinil, kterou jim pevná místa a peníze povolil, za to hugenottům služby Boží vykonávati zakázal, a jim velel buď se vystěhovati neb katolické náboženství přijati.

Náčelníci ligy snažili se posud nadarmo dosíci u papeže Řehoře XIII. schválení svého počínání bullou; svou žádost obnovili u Sixta V. a poslali vojvodu neverského do Říma; však

byli od papeže ošmrštěni, kterýž je mimo to ještě pokáral, že proti vůli králově se ozbrojili. Za to vydal 9. září 1585 konstituci „Ab immensa aeterni regis“, kterou navarrského krále Jindřicha a prince Condého za kleté bludaře a tím dle práva ve Francii platného za vyloučené z postoupnosti trůnu prohlásil¹⁾. Jindřich Navarrský hájil se písemně proti tomuto výroku a dal své ohrazení na brány Vatikánu přibiti.

Pro edikt nemourský uchopili se hugenotti zbraně, a Jindřich Navarrský dobyl skvělého vítězství u Coutrasu 20. října 1587. Za to vévoda Guisský porazil 40.000 německých a švýcarských žoldnéřů, kteří hugenottům ku pomoci přitáhli. Bídě počínal si bezcharakterní král Jindřich III.; nejprve vyjednával s Jindřichem Navarrským, potom s ligou, konečně připojil se k této, upřel ediktem rouenským z 19. července 1588 protestantským princům právo následnictví na trůn, a jmenoval 12. srpna Jindřicha Guise generalissimem s neobmezenou pravomocností. Říšští stavové shromáždění v Bloisu v říjnu téhož roku prohlásili rouenský edikt za říšský základní zákon. Však nestálý král dal 23. prosince 1588 vojvodu Jindřicha z Guisu v Bloisu zavraždit, a druhý den též jeho bratra kardinála-arcibiskupa remešského Ludvíka. Všichni znamenitější stoupenci guisští byli jati. Ale třetí bratr Karel, vévoda z Mayenne, uprchl šťastně a postavil se v čelo ligy, kteráž úzce se Španělskem se spojila a králi poslušnost vypověděla. V Paříži prohlásila Sorbonna na otázku, zdali jest ještě krále poslouchati, že poddaní této povinnosti zproštění jsou (7. ledna 1589). Město Paříž prohlásilo se pro ligu a strojilo se k statnému odporu. Papež Sixtus V., který zavražděného vojvodu guisského miloval, vydal monitorium od 23. června 1589 ke králi, žádaje na něm počet, jmenovitě pro zavraždění kardinálovo. Král Jindřich III. vida většinu říše proti sobě, vrhl se hugenottům do náručí, učinil s navarrským králem smlouvu a sešel se s ním 30. dubna 1589 v Plessis-les-Toursu. Oba králové táhli k Paříži a oblehli město; tu vloudil se blouznivý 22letý dominikán Jakub Clement do hlavního stanu v St. Cloudu a zavraždil zákeřnický 1. srpna 1589 krále Jindřicha III.

S Jindřichem III. vymřela valoiská linie Kapetovců, která od roku 1338. ve Francii panovala. Jindřich Navarrský byl teď

¹⁾ Bullar. magn. ed. Luxemb. T. II. p. 163 in Append.; též ap. Segretain. Sixt. V. A. Henri IV. Paris. 1861. p. 329.

řádným nástupcem trůnu; pocházel od čtvrtého syna krále Ludvíka IX. Svatého, hraběte Roberta z Clermontu, který roku 1272. Beatrici Burgundskou, dědičku Bourbonu, za manželku pojal a s ní prince Ludvíka, který 1327 vojvodou bourbonským se stal, zplodil. Jindřich přijal název krále francouzského (1589—1610) a chtěje své postavení upevniti, prohlásil katolickým pánům ve spojeném vojsku jsoucím přisežně (4. srpna), že katolické náboženství zachová. Však liga a Španělsko neuznávaly ho; liga provolala kardinála z Bourbonu jako Karla X. († 8. května 1590) za krále, kterého však Jindřich IV. v zajetí choval. Občanská válka zuřila dále; Jindřich IV. porazil sice ligu u Arquesu a Ivry, ale poznal, že jako kalvin panství nad celou zemí nenabude a rozhodl se, též na radu svého přítele a ministra Sullyho, že k církvi katolické přestoupí. Tak učinil 25. července 1593 v St. Denysu katolické vyznání víry, byl od arcibiskupa bourgesského rozřešen a 27. února 1594 v Chartresu korunován. Dne 22. března 1594 vjel král za jásotu lidu do Paříže. Papež Klement VIII. pochyboval zprvu o upřímném úmyslu králově a rozřešil jej potom v září 1595 od klatby. V lednu 1596 uznal ho za krále guisský vévoda Karel z Mayenne, který posud s pomocí španělskou ve válce pokračoval.

Přestup Jindřichův schvalovali někteří hugenotti, jako Sully, ze státní moudrosti; ale větší část jich byla nespokojena; někteří z bázně, aby král jako obrácenec na nich své pravověrnosti nedokazoval; jiní zase ze sklamané naděje, že kalvinské náboženství za státní prohlášeno nebude; horkokrevní z nich chtěli se chopiti zbraně a počítati novou válku, kterýž úmysl byl však tím překažen, že neměli schopného vůdce a pak moudrostí Jindřicha IV., jenž na své bývalé spoluvěrce nezapomněl. Chtěje je upokojiti, vydal 13. dubna 1598 edikt nanteský¹⁾ o 92 člancích, k němuž 2. května ještě 56 tajných článkův a 2 královské milostivé listy (brevets) z 30. dubna připojil. O tomto ediktu pracovali: Schomberg, president de Sainte Jeanne, a Calignon ze strany katolické; a vévoda z Bouillon Turenne, La Tremouille, Duplessis Mornay a Chamier se strany protestantské. Dle tohoto ediktu mohli se hugenotti všude po celé říši usaditi a pokojně bydleti; všichni šlechtici, kteří vysokou pravomocnost vykonávali, obdrželi právo svobodně náboženství

¹⁾ Jest otištěn ap. Benoist (kalvinský kazatel): Hist. de édit de Nantes. Appendx. p. 92. — Segretain, l. c. p. 420.

své vykonávati na svých statcích pro sebe a své poddané, ostatní však jenom pro své rodiny; reformované služby Boží dovoleny na všech těch místech, kde v letě roku 1576. a 1577 se konaly, a pak v každém soudním okrese na jednom určitém místě; však v biskupských a arcibiskupských sídlech, při královském dvoře, v průvodu králově, v Paříži, jakož i v okolí pěti mil tohoto města byly zakázány; dále obdrželi reformovaní přístup ke všem veřejným královským, panským a městským úřadům, školám a ústavům, dostali v parlamentech grenoblském a bordeauxském zvláštní komory, mohli svobodně své synody slaviti, jejich university v Saumuru, Sedanu, Montpellieru a Montaubanu byly potvrzeny; nad to dána jim některá pevná místa jako rukojmě na 8 let, a povoleny peněžité příspěvky pro jejich posádky jakož i potřeby náboženské. Za to mělo býti katolické náboženství na všech místech, kde bylo potlačeno, zase obnoveno, a protestanté katolické svátky vně slaviti, dle katolického manželského práva se řídit i všech piklův a spolků s cizozemskými mocnostmi zanechati. Však pařížský parlament i ostatní zdráhaly se nantesský edikt registrovati, a bylo třeba veliké přísnosti královny i některých ústupků, než jej pařížský parlament 25. února 1599 registroval. Ale kalvini nebyli přece s nanteským ediktem spokojeni, nedovolili v Bearně a ve svých pevných místech katolíkům konati služby Boží, tupili obzvláště Svátost oltářní, jmenovitě učinil to ostrým spisem roku 1599. Filip du Plessis du Mornay, kterého Jindřich IV. papežem protestantů nazýval, usnesli se na synodě v Gapě 1603 o 31. článku víry: „Věříme, že papež jest pravým Antikristem a synem zatracení, který předpověděn jest v slově Božím pod obrazem nevěstky“, a tupili každého, kdož je od spojení s cizími mocnostmi svést chtěl. Jmenovitě to činili Sullymu, kterýž stejnou mincí jim opět splácel.

Král Jindřich IV. byl 14. května 1610 od Ravailaca zavražděn. Jeho smrt zhoršila stav hugenottů, měli tenkrát ve Francii okolo 760 církevních obcí a 4000 šlechticův, upravili za mírné vlády Jindřichovy své církevní a politické poměry a dali si takovou vládní formu, že se mnoho od republiky nelišili. V církevním ohledu měli konsistoře, colloquie, provinciální a národní synody. Konsistoř skládající se z duchovních a starších každé církevní obce, scházela se jednou týdně; colloquium tvořilo několik církevních obcí a scházelo se za 3 měsíce jednou, do něhož každá obec po jednom duchovním a jed-

nom neb dvou starších posýlala, několik kolloquií tvořilo provinciální synodu, která se ročně scházela; národní synoda byla každá 2 léta svolávána a měla za předsedu duchovního po každé z jiné obce, aby žádné přednosti nevznikaly. S touto církevní uclánkovitostí byla úzce spojena politická: měli provinciální sjezdy, které volily rady provinciální skládající se ze šlechticů, duchovních a členů třetího stavu. Sjezd několika z oněch 16ti provincií, na které hugenotti celou zemi rozdělili, slul sjezd krajský. Všeobecný sjezd slavil se každé tři roky jenom s dovolením dvoru, byl některým šlechticem řízen a skládal se z duchovních, šlechticův a členů třetího stavu, které každá provincie jako své posly tam vysílala. Tento všeobecný sjezd stal se nejvyšší vrchností hugenottsou a řídil všechny věci a vztahy vnitřní i vnější. Hugenotti tvořili církevně-politický stát v státě, měli přes 200 pevností, hradův a tvrzí, mohli postaviti přes 50.000 mužů do boje a dostávali od vlády 600.000 livrů na posádky, 300.000 tisíc na pense a 200.000 livrů na své duchovní a ústavy, kteréžto poslední sumy užívali k stavbě nových opevnění.

Po smrti Jindřicha IV. vstoupil na trůn jeho nedospělý, teprve 9tiletý Ludvík XIII. (1610—1643), za jehož nedospělosti byla vladařkou jeho matka Marie Medicejská, která se svůj úkol nebyla. Ona potvrdila edikt nanteský nařízením z roku 1610. a povolila hugenottům obsazená pevná místa na dalších pět let. Ale hugenotti nebyli spokojeni, konali v květnu 1611 valný sjezd v Saumuru a sestavili na něm své stížnosti a požadavky. Žádali mezi jiným, aby změny v ediktu nanteském hned od počátku učiněné odstraněny, a summy jim od krále Jindřicha IV. na jejich duchovní vykázané zvýšeny byly; aby oni ve všech městech a místech školy míti mohli a nebyli více nuceni nazývat se „vyznavači domněle reformovaného náboženství“. Mezi sjezdem vydal jeho předseda Du Plessis-Mornay spis, v němž dokazoval, že počet 666 na Antikrista prý předpovědený, v tehdejší papeži Pavlu V. se shoduje. Sjezd podal své žádosti dvoru s úmyslem, že se nerozejde, až příznivou odpověď obdrží. Však královna-vladařka získala vévodu Rohana a skrze něj jiné znamenité hugenotty, tak že sjezd v září na slib daných ústupků se rozešel.

Ludvík XIII. vstoupiv ve 14. rok svého života, byl za dospělého prohlášen a potvrdil hned edikt nanteský; ale hugenotti nedali pokoje. Povstali roku 1615. v Languedoku, majíce

v čele hraběte Chatillona a vojvodu Rohana, poněvadž Ludvík XIII. se španělskou princeznou Annou v manželství vstoupil. Jiné povstání učinili v La Rochelle, majíce v čele Rohana a Soubisa, v němž však velikých ztrát utrpěli. Mír montpellier-ský, v říjnu 1622 učiněný, potvrdil znova edikt nanteský, ale zakázal hugenottům mimořádné sjezdy konati a žádné bez svolení krále. Proti katolíkům počínali si stále násilnický, potlačili na mnohých místech katolické služby Boží, bořili katolické kostely, které mezi tím vystavěny byly, jako stoličný chrám nimeský, týrali katolické biskupy a kněze, činili s cizími dvory, jmenovitě s Anglií, spolky a užívali všech rozpaků dvoru, aby větších ústupků dosáhli.

Tomuto státu v státě učinil konec kardinál Richelieu, biskup luçonský, všemohoucí ministr krále Ludvíka XIII. (1624—1642). Ve věcech náboženských počínal si pouze jako státník, a jako ministr koruny musil na to pomýšleti, aby hugenotty jakožto politickou stranu potlačil a jejich spolky s cizinou přetrhl. Hugenotti vytasili se roku 1625. s novými stížnostmi, obsadili přístav blavetský, najímali žoldnéře, rozepisali daně, zabavili královské kasy, učinili smlouvu s Anglií, užívali razítka, na němž náboženství, opírajíc se o kříž a držíc evangelium v ruce, šlapalo po staré kostře, která katolickou církev představovala. Vypukla prudká, ale krátká válka, která mírem z 5. února 1626 ukončena byla. Hugenotti podrželi nanteský edikt, však neměli samovolně daně rozepisovati a bez krále svolení sjezdy konati; mimo to bylo městu La Rochelle uloženo, aby všechna od roku 1560. učiněná opevnění zrušilo, žádných válečných lodí v přístavu nechovalo a katolickému duchovenstvu odňaté statky navrátilo. Hugenotti záhy poznali, že Richelieu bude o to pracovati, aby jejich politickou moc zničil. Roku 1627. vstoupili náčelníci hugenottů, vévodové Soubise a Rohan, ve vyjednávání s anglickým králem Karlem I. a jeho milcem ministrem Buckinghamem, povstali proti vládě a anglické loďstvo vedené lordem Buckinghamem objevilo se před La Rochelle 30. července 1627. Čas k vzpouře byl dobře volen. Král byl těžce nemocen, státní pokladna prázdná, a Richelieu v boji s mnohými stranami. Ale Richelieu nepozbyl duchapřítomnosti, přinutil Angličany k odchodu a sevřel La Rochelle od moře a země tak, že konečně 28. října 1628 hladem přinucena, vzdáti se musila. Po pádu tohoto důležitého města, jehož obyvatelstvo z 20.000 na 4000 kleslo, pozbyli o-

statní hugenotti, kteří pod vůdcem Rohanem v Languedoku bojovali. zmužilosti. Rohan začal s Richelieuem vyjednávat a mír byl potom v Alaise 28. června 1629 učiněn. V tak zvaném ediktu milostivém, daném v červenci 1629 v Nimesu, byl ponechán hugenottům edikt nanteský v náboženském ohledu v úplné platnosti, udělena jim amnestie a navraceny důstojnosti; za to musili ve třech měsících všechna opevnění měst a míst zbořiti, a katolické služby Boží byly též v protestantských místech obnoveny. Od té doby přestali hugenotti býti důležitým politickým činitelem ve Francii a klesli na obyčejnou křesťanskou sektu, k níž kardinál Richelieu šlechtně se choval a násilně ji k církvi katolické obracovati nedovoľoval.

Za krále Ludvíka XIV. (1643—1715) pokusili se hugenotti znova, aby svého předešlého postavení naproti koruně zase nabyli, a učinili se schválením synody montpazierské r. 1659. smlouvu s Anglií, ale byli za to přísně potrestáni a ve svých výsadách značně obmezeni. Nesměli kázati na oněch místech, kde k tomu výslovného povolení neměli, v manželské sňatky s katolíky vcházeti a při sjezdech stavův a magistrátech předsedati. Vláda trestala přísně každé tupení katolického náboženství a poskytovala obrácencům veliké výhody. Roku 1680. zakázala vláda katolíkům přestup ke kalvinství pod trestem vyhnanství z vlasti a predikantům přijímání proselytů pod trestem ztráty veřejných služeb Božích. Více než tyto občanské zbraně uškodil protestantům nový duch, který ve Francii v církvi zavládl. Biskupské stolce obsazovaly se učenými a statnými muži, synody slavily se, znamenitá vědecká činnost zachvátila duchovenstvo a nastal pravý zápas jednotlivcův i celých spolků, aby ve všech oborech theologické literatury zásluh si dobyli a vznešené i nízké do lůna pravé církve uvedli. Protestané mizeli z říše a v některých provinciích vyhasli na dobro; v Normandii, kde za krále Jindřicha IV. byli nejčetnějšími, počítal parlament r. 1667. na 15 katolíků pouze jednoho protestanta. Největší ztráty utrpěli ve vysoké i nižší šlechtě, kteráž jejich hlavní silu tvořila a teď do lůna pravé církve se navracovala.

Hugenotti poznali brzo, kam Ludvík XIV. zaměřuje, totiž je na dobro zničiti, konali schůze v Poitou, Saintonge, Guienne, Languedoku a Dauphiné a učinili povstání r. 1683 ve Vivaraisu a Dauphiné a r. 1685. v Nimesu. Však povstání

byla záhy násilně potlačena, buřiči smrtí potrestáni a svedení ubytováním vojska trápeni. Predikanti mstili se za to hanopisy na katolickou víru, které rozšiřovali.

Konečně vyšel 18. října 1685 edikt králův o 12 člancích ¹⁾, sestavený od kancléře Le Telliera, který všechny dřívější výsady hugenottův a obzvlášť edikt nanteský zrušoval, všechny kostely zbořiti a všem predikantům, kteří by bludu se neodřekli, ve 14 dnech vystěhovati se velel, a všechny veřejné i soukromné schůze hugenottům zakázal. Vystěhovati se ze země bylo pod těžkým trestem zakázáno; přece četní, a sice kolem 67.000 vystěhovali se do Anglie, Hollandska, Dánska, Braniborska a jiných protestantských zemí. Krále podporoval ministr války Louvois, který vojáky do domů hugenotských ubytoval, kteří velikých výstředností a týrání protestantů si dovolovali; tento způsob missií neapoštolských slul dragonáda (dragonades, la mission bottée neb les conversions par lo-gemens).

Poněvadž edikt nanteský nebyl žádnou státní smlouvou, mohl touž cestou, kterou vznikl, bez porušení práva platně býti zrušen. V zrušení jeho neměli biskupové nijakého účastenství; král radil se pouze se dvěma theology a dvěma právníky pro své svědomí, kteří se vyslovili, že edikt platně zrušiti může, ano pro blaho říše to učiniti povinen jest. Po oné poradě uplynul ještě rok nežli král ke skutečnému zrušení ediktu nanteského přistoupil ²⁾. Francouzští biskupové, jako Fénélon, a papež Innocenc XI. neschvalovali počínání krále. Poněvadž papež s králem v napjatosti žil, prosil skrze svého nuntia d'Addu anglického krále Jakuba II., aby Ludvíka XIV. k mírnějšímu nakládání s hugenotty pohnul. Zrušení nanteského ediktu mělo v zápětí vzpoury, jmenovitě v horách cevennských, v nichž dlouhá a krvavá válka (1687—1704) vypukla. V Dauphiné vyznamenávali se camisardi ³⁾ velikou ukrutností a zběsilostí proti katolíkům, a byli s velikým namáháním od královských vojsk přemoženi. Po smrti Ludvíka XIV. zůstaly sice zákony proti hugenottům v platnosti, ale nebyly prováděny. V listopadu 1787 udělil král Ludvík XVI. rovnoprávnost protestantům s katolíky.

¹⁾ Srv. Die Aufhebung des Ediktes von Nantes Genelli S. J. v Stimmen aus Maria-Laach. 1886. str. 268—280; 400—413.

²⁾ l. c. str. 277.

³⁾ Slouli tak od košile (camisse, chemmisse) tamnějšího selského lidu.

§ 458 Protestantství v Nizozemsku¹⁾.

Nizozemsko bylo zemí bohatou, těšilo se veliké občanské svobodě, vedlo rozsáhlý obchod, ale mělo obyvatelstvo nábožensky dosti epastlé²⁾ a zdálo se tudy býti vhodnou půdou protestantství, které však byvši tam cvikovskými proroky a obchodníky zaneseno, přece mnohých stoupenců nenabylo. Císař Karel V. jako zeměpán prohlásil tam vormský edikt, ustanovil r. 1522. dva inkvisitory Františka Hulsta, brabantského radu, a Mikuláše z Egmondu, karmelitána, a dal proti novotářům, mezi nimiž jmenovitě augustiniani v Antverpách se vyznámenávali, úřady zakročovati. Roku 1523. byli dva bludaři Jindřich Voes a Jan Esch upáleni. Hollandsko stalo se rejdištěm novokřtěnců; Jakub van Liesveld přeložil r. 1525. Písmo svaté dle zásad Lutherových do hollandštiny. Roku 1530. a 1550. vydal císař Karel ještě ostřejší nařízení proti bludařům a pokud žil, nebyli bludaři s to, aby samostatné církevní obce utvořili.

Nástupcem Karlovým v Nizozemí byl jeho syn Filip II. (1555—1598). Nizozemčané nepřáli Filipovi, poněvadž byl ve Španělsku vychován, jenom španělsky mluvil a Španělům přednost dával. Císař Karel V. ustanovil četné Španěly za úředníky v Nizozemsku, za Filipa žádali Nizozemčané za jejich odstranění. Ve válce mezi Francií a Španělskem (1556—1558) přišly španělské voje do Nizozemska, a po učiněném míru rozložil král 3000 Španělů po městech pohraničných, čímž velikou nevoli v zemi způsobil, poněvadž tato měla právo sama sebe hájiti.

Císař Karel V. vydal přísná nařízení proti bludařům a zavedl z části též papežskou inkvisici. Jeho nástupce Filip II. potvrdil tyto zákony a chtěl inkvisici po celé zemi jednotejně zavést; toto poslední vyvolalo jitření v zemi. Až do tohoto

¹⁾ Stradae Rom. S. J. hist. belgicae duae decades. Rom. 1640—1647. 2 T. f. — Leo: 12 Bücher niederl. Geschichten. Halle. 1835. 2. Th., a jeho Lehrbuch der Universalgesch. Bd. 3. — Prescott: History of the reign of Philipp II. King of Spain. Lond. 1857. po německu od Scherera. Leipz. 1857. — Koch: Untersuchung über die Empörung und den Abfall der Niederlande. Leipz. 1860. — Holzwarth: Der Abfall der Niederlande. Schaffh. 1865. — Nogens: Gesch. des niederl. Aufruhrs. 1865—1870. — Hist. Polit. Blätter VI. 193; 269. — Janssen IV. 247 sqq.

²⁾ Janssen IV. 248.

času měla země ve svých 17 provinciích jenom 4 biskupství: Utrecht, Arras, Cambray a Tournay, která byla cizozemským metropolím Treviru, Kolínu a Remeši podřízena. Král Filip II. a papež Pavel IV. smluvili se o rozmnožení biskupství a papež zřídil bullou: „Super universas orbis ecclesias“ ze 14. května 1559.¹⁾ tři arcibiskupství mechlinské, cambrayské a utrechtské a 14 biskupství. Jejich nadání musila dáti dílem opatství a převorství, dílem učinili to soukromníci a král. Biskupové měli provést opravu duchovenstva; duchovenstvo a šlechta stěžovali si proto na porušení svých práv a výsad, z nichž mnozí to proto činili, aby svůj odpad od víry zakrývali. Však toto všechno nevzbudilo revoluce, která měla svou vlastní příčinu v ctižádosti některých velmožů, v schudlosti šlechty, jež pomocí nového učení církevními statky se hojiti chtěla, a v nenávisti Španělů. Císař Karel V. spravoval Nizozemí svou sestrou Marií, ovdovělou královnou uherskou, kteráž po jeho smrti náměstnictví složila; na její místo jmenoval Filip II. svou sestru, parmskou vévodkyni Markétu, levobočku svého otce Karla. Na vrchní náměstnictví dělal si naději Vilém Nassavský, princ oranský, místodržitel Holandsu, Seelandu, Utrechtu a Westfrislandu. Sklamav se ve své naději začal dle dobrého výpočtu brojiti proti vládě.

Tento Vilém Oranský byl hlavním náčelníkem strany šlechtické, vedl již před nastoupením Filipa II. na trůn rozmařilý život, nadělal asi 800.000 zlatých dluhu a přišel znenáhla do takové peněžní nouze, že nebyl více s to, aby svůj dům udržoval. Ačkoliv byl v augsburské konfessi vychován, žil při dvoře v Bruselu jako katolík, vyjadřoval se ještě roku 1561. opovržlivě „o nových nešťastných sektách“ a nazýval jejich kazatele „svůdci a loupežníky.“ Po smrti své manželky Anny z Egmontu zasnoubil se roku 1561. se saskou princeznou Annou, dcerou kurfirsta Mořice, aby o Sasko a jeho spojení opírali se mohl. Kurfirstský dvůr ujišťoval svou nakloností k augsburské konfessi a slíbil saskému kurfirstu Augustovi, že jeho manželka bude moci docela po lutheránsku žíti. Zároveň však ujišťoval krále Filipa, že si katolické vyznání své manželky vymínil a nikdy nedopustí, aby jinak než po

¹⁾ Bull. Rom. VI. 559 sq.; Raynald. ad ann. 1559. n. 34, 35.

katolicku žila ¹⁾. Byl to muž bez náboženství a víry, pokrytec ²⁾ avšak obratný podněcovatel a štváč lidu proti vládě.

Vilém Oranský získal pro své záměry Lamorala, hraběte z Egmondu, jenž byl znamenitým vojevůdcem, a podobnou naději k vrchnímu náměstnictví si dělal. Ctižádost těchto mužů byla tím víc uražena, že král znamenitého státníka Antona Perrenota z Granvelly, biskupa arrasského, potom arcibiskupa mechlinského a kardinála vladařce po bok postavil. Oba mužové užili svého vlivu v státní radě, jejímiž členy byli, aby Granvellu dráždili a vládě nepohodlí připravovali.

Když královna Marie v Anglii katolické náboženství obnovila, utekli se četní angličtí protestanté do Nizozemí; zavedení přísné inkvisice bylo by je zničilo, pročež podněcovali

¹⁾ Janssen IV. 248. 249.

²⁾ Vilém, princ oranský, náleží k svatým protestantským, však objevuje se v pravém světle ve dvou listech, které P. A. van Lommel S. J. v bibliothecae barberinské v Římě našel; princ psal je týž rok, kdy od víry odpadl a dal je papežskému nuntiu Juliovi Pavesimu, arcibiskupu ze Sorrenta, kterýž ho po rozkaze papeže Pia V. navštívil.

V prvním listě francouzském od 12. května 1566 praví: Listy, které Vaše Svatost mně psáti ráčila — jsem obdržel. Děkuji za tuto přízeň a ujišťuji, že jest to mojí žádostí a vůlí, abych po celý svůj život nejponíženějším a nejposlušnějším synem církve a Svaté stolice byl a v této vůli, oddanosti a poslušnosti setrval, jak to moji předchůdcové učinili. Prosím, aby se mně to věřilo, a já jsem vždy hotov skutkem při každé příležitosti to ukázati. V „*Stimmen aus Maria-Laach*“ 1881. str. 218—219.

Uvedený list dal Vilém, jak se zdá, nuntiovi. Chtěje papeže ještě více o své nezvratné přichylnosti a loyaltě přesvědčiti, poslal mu po několika nedělích následující latinský list z 8. června 1566: „Byl jsem velice z toho potěšen, co mi nuntius, arcibiskup ze Sorrenta, dle svého pověřovacího listu oznámil, neboť nemohl jsem nic příjemnějšího a radostnějšího slyšeti, nežli že Vaše Svatost, pro jejíž přízeň a náklonnost rád se všemu podrobím, abych si ji zachoval, ke mně a mým poddaným nejlepší smýšlení chová. Co se týká obyčejů staré církve a zachování náboženství zděděného po otcích, mohla Vaše Svatost dosti poznati, kterak jsem v těchto nepokojných časech o to pečoval, aby u Oraniů staré a katolické náboženství zachováno zůstalo. Též v tomto článku neopomenu nikdy své povinnosti, a nepřipustím, aby něco v tomto ohledu u mne se pohřešovalo, jak zevrubněji arcibiskupu sorrentskému jsem vyložil, a Vaše Svatost dokonale z jeho zprávy pozná.“ l. c. str. 219—220. — O dva měsíce později vypukla bouře proti obrazům, o níž budeme v textu vypravovati; o dva měsíce později psal Vilém Oranský do Groenu „přesvědčený protestant“ lutheranskému Vilému Hessenskému: „Když jsme se v augsburské konfessi zrodili a byli vychováni, a ji vždycky ve svém srdci a všude nosili a vyznávali.“ l. c. str. 221. Vilém Oranský byl ošemetný pokrytec.

lid, jakoby král výsady země zrušiti a vládu absolutní zavést chtěl. Vilém Oranský a Egmond, s nimiž se ještě Filip Montmorency a hrabě Horn spojili, podporovali tajně odpor a pracovali především o to, aby Granvelli svrhli. Věc podařila se jim šťastně; Granvella, jemuž docela u krále vytýkali, že na provedení ediktů proti bludařům nenastupuje, byl roku 1564. propuštěn, čímž vláda svého vlastního kormidelníka pozbyla, a vladařka hříčkou revoluční strany se stala. Začalo žalostné hospodářství zchátralé šlechty, která všechno měla na prodej.

Ke konci roku 1565. rozkázal král, aby edikty proti bludařům byly prováděny, a jeho rozkazy o tom prohlášeny. Vilém Oranský provedl to u vladařky, že královské rozkazy byly hned prohlášeny, a místodržitelům jednotlivých provincií a soudním dvorům uloženo, aby biskupské inkvisitory všemožně podporovali a jejich výroky bez odporu prováděli. V zemi vznikla nevole, kterou tajná revoluční strana rozněcovala. Filip z Marnixu, pán ze St. Aldegonde, důvěrný přítel Viléma Oranského, učinil v únoru 1566 v brabantském městě Bredě, které Oranskému náleželo, s 8 přátely spolek zvaný kompromis, mající za účel protivit se zavedení inkvisice. Rozeslali posly po všech provinciích, a spolek čítal brzo sta šlechticů ze své členy. Přes 5000 pasquillů a hanopisů na církev a trůn bylo po všech krajinách, městech a vsích rozházeno. Hrabě Jindřich z Brederode, který „biskupy jako prašivé psy vyhubeny míti chtěl“¹⁾, zřídil ve svém městě Vianě, které pomocí Viléma Oranského opevnil, středisko pro literární revoluční propagandu. Spiklenci vstoupili ve spojení s cizozemskem, s Francií, Anglií a Německem a mohli postaviti 35.000 mužů do pole. Dne 5. dubna 1566 podal Brederode ve jménu asi 400 přítomných šlechticů, kteří jsouce nesčíslným zástupem lidu doprovázeni, do zámku v Bruselu přitáhli, vladařce prosbu, v níž proti inkvisici a náboženským ediktům se ohrazovali, jejich zrušení žádali a brzké svolání generálních států vladařce doporučovali. Prosebníci, kteříž jméno: Geusové¹⁾ (queux=žebráci) obdrželi, ujišťovali vladařku, aby ji oklamali, že žádných novot ve věcech náboženských si nepřejí a staré náboženství zacho-

¹⁾ Janssen IV. 252.

²⁾ Když průvod k zámku se blížil, šeptal prý hrabě Berlaymont ustrašené vladařce: „Jest to pouze zástup žebráků — ce n'est qu'un tas de gueux,“ z čehož prý jméno Guesů vzniklo. Janssen IV. 253. n. 1.

vají, ačkoliv mnozí z nich již roku 1561. své protestantské vyznání víry (*confessio belgica*¹⁾ sestavili a dle něho veřejné služby Boží konali. Vladařka slíbila Geusům, že jejich žádost králi přednese a za ně přimlouvati se bude. Spiklenci rozešli se a rozněcovali jitření po zemi. V červenci 1566 prohlásilo okolo 2000 ozbrojených šlechticů spolku *geusského* na schůzi v St. Trondě všeobecnou náboženskou svobodu a radili se o prostředcích, kterak by bylo lze proti králi se brániti. V srpnu téhož roku vypuklo hrozné obrazoborství v provinciích: brabantské, flanderské, hollandské, seelandské, gelderské a fríské. Ve Flandersku jenom bylo 400 kostelů zbořeno; nesčíslné knihovny a vzácné rukopisy zničeny. Hrabě Brederode dal za viření bubnů všechny oltáře a obrazy v kostele vianském zničiti. Hrabě Cülemburg byl při pustošení svého kostela osobně přítomen, hodoval se svou rotou na troskách domu Božího a krmil svého papouška posvěcenými hostiemi²⁾. Hrozně zuřila lůza v Antverpách; tamnější dóm byl úplně spustošen, „poněvadž slovo Boží netrpí více modlářských kostelních okras“: oltáře byly rozlámány, obrazy, varhany a malovaná okna rozbita, malby zničeny, kalichy, monstrance a jiné klenoty ukradeny, i hroby byly znesvěceny a kosti svých okras oloupeny. Za křikem „ať žijí Geusové“, vrhaly se roty na jeden kostel po druhém; nebylo kostela nebo kláštera, kde by všechno nebylo zničilo.³⁾ V Brusselu chtěli vyvolati obrazoborství Ludvík Nassavský, bratr Viléma Oranského, a dva šlechtici tohoto, ale nezdařilo se jim to.

Toto ohavné obrazoborství otevřelo mnohým šlechticům oči, tak že upřímně zase králi se naklonili, a vzpoura byla zbraní potlačena. Vilém Oranský a jeho bratr Ludvík uprchli do Německa, hrabě Egmond navrátil se zpět ku poslušnosti králově, a katolické náboženství bylo všudy zas obnoveno.

Král Filip II., místo aby po moudré radě kardinála Granvelly a papeže Pia V. osobně do Nizozemí se odebral a dobrotou zemi upokojil, poslal tam vojvodu Albu s 10.000 muži a rozsáhlým plnomocenstvím. Alba počínal si jako voják mající pomstit spáchaných ohavností, zatkl hrabata Egmonda a Horna s jinými ještě účastníky zpoury, a nedbal toho, že vladařka ná-

¹⁾ Augusti: Corp. libr. symbol. p. 170—177.

²⁾ Janssen IV. 254.

³⁾ l. c.

čelníkům zpouř beztrestnost slíbila, pročez zadala tato za propuštěnou, a Alba stal se vrchním místodržitelem. Dne 5. srpna 1567 zřídil Alba „soud nepokojů“, který lid „soudem krvavým“ nazval, a vyšetřoval jím nepokoje. Tisícové vinníkův opustili dobrovolně vlast nebo byli popraveni nebo ze země vyhnáni¹⁾; dne 6. června 1568 byli hrabata Egmond a Horn v Bruselu odpraveni. Byla úplně vojenská vláda zavedena. Ještě větší nenávisť vyvolal proti sobě Alba, uloživ zemi nové daně. Ale vypuzenci neseseděli klidně; Vilém Oranský a bratr jeho Ludvík činili vpády do země z Francie a Německa; jiní dobrodružili na moři, zmocnili se s pomocí anglickou města Brielle, kliče to k Hollandsku. Některá hollandská města přidala se k nim a prohlásila Viléma Oranského, který název královského místodržitele přijal, za svou hlavu. Všichni měli se sice náboženské svobodě těšiti, však katoličtí kněží a mnichové byli krutě pronásledováni; dne 9. června 1572 bylo 19 kněží v Gorkumu od vojákův Oranského zavražděno²⁾. Zpouřa rozšířila se do jižních provincií. Alba porážel sice nepřitele v poli, zmocnil se i Harlemu, však byl na prosbu deputace, která ke králi se odebrala a příznivě přijata byla, odvolán, a na jeho místo Luis Requesens vrchním místodržitelem jmenován (1572—1576), kterýž jsa mírnějším skoro mír zjednal, ale záhy pro španělskou věc zemřel. Státní rada převzala vládu, ale neměla jednoty ani moci. Španělští vojáci zbouřili se pro nezaplacený žold a zloupili r. 1576. Antverpy. V tomto zmatku spojili se jižní stavové se severními tak zvanou „gentskou pacifikací“, aby španělské vojsko zemi vyklidilo, a náboženské edikty zastaveny byly, až by všeobecný zemský sněm tuto věc urovnal (1576), a obnovili svůj spolek v Bruselu r. 1577. Nový místodržitel Don Juan d' Austria, levoboček císaře Karla V. a vítěz lepantský, přijal gentskou pacifikaci z 8. listopadu 1576 a brusselskou unii z ledna 1577 do svého „věčného ediktu“ ze 17. února 1577, chtěje zemi upokojiti, a propustil španělské voje; však dožil se samého nevděku a odboje a musil sáhnouti zase k meči. Oranský ohrožoval jih, ale vallonské provincie a katolická šlechta chtějící vnikání protestantství na jih zameziti, podporovaly dona Juana, který proti odbojníkům dosti statečně bojoval, Lucemburk udržel, Namur obsadil a mnohé krajiny dílem zbraní

¹⁾ Janssen IV. 261.

²⁾ Papež Pius IX. prohlásil je r. 1867. za svaté

dílem smlouvami podrobil. Zemřel 1. října 1578. Jeho nástupce Alexander Farnese, princ parmský, pokračoval ve válce se severními provinciemi a ve vyjednávání s jižními (Belgií), které smlouvou arrasskou z ledna 1579 ku poslušnosti španělského krále nazpět přivedl. Provedl to, že španělské vojsko zase do země přišlo, a nabyl Dunkirchenu, Brugge, Ypernu, Gentu, Brusselu, Mechlinu a Antverp.

Na severu panoval Vilém Oranský, ačkoli šlechtické strany arciknížete Matiaše, a potom vojvodu Františka z Anjou za místodržitele provolaly, držel se podporou anglické královny Alžběty a provedl to, že r. 1579. knížetství Geldernské a hrabství Zütphenské s Holandskem, Seelandem a Frieslandem se spojila; k těmto pěti provinciím přistoupil r. 1580 Overysse a r. 1594. Groninky. Spojené provincie sluly po nejdůležitějším Holandsku též Holandskem. Dne 26. července 1581 byl král Filip II. trůnu zbaven, a republika spojeného Nizozemska prohlášena. Válka trvala dále.

Proti svému dřívějšímu slibu zakázal Vilém Oranský 20. prosince r. 1581. vykonávati katolické služby Boží ve svém panství. Roku 1580. umřel první a poslední arcibiskup utrechtský Fridrich Schenk z Trautenberku; dva jeho nástupcové ze Španěl vyslaní nemohli na svůj stolec dosednouti. Papež Řehoř XIII. ustanovil r. 1584. apoštolské vikáře pro holandskou missii, nad kterou vrchní dozor nuntius brusselský měl. Když Vilém Oranský r. 1584. od Burgundana Baltasara Gerarda byl zastřelen, zvolili stavové za jeho nástupce jeho 17letého syna Mořice, za něhož válka se střídavým štěstím dále trvala, až konečně r. 1609. s králem španělským Filipem III. příměří na 12 let učiněno bylo. Když r. 1621. vypršelo, vypukla zase válka, kterou však Mořic méně rázně vedl. Zemřel 23. dubna 1625, a nástupcem jeho stal se jeho bratr Fridrich Jindřich. Konečně uznalo Španělsko mírem monastýrským 30. ledna r. 1648. samostatnost Holandska. Pro úzké spojení s francouzskými hugenoty a Anglií zavládlo v zemi kalvinství, které bylo synodami dortrechtskými (r. 1574 a 1618) upraveno a nově založenou universitou v Lejdě (1575) učenou obranu dostalo. Ačkoli katolíci dvě pětiny obyvatelstva tvořili, snášeli kruté jeho od svých kalvinských spoluobčanů.

§ 459. Protestantství v Rakousích, Štýrsku, Korutansku, Krajině a Šímoži¹⁾.

Luther nabyl hned při svém vystoupení stoupenců v Rakousku; vídeňská universita zdráhala se papežskou bullu Luthera zatracující prohlásiti a musila k tomu ostrým listem císaře Karla V. býti přinucena, jehož vůli s velikou nechutí 22. února r. 1521. se podrobila²⁾. Ve Vídni kázal lutheránství s kazatelny Pavel Spretter z Reutlingu (Speratus a Rutilis) již na počátku roku 1522., byl však z církve vyobcován a odebral se ke konci roku 1523. do Wittenberku.

V březnu 1522 odevzdal císař Karel V. svému bratru Ferdinandovi veškeré rakouské země, který v březnu 1523 ostrým zákazem lutherské knihy čísti a prodávati zakázal³⁾. Avšak spisy přicházely přece tajnými cestami do zemí rakouských, znepokojovaly myslí a dobývaly novému učení stále více přátel. Pro odstrasující příklad dal Ferdinand bohatého vídeňského měšťana Hašpara Taubera, kterýž ústně i písemně lutheránství rozšiřoval, 17. září 1524 stíti a jeho mrtvolu spáliti⁴⁾. Ale blud šířil se přece, jmenovitě šlechta chápala se ho, by jeho pomocí církevních statků zmocniti se mohla; posílala své syny do Wittenberka a na jiné severoněmecké university, aby tam Lutherovo učení a ducha důkladně poznali. Synové přiváděli potom odtud lutherské studenty, učitele a kazatele do své vlasti a ustanovovali je ve svých zámcích a domech za učitele, úředníky a duchovní správce, skracující při tom, jak mohli, církevní obročí⁵⁾.

Do Štýrska dostalo se protestantství z arcibiskupství solnohradského. Tam povstali sedláci roku 1525. proti svému zeměpánu arcibiskupu Matouši Langovi z Wellenburka a oblehli ho v jeho solnohradském hradě. S nimi spojili se měšťané Schladingští a štyrští sedláci a porazili Dietrichsteina, tehdejšího

¹⁾ Klein: *Gesch. des Christenth. in Oesterreich u. Steiermark*. Wien. 1842 sv. IV. 4 sqq.; rozprava: „Habsburkové zakladatelé lublaňského biskupství a ochráncové katolické víry v Krajině“; slovinsky sepsal Ivan Lavrenčič zčeštil K. Konrád. V „Časopise kat. duchovenstva“. 1884. str. 89 sqq.

²⁾ Klein l. c. IV. 9 sqq.

³⁾ l. c. str. 17 sq.

⁴⁾ l. c. str. 21–23.

⁵⁾ l. c. str. 29–31.

⁶⁾ l. c. str. 33–34.

místodržitele štýrského, který po rozkaze arciknížete Ferdinanda s 5000 muži ku pomoci arcibiskupovi táhl, a jali jej. Byli sice následujícího roku 1526. poraženi, ale blud šířil se v zemi dále¹⁾, a měl již roku 1530. v Štýrském Hradci kazatele a učitele²⁾. K augsburskému říšskému sněmu (1547—1548) byli vysláni poslové lutherských stavů rakouských, štýrských, korutanských a krajinských, kteříž na svém sjezdě v Štýru v září 1547 se usnesli žádati krále Ferdinanda za svobodu náboženskou. Poslové přišli do Augsburku roku 1548., ale byli na sněm Trientský a vydaný Interim poukázáni³⁾.

Ferdinand rozdělil své země takto: nejstarší syn Maximilian obdržel Uhry, Čechy a Rakousy a stal se též císařem, Ferdinand obdržel Tyroly a země Habsburské ve Švábích a Elzasích, a Karel dostal Štýrsko, Korutansko, Krajinu a Přímoří. Stavové nechtěli vojvodovi Kariovi holdovati, dokud jim náboženské svobody nepovolí (1564); však Karel vystoupil tak rázně a statně proti nim, že mu bez výminky holdovali, ačkoli skoro dvě třetiny obyvatelstva a největší část tří světských stavů protestanty byly. Karel nařídil, aby všichni víru katolickou drželi, uloupené církevní statky vrátili, a lutheránští predikanti hned zemi opustili. Ale protestanté opírajíce se o svůj počet a svou moc, nedbali nařízení svého vojvody, a dovolovali si i násilí na katolicích⁴⁾.

Císař Maximilian II. klonil se sice k lutheránství, ale přece zamítl žádost rakouských protestantských stavů za svobodu náboženskou a za dovolení, aby si ve Vídni lutheránského predikanta držeti mohli (1564 a 1565). Podobně učinil to na vídeňském sněmu v listopadu 1566. Ale lutheránství šířilo se dále. Když však stavové dolnorakouští jeho státní dluhy 3,600.000 zl. převzali, slíbil jim 18. srpna 1568 náboženskou svobodu⁵⁾. Nadarmo snažil se papež Pius V. odvrátiti císaře od tohoto úmyslu svým legátem kardinálem Janem Františkem Commendonem, který 30. října 1568 k němu do Vídne se dostavil a docela mu i klatbou hrozil⁶⁾. Za podobnou svobodu

¹⁾ l. c. str. 39 sqq.

²⁾ l. c. 53.

³⁾ l. c. str. 111—112.

⁴⁾ l. c. str. 172—173.

⁵⁾ l. c. str. 184—186.

⁶⁾ l. c. str. 186—187.

prosila i sněm linecký roku 1569., a císař mu ji slíbil¹⁾. Co slíbil, vyplnil listinou, zvanou „Koncessions-Assekuratzion“, danou v Praze 14. ledna 1571, v níž lutherským pánům a rytířům dovolil, aby ve svých zámcích a domech, mimo zeměpanská místa ležících, sobě, svým rodinám a své čeládce a ve svých patronátních kostelích též i svým poddaným lutheránské služby Boží dle agendy zeměpánem schválené vykonávali směli.¹⁾ Ale lutherští stavové přestupovali nařízení zeměpánovo, konaly služby Boží v zeměpanské Vídni, ve svých domech, připouštěli k nim každého, a císař trpěl to docela, že ve Vídni v zemském domě veřejné lutheránské služby Boží se konaly²⁾.

Za nástupce Maximiliana II. († 12. října 1576) císaře Rudolfa II., který v Praze sídlil, spravoval oboje Rakousy jeho bratr Arnošt, sídlil ve Vídni jako náměstek jeho. Protestantští šlechticové zabavovali statky, kteréž jejich předkové církvi darovali, nebo přivlastňovali si jejich výnos, netrpěli nikomu ze svých poddaných, aby byl katolíkem, jejich kazatelé tupili zle katolickou církev, jmenovitě vyznamenával se v tomto ohledu Josue Opitz, ustanovený predikant v zemském domě ve Vídni³⁾. Císař Rudolf II. zakázal pánům a rytířům připouštěti někoho ve Vídni na protestantské služby Boží, kdo není poddaným jejich, a když jemu odvětili, že svědomí jejich jim nedovoluje, aby někoho od poslouchání slova Božího vylučovali, zapověděl Vídeňanům se vším důrazem choditi na služby Boží lutheránů⁴⁾. Poněvadž protestanté slova císařova nedbali, vyšel v květnu 1578 od císařského dvora rozkaz, aby ve všech zeměpanských městech a městysech horno- i dolno-rakouských lutheránské služby Boží zastaveny a kazatelé vyhnáni byli, a všichni ke katolickému náboženství se navrátili; dále odňal císař dekretem od 21. června 1578 pánům a rytířům právo konati protestantské služby Boží ve Vídni, a Opitz musil se svými druhy týž den Vídeň, a ve 14 dnech rakouské země opustiti; konečně nesměl se nikdo státi měšťanem zeměpanského města, kdo nebyl katolíkem. Proti tomu ohrazovala se zeměpanská města jsouce podporována pány a rytíři, však nadarmo⁵⁾.

¹⁾ l. c. str. 187—188.

²⁾ l. c. str. 192—195.

³⁾ l. c. str. 195—197.

⁴⁾ l. c. str. 223—225.

⁵⁾ l. c. str. 226.

⁶⁾ l. c. str. 227—230.

Roku 1608. musil císař Rudolf svému bratru Matiaši Uhry, Moravu a Rakousy postoupiti. Poněvadž protestanté Matiaše proti jeho bratru podporovali a k vítězství mu dopomohli, žádali na něm v Rakousích již 19. srpna 1608 úplné náboženské svobody, a nečekajíce odpovědi, obnovili hornorakouští stavové protestantské služby Boží v Linci, Štýru, Gmundenu a jiných místech; podobně stalo se v Dolních Rakousích v Inzersdorfě. V Linci byl katolický magistrát docela sesazen ¹⁾ Mezi císařem Matiašem a rakouskými stavy nastala dlouhá vyjednávání, v nichž uherští a moravští stavové prostředníky dělali. Konečně vydal císař Matiaš hlavně působením Karla Žerotína, moravského zemského hejtmana a náboženstvím českého bratra, 19. března 1609 tak zvanou „kapitulační resoluci,“ dle níž pánové a rytíři svobodně ve svých zámcích a domech pro sebe, své poddané a poddané lutheránských vrchností protestantské služby Boží konati směli, a nikoho z nich vylučovati nemusili ²⁾. Zeměpanská města musila se spokojiti se slibem císařovým učiněným před posly moravskými, že s nimi milostivě naloží; což protestanté tak vykládali, že své školy a kostely v Horních Rakousích podrží, v Dolních Rakousích na služby Boží do kostelův a domů protestantských šlechticů choditi smějí ³⁾.

V Krajině, a sice v hlavním městě v Lublani, byli hlavními rozšiřovateli bludu již za císaře Ferdinanda I. Primus Trubar, roku 1542. kanovník lublaňský; kapitolní probošt a arcijáhen radovlejský, dr. Linhart Mertlitz; generální vikář Jiří Dragolitz; kanovník Pavel Wiener a kaplan kostela sv. Alžběty v lublaňské nemocnici, Ondřej Latomus. Nadšeně hlásali novou víru jiným, získali jí v brzku veliký počet přívržencův, a to tím snáze, poněvadž vydatné podpory u krajinských stavů nalézali. Šlechticové přijavše blud, bránili bludařské učitele proti světské i duchovní vrchnosti, ustanovovali na farách svého patronátu lutheránské predikanty za duchovní správce a nechávali raději far bez kněze, když lutherána neměli. Zástupcové krajinských lutheránů prosili již roku 1541. v únoru krále Ferdinanda v Řezně, by jim veřejně a svo-

¹⁾ l. c. sv. V. str. 3—4.

²⁾ l. c. str. 5—13.

³⁾ l. c. str. 13—14.

⁴⁾ l. c. str. 12—15.

bodně nové učení vyznávatí dovolil, kterýž však nevyslyšel jejich prosby ani teď, ani později v prosinci téhož roku v Praze, ani v říjnu roku 1555. ve Vídni, kdež ho znova za svobodu víry žádali, ale přimlouval jim, aby se ke staré katolické víře navrátili.

Jeho syn arcikníže Karel následoval šlépějí svého otce a zakázal již v prvním roce své vlády 15. prosince 1564 protestantský rituál, jenž téhož roku v Úrachu v Německu vydán byl. Sestavil jej Primus Trubar a rozdal mezi krajinské stavy. Však pro turecké války, k nimž pomoci protestantských stavů potřeboval, musil povolit protestantům a dal na zemském sněmu v Brucku roku 1572. a rovněž tam roku 1578. svobodu náboženskou, ale jenom stavům: pánům a rytířům a městům: Lublani, Štýrskému Hradci, Judenburku a Celovci. Nové učení šířilo se rychle a lutheránská konsistoř pro Krajinu pečovala o to, aby každé město krajinské zvláště a skoro každá ves svého predikanta měla. Se žalostným srdcem pozoroval to arcikníže Karel, a když turecké násilí povolilo, vydával nařízení za nařízením proti novému učení, a přikazoval predikantům, aby opustili zemi. Když si lutheránští stavové na to stěžovali, že se bruckských ujednání nedrží, odpověděl jim 28. prosince 1582 takto: „Můj otec, císař Ferdinand, nikdy nepovolil svým rakouským poddaným svobody víry; a já bych jí byl též nepovolil, kdybyste nebyli na mne tak naléhali, a starý nepřítel mých zemí byl nenapadal; proto jsem tehdyž dopustil na zemském sněmu v Brucku roku 1578. šlechtě a stavům tří zemí: Štýrska, Korutan a Krajiny svobodu víry, jakož i městům: Hradci, Judenburku, Celovci a Lublani; ale jen těm jsem dovolil a nikoli ostatním, ano důrazně vytkl jsem, že neudělím obyvatelům svých ostatních měst, městysův a vsí svobody víry, a že si nesmějí voliti duchovních katolické církvi nepřátelských.“ Jsa jist, že nikomu nekřivdí, kráčel arcikníže Karel opatrně a rázně svou cestou a zasadil bludu cítné rány, že v zemi hynouti počal¹⁾. Roku 1586. založil arcikníže Karel s povolením papeže Sixta V. v Štýrském Hradci universitu a odevzdal ji jesuitům, aby jí katolická víra učenou oporu měla²⁾. Zemřel 10. července 1590.

Jeho nástupcem byl nejstarší teprve 12tiletý syn Ferdi-

¹⁾ Časopis kat. duchov. 1884. str. 91—94.

²⁾ Klein I. c. IV. 307.

nand, který nedlouho před smrtí otcovou do Ingolstadtu byl poslán, aby pokračoval ve svých studiích. Za jeho nedospělosti spravovali zemi, nejprve arcikníže Arnošt (1590—1593), a potom arcikníže Maximilian (1593—1596), kteří katolickou víru všemožně podporovali ¹⁾).

Arcikníže Ferdinand vrátil se roku 1595. z Bavorska do Štýrského Hradce, a nastoupil brzo potom ve vládu v 17. roce svého věku. Následujícího roku 1596. byli stavové povoláni do Štýrského Hradce, aby mu holdovali. Lutheránští stavové chtěli to učiniti jen tenkrát, když jim otcem povolenou náboženskou svobodu potvrdí. Však mladý arcivévoda žádal holdování beze vší podmínky a provedl to, že mu 12. prosince 1596 obyčejným způsobem holdovali ²⁾). Nový panovník uchopil se otěží vlády s tím pevným úmyslem, že lutheránství vyhubí a katolické náboženství obnoví. Než k dílu přikročil, odebral se v červnu 1597 k císaři Rudolfovi II. do Prahy, aby se s ním o té věci poradil. A tu při poradě ukazoval Ferdinand k tomu, že protestanté v jeho zemích již o tom mluví, aby si dle příkladů Švýcarův a Holanďanů republiku zařídili; dále odvolával se na augsburský náboženský mír, dle něhož jiného náboženství mimo katolické ve své zemi připustiti nemusí. Císař a jeho radové dávali mu co do právní stránky za pravdu, ale upozorňovali jej na to, že pro moc protestantů snadno o své země přijíti může. Ale Ferdinand odvětil jim, že s pomocí Boží svůj úmysl provede. Následujícího roku 1598. cestoval do Italie, putoval do Loreta, kde před obrazem Matky Boží slib učinil, že ve svých zemích katolické náboženství i s nebezpečenstvím svého života obnoví, a odebral se potom do Říma, kde papež Klement VIII. jeho slib schválil a k jeho provedení svého požehnání mu udělil ³⁾). Vrátiv se v dubnu 1598 ze své pouti přikročil ku provedení svého úmyslu. Dne 13. září 1598 kázal ediktem predikantům, aby ve 14ti dnech ze Štýrského Hradce a ze všech ostatních měst jeho zemí se pryč odebrali. Poněvadž predikanti hned neuposlechli, zostřil císař své nařízení 28. září, vele predikantům, aby pod trestem smrti ještě před západem slunce Štýrský Hradec a v 8 dnech veškerou zemi

¹⁾ Časop. kat. duch. 1. c. str. 94.

²⁾ Klein 1. c. str. 317.

³⁾ Klein 1. c. str. 354—356.

opustili¹⁾. Podobně kázal 22. října 1598 všem pastorům a lutheránským učitelům v Krajině, aby Lublaň pod trestem smrti před západem slunce téhož dne, kdy se jim to oznámí, zemi pak nejdéle ve 3 dnech potom opustili²⁾. Přísnému rozkazu podrobili se skoro všichni, a jenom někteří hledali útulek po zemi u šlechticův. Jakmile Ferdinand to zvěděl, pohrozil přísným trestem všem šlechticům, kteří by se opovažovali ještě příště přijímati bludařské predikanty a učitele pod svou střechu. Ještě roku 1598. rozkázal Ferdinand všem měšťanům svých zemí, by se ke katolickému náboženství navrátili, neb prodávše svůj majetek a zaplativše desetinu ze sta svého majetku, se vystěhovali. Roku 1599. přikázal všem patronům, aby na své fary a ostatní obročí katolické kněze diecésnímu biskupu prae-sentovali; kdyby to neučinili, měl biskup kněze dosaditi. Dále přikázal, aby protestantské školy byly zavřeny, lid protestantských knih nečetl, žádný protestant za měšťana přijat nebyl, a bez svolení farářova nikdo měšťanského práva nedostával³⁾.

Dále sestavil arcikníže kommissi, která by jeho rozkazy do života uvedla, a protestantské obyvatelstvo do lůna církve zpět přivedla. Poněvadž bylo nepokoje předvídati, dostala kom-misse po bok vojáky. Jejím úkolem bylo na všechny fary katolické duchovní správce ustanoviti, zbylé snad ještě predikanty vyhnati, od protestantů vystavené kostely v katolické promě-niti, neb v případě nepokojů zbořiti, lutheránské knihy spáliti a ode všech obyvatelů přísahu přijati, že všech sekt a jejich stoupenců se chrániti, katolické náboženství věrně vyznávatí a zeměpána ve všem poslouchati budou. Kdo by této přísahy učiniti nechtěl, měl se ze země vystěhovati, však mohl svůj majetek prodati a své jmění, zaplativ desetinu ze sta, s sebou vzíti; nerozhodní mohli obdržeti lhůtu čtyř, šesti až dvanácti měsíců na rozmyšlenou. Kommissie provedla svůj úkol, vymý-tila lutheránství a zavedla katolictví, neužívajíc jiného násilí, leč vyhnanství ze země⁴⁾. Od toho násilí byli osvobozeni šlechtici, kteří však musili své predikanty propustiti a veškerých služeb Božích protestantských se zdržovati, nesmějíce též na ně mimo zemi se odebrati⁵⁾. Šlechticové dovolávali se stále

¹⁾ l. c. 356—359

²⁾ Časopis kat. duch. l. c. str. 95.

³⁾ Klein, l. c. str. 359—360.

⁴⁾ l. c. str. 366—367.

⁵⁾ Klein, l. c. str. 379.

bruckského ujednání a prosili arciknížete roku 1603., 1604., 1609. a 1610., aby jim náboženskou svobodu udělil. Však ne-
vyslyšel jejich proseb a zasadil smrtelnou ránu bludu 1. srpna
1618, přikázav, aby všichni lutheráni, šlechtici i obecný lid
buď katolickou víru přijali, neb v roce vlast opustili. Většina
učinila ono, a stala se katolickou; ostatní vystěhovali se dílem
do Německa, dílem do Čech, Rakous a Uher ¹⁾. A tak staly se
země arciknížete Ferdinanda zase katolickými.

§ 460. Protestantství v Čechách a na Moravě ²⁾.

V Čechách bylo smlouvou na sněmu kutnohorském r. 1485.
mezi katolíky a utrakvisty od krále Vladislava II. potvrzenou
a zápisem téhož krále z r. 1508. proti Píkhartům (českým
bratřím) jenom dvojí vyznání zákony zemskými dovoleno a
chráněno, a sice katolické čili strana pod jednou, a utrakvisti-
cké čili strana pod obojí. Všechna jiná a jakákoli vyznání
byla v zemi zapovězena a trestána, a chtěla-li v Čechách pře-
ce se udržeti, skrývala se pod jménem „strany pod obojí.“ Pod
tímto názvem skrývali se zprva i stoupenci Lutherovi v Čechách.

Brzo po vystoupení Lutherově vyskytli se hlasatelé jeho
učení také v Praze a jiných místech království českého dílem
cizí, dílem domácí. Z těchto způsobil největší hnutí v Praze

¹⁾ Časopis kat. duch. str. 95.

²⁾ Erben: Bartošova kronika Pražská (z r. 1524—1530). V Praze 1851.
— Jan Beckovský: Poselkyně starých příběhův českých (z r. 1526—1715). 3.
sv. K vydání upravil Dr. Rezek. V Praze. 1878—1880. Nákladem Dědictví sv.
Prokopa. — Dr. Borový: Akta konsistoře katolické. V Praze. 1869. — Týž:
Akta konsistoře utrakvistické. V Praze. 1868. — Týž: Dějiny diecése Praž-
ské. V Praze. 1874. Nákladem Dědictví Svatojanského. — Týž: Antonín Brus.
V Praze. 1873. — Týž Martin Medek. V Praze. 1877; oba poslední spisy ná-
kladem Dědictví sv. Prokopa. — Procházka: Život bl. Jana Sarkandra. Díl
I.: Dvoustoletý zápas náboženský v Čechách a na Moravě a konečné vítězství
víry katolické. str. 1—795. V Brně. 1861. Nákladem Dědictví sv. Cyrilla a
Methodia. — Novák: Obrazy z dějepisu církve Páně. V Praze. 1877. 2. díl.
str. 275 sqq. Nákladem Svatojanského Dědictví. — Tomek: Děje království
Českého. V Praze. 1885. 5. vydání. str. 240 sqq. — Gindely: Gesch. der
böhmischen Brüder. Prag. 1857. — Zapova Česko-Moravská Kronika, v níž
prof. Dr. Rezek pokračuje. — Dr. Rezek: Dějiny prstonárodního hnutí ná-
boženského v Cechách. V Praze. 1887. — Blahoslav: Život Jana Augusty.
Vydal Šumavský. V Praze. 1837. — Tieftrunk: Odpor stavů českých. V Praze.
1872. —

Matěj Poustevník, rodem ze Žatce, který několik let na poušti na horách u sv. Vojtěcha blíže hory Boubínské (v Písecku) ztrávil, odkudž na podzim r. 1619. list radě pražské poslal, a brzo potom sám do Prahy přišel, káže po ulicích, březích a jinde mimo kostely a odvraceje lid od kněží jak strany pod obojí, tak strany pod jednou. Po něm rozvíjel podobnou činnost týnský farář Martin Poduška. Tento farář Poduška a Václav Rožďalovický, člen konsistoře pod obojí, dopisovali si s Lutherem a odeslali mu spisy Husovy (r. 1519). Svatohavelský farář Počátek a betlemský kazatel Martinek byli v Praze první za „lutherány“ vyhlášeni. Lutherovy spisy šířily se po Čechách a čítaly pilně. Jejich čtením dal se Jan, farář v Německém Brodě, tak unést, že všechny katolické bohoslužebné obřady z kostela odklidil. Podle jeho příkladu počali někteří faráři kacířníci v Praze zaváděti novoty v kostelích; přestali klaněti se nejsvětější Svátosti oltářní, neslavili více mnoho církevních svátkův a odstraňovali víc a více církevní obřady. Roku 1521. přišel z Němec do Prahy mnich Tomáš Münzer ze Cvikova, původce novokřtěnců, podával tu Večeři Páně pod obojí, a kázal německy i latinsky v Týně, Betlemě a u Božího Těla, ano i ve veliké kolleji Karlově mezi mistry. Jeho učením pobouřil se pražský lid, vrhl se na kláštery u sv. Jakuba, Matky Boží Sněžné a sv. Klementa, a rozbíjel obrazy a sochy svatých. Kněz Martinek pak počal v Betlemě sloužiti „mše švábské,“ jak říkali, t. j. rozdával večeři Páně pod obojí dle učení a příkladu Lutherova bez obyčejných při tom církevních obřadův, ačkoliv universita proti tomu se vzpírala (1523). Obec pražská, majíc za primátora králem ustanoveného Jana Hlavsu, novotám Lutherovým oddaného, vypověděla 23. července 1523 čtyři horlivé kněze z Prahy pod záminkou, že pobuřují lid, kážíce proti novému učení a brojíce proti Matějovi. Luther znal dobře poměry v Praze a v Čechách a odporoučel radě pražské listem Havla Caheru, rodilého ze Žatce, který u něho ve Wittenberku tři měsíce ztrávil, jeho úplné důvěře se těšil a jeho listy do Čech poslané původně sám skládal. Lutherovo doporučení prospělo Caherovi; brzo po svém příchodu do Prahy byl 23. srpna 1523 od stavův pod obojí za administrátora konsistoře utraquistické zvolen, a hned potom za týnskeho faráře ustanoven. Cahera chválil s kazatelny „slavného doktora Martina Luthera,“ a vybízel ustavičně lid, aby za něho se modlil, poněvadž jest prý nástrojem Božím, jímž

okolním národům pravda zvěstována býti má. S Caherou přišel do Prahy také jeden německý augustinian, který s vášnivou prudkostí pražským Němcům učení Lutherovo hlásal a mnoho jich pro ně získal. S Lutherem vstoupili v obcování též čeští bratři a podali mu již r. 1522. překlad svých hlavních spisův. Luther poslal jim obširnou odpověď, i po česku r. 1523. v Litomyšli vytištěnou; však bratr Lukáš, duchovní hlava jednoty bratrské, odpověděl mu, nesrovnáváje se s ním o ospravedlnění pouze věrou a o Večeři Páně, o které bratři po kalvinSKU smýšleli.

I nejvyšší úředníci zemští, králem Ludvíkem ustanovení, byli k novému učení přichylní, a jejich působením konal se sjezd kněžstva i stavů světských strany pod obojí ne toliko z Čech, ale i z Moravy v kolleji Karlově dne 29. ledna 1524, který se o 20 článcích věroučení a církevního zřízení shodl. Články byly tak sestaveny, aby byly přechodem k lutheránství, nemajíce tvárnosti katolické, ale také ne zcela lutheránské. Však tento přechod nestal se tak rychle, jak si mnohý ze sněmovníků přál; neboť v Čechách panoval ještě valný odpor proti zásadám Lutherovým. První odpor stal se v Praze, kde obec dne 14. března 1524 městskou radu obnovila a v její čelo za primátora Jana Paška postavila. Pašek byl horlivý kališník a spolu rozhodný nepřítel Lutherových novot, s nímž i většina nové rady se srovnávala. Pašek dal 9. srpna 1524 konšely a několik jiných znamenitých měšťanů, kteří se nového učení přidržovali, jíti, a vypověděl je z města. Potom způsobil usnesení obce, kterým ustanoveni byli článkové o víře, kteří se protivili článkům nedávno odbývaného sjezdu kněžského a stavovského, a každý souseď musil přísahati k nim pod trestem vypovědění z města. S Paškem spojil se teď administrátor Cahera, dělal se horlivým kališníkem dle starého způsobu, a pronásledoval přívržence Lutherovy, který mu v dopisech domlouval a jej od tohoto počínání odvrátiti usiloval. I nejvyšší úředníci zemští ztratili pro svou přichylnost k novotám své úřady, a nejvyšším purkrabím stal se v únoru 1525 Zdeněk Lev z Rožmitálu. On a Pašek vstoupili v přátelství, a jejich působením sešel se sněm stavů pod jednou i pod obojí v Praze, který nedbaje odporu lutheránů, usnesl se, aby znova s papežským legátem Campeggiem, jenž toho času nejvíce za příčinou obrany proti Turkům u dvora krále Ludvíka v Budíně dlel, o stvrzení kompaktát se vyjednávalo. Majíce kom-

paktáta stvrzena, chtěli potom společnými silami stíhati lutherány, jakožto stoupence náboženství v zemi nedovoleného. Slavné poselství o to do Budína vypravené, ve kterém Zdeněk Lev z Rožmitálu, Pašek a Cahera na prvním místě se účastnili, nepořídilo nic, poněvadž legát bezvýminečného poslušenství žádal. Král uherský a český volal snažně českou šlechtu do boje proti tureckému sultánu Solimanovi, který útok na Uhry se 300.000 vojiny učinil. Čechové strojili se liknavě svému králi ku pomoci, tak že teprve malá část českého vojska k vojm královským přirazila, když z nesmyslné zpupnosti uherského panstva osudná bitva u Mohače 29. srpna 1526 se začala. Křesťanské vojsko bylo na hlavu poraženo, a dvacetiletý král Ludvík zahynul na útěku, utonuv v rozbahněném, hlubokém potoce.

Po smrti krále Ludvíka byl jeho svat arcikníže rakouský Ferdinand od Čechů 24. října 1526 za krále zvolen, a 24. února 1527 na hradě pražském na království korunován. Nový král Ferdinand I. (1526—1564) byl věrný syn katolické církve a rozhodný odpůrce všeho novotářství. Toto znaje Pašek, dal několik osob novotám přejících za živa upáliti; za tuto přílišnou přísnost odstranil jej král z primátorství, a vypověděl administrátora Caheru ze všech zemí svých (1529) a potom i Paška na nějaký čas z Prahy, poněvadž se pokoušeli roznítiti bouře v Praze za jeho nepřítomnosti.

Ferdinand, znaje z Německa a vlastních svých zemí rakouských, smutné následky Lutherova učení, bránil jemu v Čechách, seč byl, obzvláště aby do královských měst, jmenovitě do Prahy, zaváděno nebylo; ale naproti novotářským pánům a rytířům, kteří jako patroni kostelů nové učení na svých panstvích zaváděli, byl málomocný. Lutheráni stali se ve straně pod obojí většinou, nechtěli se více spravovati kompaktáty, než jak pravili, slovem Božím, a zvolili již r. 1541. lutheránského administrátora Jana Mystopola, od něhož doufali, že celou stranu pod obojí v lutheránskou přetvoří. Když r. 1544. král společný sněm stavům všechněch zemí koruny české v Praze na den 1. května položil, aby na něm mimořádné pomoci proti Turkům žádal, povolal administrátor pod obojí Mystopol se srozuměním stavů pod obojí veškeré utraquistické duchovenstvo z Čech a Moravy na poradu o víře na poslední dni dubna a předložil mu otázky o mši sv., účtě svatých a dobrých skutcích a návrhy na odstranění mnohých církevních obřadů. S tuhým

odporem duchovních staré víry pod obojí vyslovila se většina ve smyslu lutheránském, a stavové vznesli potom žádost na krále, aby jim toto usnesení o náboženství potvrdil a jim dovolil zvoliti si biskupa. Král odepřel obé, odkázal stavy na zachovávání kompaktát a slíbil jim toliko, že se o to postará, aby některý z okolních biskupů kněžstvo strany pod obojí světil. Když stavové i duchovní o některé odpory se pokoušeli, zarazil je král přísnými domluvami. Administrátor Mystopol chtěl slavné processí o Božím Těle opomenouti, ale na přísný rozkaz králův musil obyčejné obřady se slavným průvodem vykonati; ano na výslovný rozkaz králův musil i o svátku Husově 6. července obyčejný průvod odbývati a tak obyčeje utraquistické zachovávat. Jak stavové pod obojí k lutheránství naklonění byli, ukázalo se zjevně, když protestantští knížata proti císaři Karlu V. tak zvaný Šmalkaldský spolek učinili. Ferdinand spěchal bratru svému, císaři, ku pomoci a vyrazil 12. ledna 1547 stavy, aby četné vojsko do boje vypravili. Ale stavové nechtěli táhnouti přes hranice, a četní vrátili se domů, začali strojit pikle proti králi, a chtěli jeho nesnázi užiti, aby na něm svobody náboženské si dobyli. Vznikla rozsáhlá vzpoura šlechty i českých měst, mezi nimi i měst pražských, proti králi. Ale po porážce Šmalkaldských u Mühlendorfu potlačil král Ferdinand snadno vzpouru stavů pod obojí, potrestal některé na hrdle a na statecích, jiné vyhnánstvím a uvedl královská města v tužší poslušnost, zřídív v nich tak zvané královské, čili jak se později říkalo, císařské hejtmany a rychtáře.

V říjnu 1547 obnovil Ferdinand tak zvaný mandát proti Pikartům, t. j. zákon krále Vladislava II., kterým se sborové českých bratří zakazovali; bratří byli tak nuceni přiznati se buď ke straně pod jednou, neb pod obojí, neb opustiti vlast; přes 800 vystěhovalo se jich z Litomyšle, Chlumce, Bydžova, Solnice, Brandýsa n. L. do Polska a Pruska. Administrátor Jan Mystopol, bývalý horlitel pro učení Lutherovo, stal se pojednou zastavatelem staré víry pod obojí, aby se zalíbil králi.

Když protestantští říšští stavové augsburské konfesse v Německu mírem augsburským (1555) náboženské svobody si dobyli, pokusili se o totéž stavové pod obojí v Čechách, a měli hned po onom míru augsburském sjezd v Praze, na kterém odňali nestálému Janovi Mystopolu úřad administrátora, zvolili

místo něho lutheránsky smýšlejícího Jana Kolína a obsadili konsistoř vůbec přívrženci Lutherova učení. Totéž učinili r. 1559. a 1562., však král jejich volby, která jenom na obyčeji se zakládala, nepotvrdil, a r. 1562. sám konsistoř obsadil svými muži, z počátku Mystopolem a později Martinem z Mělníka, farářem u sv. Mikuláše na Malé straně, jímž všechny novoty a úchyvky od kompaktát zakázal.

Ferdinand chtěje katolickou víru v Čechách povznést, povolal r. 1556. jesuity do Prahy, usadil je v klášteře Svato-klementsském, kde si školy nižší a pak školy vyšší a to filosofické a theologické zřídili a udělil r. 1562. této jesuitské koleji právo, aby rektor akademickou hodnost bakaláře a mistra udíleti mohl. Dne 5. října 1561 jmenoval Ferdinand Antonína Brusa z Mohelnice, Moravana, velmistra řádu křižovnického s červenou hvězdou na Starém městě pražském, dotud biskupa vídeňského, arcibiskupem pražským, jehož však moc jenom na stranu pod jednou se vztahovala; strana pod obojí zůstala při své zvláštní konsistoři. Konečně vymohl Ferdinand na papeži Piu IV. breve ze 17. dubna 1664., kterým pro Čechy a Moravu přijímání pod obojí způsobou povoleno bylo. Arcibiskup pražský konal dne 23. července téhož roku u sv. Víta kázání německé, potom dne 30. července kázání české o přítomnosti Krista Pána v nejsvětější Svátosti oltářní, a prohlásil slavnostným způsobem shromážděnému lidu papežské breve. Brzy potom začali katoličtí kněží v Čechách i na Moravě věřícím, kteří si toho přáli, kalich podávati. Ale úmysl Ferdinandův, aby obě strany v jedno splynuly, nezdařil se. Veliká většina strany pod obojí byla dávno oddána lutheránství a nedala se kalichem k církvi přivábiti, a katolici věřice, že Kristus jest pod každou způsobou celý přítomen, pokládali kalich za jakousi novotu protestantům nápodobenou. Císař Ferdinand zemřel ve Vídni 25. července r. 1564. Jeho tělo bylo do Prahy převezeno a v chrámě sv. Víta pochováno.

Jeho syn a nástupce Maximilian (1564—1576), jako císař Maximilian II., jenž již r. 1549. za krále českého zvolen a 20. září 1562 od arcibiskupa Antonína Brusa na království korunován byl, byl v srdci k novému učení nakloněn a dovolil pánům a rytířům v Rakousích svobodně augsburskou konfessi vyznávat. Čeští protestanté byli již značně církevně upraveni, a lutheránští pastoři měli od r. 1565. zvláštního superintendenta, jímž

byl nejprve Vavřinec Schönfelder v Schönfichtu; r. 1570. byl superintendent v Annaberku u Chebu.

Roku 1567. přišel nový král Maximilian poprvé do Prahy na sněm; a tu žádali na něm stavové pod obojí, jsouce většinou již evangeličtí, aby nemusili se více spravovati kompaktáty než slovem Božím; i svolil k tomu král, a kompaktáta, která jenom katolíky a stranu pod obojí za oprávněné v zemi uznávala, byla z výsad zemských vypuštěna. Ale když stavové dále žádali, aby konsistoř pod obojí sami obsazovali, odepřel jim to, odkázal je na pozdější vyjednávání o té věci a ustanovil r. 1571. sám zase za administrátora horlivého kališníka Jindřicha Dvorského, opata emauzského. Když r. 1571. Maximilian opět na sněmu přítomen byl, podali mu stavové 8. května prosbu, aby augsburskou konfessi, na kterou mír augsburský v říši německé se vztahoval, svobodně vyznávati směli. Král zamítl tuto žádost a odepřel také stavům svolení k tomu, aby se nemusili spravovati konsistoří, králem obsazovanou z duchovních starého řádu pod obojí.

Ale stavové neupustili od svého úmyslu a obnovili z jara r. 1575. opět svou žádost na sněmu pražském, když král větších pomoci než obyčejně k zapravení mimořádných svých potřeb na nich žádal. Stavové pod obojí odepřeli rokovati o královské propořici, pokud věci náboženské konečně spořádány nebudou. Císař dovolil jim o tom se poraditi. Evangeličtí stavové domáhali se toho na katolických, aby tito sami u císaře prosili a jim svobodu náboženskou vymohli; císař sám přál si této přímluvy, ale katoličtí stavové, majíce v čele arcibiskupa Antonína Brusa, nevyhověli přání císařovu. Též strana starých pod obojí, jsouc již jen několika osobami v stavu panském a rytířském zastoupena, nechtěla od svého řádu upustiti. Tak byli lutheránští přinuceni hledati spolku s českými bratry, kteří měli hojně stoupencův i v lidu i mezi stavy. Náčelník lutheránských pánů Bohuslav Felix Hasištejn z Lobkovic činil z počátku návrh, aby augsburská konfesse v celosti od sněmu přijata byla. Však proti němu zvítězil jiný návrh, aby totiž zvláštní česká konfesse vypracována byla. Dr. Pavel Pressius a mistr Křišpín složili tuto konfessi dílem z augsburského vyznání, dílem z bratrské konfesse.

Česká konfesse obsahuje 25 článkův. Ospravedlnění člověka připisuje se v ní tak jako v augsburské toliko víře; o Večeři Páně přijato učení Melanchthonovo a bratří, že Tělo

a Krev Páně pouze duchovně se přijímá. Druhá část konfesse týká se řízení náboženských věcí; konsistoř měla býti na císaři nezávislou a stavy volenou, kteréž po boku státi měli k ochraně a spolu dozoru nad ní defensorové čili obráncové ze stavů.

Král Maximilian obdržev tuto konfessi, rozeslal ji na rozličná místa ku posouzení, jako papeži, saskému kurfirstovi, utraquistické konsistoři v Praze a nejvyššímu komořníku Janovi z Waldsteina, starokališníku, chtěje průtahem věcí nabýti času k uvažování, co by mu bylo činiti. Arcibiskup Brus rozkázal dvěma učeným jesuitům, Václavu Sturmovi a Hostovínovi, aby odpověď důkladnou na českou konfessi sepsali a všechny bludy v ní obsažené vyvrátili. Jejich odpověď předložil arcibiskup králi. Český sněm počatý dne 21. února r. 1575, ale po dvakráte vždycky na více neděl odročený, protahoval se rozpaky královými až do konce září toho roku. Král hleděl na tomto sněmu též k tomu, aby jeho syn Rudolf od stavův za českého krále přijat byl. Aby svého účelu dosáhl, přislíbil stavům psaný majestát (list) o zaručení náboženské svobody, ale obávaje se následkův takového majestátu, povolil toliko ústně dne 2. září 1575 stavům protestantským náboženskou svobodu a slíbil jim, že i nástupce jeho Rudolf žádných nesnází jim činiti nebude; poněvadž pak konsistoře pro odpor jiných měniti nemůže, povoluje stavům, aby sobě zvolili defensory, kteří by nad jejich duchovenstvem ruku pod jeho ochranou drželi. Tím bylo lutheránské duchovenstvo vlastně z moci staré konsistoře pod obojí vyňato a mlčky povoleno, aby sobě stavové prostředkem defensorů nový řád zjednali. Stavové přestali také na tom, a zvolili 15 defensorů, po pěti z každého stavu, panského, rytířského i městského. Jimi mělo se spravovati duchovenstvo strany evangelické a míti nad sebou v každém kraji jednoho superintendenta, defensorům podřízeného.

Po tomto vyřízení náboženských věcí přijali stavové na témž sněmu nejstaršího syna císařova Rudolfa za krále, a arcibiskup Brus korunoval jej 21. září 1575 na království. Po korunovaci slíbil Rudolf stavům, že všechno zachová, co jim otec připověděl.

Ale hned po sněmu odjel císař do Řezna a začal litovati slibů protestantům učiněných; především zakázal, aby česká konfesse tiskem rozšiřována nebyla; pak vydal mandát proti

pikhartům a zakázal přísně královským městům, aby žádných náboženských novot a pokoutních schůzí nedovolovala a konsistoři pod obojí se spravovala. Defensorové ohrazovali se sice proti rozkazu královu se strany královských měst, ale zůstalo to při slově králově; lutheránští kazatelé musili opustiti královská města, a konsistoř utraquistická dosazovala do nich kněze ze svého řádu. S císařským rozhodnutím nebyli defensori spokojeni, opustili Prahu. a nestarali se více o zařízení nové církevní správy. Na všeobecném sněmu české koruny v květnu r. 1576. v Praze pod předsednictvím krále Rudolfa konaném, stěžovali sobě čeští stavové na utraquistickou konsistoř, která prý neustále přívržence české konfesse týrá a pronásleduje, a protestantské faráře do vězení dává, dosvědčující naproti tomu o arcibiskupovi a katolicích vůbec, že jim žádné křivdy nečiní. Král Rudolf II. nedal na tuto stížnost žádné odpovědi. Císař Maximilian II. zemřel 12. října 1576 v 49. roce svého věku.

Na Moravě šířilo se protestantství z Německa. Ve městě Dvorci (Hof), šest mil severně od Olomouce ležícím, kázal již r. 1521. jakýsi toulavý kazatel ze Svidnice učení Lutherovo. Roku 1522. přišel Pavel ze Spretten, obyčejně Pavel Speratus zvaný, který v Augsburku, Würzburgu, Solnohradě a Vídni símě náboženských novot byl rozsíval, do Jihlavi, byl od tamnějších Němců s radostí přijat a zarazil tam své stálé sídlo. Na hrozbu biskupa olomouckého Thurza klatbou nedbali Jihlavští. Martin Göschel, rodem z Jihlavy, jsa řádu premonstrátského v Želivě a světícím biskupem v Olomouci, svedl jeptišku v Dolních Kounicích, pojal ji za manželku a přešel r. 1526. k novokřtěncům v Mikulově, kde jakýsi Hubmajer lid sváděl a klamal. Ve Znojmě podporovala městská rada rozhodně lutheránské kazatele, tak že tu jeden po druhém následoval (1542—1579) a celou duchovní správu i se školou zastával. V Olomouci ustanovila městská rada lutheránského kazatele, a když jeho přívrženci o svátcích na klášter dominikánský útok učinili, nepotrestala jich za toto násilí (r. 1555); ano katolický farář Adler u sv. Blažeje přešel také k novému učení a když proti němu odpor zdvižen byl, stala se krvavá bouře u jeho stoupenců (r. 1557). Totéž učinil farář Hog v městě Osoblaze r. 1566. a těšil se přízni a ochraně tamnější šlechty i měšťanstva. V touž dobu sestavilo moravské duchovenstvo pod obojí také zvláštní konfessi, která nejvíce s augsburskou

se srovnávala, a splynuli tak vlastně s lutherány, jichž většina byla německé národnosti.

Vedle vlastních lutheránů rozšiřovali se značně na Moravě anabaptisté čili novokřtění působením Dr. Baltasara Hubmajera, rodem Bavora, dříve profesora při katolické universitě v Ingolstadtě, později faráře v Řezně a Waldshutě na Švýcarských hranicích, jenž r. 1526. do Mikulova přišel i samé pány z Lichtensteina nové víře získal, a jejich sídlo Mikulov střediskem novokřtěnců učinil. Vedle své obratné kazatelské výmluvnosti působil též svými četnými spisy, tak že počet novokřtěnců valně se množil. Ale brzy po rozkaze krále Ferdinanda I. byl jako bývalý poddaný rakouský ve Waldshutě, kde se účastnil ve zpouře proti rakouské vládě, k soudu do Vídně po-
hnán a tam 10. března 1528. jako buřič a kacír na hranici upálen. V díle Hubmajerově pokračovali jiní, přicházejíce z Němce a Rakous, a šířili sektu novokřtěnců v mikulovském okolí i dále po Moravě v jiných městech, počínajíce proti Hubmajerovi zavrhovati také božství Páně a všelikou světskou vrchnost. Vznikly novokřtěnecké obce v Rosicích u Brna, v Znojmě, Ivančicích, Slavkově, Hustopeči a jinde, tak že novokřtění do smrti císaře Ferdinanda I. (1564) proti všem zákazům jeho asi 70 obcí měli. Když nástupce Ferdinandův Maximilian II. r. 1567. zemskému sněmu zákon navrhl, aby ze země vyhnáni byli, ujali se jich někteří páni a rytíři, že prý jsou velmi užiteční poddaní, jichž beze škody obecnstva odstraniti nelze, a stavové provedli to, že císař povolil, aby až na další rozhodnutí ještě po nějaký čas v zemi trpěni byli. Tato shovívavost prodloužila se až k bitvě na Bílé Hoře r. 1620., kdy Ferdinand II. hned následujícího roku je ze země vypověděl.

§ 461. Další vývoj náboženských věcí v Německu od míru augsburského (1555) až do počátku třicetileté války (1618)¹⁾.

Augsburský mír (1555) nepřinesl nic dobrého katolíkům; protestantská knížata reformovala na jeho základě své země a potlačila katolické služby Boží, za to katolická knížata, plná bázně, neužívala zprvu onoho práva, aby své země od protestantův očistila, ano činila jim docela veliké ústupky. Biskup-

¹⁾ Janssen: Geschichte des deutschen Volkes seit dem Ausgang des M. A. sv. IV. a V.

ství míšenské, meziborské a naumbursko-žičské připadla saskému kurfirstskému domu, a biskupství braniborské, havelberské a lebuské kurfirstskému domu braniborskému. Roku 1570. oženil se administrátor arcibiskupství magdeburského, markrabě Jachim Fridrich Braniborský s dcerou markraběte Jana z Kostrina a bez ohledu na církevní zádrž (reservatum eccles.) podržel arcibiskupství; císař Maxmilian II. nezakročil ve prospěch katolické věci¹⁾.

Bremský arcibiskup Jindřich, vojvoda sasko-lauenburský, byl již při své volbě r. 1567. stoupencem augsburské konfese, ale dal se od císaře Maximiliana II. doporučit papeži jako věrný katolík, aby potvrzení došel. Aby stal se ještě biskupem osnabruckým, slíbil v červnu r. 1574., že se dá posvětit a zachová katolickou víru v biskupství; před svým vjezdem do Osnabrucku v květnu 1575 zavázal se reversem, že biskupství se vzdá, nebude-li od papeže potvrzen, ale o pět měsíců později oženil se se svou souložnicí Annou z Broichu, a nebyv nikdy potvrzen, zůstal v držení svých biskupství²⁾. Mindenské biskupství stalo se za biskupa Jiřího, vojvody z Brunšviku († 1566), skoro zcela protestantské; jeho nástupce Heřman ze Schauenburku učinil sice tridentské vyznání víry, ale panoval jako protestantský kníže. V Lubeku stal se biskup Eberhard z Holle od r. 1566. též administrátor biskupství verdenského, protestantem; dóm a jiné kostely připadly v Lubeku protestantům³⁾.

Podobně jako v biskupstvích, dělo se v říšských městech. Strasburk potlačil katolickou bohoslužbu, ačkoli město paritické bylo⁴⁾.

Málem byli by katolíci arcibiskupství kolínské, biskupství strassburské a město Cáchy ztratili.

Gebhard Truchsess z Waldburku, od r. 1577. arcibiskup kolínský, zamiloval se r. 1579. do mladé a krásné hraběnky z Mansfeldu, řeholnice v Gerresheimě, a oženil se s ní. Zprvu chtěl se vzdát arcibiskupství, ale na domluvu své manželky a radu reformovaných hrabat Nuenara a Solmse snažil se je podržeti. Ale kapitola a město postavilo se mu na odpor; papež vydal na něj 1. dubna 1583 klatbu a sesadil jej s jeho důstoj-

¹⁾ l. c. IV. 445.

²⁾ l. c. str. 445—446.

³⁾ l. c. str. 446.

⁴⁾ l. c.

nosti. Poněvadž reformovaným se stal, nedostal od lutheránských knížat pomoci, a reformovaní byli ještě slabými. Kapitola zvolila za arcibiskupa bavorského prince Arnošta, který jsa podporován španělským generálem princem z Parmy, do arcibiskupství vpadl a Gebharda s jeho manželkou vyhnal¹⁾. Gebhard odebral se s třemi kanovníky kolínskými, kteří ku protestantství přešli, do Strassburku, kde též měli kanonikáty, a dosadil sebe a je násilím v obročí. Potom opustili katoličtí kanovníci město a odebrali se ke svému biskupu do Elsass-Zabern. Když biskup zemřel, zvolila protestantská strana, která se několika členy novými sesílila, prince Jana Jiřího, syna magdeburského administrátora, za biskupa, strana katolická postulovala kardinála Karla Lotarinského, biskupa metského. Teprve r. 1604. byla věc tak urovnána, že braniborský princ biskupství kardinálu za 30.000 tolarů ponechal, a že osm protestantských kanovníků v kapitole zůstalo²⁾.

V Cachách, které byly při míru augsburském zcela katolické, zmocnili se protestanté r. 1581. vzpourou městské vlády a podrželi ji 15 let.

V brunšvicko-wolfenbüttelských zemích potlačil vévoda Julius, dostav se r. 1588. k vládě, katolické náboženství. Návodem hrabat Jana z Nassau a Ludvíka z Wittgensteinu žádali četní porýnští, franští, durinští, harzští a wetterauští hrabata na říšském sněmu augsburském r. 1566., aby jejich synové na arcibiskupské a biskupské stolce voleni býti mohli a protestanty zůstali, poněvadž dělením rodinných statků stav hraběcí zahyne, chtějice tak „papeženské modlářství z biskupství vyhubiti.“ Však říšské rytířstvo vyslovilo se proti tomu a zmařilo tak záměr hrabat³⁾.

Císař Maximilian II. (1564—1576) přál protestantům a byl jejich názory naplněn. Za jeho slabé vlády šířilo se protestantství velmi silně v jižním Německu, a hrozilo nebezpečství, že zde vrch dostane. Augsburské biskupství ztratilo r. 1557. všechny kláštery ve Würtembersku a r. 1558. v hrabství Oettingen. V Nördlingách a Memmingách dostali pro te

¹⁾ l. c. V. 6 · 10, 27—55. — Melchioris ab Isselt Historia belli Coloniensis libb. IV. Coloniae. 1584. — Küler: De actis et fatis Gebhardi Truchses. Altorf. 1723. — Ennen: Geschichte der Reformation im Bereiche der alten Erzdiocese Cöln. Cöln u. Neuß. 1849.

²⁾ Janssen V. 106—110; Ritter K. G. II. 339—340.

³⁾ Janssen IV. 456.

stanté vrch, v Dinkelsbühlu a Donauwörthu měli paritu. Mimo tyrolský a bavorský venkovský lid hrozilo všechno býti protestantským. Ale po sněmu Tridentském nastal na jihu Německa výtečnými biskupy, učenici, knížaty, a jmenovitě jesuity, rozhodný obrat v prospěch katolické víry. Bavorský vévoda Albrecht V., Velkomyslný (1550—1579) užil svého reformačního práva po sněmu Tridentském v prospěch staré církve. Papež Pius IV. udělil mu rozsáhlá práva, jmenovitě vybíratí desátek a jmenovati k církevním obročím. Vévoda zavázal své úředníky ke katolické církvi a byl sám vzorem horlivého katolika. Svou statností, opatrností a moudrostí provedl to, že on a jeho oba nástupcové Vilém III. (1579—1596) a Maximilian I. (1596—1651) stali se světskými vůdci katolického Německa, kdežto vliv Habsburského císařského domu víc a více klesal. Malé bavorské vévodství dostalo v politických a náboženských věcech takový význam, jakoby bylo jednou z velmocí ¹⁾.

Pokrok katolictví v jižním Německu a státech rakouských naplňoval protestantská knížata obavami, pročez zaujali zase proti katolíkům hrozivé postavení. Vhod přišly jim spory v císařském domě Habsburském. Nástupce Maximilianův císař Rudolf II. (1576—1612) byl sice upřímným katolíkem a staral se o povznešení katolického náboženství, ale slabým panovníkem. Jeho slabosti ve vládě použil jeho bratr Matiaš, jsa jeho místodržitelem v Rakousích, a učinil 25. dubna 1606 ve Vídni s některými arcivévody tajnou smlouvu, kterou za hlavu a sloup arcidomu se prohlásiti dal, a uzavřel s Uhry a potom Turky mír. Císař Rudolf II. nechtěl toto počínání uznati, proto zdvihl Matiaš v květnu r. 1608. proti němu válku, a přinutil jej, že mu Uhry, Rakousy a Moravu odstoupil. Roku 1611. byl Rudolf přinucen Matiašovi i Čechy postoupiti a zemřel hořem a bolestí z toho 12. ledna 1612. Po mnohých průtazích byl Matiaš též za císaře ve Frankfurtě 13. června 1612 zvolen a se svou manželkou v domě korunován. Za těchto svárů mezi bratřími zmohutněli značně protestanté.

Válečné mraky mezi katolíky a protestanty vztahovaly se. Donauwörth, malé říšské město s asi 4.000 obyvateli, náleželo k oněm městům, v nichž dle náboženského míru augsburského obě víry rovnoprávnými býti měly. Však protestanté dostali vrch, zbavili katolické své sousedy měšťanského práva a

¹⁾ l. c. 424 435.

ponechali katolíkům jenom kostel a klášter sv. Kříže. Když r. 1606. opat mimo chrám processí vedl, vypuklo povstání proti katolíkům, a protestanté ztýrali processí. Na město byla proto vydána říšská klatba, kterou bavorský vévoda Maximilian I. provedl, město podržel, poněvadž válečných útrat zapraviti nemohlo, a provedl tam katolickou protireformaci¹⁾. Falcký kurfirst Fridrich IV. učinil protestanty pozornými na hrozící nebezpečství, jsa ve svých záměrech proti katolíkům a domu Habsburskému francouzským králem Jindřichem IV. podporován. Když na říšském sněmu řezenském r. 1608. císař pomoci proti Turkům žádal, nechtěli protestantští stavové o ní slyšeti, pokud náboženský mír znova nebude potvrzen, jejich stížnostem odpomoženo a všechny processy soudní proti nim zastaveny. Katolíci tvořili snahou biskupa řezenského jeden celek a chtěli potvrditi mír, ale s dodatkem, aby „co proti míru se stalo, bylo odstraněno a v původní stav navráceno.“ Poněvadž protestanté této doložky přijati nechtěli, rozešel se sněm bez výsledku, a císař nedostal pomoci proti Turkům²⁾. Protestantští knížata sešla se 12. května 1608 ve vesnici Ahausen v Ansbašsku a učinili tam 16. května spolek zvaný unií, jehož hlavou byl falcký kurfirst Fridrich IV. a účastníky falckrabě Filip Ludvík z Neuburku; ansbašští markrabata Jachim a Kristian Arnošt; anhaltský kníže Kristian, würtemberský vévoda Jan Fridrich a markrabě Jiří Fridrich z Badenu-Durlachu³⁾. Sasko a Braniborsko nenávidíce kalvinů zůstala věrna císařskému domu.

Brzo potom učinili Maximilian I, vévoda bavorský, a sedm duchovních knížat (biskupové würcberský, augsburský, kostnický, passovský a řezenský, probošt z Ellwang a opat z Kempt) v Mnichově 10. července 1609 spolek, který později liga nazván byl. K tomuto spolku přistoupili duchovní kurfirsti 30. srpna a slíbili, že též své suffragany a podřízené kláštery pro spolek získají⁴⁾. Liga a unie stály proti sobě válečně.

Dne 25. března 1609 zemřel vévoda julišsko-clevský Jan Vilém bez mužských potomkův. Hlavními uchazeči o dědictví

¹⁾ Janssen V. 261 sqq. Lossen: Die Reichsstadt Donauwörth und Max I. von Baiern. Münch. 1866.

²⁾ Janssen V. 273 sqq.

³⁾ l. c. 300—305.

⁴⁾ l. c. 601—609.

byli braniborský kurfirst Jan Sigmund, neuburský falckrabě Filip Ludvík, dům Saský a jiní, z nichž první dva jmenovaní zemi před výrokem císařským obsadili; proti čemuž ohradil se císař Rudolf a kázal svému bratru Leopoldovi, biskupu passovskému a strassburskému, prozatím zemi obsaditi, po čemž Leopold též Julich obsadil. Proti tomuto prý násilí povstala unie a učinila 10. února 1610 spolek s Francií proti domu Habsburskému. Francouzi vtrhli do Julišska a unie vydírala peníze na mnohých biskupstvích. Hrozící válku zamezila smrt; francouzský král Jindřich IV. byl zavražděn 14. května 1610 a falcký kurfirst Fridrich IV. zemřel 19. září 1610. Potom učinily unie a liga 24. října příměří v Mnichově; hlavně politické, a ne náboženské, prospěchy rozhodovaly ¹⁾.

§ 462. Další vývoj náboženských věcí v Čechách; povstání protestantských stavů proti králi Ferdinandovi II. a jejich porážka na Bílé Hoře (1620); katolická protireformace ²⁾.

Protestantští stavové mohli na základě náboženské svobody jim od císaře Maximiliana II. udělené, své církevní poměry dobře upravit, ale jim šlo především o to, aby své náboženství veškeré straně pod obojí vpravili a zvláště, aby mu volný průchod v městech královských zjednali. Proto žádali na králi Rudolfovi II., aby jim obsazování konsistoře pod obojí navrátil; on však dala prozkoumati otázku, komu by právo

¹⁾ l. c. str. 575 sqq.

²⁾ Srv. literaturu uvedenou při § 460.; dále Dr. Borový: Martin Medek, arcib. pražský. V Praze. 1877. Nákladem Dědictví sv. Prokopa. — Svoboda S. J.: Památky kolleje Klementske v Praze. V „Časopise kat. duch.“ 1875. str. 1, 115. 269, 401; 1876. str. 174, 241. — Týž: Katolická reformace a Mariánská družina v království Českém. V Brně. 1888. 2 sv. — Dr. Krásl: Arnošt hrabě Harrach. (Historicko-kritické vypsání náboženských poměrů v Čechách od r. 1623—1667). V Praze. 1886. Nákladem Dědictví sv. Prokopa. — Dr. Rezek: Dějiny saského vpádu do Čech (1631—1632). V Praze. 1888. Týž: Děje Čech a Moravy za Ferdinanda III. až do konce třicetileté války (1637—1648). V Praze. 1890. — Gindely: Rudolf II. u. seine Zeit. (1600—1612). Prag. 1852. 2 Bde. — Týž: Gesch. der Ertheilung des Majestätsbriefes von 1609. Prag. 1858. — Týž: Gesch. des dreißigjährigen Krieges. Prag. 1869—1880. 4 Bde. Týž: Dějiny Českého povstání leta 1618. V Praze 1870—1880. 4. sv. — Hurter: Gesch. Kaiser Ferdinand II. u. seiner Eltern. Schaffh. 1850. sqq. 11 Bde. — Janssen V. — Hammer-Purgstall: Khlesl's, des Cardinals, Leben. Wien. 1847 sqq. — Kerschbaumer: Card. Klesl. Wien. 1865.

obsazování náleželo, zamítl jejich žádost dekretem z konce června r. 1584. Bezpochyby, aby protestanté k dalším pokusům v tomto směru mysli pozbyli, vydal Rudolf II. ještě v témž roce 1584. a pak opět r. 1589. mandát, jímž přísně nařizoval, aby žádné sekty a pokoutní schůze pikhartské (bratrské) trpěny nebyly. Nezdar protestantské věci r. 1584. roztrpčil stavy, kteří, když svou vůli provést nemohli, všeho v největším nepořádku nechali.

Konsistoř obsazovaná králem provozovala moc svou skoro jenom nad městy královskými, v nichž však četní k novotám se klonili. Panstvo a rytířstvo na svých statcích nespravovalo se již konsistoří, ale obsazovalo fary podle své libosti veskrz ženatými duchovními, kteří k svému úřadu v Drážďanech, Wittenberce a jinde v cizině po protestantsku posvěceni byli. V tomto duchovenstvu nebylo žádné kázně a žádné vzdělanosti, ale protestantským vrchnostem bylo to milé, poněvadž s ním jako se svým služebnictvem nakladati mohly, dávajíce mu příjmů, co chtěly, a požívajíce samy pro sebe zádušních statků.

Za to katolíci majíce v čele výtečné arcibiskupy Martina Medka (1581—1590), Zbyňka II. Berku z Dubé (1592—1606), Karla I. svobodného pána z Lamberku (1606—1612) a Jana III. Lohela (1612—1622), a působením řádu jesuitského mohutněli a rozšiřovali se četnými přístupy ze šlechty. V tomto ohledu měli veliké zásluhy jesuité vychováním šlechtické mládeže a utvrzováním jí ve víře spolkem zvaným „marianská družina.“

Když arcikníže Matiaš proti svému bratru Rudolfovi povstal a válečně do Čech vtrhl, bylo to vhod falckému kurfirstskému domu, který se všemi protestanty v přátelské styky vešel, aby pád domu Habsburského způsobil. Rudolf II. odstoupil Matiašovi dědičně Rakousy a Uhry a učinil jej správcem Moravy, jenž by ve jménu jeho tam vládl. Na sněmu zemském v Olomouci dne 16. července 1608 byl Matiaš přijat za pána Moravy a na zvláštní písemní žádost stavův, aby jim náboženství svobodně provozovati zaručeno bylo, udělil jim tuto svobodu listem z 12. srpna r. 1608. Matiaš povolil stavům i v tom, že přísahajíce slova „Matce Boží a všem svatým“ říkati nemusí, třeba se ve formulí přísežní jim předčítala.

Podobné svobody začali si vymáhati čeští protestantští stavové, z nichž však mnozí, jmenovitě náčelníci, stáli ve spojení s falckým kurfirstem Fridrichem IV., jenž podněcoval je,

aby proti králi Rudolfovi II. povstali. Ve Falci náramě zlobili se, že r. 1608. při válečném pobytu Matiašově v Čechách protestantští stavové proti Rudolfovi II. nepovstali, a se slibem jeho se spokojili, že nejprvnější sněm o jejich náboženských žádostech a stížnostech rozhodne. Falcký agent kníže z Anhaltu přišel téhož roku 1608. do Čech, vynadal přívržencům svým „zbabělcův a chlebařův“, a poručil jim, zejména Václavu Budovcovi, aby konali svou povinnost, a touto povinností bylo, aby za náboženskou svobodu žádali a zbraně se chopili. V lednu roku 1609. svolal Rudolf II. dle svého slibu sněm do Prahy, který především o věcech náboženských rokoval. Lutheránští stavové i s bratřími žádali, aby jim Rudolf českou konfessi jako společné jejich vyznání schválil, právo obsazovati konsistoř pod obojí jim propůjčil, a jejich výhradné správě universitu pražskou odevzdal. Katoličtí radové císařovi, obzvláště nejvyšší kancléř Zdeněk Popel kníže z Lobkovic, Jaroslav z Martinic a Vilém Slavata z Chlumu, sráželi jej z toho, aby k těmto žádostem nesvoloval; i přišlo z toho ke dlouhým spisům a odpovědím mezi císařem a stavy, až konečně po dvou měsících císař článek o náboženství za odbytý prohlásil a na stavech žádal, aby o jiných kusech královské předlohy rokovali; a když to učiniti nechtěli, byl sněm rozpuštěn. Stavové protestantští položili sobě, nežli se rozešli, odbojně proti zřízení zemskému sami o sobě sjezd na radnici novoměstské, na 4. května, a vypravili poselství k Matiašovi, který po království Českém toužil, k některým německým protestantským dvorům, jmenovitě k falckému, a ke stavům slezským a lužickým. Ve Falci umluvil se Václav Vilém z Roupova, který právě onou dobou k náramným penězům přišel s odbojníky, proti císaři, kterým způsobem se do Čech dostanou. Hlavní agent falcký, kníže anhaltský Kristian, strojí se, že napřed vyšle žoldnéře, pak že sám do Prahy přijde, v čelo odbojníků se postaví, krále Rudolfa II. s trůnu svrhne, a sám své čelo českou korunou ozdobí.

Císař Rudolf zakázal přísně protestantům všeliké schůzky na radnici novoměstské; ale stavové nedbali zákazu, scházeli se u velikém počtu v Praze a stávali se spurnějšími, když jejich poselstva z ciziny se navrátila. Vyslanectvo z Falce hlásalo smělou řečí, že bylo ve Falci rádo viděno a tam nemalá pomoc slíbena, jen když doma v Čechách zbraně se chopí. Z říše německé přicházeli žoldnéři v celých zástupech do

Prahy a falšní přivrženci najímali je. Jindřich Matiaš hrabě z Turnu, který pořádně česky neuměl, a jehož otec teprve v Čechách se usadil, najal půl pátá tisíce mužů pěších a na koních, Linhart Colonna z Felsu, též cizinec, tisíc, a Bubna pět set mužů. Odbojní stavové zřídili výbor 75 direktorů, který by jejich věci řídil. K tomuto odporu přidali se také slezští stavové, učinivše posly do Prahy vypravenými spolek s Čechy o vzájemnou pomoc.

Odbojným vystupováním protestantských stavů byli mnozí katoličtí páni zastrašeni a radili císaři ku povolnosti. K této povolnosti radil též saský kurfirst Kristian, kterého císař za prostřednictví mezi sebou a stavy žádal. Nutkán jsa odbojnými stavy, položil císař sněm na 25. května 1609, na němž si protestanté majestát sami vypracovali, a císař jim jej 9. července podepsal. Na majestát patřil mimo podpis císařův též podpis nejvyššího kancléře Zdeňka Popela knížete z Lobkovic, který však svůj podpis odepřel, a na místo něho pak na rozkaz císařův majestát podepsal hrabě Adam ze Šternberka jakožto nejvyšší purkrabí. Též stavové slezští, kladského hrabství a chebského okresu dostali podobné majestáty.

Český majestát povoloval stavům českou konfessi, kterouž oni i všichni jiní obyvatelé v Čechách svobodně vyznávat mohli, dal jim právo obsazovati konsistoř pod obojí, odevzdal universitu do jejich správy, svoloval k tomu, aby k vykonávání a hájení práv těchto zvolili sobě defensory rovným počtem ze stavu panského, rytířského a městského, a konečně stanovil, že páni, rytíři a královská města na svých panstvích kostely a školy stavěti mohou.

Horliví katolíci opustili sněm, nebo do porad nechodili a co se jich sněmu účastnilo, učinili s protestantskými stavy smlouvu zvanou „porovnání,“ která téhož dne 9. července 1609 podepsána byla. Dle tohoto porovnání příslušelo stavěti kostely též lidem „na královských statech.“

Majestát nevyvolal mezi protestanty oné nadšenosti, kterou bylo lze očekávati. Když nejvyšší purkrabí 10. července protestantské stavy vyzval, aby co možná v nejhojnějším počtu na znamení radosti a vděčnosti pro majestát na hrad pražský si přišli, objevil se mezi nimi rozkol. Mírnější byli ochotni na hrad jíti, ale kteří v hlubší tajnosti zasvěceni byli a vzpouře chtěli, nedbali o majestát a nechtěli pro něj jíti. Po dlouhém mezi sebou hádání dostali tito vrch a vzkázali, že na hrad ne-

půjdou, císař nechť jim majestát pošle. Konečně poručil císař 11. července, aby 12. aspoň šest osob na hrad pro majestát přišlo. Stalo se tak. Na hradě odevzdal jim nejvyšší purkrabí majestát, s kterým se vrátili na radnici novoměstskou; tu však nikdo na ně nečekal, nýbrž posýlali po městě a svolali přednější protestanty. Dne 13. byl majestát veřejnými patenty prohlášen a 14. přišel kníže Anhalt do Prahy; o dva dni pozdě. Revoluce byla tu chvíli nemožnou, poněvadž císař protestantům všechno, co chtěli, povolil.

Císař poručil protestantským stavům, aby najaté vojsko rozpustili; než na slovo Anhaltovo, aby zbraně z rukou nepouštěli, neuposlechli císaře, ale Anhalta, odbývali dne 16. a 17. července přehlídky svého vojska u Prahy, a potom za několik dní u Rokycan, a jejich soldateska udělala Plzeňským nemalé škody v čas žní, poněvadž prý Plzeň s protestanty držeti nechtěla. Toto dráždění katolíků provozovali stavové s Anhaltem schválně, poněvadž věděli, že císař daného majestátu lituje, a že snad s katolíky jim se opře, z čehož by vzpoura jejich plynula a ospravedlněna byla. Ale úmysl jejich nezdařil se, Anhalt odešel z Čech, a nastalo trochu ticho.

Dostavše majestát, učinili potom lutheránští a bratrští stavové mezi sebou jakési srovnání, kterým obojí obnovenou konsistoř podnikli, tak že při ní býval ustanoven administrátor z duchovních strany lutheránské, senior z bratří a ostatní členové z obojího vyznání; ale konsistoř nedostala více moci, nežli před tím měla, též nedosáhla větší vážnosti, aby skleslou kázeň v celém řádě strany protestantské napravití mohla. Poněvadž bratří klonili se ke kalvinství, kterého lutheráné nenáviděli, rozmnožilo se mezi oběma stranama záští.

Kterak lutheráni majestátu rozuměli, ukazovali svou násilností ke katolíkům, chtějíce jim odnímati kostely, čemuž katolíci na mnohých místech zabránili. Ve Hrobu, mětečku náležejícímu arcibiskupu pražskému, zavedli protestanté v katolickém farním kostele své služby Boží; když však jim to arcibiskup Lohel zakázal, vystavěli sobě proti jeho zákazu nový kostel. V Broumově odňali protestanté katolíkům farní kostel, a když jej musili vrátiti, vystavěli sobě proti zákazu statečného opata broumovského Wolfganga Selendera z peněz cizopanských a z klášterního staviva nový kostel.

Protestanté toto činíce, prohlašovali, že „statky královskými“ v porovnání míní se též statky duchovní, které prý

dle zřízení zemského ke komoře královské náležejí. Ale katolíci nepřipouštěli tohoto výkladu, a připisovali duchovním jejich uživatelům všechna práva vrchnostenská. Tento spor o Hrob a Broumov vlekl se ve všech stolicích až ke králi po mnohá léta.

Císař Rudolf, žele ztráty tolika zemí a hněvaje se proto na svého bratra Matiaše, chtěl mu je opět odníti a jej nástupnictví po sobě v Čechách zbaviti, vstoupil proto ve vyjednávání se svým bratránkem arciknížetem Leopoldem, synem arciknížete Karla Štýrského, jenž byl biskupem strassburským a passovským, ale posud posvěcen nebyl, a chtěl mu zjednatí nástupnictví v Čechách. Roku 1610. vtrhlo passovské vojsko do Rakous a na počátku r. 1611. do Čech, proniklo až ke Praze, skočilo na Malou stranu a útočilo na Staré město. Arcikníže Leopold přijel též do Prahy. Však stavové čeští sjeli se na rychlo ještě v čas do Prahy, a hrabě Thurn v čele stavovského vojska odrazil útok Passovských. Stavové povolali Matiaše, který hned s válečnou mocí ku Praze táhl. Arcikníže Leopold odtáhl s Passovskými tajně v noci z Prahy 11. března, stavové obsadili Malou stranu i pražský hrad svým vojskem a střehli císaře v jeho sídle až do příchodu krále Matiaše. Rudolf musil se poděkovati z vlády a postoupiti všechněch svých zemí Matiašovi, kterého stavové za krále zvolili, a arcibiskup Karel svobodný pán z Lamberka 22. května 1611 v chrámě sv. Víta korunoval. Císař Rudolf zemřel hořem 20. ledna 1612 a jest posledním z českých králů, který v Praze sídlil a tam pochován jest.

Nový král Matiaš panoval v Čechách několik let (1611—1617) dosti klidně. Někteří protestanté dostali výnosné zemské úřady; tak jmenovitě hrabě Thurn Karlsteinské purkrabství s platem 8.000 zl. Poněvadž Matiaš dítek neměl, pomýšlel na to, aby jeho bratranec arcikníže Ferdinand, pán Štýrska, Korutan a Krajiny, jeho nástupcem se stal. Však čeští protestanté byli ustanoveni, že žádného Habsburka za krále voliti nebudou. V tomto úmyslu posilňovali je falšní agenti. Na počátku roku 1617. přišel z Falce tajný agent Křištof Donin do Čech, aby celou zemi prošel a s českými náčelníky pojednal. Když svůj úkol vykonal a domů se navrátil, byl vyslán do Čech druhý agent, sám dvorní rada falcký Dr. Kamerarius, který do Čech přišed potřebné úmluvy s hrabětem Thurnem a jinými náčelníky učinil. Však dne 6. června 1617 byl Ferdinand skoro

jednohlasně za českého krále přijat a 29. června od arcibiskupa Jana Lohela slavně korunován. Pikle falcké byly zase zmařeny. Poněvadž Thurn proti přijetí Ferdinanda za českého krále hlasoval, přeje si odkladu volby, odňal jemu Matiaš Karlsteinské purkrabství, kteréž Jaroslav Martinic obdržel, a povýšil jej za radu dvorského soudu, kterýž úřad byl sice vyšším, ale měl platu pouze 400 zlatých. Za to strojil se Thurn se svými stoupenici, aby Habsburky zničil, je s českého trůnu svrhl, a tak svůj starý záměr provedl.

Chtějící svůj záměr provést, musili do svého předsevzetí potáhnouti lid a předstíratí porušení náboženské svobody. Vhodnou záminku v tomto ohledu poskytly jim rozepře německých měst, Hrobu a Broumova, s jejich vrchnostmi, pražským arcibiskupem a broumovským opatem, které se již po léta vlekly¹⁾. Arcibiskup a opat obrátili se k císařskému dvoru se svými stížnostmi, protestantských měst ujali se defensoři a učinili za ně přímlovu u dvora, kterýž však jí místa nedal. Rozkazu krále Matiaše, aby oba kostely zavřeny byly, odporovali měšťané po více let. Když v Hrobu a Oseku veliké jitření nastalo, odebral se tam arcibiskup Lohel a pokoušel se sám o zavření kostela v Hrobu, při čemž přišel v nebezpečení života a byl by býval ukamenován, kdyby se nebyl útekem spasil. Arcibiskup začal proti svým poddaným process, který by býval pro Hrobské měl smutné následky a tu přišli k němu a nabízelí se, že kostel zboří, když arcibiskup od processu ustane. Arcibiskup přijal tuto nabídku a Hrobští po tomto přátelském porovnání zbořili kostel (11—13. prosince 1617²⁾) a byli hotovi podepsati revers³⁾, že jsou horlivými katolíky.

Po korunovaci krále Ferdinanda poručil císař Matiaš Broumovským, odjížděje z Čech, aby deputaci do Pardubic poslali a tam jeho rozkazy vyslechli. Deputace přišla 12. pros. 1617 a dostala od císaře rozkaz vydati kostel opatovi a vyžádati si na něm o tom písemné vysvědčení, které se potom královským místodržitelům ve čtyřech nedělích odevzdá. Broumovští neuposlechli, deputovaní přišli sice do Prahy, ale bez

¹⁾ Srv. rozpravu od Josefa Svobody S. J.: die Kirchenschließung zu Klostergrab und Braunau u. die Anfänge des dreißigjährigen Krieges v Innsbrucker Ztschrift. 1886. str. 385—417.

²⁾ l. c. str. 390. n. 2. císařský přípis.

³⁾ l. c. str. 391.

vysvědčení, pročez vzati byli do vazby. Královští kommissaři přišli potom osobně do Broumova a kázali kostel zavřít; ale v městě vznikla bouře, tak že kommissaři jenom útekem se spasili.

Mezitím falcští stoupenci pracovali horlivě o vzpouře proti řádnému králi a měli celý plán revoluce zosnovaný. Defensoři ujali se Broumovských a vstoupili v březnu 1618 ve spojení s Hrobskými a svolali sjezd stavů protestantských do Prahy do kolleje Karlovy, kde pobuřlivé řeči byly vedeny a počínání s kostely v Broumově a Hrobě za porušení majestátu Rudolfova prohlášeno, a poslána žádost k císaři Matiašovi, který se svým dvorem do Vídně přesídlil a správu Čech 10 místodržitelům, 7 katolíkům a 3 mírným protestantům, odevzdal, aby kostely měšťanům byly navraceny. Císař odpověděl záporně a zakázal stavům jejich sjezd jakožto zemským zřízením nedovolený. Rozkvašení myslí z nemilostivé císařovy odpovědi použili náčelníci pracující o vzpouře a měli 22. května poslední poradu o tom, kterak by královské místodržitele, jmenovitě Martinice a Slavatu zabili. Sešli se v domě mladého pána Albrechta ze Smiřic, Thurn, Budovec, Smiřický pak asi Oldřich Vchynský, a jak příběhy následujícího dne svědčí, také Pavel a Jan Litvín z Řičan a Václav Vchynský měli o tom vědomost. Tam se umluvili, že Martinice a Slavatu zavraždí a sice tak, že je z oken hradu královského vyhodí. Po této úmluvě odebrali se druhého dne 23. května 1618 stavové se svým zbrojným lidem na hrad pražský, aby se místodržitelů tázali, jsou-li nemilostivým listem císařovým vinni. Na cestě napověděli Thurn a někteří jiní některým šlechticům, že se tam něco násilného stane; kteří však sráželi s každého násilného skutku, jenž by mohl těžkou válku v zápětí míti. Na hradě byli čtyři místodržitelé, nejvyšší purkrabí hrabě Adam Šternberk, Vilém Slavata, Jaroslav z Martinic a Matouš Děpolt z Lobkovic, převor řádu Maltánského, ostatních šest místodržitelů se nedostavilo v předtuše zlých věcí. Stavové obořili se na místodržitele a hlavními mluvčími a podněcovateli byli: Thurn, Fels, Pavel z Řičan a protestant Lobkovic. Pavel z Řičan prohlásil Martinice a Slavatu za rušitele majestátu, nepřátele náboženství jejich a obecného pořádku a odbojníky království Českého. Potom byli Martinic a Slavata přitaženi k oknu a vyhozeni z okna ven do příkopu 28 loket hlubokého, Slavata valil se ještě 30 loket na zemi, a za nimi hozen jest

písař Filip Fabricius. Všichni tři byli, můžeme říci, zázrakem při životě zachováni; Slavata byl poraněn na hlavě. Tak vypukla revoluce protestantských českých stavů proti řádnému králi. Dne 24. května zvolili odbojníci 30 direktorů, z každého stavu po desíti, jakožto prozatímní vládu, začali potom sbíratí vojsko, jehož velitelem se stal hrabě Thurn, a vypravili posly k druhým zemím, aby se s nimi spojily, a též ku knížatům protestantským do Němec za pomoc, jmenovitě do Falce, s kterou v čilé obcování vstoupili; vydali rozkazy, kterými jesuity, arcibiskupa a opata broumovského ze země vyhnali a hrozili každému, kdo by vládě direktorů se protivil. Císař Matáš pokoušel se ještě o mírné vyrovnaní, ale bez úspěchu, a zemřel ve Vídni 20. března 1619. Král Ferdinand II. ujal se teď vlády ve všech dědičných zemích a byl též 28. srpna 1619 ve Frankfurtě za císaře zvolen.

Čeští odbojníci nepřijali smířlivé ruky krále Ferdinanda II., a Thurn přikročil k útoku naň i v druhých jeho zemích. Z jara r. 1619. vtrhl do Moravy a přiměl moravské stavy k tomu, že ke spolku s Čechy přistoupili a dle příkladu českých stavů prozatímní vládu 24 direktorů zvolili. Pak vtrhl Thurn do Rakous, oblehl 6. června Vídeň a střílel do hradu. Protestantští dolnorakouští stavové doléhali na Ferdinanda, aby vojsko proti Čechům postavené propustil a jim ke konfederaci s nimi přistoupiti dovolil; 16 protestantských šlechticů vniklo do jeho pokoje v hradě s listinou v ruce, a Ondřej Thonradl z Evergassinku uchytiv krále za ruku obořil se naň zuřivými slovy: „Podepíšeš nám to?“ Nastalo trapné ticho; v tom zavznělo troubení kyrysníků poslaných od generála Dampierra z Kremže po Dunaji Ferdinandovi na pomoc, a rozléhalo se v hradě; odbojníci před chvilkou směli mají se za ztracené, odprošují krále a opouštějí spěšně hrad. V Čechách porazil Ferdinandův generál Buquoy Arnošta hraběte z Mannsfeldu, jednoho z velitelů povstalcův u Záblatí, po kteréž porážce musil Thurn od Vídně upustiti.

Direktoři svolali do Prahy generální sněm všech zemí koruny České, který zbaviv Ferdinanda království, Fridricha V., kurfirsta falckého za krále českého 26. srpna 1619 zvolil, jmenovitě přičiněním pana Viléma z Roupova, předsedy direktorů, kterýž o něm ujišťoval, že veliké bohatství do Čech přinese. Fridrich, obyčejně „král zimní“ zvaný, rozpakoval se na chvíli na výstrahy mnohých knížat tuto důstojnost při-

jmouti, ačkoli již nedaleko českých hranic meškal. Konečně oznámil stavům českým 1. října, že korunu přijímá. Dne 31. října přijel s velikou slávou do Prahy a byl 4. listopadu od administrátora konsistoře pod obojí Jiřího Dikasta Miřkottina v kostele sv. Víta korunován. Volbě Fridricha za krále protivili se skoro všichni katoličtí páni a rytíři, kteří proto svých úřadů byli zbaveni a ze země vypověděni.

Vzdorokrál jsa horlivý kalvin, měl se laskavěji k českým bratřím, kteří ke kalvinství se klonili, nežli k lutheránům, které odstrkoval, a vystupoval proti katolíkům se vší urputností. Hned po jeho příchodu do Prahy byl ohlášen rozkaz, „aby se v kostele na hradě všechny modly (t. j. obrazy) odklidily;“ začátek tohoto barbarství učiněn v kostele jesuitském. Fridrich přijel sám s velikou nádherou k řečenému chrámu a velel, aby se v započatém díle horlivě pokračovalo. Jeho dvorní kazatel Abraham Skultet začal s najatými pomocníky dne 21. prosince v chrámě sv. Víta bohuprázdné dílo. Nejprve srazili kříž před velikým oltářem, po němž jeden z bezbožníků nohama šlapal a rouhavá slova pronášel. Bořili a rozbíjeli oltáře, kříže, obrazy a sochy, vyhazovali všechno ven a pálili; roucha mešní zlatem, stříbrem i perlami ozdobená pokradli. Druhého dne 22. pros. zahavili bezbožníci kapli Pernšteinskou, vylámali v ní ze dvou oltářů sv. ostatky, rozházeli je na zemi, šlapali po nich nohama a naposled hodily dvě služky Skultetovy na jeho rozkaz pošlapané ostatky do ohně a spálily. Dne 23. pros. dali se ohavníci do hrobů sv. Víta a Jana Nepomuckého. Však bořitelé těchto sv. hrobů byli zázračně potrestáni¹⁾. Co drahých uměleckých památek císař Karel IV. a pozdější panovníci nashromáždili, to zničila na věky kalvinská bezbožnost. V oněch dnech utrpěl velechrám sv. Víta a s ním umění české větší škody, nežli všemi bouřemi husitskými a velikým požárem r. 1541.

Když chrám v pustou kalvinskou modlitebnici proměněn byl, konal v něm vzdorokrál o hodu Božím vánočním své služby Boží. Skultet měl kázání, v němž pravil, že „Fridrich král český, nemoha se dívat na modlářství katolíků, před obrazy na svá kolena padajících a k nim se modlících, proto dle svého dobrého svědomí všechny takové obrazy, oltáře a

¹⁾ Srv. o těchto ohavnostech „Poselkyni Starých Příběhův Českých“ od Beckovského. Díl II. sv. 2. str. 221.—229.

podobné věci z tohoto kostela vyházeti dal.“ Potom položili veliký koláč s mísou na stůl bílým ubrusem přikrytý na místě oltáře a postavili k němu koflík s vínem. Fridrich s 11 kalvinskými pány zasedl za stůl, rozlámal koláč na 12 dílů, kteréž jeden z pánů do mísy uložil. Fridrich snědl jeden kus, a po něm každý přisedící učinil totéž; potom napil se Fridrich z koflíku a po něm ostatní. Když od stolu vstali, přistoupilo k němu nových 12 kalvinů, což stále se opakovalo, až se všichni kalvini a kalvinky vystřídali ¹⁾. I zbrozili se lutheránští Pražané takového přijímání, odvraceli se od vzdorokrále, scházeli se s katolíky a rokovali spolu, kterak by se zase k řádnému králi Ferdinandovi II. navrátili a to k veliké zlosti Falckých, jmenovitě Thurna. Roku 1620. odebral se Fridrich do Moravy, kde mu odbojní stavové jako svému markraběti holdovali; muži řádnému králi Ferdinandovi věrní byli úřadů zbaveni, též žalařování, kostely katolíkům odnímány, statky církevní zabavovány, kardinál František z Dietrichsteina, biskup olomoucký, nejprv vržen do žaláře, potom poslán do vyhnanství, katoličtí duchovní týráni, ano bl. Jan Sarkander, farář holešovský, pro pečeť zpovědní krutě mučen, až 17. března 1620 skonal ²⁾.

Císař Ferdinand II. učinil spolek s bavorským vévodou Maxmilianem, hlavou ligy, a s lutheránským kurfirstem saským Janem Jiřím. Evangelická unie byla Španělskem přinucena učiniti potupné příměří s Maxmilianem a ligou v Ulmě, z kterého království České bylo vymíněno. Maxmilian Bavorský táhl císaři ku pomoci, vtrhl s vojskem dobře spořádaným, jehož velitelem vedle něho byl Jan Tzerklas, hrabě z Tilly, předně do Horních Rakous a přinutil stavy této země ku poslušenství. Později vtrhl saský kurfirst do Lužice, a několik tisíc Kozákův a Polákův poslaných od polského krále Sigmunda III. ku pomoci Ferdinandovi, dostalo se Slezskem a Moravou až do Dolních Rakous, kterými byli dolnorakouští stavové zastrašeni a učinili císaři Ferdinandovi přísahu věrnosti, již jemu dotud odpírali. Potom spojili se Maxmilian a vrchní velitel císařský Buquoy v jednu moc a vtrhli s 50.000 mužů do Čech, kde takřka anarchie panovala. Vzdorokrál Fridrich jmenoval vrchními veliteli vojsk cizince, které si přivedl, Kristiana knížete

¹⁾ Beckovský l. c. str. 230—231.

²⁾ Procházka: Život bl. Jana Sarkandra str. 799—1139.

z Anhaltu a Jiřího hraběte z Hohenlohe, a urazil tak starší vojevůdce Thurna a Mannsfelda; ve vojenství vznikla veliká nezřízenost a v zemi panovala veliká vlašnost ke vzdorokráli, která se nedbalým placením berně jevila. Císařští přitáhli k Bílé Hoře u Prahy a porazili tam vojsko vzdorokrálovo 8. listopadu 1620. Když bitva začala, seděl Fridrich na hradě při skvělé hostině s pány a paními; posel od Anhaltu přijel a napomínal jej, aby si na bojiště pospíšil a své k udatnosti povzbudil. Fridrich neměl věc za pilnou, jel až po hostině a potkal se již u Strahovské brány s divým útekem svého vojska. Ztrativ veškerou mysl, odebral se na Staré město a ujížděl druhý den, s nikým se nerozloučiv, do Vratislavi ve Slezsku; podobně učinili Anhalt, Hohenlohe, Thurn a jiní přední stoupenci jeho.

Dne 9. listopadu vjel Maxmilian slavně do Prahy a vešel do kostela v Loretě poděkovat Bohu za šťastné vítězství. Jménem kapitoly svatovítské uvítali vítěze probošt Šimon Brosius z Horšteina a děkan Kašpar Arsenius z Radbuzy. Dne 12. listopadu oznámil Maxmilian listem do Říma papeži Pavlu V. své vítězství, kteréž pokorně ne sobě ale Bohu připisoval a „božským vítězstvím“ nazval. V Praze pobyl 8 dní až do příjezdu Karla z Lichtenšteina, knížete opavského, jemuž císař Ferdinand správu Čech jako mimořádnému plnomocnému kommissaři poručil, a navrátil se do Bavor. Ve Vídni bylo vítězství oslaveno skvělým průvodem, ve kterém se císař Ferdinand II. účastnil. V Římě zpíval papež Pavel V. 3. prosince slavné „Te Deum“ u přítomnosti kardinálův a cizích vyslanců na poděkování za vítězství bělohorské. Bylo to vítězství katolictví nad protestantstvím vedle vítězství řádného krále nad odbojem. Týž rok ještě podrobil Buquoy Moravu, a ježto saský kurfirst do Slezska vtrhl a se slezskými stavy vyjednával, aby císaři se poddali, když jim náboženskou a politickou svobodu stvrdí: musil vzdorokrál Fridrich opustiti Slezsko 13. ledna 1621 a utekl přes Braniborsko do Nizozemí a stavové poddali se konečně 28. února 1621 tak zvaným „saským akkordem.“

Arcibiskup pražský Jan Lohel navrátil se z Vídne do Prahy, upravil nákladem komory královské velechrám sv. Víta a posvětil jej znovu 28. února 1621. Poradiv se s některými theology, podal na počátku leta 1622. císaři tři návrhův, kterak by bylo lze katolickou protireformaci v Čechách provést.

Po bitvě bělohorské nedal dvůr zprvu znáti, kterak naloží

s původci české vzpoury; teprve za tři měsíce přišly tajné rozkazy od císařského dvora z Vídně, aby všichni někdejší defensoři, direktoři a jiné znamenitější osoby, které se povstání účastnili, byli zatčeni. Rozkaz byl v Praze 20. února 1621 proveden; v málo dnech potom sváženi jsou jiní z celé země a na ty, kteří utekli, vydány obsílky. Zajatých všech bylo 48, obeslaných 30. Za prvního strachu z toho vyšel císařský mandát 13. března 1621, kterým všichni kazatelé kalvinští a bratrští z království jsou vypověděni; lutheránských bylo vzhledem na saského kurfirsta ušetřeno. Dne 21. června 1621 bylo na Staroměstském náměstí 27 pánů, rytířův a měšťanů, hlavních to vinníků, mečem sťato; ostatní byli ztrátou statků nebo vyhnanstvím ze země potrestáni. Část zabraných statkův obdrželi vojenští hejtmani a královští úředníci; jiná část byla k lepšímu opatření pražského arcibiskupství obrácena, a též řeholím, jmenovitě řádu jezuitskému věnována. Jakožto spoluvinníci v odboji byli ze země vypověděni administrátor Dikastus a ostatní členové konsistoře pod obojí, totiž skoro všichni evangeličtí faráři pražští (1621); pouze čtyři lutheránští kazatelé německého jazyka zůstali v Praze až do roku 1622. Totéž stalo se později též některým jiným lutheránským kazatelům a farářům v královských městech. Dne 3. února 1622 udělil Ferdinand II. všeobecné odpuštění (tak zvaný generální pardon) všem, kteří v jistém čase sami ke své vině v povstání se přiznají. Tehdy přiznalo se 728 osob stavu panského a rytířského k účastenství v povstání, obdrželi sice život, ale byli na majetku potrestáni, z nichž někteří ztratili všecken majetek, jiní polovici, jiní třetinu nebo ještě menší část svého jmění. Cena zabavených takto statků páčila se na 24 milliony míšenských kop¹⁾.

Příčiněním arcibiskupa Lohela byl duchovní stav mezi zemské stavy povýšen; pražský arcibiskup má od té doby název „Primas Českého království“. Toto zařízení bylo v obnoveném zřízení zemském r. 1627. zákonitě stvrzeno.

Papež Řehoř XV. zakázal r. 1622. přijímání pod obojí způsobou, a arcibiskup prohlásil papežský zákaz po celých Čechách. Arcibiskup zemřel 2. listopadu 1622 nábožnou smrtí a jeho nástupcem stal se Arnošt II., hrabě z Harrachů (1623—

¹⁾ Míšenská kopa = 2 zl. 46 kr., česká kopa = 5 zl. 32 kr.

1667), kterého papež Urban VIII. r. 1626. za kardinála povýšil.

Roku 1622. odňal císař universitu pražskou mistrům strany pod obojí, a odevzdal ji jesuitům, kteříž tím samým také všech městských škol v Čechách řízení do svých rukou dostali.

V těchto dobách byly všude kalichy s průčelí chrámových, které starší kališníci a protestanté jako odznaky své víry nad vraty kostelními postavili, snímány. Tak zejména snat byl 23. ledna 1623 s průčelí chrámu týnského obrovský kamenný kalich, jenž vystaven a pozlacen byl nákladem Jiřího z Poděbrad (1423), a na jeho místě položen byl 27. září 1627 obraz Panny Marie.

Když císař r. 1623. Lužici v šesti millionech tolarů kurfirstu saskému zapsal, aby mu jeho válečné útraty nahradil: zbavil se tak všech ohledů skrze náboženství na něho a mohl rozhodně ke katolické reformaci v Čechách přistoupiti. Roku 1624. vyšel císařský mandát, kterým se všechno nekatolické duchovenstvo ze země vypovídalo a tak zvaná „reformace katolická“ po městech a vesnicích nařizovala; kostely všechny v zemi byly katolickým duchovním odevzdány, kteréž ostatně právně jim náležely. Jménem císařovým vydal kníže Lichtenstein r. 1624. instrukci krajským hejtmanům, která tato nařízení obsahovala: 1. Nekatolíkům není dovoleno provozovati živnosti v Čechách; 2. pod pokutou 100 zl. nebo půl leta vězení zapovídají se kacířská kázání, křty a oddavky; 3. pod ztrátou hrdla i statků zakázáno přechovávatí protestantské kazatele; 4. katolický kněz nesmí pochovati jinověrce; 5. kdo by v neděli a o svátcích katolických služebnou práci konal, jezdil nebo prodával, propadá vězení neb pokutě 10 zl.; 6. kdo by ve svátcích v čas služeb Božích v krčmě seděl, zaplatí 10 zl. pokuty a krčmář 20 zl.; 7. kdo by nezachoval předepsaných postů zaplatí pokutu 10 zl.; 8. který by hospodář každou neděli a každý svátek na mši sv. nešel, zaplatí bohatý 4 zl., chudý 2 libry vosku k záduší; 9. žádný jenom katolík smí dělati závěť; 10. děti a sirotci nesmějí se přijmouti do učení na řemeslo, nestanou-li se napřed katolíky; 11. kdo by pronesl rouhavá slova o Bohu Panně Marii, Svatých, obřadech církve, císaři a jeho rodině, ztratí statek ano i hrdlo¹⁾.

¹⁾ Beckovský: Poselkyně Díl II. sv. 2. str. 402; Dr. Krásl: Arnošt hrabě Harrach str. 29.; Dr. Borový: Dějiny diecése pražské str. 346.

Postup katolické reformace byl tento: Do obce přišel nejprve biskupský kommissař s královským rozkazem, a teprve když na odpor narazil, a obec katolického faráře přijmouti nechtěla, nastalo vojenské zakročení a přinucování. Arcibiskup Harrach vybízel své kommissary k mírnosti a veškeré rozšafnosti. Venkovští obyvatelé přijímali prosbami, domluvami a vlídným zacházením katolických kněží a kommissarů snadno katolické náboženství. Na odpor naráželo se častěji v městech. Nechceme upírat, že v tomto prvním období reformace mnohé osoby, které náboženskou horlivostí se vyznamenati chtěly, ukvapeně si počínaly, a mnozí vojensí velitelé přísně rozkazu se drželi, ano jej též překračovali. Ale i přísnější zákony císařovy nebyly tak bezohledny a příkry, jako to vidíme u protestantů¹⁾.

Dne 15. května 1627 prohlásil císař na sněmu obnovené zřízení zemské, jímž trůn český dědičným v domě Habsburském učiněn, počet stavů zemských o stav prelátů rozmnožen a tomuto přednost před ostatními stavy vykázána, sněmu zemskému odňata moc zákonodárná, kterou si král sám sobě podržel, jazyk německý vedle českého připuštěn, ale právo stavů povolovati berně potvrzeno bylo

Poněvadž posavadní katolická reformace zvolna se děla, a vlastně na vypuzení protestantských kazatelův a dosazení katolických kněží na místa jejich se obmezovala: vyšel po vydání ohnoveného zřízení zemského 31. července 1627 konečný a rozhodný rozkaz od císaře, aby jednota náboženství v zemi zavedena byla. Císař vyslovil přímo, že jiného náboženství v Čechách trpěti nebude, než katolické; všichni šlechticové měli v šesti měsících katolické náboženství buď přijmouti, nebo své statky prodati a ze země se vystěhovati; ale při tom vyslovil císař přání, aby starožitné rody raději k víře otců se navrátili, a v zemi mu zůstaly. Císař prodloužil jim lhůtu k obrácení.

V čele katolické reformace v tomto druhém období (1627—1650) stáli císařem jmenovaní čtyři vrchní kommissari sídlící v Praze: pražský arcibiskup kardinál Harrach; Jaroslav Bořita z Martinic, nejvyšší komoří království Českého; Bedřich z Talmberka, nejvyšší sudí královský a Krištof Vratislav z Mitrovic, nejvyšší písař Českého království. Do osad přicházeli pospolu císařský a arcibiskupský kommissař; onen prohlásil vůli císař-

¹⁾ Dr. Krásl, l. c. str. 20.

skou, tento vybízel lid ku přijetí katolické víry a slíbil mu, že o ní důkladně od duchovních vůdců čili missionářů poučen bude. Tito dostavili se a vyučovali lid s veškerou pilností, a teprve, když byli pronásledováni, přišlo jim k ochraně vojsko. Však lhůta k obrácení prodlužovala se. Přechetní protestanté obrátili se, jiní prodali své statky a opustili zemi hledajice útočiště v okolních protestantských zemích. Počítalo se 158 šlechtických rodů, panských a rytířských, a celkem 36.000 rodin, které se z Čech vystěhovaly. Arcibiskup Harrach kladl veškerou váhu na missie¹⁾ a tu vyznamenávali se jako missionáři obzvláště jesuité, mezi nimiž opět zaujali první místo: Adam Kravařský, na něhož obrátcenci s radostí si vzpomínali a otcem jej nazývali²⁾, a Albrecht Chanovský z Dlouhé Vsi. Tyto missie zapustily hluboké kořeny do srdcí, tak že vpády protestantských Sasův a Švédův a s nimi přibylých vyhnanců českých, úrodné půdy více nenalézaly, a Čechové jich nevíтали, ano proti nim bojovali³⁾. Při obležení Prahy od Švédů v posledním roce třicetileté války (1648) jevílo se na straně obhájců Prahy vedle odhodlanosti chrániti svých statků proti loupežnému nepříteli již také skutečné hrdinské nadšení pro starou víru nově vstípenou.⁴⁾

Císař Ferdinand II., chtěje k obnovení katolické víry v Čechách vydatně nápomocným býti, rozkázal s přivolením apoštolské Stolicе r. 1630., aby v království Českém vedle arcibiskupství pražského bylo zřízeno čtvero nových biskupských sídel: v Hradci Králové, Litoměřicích, Plzni a Budějovicích; však stálé války nedovolily, aby tento úmysl proveden byl. Snahou arcibiskupa a císaře Ferdinanda III. povýšil papež Innocenc X. r. 1654. kollegiální kostel sv. Štěpána v Litoměřicích na biskupský, kterýž kraj litoměřický za svou diecési obdržel. Prvním litoměřickým biskupem stal se r. 1655. Maximilian Rudolf svobodný pán ze Šlejnicův († 1675). Snahou arcibiskupovou bylo též r. 1664. za císaře Leopolda I. od papeže Alexandra VII. zřízeno biskupství Králové-Hradecké, jehož prv-

¹⁾ Dr. Krásal l. c. str. 72—73.

²⁾ l. c. 116.

³⁾ l. c. 118—123.

⁴⁾ Kdo výtečná díla: „Arnošt, hrabě Harrach“ od kanovníka Dr. Krásala a „Katolická Reformace“ od Svobody S. J. si přečte, zbaví se všech předsudků, které zde proti katolické církvi panují.

⁵⁾ Riegrův Naučný Slovník. II. 422.

ním biskupem stal se Matouš Ferdinand Sobek z Bílenberka (1664—1668; † 29. dubna 1675 arcibiskupem pražským)¹⁾. Pamětihodno jest, že když se o zřizování nových biskupství vyjednávalo, města: Králové Hradec, Budějovice, Plzeň a Litoměřice prohlásila, že biskupskými sídly býti nechtějí²⁾.

Na Moravě dělo se obrácení ke katolické víře podobným způsobem jako v Čechách. Čeští bratři musili se všichni vystěhovati, vyjma Karla ze Žerotína, který zachovav Ferdinandu II. věrnost, mohl ve vlasti zůstat, ale vystěhoval se do Slezska. Amos Komenský, poslední starší bratrské jednoty, utekl se do Polska († v Amsterdamě r. 1681). O návrat protestantů do lůna katolické církve má kardinál František hrabě z Dietrichsteina, biskup olomoucký (1599—1636) veliké zásluhy, jehož všestrannou činností jich 110.000 Kristu získáno.

Týž čas bylo též katolické náboženství v Horních a Dolních Rakousích obnoveno. V Horních Rakousích byli r. 1624. protestantští kazatelé a učitelé vyhnáni, potom katolická komisse zřízena a konečně r. 1625. vydán rozkaz, aby všichni protestanté buď katolické náboženství přijali, nebo se vystěhovali. Když protestantští sedláci, majíce v čele Štěpána Fadingera, proti onomu dekretu povstali, byli ještě týž rok poraženi a potom katolická reformace provedena. V Dolních Rakousích musili se protestantští kazatelé a učitelé r. 1627. vystěhovati; však všeobecný dekret, aby všichni protestanté buď katolíky se stali nebo se vystěhovali, nebyl z příčin politických vydán. Tak obnovil císař Ferdinand II. za svůj život katolické náboženství ve všech svých zemích, vyjma Uhry a Slezsko.

Ke konci tohoto paragrafu pravíme: Porážka vzdorokrále Fridricha a odbojných stavů protestantských řádným králem Ferdinandem II. na Bílé Hoře a katolická reformace zachovala Čechy při jejich národnosti, že jsou dnes Čechy. Kdyby byli zůstali protestanty, byli by dnes poněmčeni. Protestantství podporovalo znamenitě šíření německví po Čechách. Tomek praví dobře: „Na venkově (mimo Prahu) utvrzovala se národnost německá zvláště přichylností Cechů ku protestantskému učení, jehož kolébkou bylo Německo. Neboť přes zákony, kterými od starodávna bylo oizozemcům bráněno držeti zemské

¹⁾ Dr. Borový: Dějiny diecése pražské str. 363—365; Dr. Krásl l. c. 200—214.; Solař: Dějepis Králové Hradce a biskupství hradeckého str. 319 sqq.

²⁾ Dr. Krásl l. c. str. 200.

statky v Čechách, povolovalo se nyní (před bitvou bělohorskou) mnohým pánům protestantským z Němec, jmenovitě ze Sas, zakupovati se v pomezních krajinách, kdež od časův Otakara II. usazeno bylo obyvatelstvo německé po vseh a po městech¹⁾. Fridrich Falcký, král zimní, přivedl tisíce Němců s sebou a měl veškerý dvůr německý. Kdyby byl v boji zvítězil, byl by Čechům lutheránským vnutil své kalvinství a své němectví. Čechové, chtějice se udržeti, bývali by se musili stále opíratí o protestantské Němce a se němčiti. Loupežný král pruský Fridrich II., vtrhna do Čech, myslil, že zde plno tajných protestantů najde, od nich jako osvoboditel přijat bude, a s jejich pomocí Čechy řádné královně Marii Teresii uloupí. Ale sklamal se; katoličtí Čechové nechtěli nic o něm a jeho Braniborcích slyšeti, stáli věrně ke své královně a nemohli býti zabrání. Co by dnes z Čechů pod vládou pruskou bylo, vidíme jasně na Slezsku a Pozňansku.

Germanisace nemá svého původu v bitvě bělohorské. Neboť 1. obnovené zřízení zemské z r. 1627., kteréž až do r. 1848. platilo, stanovilo, že jazyk český jest předním jazykem zemským, a němčina vedle něho do úřadů toliko se připouští; 2. česká dvorská kancelář a dvorská komora ve Vídni vydávaly k mistodržitelství a ke komoře královské v Praze až do roku 1749. odpovědi po česku; 3. obecné školy byly vesměs české až do roku 1774; na gymnasiích v městech českých vyučovalo se latinsky a česky, na universitě pražské latinsky.

To, co germanisací sluje, děje se teprve od časů císaře Josefa II., který však češtinu jazykem úředním po veškeré říši učiniti chtěl, maje zřetel na většinu slovanskou, ale byl s toho úmyslu Čechy při dvoře ustanovenými sražen, a pak teprve k němčině sáhl.

§ 463. Třicetiletá válka (1618—1648), Westfálský mír (1648)²⁾.

Povstání českých protestanských stavů roku 1618. proti řádnému králi Ferdinandu II. dalo vznik válce třicet let trva-

¹⁾ Děje království Českého 5. vyd. v Praze 1885. str. 263.

²⁾ Srv. literaturu v předešlých dvou §§. sem náležející. — Villermont: Tilly oder der 30jährige Krieg. A. d. Franz. Schaffh. 1860. — Onno Klopp: Tilly im 30jährigen Kriege. Stuttg. 1861. 2 Bde. — Aretin: Wallenstein. Passau 1864. — Hurter: Zur Gesch. Wallensteins. Schaffh. 1855. — Dudík: Waldsteins Correspondenz. Wien. 1865. — Gfrörer: Gustav Adolph. 4. A. v.

jící. První období této války skončilo se úplným vítězstvím Ferdinanda II. na Bílé Hoře. Válka zdála se býti u konce, tu však tři dobrodruzi, hrabě Mannsfeld, markrabě badensko-durlašský Jiří Fridrich a vévoda brunšvický Kristian, administrátor biskupství halberstadtského, ujali se opuštěného Fridricha Falckského v Německu a stali se příčinou dalšího trvání války, a Bethlen Gabor, vévoda sedmihradský, vpadl do východních Uher. Proti oněm třem dobrodruhům vítězili Tilly, vůdce ligy, a Waldstein, císařský vojevůdce. Fridrich ztratil docela Falci, kterou císař se srozuměním kurfirstů svému příteli, bavorskému vévodovi Maximilianu udělil. Protestantům spěchal ku pomoci dánský král Kristian IV., jsa podporován králem anglickým Jakubem I. Ale byl poražen od Tillyho na Barenberku u vsi Lutru v Brunšvicu (16. srpna 1626) a musil učiniti mír v Lubecku 12. května 1629, kterým se vzdal všeho míchání do věcí německých.

Za vítězství katolických zbraní vydal císař 6. března 1629 svůj restituční edikt úplně spravedlivý, jímž protestantům kázal, aby všechna od r. 1555. zabavená biskupství (2 arcibiskupství a 12 biskupství), opatství a kláštery katolíkům vydali a to do r. 1631., vyloučil všechny protestanty, kteří se k augsburské konfessi nepřiznávali, z míru, dovolil protestantským poddaným katolických knížat se vystěhovati, a dal na vůli katolickým i lutheránským říšským stavům, aby si své náboženství ve svých zemích podrželi a zaváděli.

Však moc domu Habsburského byla trnem v očích Francie; švédský král Gustav Adolf²⁾ pomýšlel dávno na útok na Německo, s kterým se již jeho otec Karel IX. obíral, a měl dobu za vhodnou k tomu, tam založiti protestantské švédsko-německé císařství a státi se sám císařem; protestantská knížata měla dle restitučního ediktu nejméně jednu třetinu svého posavadního majetku vydati. Mimo to nebyli katolíci více svorni jako prve. Bavorský vojvoda Maximilian, žárlivý na slávu Waldsteinovu, provedl to, že císař Waldsteina r. 1630. pro-

Onno Klopp. Stuttg. 1863. — Geijer: Gesch. v. Schweden. Aus d. Schwedischen v. Löffler. Hamb. 1834. 3 Bde. — Barthold: Gesch. des großen deutschen Krieges vom Tode Gustav Adolfs ab. Stuttg. 1842. — Koch: Gesch. d. deutschen Reiches unter Ferdinand III. Wien 1865. — Maiern: Acta pacis Westph. Götting. 1734. — Phillips: K. R. III. 462 sqq.

²⁾ Gustav Adolfs Verhältnis zu Deutschland vor seinem Einfalle 1630 v Katholiku roč. 56. str. 170—213.

pustil. Císařské vojsko, které Waldstein najal, rozprchalo se, nemajíc více svého miláčka za vůdce. Gustav Adolf přistál r. 1630. v Německu, porazil císařské a usadil se na dolní Odře. Magdeburk přidal se k němu nejprve a obdržel švédského velitele. Tilly dobyl sice Magdeburku 20. května 1631¹⁾, ale byl na Breitenfeldě u Lipska 17. září 1631 poražen a sám těžce raněn, po čemž 20. dubna 1632 v Ingolstadtě zemřel. Gustav Adolf postupoval ku předu, dobyl Würzburgu, Bamberku a Mohuče; vtrhl do Bavor, Augsburk musil učiniti mu holdovací přísahu pro korunu švédskou; Fridrichovi Falckému slíbil, že jej do jeho zemí dosadí, když je od něho v léno přijme. Všude byli lutheránští kazatelé dosazováni, a katolíkům kostely odnímány. U Lützenu svedl Waldstein, v čelo císařského vojska znova postavený, s Gustavem Adolfem 16. listopadu 1632 krvavou bitvu, ve které Švédové sice zvítězili, ale král smrtelně byv raněn, skončil. Švédští generálové, obzvláště Bernard, vévoda výmarský, a švédský kancléř Axel Oxenstierna pokračovali ve válce dále, jsouce penězi od Francie podporováni. Oxenstierna založil r. 1633. v Heilbronně spolek protestantských knížat, kteříž ho poníženě prosili, aby jeho direktorium převzal. Když císařští u Nördling 6. září 1634 zvítězili, odtrhl se saský kurfirst od ostatních protestantův a učinil 30. května 1635 zvláštní mír v Praze, k němuž ještě jiní protestantští stavové přistoupili. Ferdinand II. vzdal se v něm svého restitučního ediktu; prostředecní církevní statky měly protestantům navždy zůstat, říši přímo podrobené, i takové, které teprve po míru náboženském byly zabaveny, ještě 40 let; slezští protestanté dostali náboženskou svobodu, ale ne rakouští. Ale francouzský ministr kardinál Richelieu postaral se, aby protestanté proti katolíkům rovnováhu dostali. Vojsko francouzské vpadlo do Německa. Banner, švédský generál porazil r. 1636. císařské a saské vojsko. Rokování o mír v Kolině, kamž též papež nuntia Ginetti-ho s instrukcemi poslal, nemělo zdaru. Císař Ferdinand II. zemřel 15. února 1637.

Za císaře Ferdinanda III. (1637—1657) byl Banner až do Pomořanska zahnán; však r. 1638. zmohutněl opět, a vévoda

¹⁾ Srovn. Hist.-polit. Blätter sv. 3. str. 43; sv. 46 a 47. — Dle Witicha: Magdeburg, G. Adolph u. Tilly. Berl. 1874. u. s. w., který staré prameny kritice podrobil a nové přidal, nebyl Tilly, ale švédský velitel města Falkenberg původcem požáru Magdeburku.

výmarský Bernard stojící ve službách francozských dobyl pevného Breisachu. Banner vpadl r. 1639. do Čech, odkudž však byl císařovým bratrem Leopoldem Vilémem a Oktaviem Piccolominim, slavným válečníkem, vyhnán. Po smrti Bannerově (20. května 1641) ujal se velitelství nad vojskem švédským Linnard Torstenson, válečník smělý a podnikavý, který r. 1645. až k Vídni přitáhl. Francouzové a Švédové vítězili skoro stále nad císařskými. Švédský generál Königsmark, odděliv se od hlavního vojska, vpadl r. 1648. do Čech a zmocnil se zradou Arnošta Ottowaldského Malé Strany v Praze; ale Starého a Nového města, kterých slabá posádka, měšťanstvo a studentstvo chrabře a nadšeně hájily, nemohl dobyti. Za obležení Prahy přišla zpráva o učiněném míru.

Za vřavy válečné rokovalo se stále o mír. Již r. 1641. byly v Hamburku jakési preliminarie ujednány, kterých však císař nestvrdil. Potom smlouváno o mír 1645—1648 ve vestfalských městech, v Münsteru s Francouzi a Osnabrucku se Švédy, až konečně 24. října 1648 podepsán byl mír zvaný mírem vestfalským¹⁾.

Dle tohoto míru obdržela Francie svrchované právo nad Mety, Toulem a Verdunem, v jichž držení již od r. 1552. byla, k tomu ještě Elsasko, pokud rodu Habsburskému náleželo, Sundgau a Breisach; Švédsko obdrželo Přední Pomoří a část Zadního, ostrov Rujanu, dále Vismar, Bremen a Verden a pět millionů tolarů. Braniborsko dostalo za své ztráty v Pomoří biskupství halberstadtské, kaminské, mindenské a čekatelství na Magdeburk po smrti tehdejšího administrátora prince Augusta Saského. Vévoda meklenburský obdržel biskupství zvěřinské a ratzeburské; Hessenkasselsko dostalo bohaté opatství hersfeldské a 600.000 tolarů, které Kolín, Münster, Paderborn a Fulda zaplatiti musily; Brunšvicko dostalo kláštery Gröningen

¹⁾ Instrum. pacis Westphal. ed. Berninger. Monast. 1648; ed. Mayern Hannov. 1734 sq. 6 T. f.; k tomu doplňky 3 T. f. Gotting. 1747. — Urkunden der Friedensschlüsse zu Osnabrück u. Münster nach authent. Quellen. Zürich. 1848. — Adam Adami (vyslance z Corvey) Arcana Pacis Westph. Fref. 1698. ed. Meyern. Gott. 1737. — Gärtner: Westphäl. Friedenskanzley. Leipz. 1731—1738. 9 Th. — Putter: Geist des westphäl. Friedens. Götting. 1795. — Corpus jur. publ. acad. od Struve. Jena 1734. — Struwe: Ausführliche Historie der Religionsbeschwerden im deutschen Reiche. Leipzig 1722. 2 Th. — Hist.-pol. Blätter: „Der Westphäl. Friede.“ 1863. sv. 51. — Menzel: Neuere Gesch. der Deutschen sv. VIII. — Phillips: K. R. III. 462—477.

a Walkenried a střídavou posloupnost v biskupství osnabruckském. Pro proměnu duchovního majetku ve světská území užívalo se zde poprvé názvu „saekularisace.“ Bavorsko dostalo Horní Falci, Cham a důstojnost kurfirstskou sedmou; Dolní Falce a osmá důstojnost kurfirstská připadla Karlu Ludvíkovi, synu Fridricha V. Falckého, bývalého českého vzdorokrále; Sasko zvětšilo se čtyřmi okresy arcibiskupství magdeburského.

Co do náboženství měly smlouva passovská a mír augsburský svědomitě býti zachovány; lutheránům byli kalvini jako „reformovaní“ na roveň postaveni. Mezi katolíky a protestanty měla rovnost panovati; pročež při všech říšských soudech a deputacích měl počet přísedících býti jednotejný z obou stran; kdyby na říšských sněmech katolíci a protestanté sjednotiti se nemohli, bylo dovoleno: *jus eundi in partes* (rozcházení se v strany) a rozdělení na dvě tělesa (*corpus Catholicorum et Evangelicorum*).

Stavové říši přímo podrobení dostali právo reformační (*jus reformandi*); zeměpáni mohli pro svou zeměpanskou svrchovanost svým poddaným náboženství předpisovati a vyzna-vačům jiného náboženství občanská práva a trpení odnímati. Toto právo nebylo městským magistrátům propůjčeno. Obmezení onoho zeměpanského práva reformačního stalo se tím, že rok 1624. byl za normální prohlášen; kdo z katolíků neb protestantů tohoto roku veřejné nebo soukromé služby Boží měli, podrželi je; ostatním bylo se vystěhovati nebo náboženství zeměpánovo přijati. Pro církevní statky, kostely a školy platil 1. den měsíce ledna 1624 za normální den; co kdo onoho dne držel, také podržel. Ale pro své dědičné země nedal si císař nic předpisovati; jenom slezští protestanté dostali výhody, kterých katolíci v protestantských zemích neměli.

Duchovní zástava (*reservatum ecclesiasticum*) augsburského míru byla znova potvrzena a též na protestanty vzhledem na biskupství a kláštery, které drželi, rozšířena.

Poněvadž vestfalský mír mnoho článků na úkor církve obsahoval a církvi veliké škody v Německu působil, ohrazoval se 26. října 1648¹⁾ papežský nuntius Fabio Chigi, který v Münsteru prostředníka mezi císařem a Francií dělal, proti všemu,

¹⁾ Toto ohrazení jest ap. Gärtner: Corp. jur. eccl. Salzb. 1799. II. p. 380; Klüber, Übersicht der diplom. Verhandlungen des Wiener Congresses str. 485. 486; Roscovány Mon. I. p. 198—200 a 201.

v čem práva církve porušena byla, a vzal si benátského vyslance za svědka, že častěji vyjednávání se vzdaloval a listin nepodepsal. Papež Innocenc X. potvrdil ohrazení svého nuntia bullou z 26. listopadu 1648 „Zelo domus Dei“¹⁾ a hájil tím alespoň práv církve, nechtěje ovšem tím války rozněcovati. Papežské ohrazení předvídali knížata a upírali již napřed každému ohrazení veškerou platnost. Proto zakázal císař papežskou bullu ve svých státech prohlásiti, a potrestal ve Vídni knihkupce, který ji dal vytisknouti, peněžitou pokutou.

Vestfalský mír byl mírem rysvick-ským r. 1697. pozměněn; článkem 4. tohoto míru mohly 1922 osady za vlády Ludvíka XIV. jím propůjčené exercitium religionis publicum (veřejné vykonávání náboženství) podržeti²⁾.

Mírem vestfalským, který poslední stín císařského panství v Německu zničil, dosáhli protestanté úplné rovnoprávnosti náboženské a politické v Německu a schválení svého lupu, který na katolickém církevním majetku spáchali.

Za císaře Leopolda I. (1658—1705), syna a nástupce Ferdinanda III., přijal saský kurfirst August Silný, byv za krále polského jako August II. (1696—1733) zvolen, katolické náboženství, od kteréhož času dvůr saský, nynější královský, jest katolickým, ale země zůstala protestantskou. Po smrti falckského kurfirsta Karla, syna jmenovaného Karla Ludvíka, r. 1685. připadla Falce a hodnost kurfirstská Filipu Vilému, falckrabímu zweibrücken-neuenburskému, katolíku. Poněvadž protestanté tím ve sboru kurfirstův o jeden hlas méně měli, zřídil císař deváté kurfirstství hannoverské.

§ 464. Protestantství v Itálii a Španělsku³⁾.

Pokusy zavésti protestantství v Itálii a Španělsku se nezdařily, poněvadž inkvisice bedlivý pozor na novotáře měla, úřady proti nim zakročovaly, a lid žádné přízně k bludům nejevil. Jednotliví stoupenci Lutherovi a Kalvinovi nemohli za

¹⁾ Bull. Rom. ed. Luxemb. V. 466. ed. Taur. XV. 603; Roscovány I. c. p. 200—203. n. 202. — Srv. Döllinger: Kirche u. Kirchen str. 49. sqq.

²⁾ Instrum. pac. Ryswic. art. IV. ap. Schmauss: Corp. jur. publ. p. 1104. — Pütter: Historische Entwicklung der heutigen Staatsverfassung des deutschen Reichs. II. str. 300. — Phillips K. R. III. 479.

³⁾ Srv. Hergenröther K. G. II. 374 sqq.

těchto okolností žádných úspěchů se dopracovati. Ve Španělsku byly spisy Erasmovy velmi rozšířeny, kterýmiž mnozí Španělé ku protestantství přivedeni byli, jako na př. Jan Diaz, František Euzinas (Dryander), který protestantský španělský překlad Písem sv. zhotovil, a jiní.

V Itálii rozšiřoval nové učení Jan Valdez, tajemník místokrále neapolského. Zvláštní přítelkyní novotářů byla vévodkyně Ferrarská († 1575 ve Francii). Z italských odpadlíků od víry jsou nejznamenitější: bývalý papežský nuntius Petr Pavel Vergerius, biskup z Koparu (Capo d' Istria), jenž od roku 1541. byl z bludu podezřelým, 1549 do Švýcar a 1553 do Württemberku uprchl, a naposled v Tubinkách professorem se stal, kde 1565 zemřel; františkán, potom kapucín Bernardin Ochino, který v Genevě se oženil, a potom professorem v Oxfordě se stal; Petr Martyr Vermigli, který roku r. 1500. ve Florencii se narodil, do řádu augustiniánského vstoupil, roku 1542. do Curichu utekl a od víry odpadl, a potom professorem v Strasburku, později v Oxfordě a konečně v Curichu, kde 1562 zemřel, se stal; Marek Antonius de Dominis, arcibiskup splitský v Dalmacii (od roku 1602.), který roku 1616. do Londýna se odebral, anglikánské vyznání víry učinil a svými spisy, jmenovitě knihou „De republica christiana,“ veliké slávy u protestantů nabyt; jeho přítel Pavel Sarpi z řádu servitského, který však, aby proti papeži lépe bojovati mohl, katolíkem zůstal; a Jan Diodati, rodem z Lukky, kazatel a professor v Genevě, který nejlepší italský protestantský překlad Písma sv. podal († 1649). Všichni, kteří nový blud přijali, museli obyčejně z Italie utéci, a postoupili později po bludu Socinianů.

Italským bludařem byl Giordano Bruno z Noly, narodil se roku 1550., vstoupil do řádu dominikánského, opustil jej roku 1580., odebral se do Janova a Genevy, učil roku 1582. v Paříži, odešel potom do Anglie, kde ho královna Alžběta vydržovala. Později odebral se do Německa a Benátek; konečně byl roku 1598. do Říma přiveden a na žádost Španělska v únoru 1600. jako kacíř upálen. Bojoval nejprve proti jednotlivým katolickým článkům víry a aristotelské filosofii, brzo však tupil veškeré pozitivní náboženství a hájil pantheismu. Nenáviděl vzdorovitě Boha a odmítl ještě před smrtí od sebe krucifix. Jeho spisy, které v rozličných zemích byly tištěny,

rozsily símě nenávisti k náboženství, rozpustilosti a pantheistického názoru světa, a svedly mnohé učence¹⁾).

§ 465. Příčiny rychlého rozšíření protestantství.

Protestantství rozšířilo se rychle, poněvadž 1. stalo se pláštěm sobeckých záměrů knížat německých proti císařství, aby jím svou zeměpanskou moc rozšířili a utvrdili, a takřka úplné nezávislosti na císaři dosáhli. Protestantská knížata mluvila sice o „svědomí a o věci Boží,“ ale nešlo jim o náboženství, než o svobodu naproti císaři. Kdyby císař Karel V. byl se stal protestantem, byla by se protestantská knížata do lůna církve vrátila, aby na základě katolické víry naproti protestantskému císaři nezávislosti nabyla²⁾. Knížata uvedli nové učení násilím do svých zemí, a poněvadž lid víry změnit nechtěl, ponechali zprvu katolického zevnějšku služeb Božích, aby lid oklamali. 2. Luther prohlásil církevní statky za ohavnost; knížata a šlechta spěchali zbavit církev této ohavnosti, a aby jich vydati nemusili, stali se „pro svědomí“ protestanty. 3. Knížata a šlechta užívali všudy násilí, aby blud do života uvedli a lidu jej vštíplili. 4. Co na váhu padá a v německých knihách se pomíjí, jest ona důležitá okolnost, že protestantství hlavně v Německu krajiny poněmčené zachvátilo; Polabané byli násilím ke Kristu obráćeni; Němcům šlo o jejich porobu a nikoliv o kříž; křesťanství Polabanů bylo vnější, nekotvilo hluboko v srdci a přesvědčení, lpělo více na skořápce nežli jádru: a tu přijali snadno blud majíce tytéž kostely a zprva též vnějšek katolických služeb Božích. V zemích německých cestou apoštolskou obracených protestantství mnoho nesvedlo. Ve Švédsku zavedl král Gustav Wasa, a v Dánsku králové Kristian II., Fridrich II. a Kristian III. násilím lutheránství, a tu zabavení církevních statků konalo jako všudy divy.

¹⁾ Opere di Giordano Bruno ed. Ad. Wagner. Lips. 1829. 2 T. — Jord. Bruni Nolani scripta, quae latine confecit, omnia coll. A. Fr. Gfrörer. Stuttg. 1834. fasc. 1–5. (Názor Brunův podává jeho spis: De Monade, numero et figura. Frřrd. 1591, 1614). — Giord. Bruno par M. Christian Bartholomès. Par. 1847. 2 voll. — Clemens: Giord. Bruno, Bonn 1847. — Hist.-pol. Blätter. sv. 20. str. 13, sv. 12. str. 505.

²⁾ Srv. Studie über K. Karl V. v Hist.-pol. Blätter. 1867. sv. 20. str. 223, 224, kde jest zpráva benátského vyslance Marina Giustiniana o této věci důkladně rozebrána.

K těmto hlavním politickým příčinám řadí se ostatní jako podružné: 5. zlořády v církvi a nářky na ně; 6. protestanté rozhlašovali katolíky za modláře; tak pravilo vyznání víry francouzských kalvinů: „Z římské církve jest přísná božská pravda vypuzena, svátosti jsou v ní zkaženy, porušeny a nepravdy, a v ní panují všechny způsoby pověry a modloslužby.“ 7. Lichá reformace lichotila lidu, neukládala žádného násilí tělu a žádostem jeho, odstranila posty a všechny dobré skutky, prohlásila každého za kněze, dala každému volnost bádati v Písmě a z něho si svou víru vytvořiti, a postavila tak osobní názory na místo církevní autority. 8. Zrušení bezženství duchovních a řeholních slibů lákalo četné k odpadu. 9. Knih-tiskařství rozšířilo rychle názory novotářův a činilo je každému přístupnými.

Když katoličtí panovníci proti prvním vyznavačům Luthe-rovým a Zwingliovým zakročovali a též smrti je trestali: nečinili nic jiného, nežli prováděli platné zákony na ochranu víry dané, která s ústavou zemskou a veškerým státním životem srostla. Zpoura proti katolické víře byla zpourou proti státnímu řádu, byla revolucí. Protestantská knížata v Německu postoupivše po bludě byli revolucionáři, kteří potom katolíky, řádné a loyální občany držící se platných říšských zákonů, pronásledovali. Když králové blud zaváděli, páchali revoluci s hůry a dopouštěli se státního převratu.

F. Vnitřní vývoj protestantství.

§ 466. Ráz protestantství, duchovenstvo, jeho poměry, a církevní právní soustavy.

Luther, Zwingli a Kalvin prohlásili Písmo sv. za jediné pravidlo víry a setrvali při této zásadě, ačkoli v životě nedostatečnou se ukázala. Zavrhli auktoritu a podstatu viditelné církve, která přece léta před sepsáním Pisma svatého stávala a pravidlem víry byla. Ráz protestantství jest tedy zavržení církevní auktority, na jejíž místo vstoupilo Písmo sv., z něhož každý dle vnitřního osvětlení Duchem sv. učení Boží čerpá. Účinek této zásady jevil se záhy. Vystupovali noví a noví učitelé, kteří tímž právem jako Luther, Zwingli a Kalvin své domněnky za zjevení Boží, v Písmě sv. obsažené, vydávali.

Nejistotě a proměnlivosti, která i v základních člancích zavládla¹⁾, chtěli odpomoci symbolické knihy²⁾, které však, jsouce dílem lidským, nemohly na vždycky a u všech svou vážnost podržeti.

Luther zavrhl svátost svěcení kněžstva a učil všeobecnému kněžství. Protestantský duchovní nelišil se v podstatě od obyčejného věřícího, a jeho ustanovení nebylo ničím jiným nežli ustanovením obecného neb zeměpanského úředníka, jehož úkolem jest ve jménu obce neb zeměpána jisté náboženské úkony vykonávat; za tou příčinou přišlo duchovenstvo ve velikou závislost na věřících. Dle úmyslu Lutherova mělo býti od obce voleno, ale patronátní právo zůstalo též u lutheránů v platnosti; kde je vykonával biskup, přešlo na protestantské konsistoře, které od r. 1543. ze světských a duchovních členů se skládaly, a zeměpanským úřadem byly, jenž o manželských sporech a církevní klatbě rozhodoval a veškerou pravomocnost nad duchovními měl. Patronové obsazovali fary zhusta neučenými lidmi, svými písaři, jezdci a posluhy, aby jim nic z farního jmění dáti nemusili. Mezi takovým duchovenstvem zavládla veliká nekázeň a nesvědomitost, na kterou superintendenti stále nařikali. Kazatelna byla pro kazatele vyvoleným místem, kde lidu, místo aby jej poučovali, své theologické spory vykládali a nadávali. Tištěné sbírky kazatelské ze 16. stol. jsou v tomto ohledu kulturně dějepisné. Jedním z největších nadavačů byl Flacius Illyricus († 1585), a jeho četní protivníci skoro ho dostihli³⁾. Rozdíly mezi duchovenstvem pomínuly, a práva biskupů přešla na faráře⁴⁾; i slovo biskup bylo

¹⁾ Bossuet: Příběhové o změnách církví protest.

²⁾ Libri symbolici Evangelicor. (Confessio Augustana, Apologia confess. August.; Articuli Smalcaldici, Catechismi Lutheri, Formula Concordiae) ed. Hase. Lips. 1837. — Corpus libror. symbol., qui in eccl. Reformatorum auctoritatem public. obtinuerunt. ed. Augusti. Elberf. 1827. Collectio confessionum in eccl. reformatis publicatar. ed. Niemeyer. Lips. 1840. (Confessiones helveticae tres s. doplňkem genevského katechismu; Confessio tetrapolitana, totiž měst Strassburku, Lindavy, Kostnice a Memming; Confessio Gallica; Confessio Scotica; Confessio Anglica sive XXXIX. Articuli, Confessiones Belgicae; Canones Dordraceni XVII.; Heidelberský čili falcký katechismus; Confessio Bohemica; Confessio Hungarica; Confessiones Poloniae a Confessiones Marchiae pro Braniborsko).

³⁾ Srv. Aus dem 16. Jahrhundert, kulturgeschichtliche Skizzen. Od protestanta Roberta Calinicha. Hamb. 1876. — Hist.-pol. Blätter. 1876. sv. 78. str. 665 sqq.

⁴⁾ Articuli Smalc. praví: Constat jurisdictionem illam communem ex-

odstraněno a nahrazeno výrazem: superintendent (superintendent.) Jenom v Anglii podrželo se biskupství jako ustanovení Boží, ačkoliv postoupnost jeho jest náramě pochybna.

Biskupskou církevní moc uchvátili knížata a stali se biskupy čili Duchovními hlavami svých poddaných; v protestantských církvích vyvinul se caesaropapismus, horší nežli byl byzantský, a theologové hájili ho. Na konventě naumburském roku 1554 dokazovali theologové mŕjice v čele Melanchthona zavislost církve na knížatech z Písma, a sice žalmu 27, 7.: Attolite portas, principes, vestras etc. a Isaiáše 40, 23.: Et erunt reges nutritii tui etc., kteráž místa dle vulgaty uváděli, poněvadž hebrejský text jiný smysl dává¹⁾. S theology srovnávají se symbolické knihy, lutheránské i reformované, připisující zeměpánům nejvyšší moc ve věcech náboženských²⁾.

Chtějící panující caesaropapismus obhájití, vymyslili theologové zvláštní soustavy. Biskupská soustava, kterou vědecky Stephani dokazoval, pravila, že mírem augsburským r. 1555. moc biskupů v protestantských zemích na zeměpány přešla. Poněvadž však biskupská moc za usurpaci se prohlašovala, nemohla uvedená soustava dlouho se udržeti a vznikla nová, teritoriální (cujus regio, illius et religio), kterou později Thomasius a Böhmer hájili. Dle ní jest církevní moc nutnou, aby vnější pořádek zachován byl; pročez zeměpán jest sám sebou hlavou náboženství ve své zemi. Hugenotti, angličtí presbytariáni a v Německu Pfaff († 1760) vyvinuli soustavu sborovou (kollegiátní), dle níž církevní moc náleží obci (sboru, collegium), kterou však o ni oloupili biskupové; ale v 16. stol. přešla zase na obce, kteréž ji na zeměpány přenesly, a na nich jí nazpět žádati mohou. Ostatně knížata, jak dějiny učí, uchvátili církevní moc, vykonávali ji a přenechali učencům planých hádek o tom, kterak k ní přišli. Caesaropapismus stal se rázem církevní protestantské ústavy, k němuž anglikáni upřímně se přiznali, nazývajíce církev svou „zákonem upravenou“ (čili etablovanou).

communicandi reos manifestorum criminum pertinere ad omnes pastores. Hanc tyrannie ad se solos (episcopos) transtulerunt et ad quaestum contulerunt. ap. Hase, lib. symb. p. 354.

¹⁾ Srv. Camerarii Vita Melanchth. ed. Strobel. p. 319.

²⁾ Apol. conf. August. art. 9. ap. Hase, lib. symb. p. 232; Confess. Helv. c. 30, Angl. c. 37, Scott. c. 24, Belg. c. 36, Marchica (proem.) ap. Augusti l. c. p. 105, 141. 166, 195, 369.

§ 467. Služby Boží a kázání.

Středem protestantských služeb Božích stalo se místo oběti mše sv. kázání, k němuž modlitby a písně se pojily. Aby lid více služeb Božích se účastnil, zavedla se řeč lidu do nich. Luther poznával sám, že jeho agenda z r. 1526. nepostačuje, a prohlásil, že ji křesťanské svobodě žádných okovů ukládati nechce ¹⁾).

Luther nepřál zprvu církevnímu umění, však obrazoborstvím Karlstadtovým poznal svou kluzkou cestu a vážil si Albrechta Dürera a Lukáše Kranacha, kteří však na úzký výtvarný obor byli obmezeni; jmenovitě neměla se vyobrazovati „Bolestná Panna Maria“ (Mater dolorosa). Za to liboval si Luther ve zpěvu a hudbě ²⁾ a zpracoval sám dílem latinské a německé hymny katolické starobylosti a středověku, dílem zpěvy českých bratří. Sám není původcem ani jednoho nápěvu čili melodie. Melodie Walterovy, Selneccerovy a Burkovy nejsou větším dílem původní, než z upomínek katolických chorálů složeny.

Ku posvátným úkonům lutheránů náležel exorcismus, který naproti „bludařským reformovaným“ podrželi. Když jej Crell, kancléř saského kurfirsta Kristiana I., odstraniti chtěl, vyvolali lutheránští duchovní v Žiči a v Drážďanech zpouř. Crell byl do žaláře uvržen a v Drážďanech stat.

„Křesťanská svoboda“ osvědčila se špatně v životě. „Četní kazatelé chovali se špatně, vedli zlý a pohoršlivý život, oddávali se opilství, hrám a lichvě, rvali se a mlátili s lidmi při pitkách ³⁾. Jací byli kazatelé, takovým byl namnoze lid. „Veliké rozpustilosti a daremnosti páchaly se často mezi službami Božími. Všudy vedly se stesky na rušení kázání a zlé nakládání s kazateli. Mnozí odmlouvali kazateli; mnozí utvořili kruh v kostele a hovořili mezi kázáním jako v hospodě. Sedláci přinášeli si žbány piva s sebou a připíjeli si. Pastoři, kteří to trpěti nechtěli, nebo nekřesťanský život mnohých osob s kazatelnou kárali, musili toho na cestě z kostela pykati, byvše za to bití“ ⁴⁾. Za takové nevázanosti bylo sáhnouti zase k nená-

¹⁾ Luthers Werke ed. Walch. X. 266.

²⁾ l. c. str. 1723.

³⁾ Úřední zpráva z Hessenska v rozpravě „Aus dem protest. Kirchenleben im 16. Jahrh.“ Hist.-pol. Blätter 1876. sv. 78. str. 666.

⁴⁾ l. c.

viděné církevní kázni: dávaly se důtky, ukládaly peněžité pokuty, vylučovalo od kmotrovství a stolu Páně, odepíral církevní pohřeb, a vydávala klatba. Církevní tresty podporovalo světské rámě se svým žalářem, vyhnanstvím a trestem smrti. Přísnější kážeň nežli lutheráné měli kalvini, kde presbyterie a synody o ni horlily a pečovaly; klatba vydávala se s velikým proklínáním, jmenovitě v Skotsku a Francii. V Brunšviku svrhl Henning Brabant aristokracii a založil vládu lidu; za to dali ho lutheránští kazatelé do klatby, štváli proti němu lůzu a rozšiřovali bajku, že krkavec (čert) ho na ulici pronásledoval. Byl uvržen do žaláře a mučen; srdce vytrhli mu z těla a tloukli jím v jeho ústa († 17. září 1604¹⁾.

Spory v lutheránských a reformanských církvích²⁾.

§ 468. a) Spory mezi lutherány.

V panujícím rodě saském bylo mezi starší a mladší větví veliké nepřátelství, poněvadž kurfirstství z oné na tuto r. 1547. přeneseno bylo, a mělo též značný vliv na theologické spory mezi lutherány. Synové sesazeného kurfirsta Jana Fridricha podrželi Výmar, Gothu, Eisenach, Altenburg a Koburg a stali se příkrými lutherány, kdežto v zemích kurfirstských panoval mírnější směr Melanchthonův, jenž po smrti Lutherově hlavou německých lutheránů se stal, ale vážnosti Lutherově se netěšil. Onino založili roku 1558. v Jeně universitu, která by přesného lutheránství hájila. Jmenovitě nejstarší syn sesazeného kurfirsta Jan Fridrich, vojvoda v Gothě, účastnil se horlivě theologických sporů.

1. *Antinomistický spor.* V poučení visitatorů napomínal Melanchthon kazatele, aby v kázáních o pokání zákona použi-

¹⁾ Strombeck: Henning Brabant, Bürgerhauptmann der Stadt Braunschweig u. seine Zeitgenossen. Braunsch. 1829. — Hist.-pol. Blätter sv. 7. str. 319.

²⁾ Walch: Einl. in die Rel.-Streitigkeiten der luth. Kirche. Jena 1733. Planck: Gesch. der prot.-theol. Lit. bis zur Konkord.-Formel. Nürnberg. 1848. — Heppe: Gesch. des deutsch. Protestant. 1551.-1581. Leipzig. 1852. 4 sv. — Dorner: Gesch. d. protest. Theologie. München. 1867. — Frank: Gesch. d. prot. Dogma. Leipzig. 1862. — Döllinger: Die Reformation etc. sv. 3. — Jannsen sv. IV.

vali, čímž jakási hrůza před Bohem se vzbudí, bez níž pravé pokání není možné. Tento názor Melanchthonův popíral r. 1527. Jan Agricola, rodem z Eisleb (nar. 1490), kazatel ve svém rodišti, a učil ve svém katechismu, že pravé pokání jenom z evangelia přichází. Luther měl tenkrát tento spor za pouhé slovíčkářství; Agricola působil dále v Eislebách, stal se potom roku 1536. professorem ve Wittenberku, bydlil se svou rodinou v domě Lutherově, ale přišel již roku 1537. s ním do tuhého sporu o závaznosti zákona, uče, že zákon pro křesťany závaznosti pozbyl, a evangelium jediným pravidlem jejich života jest; pročez pokání nebudiž z desatera přikázání neb zákona Mojžíšova hlášáno, než jenom z utrpení a smrti syna Božího dle evangelia. Mezi Lutherem a Agricolou rozpředl se tuhý spor; Luther složil proti jeho „zákonobuřičství“ šest rozprav (1538—40), v nichž tvrdí, že zákon vědomí viny v člověku odkrývá, a spolu tam ukazuje, že hrůza před zákonem jest nutná, aby božské a lidské zákony se zachovávaly¹). Agricola podrobil se Lutherovi, opustil roku 1538. Wittenberk a odešel do Berlína, kde jej kurfirst braniborský Jáchym II. dvorním kazatelem a později generálním superintendentem své země učinil († 1566).

2. *Spor o dobré skutky.* Z odporu proti katolické církvi zavrhl Luther dobré skutky; ale Melanththon poznal brzo tuto přemrštěnost a kladl v augsburské konfessi a ještě více v přepracování svého spisu „Loci com.“ (1535) velikou váhu na nutnost dobrých skutků ke spasení, začez ho mnozí za zakukleného katolíka a papežence pokládali. Toto učení přešlo i v lipský Interim, o němž též Jiří Major, jako profesor ve Wittenberku pracoval, jenž později roku 1552. superintendentem mansfeldského hrabství učiněn byl. Proti Majorovi²) povstal již roku 1551. starý Amsdorf, který v Magdeburce se zdržoval, a vyčítal mu, že učení Lutherovo porušuje. Major odpověděl jemu, že „dobří skutkové ke spasení nutni jsou, a že nikdo zlými skutky, a nikdo bez dobrých skutků spasen nebude“, a dokazoval spolu, že toto učení s učením, že víra sama ospravedlňuje, úplně se srovnává. Však Amsdorf, Flacius a Gabus vzbudili proti němu bouři a vyzývali jiné theology jakož i města

¹) Walch: Luthers Werke sv. XX. str. 2014. — Melanchth. epp. T. I. p. 915. — Elwert de antinomia Agricolae. Tur. 1837. — Nitsch: Über Gesetz u. Evangel. (Deutsche Zeitschr. 1851. Nr. 10).

²) Část jeho děl vyšla pod názvem: Opp. D. G. Maioris Viteb. 1569.

Hamburk, Lubeck, Luneburk a Magdeburk, aby tohoto nového bludaře zavrhli. Major musil z Mansfeldska prchnouti a nenášel žádného milosrdenství, ačkoliv úplně se podrobil. Když Justus Menius, superintendent v Gothě, pronásledovaného se ujal a jej hájil, obrátil se Amsdorf se svými přátely proti němu. Justus Menius byl roku 1556. suspendován, do Eisenachu povolán a před kommissi theologů postaven, kteráž jej k odvolání přinutila. Zemřel 1558. Amsdorf vydal konečně roku 1559. knihu pod názvem: Dobré skutky jsou k spasení škodlivé. Náboženská rozmluva v Altenburku, která však pouze písemně mezi theology saského kurfirsta a vévody Jana Viléma roku 1568. se vedla, byla marnou¹⁾. Major zemřel roku 1574. v Gothě u veliké chudobě.

3. *Sinergismus*. Luther učil, že Bůh sám všechno v člověku působí. Toto učení zmírnil Melanchthon již trochu v augsburské konfessi a mnohem více v novém přepracování svých „Loci com.“ roku 1535. a jmenovitě 1543., kde stanovil, že při obrácení člověka tři činitelé působí: slovo Boží, Duch sv. a vůle člověka. Toto spolupůsobení člověka (*συνεργισμός*) přešlo do lipského Interimu. Jan Pfeffinger, od roku 1549. professor v Lipsku, tvrdil roku 1550. v jedné disputaci, že vůle člověka při obrácení spolupůsobiti musí, a vydal o tom roku 1555. zvláštní spis, čímž veliké pohoršení mezi přísnými lutherány vyvoláno bylo. Amsdorf a Flacius psali proti Pfeffingerovi a „celé přeucené a bezbožné rotě v Lipsku.“ Amsdorf složil dvě disputace, v nichž dle Lutheru učil, že vůle člověka ke všemu dobrému jest neschopna a jeho obrácení úkolem božské milosti proti odporné vůli. Ale i v samé Jeně povstal Viktorin Strigel, dřívější rozhodný odpůrce melanchthonovců, jako obhájce synergismu. Rozmluva mezi ním a Flaciem, konaná na rozkaz a v přítomnosti vojvody Jana Fridricha v Gothě, byla marnou a roztrpčila ještě více mysl. Na radu Flaciovu, aby vévoda Jan Fridrich se svými bratřími knihu vydali, která by všechny bludy zavrhovala a všechny duchovní vzemi vázala, dal vévoda takovou zhotoviti, a když ji Flacius prohlédl, schválil ji potom 28. listopadu 1558. Tato kniha zvaná „konfutace“²⁾ byla všem superintendentům za normu víry ro-

¹⁾ Acta colloquii Altenb. Lips. 1570. — Löber: Ad histor. coll. Altenb. animadversiones. Altenb. 1776.

²⁾ Johannes Friedrichs in Gottes Wort, prophetischer u. apostolischer Schrift gegründete Confutationes etc. Jena 1559.

zeslána, a kazatelé musili ji lidu s kazatelny předčítati ¹⁾. Poněvadž Viktorin Strigel, professor v Jeně, a Ondřej Hugel, superintendent tamže, knize se protívili, byli v noci vojskem přepadeni a na pevnost Grimenstein vsazeni. Na přímluvu některých knížat obdrželi sice zase svobodu, ale musili v Jeně pokojně žít, až by ze žalob se očistili (1559). Flacius provedl to, že s dovolením vévodského dvora mezi nim a Strigelem r. 1560 ve Výmaru veřejná disputace o svobodné vůli a dědičném hříchu se odbývala. Strigel hájil se s velikým ostrovtipem a přinutil Flacia k výroku, „že dědičný hřích vlastní podstatou člověka jest.“ Posud přál vévoda Flaciovi a jeho přátelům, kteří synergisty krutě pronásledovali, a klatby na ně metali, ale na radu svého kancléře mladšího Brücka změnil své chování k nim, sestavil po jeho radě konsistoř z právníkův a úředníků, podrobil ji i theology university a sesadil jenenského superintendenta. Poněvadž Flaciané novému zařízení se protívili, byli sesazeni a ze země vypuzeni. Flacius zachoval svůj život před studenty, kteří na byt jeho útokem hnáti začali, rychlým útekem z Jeny (1561). Synergisté zvítězili v Jeně, jako v Lipsku a Wittenberku. Ale Strigel bez ohledu na své vítězství přijal povolání do Lipska, kde Pfeffinger jako superintendent ho chránil, až roku 1567. pro své kalvinské učení město opustiti musil. Když země vévody Jana Fridricha II. po dobytí Gothy a jeho zajetí za příčinou Grumbašských sporův jeho bratru vévodovi Janu Vilému připadly, byli zase synergisté propuštěni a jejich místa obdrželi opět odpůrcové. Aby tyto spory vévodsko-saských theologů s kurfirstskými konec jednou vzaly, způsobili kurfirst August a vévoda Jan Vilém r. 1568. náboženskou rozmluvu v Altenburku, která čtyři měsíce trvala, ale marnou zůstala. Věc přísných lutheránů zastával Wigand, Melanchthonovců čili synergistů Pavel Eber, professor ve Wittenberku († 1569). Když r. 1573. kurfirst August po smrti vévody Jana Viléma v saských vévodstvích poručníkem učiněn byl, byli Flaciané v Jeně panující pronásledováni. Wigand, Hesshusius a jiní, v celku 9 superintendentův a 102 faráři sesazeni. Flacius zemřel r. 1575. ve Frankfurtě u veliké bídě ²⁾.

¹⁾ Janssen IV. 34—36.

²⁾ Ritter: Flacius Leben u. Tod. Frankf. u. Leipz. (1723.) 1725. — Twesten: Flacius Illyr. Berl. 1844. — Schmid: Flac. Erbs. Streit. v Zeitschr.

4. *Adiaforské spory* vznikly z augsburského a lipského Interimu. Proti augsburskému Interimu císaře Karla V. z 15. května 1548, který katolíky a protestanty v náboženství v jedno pojmouti chtěl, ohrazovali se mnozí protestantští knížata a četná města, jmenovitě Magdeburk. Nový kurfirst saský Mořic předložil císařův Interim svým theologům, v jejichž čele stál Filip Melanchthon, aby mu své dobrozdání podali. Melanchthon činil rozdíl mezi „podstatnými“ a „nepodstatnými“ články; v těchto (adiaphora, res mediae, indifferentes) lze prý pro veřejné dobro císaři ustoupiti; avšak sem počítaly se nejen obřady a posvátné náčiní, jako voskovice, mešní roucha, latinské písně, ale též svátosti břimování a poslední pomazání, mše sv., kterouž jest po starém způsobu sloužiti, však s německými písněmi, a biskupská pravomocnost. Toto dobrozdání potvrdil stavovský sněm kurfirstský v prosinci roku 1548. v Lipsku, odkudž slulo lipským Interimem. Proti němu povstal Matěj Flacius, professor wittenberský. Opustiv ze zlosti nad ním Wittenberk, přešel do Magdeburka, který císaři i papeži vzdoroval, bojoval odtud proti Interimu a wittenberským theologům, kteří prý ku papeženství se navracují, a dokazoval proti nim, že ony věci nejsou lhostejny či adiaforní, ale podstatny, a pak že ani v nepodstatných věcech nesmí se papežencům povolovati. Darma prostředkovali mezi bojujícími antiinterimisty (Flaciany) a interimisty (Filipisty) knížata a města. Boj trval skoro 30 let; teprve konkordijní formule z roku 1577. odstranila adiaforské spory, stanovíc, že každá církev má právo měniti méně podstatné věci, jak to pro zachování řádu za dobré uznává.

5. *Tajné kalvinství* (cryptocalvinismus). Melanchthon, skladatel augsburské konfesse, klonil se v učení o Večeři Páně k zwinglianům a změnil r. 1540. článek desátý o ní v jejich prospěch. Toto dostalo se brzo do veřejnosti, jmenovitě po lipském Interimu; vznikly dvě strany, lutheráné a filipisté, kteří proti sobě brojili. V Bremách přišel kazatel při dómu Albrecht Hardenberg v podezření, že v učení o Svátosti oltářní jest tajným kalvinem, poněvadž učení o všudypřítomnosti (ubiquitas) Těla Kristova podepsati nechtěl. Proti němu povstali

für hist. Theol. 1849. sešit 1. — Frank: de Matth. Flac. in lib. sacros meritis. Jen. 1859. — Perger: Matth. Flac. Illyr. und seine Zeit. Erlang. 1859. — Otto: De Victorino Strigelio, liberioris mentis in eccl. Luther. vindice. Jen. 1843.

jeho kollegové Musaeus, Hesshusius a Timann, vypudili ho r. 1561. z jeho místa, a celý dolnosaský kraj byl proti němu pobouřen. Aby ustavičné hádky svých theologů zamezili, vyjednávali protestantští knížata mezi sebou o sjezd, na němž by augsburská konfesse s náležitou předmluvou znovu ode všech protestantských stavů podepsána byla. Sjezd byl rozepsán do Naumburku; tu však prohlásil falcký kurfirst Fridrich kloně se ke kalvinství, že německého exempláře augsburské konfesse nepodpíše; poněvadž tam článek desátý o Večeři Páně náramně po papežsku zní, ale latinský ¹⁾. Bylo mu to povoleno, poněvadž by hornoněmecká knížata nebyla přišla. Sjezd začal se 21. ledna 1561. Přítomni byli kurfirstové: Fridrich Falcký a August Saský, vévodové Jan Fridrich saský, Krištof würtemberský a Oldřich mecklenburský, lantkrabě Filip hessenský a markrabě Jan kostřínský; jiní knížata poslali posly a též mnoho hrabat a pánů se dostavilo. Vyšetřovali nejprve, které vydání augsburské konfesse jest pravé, a měli o tom mezi sebou veliké spory. Jenští theologové podali žádost, aby k vykořenění veškerého koukolu synoda byla svolána, a hrozili knížatům hněvem Božím, který prý se již hromobitím o vánocích a hruškami s tureckými hlavami ukazuje; však podání nedošlo povšimnutí. Konečně usnesli se knížata, aby vydání augsburské konfesse z roku 1531. tištěné ve Wittenberku bylo za autentické přijato a za pravidlo víry prohlášeno s předmluvou, kterou kurfirstové saský a falcký složí. Když ji složili, a v ní též změněné vydání augsburské konfesse z roku 1540. uznali, zamítli ji vojvodové Jan Fridrich saský a Oldřich mecklenburský, poněvadž mohla býti pláštikem kalvinů, a žádali výslovné zavržení sakramentářů. Nerozloučiv se s knížaty, odcestoval vévoda Jan Fridrich 3. února náhle z Naumburku, a ostatní podepsali. Sjezd nevyřídil vlastně nic; spory trvaly dále ²⁾. Kurfirst falcký Fridrich zavedl ve své zemi kalvinství, způsobil obrazoborství, zavedl lámání chleba a dal roku 1563. professory Zachariášem Ursinem a Kašparem Olevianem heidelberský katechismus složití, který v 80. otázce mši sv. za „modlářství“ prohlašoval.

¹⁾ Článek 10. o Večeři Páně zněl po německu: „Dass wahrer Leib und Blut wahrhaftiglich unter Gestalt Brods und Weins im Abendmahl gegenwärtig sei,“ po latinsky: De Coena Domini docent, quod Corpus et Sanguis Christi vere adsint et distribuantur vescentibus in Coena Domini.

²⁾ Janssen IV. 130 sqq. Religiöse Streitfragen auf dem Naumburger Fürstentag.

Kalvinství vnikalo i v saské kurfirstství; kurfirst August zpozořoval roku 1574. k své veliké bolesti, že mnozí vážní professoři a faráři jsou kalvinstvím nakaženi, a dal podezřelé do Pleissenburku vsaditi. Někteří obdrželi brzo svobodu, podepsavše čtyři články o Večeři Páně, které v Torgavě byly složeny; ti však, kteří to učiniti se zdráhali, musili opustiti zemi. Jiří Craco, tajný rada kurfirstův, a dvorní kazatel dr. Stössel umřeli v žaláři, Kašpar Peucer, professor lékařství ve Wittenberku a zeť Melanchthonův, dostal teprve po 12ti letech svobodu. Tajné kalvinství bylo v kurfirstství vyhubeno a na památku tohoto vítězství dal kurfirst pamětní peníz raziti¹⁾. Aby konečně mezi stoupenci augsburské konfesse žádoucí jednota v učení zavládla, svolal kurfirst August nejznamenitější theology ze svých zemí i cizích roku 1576. do Torgavy, aby používše platných konkordijních formulí, novou sestavili, která by potom všeobecně přijata byla. Osmnácté theologů radilo se v Torgavě o svobodné vůli a jiných otázkách. Dílo, které sestavili, sluje „Torgavská kniha“, která připisovala svobodné vůli člověka možnost odporovati Duchu sv., jenž v něm působiti chce, ale změnu vůle dovozovala pouze z milosti, nevylučujíc však na dobro spolupůsobení člověka. Kniha byla všem lutheránským stavům rozeslána, aby ji přijali a k ní své poznámky učinili. Sešlo se 25 dílem krátkých a přisvědčujících, dílem obšírnějších a z části odporujících dobrozdání. Saský kurfirst sestavil novou kommissi, kterou tvořili: Jakub Andreae, tubinský kancléř, Martin Chemnitz, brunšvický superintendent a Mikuláš Selnecker, k nimž později ještě přistoupili David Chytraeus, professor v Rostoku, Ondřej Musculus a Wolfgang Körner. Kommissie pracovala v klášteře Bergenu u Magdeburku, změnila torgavskou knihu v mnohém ohledu, jmenovitě v člancích o hříchu dědičném a svobodné vůli a dala jí ráz z větší části přísně lutheránský. Její práce slula „Bergenskou knihou“ neb „Formula concordiae“ z 28. května 1577²⁾. Skládá se ze dvou částí: 1. z výtahu (Epitome) pravého učení a 2. z obšírnějšího výkladu (solida de claratio), a mluví v obou

¹⁾ Janssen IV. 338–357. — Peuceri hist. carcerum et liberationa divin. ed. Pezel. Tig. 1605. — Frimmel: Witteberga a Calv. divexata et div. liberata, d. i. Bericht, wie der sacram. Teufel in Sachsenland eingedrungen. Witt. 1646. — Calinich: Kampf und Untergang des Melanchthonismus in Chursachsen. Leipz. 1866.

²⁾ Formula concordiae ap. Hase, lib. symb. p. 570–830.

částech o týchž věcech v 11 člancích, k nimž 12. čl. „o jiných rotách a sektách“ přistupuje. Tato kniha, která měl lutherány a kalviny pojití a všechny spory mezi protestanty urovnati, stala se knihou rozkolu a nesvornosti. Falcký kurfirst Ludvík falckrabě Reichard a hessenský lantkrabě Vilém vyslovili písemně svou nelibost z ní; anhaltský kníže Jáchym Arnošt dal svými theology prohlásiti, že bergenská kniha není cestou ku pokoji ale k hádkám; theologové z Pomořan, Roztoku, Helmstadtu a Norimberku stěžovali si na knihu; kalvini byli náramně z ní rozhořčeni. Na kolloquium, které anhaltští, kursasští a braniborští theologové v srpnu 1578. v Herzberku odbyvali, byl Melanchthon za hlavního původce všech kacířství prohlášen a Ondřej Musculus učinil návrh, aby jeho mrtvola byla vyhrabána a s jeho spisy spálena¹⁾. Kolloquium mělo v zápětí ještě větší roztrpčení sporných stran. Konkordijní kniha přivedla lutheránskou církev k závěrce a zřídila nepřekonatelnou hradbu mezi ní a kalvinstvím; však protestantští stavové, kteří k ní nepřistoupili, převyšovali počtem ty, kteří k ní se připojili. V saském kurfirstství byla se starými oekumenickými symboly, nezměněnou augsburskou konfessí, její apologií, šmalkaldskými články a Lutherovými katechismy od zemských stavů v Drážďanech 25. června 1580 podepsána a dostala symbolickou vážnost. Lutheránský král dánský Fridrich II., švagr kurfirsta Augusta, hodil krásný exemplář knihy jemu zaslaný vlastní rukou do ohně a zakázal pod trestem smrti ve své říši knihu míti neb prodávati. Při všem odporu proti knize u mohých obdrželi Melanchthonovci a kalvini velikou ránu, poněvadž 51 kníže a měst knihu a tím přísné lutheránství přijalo³⁾.

Přísní lutheráni dostali strach, aby lutheránství opět do úpadku nepřišlo, když 60letý kurfirst saský August za manželku pojal 13letou Hedviku, dceru kalvinsky smýšlejícího knížete anhaltského Jáchyma Arnošta v lednu 1586. Jejich obavy vyplnily se po jeho smrti († 11. února 1586), když vlády se ujal jeho syn Kristian I. (1586–1591), jenž vlivu svého všemohoucího kancléře Mikuláše Crella podléhal. Crell byl taj-

¹⁾ Hospiniani Conc. discors. Tig. 1608. Genev. 1678. — Hutteri Conc. concors. Vit. 1614. Lips. 1690. — Anton: Gesch. der Concord. Form. Leipzig 1779. 2 sv.

²⁾ Janssen IV. 491.

³⁾ Srv. Janssen IV. 483–503. Das Torgische u. Bergische Buch.

ným kalvinem a přítelem svobodného smýšlení. Nejprve vymohl na kurfirstovi tak zvaný „mandát pokoje“, v němž zmínka o formuli konkordijní se více neděla a kazatelům rozkázáno, by svých sporů s kalvinem na kazatelně zanechali, za to však proti „papežským ohavnostem“ vystupovali, ačkoli katolíků více v zemi nebylo, a obsazoval všechna místa při dvoře, na universitách a v duchovní správě tajnými kalvinem. Hlavními podporami jeho byli v Drážďanech dvorní kazatelé Salmuth a Steinbach, v Lipsku superintendenti Harder a Gundermann, a ve Wittenberku Jan Major, professor básnictví, a Urban Pierius, kterého generálním superintendentem a prvním professorem theologie jmenoval. Ohtěje i lid ke kalvinství přivést, dal Steinbachem a Salmuthem nový katechismus dle kalvinských zásad zhotoviti a způsobil nové vydání bible s úvody a poznámkami, v nichž lutheránské názory se vyvracely a kalvinské odporu-
dovaly. Lid poznal novoty teprve, když panující strana proti oltářům, varhanám, obrazům a křtitelnicím, které v kostelích ještě zbyly, „kalvinskou válku“ začala a kazatelům pod trestem sesazení exorcismu při křtu užívati zakázala, poněvadž prý „nepotřebným, pohoršlivým a čarodějnickým formulářem“ jest. Lid jitril se proti duchovním, kteří dané předpisy zachovávali; ve Wittenberku útočili měšťané a studenti na dům Pieriův, jemuž odstranění exorcismu hlavně se připisovalo. Počinání Crellovo mělo též svou politickou stránku; saské kurfirstství jako moc lutheránská stálo po boku domu Habsburského, jako moc kalvinská bylo by vstoupilo vespolek, kněmž náleželi královna anglická Alžběta, král navarrský Jindřich a princ oranský Mořic v Nizozemsku, kteříž o pád Habsburků usilovali. Crell doufal ve vítězství kalvinství i v Sasku. Tu náhle 5. října 1591 zemřel kurfirst Kristian I. na opilství, a horlivý lutherán vévoda sasko-altenburský Fridrich Vilém, syn vévody Jana Viléma z Výmaru, stal se poručníkem jeho osmiletého syna a nástupce Kristiana II. Ještě ten den před pohřbem byl Crell zatčen; podobně drážďanští dvorní kazatelé Salmuth a Steinbach a superintendent Pierius ve Wittenberku. Tito poslední dostali svobodu, podepsavše vyznání svých kalvinských hříchův, ale Crell byl 10 let žalářován, a konečně odpraven. V Drážďanech a Lipsku zuřila lůza proti domům a mrtvolám kalvinů. V Lipsku vypukla za příčinou hádky v hospodě jednoho kalvina mezi wittenberským theologem Samuelem Huberem a bývalým wittenberským professorem (14. května 1593)

hrozná vzpoura proti kalvinům, zuřila 2 dny (19. a 20. května) a skončila vyhnáním všech kalvinů z města. Podobné výbuchy proti nim děly se ve všech sousedních zemích a městech severního Německa a dostaly se až do Slezska, v Lehnici byl superintendent Linhart Kreuzheim roku 1593. pro kalvinství ze země vypověděn. V Sasku bylo lutheránství zase s velikou přísností, tak zvanými visitačními články torgavskými, násilně zavedeno ¹⁾.

6. *Syncretismus* ²⁾. Jiří Calixt, rodem z Meelby v Šlesviku, kde roku 1586. světlo světa spatřil, nabyl studiemi a cestami po katolických a protestantských zemích veliké vzdělanosti. Studoval na universitě v Helmstadtě a stal se tam professorem. Zde bojoval již roku 1611. v disputacích svých proti lutheránskému učení o všudypřítomnosti Těla Kristova a obcování vlastností obou přirozeností v Kristu (*communicatio idiomatum*), jak je konkordijní formule podávala, jakožto eutychianskému, a přišel tím v podezření kalvinství. Veliké podivení vzbudila jeho předmluva k vydání Vincentia Lerinského (roku 1629), kde ústní podání Písmu sv. po bok postavil, a jeho výtah morální theologie (*Epitome theol. moral.* 1634), kde o mír s kalvinými a katolíky se pokoušel a tvrdil, že mnohé sporné články mezi nimi podstaty víry se netýkají, a zbožní katolíci též spasení býti mohou. Tento názor slul míšením víry čili syncretismem. Podobně vyjadřoval se Calixtův kollega Konrád Horneus ve svých disputacích. Zprvu měli oba učenci pokoj, ale roku 1639. povstal Statius Buscher, kazatel v Hannoveru, proti nim, a vinil je z tajného papeženství ³⁾, že prý mimo bibli též stará církevní stanovení přijímají, rozum a filosofii skoro výše Písma cení a mnohým bludům učí, jako 1. že dědičný hřích není veškerou přirozeností člověka, ale něčím náhodným (*accidens*), pouhou ztrátou nadpřirozené spravedlnosti; 2. že lze

¹⁾ Janssen V. 91—105. — Engelcken: *Hist. Nic. Crellii*. Rostock. 1727. — Richard: *Der churf-sächs. Kanzler Nik. Crell*. Dresd. 1859. — Brandes: *Nik. Crell*. Leipz. 1873.

²⁾ Syncretismus slul původně spolek sobě odporných stran proti vnějším nepřátelům, jak jej dle Plutarchova spisu „o lásce bratrské“ Kreťané při svých vnitřních sporech činili, když vnější nepřítel je ohrožoval. Ještě Zvingli a Melanchthon užívali tohoto slova v dobrém smyslu, ale již Melanchthonovi vyčítal Fridrich Staphylus syncretismus v špatném smyslu slova jako míšení víry, náboženské pokrytství a zrádu.

³⁾ Jeho spis má název: *Crypto-Papismus novae theologiae Helmst. Hamburgi*. 1639.

za návodem přírody Boha a jeho díla částečně poznati, dobré od zlého rozeznávati, tohoto se varovati a onoho následovati; 3. že dítky před dospělostí rozumu žádného hříchu se nedopouštějí; 4. že Calixt v učení o ospravedlnění slovičko „pouze“ vynechává, a dobrým skutkům jaksi zásluhu života věčného a utvrzení našeho povolání připisuje; 5. že v lutheránské církvi v podstatě totéž náboženství zůstalo, které před tím již tu bylo, a členové všech křesťanských vyznání téže spásy dojiti mohou, když touží víru v Syna Božího, jednotejnou důvěru v jeho zásluhu a smrt a jednotejnou naději života věčného mají; 6. že papeži chce Calixt ponechat dle lidského práva nejvyššího místa v církvi, kdyby některé zlořády odstranil; a 7. že Večeři Páně nebo mši lze v dalším smyslu slova obětí nazývati. Z těchto výčitek jest patrné, že Calixt nebyl úzkoprským lutheránským theologem. Calixt chtěl všechna tři vyznání tak zvanými „základními články“ t. j. apoštolským vyznáním víry a učením učitelů prvních pěti století, které všichni uznávají, v jedno spojit. Jeho vláda a helmstadtská universita velice si ho vážily. Proti Buscherovi, jehož spis v Hannoveru byl potlačen, hájili se Calixt a Hornejus zvláštní knihou, vydanou v Luneburku 1641. Zlost přísných lutheránů na Kalixta dosáhla svého vrcholu, když polský král Vladislav IV. roku 1645. jej do Toruně k náboženské rozmluvě povolal, on tam s kalviny přátelsky obcoval, ačkoli protinim některé spisy složil, a někteří jeho stoupenci do katolické církve se vrátili. Proti němu povstali Jakub Weller v Drážďanech, Abraham Calov v Gdansku (od roku 1650. ve Wittenberku), Jan Hülsemann v Lipsku, Werner a jiní. Mezi oběma stranama prostředkovali Šalomoun Glasz a Jan Musäus. Calov složil r. 1655. knihu: *Consensus fidei repetitus ecclesiae lutheranae* v 88 článcích¹⁾ a snažil se opatřiti jí symbolickou vážnost, což však statnost jenských theologů, jmenovitě Musäa, a rozhodné prohlášení drážďanského dvora, že se to bez vůle vládcovy státi nesmí, zamezilo. Calixt zemřel v pokoji roku 1656., ale hnutí jím vyvolané trvalo až do konce 17. století; helmstadtská universita podržela jeho snášelivý směr²⁾.

¹⁾ Dále složil: *Harmonia Calixtino-haeretica*. 1655; *Syst. locor. theol.* 2 voll. 1655.

²⁾ Henke: *Die Universität Helmstadt im 16. Jahrh. v. Georg Calixt und seine Zeit*. Halle. 1833. 3 Bde. — Gass: *Georg Calixt und der Syncr.*

7. *Osianderské a Stancarské spory* ¹⁾. Ondřej Osiander narodil se v Gunzenhausenu u Norimberka roku 1488., studoval v Ingolstadtě a Wittenberku a stal se roku 1520. professorem hebrejštiny v Norimberce. Nechtěje po šmalkaldské válce uznati augsburský Interim, musil se svého úřadu vzdáti (1547) a odebral se do Prus k Albrechtovi, pruskému vévodovi, kterýž jej roku 1549. professorem theologie při nově založené universitě v Královci jmenoval a roku 1551. vicepresidentem samlandského biskupství učinil. Ve dvou disputacích, které roku 1549. a 1550. měl, jakož i ve svých spisech onoho času učil, že ospravedlnění člověka nezáleží v soudním výkonu, kterým Bůh vně pro Krista člověka za spravedlivého prohlašuje a plášť zásluh jeho nad hříšníkem rozprostírá, ale že Bůh člověka tím ospravedlňuje, když sám do něho vstupuje a v něm přebývá; Kristovo člověčenství učinilo Bohu dosti a jest podmínkou tohoto božského přebývání; toto přebývání čili ospravedlnění působí Kristus v nás dle své božské přirozenosti, a nikoli dle lidské; toto božské přebývání v nás bývá věrou způsobeno; když totiž na základě hlásaného slova Božího věříme, vlévá Otec do srdce našeho Syna a Ducha svatého, a má nás za spravedlivé, poněvadž Syn a Duch svatý v nás přebývají, a spravedlnost Boží, kteráž jest Bůh sám, do nás přinášejí; tak připisuje nám Bůh svou spravedlnost, jako by byla naší. Toto učení vzbudilo v Královci a jinde veliké podivení, a tak vznikly Osianderské spory. Jmenovitě vystoupili proti němu Melancthon, Flacius Illyricus, Jan Aepinus, Jáchym Westphal a Jáchym Mörlin, kteříž jeho učení za lešť ďáblovu, jenž papežský blud o uvnitř lnoucí (inhaerentní) spravedlnosti jinou umělejší cestou znovu zavést chce, prohlásili.

Proti Osianderovi učil František Stancarus, professor theologie v Královci, opaku: že „Krista nelze dle jeho božské přirozenosti, než jenom dle jeho lidské, naší spravedlnosti nazývati, poněvadž pouze dle své lidské přirozenosti naším Vykupitelem se stal, proliv jenom jako člověk pro nás svou krev, vyplniv zákon a dosti učiniv.“ Jeho stoupenci slouli Stanca-

Bresl. 1846. — Schmid: *Gesch. des syncoret. Streites in der Zeit des Georg Calixt.* Erlang. 1846.

¹⁾ Wilken: *Osianders Leben, Lehre und Schriften*, Stralsund. 1830—1844 — Möller: *Dr. Andreas Osiander.* Elberfeld. 1870.

risté. Nastaly spory. V čelo odpůrců postavil se Jáchym Mörlin, kazatel v Královci, a brzo byla celá země vzhůru proti Osianderovi a Stancarovi. Osianderovi přál vévoda Albrecht, na jehož rozkaz Osiander své „vyznání“ vydal, které však „skoro ode všech stran za čertovo dílo“ pokládáno bylo. Ale vévoda vzal Osiandera do své ochrany a zakázal pod trestem až smrti jeho učení zatracovati¹⁾. Za to Stancarus musil opustiti professuru, odebral se do Frankfurtu, potom do Polska, a zemřel roku 1574. Osiander zemřel v říjnu 1552, a zástupcem jeho učení stal se jeho zeť Jan Funk, dvorní kazatel vévody Albrechta, který však dopustiv se rozličných podvodův a obohativ se na útraty země, byl jako zločinec a rušitel veřejného pokoje r. 1566. odpraven. Na žádost zemských stavů byl Mörlin, jenž před 12 roky vyhnán byl, jako „štít přesného učení“ zpět povolán a biskupem samlandským učiněn. S brunšvickým theologem Martinem Chemnitzem složil novou symbolickou knihu, která augsburskou konfessi a šmalkaldské články obsahovala, a mezi jinými bludy též „Osianderství“ rozhodně zatracovala. Slula později *Corpus doctrinae Prutenicum*. Nová formule byla od vévody slavně a na věčné časy za pravidlo víry pro Prusko přijata, a každý kazatel a učitel musil při ní přísahati²⁾. Po smrti Mörlinově († 1571) byl za biskupa samlandského Tilmann Hesshus povolán, který při chorobě vévody Albrechta Fridricha, syna odpadlého velmistra Albrechta, na několik let neobmezené moci dosáhl, a všechny své protivníky, jmenovitě Osianderisty, na universitě a v zemi pronásledoval. Svému příteli Janu Wigandovi opatřil biskupství pomezanské, s nímž však a jinými ještě kazateli přišel do sporu, uče: „že člověčenství Kristovo též in abstracto jest všemohoucí a vševědoucí, jemuž jest se klaněti.“ Synoda dvaceti pastorů za předsednictvím Wigandovým zatratila toto učení, a poněvadž Hesshusius synodálnímu dekretu se podrobiti nechtěl, kázal mu nemocný vévoda v šesti dnech opustiti biskupský dům. Samlandským administrátorem stal se Wigand, a všichni Hesshusiáni musili zemi opustiti³⁾.

¹⁾ Srv. Janssen IV. 9.—12.

²⁾ l. c. 183—185.

³⁾ l. c. 185—188. — Wiegers: Tilmann Hesshusius u. Joh. Dracónites. Rostock 1854. — Wilkens: T. Hesshusius, ein Streittheologe der luth. Kirche. Leipz. 1860.

8. *Kargovy spory*¹⁾. Jiří Karg (nar. 1512) r. 1538. magister ve Wittenberku, 1539 kazatel v Oetingách, později ve Švabachu a Ansbachu měl se svými druhy mnohé spory, uče: „že Kristus jako člověk byl povinen poslouchati zákona, pročez jeho poslušnost zákona jakož i jeho dobrovolně převzaté utrpení nemůže člověku býti připisováno; nikde neučí Písmo, že spravedlnost Kristova nám se připočítává; za jiné lze sice trpěti, ale ne pobožným býti; spravedlnost Kristova není formální příčinou našeho ospravedlnění, ale pouze pobídkou k ní.“ Proti němu povstal r. 1569. kazatel Ketzmann v Ansbachu, později Hesshusius a jiní. Pavel Eber a jiní wittenberští theologové vyjednávali s ním, však nadarmo. Poněvadž od lutheránských theologův a protestantských knížat za bludaře pokládán byl, musil r. 1570. odvolati a slíbiti, že názorů Lutherových a Melanchthonových se držeti bude. Jeho náhled ujal se u mnohých kalvinův, jako Piskatora a Ursina, spisovatele heidelberského katechismu.

Týž Karg měl již r. 1563. spor o Svátost oltářní, tvrdě ve svém katechismu pro Ansbach, že „Tělo Kristovo při duchovním požívání do žaludku nepřichází;“ čemuž děkan Titelbach proti němu učil.

9. *Aepinovy spory*²⁾. Jan Aepinus, od r. 1529. kazatel, potom 1532 superintendent v Hamburku (r. 1553.), učil od r. 1544. že „duše Kristova po smrti skutečně do pekla sestoupila a tam muky zavrženců trpěla, což část vykupitelského díla tvoří.“ Kazatelé a lid rozdělili se na dvě strany; jedni tvrdili, že dílo Kristovo jest jeho smrtí na kříži skončeno (konsumatisté), a druzí žádali k tomu ještě utrpení v pekle (infernalisté=Aepinisté). Magistrát předepsal kazatelům formuli, kterak jest jim učiti, a obrátil se v té věci na wittenberské theology za radu. Melanchthon vyhnul se ve svém dobrozdání sporné otázce a napomínal ku pokoji. Magistrát vyhnal odpůrce Aepinovy z města. Aepinus nalézal i jinde stoupence, ale četní měli jej za bludaře.

¹⁾ Hergenröther K. G. II. 383. — Sixt: Dr. Paul Eber. Heidelberg. 1843 u. Paul Eber, ein Stück Wittenberger Lebens 1532—1569. Ansbach 1857.

²⁾ Hergenröther l. c. II. 384. — Greve: Memoria Aepini instaurata. Hamb. 1736.

§ 469. β) Spory mezi reformovanými; Arminiani a Gomaristé¹⁾.

Nejdůležitější spor mezi reformovanými vypukl o Kalvinově učení o předurčení: v Nizozemí tvrdili jedni, tak zvaní supralapsarii, držíce se Kalvina a Bezy, že předurčení pro nebe nebo peklo stalo se beze všeho ohledu na hodnost neb nehodnost člověka již před pádem Adamovým v ráji; proti čemuž pravili tak zvaní infralapsarii, že ono předurčení až po pádu se stalo. Tyto spory nabyly velikých rozměrů Arminiem.

Jakub Arminius (vlastně Harmensen) narodil se roku 1560. v Oudewateru, odkudž jeho příjmení Veteraquinas († 19. října 1609), byl synem nožířovým, studoval v Utrechtě, Rotterodamě, Marburku, Lejdě a Genevě, hlavním sídle kalvinství, kde Beza působil, a pobyl krátký čas i v Římě. Roku 1588. stal se kazatelem v Amsterodamě a tu dostal za úkol, aby infralapsáře vyvrátil. Ujav se té práce, naklonil se sám k jejich názoru, že božské předurčení jest věrou podmíněno, a že každý člověk k svému spasení přičiniti může, a dostal se tím v podezření kacířství. Roku 1603. stal se professorem při universitě

¹⁾ Walch: Hist. u. theol. Einleit. in die Streitigkeiten, sonderlich ausser der lutherischen Kirche III. A. Jenna 1733. sq. 5 Bde. — Schweizer: Die protest. Centraldogmen innerhalb der ref. Kirche. Zürich. 1854. 2 Bde. — H. C. Rogge: Casper Janszoon Coolhaes, de voorlooper van Arminius, a Wiarda Huibert Duifhuis. de prediker v. S. Jacob (oba spisy v Amst. 1858). — Regenberg: Hist. der Remonstranten, po německu, Lemgo. 1781. — Luden: Hugo Grotius nach Schicks. und Schriften Berlin 1805. — L. Clarus (Völk, konvertita): Hugo Grot. Rückkehr z. kath. Glauben. Aus dem Holländischen von Broere, ed. Schulte. Trier. 1871. — Van Prinsterer: Maurice et Barneveld. Etude hist. Utrecht 1875. — Th. Wenzelburger: Joh. Oldebarneveld und sein Process (Sybels hist. Ztschr. II. 1876). — Acta Synodi nat. Dordrac. hab. Lugd. Batav. 1620 sq. Han. 1620. — Acta et scripta Syn. Dordrac Remonstrantium Harderw. 1620. — Augusti: Corp. libr. symbol. p. 198—240. — Halesii: Hist. Conc. Dordraceni ed. Moshem. Hamb. 1824. — Graf: Beitr. z. Gesch. der Synode von Dordrecht Basel 1825. — Heppé: Hist. syn. nat. Dordr. s. lit. delegator. ad Landgr. Mauriti. (Illgens hist. Zeitschr. 1853 str. 226 sq.) — Schweizer: Dordr. Synode und Apok. (Ztschr. f. hist. Theol. 1854. IV.) — Spisy Episcopiovy: Confessio s. declaratio sententiae pastorum, qui in foederato Belgio Remonstrantes vocantur. 1622. Responsio ad duas Petri Wading. epist. — Antidotum s. genuina declaratio sententiae Syn. Dordracen. Examen censurae (jeho Vyznání) — Institut. theol., při jeho smrti nedokočené († 1643). — Hist. vitae S. Episcopii scripta a Phil. Lemborch. Amstel. 1701.

lejské a přišel do sporu se svým kolegou professorem Františkem Gomarem, který přísnému kalvinství o bezvýmínečném předurčení Božím učil. Na straně Gomarově stála většina kazatelův a lidu a na straně Arminiově infralapsársky smýšlející a vyšší státní úředníci. Arminius žádal za synodu, na které by se z nevěry a pomluv bludařství ospravedlniti mohl. Místo synody byla mu povolena disputace s jeho sokem v Haagu před deputací generálních států roku 1608., a její zpráva byla Arminiovi příznivou; oběma stranám uložilo se zachovávat klid. Toto rozhořčilo Gomaristy, kteří světské vrchnosti právo upírali, rozhodovati o věcech církevních.

Za těchto sporův umřel roku 1609. Arminius. V čele jeho stoupenců stáli po jeho smrti: Jan Uetenbogat, Šimon Episcopus a Konrád Vorstius, kteří r. 1610. podali stavům představení čili remonstranci, od níž jméno remonstrantů obdrželi. Remonstrance obsahovala v pěti člancích jejich hlavní učení, které bylo: 1. „předurčení Boží jest podmíněčné, Bůh činí spasení jenom ty, kteří věří“; 2. „Kristus umřel za všechny lidi, však jenom věřící požívají ovoce spasení“; 3. „člověk může milost Boží přijati čili nic, však jenom milostí může milosti dosíci“; 4. „milost Boží nepůsobí neodvolatelně, ani před obrácením, ani po obrácení“; 5. „věřící mohou sice setrvati ve víře, ale naprosto nelze tvrditi, že by nebylo lze víry pozbyti.“ Proti tomu podali Gomaristé protipředstavení čili contraremonstrantii, kde učení Kalvinova o absolutním předurčení se drží, a dostali od ní jméno contraremonstrantů.

Náboženské rozmluvy, které stavové roku 1611. v Haagu a 1613. v Delftě způsobili, byly marnými. Konrád Vorstius byl roku 1611., podržev svůj plat, professury zbaven; Gomarus poděkoval se z učitelství již dřív a opustil zemi; jejich professury obdrželi remonstrant Šimon Episcopus a contraremonstrant Jan Polyander. Znameníť advokát Jan van Oldenbarneveldt a rotterodamský syndikus Hugo Grotius vymohli roku 1610. Arminianům trpení čili toleranci. Nizozemský místodržitel Mořic, princ Oranský, který posud lhostejně k oběma stranám se choval, přidal se roku 1617. z příčin politických ke Gomaristům. Tři z nejznamenitějších remonstrantů byli spolu horliví republikáni, totiž advokát Jan Oldenbarneveldt, Hugo Grotius a Hoogerbeets, syndikus leydský, kteří jeho úmyslům svou moc rozšířiti překáželi. Tu pod záminkou náboženství dal je jíti a s nimi process zavést. Oldenbarneveldt byl jako do-

mnělý přítel Španělův a podezřelý z papežství k smrti odsouzen a popraven; Hoogerbeets a Hugo Grotius byli k doživotnímu žaláři odsouzeni; Grotius uprchl potom roku 1621. Isti své manželky ze žaláře, Hoogerbeets dostal teprve r. 1626. svobodu. Když Arminiané svých náčelníků pozbyli, sešla se podnětem Mořicovým synoda reformovaných církví v Dordrechtě (od listopadu 1618 do května 1619), do které mimo zástupce hollandské církve též 28 bohoslovců z Anglie, Skotska, Švýcarska a Falcka se dostavilo. Synoda měla první sezení 13. listopadu 1618. Za předsedu byl zvolen Jan Bogermann, kazatel v Leuwaardeně, který se držel pevně Kalvinova učení, že trestem smrti jest bludaře stíhati. Do sedění 22. se dostavil Šimon Episcopius a žádal za rozmluvu se synodou, ale ani tolik neobdržel, aby vedle symbolických spisů též bible mezi názory obou stran rozhodovala, což se stanoviska protestantského zúplna správné bylo; Kalvinova auktorita pokládána za neomylnou; při tom odvolávali se též na slib Kristův, že zůstane se svou církví až do skonání světa, kdežto přece dle rozumu protestantů přes 1000 let ji opustil. Teprve v sedění 57. bylo „kacířství Arminiovo“ zavrženo, a učení Kalvinovo o předurčení ve veškeré příkrosti ve jménu Ducha sv. za článek víry prohlášeno. Bylo stanoveno: 1. „víra jest dobrovolný dar Boží, který Bůh dle svého věčného uzavření některým od věčnosti vyvoleným dává; vyvolení děje se pouze dle svobodné libosti Boží, ne jakoby Bůh něco dobrého o nich předvídal; kterých nevyvolil, těch zanechává ve všeobecné bídě a umyslil si, že je pro jejich nevěru a ostatní hříchy zatratí, aniž proto jest mítí Boha za původce jich“ (t. j. hříchův a nevěry); 2. „působnost smrti Kristovy ukazuje se pouze ve vyvolených“; 3. „v obrácení povolaných nemá svobodná vůle člověka žádného účastenství, ale Bůh jest to sám, kterýž od věčnosti vyvoleným v čase víru a polepšení dává“; 4. „všechny vyvolené osvobozuje Bůh v tomto životě docela od panství hříchův, a když i v těžké hříchy upadají, neodnímá od nich přece pro svůj nezměnitelný úmysl vyvolení Ducha sv. na dobro, a nedovoluje jim spáchatí hřích k smrti nebo proti Duchu sv.“ Arminiané byli prohlášeni za kacíře, 200 kazatelů jejich strany bylo sesazeno, kolem 80 ze země vypověděno, a všem Arminianům zakázáno konati služby Boží. Četní odebrali se do Brabantu, jako Uetenbogat a Episcopius, jiní zase do Šlesviku, kde město Frederikstadt založili. Mezi sesazenými a vyhna-

nými učenici byli též mnozí znamenití učenici jako: Episcopius, Gerhard Jan Vosz, Kašpar Barläus, Petr Bertius. Usnesení synody dordrechtské byla přijata v Nizozemsku, Švýcarsku a Francii, ale ne v Anglii, vyjma presbyteriány, a v kurfirstství braniborském. Němečtí kalvini klonili se k mírnějšímu učení o předurčení heidelberského katechismu.

Po smrti prince oranského Mořice († 1525) stal se osud Arminianů snesitelnějším, a oni dostali roku 1636. docela náboženskou svobodu vyjma město Dordrecht. Za prince Fridricha vrátili se mnozí, jako Vosz a Barläus, zpět do vlasti. Později přijali mnozí z Arminianů sociniánské názory o Trojici, dědičném hříchu, milosti a dostiučinění. V přítomné době hlásí se k jejich 21 sborům asi 6000 věřících.

Collegianti ¹⁾, tak zvaní po svých schůzích čili kollegiích, konali i po synodě dordrechtské soukromé služby Boží, byli nepřátelé vší pozitivní víry, dovolovali každému, koho Duch sv. uchopil, učit i kázat, a tvrdili, že křesťan nesmí přísahati, světské úřady zastávat i válečné služby konati.

V Anglii vznikli tak zvaní Latitudináři, kteří podobně jako hollandští remonstranti mírněji o předurčení a milosti a brzo též o jiných člancích smýšleli. Jejich zástupcem byl Jan Hales († 1656), který na synodě dordrechtské přítomen byl a před ním již hleděl Vilém Chillingworth († 1644) svou knihou „Protestantské náboženství jistá cesta k blaženosti“ (1638), články víry co možná zmenšiti.

Podobně vzdali se ve Francii mnozí příkrých zásad Kalvinových, jako: Cameron († 1625) a jeho učenník Amyrault, professor ze Saumuru († 1644). Dle nich uzavřel Bůh, že „všechny lidi Kristem spasí, když v něj věřiti budou; mimo toto podmíněčné a všeobecné uzavření umyslil si ještě Bůh zvlášť a beze vší podmínky, že jenom vyvoleným víru skutečně a způsobem neodolatelným udělí.“ Professor Le Blanc v Sedaně († 1675) prohlásil rozdíly mezi kalviny a lutherány za nepatrné poněvadž prý v podstatných a hlavních člancích se srovnávají.

¹⁾ Rues: Gegenw. Zustand der Meunoniten u. Collegianten. Jena 1743.
— Flieckner: Collectenreise nach Holl. Essen 1831. Bd. I. 186 sq.

§ 470. γ) Menší protestantské sekty. Mennonité¹⁾, Schwentfeldovci, Weigelovci, blouznivci a jednotliví nevěrci.

Sekta novokřtěnců potřena byvši v Monastýru nebyla tím vyhubena; její členové potloukali se v biskupství a rozšířili se po krajinách až do Tyrol a Livonska. V jejich čelo postavili se Dětřich Battenburg, bývalý purkmistr v Steenvyku v Holandsku, a Menno Simonis, bývalý katolický farář, rodem z Witmarsumu ve Frýsku (nar. se 1496, † ve 1561 Fresenburku). Onen učil říši vyvolených na zemi, kterou loupeží, vraždou a paličstvím do života zaváděl, a dovolil mnohoženství. Z jeho stoupencův utvořila se hrozná loupežnická rota, která po 30 let, majíc rozličné náčelníky, byla postrachem severovýchodních německých krajin, až konečně byla vyhubena. Menno Simonis odtrhl se od Battenburga, s nímž křest dítek zavrhoval, a snažil se společenské poměry sekty urovnati. Zakázal přísahati a zbraň nositi, ale velel svým poslouchati vrchností. Založil četné obce, a jeho stoupenci nazývali se po něm Mennonité. Přijímali v člověku dědičné zlo a dostiučinění Kristovo za nás, ale nechtěli připustiti, že vina Adamova na člověka přešla; víru měli za ospravedlňující jenom tenkrát, když láskou působí, pokládali církev za sbor spravedlivých a znovuzrozených, zavrhovali rozvod manželství vyjma případ smilství, válku, žaloby před soudy a přísahu a přijímali pouze dvě svátosti, křest a Večeři Páně. Ještě za života Mennonova rozdělila se sekta strany užívání klatby na Jemné (Flamingy) a Hrubé (Wadterlandské). Kazatelé byli ustanovováni vzkládáním rukou starších, a musili se přísně držeti bible. Mennonité upírali svůj původ od starých novokřtěnců. V Nizozemí, kde se na kalvin-sky a ariminiánsky smýšlející rozpadli, dostali roku 1578. trpení, později též v Anglii, Holštýně, Prusku a jiných krajinách německých. Po svých náčelnících Galenovi a Apostoolovi slouli Galenisté a Apostoolové (1664); onino smýšleli ariminiánsky. S ariminiánsky smýšlejícími spojili se okolo r. 1620. v Rhynsburku Collegianti, tak zvaní od svých sborů (collegii), které po vypuzení ariminiánských kazatelů bratří Kotteové konali.

¹⁾ Opera Mennonis. Amst. 1646 — H. Schyn: Hist. Christianorum, qui Mennonitae appellantur. Amst. 1723 a. Hist. Mennonit. plenior deductio ibid. 1729. — Stark: Gesch. der Taufe und der Taufgesinnten. Leipzig 1789: — Hunzinger: Das Religions- und Schulwesen der Mennoniten. Speier. 1831. —

Mimo jmenované země jsou dnes Mennonité, jichž bude asi 250.000, též v Rusku a v severní Americe.

Schwenkfeldovci ¹⁾ mají svůj původ od Kašpara Schwenkfelda, rodem z Osinku, v knížectví lehnickém v Slezsku (nar. 1490), jenž byl dvorním radou lehnického vojvody Fridricha II a kanovníkem v Lehnici. Ačkoliv byl jedním z prvních stoupenců Lutherových, vyčítal mu brzo některé jeho přemrštěné učení, jmenovitě: 1. že víra sama ospravedlňuje; 2. že člověk svobodné vůle nemá; 3. že přikázání Boží zachovávat nemůžeme; 4. že naši skutkové ničím nejsou; a 5. že Kristus za nás dosti učinil ²⁾. A tu odstoupil od učení Lutherova jmenovitě v ospravedlnění a Večeři Páně. Popíral, že ospravedlnění a spasení člověka hlásaným slovem Božím způsobeno bývá, neboť víra prý neprýští se ze zevnějších věcí, slova a sluchu, ale z vnitřního slova, které každou službu předchází; předcházející milost musí srdce napřed připravit, by se důstojným příbytkem slova stalo; vnější slyšení bez milosti a víry není prosto hříchu; veškeré kázání jest marným, když srdce nevěřícím jest a znova se nezrodí; jenom osvědčené duše chápou slovo Boží: Písmo a posluhování slovem náleží k vyučování těla; nový člověk skládá se z těla a ducha; s tělem mluví Bůh písmem slova, kázáním a symboly, s duchem však slovem ducha a života, kde poklady nebeských statků Kristem zjeveny jsou; aby člověk ve víře slyšel, musí milost Boží předcházeti, a potom teprve lze vnější slovo s užitkem poslouchati.

Na základě tohoto názoru bojoval Schwenkfeld proti

¹⁾ Schwenkfeldovy spisy a listy ap. C. G. Fr. Walch: *Bibl. theol.* VII 66 sq. a A. Köpke: *Hist. Nachrichten vom sächs. Edelmann Hrn. Kaspar Schwenkfeld von Ossig.* Prenzlau 1744. Veliká část jejich ed. 1564—1570 sq. 4 sv., potom 1592 4 sv. Schwenkfeldovy listy (s. l.) 1697. — *Kurze Lebensbeschreibung Schwenkfelds und der Abschied von Ossig* 1697. — L. A. Salig: *Hist. d. Augsb. Confess. Th. 3. S. 951. Die wesentlichen Lehren des Hrn. Kaspar v. Schwenkfeld.* Breslau 1776. — Rosenberg: *Schles. Reform.-Gesch.* str. 412. — Wachler: *Leben und Wirken Kasp. Schwenkf. während seines Aufenthalts in Schlesien* (Streits *Schlesische Prov. Blätter.* 1833. I. 119). — Kadelbach: *Ausführl. Geschichte Kasp. Schwenkf.* Laub. 1861. — Z katoliků: Carl Xaver Argent. S. J.: *Zusatz der übrigen Irrthümer, welche die Schwenkfelder in Schlesien verschwiegen* Neisse. 1722. — Ritter: *K.-G.* VI. vyd., II. sv. 210—213. Stöckel: *Gesch. der Philosophie im M. A.* 3. Bd. Mainz 1866. str. 558. — Döllinger: *Ref.* I sv. str. 204, 229—274.

²⁾ Srv. jeho spis: *Ermahnung des Missbrauches etlicher fürnehmster Artikel des Evangeliums* vom 11 Juni. 1524.

Lutherovu učení o ospravedlnění pouze věrou a prohlašoval je za svůdce ke vši bezbožnosti, poněvadž největší část lidí prý myslí na vnější víru a slovní zaslíbení bez živého ducha, kříže, trápení, opovrhování světem a podrobování těla v službu ducha; neboť víra ospravedlňující musí se vně dobrými skutky jevití, nárůživosti potlačovati a tak člověka jeho spásou jistým činiti. O Večeři Páně neučil Schwenkfel přítomnosti Těla a Krve Páně ve Svátosti, ale vykládal slova Kristova takto: Jako pozemský chléb a víno pozemského člověka živí, tak živí Tělo a Krev Kristova v Novém Zákoně (duchovním požíváním) duši člověka, tak že netoliko odpuštění hříchů dosahujeme, ale též jeho božství, jeho přirozenosti a všeho, co jemu jako Bohu vlastní jest, jeho věčného života a slávy, účastni se stáváme. Pročež pokládal Schwenkfeld Svátost oltářní za pouhý obřad, který duši nikterak neposilňuje. Vůbec držel se o svátostech původního učení Lutherova, že milost Boží na svátosti není vázána a ničím vnějším udělena. O církvi učil, že jenom z vyvolených a k věčnému životu určených se skládá, do níž všichni v pravdě znovuzrození náležejí, ať v kterékoli sektě jsou.

Roku 1525. cestoval Schwenkfeld ve věcech svého vojvody do Wittenberku, kde Luthera pro své učení o ospravedlnění a Svátosti oltářní získati chtěl, ale nepodařilo se mu to. Vrátiv se, rozšiřoval se svým přítelem Krautwaldem své učení a získal mu při své nelíčené zbožnosti četné stoupence. Pro své učení, jmenovitě o Večeři Páně byl krutě pronásledován od lutheránského duchovenstva, kteréž ho přinutilo, že se roku 1528. z vlasti vystěhovati musil. Odebral se do Šváb, prodléval v Augsburku, Ulmě a Tubinkách, a usadil se konečně v Štrassburku. Ze Štrassburku vypudilo jej reformované duchovenstvo roku 1533., proti jehož učení vystupoval. Odebral se do Württemberku, kdež opět protivníci proti němu povstali. Na konferenci v Tubinkách v květnu 1535 mezi Bucerem, Blaurerem a Frechtem na jedné, a Schwenkfeldem a Heldem z Tiefenau na druhé straně, slíbily si obě strany na vzájem snášenlivost a pokoj. Znenáhla pokročil Schwenkfeld ve své reformaci dále tvrdě, že Kristus netoliko jako člověk, ale též jako Bůh trpěl a dle svého člověčenstva tvorem nazýván býti nemá; neboť Duch sv. a moc Nejvyššího utvořila v Panně chrám slova Božího; Tělo Kristovo bylo sice lidské, ale od těla ostatních lidí podstatně rozdílné a hříchu nepodrobené; bylo vzácnou, milostnou a z Boha pocházející podstatou od prvního okamžení,

nenáležející ku prvnímu stvoření. Po vzkříšení Kristově stala se jeho lidská přirozenost Tělem Božím, byla docela zbožněna a není v podstatě ničím jiným, nežli co Bůh jest. První stvoření bylo v Adamu nedokonalým, v němž obraz Boží byl pouze založen; teprve Kristus dokonal stvoření druhým zrozením; Kristem přešel tělesný člověk v nebeského.

Proti jeho kristologickým bludům povstala šmalkaldská schůze theologů roku 1540. Luther, Melancthon, Brenz a Jan Vadian, a z katolíků Cochläus psali proti němu. Jeho spisy byly zakázány, a on nemohl nikde dlouho prodlévati. Všem odpůrcům odpověděl, ale mírněji, nežli byl obyčej ostatních reformátorů. Zemřel v Ulmě 10. prosince 1561. Jeho stoupenci udrželi se ve Slezsku a Sev. Americe po dnešní den.

Weigel Valentin ¹⁾, původce mystické sekty, narodil se roku 1533. v Grossenhaině v Sasku, studoval v Lipsku a Wittenberku, stal se roku 1567. kazatelem v Copavě v saském Rudohoří, a zemřel 10. června 1588. Za života neměl žádných sporův, ale teprve po smrti byl ze svých spisů, které Kristof Weickert 1611—1621 vydal, a z učení svých stoupenců za bludaře poznán. Učil, že vnitřním světlem vnější zjevení Boží v Písmě sv. poznáno a pravá náboženská známost v člověku pěstována bývá, kdežto všechny ostatní vědomosti pouze k tomu jsou, aby ducha mátly. Dále tvrdil, že Kristus s tělem a s duší s nebes sestoupil. Rozličné spisy jeho byly roku 1624. z rozkazu úřadů v Saské Kamenici veřejně spáleny, však získaly mu četné stoupence, tak zvané Weigelovce.

Theosofický ráz dostala protestantská mystika u lékaře Thophrasta Paracelsa²⁾ z Einsiedelnu († katolíkem 1541 v Solnohradě), který theologii s chemií a fysikou spojití chtěl. Učil, že působení Boží v říši milosti jest podobné působení Božímu

¹⁾ Spisy Weigelovy: 1. Kirchen- oder Hauspostille. 2. Principaltractat von der Gelassenheit. 3. Der güldene Griff, d. i. Anleitung, alle Dinge ohne Irrthum zu erkennen. Neuß 1607. 4. Dialogus de christianismo. 1614. 5. Studium universale. ed. Lips. 1700. 6. Kurzer Weg, alle Dinge zu erkennen. 7. Das Büchlein vom Leben Christi. 8. Das Büchlein vom Gebete, a jiné. — Theologia Weigelii. Neostadt. 1618. — Hilliger: De vita, fatis et scriptis Weigelii, Vitemb. 1721. — Opel: V. Weigel. Lpz. 1864. — Kromayer: De Weigelianismo, Rosae-crucianismo et Paracelso. Lips. 1669. — Stöckel I. c. III. 559—569.

²⁾ Jeho spisy vyšly v Basileji 1589. 5 sv. — Stöckel III. 448—452. — Preu: Die Theologie des Paracelsus. Berl. 1839.

v přírodě; chemie podává klíč netoliko pro změny těl, ale též pro změny říše duchů; doufal, že její pomocí kámen mudrců nalezne. Byl to dryáčník.

Idee Theophrasta Paracelsa a Weigela provedl Jakub Böhme¹⁾, švec v Zhořelci, jenž roku 1575. v Alt-Seidenberku blíže Zhořelce ze selských rodičů se narodil, sotva trochu čísti a psáti se naučil a na ševcovské řemeslo dán byl, jež později opustil a z lásky svých přátel žil. Zemřel v Zhořelci 17. listopadu 1624. Böhme se domníval, že ve svém mládí od Boha zjevení dostal, myslil, že jakési tajné učení jest v křesťanství jako majetek několika vyvolených, a snažil se ve své mystice duchovní podstatu věcí figurami, barvami, chemickými a fyzikálními úkazy názornou učiniti. Nabyl četných stoupenců jmenovitě ve Slezsku, kde Abraham z Frankenberku, jeho životopisec, a lékař Baltazar Walther vynikali, pak v Holandsku a Anglii. Jeho stoupenci Böhmisté měli mnohé boje v Německu.

Poněvadž učení Böhmeovo v temných a nesrozumitelných obrazech se rozšiřovalo, vznikla pověst o tajné společnosti, která jest v držení skrytých přírodních tajností, má kámen mudrců, chce lidskou společnost obnoviti, a má svého náčelníka Rosenkreuze, po němž její členové Rosenkreuzové slují. Tuto pověru rozšiřovaly a potvrzovaly roku 1614. a 1615. dva anonymní spisy²⁾ a docházely víry. Mnozí snažili se ovšem nadarmo, aby přijati byli do „tajného řádu“, kterýž jenom v jejich blouznivosti byl. Potom vznikly skutečně jednotlivé tajné společnosti. Idee Paracelsovy a Böhmeovy působily dlouho na filosofy a přírodopytce; tak u anglického lékaře Roberta Fluda³⁾ (de Fluctibus † 1637), otce tak zv. „ohnivé filosofie“.

S bludaři bylo též mnoho nevěrců, které humanismus zplodil; úplným nevěrcem na př. byl Kazimir Leszynski, který zapíraje Boha a jeho prozřetelnost byl roku 1689. ve Varšavě

¹⁾ Jeho díla ed. Gichtel. Amst. 1682. 2 sv.; ed Schiebler. Lpz. 1831. 6 sv. — Wuller: Jac. Böhm. Leben und Lehre. Stuttg. 1836. — Stöckel. III. 569 sqq.

²⁾ Fama fraternitatis oder (Entdeckung der) Brüderschaft des hochlöbl. Ordens des Rosenkreuzes an die Häupter, Städte und Gelehrten Europä. Cassel. 1614. — Confessio oder Bekandnusz der Societät u. Bruderschaft R. C. 1615. Poměr Jana Valentina Andreae († 1654) k Rosenkreuzům jest posud záhadným.

³⁾ Jeho lékařská a filosofická díla vyšla po francouzsku a latinsku v Oppenheimě a Goudě. 1617. 5 T. — Stöckl l. c. III. 472—476.

odpraven. V Anglii tvrdil roku 1575. Jindřich Mikuláš (Niklas), učenník novokřtence Davida Jiřího, že náboženství v pocitu božské lásky záleží, a všechno ostatní bez ceny jest, setrvanlivost v hříchu vede ku překypění milosti Boží. Jeho stoupenci slouli „dítky lásky“ neb familisté. Kalvinec Halket myslil, že duch Mesiášův na něho sestoupil, poslal dva učenníky na ulice londýnské, aby zjevení Kristovo sítom ohlašovali, a doufal ještě na popravišti, že Ježíš jej osvobodí (1571). V Nizozemí vykládal malíř David Joris z Delftu, poje se k středověkým apokalyptikům, učení o Trojici po antitrinitársku jako tři doby světa, z nichž poslední jím nastala.

§ 471. Protitrojičníci (Antitrinitáři, Unitáři, Sociniáni¹⁾).

Hned na počátku lžireformace obnovil se starý blud Protitrojičníků, kteří trojosobného Boha popírali, učíce pouze jednoosobnému. Němec Ludvík Hetzer, kaplan ve Wädenschweilu u cuříšského jezera, jeden z prvních rozšiřovatelů lžireformace ve Švýcarsku, učil, že jenom Bůh Otec jest pravým Bohem, a že Syn není jemu roven a z téže podstaty. Poněvadž byl též novokřtencem a mnoho žen pojal, byl v Kostnici zatčen a 1529 odpraven. Podobným bludařem byl Jan Campanus z julišského vojvodství, který po 25tiletém žaláři roku 1580. v Cleve zemřel; učil o Synu po ariánsku a měl Ducha sv. za pouhou milost čili účinek Otcův a Synův. Znamenitějšími než tyto dva stali se Michal Servetus a Jan Valentin Gentilis.

Michal Servetus (Servede, též Reves zvaný) narodil se

¹⁾ Sand: Bibliotheca Antitrinitarior. Amst. 1684. — F. S. Bock: Histor. Antr. Socinianorum. Lips. 1774 sq. 2 T. — F. Trechsel: Die protestantischen Antitrinit. vor Faustus Socinus. Heidelb. 1839—1844. 2 Bde. — R. Wallace: Antitrinitarian Biography. Lond. 1850. 3 T. — Calvin: Fidelis expos. errorum Serveti. G. 1554. — Relation du procès criminel contre Servet, par A. Billiet. Genf. 1844. — Trechsel: Antitr. Bd. I., (Michal Servet a jeho předchůdce). Heidelb. 1839. — K. Brunnemann: Mich. Servet. Berl. 1865. — B. Aretius: Val. Gentilis justo capitis supplicio affect. Genev. 1567. — Gentilis impietatum explicat. ex actis senatus Genevensis. c. praefat. Th. Bezae. Genev. 1567. — Buddeus: De origine Socinianorum. Jen. 1725. — Trechsel: Die protestant. Antitrinitarier vor Faustus Socinus. Bd. II. 1844. Lelio Socini und die Antr. sr. Zeit. — G. Fock: Der Socinianism. nach. s. Stellg. in der Gesamtentw. des christlichen Geistes. Kiel. 1847. 2 Abthl. — Stöckl l. c. III. 608—628

roku 1499. ve Ville Nuevě v Aragonii, studoval práva v Toulouse, obíral se vedle nich též humanistickými vědami a theologií, přišel roku 1530. do Basileje k Oecolampadiovi a vyložil mu své učení o Trojici, kterou popíral. Oecolampadius snažil se nadarmo jej vyvrátiti. Roku 1631. vydal Servet knihu „De trinitatis erroribus libri VII“, kterou velikou nevoli u katolíkův i protestantů vyvolal, a musil Německo a Švýcarsko opustiti. Potom žil dílem v Italii, dílem ve Francii a studoval okolo roku 1536. v Paříži lékařství. Vydav nové dílo proti učení o Trojici¹⁾, byl ve Vienně roku 1553. jat a inkvisici odevzdán. Dostav se na svobodu, byl na své cestě skrze Genevu působením Calvinovým v tomto městě od magistrátu jat a jako bludař 27. října 1553 volným ohněm upálen.

Jan Valentin Gentilis, rodem z Cosenze v Kalabrii, byl nejprve tritheistou (vyznavačem tří bohů), potom přešel k názoru ariánskému o Kristu, byl v Genevě, útočišti to protestantsky smýšlejících Vlachů, roku 1558. pro své ariánské smýšlení do vazby vzat, a musil své spisy do ohně hoditi, bos ulicemi města se bráti a slíbiti, že město bez dovolení neopustí. Učiniv to přece, potuloval se potom po Švýcarsku, Francii a Polsku, vrátil se po smrti Calvinově do Švýcar, a byl v Berně jat a upálen²⁾.

Poněvadž reformátoři všechny Protitrojičníky krutě pronásledovali, utíkali se tito do Polska, rejdiště to všech sekt, ukrývali se tam zprvu pod společným jménem dissidentův, ale upravili se záhy (1563) jako zvláštní sbor Unitářů, a měli v Rakově své středisko. V Sedmihradsku dostali působením Piemontana Jiřího Blandraty, dvorského lékaře knížete Jana Sigmunda Zápolského a jeho dvou nástupců Štěpána Bathoryho a jeho bratra Krištofa, veřejné uznání, což sněm Maros-Vasárhelyský roku 1571. potvrdil. Unitáři pokládali Krista za člověka zvlášť milosti Boží nadaného a považovali klanění se jemu za modloslužbu.

Nejdůležitějšími Protitrojičníky jsou oba Socinové, strýc

¹⁾ Christianismi restitutio, totius ecclesiae apostolicae ad sua limina vocatio. — Auct. M. S. V.

²⁾ Ben. Aretii Valentini Gentilis iusto supplicio affecti historia. Genev. 1567. —

a jeho bratrovec. Laelius Socinus¹⁾ — pocházel ze vznešeného rodu Sozzinů v Sieně. Narodil se tam roku 1525. a studoval nejprve práva, potom theologii a řecký a hebrejský jazyk, aby mohl bibli v původním jazyku čísti. Přišel v podezření bludařství, musil svou vlast opustiti, zdržoval se od roku 1547. ve Švýcarsku a Německu, dlel 1548—1551 ve Wittenberku, seznámil se s Melanchthonem a jinými znamenitými reformátory, odebral se potom z Wittenberku do Polska, kde Lismanina, zpovědníka královnina, svému učení o Trojici naklonil, vrátil se roku 1552. do Švýcar, tajil se tam se svým učním před Kalvinem a jinými reformátory, kteří však přece jej v podezření bludařství měli, a zemřel v pokoji v Curichu roku 1562.

Faustus Socinus, bratrovec předešlého, narodil se v Sieně 5. prosince 1539; ztrativ záhy rodiče byl vychován u jednoho ze svých strýců, potom studoval práva, vzdělával se též ze spisů svého svrchu jmenovaného strýce a přijal tam uložené idee za své. Když r. 1559. jeho příbuzní od inkvisice byli stíháni, utekl se Faustus Socinus do Francie, kde v Lyoně tři léta pobyl. Na zprávu o smrti svého strýce odebral se do Curichu zachránit jeho spisů. Navrátil se do vlasti, vstoupil do služeb vojvody Františka Medici ve Florencii, kde pobyl dvanáct let. Roku 1574. odebral se z Florencie do Basileje, kde přes tři léta ztrávil; potom odešel na vyzvání Jiřího Blandraty do Sedmihradska, odkudž roku 1579. do Polska přibyl. V Polsku byly již unitářské osady v Rakově, v Piotrkově, v Krakově, v Lublině a v Šmigelu, školy a knihtiskárny, a v Krakově byl jejich katechismus vydán. Faustus žádal za přijetí, však rakovská synoda zamítla r. 1580. jeho žádost, poněvadž v mnohých člancích od jejího učení se uchyloval, jmenovitě nemaje křest za nutný. Konečně přece byl mezi unitáře přijat a pracoval, aby je sjednotil. R. 1583. usadil se, opustiv Krakov, ve vsi Pavlikovicích, náležející Křištofu Morsztynovi, jehož dceru potom za manželku pojal. R. 1588. odebral se na synodu v Břešti Litevském, kde všechny unitáře na svou stranu potáhl. Potom přebýval zase v Krakově, vytrpěl tam mnohá pronásledování, jmenovitě r. 1598. krakovskými studenty, přesídl pak do vsi Luclavic u Krakova, kde 3. března 1604

¹⁾ Chr. Fr. Illgen: Vita Laelii Socini. Lips. 1814.

zemřel. Zanechal po sobě hojný počet theologických spisů¹⁾. Jeho katechismus vydali po jeho smrti Smalcus, Moskorzewski a Völkel v jazyku polském, německém a latinském, kterýž u Sociniánů symbolické vážnosti se těší. Sociniáné pokládali Písmo sv. za jediný pramen víry, z něhož rozum pravdu váží. Bůh jest jeden a jednoosobný, který budoucích svobodných úkonů člověka nepředvídá, než jenom se domnívá, co člověk v jistých okolnostech konati bude. Sociniáné obmezující převědění božské, chtěli tak svobody člověka chrániti. Ježíš Kristus jest jim pouhým člověkem, který nadpřirozeným způsobem z Panny Marie počat byl a pro toto své nadpřirozené početí Synem Božím se nazývá; nežli jako učitel vystoupil, vstoupil na nebesa, aby přímo od Boha přijal, co člověčenstvu hlásati má; vykonav svůj úkol, vstoupil podruhé na nebesa, a obdržel za odměnu svého poslušenství panství nad veškerým světem, protože jest mu poctu božskou vzdávati, však tak, aby jí sláva Boha Otce se rozmnožovala. Kristus neučinil svou smrtí Bohu za nás dosti, ale on za nás trpěl a umřel v tom smyslu, aby nám příkladu, kterak v trápení tohoto světa se chovati máme, zanechal, a pak svým učením cestu ukázal, kterak bychom se k Bohu obrátili a odpuštění hříchů dosáhli; on vstal z mrtvých, aby nám jistotu našeho budoucího z mrtvých vstání podal. Duch svatý není žádnou božskou osobou, než toliko silou Boží. Adam byl smrtelný stvořen, však tak, že umřítí nemusil, kdyby byl nezhřešil; pád Adamův škodil pouze jemu a ne potomkům, vyjma že jeho potomci nutně umřítí musí. Člověk může bez hříchu žiti, začíná svou mravnost svými vlastními silami, ale dokonalým stává se skrze Krista, který nám v evangeliu účinky ctnosti před oči staví a k ní povzbuzuje. Rozřešení jest soudcovská činnost Boha, který nás od hříchův a viny osvobozuje, když v Krista věříme a zákon jeho zachovávat se snažíme. Kristus působí za nás jako velekněz i na pravici Boží, a odvracuje od nás hněv Otcův. Jak viděti, jest učení o milosti úplně po pelagiánsku pojato jakožto vně působící. Svátosti potom docela důsledně nejsou u nich ústavem posvěcujícím, ale pouhými obřady; křest jest úvodem čili zápisem do křesťanské církve, a Večeře Páně upomínkou na smrt

¹⁾ Equitis Poloni (Przypcovii) Vita Fausti Socini. 1636. — Jeho spisy jsou v Bibliotheca fratrum Polonorum. Irenopoli (Amst.) 1656. 8 voll. v prvních dvou svazcích.

Kristovu. Pekelné tresty nejsou věčné, ale zavrženci propadnou jednou v nicotu.

Když r. 1608. v Rakově někteří sociniánští žáci dřevěný krucifix svévolně skáceli, byla jejich škola v Rakově zavřena, učitelé vyhnáni a sociniánské kostely zavřeny. Varšavský sněm kázal r. 1658. všechny Sociniány z říše vyhnati, a vynesl trest smrti na ty, kteří by přešli k sektě této, neb tyto sektáře přechovávali. Jejich politické spojení se Švédy vzbudilo proti nim velikou nenávist. Sociniáni roztrousili se po okolních zemích, dostali se až do Hollandska a Anglie. V Sedmihradsku podrželi svobodu vyznání do dnešního dne, kdež jich asi 50.000 žije. Též v Americe jsou dosti četnými po Sedmihradsku.

§ 472. *Theologická literatura.*

Ačkoli Luther, Zwingli a Kalvin Písmo sv. za jediný pramen víry prohlašovali, přece nebyli ani oni, ani jejich první stoupenci v biblické kritice činnými držíce se běžných vydání Písma sv., jmenovitě Erasmových, a vykládající Písmo, vkládali do něho své názory a pojímali inspiraci Písma co nejširěji¹⁾. Melanchthon snažil se založiti exegetickou školu a vydal r. 1540. studijní řád, dle něhož bylo nejprve studovati list k Římanům, především jeho části mluvící o ospravedlnění, zákoně a evangeliu, pak list ke Galatům s Lutherovým výkladem, potom list ke Kolossenským s výklady Melanchthonovými, a konečně některé evangelium.

Všickni značnější theologové obírali se exegesí. Luther podal o některých částech genese, žaltáře a listu ke Galatům dobré výklady, které však hned svými nadávkami zpotvořil. Melanchthon jsa znalcem hebrejské řeči, obíral se slovním výkladem Starého Zákona, a připojil k němu, řídě se zásadou sv. Augustina, že Starý Zákon svůj úplný smysl z Nového dostává, dogmatické aplikace a allegorické výklady. Matěj Flacius snažil se svou příruční knihou (*clavis sacrae scripturae*) a svou stručnou exegetickou glossou k N. Z. (*glossa compendiaris in N. T.*) vědeckou exegesi založiti. V jeho šlépějích

¹⁾ Codicem hebraeum V. T. tunc quoad consonas tunc quoad vocalia sive puncta ipsa sive punctorum saltem potestatem et tum quoad res tum quoad verba θεόπνευστον esse. (Formula consensus helvetica can. II.)

pokračoval Wolfgang Franc svou hermeneutikou (*tractatus theologicus etc. Vit. 619.*) a Šalomoun Glassius svou „posvátnou filologií“ (*philologia sacra*). Jiní lutheránští exegetové byli: Wolfgang Musculus (†1563), Martin Chemnitz a David Chytraeus. Ale všechny výklady byly hlavně polemické, držely se hlavně symbolických knih a vystupovaly velmi přísně proti všemu, co za úchytku od Písma pokládaly. I hvězdář Kepler byl pronásledován. Mezi protestanty vznikly tři nové latinské překlady Písma sv. 1. od Šebestiána Münstera (v Basileji r. 1534. a 1546.); 2. od Lva Judae (v Curichu 1543), dokončený od Bibliandera; a 3. od Šebestiana Castellia (v Basileji 1551), který však biblické idee římským koloritem (zbarvením) setřel. Proti tomuto poslednímu překladu „dílu to satanovu“ zhotovil Beza nový překlad, v němž východní ráz bible zachovati se snažil. Po příkladu Konráda Pelikana působili pro grammatickou exegesi se zdarem oba Buxtorfové, otec a syn, profesoři východních jazyků v Basileji, používající talmudsko-rabbinské literatury. Starší Buxtorf (†1649) začal pracovati o chaldejském, talmudském a rabbinském slovníku, kterýž jeho syn (†1664) r. 1640. dokončil. Tomáš Erpenius (†1624) a jeho ještě znamenitější žák Jakub Golius (†1667) působili svými grammatikálními a lexikálními a jinými pracemi pro známost arabštiny, a Samuel Bochart (†1667) pro biblický zeměpis a přírodopis. Hugo Grotius, největší humanista svého času, vykládal ve svých anotacích¹⁾ Písmo sv. svými důkladnými jazykovými vědomostmi nestaraje se o symbolické knihy svého kalvinského vyznání. Jeho protivou byl Coccejus (v Lejdě †1669) držící se mírného kalvinského stanoviska. Ostrý spor vypukl o původě hebrejských akcentův a vokálních punktů mezi Janem Buxtorfem a Ludvíkem Capellem, a jiný o přesnosti řečtiny v Novém Zákoně za Jindřicha Stephana.

Po dlouhý čas byly Melanchthonovy „*loci theologici*“ s augsburskou konfessí a její apologií dogmatickou příruční knihou lutheránův, a Kalvinovy instituce zase reformovaných. Melanchthonovy „*loci theologici*“ byly vypuzeny pracemi novějších lutheránských dogmatikářů: Martina Chemnitze²⁾, Jana

¹⁾ Annot. ad V. T. Par. 1644. ed. Doederlein. Hal. 1775 sq. 3 T.; annot. in. N. T. Amst. 1641 sq. 2 T. ed. Windheim. Hal. 1769 2 T.

²⁾ *Loci theol.* ed. Polyc. Leyser. Frc. 1591. 3 T. ed. V. Vit. 1690; znamenitějším stal se jako polemik; nejdůležitějším jest jeho *Examen Conc. Tridentini*. Ed. Preuss. Berol. 1864 sq.

Gerharda ¹⁾, professora v Jeně († 1637), a Linharta Huttera ²⁾ († 1616), kteří opět ke scholastické methodě se připojili, lutheránství statně hájili, a mnoho k tomu přičinili, že kalvinství ze škol lutheránských států vypuzeno bylo. O Chemnitzovi pravilo se docela: Si Martinus (Chemnitius non fuisset, Martinus (Lutherus) non stetisset! (Kdyby nebylo Martina Chemnitze, nestál by Martin Luther!)

Též mystiku pěstovali někteří protestantští theologové, jako Jan Gerhard ve své „škole zbožnosti“ (schola pietatis). Jan Arndt, generální superintendent v Luneburku († 1621 v Celle), spisovatel čtyř knih „o pravém křesťanství“ ³⁾, Jindřich Müller ⁴⁾ v Roztocku († 1675) a Kristian Skriver ⁵⁾ z Rendsburgu († 1693). Pěvcem duchovních písní jest Pavel Gerhard, který pastorem v Lübbenu v Lužici r. 1676. zemřel ⁶⁾.

Poněvadž protestantství kněžství zavrhl, a jeho duchovní pouhými kazateli slova Božího se stali, musili nutně hlavně kazatelstvím a katechesí se obírat, v čemž jim Luther, Zwingli a Calvin dobrý příklad dávali. Luther byl populárním řečníkem, který veškerou váhu na praktický výklad Písem sv. kladl, z něhož potom články víry a mravův odvozoval, nestaraje se mnoho o logické seřazení a provedení své látky (themata). Ve své postille podal kazatelům návod a látku a lidu poučení. Methodičtěji vedl si Melanchthon, který sice sám nekázal, ale jiným kázání psal, studujícím Uhrům ve Wittenberku nedělní evangelie vykládal, z čehož postilla Melanchthoniana ⁷⁾ vznikla a již r. 1519. návod ke kazatelnímu řečnictví ⁸⁾ vydal. Z jeho žáků vyznamenal se v homiletice jmenovitě Jiří Major. Ale

¹⁾ Loci theol. cum pro adstruenda, tum pro destr. quorumvis contradicentium falsit. Jen. 1620—25 9. T. ed. Cotta. Tub. 1762—81. 20 T. indices adjec. Müller 1788 sq. 2 T. ed. II. 1767 sq.

²⁾ Leon. Hutteri compendium locor. theol. jussu et auctor. Christiani II. Vit. 1610. Hase: Hutterus redivivus. 10. vyd. Lpz. 1862, kde k Hutterově compendium bohaté poznámky připojuje.

³⁾ „Vom wahren Christenthum.“ ed. Krummacher. Leipzig 1847; ed. evangel. Bücherverein Berlin 1847.

⁴⁾ Geistl. Liebeskuss; Geistl. Erquickungsstunden.

⁵⁾ Geistl. Seelenschatz; Gottholds zufällige Andachten.

⁶⁾ Paul Gerhardt's geistl. Lieder. Stuttgart 1843. ed. Wackernagel, ibidem 1855. — Trepte: P. Gerhard. Delitsch 1828. — Roth: P. Gerh. Lpz. 1829. —

⁷⁾ Ed. Christoph Pezel. Heidelb. 1594. 4 T.

⁸⁾ De rhetorica libri tres. 1519.

kazatelé drželi se více metody Lutherovy nežli Melancthonovy, poněvadž valného studia nežádala. Pro katechetiku vydal Luther výklad desatera Božích přikázání (1517) a modlitby Páně (1518), pak velký a malý katechismus (1526). Reformovaným složil Lev Judae větší a menší katechismus, Bullinger a Kalvin katechetické učební knihy. Ve Falcí byl heidelberský katechismus¹⁾ vypracován, jehož němečtí kalvini pevně se drželi.

¹⁾ Augusti: Corp. libr. symbol. p. 535—577.

Hlava druhá.

Dějiny katolické církve.

A. § 473. *Tridentský všeobecný církevní sněm.*¹⁾

Přes sto let volalo se po opravě v hlavě a v údech, kterou na všeobecném církevním sněmu provést bylo; ale papežové nepřáli všeobecnému sněmu, bojíce se výstupův a směrů ba-

¹⁾ Sarpi (Petri Suavis Polani) *Istoria del Concilio di Trento*. London 1619. Do frančtiny přeložil a poznámky připojil Courayer. Amsterd. 1736. 2 T.; též Amelot de la Houssaie. Amsterd. 1699, po německu vydal W. Winterer. Mergentheim. 1839—1841. 4 Bände. — Proti Sarpimu, nesmírnému stranníku sepsal kardinál Pallavicini: *Istoria del Concilio di Trento*. Roma. 1652. 2 T.; nejlepší vydání: Roma. 1664. 3 T. in 4.; po německu ed Klitsche. Augsb. 1835—1836. 8 Bde. — Brischar: *Beurtheilung der Controversen Sarpis und Pallavicinos in der Gesch. des Trident. Concils*. Tübing. 1843. 2 Th. M. Chemnitii *Examen Concilii Trident.* Francof. a. M. 1707. 4 T. f. (Le Plat.): *Monuments pour servir à l'histoire du Conc. de Trente* 1781. 6 T. latin. Lovan. 1781 sq. 7 T. — Salig: *Vollst. Hist. des Trident. Concils*. Hal. 1741 sqq. 3 Bde. — Göschl: *Geschichtl. Darstellung des Concils zu Trient*. Regensb. 1840. — Wessenberg: *Die grossen Kirchenversamml. Bd. 3. u. 4., k tomu „Katholik.“* 1841. sešity z května a prosince. — Rütjes: *Gesch. des Conc. von Trient*. Regensb. 1840 — Hlavním pramenem jsou acta sněmu Tridentského od biskupa Massarelliho z Telesie, sekretáře sněmu, která Augustin Theiner porušiv svou přísahu proti výslovné vůli papeže Pia IX. vydal pod názvem: *Acta genuina ss. conc. Trident.* 2 T. f. Zagrab. in Croatia. 1874. však nedokonale. — *Acta Conc. Trident. ab anno 1562 a Gabriele Card. Paleotto descripta.* ed. Menndham. Lond 1842. — Tatáž acta vydal též Theiner v dalších 2 svazcích (o jeho veškeré práci srv. *Archiv für kath. K.-R.* 1876. sv. 35. str. 189.). — Döllinger: *Ungedruckte Berichte und Tagebücher zur Gesch. des Concils von Trient*. Nördlingen 1876. 2. Abth.

Canones et decreta Conc. Trident. 1567: ed. Gallemart. Colon. 1618,

silejských. Ostatně o dobré předpisy nebyla nouze, těch bylo dost a dost; ale nebylo mužů, papežův a jiných nástrojů, kteří by je statně a se zdarem prováděli. Když Luther a s ním spojená bouře církev zachvátili, volalo křesťanstvo, přátelé i nepřátelé církve, po všeobecném sněmu, který však dílem pro nechuť apoštolské Stolicе k němu, dílem pro války mezi císařem Karlem V. a králem francouzským Františkem I. hned se nesešel a to k velikému prospěchu církve, poněvadž zatím novotáři svůj blud vyvinuli, náruživosti schladly, a církev své učení proti bludu přesně vytknouti mohla.

Papež Klement VIII. sestavil kongregaci pro opravu římského duchovenstva, v jejíž čele stáli znamenití kardinálové Giberto, biskup veronský, a Sadolet, biskup carpentrasský, kterouž opravu potom chtěl na veškeré duchovenstvo církve rozšířiti.

Nástupce Klementův Pavel III. staral se horlivě o svolání sněmu; dal výtečnými muži vypracovati návrh církevní opravy a konvokační bully sněmu (v květnu 1537), rozepsal sněm nejprve do Mantovy, kam protestanté přijíti nechtěli, přeložil jej odtud do Vicenze, a začal konečně v Tridentu 13. prosince r. 1545

Ukolem sněmu bylo: rozmnožiti a vyvýšiti víru a křesťanské náboženství, vymítnuti bludy, zjednati pokoj a jednotu církve, opravit duchovenstvo a lid, a pokořiti a vyhubiti nepřátely křesťanského jména. Při slavném započetí sněmu v *sedění prvním* 13. prosince 1545, předsedali kardinálové Jan Maria del Monte, biskup praenestský, Cervinus a Polus, a přítomni byli kardinál Madrucci, kníe-biskup tridentský, čtyři arcibiskupové, 20 biskupů, 5 generálů řádův a poslové krále Ferdinanda. Po prvním sedění byly synodální úřady praeláty od papeže poslanými obsazeny: obratný Angelo Massarelli, biskup z Telesie, stal se tajemníkem synody. O pořádku, který bylo zachovávat, bylo usneseno, aby veškerou látku nejprve theologové a kanonisté ve svých schůzích spracovali, jejich práci potom biskupové v generálních kongregacích zkoumali, a konečně učiněná usnesení v slavných seděních prohlášena byla.

1619 a jindy; ed. Le Plat. Lovan. 1779; ed. stereotypa. Lps. 1842. Lugd. 1846; ed. Smets. lat. et germ. Bielefeld. 1847; cum declarat. Congr. Conc. ed. Richter et Schulte. Lps. 1853; srv. Phillips K.-R. sv. IV. str. 463.

Dále bylo usneseno, aby se hlasovalo po způsobu starých církevních sněmů dle hlav a nikoli dle národův, a aby generálové měli po jednom hlase za svůj řád, a tři opatové též po jednom hlase. Předlohy dávali legáté. Poněvadž někteří chtěli, aby nejprve dogmatické otázky se rozbíraly, jiní zas, jmenovitě císař, aby především kázeň se projednávala, usnesli se otcové na návrh biskupa Tomáše z Feltre na tom, aby obojí věc spolu rozbírána byla; pročež následují po výměru učení, které v kapitolách a v kanonech se prohlašovalo, pravidelně též kapitoly o kázni (de reformatione). Dále rokovalo se o způsobu života členův a jejich výživě, na kterou papež veliké oběti přinášel. Jmenovati strážce sněmu (custos consilii) ponechali otcové knížeti-biskupu tridentskému, kterýž jím braběte Sigmunda z Arka jmenoval. Ohledem na protestanty radili císař a francouzský král, aby sněm ve svých pracích zvolna postupoval. Pročež v *sedění 2.* dne 7. ledna 1546 byly čteny papežské konstituce, a prohlášen dekret o způsobu života sněmovníkův a o tom, co ve sněmu zachovávatí jest. Sněm měl 43 členy, mezi nimi arcibiskupy Olafa Magna z Upsaly a Roberta z Armaghu. Poněvadž důležitější dekrety jenom při větším počtu členů stanoveny býti měly, a četní preláti se očekávali, bylo v *sedění 3.* dne 4. února 1546 jenom symbolum recitováno.

Poněvadž protestanté s prameny víry libovolně nakládali, byly po návrhu kardinála del Monte nejprve prameny zjevení rozbírány. Theologové probrali otázky sem spadající všestranně, a potom bylo 4. dubna 1546 slaveno *sedění 4.* velmi důležité, kde za prameny víry byla prohlášena Písmo sv. a ústní podání, jež církev od Krista a apoštolův obdržela; u Písma vypočetla církev jeho kanon, jak byl na starých afrických synodách, hipponské (r. 393.) a karthaginské (r. 397.) sestaven, a vydala klatbu na každého, kdoby těchto knih se všemi jejich částmi tak, jak v latinské Vulgatě jsou, nepřijímal. Ze všech latinských překladů Písma sv. byl starý překlad zvaný „Vulgata“ za autentický prohlášen, kteréhož jest ve veřejném učení, hádání, kázání a vykládání užívati; Písmo nebudiž ve věcech víry a mravů vykládáno proti smyslu, který chová církev, nebo proti jednomyslnému souhlasu Otců; Vulgata budiž co nejlépe v novém vydání vytištěna; Písma neužívej nikdo ku pověře nebo nevhodným žertům, a oni tiskaři budtež potrestáni, kteří bez

svolení biskupova knihy o náboženství nebo beze jména spisovatelova tisknou a rozšiřují.

Císař přál si, aby dogmatické otázky se odkládaly, a s nimi průtahy dělaly, a Španělové řídili se jeho vůlí. Legáté dali rozbíratí učení o hříchu dědičném, které potom v pěti kano-nech *v sedění* 5. dne 17. června 1546 prohlášeno bylo, a po něm hned jeden dekret o reformaci. O dědičném hříchu pravi-la církev: že „Adam, přestoupiv zákon Boží v ráji, hned svatost a spravedlnost, v které postaven byl, ztratil, v hněv Boží, smrt a poddanost ďáblovu uběhl, a na těle i na duši v horšího se proměnil; tento hřích neuškodil jenom jemu, ale též veškerému jeho potomstvu, na něž ne toliko trest, ale i hřích sám přešel; hřích dědičný přechází na potomstvo ne následováním ale tělesným plozením, jest jednomu každému vlastní, a nemůže žádnými lidskými silami nebo prostředky býti odstraněn, leč zásluhou jediného našeho Prostředníka Pána Ježíše Krista, která se nám přivlastňuje křtem, jenž všem i dítkám již pokřtěných rodičů nutným jest; křest shlazuje v člo-věku vinu dědičného hříchu a všechno, co hříchem jest, však tělesnost (concupiscentia) zůstane v pokřtěných, která není vlastním hříchem, ale apoštol Pavel nazývá ji proto hříchem (k Řím. 6, 12; 7, 8.), poněvadž ze hříchu jest, a ke hříchu na-kloňuje. Však synoda, jak praví, nemá v úmyslu zahrnouti do tohoto dekretu svatou a neposkvrněnou Pannu Marii, o níž jest zachovávatí konstituce papeže Sixta IV.“¹⁾ Reformační dekret přikazoval, „aby při všech kostelích stoličních a kollegiátních a v klášterích stolice theologického učení se zřídila, a při chud-ších kostelích alespoň jeden učitel gramatiky pro přípravu mlad-ších duchovních ustanoven byl. Biskupům, arcibiskupům a pre-látům přikazovala synoda, aby slovo Boží pilně hlásali, neb v případě nemožnosti o statné zástupce se postarali; podobně měli faráři a všickni duchovní správcové alespoň v neděli a ve svátek věřícím kázati, neb o zástupce se postarati; řeholníku jest třeba k hlásání slova Božího povolení opatova v jeho ko-stelích, a v jiných též biskupova; kazatelům, kteří pohoršení dávají a bludy rozšiřují, nechť biskupové právo kázati odejmou a je potrestají, třeba (u exemtních) jako delegáti apoštolského Stolce; sběratelé almužny, kteří slují obyčejně quaestuarii, ne-smějí více kázati“. Jest viděti, že otcové základní vadu v církvi

¹⁾ c. 1. 2. Extrav. comm. III. 12.

v kořeně poznali. V sedění byli přítomni mimo jmenované 4 kardinály, 9 arcibiskupů, 48 biskupů, 2 opati, 3 generálové řádů a četní theologové.

Potom přešli otcové a učenci k rozbírání článků víry o ospravedlnění a k otázce kázně o povinnosti biskupů zachovávatí residenci. Císařská strana protivila se dogmatickým rozborům; poslové francouzští a po nich jiní vyvolali spory o přednost; poblížká válka šmalkaldská naplňovala otce úzkostí, byly bouřlivé výstupy mezi biskupy; papežský legát del Monte byl stálými namahavými pracemi unaven a rozčilen, legát Polus odebral se pro churavost do Padovy, a Cervin dlel v Roveredě u svého nemocného strýce Oktavia Farnese. Sedění mělo se konati ke konci července, ale musilo se odložit; mnozí biskupové chtěli Trident opustiti; Francie navrhovala pro případ, že by se sněm na jiné místo přeložil, za toto místo Avignon, a nechtěla nic o císařském městě slyšeti. Císař Karel V. chtěl, aby se v synodě pokračovalo, ale dogmatické výměry odložily. Otcové a theologové pracovali horlivě o svém úkole. Císař byl proti prohlášení učení o ospravedlnění; bylo známo, že jeho kancléř Granvella potupně o „vlašských biskupech“ se vyslovil, kterým prý nelze nejdůležitějšího rozhodnutí přenechat. Katolický článek víry o ospravedlnění, jak jej sněm vyslovil, lišil se znamenitě od názoru Granvelly, který myslel, že tato věc s protestanty na rozmluvách náboženských v Německu porovnána jest¹⁾. Papež, chtěje vliv světské moci na dogmatické výměry zameziti, kázal svým legátům, aby tento článek víry prohlásili. Tak slavilo se 13. ledna 1547 *sedění 6.*, v němž článek víry o ospravedlnění v 16 kapitolách a 33 kaneonech a reformační dekret v 5 kapitolách prohlášeny byly v přítomnosti 10 arcibiskupů a 45 biskupů. Císař stěžoval si na kvap, kterým protestanté zbytečně se dráždí, ale papež Pavel III. odvětil mu, že tato výčitka jest neoprávněna, poněvadž sněm o tomto článku víry 6 měsíců pracoval, a že není naděje, že by protestanté průtahem výroku svých bludných názorů se vzdali.

Výměr ospravedlnění jest mistrovským dílem vývoje církevního učení, v němž všechny opáčné bludy jasně a precisně vyvráceny a zavrženy jsou. Církev praví tu: „Ani zákon ani přirozené síly lidské nemohou člověka ospravedlniti, ale pouze

¹⁾ Janssen III. 615.

Kristus, který za všechny umřel; však jenom ti budou ospravedlněni a spaseni, kterým zásluha jeho umučení přivlastněna bude. Ospravedlnění jest přenešení z onoho stavu, v kterém člověk synem prvního Adama se narodil, do stavu milosti a synovství Božího skrze druhého Adama Ježíše Krista, a děje se v Novém Zákoně křtem neb alespoň žádostí po něm. Začátek ospravedlnění stává se v dospělém člověku povoláním Božím skrze předcházející milost beze všech zásluh člověka, který však s ní se srovnáváti a spolupůsobiti musí, ale též ji zavrhnouti může, a to čině nečinným není; bez této milosti nemůže se člověk sám ze sebe pouze svobodnou vůlí pohnouti ke spravedlnosti. Ospravedlnění není pouhým odpuštěním hříchův, ale též posvěcením a obnovením vnitřního člověka dobrovolným přijetím milosti a darů, tak že člověk z nespravedlivého spravedlivým, z nepřítele přítelem Božím a dědicem věčného života se stává. Člověk bývá ospravedlněn, když skrze zásluhy umučení Páně od Ducha sv. láska Boží do srdce jeho vlita bývá a v něm zůstává, tak že v ospravedlnění s odpuštěním hříchů též tři božské ctnosti: víra, naděje a láska do srdce se vlévají. Poměr ospravedlnění k víře jest tento: víra jest lidské spásy začátek, základ a kořen¹⁾, bez níž Bohu se líbiti nelze. Ale nikdo nemůže býti absolutně jist svým ospravedlněním beze zvláštního zjevení Božího. Člověk ospravedlněný a přítelem Božím učiněný činí pokroky v ctnosti, obnovuje se den ode dne, a zachováváje zákony Boží a církve prospívá ve spravedlnosti, obdržené milostí Boží. Nikdo však nemůže věděti, že jest v počtu předurčených k životu věčnému. Milost ospravedlnění ztrácí se nejen nevěrou, kterouž i víra se ztrácí, ale též každým smrtelným hříchem, ačkoli víra spolu se neztrácí. Ospravedlnění dostávají život věčný jako milost zaslíbenou synům Božím skrze Ježíše Krista a jako odplatu jejich dobrým skutkům a zásluhám věrně danou ze zaslíbení Boha samého." V reformačním dekretě prikazovala synoda všem prelátům a duchovním správcům, aby pod pokutou starých trestů, k nimž ještě nové připojila, residenci zachovávali, dala biskupům moc trestati řeholníky mimo klášter provinile, poroučela jim visitovati diecése a zakázala jim vykonávati pontifikální úkony v cizí diecési bez svolení ordinariova.

Nyní přešel sněm k učení o svátostech vůbec a jednot-

¹⁾ U protestantův jest vrcholem.

livých zvlášť. Poněvadž toto učení od Petra Lombardského, Tomáše Aquinského a scholastiků vůbec až k instrukci papeže Eugena IV. k Arménům důkladně bylo rozebráno: nebylo třeba vydati zvláštní pozitivní kapitoly o nich, a synoda spokojila se zavrhnouc opáčné bludy krátkými kanony. Skoro denně scházeli se theologové u legáta Cervina a kanonisté u legáta del Monte, a odpoledne bývaly kongregace. Dne 3. března 1547 bylo v *sedění* 7. prohlášeno 13 kanonův o svátostech vůbec, 14 o křtu a 3 o biřmování a reformační dekret o 15 kapitolách. Církev pravila o svátostech: „Kristus ustanovil sedm svátostí, ani více ani méně, totiž: křest, biřmování, Svátost oltářní, pokání, poslední pomazání, svěcení kněžstva (ordinem) a stav manželský, které podstatně od svátostí Starého Zákona se rozeznávají, důstojností od sebe se liší, a ku spasení potřebnými jsou, ačkoli všechny jednotlivcům nejsou nutnými; svátosti obsahují v sobě milost, kterou znamenají, a udělují ji těm, kteří proti nim závory nekladou; působí výkonem vykonaným (ex opere operato), a ne výkonem konajícího (ex opere operantis), z nichž křest, biřmování a svěcení kněžstva nezrušitelné znamení do duše člověka vtiskují; přísluhovač svátostmi musí míti úmysl konati to, co koná církev a přísluhuje jimi platně, třeba by v smrtelném hříchu byl; ale žádný služebník církve, nechce-li v klatbu uběhnouti, nesmí zavedené obřady při svátostech zavrhovati, jich vynechávati neb měniti.“ Při svátosti biřmování vytkla synoda, že „přísluhovačem jejím řádným jest jenom biskup,“ naznačujíc tak, že jest ještě někdo jiný mimořádným, kterýmž jest kněz. Reformační dekret mluví o vlastnostech biskupů, zakazuje hromadění biskupství v jedné ruce pod kterýmkoli titulem, přikazuje, aby obročí pouze schopným se udělovala, biskupové na obročí ustanovená čili vtělená dohlíželi, by duchovní správa v nich řádně se vedla, kostely visitovali a o jejich veškerou opravu se starali, a povýšení k větším kostelům v předepsaném čase svěcení přijali; dále stanoví reformační dekret právo kapitol při uprázdňení biskupského stolce, mluví o svěcení, zakazuje, aby žádný na obročí praesentovaný nebyl dřív installován, pokud nebude vyzkoušen a od biskupa schválen, vyjma, kteří od universit byli jmenováni, stanoví, které občanské pře duchovních biskupové rozhodovati mohou, a velí biskupům, aby na všechny hospitály pilně dohlíželi.

Sedění osmé bylo ustanoveno na 21. dubna, ale tu vy-

pukla v Tridentu nakažlivá nemoc, na kterou generál františkánů, jeden biskup a několik jiných zemřelo; okolí chtělo přerušiti spojení s městem; 12 biskupů odcestovalo, neptavše se ani legátů; četní otcové přimlouvali se za přeložení synody. Dne 5. března ptali se předsedové synody v Římě, co jest činiti. Když dva znamenití lékaři známky nakažlivé nemoci dokázali, předložili legátům otcům dle svého plnomocenství otázku o přeložení sněmu (9. března), a většina rozhodla se *v sedění* 8. dne 11. března 1547 pro přeložení do Bononie, proti čemuž 15 císaři oddaných prelátů se vzpíralo. Tito zůstali na rozkaz císařův v Tridentu. Však ukázalo se, že nakažlivá nemoc byla jenom mimochodem. Císař Karel V. dostav zprávu o přeložení synody, rozhněval se nesmírně, tupil 80letého papeže před nuntiem Verallem, žádal návratu otců do Tridentu a hrozil ohrazením proti každému synodování v Bologni. Papež konejšil císaře, jehož všechny hrozby zůstaly marnými¹⁾.

Dne 12. března opustili papežští legáté s většinou otců Trident a brali se do Bologně. V Tridentu zůstali jenom císařsky smýšlející, ale zdržovali se veškerého sněmování, nechtějíce nijakého rozkolu. Papež Pavel III. schválil v konsistoři 23. března přeložení synody, ale vzkázal legátům, že by ukončení sněmu v Tridentu bylo mu milejším bývalo. Jelikož císař žádal, aby sněm do Tridentu se navrátil, ponechal papež v této věci otcům úplné volnosti.

V Bologni pokračovali sněmovníci v kongregacích v rozbírání učení o pokání a Večeři Páně; byli zde účastni theologové všech národů často počtem 50 až 60, k nimž v květnu 1567 Petr Canisius přibyl. Poněvadž v Bologni pouze italští preláti přítomni byli, přál si papež, aby nic se neprohlašovalo. Pročež *v sedění* 9. dne 21. dubna 1547, v kterém byli přítomni mimo legáty 6 arcibiskupů, 28 biskupův a 4 generálové řádů, bylo odročení (prolongatio) usneseno, a *v sedění* 10. dne 2. června 1547 zas obnoveno. Theologové a kanonisté pracovali dále. Kurfirstové, kolínský a trevirský a biskup, lublaňský poslali své zástupce. Papež III. vyjednával skrze kardinála Sfondráta s císařem o přeložení sněmu do Ferrary, která pod vrchním císařským panstvím stála. V srpnu 1547 přišel posel Francie s některými francouzskými biskupy do Bologně, ale císař odvolal odtud zástupce trevirského. Kardinál Madrucci

¹⁾ Srv. o hněvu císařově Janssen III. 616.

přišel v listopadu 1547 jako posel císařův do Říma působit ve smyslu svého pána; ale papež rozhodl se znova ponechat sněmovním otcům volnosti u věci této. Dne 19. prosince 1547 předložil kardinál předseda otcům důvody obou stran: důvody císaře a jeho bratra krále Ferdinanda pro přeložení sněmu do Tridentu nazpět, a důvody, které za pobyt v Bologni se přimlouvaly. Z přítomných 48 biskupův a 6 generálů řádů hlasovalo pouze šest pro návrat do Tridentu. Nastala dlouhá vyjednávání, až konečně papež císaři povolil, a v září 1549 sněm v Bologni zastavil.

Nástupce Pavla III. Julius III., bývalý to kardinál-legát Julius del Monte, vyjednával s Karlem V. o sněm, kázal bullou „Quum ad tollenda“ opět sněmovati v Tridentu, a ustanovil 4. března 1551 za předsedy sněmu kardinála Marcella Crescentia, sipontského arcibiskupa Šebestiana Pighina a veronského biskupa Aloise Lipomanna.

Kardinál-legát přišel 29. dubna 1551 do Tridentu, kde mimo domácího knížete-biskupa pouze 13 biskupů ze států císařových našel; ale papež poslal tam 83 biskupy meškající v Římě. Dne 1. května 1551 byl čten v *sedění 11.* kratičký dekret o znovu začetí sněmování a budoucí sedění ustanoveno na 1. září. Počet prelátů byl posud malý, a němečtí se očekávali, z nichž v srpnu arcibiskupové mohučský a trevirský přibyli. V *sedění 12.* dne 1. září 1551 byl 11. den měsíce září ustanoven, kdy učení o Večeři Páně a dekret o překážkách biskupské residence prohlášeny budou. Francie hněvala se na papeže, že k císaři přilnul; list francouzského krále Jindřicha II. k otcům varoval se bedlivě výrazu „sněmu“ (concilium). Papežští theologové Lainez a Salmeron, císařský theolog Jan Arza, doktoři ze světského duchovenstva a řeholníci rokovali pilně v kongregacích o učení o Večeři Páně. Z ohledu na protestanty, jejichž příchodu se očekávalo, poodložila se vyjednávání o přijímání pod obojí způsobou, o čemž zvláštní dekret přijat byl.

V *sedění 13.* dne 11. října 1551 bylo prohlášeno učení o Večeři Páně v 8 kapitolách, a bludy protestantů proti němu v 11 kanonech zavrženy. Potom byly prohlášeny reformační dekret v 8 kapitolách o biskupském dozoru a biskupské pravomocnosti, dekret o odkladu čtyř článkův o Večeři Páně a bezpečný průvod (salvus conductus) pro protestanty. O Večeři Páně prohlásila církev: „Po slovech posvěcení (konsekrace)

jest ve Večeři Páně Ježíš Kristus, Bůh a člověk, v pravdě, věčně a podstatně (vere, realiter ac substantialiter) přítomen; posvěcením chleba a vína stane se proměnění veškeré podstaty chleba v podstatu Těla Kristova a veškeré podstaty vína v podstatu jeho Krve, kteréžto proměnění církev vhodně a vlastně přepodstatněním (transsubstantiatio) nazývá; ve Svátosti oltářní jest pod každou způsobou a pod každou částí celý Kristus přítomen, a to nejen při požívání, ale vždycky, před ním i po něm v částech, které po přijímání zbudou; z čehož plyne, že Svátosti oltářní jest se klaněti a ji veřejně vystavovati, aby věřící jí se klaněli; věřící mají alespoň jednou v roce ji přijímati, a kdo ve smrtelném hříchu jest, má svátost pokání přijati, nežli ke stolu Páně přistoupí.“

V sedění 14. dne 25. listopadu 1551 bylo prohlášeno učení o svátosti pokání v 9 kapitolách a v 15 kanonech a o posledním pomazání ve 3 kapitolách a 4 kanonech a reformační dekret o 14 kapitolách. O svátosti pokání praví církev: „Pokání jest v pravdě a vlastně svátostí, ustanovenou od Krista Pána pro věřící, aby zhřešivše po křtu opět s Bohem smíření byli; jest svátostí od křtu rozdílnou, a slova Kristova: Přijměte Ducha svatého, kterýmž odpustíte hříchy, odpouštějí se jim, a kterýmž zadržíte, zadržány jsou (Jan 20, 22. 23.) jest vykládati o odpuštění hříchů ve svátosti pokání; k této svátosti jest třeba kajicníku tří úkonů, které jsou jaksi látkou (quasi materia) svátosti, totiž: lítosti, zpovědi a dostiučinění; zpověď jest ustanovením Božím a nutnou ke spasení z práva Božího, a kajicník musí se zpovídati ze všech hříchů smrtelných a z okolností, které podstatu viny mění; rozřešení kněžské jest úkonem soudním a nikoli pouhou službou prohlašovati, že někomu hříchy odpuštěny jsou, když věří, že jest rozřešen; rozřešovati mohou pouze kněží, třeba byli v hříchu smrtelném, a biskup má právo zadržeti některé hříchy, od kterých kněz potom rozřešiti nemůže. S vinou neodpouští se spolu veškerý trest; jest ještě třeba dostiučinění, které se děje za trest časný tresty od Boha poslanými, neb od kněze uloženými, nebo skutky zbožnosti, jež kajicník sám si uložil.“ „O svátosti posledního pomazání“ učí církev, že „jest pravou svátostí od Krista Pána ustanovenou, naznačenou u sv. Marka (6, 13.) a prohlášenou od sv. Jakuba (5, 14. 15.), který svými slovy látky, formě, vlastnímu přisluhovači a účinkům této svátosti učí.“ Reformační dekret mluví o povinnostech a právech

biskupů vzhledem na jejich duchovní, které napomínati a trestati mají, aby život svému povolání vhodný vedli.

Mezitím přišli do Tridentu poslové protestantských knížat a měst, mezi nimi též Jan Slejdanus ze Strassburku, a jiní ještě se očekávali. Vzhledem na ně byl jim *v sedění 15.* dne 25. ledna 1552 rozšířený bezpečný průvod udělen a další vyjednávání se odročila. Mimo tři papežské legáty a kardinála Madrucciho bylo v Tridentu přítomno 78 biskupů, z nichž největší část byla ze států císařových, jako 25 Španělů, 8 Němců, 4 Siciliané. Na válečné pověsti z Německa opustili porýnští arcibiskupové sněm; nový saský kurfirst Mořic zradil císaře, svého dobrodince; mnozí biskupové odcestovali na rychlo. Papež Julius III. zastavil sněm 25. dubna a sněm sám zastavil se 28. dubna ve svém *sedění 16.*, čemuž jenom 12 Španělův odporovalo. Sněm zastavil se na dvě léta, ale uplynulo plných deset let, nežli se opět sešel, v kterémž čase zemřeli papežové Julius III., Marcell II. a Pavel IV., z nichž poslední příkře o reformu církve se zasazoval. Na sněm pomýšlel Pius IV., jenž 26. prosince 1559 na apoštolský Stolec dosedl, a chtěl, aby v Tridentě v něm se pokračovalo. Císař Ferdinand I. prosil za to; podobně přál si toho španělský král Filip II.; Francie stála též o sněm, ale byla proti Tridentu; papež poslal posly s strany sněmu ke dvorům katolickým, ale též ku protestantským.

V Německu neviděla se více potřeba všeobecného sněmu po míru augsburském. Řezenský říšský sněm, začatý 13. července roku 1556. přikázal ve svém nálezu z 13. března 1557 novou náboženskou rozmluvu, kterou bylo konati v srpnu téhož roku ve Wormsu. Tato rozmluva konala se skutečně za předsednictví naumburského biskupa Julia Pfluga, zazala 11. září 1557, a mluvčími byli se strany katolické: mezibořský biskup Michal, světící biskup Delfius ze Strassburku, jesuita Petr Canisius, Fridrich Staphylus a dva luvánští theologové, a se strany protestantské: Melanchthon, Schnepf, Brenz, Runge, Karg a Pistorius. Mluvili o Písmě sv. a dědičném hříchu, ale dále nepokročili. Když přišli k otázce, aby bludaři, které též augsburská konfesse zavrhuje, byli zavrženi, ukázal se rozkol mezi theology vévodsko-saskými a brunšvickými, kteří o zavržení falešných sekt stáli, a wittenberskými. Tito vyloučili ony ze sedění, a katoličtí mluvčí nevěděli, která z obou stran jest vlastně zástupcem protestantství. Vévodsko-saští theologové od-

cestovali a colloquium rozešlo se ¹⁾. Zůstal tedy v platnosti mír augsburský z roku 1555., který císař Ferdinand v březnu 1559 znova v Augsburku potvrdil. Ve svých zemích trpěl císař Ferdinand rozdávaní Večeře Páně pod obojí způsobou, pro něž neměl nijakého papežského povolení, než jenom výpovědi některých papežských nuntiiů.

Císař Ferdinand I. poslal papeži dobrozdání o sněmu, v němž si přál, aby papež nejprve všeobecný mír, jmenovitě mezi Francií a Anglií zjednal, dál aby mnoho knížat na sněm se dostavilo, papež na něm osobně přítomen byl, sněm místo v Tridentě, který proň dosti velikým není, v Kolíně, v Kostnici neb v jiném německém městě se slavil, na něm lépe se zacházelo s protestanty, kteří si u něho stěžovali, že před tím náležitě slyšání nebyli, a obtíže co do bezpečného průvodu se jim dělaly, a sněm nebyl pokračováním Tridentského, poněvadž by tím protestanté uraženi byli; nežli se sněm sejde, nechť papež sám k opravě duchovního stavu přistoupí, od přísnosti církevních předpisův upustí, a laikům kalich a duchovním manželství povolí.

Dne 29. listopadu 1560 vydal papež Pius IV. bullu „*Ad ecclesiae regimen*“, která sněm o velikonoci 1561 v Tridentu slaviti kázala, nejmenujíc ho výslovně pokračováním předešlého, ale dávajíc na srozuměnou vypravováním osudů tohoto, že tu o jednu a touž synodu jde. V Německu dali si papežští nuntiové Delfinus a Kommendove všechnu práci, aby protestanty k jeho obeslání pohnuli; odebrali se na prosby císařovy v lednu 1561 na sjezd protestantských knížat do Naumburku, cestovali osobně k rozličným dvorům, ale nepořídili nic. Němečtí biskupové vymlouvali se z větší části dílem stářím a chorobou, dílem bázní před protestanty. Papež jmenoval prvním předsedou kardinála Herkula Gonzagu, biskupa mantovanského, a připojil k němu ještě čtyři kardinály jako své legáty, totiž: Stanislava Hosia, biskupa varmijského; Jeronyma Seripanda, arcibiskupa salernského; Ludvíka Simonettu z Milána, biskupa pisaurského; a Marka Sitika z Altaempsu, biskupa kostnického.

Legáti odebrali se v určený čas do Tridentu, kde však jenom 9 biskupů našli; brzy přišli jiní, mezi nimi arcibiskup z Bragy v Portugalsku; Massarelli byl opět tajemníkem sněmu. Dne 15. ledna 1562 byla první generální kongregace slavena,

¹⁾ Srv. Janssen IV. 20—30.

a potom 18. ledna 1562 *sedění 17.*, v němž byli přítomni mimo kardinály 106 biskupů, 9 infulovaní opati a 4 generálové řádův, a byly prohlášeny dva dekrety: první, aby sněm se zrušením kterékoli suspense dle listu papeže Pia IV. se slavil; a druhý, aby budoucí *sedění 26. února* se konalo

Dne 31. ledna 1562 přibyl do Tridentu Antonín Brus z Mohelnice, arcibiskup pražský (1561—1580)¹⁾. Týž zaujímal první místo mezi vyslanci (oratores) císaře Ferdinanda I., bylť on orator Ferdinanda jako císaře římského a krále českého; druhé místo zaujal Jiří Draskovič, biskup pětikostelský, jenž byl vyslancem Ferdinanda jako krále uherského, a již 18. ledna do Tridentu přijel; a třetím vyslancem byl tridentský šlechtic Sigmund z Thunu. Císařští poslové Brus a Draskovič, byli 6. února 1562 v přibytku prvního legáta kardinála Gonzagy slavným způsobem od sněmovních otců přijati, a žádali potom, aby rozborý o důležitých látkách a ustanovené *sedění* odročeny byly, poněvadž vyslanci dvorů z větší části chybí. Tato druhá žádost nemohla býti vyplněna, za to povolili otcové první; pročež v následujících třech *seděních 18.—20.* nestalo se nic důležitého. V *sedění 18. dne 26. února 1562* byl prohlášen dekret o vyhotovení indexu zakázaných knih, a všichni na sněm zváni. Dne 4. března 1562 byl prohlášen v generální kongregaci bezpečný průvod národu německému, jmenovitě protestantům, který s velikou bedlivostí sestaven a též na jiné národy rozšířen byl.

Císařští vyslanci žádali ve jménu Ferdinandově na sněmu, aby pravidla kázně pro duchovenstvo v německé říši vypracoval. K tomu cíli ustanovil sněm zvláštní kommissi, která by se o kázni kněží i věřících radila; předsedou kommisie byl kardinál Seripandus. Kommissie formulovala 12 článků, z nichž první týkal se residence biskupů v jejich diecésích; vznikla otázka, zdali toto sídlení zakládá se na božském neb jenom církevním právu; onoho hájili španělští biskupové, tohoto vlastí²⁾. Když 7. dubna ve valné schůzi o této otázce velmi

¹⁾ O činnosti tohoto našeho arcibiskupa v Tridentu viz krásné dílo od Dra. Klementa Borového: Antonín Brus z Mohelnice, arcib. Pražský. V Praze. 1873. str. 17—42.

²⁾ Jako v Pise, Kostnici a Basileji tak i v Tridentu vedl se spor mezi přívrženci soustavy papální a episkopální, který však nevrostl v takový stupeň, aby sněmování byl zmařil, nebo v rozkol zaběhl; jádro sporu obcšlo se

živé rokování se rozpředlo, předložili papežští legáti jakousi formuli a chtěli o ní dáti hlasovati. Ale tu povstal veliký hřmot. Jedni z biskupů tvrdili, že residence jest z práva božského, jiní to upírali; mnozí radili, aby sněm, dříve nežli k rozhodnutí té věci přistoupí, otázal se papeže, kterak on o tom smýšlí. Proti tomu ohrazoval se pařížský biskup Bellajus, řka, že papež může sice sněm svolati, jej ukončiti a stvrditi, ale biskupům že přísluší úplná moc svobodného rozhodování. V týž rozum vyjádřil se pražský arcibiskup Brus, kterýž ostrými slovy domlouval otcům, ano je káral za tou příčinou, že dříve se chtěli otázati papeže a pak teprve hlasovati; takovýto úmysl že v nejvyšší míře svobodě celého sněmu se přiči a ji ohrožuje ¹⁾. Za takovéhoho stavu smýšlení byla věc olročena. Dne 14. března 1562 přišli do Tridentu vyslanci krále španělského, vévody florentského a katolických Švýcarů, v dubnu vyslanci Benátek a Francie, a 1. května vyslanec bavorského vévody. V *sedění* 19. dne 14. května 1562 byl prohlášen dekret odročující sedění; podobně v *sedění* 20. dne 4. června 1562.

Krušnou práci měli papežští legáté se Španěly, kteří chtěli sněm za pokračování předešlého prohlásiti, proti čemuž císařští vyslanci se vzpírali, jsouce podporováni francouzskými posly, kteří žádali, aby zasedající sněm za zcela nový se prohlásil, do Vormsu, Spýru nebo Kostnice přeložen, kostnické dekrety o vrchnostenství všeobecných církevních sněmů nad papežem obnoveny, a dogmatická ustanovení odložena byla. K rozpakům kardinálů přibyl ještě reformační návrh císařův o 15 člancích, kde jmenovitě kalicha laikům a manželství duchovním žádal. Císař Ferdinand a s ním arcibiskup pražský Brus doufali, že počne-li kalich věřícím se rozdávati, brzo nejen utrakvisté ale též lutheráné k jednotě církve se navrátí; pročež měl kalich býti povolen netoliko pro České království, ale i pro Uhersko a jiné dědičné země Ferdinandovy; kalicha žádali též vyslanec Bavorska pro toto vévodství a vyslanci francouzští, odvolávající se k starodávnému obyčeji, že král francouzský v den své korunovace Svátost oltářní pod obojí způsobou přijímá ²⁾.

Papežští legáté předložili theologům pět článkův o při-

šťastně a ponecháno jiným časům, aby tuto důležitou otázku rozřešily (Concilium Vaticanum).

¹⁾ Dr. Borový l. c. str. 26, 27.

²⁾ l. c. str. 30, 31.

jímání. Od 10.—23. června rozebírali je theologové velmi pilně v 21 kongregacích; 63 theologové, začínaje od papežského theologa Salmerona, mluvili zde po sobě, v dogmatické části sjednotili se brzo všichni, ale rozcházeli se záhy v praktické, má-li se kalich laikům povolit, jak tomu chtějí poslové císařští a bavorští, nebo ne. V *sedění* 21. dne 16. července 1562 byl prohlášen dekret o přijímání ve 4 kapitolách a opáčné bludy ve 4 kanonech zavrženy. Církev praví zde: „Laikové a kněží nesloužící mše sv. nejsou právem božským zavázáni Svátostí oltářní pod obojí způsobou přijímat; církev má právo při posluhování svátostmi, zachovávaje jejich podstatu, ustanovovati a měniti, co by prospěchu přijímajících a počtě samých svátostí v různých okolnostech, časech a místech vhodné bylo; z důležitých a spravedlivých příčin zavedla a schválila církev přijímání pod jednou způsobou, které zavrhnouti, neb bez schválení auktority samé církve dle libosti měniti dovoleno není; přijímajíc pod jednou způsobou přijímá celého Krista a pravou svátost a nepohřešuje žádné milosti ke spasení nutné; dítky rozumu dosud neužívající nejsou zavázány ku přijímání.“ Reformační dekret o 9 kapitolách mluví o přisluhování svěceními, která darmo a světským duchovním jen tenkrát udělovati jest, když se vykáží, že mají od čeho býti živi, buď z obročí neb z dědictví; opravňuje biskupy, aby třetiny příjmů z obročí při kapitolách stoličních a kollegiatních k dennímu podělování těch, kteří denním službám Božím přítomni byli, použili; biskupové měli k tomu přihlížeti, aby potřebný počet duchovních pro duchovní správu na každém místě byl; měli potřebné nové fary zřizovati neb obročí odnímati, a kláštery, opatství a fary ročně visitovati. Sběratelé almužen byli zrušeni, a odpustky a jiné duchovní milosti měly se budoucně zadarmo ordinariáty prohlašovati.

Poněvadž sněm příchodu kardinála Lotarinského s francouzskými preláty očekával, postupoval zvolna ku předu, ale dal přece od 19. července 13 článkův o mši sv. vyšetřovati. Mezi tím odpočívala choulostivá otázka o přijímání Večeře Páně pod obojí způsobou, která nastupováním císařských poslův a žádostí bavorského vojvody ještě choulostivější se stala, až do 22. srpna 1562. Tento den předložili papežští legáti otcům návrh, aby Večeře Páně pod jistými podmínkami ve svaté říši Římské, veškerém Německu, v Uherském a Českém království, Rakouském arcivévodství a jiných provinciích cí-

sařových pod obojí způsobou se rozdávala, a přimlouvali se vřele za jeho přijetí. Otcové skončivše rozборы o mši sv., začali hned 28. srpna rokovati o tomto předmětu v generální kongregaci. Všech votantů bylo 166, a rozборы trvaly až do 6. září. Názory otcův o tomto předmětu různily se velice. Pro jednoduché přijetí předloženého návrhu bylo 29 otců; pro návrh, ale spolu odkazující jej papeži, bylo 31; 19 bylo pro kalich pouze Uhersku a Čechám, který však papež povolití měl. Proti návrhu hlasovalo jednoduše 38 otců; záporně, odkazující věc papeži, hlasovalo 10 otců; 24 otcové přimlouvali se za to, aby celá věc papeži se odkázala, nevyslovivše se ani pro kalich ani proti němu; 14 otců přálo si, aby celá věc se odložila; jeden hlas kolísal se. Potud dospělo rokování a hlasování, když poslední řečník, Jakub Lainez, generál jesuitů svou důkladnou, dobře promyšlenou a věcnou řečí ku protivníkům kalicha přistoupil. Po jeho řeči bylo legátům jasno, že bez ohledu na císaře předlohu o kalichu změnití musí, chtějí-li alespoň něčeho dosáhnouti.

Císařský posel Draskovič pokoušel se v prvních dnech po řeči Lainezově o to, aby kalich alespoň Čechům povolen byl. Ale vida, že by toho nedosáhl, přistoupil ku prostředkujícimu návrhu legátů, aby rozhodnutí o povolení kalicha papeži se přenechalo, avšak provedl to, že legáté do návrhu přijali doložku: kdyby papež kalich dovolil, že to činí „dle přání, rady a souhlasu svaté synody“ (ex voto, consilio et assensu hujus sanctae synodi). Tento návrh byl dopoledne 15. září otcům přečten, a odpoledne dělo se čtyřhodinné hlasování o něm. Když Lainez k slovu přišel, byl osud návrhu již rozhodnut; 79 otců hlasovalo proti němu, 69 pro něj, 4 kolísali se. Většina nechtěla nic slyšeti o nijakém odporučování nebo schvalování kalicha; Lainez hlasoval s ní, odůvodniv důkladně svůj hlas.

Za tohoto stavu věci předložili legáté v generální kongregaci dne 16. září otcům návrh, aby povolití kalich jednoduše papeži se ponechalo; což také 98 hlasy proti 38 přijato bylo ¹⁾.

¹⁾ Srv. rozpravu od Grisacha S. J.: „Jakob Lainez und die Frage des Laienkelches auf dem Concil von Trident.“ v Innsbrucker Zeitschrift. 1881. str. 672—720; 1882 str. 39—112, kde řeč Lainezova posud tiskem nevydaná vytištěna jest str. 690 sqq.

Sněm, překonav všechny obtíže, slavil 17. září 1562 své 22. sedění, jemuž obcovalo 5 kardinálů-legátů, světští poslové, jeden kardinál, 3 patriarchové, 22 arcibiskupové, 144 biskupové, opat Lateránský a 7 generálů řeholí, a prohlásil v něm učení o mši svaté v devíti kapitolách a tolikéž kanonech. Synoda stanovila: „že ve mši sv. pravá a vlastní oběť Bohu se přináší, kterouž ona krvavá oběť na kříži se představuje (repraesentantur); slovy: „To čiňte na mou památku“ ustanovil Kristus apoštoly a jejich nástupce za kněze Nového Zákona; mše sv. jest obětí smírnou, kterou Bůh smířen bývá, milost a dar pokání uděluje, a zločiny a hříchy i největší odpouští; oběť mše sv. nečiní žádné újmy oběti na kříži a obětuje se za živé i za zemřelé v Kristu, kteříž ještě úplna očistění nejsou; přináší se pouze Bohu, a ne svatým, ačkoli k jejich cti a památce se přináší, při čemž kněz Bohu děkuje, že je korunoval a vítězství jim propůjčil, a prosí jich za jejich přimluvu u Boha; kanon jest prost všeho bludu a neobsahuje nic, což by svatosti a zbožnosti nevzbuzovalo a mysl obětujících k Bohu nepovznášelo; synoda přeje si dále, aby lid pokaždé nejen duchovně, ale i svátostně přijímal, poněvadž z toho hojně ovoce pochází; ale když se to nestává, nesmějí se proto zavrhovati mše, ve kterých kněz sám svátostně přijímá, jakožto soukromé a nedovolené; neboť i takové mše jest pokládati za společné (communes), jelikož lid při nich dílem duchovně přijímá, dílem poněvadž kněz jich neslouží pouze pro sebe, ale též pro všechny věřící, mísení vody s vínem jest podržeti; otcům nezdálo se býti vhodným, aby mše v jazyku lidu byla sloužena, ale po starém osvědčeném obyčeji; však duchovní správcové nechť lidu častěji vykládají, co ve mši svaté čteno bývá.

Kanony obsahují klatbu na křivé učení o mši sv., a konečně následuje dekret o tom, co jest při mši sv. zachovávatí a čeho se varovati, aby důstojně sloužena byla.

Reformační dekret mluví o životě a počestnosti duchovních, o vlastnostech a požadavcích ku přijetí svěcení a duchovních úřadův, a jiných ještě věcech církevní kázně.

Poslední dekret odkázal žádost za povolení kalicha věřícím rozhodnutí papežově. Papež Pius IV., řídě se radou kardinála Karla Boromejského, dovolil brámem ode dne 17. dubna 1564 v celé církevní provincii české, tedy v Čechách i na Moravě, v Rakousku, Solnohradsku a některých diecésích v Německu, přijímatí Večeří Páně pod obojí způsobou. Pražský

arcibiskup Antonín Brus prohlásil slavně papežské breve ke konci července 1564 v metropolitním chrámě sv. Víta a poslal je svému suffragánu, olomouckému biskupu Marku Kuenovi, vyzýváje ho, aby se dle jeho příkladu zachoval. Však povolení kalichu nepřineslo onoho ovoce, kterého žadatelé očekávali; horliví katolíci nežádali ho, bludařům nestačil více, proto bylo ono dovolení odvoláno. Přijímání pod obojí trvalo v Čechách až do roku 1622., kdy arcibiskup pražský Jan Lohelius prohlásil nařízení papeže Řehoře XV., jímž jest přijímání pod obojí způsobou lidu obecnému zakázáno ¹⁾.

Budoucí sedění bylo ustanoveno na 12. listopadu 1562, ale uplynulo deset měsíců, nežli se slavilo. Všechny staré rány obnovily se. Francouzská vláda žádala za odklad dogmatických usnesení, až do Tridentu lotarinský kardinál Karel Guise s francouzskými biskupy přijde. a císařský vyslanec usiloval o to, aby reformační návrhy císařovy v poradu se vzaly. Při rozboru článků víry o svěcení na kněžství rozprávělo se znova o otázce s strany povinnosti residence biskupův a s ní spojené druhé otázky, zdali biskupství jest ustanovením božským, neb mají-li biskupové svou moc a své poslání od papeže. Konečně přibyl 13. listopadu do Tridentu lotarinský kardinál Karel, arcibiskup remešský, s 15 ²⁾ francouzskými biskupy, 3 opaty a 18 theology, a přinesl s sebou reformační návrhy, které v hlavních věcech s návrhy císařovými se srovnávaly. V Tridentu nastaly zmatky; přčetní biskupové řídili se chováním vyslanců svých pánů; Francouzové a Španělové stáli příkře proti sobě. K veliké bolesti sněmu zemřel 2. března 1563 první kardinál-předseda Herkules Gonzaga, a brzo po něm 17. března Jeronym Seripandus. Místo nich jmenoval papež svými legáty kardinály Jana Morona a Bernarda Navageria, výtečné státníky. Morone, chtěje překážky se strany císaře Ferdinanda I. odstraniti, odebral se 16. dubna 1563 k němu do Innsbrucku; císař byl pln nevole na sněm a Řím, mysle, že sněm není svobodným a v Římě žádných oprav nechtějí. Legát ukázal mu, že nebylo lze všechny jeho návrhy přijati, ale ty nejlepší že přijaty jsou; když knížata mohou svým poslům dávatí instrukce, může totéž činiti papež. Znenáhla menšily se překážky snahou a působením Morona, Karla Borromejského a španělského krále

¹⁾ Dr. Borový: Antonín Brus str. 45—51.

²⁾ l. c. str. 36. n. 3.

Filipa II, který biskupy svých zemí vyzval, aby úzce k apoštolské Stoliči se přivinuli. Lotarinský kardinál povoloval v mnohých věcech. Papež Pius IV. psal císaři Ferdinandovi I. a vyvrátil jeho stesky, jakoby byly dva sněmy: jeden v Římě a druhý v Tridentu; údové a hlava se svými radami nejsou dva sněmy, ale jeden; když papež své legáty o svém smýšlení poučuje, žádá to vždycky věc sama a pak i důstojnost sněmu; kdyby papež do Tridentu přišel, říkalo by se, že obmezuje svobodu, vzbudil by zlost sousedních bludařův, a v Itálii jest třeba jeho přítomnosti; spory otcův o nepotřebných otázkách neschvaluje, a snaží se svými legáty je odstraniti.

Francouzům a mnohým Španělům šlo o to, aby božské právo biskupův a jejich přímé ustanovení Kristem bylo vysloveno, aby potom bylo lze biskupskou vážnost vyvyšovati a papežskou ztenčovati, při čemž málokdo z nich činil rozdíl mezi mocí svěcení a pravomocností, což, jak pravil biskup z Rimini a Lainez, dobře jest oddělovati. Mnozí pokládali za nevhodné, aby o právech biskupů se rokovalo a práva papežská pominula. Z Říma přišla instrukce, že o papežské moci vyslovil se 14. všeobecný sněm, mluvě o primátu papežově nad veškerou církví, a o papežské vážnosti že nelze jinak mluvit, nežli jak to alespoň všeobecný sněm Florentský učinil neb raději nic zde nestanoviti. K tomuto poslednímu rozhodli se otcové. Učený dominikán Petr Soto umíraje († 20. dubna 1563) prohlásil, že papež jest nade všechny sněmy a nemůže od nich býti souzen; opačné učení plodí jenom neposlušnost, spory a rozkoly.

Již od září 1562 měli theologové devět článkův o svátosti svěcení kněžstva k rozboru, a rokovali o nich v přítomnosti zástupců tří patriarchů, 18 arcibiskupů, 146 biskupů, 2 opatův a 5 generálů řádů. Mezi theology vynikali Salmeron, Soto a Portugalec Melchior Cornelius. Dne 2. října začaly porady biskupů, při nichž ostré debaty se děly; znenáhla ustupovali Španělové, a spokojili se s výměrem o povinnosti residence biskupů, kterýž jejich názor o ní nevylučoval.

Konečně slavilo se 15. července 1563 23. *sedění*, v němž učení o svěcení kněžstva ve 4 kapitolách a 8 kanonech prohlášeno bylo. Církev učí zde: 1. „Oběť a kněžství jsou Božím pořizením tak spojeny, že obojí za každého zákona bylo; poněvadž v Novém Zákoně katolická církev viditelnou oběť Ve-

čeře Páně z ustanovení Kristova přijala: proto jest též vyznávati, že v ní nové viditelné a vnější kněžství jest, na které ono staré jest přeneseno; toto jest od téhož Pána, našeho Spasitele, ustanoveno, a apoštolům a jejich nástupcům v kněžství jest dána moc posvěcovati (*consecrandi*), obětovati a rozdávatí jeho Tělo a Krev, jakož i odpouštětí a zadržovati hříchy.

2. Poněvadž služba tak svatého kněžství jest božskou věcí, bylo vhodné, aby pro větší jeho počtu bylo více různých řádů služebníků (*plures et diversi ministrorum ordines*), kteří by z povinnosti kněžství sloužili a tak roztríděni byli, aby ti, kteří mají již duchovní tonsuru, řády nižšími k vyšším postupovali; o kněžích a jáhnech mluví Písmo sv., a již na počátku církve byli podjáhní, akolythé, exorcisté, lektori a ostiáři.

3. Svěcení na kněžství jest v pravdě a vlastně svátostí Nového Zákona. 4. Poněvadž ve svátosti svěcení nezrušitelné znamení duši se vtiskuje, zavrhuje svatá synoda mínění těch, kteří tvrdí, že kněží Nového Zákona jenom dočasnou moc mají, a řádně posvěcení zase laiky státi se mohou, kdyby služby slova Božího nevykonávali: biskupové, kteří na místo apoštolů vstoupili, náleží obzvláště k tomuto hierarchickému řádu, jsou, jak apoštol praví (*Skutkové apoštol. 20, 28.*) od Ducha svatého ustanoveni, aby církve Boží řídili, jsou vyšší nežli kněží (*superiores presbyteris*), přísluhují svátostí biřmování, světi služebníky církve a mohou největší část všeho ostatního konati, kteréž úkony konati ostatní řádové moci nemají; ku posvěcení biskupů, kněží a ostatních řádů není třeba souhlasu neb povolání neb vážnosti lidu nebo světské vrchnosti tak, jako by bez toho svěcení bylo neplatné; ti však, kteří pouze od lidu neb světské moci a vrchnosti povolání a ustanoveni jsou a církevní službu konati se opovažují, nejsou služebníky církve, ale zloději a loupežníky.“

Výrazem: „božským zařízením jest v církvi katolické ustanovena hierarchie, která skládá se z biskupů, kněží a jáhnův“ (*can. 6.*) obešla se sporná otázka, zdali moc biskupů jest přímo od Krista, nebo prostředně teprve skrze papeže. Podobně obešla se otázka o reformačním dekretu, zda-li biskupové mají zachovávatí residenci právem božským nebo lidským: synoda stanovila v tomto ohledu: „poněvadž božským nařízením všem, kterým správa duší svěřena jest, přikázáno jest, aby své ovce znali, za ně oběť přinášeli, je hlásáním slova Božího, přísluhováním svátostmi a dobrým příkladem pásli; o chudé otcovsky

pečovali a ostatní povinnosti pastýřské plnili, kterých však plniti nemohou ti, kteří nad svým stádem nebdi, u něho nejsou, ale jako nájemníci je opouští: pročez napomíná jich sv. synoda, aby jsouce pamětlivi božských příkazův je v moudrosti a pravdě pásli a řídili, a spolu prohlašuje, že všichni představení kostelů patriarchálních, primaciálních, metropolitních a stoličních i kardinálové sv. Římské církve k osobnímu sídlení ve své církvi nebo diecési zavázáni jsou, a z nich vzdáliti se nemohou leč z příčin, z kterých by toho buď křesťanská láska, zvláštní nutnost, povinná poslušnost nebo patrný prospěch církve neb státu žádaly.“ Kterak v těchto případech jest se chovati, vypisuje církev dále zevrubněji. Ostatní kapitoly reformačního dekretu obsahují předpisy o udělování a přijímání svěcení, stáří, zkoušek a zachovávání intersticií; nikdo nemá zpovídati, leč kdo má farní obročí nebo schválení od biskupa; povinnosti nižších svěcení budtež opět zavedeny, a v každé diecési zřídí se duchovní seminář.

Španělové pracovali vši snahou o to, aby sněm protahovali; za to Francie a císař přáli si, by sněm brzo se skončil. Světští knížata, jmenovitě císař, usilovali o větší a rozsáhlejší opravu duchovního stavu, jmenovitě apoštolské Stolicе a kardinálského sboru, tak jakoby papež a duchovenstvo bylo kořenem všeho zlého. Bylo to urážlivé počínání proti sněmu, a legáté byli v rozpacích. Tři legáté, dostavše vhodné pokynutí z Říma, obrátili věc a činili návrhy na opravu světských knížat a ochranu církevních práv často od nich porušovaných. To působilo, sněm dostal volnější ruce a mohl k uspokojivému konci přijíti. Ovšem z opravy světských knížat nebylo nic.

Hlavní porady děly se o svátosti manželství. Francie žádala, aby tajná manželství a manželství dítek bez svolení rodičův uzavřená za neplatná se prohlásila: V onom článku dala synoda Francii za pravdu, v tomto však nikoli. *V sedění 24.* dne 11. listopadu 1563. bylo prohlášeno učení o svátosti stavu manželského. Církev podavši v úvodě učení o původu, podstatě a svátostnosti manželství, zavrhlá bludy o něm 12 kanony, v nichž učí, že „manželství jest v pravdě a vlastně jednou ze sedmi svátostí od Krista Pána ustanovenou; křesťanu jest mnohoženství zákonem Božím zakázáno; církev má právo stanoviti překážky na ony, které v Levitiku (18, 6 sqq.) vyjádřeny jsou, a spolu má právo od nich prominutí dávat; man-

želství jest nerozlučitelné, a církev nechybuj, i když v případě cizoložství manželství nerozlučuje (tento kanon sedmý vydával původně klatbu na ty, kteří by tvrdili, že pro cizoložství lze manželství rozlučovat; však benátský vyslanec učinil otce na to pozornými, že sjednocení Řekové manželství v tomto případě rozlučují a nevinné straně nový sňatek dovolují; pro ně byl onen kanon změněn a stihá klatbou pouze protestanty a ne Řeky, poněvadž onino církev z bludu vinili, že v případě cizoložství manželství nerozlučuje, čehož tito nečiní); manželství uzavřené, ale ne dokonané, lze slavnou professí rozloučiti; církev nechybuj, dopouštějíc z mnohých příčin rozvod manželů od lože a spolubydlení; duchovní a řeholníci nemohou pro zákon církevní a slib v platné manželství vstoupiti; panenství má přednost před manželstvím; manželské věci náležejí před soud církevní.

Potom následuje dekret o reformě manželství v 10 kapitolách; předpisuje formu uzavření manželství, které budiž uzavíráno před vlastním farářem neb jiným knězem s dovolením téhož faráře nebo biskupa a před dvěma nebo třemi svědky, tak že potom po prohlášení tohoto dekretu jinak uzavřená manželství budou neplatná; ohlášky snoubenců, které dříve partikulární synody předpisovaly, buďtež všudy zavedeny, ale tak, že biskupové mohou zde prominutí dáti; synoda obmezila dále překážky duchovního příbuzenství, veřejné počestnosti, švakrovství a únosu, vydala předpisy o dispensích manželských, uzavřeném čase a sňatcích těch, kteří bydliště nemají, stanovila tresty na souložnictví a hrozila pánům klatbou, kdyby svobodu sňatkův u svých poddaných obmezovali.

Všeobecný reformační dekret o 21 kapitole mluví o volbě kardinálů, kteří ze všech národů bráni býti mají, a biskupů; o slavení provinciálních synod každé 3 roky a diecésních každý rok, o ročních církevních visitacích, o hlásání slova Božího biskupy, kteří to sami činiti neb alespoň o to pečovatí mají, aby se to od jiných dalo každou neděli a každý veliký svátek a v postě a adventě denně neb alespoň třikrát týhodně, když to za vhodné uznají; mluví dále o vyučování dítek, návštěvě farních kostelů, věcech kriminálních, oprávněnostech biskupů, povinnosti farářů lidu svátosti a liturgii vykládati, ustanovení poenitenciáře při každém stoličném chrámě a veřejném pokání pro veřejné hříšníky. Ostatní předpisy týkaly se zvláštních

výsad, vlastností a povinností kanovníků, zlepšení obročí a správy uprázdněných biskupství a far, zrušily se expektativy a provise obročí, a vydaly předpisy o církevním processu.

Proti metropolitům provedli biskupové pouze část svých žádostí. Budoucí sedění bylo ustanoveno na 9. prosince 1563, ale slavilo se tenkrát dříve, poněvadž všichni přáli si ukončení sněmu až na Španěly, kteříž ještě více oprav si přáli, ale konečně povolili. Papež byl churav a přál si viděti konec sněmu, a legáté báli se, aby sněm v případě jeho smrti do volby jeho nástupce se nemíchal. Tak slavilo se *25. a to poslední sedění* 3. a 4. prosince 1563. Dne 3. prosince byly prohlášeny 4 dekrety a sice: 1. Dekret o očistci, o němž učí zde církev, že „jest a že duším věřících v něm držených přímluvou věřících, jmenovitě však obětí mše sv., pomáhati lze; ale všech subtilních a těžších otázek o něm, které ke vzdělání nepomáhají, jest v kázáních se varovati“; 2. dekret o vzývání, počtě a ostatcích Svátých a o jejich obrazech, v němž všechny zlořády jsou zakázány; 3. dekret o reformě klášterů ve 22 kapitolách, upravujíc čas professe, klausury a poměr představených klášterů k biskupu; konečně 4. dekret o všeobecné reformě v 21 kapitolách mluvící o životě kardinálů a biskupů, moudrém užívání církevních trestů, církevní pravomocnosti, redukci mešních fundací a prohlášení sněmovních dekretů na synodách provinciálních, dále zakázala církev přísně soubor, napomínala křesťanských knížat, aby církevních práv chránili a usnesení sněmu provedli, a konečně prohlásila, že ve všem vážnost apoštolské Stolicе jest zachovati.

Dne 4. prosince bylo prohlášeno 6 dekretů: 1. dekret mluví o odpustcích, o nichž učí, že „Kristus církvi moc dal udíleti odpustky, jichž užívání jest lidu křesťanskému velmi spasitelné“, však v jejich udělování budiž veliká opatrnost zachovávána, aby kázeň se neseslabila a všechny zlořády budtěž odstraněny; druhý dekret mluví o mrtvení těla posty, a dnech svátečních: třetí ponechal apoštolské Stolicі práci, aby zhotovila seznam (index) zakázaných knih, vypracovala katechismus a vydala opravený missál a breviř; čtvrtý prohlašuje, že žádná mocnost ani duchovní ani světská z vykázaného místa jejímu vyslanci na sněmu (orátoru) žádné újmy netrpí; pátý napomínal knížat, aby usnesení sněmu přijali a provedli; kdyby při tom obtíže vznikly, bude péčí papežovou odstraniti je třeba svoláním nového všeobecného sněmu (jak si toho Španělé přáli); šestý pro-

hlásil závaznost všech usnesení, která za Pavla III. a Julia III. učiněna a teď po rozkaze synody ještě jednou přečtena byla. Konečně byla k otcům učiněna otázka, zdali synodu jest skončiti a papeže skrze legáty za její potvrzení žádati. Když k ní otcové přisvědčili, požehnal první kardinál-legát Morone synodě a skončil ji. Lotarinský kardinál pronesl akklamace ke cti papeže Pia IV. a jeho předchůdců Pavla III. a Julia III., císaře Ferdinanda I. a jeho předchůdce Karla V., všech křesťanských panovníků, předsedů synody, kardinálů, vyslancův a otcův, a opětoval klatbu na všechny bludaře. Všickni přítomní počtem 255 podepsali akta a sice: 4 legáté, 2 kardinálové, 3 patriarchové, 25 arcibiskupů (mezi nimi pražský arcibiskup Antonín Brus), 168 biskupů, 7 opatů, 7 generálů řádů a 39 zástupců nepřítomných; tito poslední podepsali s dodatkem: „subscripti judicando“, poněvadž od počátku neměli rozhodujícího hlasu, a onino všickni: „subscripti definiendo“.

Tak bylo veliké dílo za nesmírných překážek a dvakráte přerušené se zvláštní pomocí Boží skončeno; na žádném církevním sněmu nebylo tolik věcí rozebráno a stanoveno jako na Tridentském. Nešlo-li na sněmu všechno tak hladce a pokojně, jak bylo by si přát, jest pamatovati na to, že jeho členové byli lidé, a že i na jiných sněmích z téže lidské slabosti bouře panovaly. Všem požadavkům za opravy nemohl sněm dosti učiniti, poněvadž mnohé z nich byly dílem jednostranné, dílem přemrštěné. Usnesení sněmu Tridentského, o něž nejvýtečnější biskupové a nejznamenitější theologové pracovali, osvědčila se všude a obnovila tvářnost církve.

Papež Pius IV. prohlásil 12. prosince 1563 ukončení synody kardinálům, a přikázal za to konati díky Bohu. Do Říma přinesli synodální akta legáté Morone a Simoneta, kdežto ostatní dva legáté odebrali se do svých diecézí: kardinál Navagerius do Verony a kardinál Hosius do Polska. Někteří římské úředníci myslili, aby papež všech usnesení nepotvrzoval, ale papež Pius IV. potvrdil všechno nejprve v konsistoři 30. prosince 1563 a potom slavnou bullou „Benedictus Deus“ z 26. ledna 1564, kterou 26 kardinálů podepsalo. Papež zřídil komissi z 8 kardinálů, aby o provedení Tridentských usnesení se starala, v níž nejčinnějším byl jeho synovec Karel Borromejský; poslal za tou příčinou posly a listy ke knížatům a biskupům, předepsal vyznání víry, zhotovené z dekretů Tridentských (professio fidei Tridentina) všem, kteří duchovní úřad neb aka-

demickou hodnost přijímají, neb od protestantství do lůna církve katolické se vracejí, vydal bullu proti čtení zakázaných knih a dal zhotoviti jejich seznam. Dovolil některým krajinám přijímání pod obojí, ale na manželství duchovních nepřistoupil.

Portugalský král Šebastian poděkoval se papeži zvlášť za potvrzení sněmu Tridentského a kázal jej ve své říši zachovávat. Benátky, savojský vojvoda a ostatní knížata italská přijali jej beze vší podmínky. Král Filip II. dal jej prohlásiti ve Španělsku, Neapolsku a Nizozemí s doložkou „bez újmy královských práv.“ V Polsku učinil to snahou legáta Commendona král. S většími obtížemi potkalo se jeho prohlášení v Německu. Císař Ferdinand I. a bavorský vojvoda Albrecht V. žádali výslovně přijímání pod obojí a manželství kněží, z čehož papež jenom kalich povolil. Po smrti Ferdinandově (1564) dal císař Maxmilian II. dekrety Tridentské v císařských státech prohlásiti. Německá říšská knížata přijala je na říšském sněmu v Augsburku 1566. Francie nečinila žádného odporu proti dogmatickým rozhodnutím sněmu Tridentského, ale proti některým předpisům kázně, pročez nebyla jeho všechna ustanovení přijata od státu, ale byla přece prohlašována na rozličných provinciálních synodách, a biskupové snažili se uvésti je do života.

Papež Sixtus V. zřídil r. 1588. zvláštní kongregaci pro výklad Tridentských usnesení (interpretes concilii Tridentini).

B. Dějiny papežů ¹⁾.

§ 474. Smrtě Lva X., Hadrian VI. (1522-1525), Klement VII. (1523-1534), Pavel III. (1534-1549), Julius III. (1550-1555), Marcell II. (1555), Pavel IV. (1555-1559), Sixtus IV. (1559-1565), a Sixtus V. (1566-1572).

Lev X. nebyl s to, jak jsme viděli, aby při vší své snaze požár Lutherem v Německu roznicený udusil. Co Luther a Zvingli proti staré víře v Německu a Švýcarsku bojovali, ohrožoval turecký sultán Selim, nástupce Bajazetův, křesťanskou

¹⁾ Onuphrii Panvinii Pontificum Rom. Vitae a Xisto IV. usque ad Pium V. jsou připojeny k dílu Platiny. Coloniae Agripp. 1626.

Evropu. Lev snažil se, aby proti němu křižáckou výpravu k místu přivedl, ale veškerá jeho snaha u křesťanských knížat zůstala marnou. Papež spojil se s císařem Karlem V. proti Francouzům, aby je z Milána vyhnal. Císařsko-papežská vojska byla vítězna a dobyla Milána. Papež obdržev zprávu o tom na svém letohrádku Mallinaně 24. listopadu 1521, spěchal pln radosti do Říma, kamž přišel 25. listopadu, ale byl již 1. prosince mrtvolou. Jeho pohřeb nebyl právě stkvělý, a lid byl jaksi zaražen, poněvadž se proslýchalo, že státní pokladna jest prázdná.

Lev X. podporoval štědře umění a vědu, kterým byl z přesvědčení oddán, byl vlídný v jednání, čistý a neúhonný v mravech, avšak trpěl mnohou nestoudností ve svém okolí, jako že dvojsmyslná divadla na jeho dvoře byla provozována, a on v nich se účastnil, což z lehkomyšlnosti onoho věku vyložiti lze. Jeho dvojsmyslnost a neupřímnost v politice vzhledem k Francii a císaři Karlovi V. lze vyložiti z jeho záměru, aby oba mocné sousedy Italie v rovnováze držel a Italii samostatnou, nezávislou na cizím vlivu a z většiny soustředěnou v ruce papežské učinil.

*Hadrian VI.*¹⁾ (1522—1523). Poněvadž kardinálové o žádném v konklave přítomném se sjednotiti nemohli, navrhl kardinál Julius Medici, aby za papeže zvolen byl nepřítomný kardinál Hadrian, biskup z Tortosy, který též skoro jednomyšlně 9. ledna 1522 za hlavu církve zvolen byl. Hadrian narodil se 2. března 1459 v Utrechtě, pocházel ze starého, ale schudlého rodu Dedelů, stal se professorem theologie v Luveni, kanovníkem a později též děkanem u sv. Petra tamže, a císař Maximilian I. učinil jej r. 1507. vychovatelem svého vnuka Karla. Roku 1515. stal se vyslancem u krále Ferdinanda Arragonského, aby u něho dědičných práv svého chovance hájil. Zůstal ve Španělsku, stal se biskupem v Tortose a byl 25. června 1517 jmenován kardinálem. Když Karel Španělsko opustil, aby byl v Německu na císařství korunován, odevzdal vládu nad Španělskem Hadrianovi. Hadrian jako papež nezměnil svého jména, vjel 19. srpna 1522 do Říma a byl 2 dny potom korunován. Byl to muž zbožný, toužil vždy po dokonalosti a ctnosti, byl přísným na sebe, ale nebyl žádným nevčasným horlitem proti jiným. V Římě našel papežské po-

¹⁾ Hüller: Papst Hadrian VI. Wien 1880.

kladny prázdné a florentští věřitelé, kteří Lvu X. značné summy půjčili, chtěli míti zaplacené, poněvadž sami schudli. Největší šetrnost papežova nenaplnila prázdných pokladen; nové daně byly nutny, které lidu byly tím obtížnější, poněvadž mezi něj žádné peníze ode dvora nepřicházely. Jednou ranou zmizela veškerá světská mysl a rozkoš z okolí papežova. Papež zrušil expektativy, jak již dané tak i pro čas budoucí, a vzbudil tím nespokojenost četných. Obmezil františkány, kteří se rozsáhlým plnomocenstvím při hlásání odpustků těšili. Když povolal dva krajany do Říma k sobě, pokládali to Italové za nedůvěru k nim. Císař Karel V. i král francouzský František I. chtěli jej na svou stranu získati, ale on zachoval proti oběma svou samostatnost. Hadrian snažil se, ovšem nadarmo, bouři Luthe-rovu utišiti, nemohl ani zlořády ze svého okolí vykořeniti, a nebyl s to, aby pád Rhodu do rukou Turků zamezil. Vše snášel s odevzdaností do vůle Boží, zemřel 14. září 1523. Jeho nástupcem stal se

Klement VII. (1523—1534.) Slul Julius Medici; narodil se 26. května 1478 ve Florencii z nerovného čili morganatického manželství Juliana Medicea, byl vychován v domě svého strýce Vavřince s jeho syny a připojil se úzce k jednomu z nich Janovi, pozdějšímu to papeži Lvu X. Po vyhnání Mediceů z Florencie žil 18 let ve vyhnanství, v kterémž čase vstoupil do řádu johannitského, stal se převorem v Kapue, a doprovázel svého příbuzného, pozdějšího papeže Lva X., na jeho vyslaneckých cestách. Když tento stal se papežem, učinil jej arcibiskupem florentským, kardinálem (1513) a místokancléřem církve Římské. Pro svou znalost církevní správy, obratnost a pracovitost byl 18. listopadu 1523 za papeže zvolen a nazval se Klementem VII. Jako papež varoval se přepychu Lva X. i šetrnosti a uzavřenosti Hadriana VI. Jako kardinál byl přítelem císaře Karla V. a Španělů, jako papež stal se jejich nepřitelem, boje se o svobodu Italie, a s ním podobně smýšleli Italové. Spojil se s Francií a Anglií, a papežsko-benátské vojsko vytáhlo vzbouřenému Milánu na pomoc. Ale Jiří Frondsberg, císařský vojevůdce, překročil roku 1526. s německými namnoze lutheránskými žoldnéři Alpy, rozprášíl italské voje jako plevy, a Němci dobyli 6. května 1527 Říma, při jejichž útoku na město padl jejich vůdce Karel z Bourbonu. Řím byl hrozně zpustošen. Klement byl 8 měsíců v hradě Andělském obležen, a Mediceové byli znovu z Florencie vyhnáni. Císař

Karel V. sešel se s papežem roku 1533. v Bologni, který ve svolání všeobecného církevního sněmu svolil a oto s veškerou upřímností potom se staral. Proti všeobecnému církevnímu sněmu, by se nesešel, mimo protestanty pracoval též francouzský král František I. Tento chtěje papeže od císaře odvrátiti, nabízel mu sňatek svého druhorozeného syna Jindřicha s jeho neteří Kateřinou Medicejskou. Papež přijal tento sňatek, doufaje, že tak krále od přátelství s protestanty odvrátí. Král František zamítl koncil a namlouval papeži, že čas není pro něj vhodným. Papež oznámil to králi Ferdinandovi a odkazoval jej na lepší časy. Papež dožil se odpadu Anglie od víry a krutého sporu svých dvou synovcův o panství ve Florencii, a zemřel 25. září 1534.

*Pavel III.*¹⁾ (1534–1549) slul Alexander Farnese a byl synem Petra Louisia a Joannelly Kajetany. Narodil se v Carině, toskánském městě, 29. února 1468, studoval na florentské akademii, nabyt tam veliké učenosti a zároveň uhlazenosti mravů, a vstoupil do služeb místokancléře církve římské Rodericha Borgiaše. Papež Inocenc VIII. uvěznil jej z neznámé příčiny v Andělském hradě, odkudž však uprchl. Roderich Borgiaš stav se papežem Alexandrem VI., učinil jej protonotářem a pokladníkem a jmenoval 20. září 1493 kardinálem, a potom legátem Viterba a Marky, kdež poddaní velice ho milovali. Ve válce Španělska s Francií byl úplně nestranným. Po smrti Klementa VII. byl 13. října 1534 za papeže zvolen. Jako papež jmenoval znamenité muže kardinály, jako Contarinia, Aleandera, Sadoleta, Bemba a jiné, a radil se s nimi, jmenovitě s učeným a nábožným Contarinim, kterak by bylo lze spor náboženský v Německu odkliditi, pokoj mezi císařem a Francií obnoviti a Turky pokořiti. Mnohým namáháním zprostředkoval schůzi obou soků, císaře Karla V. a krále Františka I., v Nizze, kamž i sám bez ohledu na své stáří přišel. Když potom válka mezi oběma soky znova vypukla, pracoval opět o smír jejich. Rozepsal Tridentský sněm, který se 13. prosince 1545 začal, a přeložil jej 11. března 1547 do Bologně.

Pavel III. ustanovil zvláštní kommissary pro znovuzřízení apoštolské komory, kanceláře, poenitentie a roty, vydal řadu reformatorských bull, obohatil církev novými řády, zavedl roku 1543. ostrou censuru proti nevázanému tisku, a da

¹⁾ (Quirini) Imago opt. Pontif. expressa in gestis Pauli III. Brix. 1745.

po příkladě universit, pařížské a luvaňské, zhotoviti seznamy zakázaných knih (*indices librorum prohibitorum*). Na návrh kardinálů Caraffy a Jana Alvareza de Toledo z Burgosu zřídil v nové podobě roku 1542. inkvisici nebo svaté officium jako nejvyšší soudní dvůr pro víru o šesti kardinálech s právem na všech místech, kde by to za vhodné měli, subdelegovati duchovní, od jejich výroku odvolání přijímati a všechno činiti, aby blud potlačen byl. Kardinál Caraffa věnoval se s veškerou horlivostí inkvisici, která bez ohledu na osoby s veškerou nestranností si počínala, do Benátek, Milána, Neapole a Toskany zavedena byla, a rozšiřovati novotu do Italie zamezila. Pavel III. byl jako papež veliký, hájil statně práv apoštolské Stolicе, zjednal si úctu světských vyslanců, ale staral se příliš o povýšení svého rodu. Papež měl syna, jménem Petra Ludvíka, a dceru Konstancii; synovi daroval města Parmu a Piacenzu, ale císař nechtěl toho potvrditi. Syn Petr Ludvík byl ve vpouře Ghibellinů v Piacenze zavražděn, a císařští obsadili město. Syna Petra Ludvíka učinil hned, stav se papežem, kardinálem a místokancléřem; syna své dcery Quidona kardinálem a komorníkem. Svého synovce Oktavia oženil s Marketou Rakouskou, levobočkou císaře Karla V. a vdovou po Alexandru Medicejském. Tohoto Oktavia učinil prefektem Říma a zřídil pro něj vévodství Camerino, který však chtěl po smrti Petra Ludvíka Parmu, povstal proti papeži a hrozil mu, že císaře na pomoc zavolá. Tento nepotismus byl na překážku církevní správě, poněvadž císař ve všech krocích papežových sobecké záměry pro příbuzné větřil. Zemřel 10. listopadu 1549 v 82. roce svého života.

Julius III. (1550—1555). Kardinálové počtem 47 vstoupili do konklave a zvolili 13. února 1550 papežem kardinála Jana Marii de Monte, který z vděčnosti ku papeži Juliovi II., jenž jeho strýce na kardinála povýšil, a jehož komorníkem byl Juliem III. se nazval. Jeho otec byl advokátem v Římě, kamž jeho předkové z Monte, místa to v Sabinsku ležícího, se přistěhovali, pročež přijal k svému rodnému jménu: Ciochi ještě jméno: de Monte. Jan Maria narodil se 10. září 1487, jeho strýc kardinál Antonín de Monte dal ho studovati, a po skončeném studiu vzdal se v jeho prospěch spoletského biskupství. Za Lva X. stal se místolegátem Perugie, a za Klementa VII. byl dvakráte prefektem Říma. Pavel III. učinil jej legátem v Bologni a povýšil r. 1536. za kardinála. On byl též jedním

z předsedů sněmu Tridentského. Jako kardinál byl prudký a zlostný, jako papež byl mírný a pokojný, a choval se šlechetně k svým bývalým nepřátelům. Oktaviu Farnesovi dal Parmu, a byl Farnesům přízniv, kteří však svým počínáním proti císaři a násilnostmi na papežském území k jinému chování proti nim ho přinutili. Dal pokračovati ve sněmu Tridentském, a zemřel 23. března 1555. Své příbuzné povyšoval, ale tak, že mu z toho žádné obtíže nevznikly.

Marcell II. (1555 toliko 21 dní). Za nástupce Julia III. byl zvolen kardinál Marcellus Cervino, ačkoli císařská strana mu exklusivu dala, poněvadž jako legát v Tridentu císaři po vůli nebyl. Narodil se v Montrefeltre dne 6. května 1501 z nízkého rodu, studoval na akademii ve Sieně a vyznamenával se čistotou mravů; v Římě vstoupil do služeb kardinála Puccia; Pavel III. učinil jej svým sekretářem a přidal jej k ruce svému synovci, když mu správu státních věcí odevzdal; potom povýšil jej za protonotáře, posýlal jej v poselstvích k císaři a francouzskému králi a jmenoval 19. prosince 1539 kardinálem. Na sněmu Tridentském byl jedním z papežských legátů. Za Julia III. žil ve svém biskupství Eugubbiu. Jako papež podržel své jméno: Marcell. Marcell zakázal svým příbuzným, aby do Říma nepřicházeli, poslal preláty z Říma ke svým stádcům, očistil papežský palác od zbytečných úředníků, zavedl skrovné domácí hospodářství, a chtěl správu církevního státu odevzdati laikům. Bohužel onemocněl za 12 dní a skonal již 30. dubna.

Pavel IV. (1555—1559)¹⁾. Nástupcem Marcellovým stal se kardinál Petr Caraffa jako Pavel IV. Narodil se 28. června 1476 v Caprigliu v Neapolsku. Chtěl jako chlapec vstoupiti do řádu dominikánského, což jeho otec zamezil; obdržel prostřednictvím svého příbuzného kardinála Oliviera Caraffy biskupství theatské. Potom odebral se jako legát do Anglie, opustil po smrti kardinála Oliviera Řím, a odebral se do Španěl, kdež jej král Ferdinand do své rady přijal; zůstal tam ještě za krále Karla, až jej Hadrian VI., jenž jej osobně znal, pro opravu duchovenstva do Říma povolal. Za Klementa VII. chtěl mu král Karel uděliti biskupství brindisijské, kteréhož Caraffa

¹⁾ Carraccioli: Collect. hist. de Vita Pauli IV. Col. 1612. — F. Magii disquis. de Pauli IV. inculcata vita. Neap. 1672. — Bromata: Storia di Paolo IV. Rom. 1748. 2 T.

nepřijal, a odebral se na samotu vrchu Pincia, kde po několik let ve spolku nábožných kněží žil, z kteréhož spolku povstal řád theatinský, potvrzený Klementem VII. roku 1524. Caraffa byl prvním představeným řádu, který se po jeho biskupství theatinským nazval. Když císařské vojsko vedené Bourbonem Řím oblehlo, odebral se Caraffa do Verony, kde biskupovi v opravě duchovenstva a lidu pomáhal. Odtud povolal jej Pavel III. r. 1536. za kardinála. Teď převzal opět biskupství theatské, kterého se, vstoupiv do řádu, vzdal. Za papeže byl zvolen 23. května 1555. Ačkoliv byl v 79. roce svého věku, byl přece čilý a horlivý jako mladý muž. Ve své první bulle učinil přísahu, že opravu všeobecné církve a římské kurie provede. S kurií začal; vydal přísná nařízení proti všem nepořádkům v kurií, zrušil mimořádná vydání dřívějších papežů. povolal všechny kardinály, kteří byli legáty, do Říma, na jejichž místa generály řádů minoritských dosadil, odstranil zlořády z poenitenciarie, a předepsal duchovenstvu, by nosilo příslušné roucho; žádný nedostal obročí, jehož dřívější život nebyl prozkoumán. Dva mnichy montekassinské poslal do Španěl opravit tamnější kláštery, a ustanovil kongregaci pro všeobecnou opravu církve o třech třídách, kde v každé mělo zasedati 8 kardinálů, 15 prelátů a 50 učenců. Poradní články, obzvláště s strany obsazování obročí, podaly se napřed universitám k dobrozdání. Chtěje obmeziti lichvu židů odkázal je do zvláštní části města (Ghetta) a předepsal jim zvláštní kroj. Římanům odpustil mnohé poplatky, opatřil jim obilí a rozšířil moc jejich tří konservatorů. Z vděčnosti postavili mu Římané ještě za života jeho na Kapitoliu pomník, jako učinili kdysi Lvu X.

Ale papežovy reformační plány ztroskotaly se větším dílem o jeho nešťastnou politiku a nenávisť Španělů a císaře. Nenáviděl Španělů, poněvadž několik členů jeho rodu jakožto stoupence Francouzů vypověděli a statků zbavili. Císaři Karlu V. nepřál, poněvadž tento mu nedopustil, aby na arcibiskupství neapolské, jež mu papež Pavel III. udělil, nastoupil, a protože císaře za příznivce protestantů měl. Papež spojil se s Francií, a při dalších neshodách vypukla válka s králem Filipem II. jako králem neapolským; španělský vojevůdce Alba vpadl v září 1556 do církevního státu, dobyl mnohých měst, ale počínal si velmi mírně, a král Filip II. povolil papeži slušný mír, v němž papež všechno zpět obdržel; papež vzdal

se veškerého spolku s jeho nepřátely. Vévoda Alba vyprosil si osobně v Římě rozřešení.

Papež byl oddán velice nepotismu; svého bratrovce Karla učinil kardinálem a legátem Bologni, jiného synovce vévodou z Palliana a třetího markýzem z Montebella; ale přesvědčiv se, že jeho příbuzní ho oklamali, vypověděl je 27. ledna 1559 z Říma a prohlásil veřejně, že od nich podveden byl.

Velikou péči věnoval papež inkvisici a jmenoval 16 kardinálů soudci, jimž mimo zločin bludu ještě jiné zločiny ku potrestání přidělil; i kardinály dal vzíti do vazby pro podezření bludu, jako Jana Morona, který však za jeho nástupce nevinným byl uznán. Dále přihlížel pilně k tomu, by církevní obročí důstojně obsazována byla, a vydal mnohá nařízení, která sněm Tridentský potom za svá přijal. Na smrtelném loži svolal k sobě kardinály, napomínal jich, aby řádného papeže zvolili a inkvisice se ujali, a skonal 18. srpna 1559. Mezi tím, co se smrti zápasil, zapálil lid inkvisiční budovu a zbořil jeho pomník. Teprve za 12 dní po jeho smrti byl pokoj v městě úplně zaveden.

Pius IV. (1559—1565)¹⁾. Čtyři měsíce protahovaly pikle Španělův a Francouzů volbu; teprve 26. prosince 1559 byl za papeže zvolen kardinál Jan Angelo Medici, příbuzný florentských Mediceů. Jeho otec Bernard musil opustiti Florencii a žil v Miláně z nájmu státních daní. V Miláně narodil se Jan Angelo 31. března 1499, studoval v Bologni a Pavii filosofii a práva, a byl delší dobu advokátem v Miláně. Pro stálé války v horní Italii zaměnil Milán za Řím (r. 1526.), byl tam od Klementa VII. protonotářem jmenován, a hledal ochranu kardinála Farnesa, který byl tenkrát prvním kardinálem kurie. Když se tento stal papežem Pavlem III., užíval Jana Angela pro správu rozličných měst, poslal jej dvakrát za válečného kommissaře do Uher proti Turkům a jednou do Němec ve šmalkaldské válce, a učinil jej arcibiskupem dubrovnickým (Ragusa) a roku 1549. kardinálem-knězem. Ve válce o Parmu byl v papežském vojsku legátem a dostal po válce od císaře Karla V. biskupství Cassano v Kalabrii. Poněvadž s přísností Pavla IV. se nesrovnával, opustil pod záminkou choroby Řím, a žil v Miláně studiím, stavbám a dobročinnosti. Pro své hojné almužny slul otcem chudých. Jako papež nazval se Piem IV.

¹⁾ Leonardi oratio de laudibus Pii IV. Pad. 1565.

Odpustil provinilecům všechna provinění a nepořádky, které za mezivládi spáchali, přihlížel k tomu, aby biskupové residenci zachovávali, a pohnal synovce Pavlovy před soud; vojvoda z Palliana, kardinál Alexander a ještě dva jejich nejbližší příbuzní byli popraveni. Svým příbuzným nedopřál žádného vlivu; jenom svého synovce Karla Borromejského povýšil za milánského arcibiskupa a kardinála, který však tak šlechtně a zbožně si počínal, že stal se ozdobou církve a světcem. Karel podporoval svého strýce všestranně a svědomitě, a připojil si ku poradě 8 doktorů, z nichž potom „sacra consulta“ vznikla.

Pius IV. okrašloval Řím, podporoval učence, poslal statné legáty do rozličných zemí, dal pokračovati ve sněmu Tridentském a zřídil v Římě seminář, který odevzdal jesuitům. Zemřel 9. prosince 1565, maje věku svého 66 let.

*Pius V.*¹⁾ (1566—1572). Vlivem sv. Karla Borromejského byl za papeže zvolen 8. června 1566 kardinál Michal Ghisleri, který se Piem V. nazval. Narodil se z nízkého rodu roku 1504. v městečku Bosco u Milána; otec slul Pavel a matka Dominika Augeria. Vstoupil v 14. roku svého života do řádu dominikánského ve Vogheře, dokonil svá studia v Bologni a Janově, byl roku 1528. na kněžství posvěcen, byl 16 let lektorem v řádě, a stal se inkvisitorem na nebezpečných místech, jako v Comě a Bergamě. Kardinál Petr Caraffa jako velký inkvizitor učinil Ghislera kommissařem sv. officia v Římě, a byv za papeže jako Pavel IV. zvolen, povýšil jej 15. března 1557 za kardinála a roku 1558. za velkého inkvisitora. Římané báli se zprvu, že nový papež Pius V. bude v přísnosti Pavla IV. pokračovati, ale brzo se upokojili. Pius V. zůstal jako papež dominikánem, postil se přísně, nenosil dražšího roucha, modlil se často až k slzám, byl laskavý v obcování a štědrý k chudým, a zavedl jednoduchý dvůr. Pouze svého synovce dominikána Michala Bonella učinil kardinálem, poněvadž mu domlouvali, že to ke knížecímu obyčeji náleží, ale již jeho otce nenechal ani přes noc v Římě, a nedal ostatním příbuzným vystoupiti z občanské prostřednosti. Slyšení dával každému, staral se o řádné soudnictví a měl každou poslední středu v měsíci ve-

¹⁾ Bolland. Acta SS. 5. Maj. (Maj. I. 616). — Kuldův Círk. Rok III. 260. — Catena: Vita del P. Pio V. Rom. 1586. — Gabutii De vita Pii V. Rom. 1605. — Maffei: Vita di S. Pio. Rom. 1712. — Bzovius: Pius V. Rom. 1672 sq. — Chiapponi: Acta canonisationis P. Rom. 1720.

řejné sedění s kardinály, kde každý na soudy si stěžovati mohl. Odstranil v Římě půtky zvířat jako nekřesťanskou zábavu, vyhnal lehké ženštiny z města nebo přinutil je bydleti v odlehklých jeho částech, a trestal porušování dne svátečního. Řím dostal brzo jinou tvářnost, v němž sv. Filip Nerejský pravou zbožností vzbuzoval. Podobně dělo se v Itálii, kde tridentská usnesení do života se uváděla. Florentský vévoda Cosimo (Kosmas), kterého papež velkovévodou toskánským učinil, a Oktavius Farnese, parmský vojvoda, podporovali papeže; i Benátky povolovaly mu. V Milánsku působil sv. Karel Borromejský, zřídil výborný seminář, slavil 6 provinciálních sněmů, a založil helvetské kollegium pro Švýcary, jehož příkladu následovali četní italští biskupové a pečovali o dobrý dorost duchovenstva.

Papež vydal r. 1566. „římský katechismus,“ o němž několik výtečných učenců pracovalo, zavedl r. 1568. „opravený breviář,“ odstraniv všechny breviáře, které nebyly výslovně apoštolskou Stolicí schváleny, nebo přes 200 let staré, a vydal r. 1570. „opravený missál.“ Pečoval o opravu klášterů, bděl nad residencí biskupů, dal bullu „In coena Domini“¹⁾ bez ohledu na nespokojenost knížat v nové ostřejší formě prohlásiti, a přikázal lékařům, aby dle nařízení IV. všeobecného lateránského sněmu nemocných déle nežli 3 dni nenavštěvovali, když se sv. svátostmi zaopatřiti nedají. Zakázal udělovati v budoucnosti majetek církve v léno, prohlásil všechny, kteří by k tomu radili, za kleté a všichni kardinálové musili bullu o tom podepsati. Obmezil odpustky a dispensace a opravil poenitenciarii.

Papež přivedl k místu spolek Benátčanův a Španělů proti Turkům, kteří na Cypr útočili, a vyzbrojil sám loďstvo a vojsko, v jehož čelo postavil 11. června 1570 statného Marka Antona Colonna. Vrchším velitelem spojeného vojska byl Don Juan d' Austria (Rakouský); 300 lodí křesťanských vrazilo 6. října 1571 u Lepanta na turecké loďstvo, porazilo je a do-

¹⁾ Tato bulla začínajíc slovy: *Pastoralis Rom. Pontif. vigilantia* (*Magnum Bullarium* T. II. 189) sluje „*In Coena Domini*.“ poněvadž o zeleném čtvrtku v Římě prohlašována bývala. Jest dílem několika papežův od Urbana V. (1363) již ze 14. hlavně však z 15. století. Později byla do ní vložena též klatba na protestanty. Při tom chtěla bulla zachovati působnost církve, jaká byla v středověku. Pius V. kázal ji ve všech křesťanských zemích ohlašovati. Srv. Le Bret.: *Pragmat. Geschichte der Bulle: „In Coena Dom.“* Frkf. u. Lpz. 1769 sqq. 4 Bde. — *Histor.-polit.-Blätter* sv. XXI. str. 57—82.

bylo 130 lodí tureckých; 25.000 Turků nalezlo hrob ve vlnách mořských. Papež viděl toto vítězství ve vidění dříve, nežli zpráva o něm do Říma přišla. Na památku tohoto vítězství ustanovil r. 1573. papež Řehoř XIII. církevní slavnost sv. růžence. Papež ujímal se královny Marie Stuartové a pracoval o její vysvobození penězi, a podporoval vojskem krále francouzského Karla IX. proti hugenottům a Španělského Filipa II. proti odbojným Nizozemčanům. Umřel svatě, jako žil, ve svém řeholním rouše 1. května 1572. Klement X. prohlásil jej roku 1672. za blahoslaveného a Klement XI. r. 1712. za svatého.

§. 475. Řehoř XIII. (1572—1585), Sixtus V. (1585—1590), Urban VII. (1590, pouze 13 dní), Řehoř XIV. (1590—1591), Innocenc IX. (1591, jenom 2 měsíce), Klement VIII. (1592—1605), Lev XI. (1605, pouze 27 dní),¹⁾ Pavel V. (1605—1621), Řehoř XV. (1621—1623), Urban VIII. (1623—1644) a Innocenc X. (1644—1655).

Řehoř XIII. (1572—1585). Po smrti Pia V. byl působením kardinála Granvelly 13. května 1572 za papeže zvolen kardinál Hugo Buoncampagni, který ke cti sv. Řehoře Nazianského Řehořem XIII. se nazval. Narodil se 7. ledna 1502 v Bologni z otce Křištofa a matky Agnioly Marescalchi-ové. Studoval práva, stal se doktorem obojího práva, byl učiněn doktorem bolognského magistrátu (anziany), měl po tři léta přednášky o institucích, a byl přijat mezi kanovníky. Nežli se duchovním stal, měl syna, však nikoli z manželství. Odebrav se do Říma, zastával tam též zprvu občanské úřady; za Pia III. stal se apoštolským sekretářem a byl od Pavla IV. jmenován biskupem Vesty, načež dal se posvětit na kněžství a biskupství. Roku 1562. odebral se na sněm Tridentský, a byl na něm až do konce; vrátiv se byl od Pia IV. 12. března 1565 kardinálem jmenován. S Piem V. se zprvu nesrovnával, poněvadž více mírnosti a ohledům přál. Měl 70 let, když stal se papežem, ale byl tak čilý a rychlý, že sám na koně vsedal, a obíral se

¹⁾ Antonii Cicarellae Liber de vita Pontificum (a Gregorio XIII. — Leonem XI.); tato kniha jest připojena k dílu Platiny a Panvinia. Colon. Agripp. 1626.

²⁾ Ciappi: Comp. delle attioni e.s. vita di Greg. XIII. Rom. (1591) 1596.

studiemi až do smrti. Jsa výtečným právníkem, vydal r. 1582. opravené vydání právního kodexu. V životě choval se vzorně jako Pius V.; svého syna Giacomu (Jakuba) učinil kastellánem Andělského hradu a hejtmanem v papežském vojště, ale výše ho nepovýšil. Za to povýšily ho Benátky, a král španělský Filip II. vyznamenal jej též. Za milostivého léta 1575 musil syn opustiti Řím, aby poutníkům pohoršení nedal; dva synovce povýšil sice za kardinály, ale vlivu jim nepopřál; svého bratra nepředpusť ani před sebe. Obsazoval svědomitě biskupské stolce, o něž jenom nejhodnější se ucházeti směli, zřídil zvláštní kongregaci pro věci biskupův a upravil kongregaci indexu, Piem V. ustanovenou.

Poznav v jesuitech řádné pěstitele pravé křesťanské vzdělanosti, podporoval je v zařizování kollejí ve všech zemích a dílech světa s nesmírnou štědrostí. Jejich kolleji al Jesù v Římě dal nynější podobu, udělal v ní 20 poslucháren a 360 cellí pro scholastiky, a slavil její otevření řečmi v 25 jazycích. Collegium germanicum, založené od sv. Ignáce, jež Julius III. schválil, nadal královskou štědrostí, daroval mu palác sv. Apollináře, klášter sv. Sáby a příjmy ze sv. Štěpána na Coeliu, vykázal mu ještě 10.000 skudů z apoštolské komory, a stal se tak vlastním zakladatelem tohoto ústavu, s nímž 13. dubna 1580 uher-ské kollegium spojil, jež nedávno roku 1577. byl založil. Též založil řecké kollegium, kterémuž odevzdal kostel sv. Athanáše, jež na hoře Pinciu vystavěl. Pro Angličany zřídil v Římě kolleji, jejíž správu jesuitům odevzdal. Vídeňský a štýrsko-hradecký seminář podporoval penězi a povznesl též římský.

Nesmrtelných zásluh dobyt si opravou kalendáře, po něm teď „Řehořským“ (Gregorianum) zvaného. Starý kalendář Juliánský byl od r. 325. již o 10 dní pozadu; často pomýšleno na jeho opravu, a sněm Tridentský přál si jí velice. Na jeho opravu podal Antonín Laelius, lékař z Kalabrie, hotový vypracovaný plán svého bratra Aloise Laelia papeži, kterýž jej knížatům a znamenitějším universitám ku dobrozdání předložil. Dostav od nich odpovědi, zřídil zvláštní kommissi z počtářův a hvězdářův, aby opravu kalendáře provedli. Nový kalendář prohlásil papež r. 1582. bullou „Inter gravissimas pastoralis officii nostri curas, ea postrema non est“ slavně veškerému křesťanskému světu. Od 4. října přeskočilo se 10 dní a po 4. počítalo se hned 15. října; každý čtvrtý rok byl přestupným; rovněž každé čtvrté století, děditelné čtyřmi, bylo přestupné. Novému

kalendáři odporovali někteří učenci i pařížská universita nějaký čas; protestanté zavrhlí papežskou opravu, až ji konečně v letech 1752—1777 přijali; rozkolníci, Rusové a Řekové zavrhují Řehořova kalendáře do dnešního dne. V Čechách byl Řehořův kalendář přijat r. 1584., kdy 7. ledna začalo se psátí 17., na Moravě na počátku 17. století.

Dalších zásluh nabyl Řehoř XIII. prohlásiv nové vydání církevního práva r. 1582., o němž za svého předchůdce, jako jeden z učencův, spolupracoval (*correctores Romani*) a zřídil stálé nunciatury ve Vídni (1581) a Kolíně (1582), k nimž potom jiné: v Lucernu, Brüsselu a Mnichově přistoupily.

V politických podnicích byl papež nešťastný; nemohl k místu přivésti spolek katolických knížat proti anglické královně Alžbětě a Turkům, ano proti jeho úmyslům učinily Benátky s Turky mír a Španělové příměří.

Svémi podporami peněžitými císaře, francouzského krále Karla IX., jemuž najednou v rovné summě 400.000 dukátů poslal, chudých studujících, jimž 2 miliony skudů daroval, a jiných chudých přicházel do peněžitých nesnází, a musil církevní stát berněmi obtížiti. Staré dávky, na které poplatníci dávno zapomněli, byly obnoveny, a dovozní cla zvýšena. Zvýšení cla škodilo obchodu, šlechta a města naříkala na porušení svých výsad, nastala nespokojenost, vzpoura a bouře; k tomu připojily se neúroda, mor a hlad; loupežnictví rozmohlo se náramně a nalézalo ochranu šlechty. Papež zemřel 10. dubna 1585. Chtěje památku na sebe ve svém rodišti Bologni udržeti, povýšil ji za arcibiskupství.

*Sixtus V.*¹⁾ (1585—1590) slul svým rodným jménem Felix Peretti, narodil se 18. prosince 1521 v Grottě a Mare u Ferma, byl synem chudého zahradníka, jsa chlapcem hlídal ovoce a pásł stádo, nemoha pro chudobu ani do školy choditi, poněvadž jeho otec nemohl za něj nepatrné školné zaplatiti. Nad ubohým smíloval se jeho strýc Salvator, františkán, a zaplatil za něj školní plat. Teď chodil do školy až do svého 12. roku, kdy v Ascolách vstoupil do řádu františkánského, v němž mu

¹⁾ Robardi: *Sixti V. gesta quinquennalia*. Rom. 1590. — Leti: *Vita di Sisto V.* Losanna 1669. 2 T. potom 3 T. franc. Par. 1702. 2 T. — Tempesti: *Storia della vita e geste de Sisto V.* Rom. 1755. 2 T. — *Sixtus V. und seine Zeit* von Lorenz. Mainz 1852. — *Hist. polit. Blätter* sv. IX. str. 235 sqq. 293 sqq.

jméno Felix ponechali. Studoval pilně, stal se r. 1548. bakalářem a byl r. 1549. za doktora theologie ve Fermě povýšen. Na generální kapitole v Assisích, kde též přítomen byl protektor řádu františkánského, kardinál Rudolf Pius z Carpi, disputoval s Markem Antonínem. který tenkrát slavné pověsti ve filosofii se těšil, tak šťastně, že se kardinálu a jeho tajemníku Botiovi velice zalíbil. Až do roku 1552. byl kazatelem v Sieně a Camerině. Prostřednictvím kardinála Carpiho obdržel kazatelství v chrámě sv. apoštolů v Římě. Pro svá postní kázání o předurčení přišel v podezření bludařství a musil se dostavit před vrchního kommissaře inkvisice Michala Ghisleria, pozdějšího papeže Pia V., který však přesvědčiv se o jeho pravověrnosti, jeho příznivcem se stal. Potom kázal v Perugii a Janově, byl inkvisitorem v Benátkách, stal se provinciálem v Marce, byl po druhé od sv. officia do Benátek poslán, ale pro svou přisnost brzo odvolán. Navrátil se z Benátek do Říma, stal se konsultorem inkvisice a protektorem františkánů, doprovázel kardinála Buoncampagnia do Španěl a vyšetřoval s ním arcibiskupa toledského Carranzu, podezřelého z kacířství. Papež Pius učinil jej po smrti generála řádu generálním vikářem řádu a brzo potom biskupem sv. Agathy a kardinálem r. 1570., pak též biskupem Ferma. Jako kardinál nazval se po svém rodišti Le Grotte castri Montis alti (Montalto) Montaltský. Jako generální vikář celého řádu pracoval o jeho opravu, a jako kardinál byl vydatnou pracovní silou v kongregacích a studoval pilně díla sv. Ambrože, která vydal a papeži Řehoři XIII. věnoval. Dne 24. dubna 1585 byl za papeže zvolen pod jménem Sixta V.

Sixtus V. obnovil pořádek v církevním státě, vyhubil loupežnictví, kteréž za jeho předchůdce v posledních dobách se rozmohlo, zavedl přísné a správné soudnictví a učinil v roce svůj stát nejbezpečnější zemí v Evropě. Staral se o vědy a okrasu Říma, v Bologni založil Montaltské kollegium pro 50 chovanců z Ankonské marky, rozšířil vatikánskou knihovnu, pro niž nádhernou budovu vystavěl, a založil velikolepou knihtiskárnu, by církevní sněmy a Otcové lépe vydání býti mohli. Dal postaviti 4 obelisky, které staletí v prachu se povalovaly, mezi nimi byl též onen, 124 střevice vysoký, nyní před chrámem sv. Petra stojící, který císař Kaligula z Egypta do Říma přivezl, a vystavěl na chrámě sv. Petra kupli, která jest ve světě jedinou svého druhu. Stavby, které podnikal, byly velko-

lépé a k obecnému prospěchu, jako jeho vodovody a hospital pro 2000 osob při Sixtově mostě. Podporoval orbu a řemesla a začal vysušovati Pontinská bahna. Zvláštním dobrým finančním hospodářstvím naplnil prázdné papežské pokladny, v dubnu 1586 měl již jeden million skudů ve zlatě, v listopadu 1587 druhý, v dubnu 1588 třetí, při své smrti všeho 4½ millionu, a uložil tento poklad v Andělském hradě. Peníze tyto odevzdal pod ochranu Panny Marie a sv. apoštolů Petra a Pavla a ustanovil o nich, že jich lze použiti pouze k dobytí sv. země, na válku proti Turkům, při hladu a moru a při vpádech do církevního státu. Za hladu opatřil Římu obilí za půl millionu skudů, začez mu Římané sochu na Kapitolu postavili.

Se sousedními státy žil v dobré shodě, Toskána a Benátky byly mu oddány, podobně i Španěly, a zanášel se záměrem dobytí Palaestiny a Egypta. Na svou vlast nezapomněl: Ankonským vrátil jejich práva, v Maceratě zřídil pro celou provincii nejvyšší soudní dvůr, z Montalta učinil stavbami město a zřídil tam biskupství, a povýšil Fermo za metropoli. Nepěstoval nepotismu; povýšil sice syna své sestry Kamilly Montalta za kardinála a jeho bratra Michala za markýza, ale nedopřál jim žádného vlivu na státní řízení. Rozdával rád výsady neporušiv práv. Byl též zákonodárcem církve. Ustanovil počet kardinálů na 70, totiž na 6 biskupů, 50 kněží a 14 jahnův, a vydal důkladné předpisy, by nehodným přístup do tohoto svatého sboru zamezil a spolu nepotismus obmezil, stanově v tomto ohledu, že téhož času dva příbuzní kardinály býti nesmějí. Upravil papežské úřady, zřídil k dosavadním sedmi kongregacím 8 nových pro církevní a státní věci a vyměřil jim jejich obory. Dal pracovati o zlepšeném vydání Septuaginty; vydal přísné zákony proti vyhánění plodu, sňatkům kleštencův a obojetníků, proti přijímání zločincův a dlužníků do řeholí, žádal na biskupech jejich příchodu do Říma v jistých časech a zprávy o stavu jejich diecézí, dal důkladné předpisy o mnohých církevních otázkách a vřadil sv. Bonaventuru mezi učitele církve. Ve Francii vyobcovał navarrského krále Jindřicha z církve a byl přítelem ligy jakožto církevní strany; na francouzského krále Jindřicha III. byl rozhořčen proto, že oba Guisy dal zavraždit, a pohnal ho do Říma, aby z toho odpovídal. Po smrti Jindřicha III. podporoval ligu a slibil jí 15 000 mužů pěchoty a 800 jezdců jako válečnou podporu. Však když papež k Jindřichu Navarrskému jako králi francouzskému se

blížití začal, popudil proti sobě ligisty a jmenovitě jejich spojence Španěly, kteří mu rozkolem hrozili, nevyobcuje-li stoupence Jindřicha Navarrského z církve. V tomto neblahém stavu zemřel papež 27. srpna 1590 právě, když veliká bouře nad Římem se rozzuřila. Této okolnosti použili jeho nepřátelé, rozhlašovali o něm, jakoby byl s ďáblem spolek učinil, povalili jeho sochu a spolu bylo na Kapitoliu usneseno, že nikdy papeži za jeho života žádná socha postavena býti nesmí.

Urban VII. (1590 — 13 dní) byl zvolen 15. září 1590 a zemřel již 27. září, nebyv ani korunován. Před svým papežstvím slul Jan Křt. Castagna, pocházel z janovské šlechtické rodiny, která se do Říma přistěhovala, narodil se 4. srpna 1521, byl arcibiskupem v Rosaně, obcovał sněmu Tridentskému, byl potom 6 let nuntiem ve Španělsku a za Řehoře XIII. nuntiem v Kolíně, a stal se 1583 kardinálem. Sixtus V. vážil si ho velice a pokládal jej již za svého nástupce.

Řehoř XIV. (1590 - 1591) slul dříve Mikuláš Sfondrato a byl z Milána; jeho otec František, senator milánský, vstoupil po smrti své manželky do stavu duchovního a byl od Pavla III. r. 1544. kardinálem učiněn. Mikuláš narodil se 11. února 1535, studoval v Perugii a Padově, stal se doktorem práv, byl od Pia IV. roku 1560. učiněn biskupem kremonským, obcovał sněmu Tridentskému, a byl 12. prosince 1563 od Řehoře XIII. za kardinála povýšen. Po dlouhých průtazích v konklave byl 5. prosince 1590 za papeže zvolen a nazval se z vděčnosti k Řehoři XIII. Řehořem XIV. Ve věcech francouzských stál po straně ligy a Španělska proti králi Jindřichu IV. a podporoval je penězi a vojskem. Zemřel 15. října 1591.

Innocenc IX. (1591, pouze dva měsíce), dříve zvaný Jan Antonín Fachinetto; narodil se 22. července 1519 v Bologni z otce Antonína a matky Františky, studoval tam práva a stal se doktorem jich. Potom odebral se do Říma, vstoupil tam do služeb kardinála Farnesa a dostal jeho prostřednictvím vikariat avenionský. Od Pia IV. obdržel biskupství neocastrské v Kalabrii, účastnil se sněmu Tridentského, byl od Pia V. r. 1566. za nuntia do Benátek poslán, a od Řehoře XIII. roku 1576. patriarchou jerusalémským a prelátem konsulty a sv. officia a konečně 12. prosince 1583 kardinálem učiněn. Za papeže byl velmi snadno a jednohlasně 29. října 1591 zvolen, a nazval se Innocencem XI. Jako papež chtěl zavésti opět šetrnost Sixta V., povýšil svého synovce Antonína Fachinetta za

kardinála, a byl ve věcech francouzských příznivcem Španělska a ligy. Zemřel svatě 29. prosince 1591.

Klement VIII. (1592—1605) slul před tím Hippolyt Aldobrandini; pocházel ze starého florentského rodu, který byv ze své vlasti vypuzen ve Faně se usadil. Tam narodil se roku 1535. Hippolyt studoval ve Ferrare, Bologni a Padově práva, stal se doktorem v Římě, byl od Pia V. auditorem roty učiněn, doprovázel kardinála z Alexandrie na jeho vyslaneckých cestách ve Španělsku, Portugalsku a Francii, byl od Sixta V. roku 1585. za kardinála povýšen, a stal se jeho poslem do Polska v rozervaném stavu této říše. Dne 10. ledna 1592 vstoupili 52 kardinálové do konklave, z něhož 30. ledna Hippolyt jako papež Klement VIII. vyšel. Ve třech konklavech žádalo Španělsko jeho vyloučení z volby za papeže, poněvadž jeho otec stojící v službách papežských Španělsku se nelíbil. Klement VIII. byl vzorný kněz a neunavný pracovník, vydal mnoho předpisův o církevní kázni, zakázal jmenovitě 20. června 1602 zpověď listy nebo třetí osobou a takové nepřítomné kajcníky rozřešovati¹⁾, opravil breviř, dal Vulgatu, potlačiv Sixtovo vydání, znovu kommissí přehlédnouti a r. 1592. vydati a jmenoval výtečné muže kardinály, jako Baronia, Bellarina, Toleta, Ossata a du Perrona. On smířil francouzského krále Jindřicha IV. s církví, pod výminkou, aby v Bearně katolické náboženství obnovil, v říši své sněm Tridentský zavedl, korunního prince v katolickém náboženství vychoval a konkordát, učiněný s Lvem X. zachovával. On zprostředkoval mír mezi Španělskem a Francií ve Verviensu 2. května 1598, a potom roku 1600. mír mezi Francií a Savojskem; po smrti vévody Alfonsa II. z Este († 1597) přivlastnil si Ferraru, jako odumřelé léno, zřídil zvláštní kongregaci pro spory o milosti Boží (de auxiliis divinae gratiae) a slavil r. 1600. veliké milostivé léto v Římě, kamž 3 milliony poutníků připutovalo. Zemřel 5. března 1605.

Lev XI. (1605, jen 27 dní). Po smrti Klementa VIII. chtěli kardinálové zvoliti papežem Baronia, však proti němu vyslovalo se Španělsko. Za papeže byl 1. dubna 1605 zvolen kardinál Alexander Oktavian Medici, příbuzný francouzské královny, jako Lev XI., jsa v 70. roce svého věku. Mladičký stal se biskupem Pistoje, potom arcibiskupem florentským a

¹⁾ Denzinger: Enchir. symbolor. Virceburg. 1865. p. 312.

byl od Řehoře XIII. za kardinála povýšen. Jako papež chtěl ve vsí slávě po obyčeji Mediceů papežovati, ale zemřel již 27. dubna 1605.

Pavel V. (1605—1621¹⁾), dříve zvaný kardinál Kamill Borghese; narodil se 17. září 1552 v Římě z otce Marka Antonína a matky Flaminie Astalie; studoval práva v Perugii, stal se referendářem při signatuře, potom vikářem při chrámě Marie Maggiore, pak místolegátem v Bologni, za Klementa VIII. legátem ve Španělsku, a byl od něho 15. 1596 června za kardinála povýšen. Za papeže byl jednohlasně 16. května 1605 zvolen a nazval se Pavlem V. Mluvil málo, ale činil mnoho, a pracoval statně o nápravě duchovenstva. Dokonal stavbu chrámu sv. Petra, okrašloval římské kostely a zavedl věčné uctění Svátosti oltářní čili upravil 40tihodinou pobožnost k uctění Svátosti oltářní, kterouž již Klement VIII. roku 1592. zavedl. Zrušil některé výsady řeholníků, jmenovitě vzhledem na inkvisici, a pečoval o missie.

Veliký spor měl papež s Benátkami. Tato republika dala 2 duchovní uvězniti, nedbajíc i v jejím území právoplatné církevní immunity čili nedotknutelnosti a nezpravíc o tom apoštolské Stoliče, a držela se pevně dvou církví nepřátelských zákonů z 10. ledna 1603 a 26. března 1605, čímž zakládání nových klášterův a hospitálů, stavba kostelů, zavádění nových řádův a zřizování bratrstev velmi stíženo a nabývání pozemků se strany církve bez schválení světského zakázáno bylo. Pavel V. žádal skrze benátského vyslance a svým nuntiem v Benátkách, aby ony zákony zrušeny a oni 2 duchovní církvi vydáni byli. Když benátský senát papežových žádostí nedbal, vydal papež, srozuměv se s kardinály, klatbu na dožete Leonarda Donata a senát a interdikt na zemi (17. dubna 1606). Senát zakázal přísně prohlásiti papežské breve a vynucoval na duchovních, aby v službách Božích pokračovali. Největší část duchovních podrobila se senátu, ale jesuité, kapucíni, theatini a minimi byli poslušni papeže a musili se vystěhovati. Bellarmin, Baronius a učený kanonista Prosper Fagnanus hájili papeže, za to Pavel Sarpi, servita, plný nenávisti ku papežství zase republiky. Protestanté rozdávali v Benátsku genevské bible a podněcovali odpor proti apoštolské Stoliči. Španělský král Filip III. nabízel papeži vojsko proti zpupné republice. Však

¹⁾ Abrah. Bzovius de vita Pauli V. jest připojen k Cicarellovi l. c. str. 509 sqq.

úplnou válku mezi papežem a republikou zamezil francouzský král Jindřich IV. a zprostředkoval mír. Dne 21. dubna 1607 byli papežskému legátu kardinálu Joyeuse-ovi uvěznění duchovní vydáni, výnosy proti interdiktu odvolány, a ony dva zavržené zákony zastaveny, po čemž interdikť před dožetím a 25 senátory zrušen. Vypověděné řády směly se vrátiti, jenom ne jesuité, kterým teprve r. 1657. návrat dovolen byl¹⁾. Pavel V. skončil svůj svatý a činný život 28. ledna 1621.

Řehoř XV. (1621—1623). Nástupcem Pavla V. stal se poprvé vychovanec jesuitů kardinál Alexander Lodovisius, pocházející z rodiny bolognské. Narodil se 9. ledna 1544, studoval v koleji jesuitské, věnoval se potom v Bologni úplně právům, byl od Řehoře XIII. přijat do sboru soudců, od Klementa VIII. učiněn referendářem při signatuře a členem rotý a od Pavla V. povýšen za biskupa bolognského a r. 1616. za kardinála. Maje svého věku 77 let byl 9. února 1621 za papeže zvolen jako Řehoř XV. Byl malé postavy, ale moudrý a bystrozraký, a pro blaho církve velmi činný. Svého synovce 25letého Ludvíka Lodovisia povýšil za kardinála, který svého strýce statně podporoval a krásný chrám sv. Ignáce v Římě skoro svým nákladem vystavěl a ochráncem chudých kapucínů byl. Řehoř XV. dal papežské volbě nynější formu: volba měla se díti scrutiniem (hlasováním), ale též accessem (přistoupením), kompromissem (snesením se stran) a akklamací nebo quasi inspirací (jaksi nadšením); při prvním a obyčejném způsobu volby mělo se hlasovati ne ústně, ale písemně, aby každý kardinál spíše dle svého svědomí voliti mohl. Dále zřídil velikou kongregaci pro rozšíření víry (congregatio de propaganda fide), která měla býti nejvyšším missijním ústavem pro obrácení nevěřících a sjednocení rozkolníků, k níž již Řehoř XIII. a Klement VIII. přípravy činili. Papež a jeho synovec věnovali na tento účel veliké summy peněz. Rovněž podporoval papež císaře Ferdinanda II. v 30leté válce a obdržel za to, když císařské voje r. 1622. Heidelbergu dobyly, část tamější

¹⁾ P. Sarpi: *Istoria particolare delle cose passate tra il Sommo Pontefice Paolo V. et la serenissima Repub. di Venezia*. Lione (Ginevra) 1624. — *Raccolta degli scritti usciti fuori in istampa e scritti a mano nella causa del P. Paolo V. co' signori Ven. Coira*. 1607. — Hergenröther: *Kath. Kirche u. christl. Staat*. str. 721—725. — *Blicke in die Zustände Venedig's zu Anfang des 17. Jahrhunderts* v *Hist.-pol. Blätter* sv. 11.

knihovny falckého kurfirsta, která s vatikánskou byla spojena. Ve sporu Rakouska, Španělska a Francie o Veltlin v Graubündtách byl papež rozhodčím. Sv. Ignáce a sv. Františka Xaverského prohlásil za svaté a povýšil roku 1622. Paříž za metropoli. Za svého papežování jmenoval 11 kardinálů, a umřel 8. července 1623.

Urban VIII. (1623—1644) slul před tím Maffeo Barberini, narodil se v dubnu 1568 v Semifonte ve Florentsku, studoval v Římě a dosáhl doktorátu práv v Pise. Byl muž učený, a jeho básnické vlohy dokazuje sbírka jeho výtečných latinských básní, hymnův a ód. Maje 21 rok svého života, stal se abbreviatorem a referendářem v oboru spravedlnosti, a potom protonotářem. Roku 1601. byl od Klementa VIII. do Francie poslán, aby králi k narození korunního prince přál; r. 1602. byl učiněn arcibiskupem nazaretským, Pavel V. povýšil ho r. 1605. za kardinála a dal mu r. 1610. spoletské biskupství. Své biskupství spravoval s velikou horlivostí a vyznamenal se podobně ve správě bolognské legace. Dne 6. srpna 1623 byl za papeže zvolen jako Urban VIII. Za něho a s jeho spolupůsobením byl opraven římský breviář a r. 1643. po celé církvi zaveden. On rozšířil práva kongregace de propaganda fide a vystavěl pro ni r. 1637. zvláštní stavení s velikým seminářem po něm „Collegium Urbanum“ zvaným a knihtiskárnou pro missionáře. Vydal předpisy o prohlašování za svaté, kongregaci ritu; upravil bullu „In coena Domini“ r. 1627., dáda jí v podstatě nynější formu. Zrušil r. 1642. mnohé svátky, z nichž mimo neděle 38 podržel, a dal r. 1630. kardinálům titul „Eminenci“, kterýž titul měli též duchovní kurfirsti a velmistři johanitů. Když dům Roverský (Rovere) r. 1631. vymřel, spojil papež urbinské vévodství s papežským územím. Jako panovník církevního státu stavěl papež pevnosti, opevnil více Andělský hrad, zřídil továrnu na zbraň v Tivolách a povýšil město Civitu Vecchii za svobodný přístav. Tehdejší španělsko-rakouské politiky neschvaloval a snažil se býti ve velikých válkách onoho času neutrálním, ale přece podporoval císaře, když církevní zájmy byly ohroženy. Když Portugalsko r. 1640. španělské jho se sebe strásl a vojvodu Jana z Braganzy za krále povolalo: byl papež ve velikých rozpacích o jeho uznání, maje na zřeteli veliký vliv Španělska v Italii. Nechtěje Jana Braganzu nepřímou za krále uznati, opomenul raději potvrditi biskupy jím jmenované. Svých příbuzných byl velice pamětliv,

dva synovce učinil kardinály, třetího vojvodou fanským a čtvrtého palestrinským. Zakázal šňupati v kostele, jmenovitě při mši sv. Zemřel 29. července 1644.

Innocenc X. (1644—1655). Dne 16. září 1644. byl zvolen za papeže kardinál Jan Křt. Pamfili. Pamfiliové pocházeli z Gubbia a přestěhovali se za papeže Sixta IV., do Říma. V Římě narodil se Jan Křtitel 6. května 1574, v 20. roce svého věku dosáhl doktorátu práv a byl potom konsistorialním advokátem a auditorem roty. Za Řehoře XV. byl nuntiem v Neapoli, za Urbana VIII. doprovázel jeho synovce v poselství do Francie, stal se potom patriarchou antiošským, stálým nuntiem ve Španělsku a 30. srpna 1627 kardinálem. Byv za papeže zvolen, nazval se Innocencem X. z vděčnosti k Innocenci VIII., který byl velikým dobrodincem jeho rodiny. Poněvadž papežskou pokladnu prázdnou našel, nařídil přísné vyšetřování zvláštní kongregací. Vyšetřování mělo smutné následky pro synovce jeho předchůdce; byli obžalováni, jakoby státní peníze byli zpronevěřili; pozbyli svých důstojností, které obdrželi příbuzní Innocencovi, a přechli do Francie. Papež vydal bullu, kterou kardinálům bez jeho svolení církevní stát opustiti zakázal. Prostřednictvím Francie dovedli toho Barberini, že process proti nim byl potlačen, a oni svých důstojností a statků zpět obdrželi. Za hladu v Římě koupil papež za 400.000 skudů obilí se Sicilie a Polska. Jako papež byl Innocenc X. statným pracovníkem, ale dovoloval přílišný vliv svým příbuzným na vládu, jmenovitě své švakrové, vdově po svém bratru, Olympii Maldachini-ové z Viterba, která značné jmění do rodiny přinesla. Poměr papežův k této švakrové byl úplně čist každé mravní poskvrny, a co o tomto poměru Řehoř Leti ve své knize ¹⁾ vypravuje, jest klevetou a výmyslem jeho. Když parmský vojvoda mnoho vdov a sirotek o jejich jmění připravil a biskupa z Castra, který proti jeho vůli tam dosazen byl, zavražditi dal: vypověděl mu papež r. 1649. válku. Papežští dobyli Castra, jež bylo zbořeno, a casterské vévodství bylo ku papežskému území přivtěleno. Biskupské sídlo bylo do Aquapendente přeloženo. Ve vyšším stáří byl papež nedůvěřivým učiniv mnohé trpké zkušenosti. Vida, že se smrt blíží, povolal k sobě kardinály, napomínal jich k dobré volbě svého

¹⁾ Vita di Dona Olimpia Maldachini. 1666: r. 1770 vyšel její francouzský a r. 1783 německý překlad; Schröckh a jiní použili tohoto románu bez ceny. —

nástupce a zemřel 5. ledna 1655. Kardinál Fabius Chigi zatlačil mu oči.

C. Duchovní řády a kongregace ¹⁾.

§ 476. Řeholnictvo vůbec.

Starší řehole utrpěly mnoho odpadem četných svých členů k bludařství Lutherovu a Zvingliovu a ochabnutím kázně v nich. Ale Bůh vzbudil svaté horlivce, kteří kleslou kázeň v starších řeholích opět ku prvotní čistotě povznegli, dílem též nové řády založili, jež mimo život rozjímavý také velikou činnost ve výchování mládeže, ošetřování nemocných a kazatelství rozvíjeli. Papežové a všichni znamenitější biskupové podporovali tuto činnost, která v krátkém čase nejkrásnější ovoce přinášela a církevní život omladila.

a) Řehole španělského původu.

§ 477. a) *Jesuité* ²⁾.

Když bludařství Lutherovo veškerou dogmatickou a hierarchickou budovu církevní rušilo a zničit se snažilo, povstala proti němu protiváha řádem jesuitským. A právě pro tento úkol jeho života soustředili novotáři veškerou svou nenávisť

¹⁾ Henrion: Histoire des Ordres religieux. Bruxell. 1838; po německu pod názvem: Allgemeine Geschichte der Mönchsorden. Frei bearbeitet und vermehrt von J. Fehr. Mit Vorrede von Prof. Hefele. Tübingen. 1845. 2 Bde. — Helyot O. S. Fr.: Histoire des ordres monastiques religieux et militaires. Paris. 1714–1719. 8 Tom.; po německu P. H. Helyots Ausführl. Geschichte aller geistl. und weltl. Kloster- u. Ritterorden. Leipz. 1753 sqq.

²⁾ Vlastní životopis od sv. Ignáce ap. Bolland. 31. Jul. (Jul. VII. 409). — Ribadeneira: Vita Ignat. libri V. Neap. 1572; po německu Ingolstadt. 1614. — Maffei: De vita et moribus Ignatii Loyolae. Romae 1585. — Bouhours S. J.: Vie de S. Ign., po německu ed. Haza-Radlitz. Wien 1835. — Genelli S. J.: Das Leben des heil. Ignatius von Loyola. Innsbruck 1847. — Ignatii exercitia spiritualia. Romae 1548. — Belleccii: Medulla asceseos ed. Westhoff. Monast. 1845. — Manresa oder die geistl. Übungen des hl. Ignatius. Aus dem Franz. Regensb. 1848. — Ravignan: Von der Existenz und Anstalt der Jes., deutsch von Reiching. Schaffhausen. 1844 str. 11 sq. — Církevní Rok IV. str. 522. — Constt. regulae, decreta congregationum, censurae

proti tomuto řádu, který svou činností na tiché zdi klášterní se neobmezoval, ale do prostřed boje se vrhl a statně bojoval. Jeho zakladatelem jest sv. Ignác Loyolský.

Ignác, doma Don Inigo zvaný, narodil se roku 1491. na otcovském zámku Loyole z rodičů šlechtických, ale nezámožných. Jako hoch byl pážetem při dvoře krále Ferdinanda Katolického, kde mravnost jeho ve velikém nebezpečení se octla, a odešel pak po příkladě svých sedmi bratrů na vojnu do Neapolska. Jako voják vyznamenával se chrabrostí, oddával se radostem světským, ale podržel při tom úctu ke všemu, co svatého jest. Roku 1521. háje v nastalé válce s Francií statečně Pampelony, byl na obou nohách poraněn. Francouzové ctíce jeho udatnost, dopravili jej po dobytí Pampelony na nedaleký otcovský zámek Loyolu, by se v kruhu rodinném hojil. Z dlouhé chvíle četl na bolestném lůžku z nedostatku zábavných knih „Život Pána Ježíše a Svatých.“ Vnadou velikých ctností a hrdinství Svatých byt všecek uchvácen, a zvolal jako druhdy sv. Augustin: „Mužové ti měli touž přirozenost jako já; proč bych tedy nemohl i já činiti, co oni činili.“ Uzdraviv se a potlačiv tajnou náklonnost k jedné šlechtice při královském dvoře, odebral se do benediktinského kláštera v Montserratě, vykonal tam životní zpověď, pověsil na oltáři Panny Marie svou zbraň (r. 1522.), šel do blízkého městečka Manresy a ubytoval se tam v klášteře sv. Lucie, konaje skutky přísného pokání. Byv od lidu poznán a ctěn, odebral se do blízké nepřístupné jeskyně v osamělém údolí, kde na dlouhé cvičení a rozjímání se vydal, a složil mistrovské dílo „Duchovní cvičení,“ jež papežského schválení (1548) a obecného rozšíření dosáhlo, ačkoli skladatel tenkrát ještě žádného bohosloveckého vzdělání neměl. Tu pojal též jako bývalý voják myšlenku zří-

et praecepta c. litteris Apostol. et privileg. (Institutum S. J. ex decreto congreg. general. XIV. Prag. 1702. 2 T.) — Holsten-Brockie T. III. p. 121 sq. — Hist. S. J. a Nicol. Orlandino, Sacchino, Juvencio vett. Rom et Antw. 1615—1750. 6 T. — Henrion-Fehr sv. II. str. 92—217. Ribadeneira, Alegambe et Sotwel: Bibl. Script. S. J. Antw. 1643. — Lagomarsini: Testimonia viror. illustr. S. J. Rom. 1736. — Bartolis: Gesch. des Jesuitenordens, deutsch. Würzb. 1845. — Cretineau-Joly: Gesch. der Gesellsch. Jesu in rel., polit. und literär. Beziehung, deutsch. Wien 1845 sq. 5 sv. — Brühl: Gesch. der Gesellschaft Jesu. Würzb. 1846. — Buss: Die Gesellschaft Jesu. Mainz 1853. 2 sv. — Daurignac: Jes. po německu ed. Clarus. Regensb. 1864. — Svoboda Josef S. J.: Co jsou jesuité? V Praze 1873.

dití rytířstvo duchovní, které by „k větší slávě Boží“ bojovalo. Opustiv svou jeskyni, vydal se Ignác přes Benátky na pouť do Jerusáléma. Dne 4. září 1523 klečel již u hrobu Spasitelova. Byl by rád ve sv. zemi hlásal evangelium; ježto však již mnoho věrověstův od Turků polapeno a od jerusalémských františkánů vykupováno býti musilo: nedal mu tamější provincial k tomu povolení, a pohnul jej, že se do Evropy navrátil. V lednu 1524 přišel do Benátek a odtud odebral se do Barcelony. Poznav na této pouti, že vědeckého vzdělání jest mu nutně třeba, začal se v 33. roce svého života v Barcelně společně s chlapci učití počátkům jazyka latinského (1524). Po dvou letech odebral se do Alkaly na vysoké školy, nedávno kardinálem Ximenem založené. Pro nepovolání katechisování dětí měl tu co činiti s inkvisicí a byl od biskupa 42 dny žalován, ale uznán byv za nevinného, odebral se na radu arcibiskupa toledského do Salamanky, dvoršit svého učení, kdež opět 22 dny vězněn byl, jakoby byl jedním z alumbradů (illumínátů), kteří předstírali, že přímé osvětlení s nebes o tajemstvích víry obdrželi. Konečně opustiv Španělsko, odešel do Paříže, kamž 2. února 1528 přibyl, aby na tamější slavné universitě v studiích pokračoval. Dle tamějšího platného studijního řádu musil ještě jednou grammatiku a filosofii studovati, nežli mohl k theologii býti připuštěn. Studoval 3½ roku filosofii v kolleji sv. Barbory, do níž pro svou chudobu byl přijat. Tam pohnul ve své horlivosti několik druhů, že neděle a svátky modlitbou a konáním dobrých skutků světili. Avšak byli obviňováni, že svého učení zanedbávají. Ignác jako svědčí měl přede všemi chovanci ústavu býti mrskán. Když všichni byl pohromadě, vystoupil představený kolleje a ukazuje na Ignáce pravil: „Tento jest svatý, jenž má toliko spásu duší na zřeteli, jsa hotov i potupný trest za to podstoupiti.“ Toto slavné dosti- učinění Ignáciovi bylo počátkem jeho slávy. Nejvzácnější členové vysokých škol byli žádostivi osobně poznati jej; i žalobník jeho Pegna stal se jeho příznivcem a dal mu k usnadnění studií po bok svého nejlepšího a nábožného žáka Petra Fabera (Pierre Lefevre). Roku 1534. dosáhl Ignácius hodnosti mistra filosofie. Bohoslovecká studia konal u dominikánů.

Mezi tím přidružilo se k Ignácovi několik mladých, nadaných a zbožných mužů, byli to: 1. Petr Faber, rodem ze Savojska, syn pastýřův; 2. František Xaverský, šlechtic z Navarry, jenž 7. dubna 1506 se narodil, již učitelem filosofie byl,

a slavné pověsti se těšil, ale Ignácem od své ctižádosti a mar-nivosti ke křesťanské pokoře obrácen byl; 3. Jakub Lainez, rodem z Almazana ve Španělsku, mající svého věku 21 rok; 4. Alfons Salmeron z Toleda, jinoch 18tiletý; 5. Mikuláš Alfons Bobadilla, již učitel filosofie ve Valladolidě; a 6. Portugalec Šimon Rodriguez de Azevedo. Připravivše se postem a modlitbou, odebrali se tito všichni druhové dne 15. srpna 1534 do podzemní kaple chrámu Montmartreského, kde Faber, jsa již knězem, mši sv. sloužil, ostatním Tělo Páně podal, a všichni slib čistoty a chudoby učinili a se zavázali, že skončíce bohoslovecká studia, do sv. země putovati budou, by tam křesťanům sloužili a mohamedány ku Kristu obraceli; a kdyby jim toto možné nebylo, že svých služeb papeži nabídnou, a kam je pošle, ochotně půjdou. Tak byl položen základ k velikolepé budově „Tovaryšstva Ježíšova,“ a Ignác zvolil k tomu svátek Nanebevzetí Panny Marie, by Tovaryšstvo Ježíšovo takorča v lůně Panny Vítězné se zrodilo.

Ignác odebral se do Španěl s Františkem Xaverským Lainezem a Salmeronem, kteří k vůli svému slibu chudoby musili své rodinné věci v pořádek uvést. Domluviv se s ostatními, že dne 25. ledna 1537 v Benátkách se sejdou, odcestoval na začátku roku 1535. Ve své vlasti počínal si chudě, získal svými řečmi srdce mnohých, a zavedl tam nyní všeobecně panující obyčej zvonění, které my klekáním nazýváme. V jeho nepřítomnosti přijal do tovaryšstva Petr Faber tři theology pařížské university, totiž: Claudia Jaje (Le Jay), Jana Codura z Dauphiné a Paskala roueta z Pikardie. Dne 8. ledna 1537 sešli se všichni s Ignácem v Benátkách, kde vyučovali a ošetřovali nemocné. V polovici postu odebrali se všichni kromě Ignáce do Říma, kdež jim papež, prozkoumaj je, jejich záměr, do sv. země putovati, schválil, ale spolu na nemožnost jeho provedení pro válku mezi Benátkami a Turky poukázal; dostali dovolení, by ti z nich, kteří posud kněžími nejsou, od kteréhokoli biskupa se vysvětití dali; potom byli Ignác a ostatní druhové 24. června 1537 v Benátkách od biskupa z Arby vysvěceni. Poněvadž císař Karel V., Benátky a papežská Stolica proti Turkům se spojili, nemohl Ignác se svými druhy odejít do Palaestiny; proto kázali r. 1538. v horní Italii a usnesli se, že druhou část svého slibu vyplní. Ignác, Faber a Lainez odešli do Říma, kdežto ostatní v universitních městech italských působili. Onino tři přišli do Říma v říjnu 1638 a odebrali se

ku papeži. Papež Pavel III. přijal je vlídně, a poznav záměr nového řádu, zvolal: „V pravdě zde přebývá Duch Boží; předvídám, že nábožná horlivost otců, která za tak zlé doby blaha věřících se ujímá, bude ochranou a slávou církve, bolestně navštívené.“ Ale kardinál Bartoloměj Quidiccioni byl proti zřizování nových řeholí, pokud staré nebudou opraveny. Papež učinil zatím Fabera a Laineza učiteli při vysokých školách římských, a Ignác měl pracovati o mravní nápravu Římanů. Ignác povolal na počátku roku 1539. všechny své druhy do Říma, kteří tam v některých kostelích kázali, bludy lutheránstvím nakaženého augustiniána Augustina Piemontského vyvraceli, a za hladu v zimě 1539 svými skutky lásky srdce Římanů si naklonili. Pověst o blahodárné činnosti sv. Ignáce rozhlásila se i za hranicemi Italie. Portugalský král Jan III. přál si r. 1540. takových kněží do Indie za missionáře, a Ignác poslal mu Šimona Rodrigueza a Františka Xaverského. Král poznav je, chtěl je usvého dvora podržeti; Rodriguez uposlechl a položil svou učeností a životem základ k oné slávě, kteréž jesuité na dvoře portugalském se těšili; František Xaverský stal se apoštolem Indie. Když mezi tím Ignác kardinála Quidiccionia sobě naklonil a překážky o pojmenování „Tovaryšstva Ježíšova“¹⁾, nad nímž mnozí se pozastavovali, odstranil: potvrdil papež Pavel III. dne 27. září 1540 bullou „Regiminis militantis Ecclesiae“ tovaryšstvo, pojav do ní základy jeho ústavy, jak mu předloženy byly, a stanově počet členů na 60²⁾. Ale již r. 1543. zrušil Pavel III. sám toto obmezení vida blahodárné působení řádu. Při volbě generála byl Ignác všemi hlasy za něj zvolen, však teprve k domluvě svého zpovědníka uvázal se v tento úřad 17. dubna 1541. Základy ústavy svého řádu sepsal sám po španělsku, ostatní vývoj zanechávaje budoucnosti; po jeho smrti zhotovil jeho tajemník Polanco překlad latinský této práce. Ignác působil 15 let jako generál. Mnohou prací ochuravěv, vyžádal si pomocníka ve svém úřadě, by se snáze na věčnost připravovati mohl, a skonal 31. července 1556. Bůh oslavil jeho svatost mnohými zázraky; pročež Pavel V. prohlásil jej r. 1609. za blahoslaveného, a Řehoř XV. roku 1622.

¹⁾ Tento název nebyl též papeži Sixtovi V. vhod, ačkoli papež Pius II. již dříve jednomu řádu jej udělil.

²⁾ Bulla jest v díle: Institutum Societatis Jesu. Pragae 1757. T. I. p. 1 sqq.

za svatého. Při smrti sv. Ignáce měl řád přes 1000 členů ve 100 kolejích a jiných domech a mimo římskou provincii ještě 12 jiných (Italii, Sicilii, Portugalsko, Francii, Horní a Dolní Německo, Arragonii, Kastilii, Andalusii, Indii, Ethiopii a Brasilii).

Ústava řádu. Jesuitská řehole pochází ve své podstatě od sv. Ignáce; Lainez a pozdější generálové řádu vyvíjeli jenom jednotlivá ustanovení zevrubněji, a přizpůsobovali okolnostem. Veškerá ústavní pravidla služí „Institutum Societatis Jesu“ (Zřízení Tovaryšstva Ježíšova). Účelem řádu měla býti „vždy větší a větší čest Boží“ (O. A. M. D. G.). Aby toho dosáhli, měli členové řádu, kteří z počátku jen na novice a professy se dělili, především o své vlastní zdokonalení horlivou modlitbou, bedlivým zpytováním svědomí, častějším přijímáním svátostí, zvláštními duchovními cvičeními, zachováváním slibů a stálým dozorem jedněch nad druhými, pak o spásu bližních vyučováním mládeže i dospělých v náboženství, kázáním slova Božího, zpovídáním, missiemi mezi pohany a bludaři a duchovními cvičeními čili exerciciemi u katolíků horlivě se starati.

V čele řádu stojí generál se sídlem v Římě, kterého volí doživotně generální kongregace t. j. zastupitelstvo zvolené od professů, kteří „Corpus Societatis“ tvoří. Generálova moc jest obmezena základními zákony řádu, od nichž sice v jednotlivých případech prominouti, ale je měniti neb zrušiti nemůže; ano generál může býti i se své důstojnosti složen, kdyby se proti čistotě prohřešil, z jmění řádu příbuzné obohacoval, nemovitě statky prodal nebo bludařem se stal. Jinak jest nese-saditelný a ve své moci neobmezený. On obsazuje všechny úřady v řádu, otázev se však napřed provinciála a tří jiných professů, vykazuje každému členu jeho místo, dostává zprávy ode všech představených, a má po boku radu asistentů, po jednom z každé assistance neb obvodu, na které řád se dělil, a kterých bylo zprvu 5, potom 6, totiž: Italie, Španělsko, Portugalsko, Německo, Polsko a Francie. Asistenti, které též generální kongregace a sice na tři léta volila, měli toliko poradný hlas, rozhodnutí zůstalo generálovi. Mimo to byl ještě generálovi přidán admonitor (napomínatel), by jej jako otcovský přítel a zpovědník podporoval.

Řád dělil se dále na provincie, které měly v čele provinciála; v provincii sluli představení domů professů praesides neb praepositi, představení kolejí rektorové, představení resi-

denci t. j. skrovných sídel, která prostředků na dům professů neb na kollej neměla, superiorové.

Každý, kdo do řádu vstoupil, musil se podrobiti noviciátu, dva roky trvajícimu, v němž novic všechno studium zanechat, a jenom modlitbě a rozjímání se věnovati musil. Po noviciátě činily se jednoduché sliby, a začaly studie grammatiky, básnictví (poetiky), řečnictví (rhetoriky), filosofie, matematiky a fysiky (silozpytu), z kterýchž předmětů bylo scholastikům přísným zkouškám se podrobiti. Skončivše tyto studie, vyučovali scholastikové sami potom 5 až 6 let v nižších třídách, začínajíce od nejnižší až do nejvyšší. Potom studovali 4 a pro další vzdělání až 6 let theologii a byli kolem 30 roku svého věku na kněžství posvěceni. Opět musili se podrobiti jednoročnímu noviciátu, v němž však již úřady katechetů, kazatelů neb učitelů zastávali. Skončivše tuto školu srdce, učinily teprve druhý slib slavným způsobem a byli vřadění dle svých vloh a způsobilosti mezi professy nebo duchovní pomocníky.

Členové dělili se na 4 třídy: 1. professy, kteříž i čtvrtý slib neobmezené poslušnosti vzhledem na papeže učinili, všechny vyšší úřady v řádě a stolice učitelské při vyšších učelištích dostávali, ale počtem nikdy čestnými nebyli; 2. na koadjutory a) duchovní (spirituales), kteří byli kněžími a ve vyučování a kázání professům jako spolupracovníci po boku stáli, a b) koadjutory temporales (světské), kteří byli bratři laikové (frateři) pro ruční práce a nižší úkony; 3. na scholastiky učící i učící se; a 4. novice.

Členové řádu neměli předepsaného žádného zvláštního roucha, a nebyli vázáni na chór, mohouce se breviář modliti každý sám pro sebe.

Působení řádu. Působnost řádu byla ve všech zemích převydatnou. V Římě působil svatý Ignác neunavně, obrátil tam mnoho hříšníkův i židy a Turky, založil pro obrácence dům katechumenní, potom pro padlé dívky spolek sv. Marty, na ochranu ohrožených nevinných ženských klášter sv. Kateřiny, a dva sirotčince pro obojí pohlaví, dal podnět k římské kolleji svého řádu, jakož i k založení německého kollegia (1552), vyslal mnoho missionářův a zprostředkoval mír mezi papežem a Portugalskem. V Benátkách vykládal Lainez evangelium sv. Jana před šlechtou a položil r. 1542. s pomocí veronského biskupa Lipomanna základ k benátské kolleji. V Parmě přáli

řádu Farnesové. Brzo mělo skoro každé znamenitější město italské svou jesuitskou kolleji.

V Portugalsku působil Rodriguez se stkvělým úspěchem; král Jan III. založil jesuitskou kolleji při universitě v Coimbře.

Ve Španělsku působil vydatně P. Arajoz, který musil často v širém poli kázati, poněvadž jeho posluchači do kostela se vejíti nemohli. Velikým příznivcem řádu byl katalonský místokráľ František Borgiaš, vojvoda gandský, který konečně po smrti své manželky Eleonory († 1546) do řádu vstoupil (1550), jej znamenitě ve své vlasti rozšířil a utvrdil, od sv. Ignáce vrchním všech kollejí ve Španělsku, Portugalsku a Východní Indii učiněn byl, a naposled generálem řádu se stal¹⁾. Velikým odpůrcem jesuitů ve Španělsku byl znamenitý učenec a dominikán Melchior Canus.

Ve Francii založil sv. Ignác r. 1540. v Paříži noviciát a vyšli z něho členové vyznamenávali se životem a učením tak, že znamenití učenci za přijetí do řádu žádali. Z Paříže byli r. 1542. 4 jesuité do Lisabonu posláni, a 16 jich zůstalo v Paříži, z nichž však 8, jsouce Španěly, musilo za příčinou války císaře Karla V. s Francií opustiti Paříž, a odebralo se do Bruselu. Dvě věci překážely řádu ve Francii: 1. národnost Ignácova, že byl Španělem; a 2. monopol university pařížské na vyučování. Nemajíce ani domu ani kostela, žili jesuité 10 let v Paříži a našli přátele i nepřátele; k oněm náleželi kardinál Karel Lotarinský, Vilém Duprat, biskup clermontský, a král Jindřich II.; ku protivníkům náleželi hugenotti, parlamenty, část Sorbonny a Eustachius du Bellay, biskup pařížský. Clermontský biskup daroval jim v Paříži dům, v němž pod jménem „otcové clermontského kollegia“ dle stanov svých působili. Když však působením kardinála lotarinského domovského práva nabyti čili naturalisováni býti měli, opřely se tomu pařížský parlament a Sorbonna. Pročež odebrali se do St. Germainu a obdrželi od clermontského biskupa kolleji v městečku Billomě, kde hned na počátku přes 700 žáků měli. Teprve roku 1561. na základě usnesení sjezdu duchovenstva v Poissy obdrželi zákonné přijetí v celé Francii, podrobivše se některým podmínkám. Potom působili v zemi s velikým zdarem. Roku

¹⁾ Kuldūv Cirk. Rok VI, 87. Vie de s. Francois de Borgia. Bruxelles 1824. — Bartoli: Der h. Franz Borgia. Aus dem Ital. von Haza-Radlitz. Wien. 1838. 2 Bdc. — Cepari: Vita di s. Fr. Borgia. Monza. 1885.

1564. začali jesuité přednášeti v Paříži o filosofii a krásných vědách; Jan Maldonat měl tak hojné posluchačstvo, mezi nímž i vůdcové hugenottů byli, že pod širým nebem přednášeti musil. Úspěchy jesuitů vyvolaly nenávisť a řevnivost universitních profesorů. Brzo usadili se v Lyonu, Bordeauxu, Toulouse a jiných městech, těšíce se vážnosti a lásce katolíkův a jsouce za to hugenotty pronásledováni. Jesuité pracovali velmi činně i u lidu i v Římě pro uznávání Jindřicha IV. a neúčastnili se nikdy valné ligy. O jejich vyhnání z Francie pokoušeli se rektor pařížské university Jakub Amboise a advokát pařížského parlamentu Antonín Arnauld, činíce v tomto ohledu příslušné návrhy; však nemohli svého úmyslu provést. Nepřátelé jesuitů snažili se zaplésti je do spoluviny vražedného útoku Châtelova na život krále Jindřicha IV. Však Châtel i v největších mukách tvrdil, že „ani Queret (u něhož 3 leta filosofii poslouchal), ani jiný jesuita v jeho zločinu účastenství nemá, o něm nevěděl a k němu neradil“. Ale pařížský parlament nedbaje toho, vypověděl je 29. prosince 1594. Však Jindřich IV. svolil pouze k vyhnání jesuitů z obvodu pařížského parlamentu, a chránil jich tam, kde parlamenty proti nim nebyly, jako v Languedocku a Quienně. Roku 1603. povolal Jindřich IV. jesuity k veliké radosti katolíků zase do všech jejich domů, z kterých byli vyhnáni pod tou výminkou, že králi věrnost zachovají, jenom s královským svolením nové kolleje zakládati budou a žádného cizozemce do svého středu nepřijmou. Král čím více jesuity poznával, tím více je ctil, učinil P. Cottona svým zpovědníkem, vystavěl jim v La Flèche nádhernou kolleji a projevil svou důvěru k nim tím, že ve své závěti poručil, aby jeho srdce v chrámě laflècheském pod jejich dozor uloženo bylo. Když tento příznivec jesuitů 14. května 1610 od Ravail-laca zavražděn byl, snažili se nepřátelé jesuitů tuto kralovraždu na účet jesuitů připočítati, však nadarmo; Ravaiillac popíral i v mukách každou jejich spoluvědomost o zločinu. U dvora nevěřil nikdo v nijakou jejich spoluvinu, královna zachovala jim svou důvěru, P. Cotton stal se zpovědníkem korunního prince Ludvíka XIII., a tento zas ochráncem jejich jako král i se svým ministrem kardinálem Richelieuem. Rovněž jim přál Ludvík XIV. se svými ministry kardinálem Mazarinem a Louvoisem. Ale proto nemenšil se počet jejich nepřátel usilujících o jejich zkázu.

Z Francie přišli jesuité r. 1542. do Nizozemska, kdež jim

zprvu valně se nevedlo, až teprva r. 1562., když generál Lainez zemi navštívil, biskupy jim naklonil, dostali povolení zříditi si kolleje v Lovani a Antorfě (Antverpách). Když severní kraje proti Španělům povstaly a kalvinství panujícím náboženstvím učinily, byli jesuité z nich vypuzeni, kteří však přece nepřestali se v zemi tajně zdržovati.

Když anglický král Jindřich VIII. od církve odpadl, působili v Irsku jesuité Brouet a Salmeron, až konečně přece ostrov opustiti musili. Ale za největších pronásledování katolíkův odvažovali se jesuité do říše anglické a podávali s nebezpečenstvím života katolíkům náboženskou útěchu.

Ku příčinám, které vystoupení Lutherovo podporovaly, náležela též hluboká skleslost světského a řeholního duchovenstva. Vystoupení Luthera a jeho druhů mělo v zápětí úpadek universit; jindy slavná universita vídeňská nevzdělala od 20 let žádného kněze. Život katolický obnovili jesuité. První jesuita, který do Německa přišel, byl Petr Faber¹⁾, jsa theologickým rádcem španělského vyslance Ortize, a obcova náboženské rozmluvě vormské 1540 a říšskému sněmu řezenskému 1541. On přijal 8. května 1543 Petra Canisia²⁾ v Mohuči do řádu jesuitského, prvního to Němce. Petr Canisius pocházel z nizozemské rodiny, de Hondt zvané; narodil se 8. května 1521 v Nimvegách, v tehdejší Geldernském vévodství, studoval v Kolíně nad Rýnem, přišel do Mohuče na duchovní cvičení tam Fabrem konané, a stal se po svém přijetí do řádu jeho velikou ozdobou. Bavorský vévoda Vilém IV. prosil r. 1549. sv. Ignáce za tři řeholníky a vykázal jim potom ingolstadtskou universitu za místo působení. Jajus vykládal tam žalmy, Salmeron evangelia a listy sv. Pavla, a Canisius dogmatiku. Na žádost krále Ferdinanda odebrali se r. 1551. Jajus a Canisius do Vídně, obnovili tam na universitě kázeň a studia, a Canisius administroval 1554—1558 vídeňské biskupství. Ve Vídni sepsal

¹⁾ Kuldův Círk. Rok. V. 13. — Cornely: P. Faber. Freib. 1873.

²⁾ Dorigny S. J.: La vie du R. P. Pierre Canisius. Avign. 1829. — Riess: Der sel. Petrus Canisius S. J. Freib. 1865. — Kuldův Círk. Rok III. 118. — Kanisiovy nejdůležitější spisy jsou: Summa doctrinae christianae sive catechismus major. Vien. 1554. — Institutiones christianae pietatis seu catechismus parvus. 1566. — Oba katechismy byly do češtiny přeloženy: velký vyšel v Praze r. 1559. a potom častěji; malý r. 1584. též v Praze a potom častěji. — Manuale catholicorum. — Notae aureae in Evangelia; mimo to ještě jiná díla. —

Canisius návodem císaře Ferdinanda I. svůj velký a malý katechismus, kterým Lutherovu katechismus, v zemích rakouských rozšířenému, na odpor se postavil. Roku 1556. učinil Ignác Petra Canisia prvním provinciálem řádu jesuitského v Německu a v našich českoslovanských zemích. Jeho působením byly zřízeny jesuitské kolleje v Praze, Augsburku, Dillingách, Ingolstadtě, Innsbrucku a švýcarském Fryburku. Za císaře Maxmiliána II. odebral se Canisius do fryburské kolleje, kde 21. prosince 1597 zemřel. Papež Pius IX. prohlásil jej za blahoslaveného. Četné kolleje byly pro jesuity zřizovány, tak v Mnichově roku 1559. nákladem vévody Viléma IV., v Kolíně 1556, v Treviru 1561, Mohuči a jinde. Ještě za života sv. Ignáce bylo v Německu 26 kollejí a 10 residencí zřízeno. Všude osvědčili se jesuité jako pevná hradba církve.

Do zemí uherských povolal jesuity r. 1567. ostráhomský arcibiskup Mikuláš Olah a dal jim kolleji v Trnavě. Když však jejich kolleji r. 1566. vyhořela, opustili Trnavu a vrátili se tam teprve r. 1615. a dostali od arcibiskupa ostráhomského Petra Pazmanyho universitu, v Trnavě roku 1624. založenou, do své správy a upevnili se v zemi.

Do Sedmihradska, které bylo rejdištěm všech možných sekt, povolal r. 1579. kníže Krištof Bathory jesuity, ale musil je pro jejich horlivost již r. 1588. k vůli stavům vypovědět. Po 7 letech povolal je zpět, ale r. 1630. byli opět z Kološe vyhnáni. Teprve císař Leopold I. zjednal jim 1687 v zemi platnost a rozšíření.

Do Polska povolal jesuity r. 1565. slavný kardinál Hosius, varmínský biskup, založiv jim kolleji v Braunsberku; totéž učinil biskup Noskowski v Pultusku a Konarski v Poznani (1571). Jesuité rozšířili se potom valně v říši a obrátili odpadlou na mnoze šlechtu polskou, ruthenskou a litvinskou zase do lůna pravé církve.

Do Čech¹⁾ přišli jesuité r. 1556. Roku 1552. žádala katolická strana v Čechách, zvláště pak pražská kapitola, a 14 šlechticů, mezi nimi páni z Lobkovic, z Rožmberka, ze Šternberka a z Kolovrat, krále Ferdinanda I., aby v Praze katolickou akademii krásných umění a bohosloví zřídil a na ni jesuity po-

¹⁾ Svoboda S. J.: Katolická reformace a mariánská družina v království Českém. V Brně 1888. — Týž: Památky kolleje Klementinské v Praze, v Časopise kat. Duchov. 1875. str. 1 sqq.

volal, poněvadž universita Karlova byla v rukou mistrů vyznání pod obojí. Na žádost královu slíbil sv. Ignác, že 12 členů svého řádu za tímto účelem do Čech pošle, a svěřil provedení toho Petru Canisiovi, který přišed do Prahy, obdržel s povolením papežským pro svůj řád klášter dominikánský sv. Klementa „na Ostrově“, za nějž dominikáné dostali tenkrát opuštěný klášter sv. Anežky. Poněvadž sv. Ignác jesuitů českého jazyka mocných neměl, a 12 Čechův od krále Ferdinanda v římské kolleji vydržovaných ještě svých studií nedokonali: poslal zatím r. 1556. dvanáct Němcův a Belgičanů do Prahy, přislíbiv, že onino čeští studující později za nimi přijdou, a učinil Canisia rektorem této pražské kolleje. Mezi 18.—21. dubnem 1556 umístili se jmenovaní jesuité v kláštere „na Ostrově“ a začali odtud svou činnost. V Praze založili akademické gymnasium (nynější staroměstské, posud tak zvané) a akademii čili katolickou universitu o fakultě theologické a filosofické, dále zřídili v kolleji vychovávací ústav šlechtický (konvikt) a r. 1559. dům pro chudé studenty a seminář, zvaný seminářem sv. Václava, pro vzdělání domácího duchovenstva. Rektor pražské kolleje obdržel od císaře Ferdinanda I. r. 1562. a papeže Řehoře XIII. r. 1571. právo povyšovati mladé učence za doktory filosofie a theologie. Hojnými dary jsouce podporováni, jak od dvora královského, tak od katolické šlechty, skupili jesuité všechny měštanské domy „na Ostrově“ a začali stavěti velikou budovu, nynější kollej sv. klementinskou, a zbudovali mimo kostel klementsý též veliký kostel sv. Salvatora (1578—1582) a vlašskou kapli (1600—1602). Z pražské kolleje zřizovaly se nové kolleje na Moravě a v Čechách jako: v Olomouci, Brně, Krumlově, Chomutově, Jindřichově Hradci a v Kladsku; později v Klatovech, Březnici, Chebu, Litoměřicích, Králově Hradci, Jičíně a Kutné Hoře. Poněvadž hned od r. 1560. všichni pilně jazyku českému se učili a Čechy do řádu přijímali: mohli již r. 1566. vysýlati kněze jazyka českého mocné k žádosti katolických šlechticů na venkov, na jejich statky, do měst a vesnic na missie. Jesuité v Čechách náleželi zprvu ku provincii německé, a když jesuité v zemích Habsburských se rozšířili, byla zřízena zvláštní provincie rakouská, v níž byly 3 hlavní kolleje, totiž: vídeňská, pražská a trnavská (v Uhřích) se sídlem provinciálovým ve Vídni. Katolické působení jesuitů bylo trnem v očích českým protestantům, kteří v nich své největší a nejnebezpečnější ne-

přátele spatřovali. Pročež když protestanté proti svému řádnému králi Ferdinandovi II. odboj učinili, a v čelo zemské správy 30 direktorů postavili: vypověděli tito 2. června 1618 jesuity ze země. Totéž stalo se na Moravě roku 1619. Když však odbojní protestanté na Bílé hoře r. 1620. poraženi byli, vrátili se jesuité r. 1621. zpět do Prahy a Čech, a téhož roku také na Moravu a pracovali horlivě o návrat Čechů protestantských do lůna pravé církve. Poněvadž řád v Čechách mnoho domů a kollejí měl, byla zřízena česká provincie, která mimo země české koruny i velké části jižního Německa a západního Uherska obsahovala.

Jesuité rozvíjeli též velikou činnost spisovatelskou a měli statné učence ve všech oborech theologických a filosofických věd. Většina katolických spisů z 2. polovice 16. století pochází od nich¹⁾. Jejich vyučování ve školách bylo methodické, a vždycky spojovali náboženství a vědu, vychovávající celého člověka za člověka a křesťanského katolíka. Pro svou výtečnost přicházeli ku panovnickým dvorům za zpovědníky a rádce, ačkoliv původně sv. Ignác tomu nechtěl.

Generálové řádu. Po sv. Ignáci byl druhým generálem Jakub Lainez (1558—1565), výtečný učenec, který přísnost řehole poněkud zmírnil a studie znamenitě povznesl. Když Pavel IV. žádal, aby řád do chóru chodil, podrobil se Lainez; ale Pius IV. upustil opět od tohoto požadavku. 3. Sv. František Borgiáš (1565—1572) obnovil se vší šetrností původní přísnost řehole, pečoval se vší starostlivostí o její přesnost, dovolil sice jesuitům, aby při dvorech knížat byli zpovědníky, ale zakázal jim mísiť se do politiky. 4. Eberhard Mercurian (1573—1580), rodem Belgičan, byl vlivem papeže Řehoře XIII. zvolen a dbal bedlivě o missie a kážeň v řádě. 5. Klaudius Aquaviva (1581—1615) jest tvůrcem studijního plánu (Ratio studiorum) a vychovatelství jesuitův. On měl těžké boje s papežem Sixtem V. a s jesuity ve Španělsku. Sixtus V. obmezoval právo představených přijímati novice, a chtěl veliké změny provést v řádě co do jeho jména, vědeckých hodností, konání slibů, bratrského kárání (correctio), poslušnosti a podělování chudých jměním. Žádost papežovu provést bylo tolik jak řád zničit. Řádu ujímali se u papeže císař Rudolf II., polský král

¹⁾ Smets: Was that der Jesuiten-Orden für die Wissenschaft? Aachen. 1834.

Sigmund, mnozí duchovní a světští knížata němečtí, zvláště Vilém, bavorský vévoda, listem od 23. března 1589, prosíce ho, aby ústavy jesuitů se nedotýkal. Smrt Sixtova (1590) ukončila tyto boje. Jesuité, rodem Španělové, pokládali řád za svůj vlastní a byli velice uraženi, že vlivem papeže Řehoře XIII. Belgičan Mercurian generálem zvolen byl, a po něm Vlach Aquaviva následoval. A tu pracovali jejich náčelníci ve Španělsku, opíraje se o krále Filipa II., jenž moci generálův, na něm úplně nezávislé, nepřál, jakož i o španělskou inkvisici, aby provincie, kolleje a domy po demokratickusamy si své představené volily, a pro Španělsko generální vikář s plnou mocí, nezávislý na generálu, ustanoven byl. Však vytečný Aquaviva proplul šťastně z úskalí těchto bojův, a zachoval řád před změnou; pročez pokládá se právem za druhého jeho zakladatele¹⁾. Ostatní generálové byli: 6. Mutius Vitelleschi (1615—1645); 7. Vincenc Caraffa (1646—1649); 8. František Piccolomini (1649—1651); 9. Alexander Gottofredi (1652); 10. Gosvin Nickel (1652—1664); 11. Jan Pavel Oliva (1664—1681), byv již před tím 3 léta generálním vikářem s nadějí postoupnosti; 12. Karel Noyelle (1682—1686); 13. Tirzo Gonzalez (1687—1705); 14. Michal Angelo Tamburini (1706—1730); 15. František Retz, rodem Pražan (1730—1750); 16. Ignác Visconti (1751—1755); 17. Alois Centurione (1755—1757) a 18. Vavřinec Ricci 1758—1773; † 1775)²⁾.

Výsady jesuitů. Papežové byli se svými výsadami velice štědrí k jesuitům. Pavel III. dovolil jim brevem od r. 1545.³⁾ ve všech kostelích a na veřejných místech kázati, zpovídati a ode všech hříchův i takových, které si apoštolská Stolica zadržela, jakož i ode všech církevních pokut, vyjma ty, které v bulle „In Coena Domini“ obsaženy jsou, rozřešovati a za ně jiné kající skutky ukládati; dále mnohé sliby v jiné dobré skutky zaměňovati, v každé době mši sv. sloužiti a Večeří Páně a jinými svátostmi bez svolení biskupů posluhovati. Ještě více rozšířil tento papež výsady řádu r. 1549., uděliv jim mezi

¹⁾ Buss: Die Gesellschaft Jesu. Mainz 1853. II. str. 865. sqq.

²⁾ Imagines Praepositorum Generalium soc. Jesu delineatae, et aereis formis expressae ab Arnolfo van Westerhout, addita brevi uniuscujusque vitae descriptione a P. Nicol. Galeotti. ed. II. Rom. 1751. — O jednotlivých generálech srv. Bussa l. c. I. 595 sqq.

³⁾ Institutum Soc. Jesu I. p. 11.

jiným právo, že mohli ode všech hříchův a pokut i v bulle „In Coena Domini“ obsažených v zemích nevěřících rozřešovati, manželské dispense udělovati, a vůbec místo biskupovo zastupovati, když na blízku nikde nebyl¹⁾. Nástupce Pavlův Julius III. potvrdil nejen opět řád a výsady posud jemu udělené, ale přidal ještě nové, mezi jiným právo povyšovati k akademickým hodnostem²⁾.

§ 478. β) Ostatní řády a opravy zeholí španělského původu.

*Milosrdní bratři*³⁾. Jejich zakladatelem jest sv. Jan Boží; narodil se r. 1495. v Monte Major el Novo v Portugalsku, vedl pohyblivý život, byl pastýřem, vojákem, obchodníkem v obrazech, ale jsa na kázání Jana z Avily v Granadě byl tak dojat, že dal se v kostele do hlasitého pláče, běžel po kázání bolestně nařikaje ulicemi města a byl jako šílenec do nemocnice zaveden, kdež jej hlídači dle tehdejšího způsobu nemilosrdně zmrskali. Kazatel Jan z Avily navštívil a přimlouval mu, aby svým bližným užitečným býti hleděl. Prací ušetřil si tolik, že již roku 1540. sám nemocnici si v Granadě zřídil, jsa ve svém podniku vydatně podporován arcibiskupem granadským Petrem Querrerem. Předseda královské pokladnice v Granadě biskup Tuy nazval jej za to Janem Božím (de Deo), poněvadž

¹⁾ l. c. p. 15.

²⁾ l. c. p. 26. — Mezi jiným náleží ku pomluvám jesuitů, že prý dle stanov představený může podřízeného ke hříchu zavázati. Však ono místo konstituc, na které pomluva se odvolává zní (Pars III. c. 5.) takto: „Quod Constitutiones peccati obligationem non inducunt“ (jest nadpis). — „Visum est nobis in Domino, excepto expresso Voto, quo Societas Summo pontifici, pro tempore existenti, tenetur ac tribus aliis essentialibus Paupertatis, Castitatis et Obedientiae nullas Constitutiones, Declarationes vel ordinem ullum vivendi posse obligationem ad peccatum mortale vel veniale inducere, nisi Superior ea in nomine Domini J. Chr. vel in virtute obedientiae juberet.“ Smysl místa jest dle nadpisu a kontextu (souvislosti) ten, že konstituce, vyjma ony čtyři sliby, pod smrtelým hříchem nezavazují, leč by toho (ea) představený ve jménu Pána Ježíše nebo z poslušnosti žádal. — Tak zvaná „Monita secreta“ (tajné předpisy jesuitů), která poprvé v Krakově r. 1612 tiskem vyšla, a potom v Paříži a na jiných místech vydána byla, jsou dílem drzého pomluvače.

³⁾ Holsten-Brockie VI. 264 sqq.; Helyot sv. IV. kap. 18. str. 156 sqq. Círk. Rok II. 334; Wilmet: Leben des hl. Johann von Gott. Aus dem Franz. Regensb. 1862.

takto Boha v jeho milosrdenství následoval. Jan nabyl brzo několik učenníkův a druhů, kteříž jej v posluze nemocných a sbírání almužny pro ně podporovali. Zemřel r. 1550.; Urban VIII. prohlásil jej r. 1630. za blahoslaveného a Alexander VIII. r. 1690. za svatého. První řeholí bratrstva Janova byl jeho příklad a pak jistý pořádek v obsluze nemocných. Po jeho smrti měli bratři představeného, který „major“ slul. Když již několik domů si zařídili, potvrdil Pius V. 1. ledna 1572 řád, dal jemu augustinskou řeholí a předepsal roucho; každý dům měl si zvoliti „majora“ a míti pouze jednoho kněze pro přísluhování svátostmi. Mimo obyčejné tři sliby činili ještě čtvrtý o službě nemocným zadarmo. Brzo rozšířili se do Francie pod jménem „bratří křesťanské lásky;“ do Německa a Rakouska pod názvem „milosrdných bratří,“ do Vlach, kde sluli „dobří bratři,“ a Polska. Do Prahy povolal je císař Ferdinand II. a vykázal jim chrám sv. Šimona a Judy se špitálem a zahradou ¹⁾. Pavel V. potvrdil znovu r. 1617. velezasloužilý řád. Řád měl dva generální představené, jednoho pro země koruny španělské, a druhého v Římě pro ostatní své domy a špitály.

2. *Oprava karmelitánů* ²⁾. Karmelitáné ochladli v kázni, jmenovitě od časů, co papež Eugen IV. jejich řeholí zmírnil. O nápravu pokusila se sv. Teresie. Narodila se 28. března 1515 v Avile ze šlechtických rodičův; otec jmenoval se Alfons Sanchez de Cepeda a matka Beatrix de Ahumada. Mladá Teresie začala po smrti své matky býti marnivou, pročež odevzal ji otec r. 1529. k bedlivějšímu vychování do kláštera jeptišek v Avile. Onemocněvši navrátila se do domu otcovského a vstoupila potom 2. listopadu 1533 do kláštera karmelitánek. Ve svém řeholním životě stala se velikou sveticí a měla heslo: „Pane, buď trpěti neb umříti.“ Ve své kajicnosti umínila si několik nábožnými družkami, že dle staré karmelitánské řehole v úplné odloučenosti, největší chudobě a přísné kajicnosti žíti budou. Za mnohostranného odporu podařilo se jí r. 1562. v Avile zříditi chudobný klášter zasvěcený sv. Josefu, v němž by stará původní tuhá řehole s několika novými předpisy se zachovávala. Tam přesídlila z jara r. 1563. a dosáhla potvrzení těchto pravidel r. 1565. na Piovi IV. Když r. 1567. karmelitánský generál

¹⁾ Dr. Borový: Děj. diec. Pražské str. 328.

²⁾ Helyot, I. kap. 48. str. 425; Hennes: Das Leben der hl. Theresia. 2. Aufl. Mainz. 1866; Círk. Rok VI. 126.

Jan Rubeo z Říma do Avily přišel a štípení sv. Teresie prozkoumal, dal jí moc, aby více takových klášterů založila. Od roku 1567. až do své smrti († 4. října 1582 v Albě) založila a opravila za nesmírných útrap a protivenství 16 ženských a 15 mužských klášterů. Podporou byli jí Jan de Yepes, zvaný z Kříže († 1591) a Petr z Alkantary († 1562), františkán, který svůj řád ku původní přísnosti ve Španělsku přivést se snažil ¹⁾. Řehoř XV. prohlásil 12. března 1622 Teresii za svatou, která byla 21. ledna 1627 za patronku Španělska zvolena. Papež Řehoř XIII. schválil r. 1580. novou opravenou kongregaci bosých karmelitánův a Klement VIII. oddělil bosé karmelitány od obutých čili neopravených a dal jim vlastního generála (1593). Oprava karmelitánů rozšířila se ze Španěl do mnohých evropských zemí a dobyla si velikých zásluh o vyučování a ošetřování nemocných.

3. Z *augustiniánů* vyvinula se opravou Aloise z Montoje a Tomáše z Ježíše, pak Aloise Ponce da Leon (1588) portugalsko-španělská kongregace bosáků, k nimž pojila se od roku 1592. italská a od r. 1596 francouzská kongregace bosých augustiniánů-poustevníků. Nolasky opravil za papeže Klementa VIII. Jan Křt. Gonzalez a trinitáře Jan Křt. de Conceptione (1592).

4. *Piaristé* ¹⁾, řeholníci pobožných škol (Ordo clericorum regularium pauperum Matris Dei scholarum piarum). Jejich zakladatelem jest sv. Josef Kalasanský, tak zvaný po svém rodianém hradě Calasanze v Aragonii. Narodil se ze šlechtických rodičů r. 1556. v městečku Peraltě, studoval na vysokých školách v Leridě filosofii a práva, a pak ve Valencii theologii, kterou dokončil v Alkale, kde za doktora povýšen byl. Byv r. 1583. na kněžství vysvěcen stal se brzo farářem v Ortonedě a pak generálním vikářem urgelského biskupa. Vzdav se své důstojnosti odebral se r. 1592. do Říma, kde si přízeň kardinála Marka Antonína Kolonny získal, asketický život vedl a vyučování dítek zadarmo se věnoval. Poněvadž sám návalu dítek nedostačoval, spojil se r. 1597. ještě s jinými třemi obětavými kněžími. Po třech letech dovolil mu Klement VIII. zříditi vyučovací společnost, kterou Pavel V. roku 1617. za

¹⁾ Círk. Rok VI. 157.

²⁾ Holsten-Brockie; VI. 439. — Helyot IV. kap. 39. str. 331. — Círk. Rok. V. 222. — Leben u. Wunderthaten Josef Calasanzas. Aus dem Ital. Wien 1748.

kongregaci, a Řehoř XV. roku 1621. za řád pod jménem: „Pavlova společnost řeholních duchovních pod ochranou Matky Boží pro nábožné školy“ povýšil. Innocenc X. snížil řád opět na jednoduchou kongregaci (1646), ale Klement IX. povýšil jej zase r. 1669. ku předešlé důstojnosti. Řád vyučoval bez platu dítky prvním literárním počátkům a převzal záhy též studie gymnasiální v obor své působnosti. Z Říma rozšířili se piaristé po Itálii, zemích koruny české, Polsku, Uhersku, Španělsku a Německu. Do Moravy přišli na usilování arcibiskupa olomouckého kardinála knížete Dietrichsteina a zřídili si tam kolleje v Mikulově (1631), Strážnici (1633) a Lipníku (1634). Do Čech přišli r. 1640. a zřídili si první svou kolleji s pomocí paní Febronie z Pernsteina v Litomyšli. V Praze usadili se r. 1752. Jejich sv. zakladatel zemřel v Římě 25. srpna 1648, a byl od Benedikta XIV. r. 1748. za blahoslaveného, a od Klementa XIII. r. 1767. za svatého prohlášen. Řád působí blahodárně posud.

§ 479. b) *Italické řády a kongregace.*

1. *Kapucíni*¹⁾. O řeholní přísnosti byly mezi františkány spory, které založení nového řádu sv. Františka v zápětí měly. Matouš de Bassi, přísný observant v klášteře Monte Falco, mysle, že sv. František na svém hábitě dlouhou špičatou kapuci nosil, dal si podobnou zhotoviti a začal vousy nositi, bos choditi a asketický život vésti. Za to pronásledovali jej jeho řeholní bratři, však papež Klement VII. dovolil mu r. 1526. tuto novotu, však pod tou výminkou, aby i na dále za člena řádu františkánského se pokládal. Získal mnoho druhů, s kterými za moru v obětavé lásce k bližnímu velice se vyznamenal. Svůj záměr založiti novou řeholi předložil papeži Klementovi VII., kterýž jej r. 1528. schválil, a jemu s jeho stoupenci dovolil, aby v jednotlivých cellách dle řehole sv. Františka žili, kapuci

¹⁾ Bullarium ordinis fratrum min. s. P. Francisci Capucinatorum notis et scholiis elucubratum a Michael a Tugio. Rom. 1740. 7 T. f. Pokračování jeho činí posud 3 T. (Innsb. 1883). — Boverio: Annal. ord. min., qui Capuc. nuncupantur. Lugd. 1632 sqq. 3 T. — Lechner: Leben der Heiligen aus dem Orden der Kapuziner. München 1863 sqq. 3 Bde. — Ilg: Geist des hl. Franz Seraph., dargestellt in Lebensbildern aus der Gesch. des Kapuziner-Ordens. Augsb. 1876. — Helyot. IV. kap. 24. str. 192.

a dlouhý vous nosili, evangelium hlásali a o spáse těžkých hříšníků pracovali. Nové štípení rozšiřovalo se rychle, a papež Pavel III. dovolil jim všude se usazovati, a nazval je po kapuci „minority kapuciny“ (minores capucini). Matouš Bassi byl za prvního generálního vikáře zvolen, z kteréhož však úřadu za 2 měsíce se poděkoval a r. 1537. k observantům se vrátil († 1562). Veliké pohromy utrpěl řád svým třetím generálním vikářem Bernardinem Ochinem, který byl zprvu horlivým kazatelem kajicnosti, později děvče svedl a přešel ku protestantství v Genevě r. 1542. se oženil, čímž řád v podezření bludařství přišel a 2 roky kázati nesměl. Ale řád ospravedlnil se brzo svou obětavou činností a rozšířil se, jsa posud na Itálii obmezen, i do jiných zemí. Král Karel IX. povolal r. 1573. kapuciny do Francie, kde v Paříži klášter obdrželi, a po říši se rozšířili; roku 1587. vstoupil k nim výtečný vévoda Jindřich ze Joyeuse († 1608) a r. 1626. Alfons Este, vévoda modenský. Arcikníže Ferdinand vystavěl jim r. 1593. v Innsbrucku klášter, arcibiskup solnohradský Wolf Dietrich v Solnohradě r. r. 1596. Roku 1600. uvedl Maximilian, bavorský vévoda, první kapucínskou osadu do Mnichova. Snahou arcibiskupa pražského Zbyňka Berky z Dubé a Lipého, žádal císař Rudolf II. papeže Klementa VIII., aby několik údů tohoto řádu do Čech stranami náboženskými rozervaných odeslal, „aby i tato země účastnou se stala požehnání, jemuž jiné země již dávno se těší.“ Osadu 12 kapucínů přivedl sv. Vavřinec Brindisský, která se r. 1599. v Praze na Pohořelci, kde posavad klášter kapucínů „Loretto“ stojí, usadila¹⁾. Papež Pavel V. dovolil r. 1606. kapucínům, aby kláštery ve Španělsku jim nabízené přijali a povýšil r. 1619. jejich posavadního generálního vikáře za samostatného generála. Kapucínský řád věnoval svou činnost hlavně nižším třídám lidu, vyznamenával se svou jednoduchostí a prostotou, která lidu velmi milou se stala, pracoval vydatně v Německu proti protestantství²⁾, a četní členové jeho byli horlivými misijnáři mezi pohany v Africe a Americe. Okolo r. 1700. měl tento řád asi 1.600 klášterů a 25.000 členů v 50 provinciích; roku 1890. 803 kláštery a 7881 kněží v 54 provinciích.

¹⁾ Srv. rozpravu od dra. Schindlera: „Sv. Vavřinec z Brindisi“ v „Časopise kat. duch.“ 1882. str. 88 sqq.

²⁾ Srv.: Gaudentius, Beiträge zur K.-G. des 16. u. 17. Jahrh. Bozen. 1880. — Wocker: Gesch. der norddeutschen Franciskaner-Missionen. Freib. 1880. —

Kapucínky založila r. 1538. v Neapoli zbožná Maria Laurentia Longa († 1542), které dle přísné řehole klarissek žily a v Miláně, Římě a jiných městech kláštery měly.

2. *Montecoronská kongregace*¹⁾. Mezi kamaldulskými byly spory; byli mezi nimi poustevníci a klášterníci, observanti a konventualové. Pavel Giustiniani založil 1520—1522 novou kongregaci poustevníků bydlících v malých celách na příkrých horách. Za jeho nástupce Basciana měli hlavní své sídlo na vrchu zvaném Corona, odkudž jejich název: kóngregrace montecoronská. I Kamaldoli spojily se na čas s Montecoronskými. Alexander z Levy založil r. 1601. turinskou kongregaci, kteráž až do Vídně a Krakova se rozšířila.

Kamaldulky zůstaly obmezeny na Itálii a měly hlavní sídlo v Římě.

3. *Somaskové*²⁾. Kongregaci řeholních duchovních, zvaných po městečku Somascho mezi Milánem a Bergamem ležícím, založil r. 1528. sv. Jeronym Aemiliani, syn benátského senatora (nar. roku 1481.; † 1537.) a učinil Somascho středem své činnosti. Pavel III. potvrdil tuto kongregaci (5. června 1540). Pius IV. udělil jí více výsad, a Pius V. vřadil ji 6. prosince 1568. mezi duchovní řády a předepsal jí řeholi sv. Augustina. Členové byli zavázáni ku přísnému životu, stálé modlitbě i v noci, vyučování venkovského lidu a vychovávání chudých sirotkův; ale brzo zřídili si také školy v Římě, Pavii a jiných italských městech. Po chrámě sv. Majola, kterýž v Pavii obdrželi, sluli též řeholní duchovní sv. Majola. Sixtus V. vyňal řád z biskupské pravomoci a udělil mu dalších výsad.

4. *Theatini*³⁾. Jejich zakladatelem jest Gaëtan (Kajetán) z Thieny v Benátsku, papežský protonotář, spojiv se s Janem Petrem Caraffou, biskupem chietským (theatským), pozdějším to papežem Pavlem IV., Bonifácem Colliem, doktorem práv, a Pavlem Consiglieriem, vznešeným Římanem. Vzdali se před

¹⁾ Helyot, V. 271.

²⁾ Círk. Rok IV. 436; Helyot IV. kap. 33. str. 263; Holsten-Brockie, III. 199.

³⁾ Helyot, IV. kap. 12. str. 84; Holsten-Brockie, V. 342. — Saint Gaëtan de Thienne ou de le Saint de la Providence par le Dumorties. Paris 1882. — Der h. Kajetan von Thiene, der Heilige der göttl. Vorsehung von Wilh. Lüben. Regensb. 1883. — Der hl. Cajetan von Thiene v „Katholiku“. 1884. str. 158—170. — Círk. Rok V. 57.

papežem svých důstojností, odřekli se veškerého majetku a chtěli pouze „od božské prozřetelnosti“ žít, to jest, živiti se pouze dárky dobrovolně přinešenými. Papež Klement VII. potvrdil roku 1524. nové štípení a dovolil jim, aby jako řeholní duchovní v rouchu světských kněží pospolu žili, světské duchovní do spolku přijímali a vrchního představeného (probošta) si zvolili. Za prvního probošta byl zvolen Caraffa, po jehož biskupství: Theate, řád slul theatinským. Noví řeholníci žili v malém domku na poli Martově v Římě. Druhý klášter zřídili si roku 1533. v Neapoli, jehož představeným se stal Kajetán. Když Caraffa kardinálem učiněn byl, převzal Kajetán vrchní správu řádu, po němž řád též řádem „kajetánů“ sluje. Kajetán zemřel po blahodárné činnosti 7. srpna 1547. Papež Urban VIII. prohlásil jej 1629 za blahoslaveného a Klement X. r. 1669. za svatého. Papež Sixtus V. dal theatinům r. 1588. generála. Po smrti Kajetánově rozšířil se řád rychle po Italii a Francii i do Němec a Čech (1666). Jejich účelem byla modlitba, kázání, důstojné konání služeb Božích, přisluhování svátostmi a péče o nemocné. Z nich vycházeli znamenití a horliví biskupové.

Theatinky založila roku 1583. Voršila Benincasa († 1618).

5. *Barnabiti* též Pavláni zvaní (clerici regulares sti. Pauli decollati¹⁾). Tuto řeholi založili r. 1530. v Miláně 3 šlechticové: Antonín Maria Zaccaria z Cremony a Milánští: Bartoloměj Ferrara a Jakub Antonín Morigia; vytkli si za účel vyučovati mládež, kázati lidu, zpovídati, řídit semináře k výchování kněží a býti missionáři. Papež Klement VII. potvrdil r. 1532. řeholi, což potom Pavel III. r. 1535. a Julius III. opětovali. Pavel III. udělil jim výsady lateránských kanovníkův, a dal jméno: „duchovní sv. Pavla.“ Generál byl volen na 3 léta, a prvním byl Zaccaria († 1539), po něm následoval r. 1536. Morigia, za něhož společnost r. 1538. dle Helyota r. 1545.) do starého kláštera sv. Barnabáše se přesídlila, odkudž název: barnabité. Milánský vévoda František Sforza udělil jim roku 1533. korporáční práva. Do Francie povolal je král Jindřich IV. a sice do Bearnu, a Ludvík XIII. dovolil jim usaditi se

¹⁾ Holsten-Brockie V. 449; Helyot, IV. kap. 15. str. 119; Bull. Rom. I. 689. — Aless. Maria Teppa (barnabita): Vita del Ven. A. M. Zaccaria fundatore della Congr. Chierici Reg. di s. Paolo. Moncalieri. 1853. — Bianchi: Breve vita del ven. A. M. Zaccaria. ediz. II. Bologn. 1875.

v celé říši. Do Rakous a do Čech povolal je císař Ferdinand II.; do Čech přišli r. 1626. Ve Vídni obdrželi dva kláštery, jeden r. 1626. a druhý r. 1660., které posud trvají. Mimo obyčejné řeholní sliby činili ještě čtvrtý, že ani v řádě, ani mimo něj o žádnou důstojnost ucházeti se nebudou. Z řádu vyšli mnozí učenci a řád vyznamenal se missiemi v zemích křesťanských, dostal učitelské stolice v Miláně, Pise a jiných městech a spravoval též semináře.

6. *Oblati* (Dobrovolní). Tuto kongregaci založil r. 1578. sv. Karel Borromejský v Miláně. Skládala se ze světských kněží, kteří zbožným životem, horlivým vyučováním lidu a přísnou poslušností k arcibiskupovi ku povznešení nábožnosti napomáhali měli. Sv. Karel miloval je velice, prodléval nejraději mezi nimi a nazýval je svými dětmi. Mimo Milán nerozšířili se.

7. *Řeholní duchovní Matky Boží*¹⁾, které r. 1574. v Lucce založil Jan Leonardi, rodem z Decima v území lucském, nejprve lékárník, potom r. 1573. kněz († v Římě 1609), byli podobní oblatům, a měli pečovati o své zdokonalení a pěstovati mládež. Řehoř XIII. potvrdil je r. 1583., Klement VIII. vzal je pod přímou ochranu apoštolské Stolice, a Řehoř XV. povýšil je za řád. Hlavní sídla měli v Římě, Neapoli a Lucce.

8. *Voršilkyně*²⁾. Jejich zakladatelkou jest sv. Angela Merici; narodila se okolo r. 1470. v Desanzaně u jezera Gardského, vstoupila do třetího řádu sv. Františka, usadila se v Brescii, odkudž její příjmení Brescijské, a shromáždila 1535—1537 okolo sebe několik zbožných panen za tím účelem, aby přísný život vedly a skutky křesťanské lásky konaly. Žily nejprve ve svých domech, navštěvovaly chudé a nemocné a vyučovaly mládež. Družstvo mělo brzo 70 sester, které Angelu († 27. ledna 1540) za svou představenou a svatou Voršilu za svou patronku si zvolily. Po své patronce Voršile dostaly pak jméno voršilek. Pavel III. potvrdil ústav a dovolil představeným stanovy dle potřeb měniti (1544). Karel Borromejský vzal je pod svou ochranu a rozšířil po všech 15 biskupstvích své metropole, tak že při jeho smrti tam 18 domův a 600

¹⁾ Helyot, IV. str. 294; Sarteschi: De scriptoribus Congreg. clericorum reg. Matris Dei. Rom. 1753.

²⁾ Helyot. IV. kap. 20—32; Henrion-Fehr, II. str. 68—72; Cirk. Rok III. 492; Sintzel: Das Leben der hl. Angela. — Saint Foix: Annales de l'Ordre de Ste-Ursule. Clermont Ferrand. 1858. 2 T.

členů měly, a vymohl jim též nové schválení na papeži Řehoři XIII. (1572). Pavel V. povýšil r. 1612. kongregaci za vlastní řád a připojil ke třem obyčejným slibům ještě čtvrtý o vychovávání a vyučování mládeže ženského pohlaví. Rozšířily se po Itálii, a přišly na počátku 17. stol. do Francie, kde jim v Paříži bohatá vdova Magdalena ze Saint Beuve klášter vystavěla, který mateřincem přčetných klášterů se stal. Z Francie rozšířily se do Belgie, Hollandska, Německa a Ameriky; do Prahy přišly r. 1655.

9. *Kongregaci dimess*¹⁾, to jest, ctihodných, spolek to panen a vdov, které v ctnosti žiti chtěly, založila v Benátsku vdova Dianira Valmarana z Vicenzy († 1603) a jejich duchovní vůdce františkán Antonín Pagani, složil pro ně stanovy, které r. 1584, církevně schváleny byly. Obíraly se vyučováním mládeže a měly tříletý noviciát.

10. Pro vyučování mužské mládeže a nevědomců vůbec založil v Bologni šlechtic Caesar Bianchetti bratrstvo laiků bez slavných slibů.

11. *Otce dobré smrti*²⁾ neb kongregaci řeholních duchovních pro posluhu nemocným a přípravu jejich na šťastnou smrt založil sv. Kamill de Lellis v Římě, kněz diecése theatské, kterou papež Sixtus V. 18. března 1585 a Řehoř XIV. 21. září 1591 potvrdili, a Klement VIII. 1. ledna 1600 opravil. Kamill zemřel 14. července 1614 a byl od Benedikta XIV. za svatého prohlášen. Bratrstvo působilo blahodárně v Římě a jiných italských městech.

12. Pod jménem *Rekollektův*³⁾ upravila se jedna větev františkánů přísné observance. Když Lev X. všechny observanty v jedno spojil, založili někteří františkáni, kteří přísně dle řehole sv. Františka, jak ji papežové Mikuláš III. a Klement V. vyložili, žiti chtěli, tuto kongregaci, kterou Klement VII. v listopadu 1532 potvrdil.

13. *Menší řeholní duchovní*⁴⁾ (clerici regulares minores) založil kněz Jan Augustin Adorno z Janova a dosáhl na Sixtovi V. jejich potvrzení 1. července 1588. Spoluzakladateli byli sv. František z Caracciola († 1608) a Fabricius Caracciolo.

¹⁾ Helyot VIII. str. 12.

²⁾ Helyot, IV. str. 310; Henrion-Fehr II. 48; Petr. Halloix: Vita Camilli de Lellis. Círk. Rok. IV. 410.

³⁾ Helyot IV. 38.

⁴⁾ Círk. Rok. IV. 27.

Mimo obyčejné tři sliby činili čtvrtý, že nikdy po duchovních důstojnostech toužiti nebudou.

14. *Oratoriany* ¹⁾ založil slavný Filip Neri. Narodil se ve Florencii 21. července 1515, studoval v Římě a vyučoval při tom mládež a navštěvoval nemocné. Nejsa ještě knězem, založil r. 1548. v Římě bratrstvo nejsvětější Trojice, jehož úkolem bylo pečovati o duchovní a tělesné potřeby poutníkův a pozdravujících se nemocných. Byv 29. května 1551 na kněžství posvěcen, obral sobě za výhradný úkol konati skutky křesťanské lásky. Za tím účelem spolčil se s několika schopnými a nábožnými jinochy, kteří v duchovní stav vstoupiti chtěli, z kteréhož spolku povstalo r. 1556. bratrstvo „oratorianů.“ Nejprve cvičil se s nimi v bohosloví, později dopřál i jiným, laikům, přístupu do své chudobné komůrky v hospici sv. Jeronyma della Carità, kdež obyčejně za doby večerní nábožná rozjímání konal. Poněvadž účastníci těchto rozjímání v kapli čili oratoři kostela sv. Jeronyma se scházeli, sluli oratoriani. Když nával posluchačů se čím dále tím více rozmáhal, nabídl mu jeho krajané Florentští svůj kostel v Římě, kamž Filip také své pobožnosti přeložil. Papež Řehoř XIII. daroval družstvu kostel Panny Marie in Vallicella, kdež od té doby Filip svou hlavní činnost rozvíjel. Pomocí dobrodinců vystavěl na jeho místě nádherný chrám, a zemřel 26. května 1595. Pavel V. prohlásil r. 1600. jej za blahoslaveného, a Řehoř XV. r. 1622. za svatého. Členové spolku nečinili žádných slibů, proto aby k nim každý, kněz i nekněz, připojiti se mohl, a řídili se pouze domácím řádem. Papež Řehoř XIII. potvrdil r. 1574. tento spolek, který mimo Řím se rozšířil, a své domy v Luce, Neapoli, Palermě a jiných italských městech měl. Poněvadž Filip Neri byl sám vědecky vzdělán, pěstoval též theologickou vědu, dal v schůzích bratrstva od učených členů přednášky učené konati a ukládal jim různé úkoly, které měli zpracovati. K těmto učencům náleželi na př. Caesar Ba-

¹⁾ Gallonius: Vita Philippi Nerii. Mogunt 1602. — Pietro Bacci: Vita di s. Filip. Neri, accresciuta da un altro prete dell' Oratorio. Venez. 1794 — coll' aggiunta della lettere originali del Santo. Pisa. 1874. — Raynald. ad ann. 1565. n. 28. — Pösl: Leben des hl. Philipp Neri. Regensb. 1857. — Reiching: Leben des hl. Phil. Neri. Regensb. 1859. — Hist.-polit. Blätter sv. 22. — Círk. Rok III. 460. — Helyot VIII. kap. 10. — Holsten: Brockie VI. 234. 529. — Capecelatro: La Vita di s. Filippo Neri. Napoli. 1879. 2 T., po německu vydal Lager. Freib. 1886.

ronius, Antonín Galloni, Odorico Rinaldi a jiní. Teprve Baronius († 1607), nástupce Filipův ve správě oratorianů, sestavil písemně pravidla řádu, která papež Pavel V. r. 1612. potvrdil. Dle nich skládal se řád z kněží a čekanců kněžství, kteří neměli daleko do vysvěcení. Členové žili společně, ale každý sám na své vlastní útraty; nejsouce slibem vázáni, mohli po vůli ze spolku vystoupiti; také neměli žádného společného vrchního, ale každý dům byl pro sebe zcela samostatný; obírali se nejvíce kazatelstvím a vědeckými studiemi.

15. *Spolek kněží od sv. Hřebu* (de sancto Clavo) tak zvaných, poněvadž jeho členové v kostele hospitálu della Scala se scházeli, kde mezi jinými ostatky též jeden hřeb z kříže Páně se ctil, založil r. 1567. dle vzoru oratorianů v Sieně Matěj Guerra. Obírali se vyučováním mládeže, kázáním a přísluhováním svátostmi.

16. Podobným spolkem byla *kongregace sv. Josefa* v Římě, kterou tam r. 1620. P. Pavel Motta založil.

§ 480. c) Náboženské spolky a řády francouzského původu.

1. *Oratoriani*¹⁾. Dle vzoru oratoria sv. Filipa Neria založil Petr de Berulle, syn člena pařížského parlamentu, jenž r. 1575. se narodil, 1599 na kněžství vysvěcen byl a veškerou péči obrácení bludařů věnoval, v Paříži k lepšímu vzdělání duchovních spolek, který Oratoriem Ježíšovým se nazval. Základ k němu položil ještě se 4 kněžími r. 1611. a obdržel jeho schválení r. 1613. na papeži Pavlovi V. Členové mohli míti statky, ale přece měli milovati chudobu; měli svědomitě konati všechny kněžské povinnosti, poslouchati biskupův a netoužiti po důstojnostech, nejsouce při tom žádnými sliby vázáni. Spolek skládal se z vlastních členů (inkorporovaných = vtělených) a z čekanců duchovního stavu (associovaných = přidružených). Berulle stal se prvním generálem kongregace, která několik domů v Paříži měla a též do provincií se rozšířila. Všechny

¹⁾ Habert de Cerisic: Vie du P. de Berulle. Paris. 1646. — Tabarand: Histoire de Pierre de Berulle. Paris. 1817. 2 T. — Nourisson: Le Card. de Berulle. Paris. 1857. — Houssaye: Hist. de P. de Ber. Paris. 1871. — Herbst: Liter. Leistungen der französ. Oratorianer. v „Tüb. Quartalschr. 1835“ (H. 3.) — Reuchlin: Gesch. der Oratorianer in Frankreich v Niednerově „Ztschr. für hist. Theologie. 1859.“

francouzské oratorianské domy měly jednoho vrchního představeného, čímž se od vlašských oratorianů rozeznávali. Berulle stal se r. 1627. kardinálem. Po jeho smrti († 1629) dalo si oratorium Ježíšovo ještě zevrubnější stanovy, přijalo i vědecká studia v obor své činnosti a dostalo do své správy semináře i vyšší školy. Z něho vyšli velicí učenci, jako filosof Malebranche, znatel východních jazyků Morini, církevní právník Thomassini, biblický kritik Richard Simon a výtečný kazatel Massilon.

2. *Opravu řádu cisterciáckého* provedl Jan Barrierius (de la Barrière). Dostav cisterciácké opatství Feuillans u Toulousu v 19. roce svého věku jako komendu, dal se potom r. 1577. řádně za opata zvoliti, a zavedl ve svém klášteře starou cisterciáckou přísnost dle řehole sv. Benedikta a Bernarda. Papež Sixtus V. schválil (5. května 1586 a 13. listopadu 1587) tuto opravu, kteréž jiné kláštery následovaly, a Klement VIII. a Pavel V. udělili opraveným cisterciákům feuillanské kongregace mnohé výsady.

3. *Opravu francouzských benediktinů*¹⁾, u nichž kázeň bohatstvím značně klesla, podnikl převor lotarinského kláštera sv. Vitona (St. Vannes) u Verdunu, Didier de la Cour. Narodil se r. 1550. v Monzeville u Verdunu, vstoupil beze všeho vyššího vzdělání do kláštera St. Vannesa a dovedl svou snahou toho, že se na universitě Pont-a-Moussonské mistrem svobodných umění stal. Vrátiv se do svého kláštera, snažil se své řeholní bratry pro řádný řeholní život a vědeckou činnost rozvésti. Dlouho pracoval nadarmo; konečně okolo r. 1600. opravil svůj klášter a potom klášter v Moyen-Moutieru ve Vosgách. Oba kláštery tvořily kongregaci sv. Vannesa a Hydulfa, v níž benediktinská řehole v celé přísnosti se zachovávala. Papež Klement VIII. potvrdil r. 1604. tuto opravu, kterouž přijaly nejprve některé kláštery lotarinské a po nich i francouzské,

¹⁾ Haudiquet: Hist. du ven. Dom Didier de la Court., réformateur des Ben. Paris. 1772. — Tassin: Hist. lit. de la congr. de St. Maur. Paris. 1724; Brux. 1770; deutsch mit Anmerk. (von Mausel) Frkf. u. Leipz. 1773. 2 Bde. Chavin de Malan: Hist. de D. Mabillon et de la congr. de St. M. Paris. 1843. — Helyot VI. kap. 35. str. 318; kap. 37. str. 335. — Henrion-Fehr: I. 187. — Herbst: Die Verdienste der Mauriner um die Wissenschaft v Tüb. Quartalschr. 1833. (H. 1 sqq.) — Pez: Bibl. Bened. Maur. Aug. Vind. 1716. s dissert. praevia de ortu et progressu celebr. Bened. Congr. s. Mauri. — Ziegelbauer: Hist. rei lit. ord. S. B. in 4 partes distributa. Aug. Vindel. 1754. 4 T.

z nichž první byl klášter sv. Augustina v Limoges, tak že v několika letech přes 400 klášterů se opravilo, majících v čele opata od sv. Vannesa. Poněvadž však správa francouzských opravených klášterů z Lotarinska byla přetěžnou, ustanovila r. 1618. generální kapitola ve St. Mansuy u Tulle, aby pro Francii zvláštní kongregace opravených benediktinů pod jménem sv. Maura zřízena byla. Papež Řehoř XV. potvrdil tuto kongregaci Maurinů, kteréž francouzský král a kardinál Richelieu velice přáli. Kongregace měla mimo řeholi benediktinskou též své vlastní stanovy. V jejím čele stál generální opat, sídle v klášteře St. Germain des Prés u Paříže, a těšil se všem výsadám uděleným od papežů Monte-Cassinu a St. Vannesu. Kongregace měla brzo přes 180 opatství a konventních převorství, upravovala výtečné kněžské semináře a vypěstovala znamenité učence v oborech věd starobylosti, chronologie a politického i církevního dějepisu, obzvláště pro studie patrologické. Nesmrtelných zásluh nabyla kritickým vydáním spisů sv. Otců, jež po nich „Maurinským“ sluje. Z ní vyšli učenci nesmrtelného jména jako: Mabillon, Montfaucon, Ruinart, Thuillier, Martene, Durand, d' Achery, le Nourry, Martianay, Massuet, Toutté, Maran, Coustant, de la Rue, Garnier, Aubert, Clemencet a jiní.

4. *Premonstráty* lotarinské a francouzské opravil, překonav všechny obtíže, Servais Lairuels, jenž r. 1560. se narodil a r. 1580. do řádu vstoupil († 1631).

5. *Augustiniány-kanovníky* opravil Petr Fourier¹⁾, jenž r. 1565. se narodil a r. 1585. do řádu vstoupil. On založil též ženskou kongregaci Naší Paní dle řehole sv. Augustina pro vyučování ženské mládeže, která brzo 32 kláštery měla.

6. Pro opravu benediktinek založila r. 1618. orleanská princezna Antoinette (Antonie), jsouc podporována kapucínem Josefem du Tremblai, *kongregaci jeptišek z Hory Kalvárské*.

7. *Otce křesťanského učení*²⁾ založil Caesar z Busu. Narodil se r. 1544. v Cavaillonu, v papežském hrabství venaisanském, stal se duchovním, spojil se s několika vážnými duchovními v kongregaci pro vyučování křesťanským článkům víry a dosáhl na papeži Klementu VIII. r. 1597. jejího potvrzení. Prvním představeným stal se Caesar. Zprvu činili tito

¹⁾ Jean Bedel: Vie du R. P. Fourier. Par. 1645. — Carl Ritter: Der sel. Petrus Fourier. Linz. 1855.

²⁾ Chamoux: Vie du ven. César de Bus. Carpentras 1864.

otcové křesťanského učení (*Pères de la doctrine chrétienne*) pouze slib poslušnosti. Roku 1616. spojili se se Somasky (1616 až 1647), ale tak, že každá kongregace svůj majetek podržela. Měli noviciát a činili jednoduché sliby. Když však mezi oběma kongregacemi spory o zachovávání obapolných stanov začaly, rozdělil je Innocenc X. zase r. 1637., a Alexander VII. přikázal jim, aby po jednoročním noviciátě obyčejné tři sliby činili. Rouchem jejich bylo v celku roucho světských kněží. Rozšířili se po Francii a měli tam 15 domův a 26 kollejí.

8. *Missionářské kněze*¹⁾, též *Lazaristy* zvané, založil sv. Vincenc z Paula (St. Vincentius a Paulo, nikoliv a Paula). Narodil se v malé vesnici Pouy u Acqsu v Gascogni 24. dubna 1576 z chudých, ale nábožných rodičů, byl odevzdán františkánům v Acqsu, kde poznal, že k duchovnímu stavu povolán jest, studoval na universitě toulouské a byl r. 1600. na kněžství posvěcen. Potom vyučoval 4 roky v městečku Buzetu a Toulouse mládež, aby se vyživil a ve vědách zdokonalil, a stal se r. 1604. bakalářem. Roku 1605. cestoval do Marsilie, by sobě tam vyzdvihl 700 zlatých, jistým přítelem mu odkázaných. Na zpáteční cestě z Marsilie do Toulousu po moři upadl do rukou mořských loupežníků, kteříž jej v Tunisu za otroka prodali. Svého čtvrtého pána, odpadlíka z Nizzy v Savojsku, získal opět Kristu i jeho mohamedánskou manželku Zulmu. Všichni tři vrátili se do Evropy (1607) a přišli do Avignona, kdež arcibiskup kajícího odpadlíka do církve přijal a Zulmu pokřtil. Roku 1608. šli do Říma, kde kajicník do kláštera vstoupil. Řím naplnil Vincence nevyslovitelnou útechou. Vráťv se do Francie, ubytoval se v Paříži nedaleko nemocnice milosrdných bratří (1609) a navštěvoval nemocné. Nábožná královna Markéta z Valoisu učinila jej svým tajemníkem.

Po několika letech vstoupil do řádu oratorianů, jejichž zakladatel Petr Berulle mu faru Clichy u Paříže svěřil, a stal se brzo potom vychovatelem dítek hraběte Filipa Emanuele Gondyho, velitele královských galejí. Hrabě i choť jeho Františka Markéta ctili ho velice. Vincenc zastáváje někdy na statcích tohoto hraběte duchovní správu, poznal tak velikou nevě-

¹⁾ Štulc: Život sv. Vincencia de Paula. V Praze. 1844. — Círk. rok IV. 429. Abelly: Vie de St. Vincent de Paule etc. Paris. 1664; po německu vydal Brentner. Regensb. 1859. 5 Bde. — Stolberg: Leben des h. Vincenz v. Paula. Münster. 1819. — Helyot VIII. kap. II. — Henrion- Fehr II. 328.

domost obecného lidu v náboženství, a začal jej sám vyučovati a jemu slovo Boží kázati. Zpovídaje jednou váženého občana, který svůj těžký hřích již po dlouhá léta při zpovědi zamlčoval, pohnul jej tak, že kajicník dobrovolně svůj hřích v chrámě veřejně vyznal. Tato veřejná zpověď upomínající na starobylou církevní kázeň, učinila veliký dojem na lid, a Vincenc použil toho, by zvláštní kající pobožnost pro všechny zařídil. Účinky této pobožnosti byly veliké. Hraběnka vidouc toto krásné ovoce přála si, aby takové pobožnosti čili missie ročně neb alespoň v pěti letech se opakovaly, vyjednávala o tom s jesuity a oratoria a nabízela 16.000 livrů k tomu účelu. Když oni návrhu nepřijali, ujal se toho Vincenc sám, a vykonal v několika letech na 30 místech hraběcích statků takové missie s velikým úspěchem. Vincenc, chtěje v širších kruzích o rozmnožení slávy Boží pracovati, opustil dům hraběte Gondyho a hlásal slovo Boží v krajině Bresse, kde mnoho bludařů do lůna pravé církve přivedl. Mezi tím rozmnožili hrabě a jeho příbuzný, arcibiskup pařížský Jan František de Gondy, jistinu a zhotovili k ní listinu věnovací, aby spolek nábožných a učených světských kněží založen byl, kteří by pod dozorem a správou Vincence z Paula společný život dle jistého pravidla vedli a s povolením biskupů od vesnice k vesnici cestovali, lid vesnický ve víře poučovali a ke kajicímu a lepšímu náboženskému životu připravovali. Tak založil Vincenc r. 1625. kongregaci missiionářských kněží, kterou papež Urban VIII. r. 1632. potvrdil a Vincenci plnou moc udělil, aby pro ni řeholi složil. Členové učinili kromě tří obyčejných slibů ještě slib setrvanlivosti. Neměli společného choru, ale každých 8 dní cvičení čili konference; osm měsíců byli na missiích, v každém místě 14 dní, kázíce, vyučující mládež a zpovídající. Nalezli mnoho dobrodinců; roku 1632. daroval jim převor od sv. Lazara v Paříži veliký dům i s důchody jeho, a když se tam přestěhovali, dostali dle toho domu jméno Lazaristů. Brzo zavedl Vincenc podobné duchovní cvičení (exercicie) ve svém domě i v ostatních missijních pro duchovenstvo ve správě duchovní ustanovené. Ještě za živobytí sv. Vincence měli ve Francii 25 domů, rozšířili se do Italie, Polska, Irska a Skotska, a stali se plodnými missionáři též mezi pohany.

Sv. Vincenc vrátil se opět k rodině Gondyho; navštěvuje galejní otroky, snažil se jejich osud zmírniti, a na návrh hraběte Gondyho jmenoval jej král Ludvík XIII. dne 8. února

1629 almužníkem a vrchním duchovním všech francouzských galejí. Za nedospělosti krále Ludvíka XIV. stal se Vincenc r. 1644. prvním členem v státní radě, maje na starosti církevní a dobročinné ústavy.

9. Jiným štípením sv. Vincence byly *Milosrdné* čili *Šedivé sestry* ¹⁾ (*Filles de la charité, soeurs grises*) pro ošetřování nemocných a vychovávání ženské mládeže. Základ k nim položil jako farář v Chatillonu, a složil pro ně r. 1618. řeholi. Po smrti hraběnky Gondyové († 1625) seznámil se s výtečnou vdovou Aloisií Le Grasovou rodem z Marillacu, které po 4letém bedlivém zkoumání dozor na všechny domy šedivých sester odevzdal (1629). Tento spolek došel r. 1633. biskupského uznání, a jeho řeholi potvrdil papež Klement IX. r. 1668. Nemocnice milosrdných sester rozšířily se do Německa, Polska a jiných zemí, zmírňující bídu nemocného a chudého člověčenstva.

Mimo uvedená štípení založil sv. Vincenc ještě jiné dobročinné ústavy, kterými na těle i na duchu trpícímu člověčenstvu pomáhal. Zemřel 27. září 1660 v 85. roce svého věku. Papež Benedikt XIII. vřadil jej r. 1729. mezi svaté a Lev XIII. učinil jej brevem od 12. května 1888 patronem všech dobročinných spolků.

10. *Kongregace Eudistů*, kterouž Eudes v Caenu v Normandii r. 1644. založil, byla podobna kněžím missionářským.

11. *Řád Navštívení Panny Marie* čili *Salesianky* ²⁾ založil sv. František Saleský se zbožnou vdovou, baronkou Johannou Františkou Fremiot ze Chantalu. František narodil se 21. srpna 1567 na zámku Salesu v Savojsku, studoval práva na

¹⁾ Gobillon: *Leben u. Geist der ebrw. Louise von Marillac*; deutsch. Ausgb. 1837. — Clemens Brentano: *Die barmherzigen Schwestern in Bezug auf Armen- u. Krankenpflege*. Coblenz. 1831. — Bartholomä: *Die barmh. Schwestern*. Augsb. 1836. — Clem. August von Droste: *Über die Genossenschaft der barmh. Schwestern*. Münster. 1843. — *Eremites (Buß): Der Orden der barm. Schwestern*, 1845. — Schmidt: *Über die barmh. Schwestern*. 2. Aufl. Augsb. 1857.

²⁾ Helyot IV. kap. 43. — *Oeuvres de St. François de Sales* Paris. 1834. 16 T.; Paris. 1636. 4 T.: po německu od Sintzela. Schaffhausen 1846 sqq. — Boulanger: *Studien über den h. Franz v. Sales*. Aus dem Franz. München. 1861. 2 Bde. — *Cír. Rok* I. 490. — Nejznamenitější dílo sv. Františka Sales. jest „*Filothea*“, jejíž nejnovější překlad do češtiny jest od Frant. Sal. Poimona, nákladem Bedřicha Grosse, knihkupce v Olomouci a Prostějově. 1865. — Lud. Clarus: *Leben der h. Joh. Franz. von Chantal*. Schaffh. 1861. — Daurignac: *St. Jeanne Franc. de Chantal*. Paris. 1858.; po německu vydal Clarus. Hildes. 1870. — *Cír. Rok* V. 174.

universitě padovské, poznal zde od svého zpovědníka jesuity Possevina původ bouří, které církví zmítaly, totiž špatným duchovenstvem, stal se 8. prosince 1593 knězem a konečně biskupem genevským (1602). Svou výmluvností uvedl četné bludaře do lůna církve a působil svými spisy blahodárně na zušlechtění náboženského smyslu. Roku 1610. založil s Johannou Františkou Chantalskou v Annecy v Savojsku, svém sídle, ženskou kongregaci, které zprvu sliby nezavázal, a jejímž hlavním úkolem bylo ošetřovati nemocné. Později dal jí řeholi sv. Augustina se zvláštními ještě stanovami. Papež Pavel V. učinil r. 1618. tuto kongregaci řádem Navštívení Panny Marie (De Visitatione Beatae Mariae Virginis), kterému též mládež bylo vychovávat. Arcibiskup lyonský kardinál Marquemont zavedl řád do Lyonu. František Saleský zemřel v Lyoně 28. prosince 1622 a byl do Annecy převezen a tam pochován. Papež Alexander VII. prohlásil jej r. 1661. za blahoslaveného a r. 1665. za svatého, a Pius IX. prohlásil jej r. 1877. za učitele církve. Johanna Františka zemřela 1641, a byla od Klementa XIII. r. 1767. za svatou prohlášena. Při její smrti měl řád 87 klášterů ve Francouzsku a Savojsku, a rozšířil se později do Italie, Německa a Polska.

12. V Bordeauxu založila r. 1638. Marie Delpech de l'Etang ženský spolek pro výchování osiřelých děvčat, kterémuž arcibiskup stanovy dal, a jenž do Paříže se rozšířil.

13. *Sestry sv. Josefa* pro vyučování mládeže a ošetřování nemocných založil v Le Puy jesuita Medaille. Dostaly r. 1650. biskupské a potom 1666 státní schválení, a rozšířily se po Auvergně a Dauphiné.

14. *Paní od Vtěleného Slova* založila r. 1625. v Lyoně Johanna Marie Chévard de Matel (nar. 1596, † 1670), a papež Urban VIII. potvrdil je. Ošetřovaly nemocné a vychovávaly ženskou mládež. Udržely se až do nové doby.

15. *Kongregaci Naší Paní od křesťanské lásky* nebo kongregaci sv. Michala založil r. 1641. v Caeně P. Eudes se zbožnou Magdalenou Lamy-ovou ku nápravě zvrhlých ženských, která r. 1666. papežského potvrzení dostala. Udržela se až na naše doby.

16. *Kongregaci Annunciatek* založila r. 1501. bl. Johanna Valoisá, dcera krále Ludvíka XI. a zapuzená manželka Ludvíka XII., se svým zpovědníkem františkánem Gilbertem Nicolaïem. Papežové Alexander VI., Julius II. a Lev X. potvr-

dili jejich řeholi, a Pavel V. a Řehoř XII. nadali je výsadami. Různou od této kongregace byla italská kongregace annunciatek, kterou v Janově r. 1604. Marie Viktorie Fornari-ová založila. Sluly též Coelestky neb Turchině, nosily bílé roucho s modrým pláštěm, byly zavázány k ženským pracím, jmenovitě pro kostely, a měly ve svém rozkvětu okolo 50 klášterů, hlavně v Itálii, některé též v Německu a Francii ¹⁾.

D. Spory o články víry v lůně církve.

§ 481. Spor o neposkvrněném Početí Panny Marie.

Sněm Tridentský nerozhodl v sed. V. starého sporu o neposkvrněném Početí Panny Marie, ponechav ho v témž stavu, v kterém za papeže Sixta IV. byl. Spor obnovil se opět mezi františkány a dominikány, když španělský františkán od sv. Jakuba (St. Jago) tvrdil, že měl vidění, které názor jeho řádu potvrzovalo, čemuž ovšem dominikáni odpírali. Španělský král Filip III. žádal na papeži Pavlu V., aby tuto věc rozhodl, který však poukázal r. 1616. pouze na nařízení Sixta IV. z r. 1476. a 1483. ²⁾, jenž zvláštní officium pro slavnost Početí vždy neposkvrněné Panny povolil a odpustky nadal pro ty, kteří by mši sv. neb officiu v oktávě tohoto svátku přítomni byli; při tom však zakázal, aby „nikdo opačného mínění za blud neprohlášoval“. Učené hádky o tomto předmětu Pavel V. sice povolil, ale zapověděl všechna polemická kázání o tom s kazatelnou. Oba řády obrátily se skrze španělského krále Filipa IV. na papeže Řehoře XV., aby jejich spor rozhodl, kterýž však toho neučinil. Podobně poukázal Alexandr VII. v bulle z roku 1661. na rozhodnutí svých předchůdců, kloně se však rozhodně k tomu, že Panna Maria bez prvotního hříchu počata byla ³⁾, po čemž Klement XI. svátek „Početí Panny Marie“

¹⁾ Hergenröther K. G. II. 441, 442.

²⁾ Tyto bully jsou ve vydání sněmu Trid. od Richtera a Schulte v Lipsku 1853. na str. 15. a 16. n. 20.

³⁾ Sane vetus est Christi fidelium erga eius beatissimam Matrem Virginem Mariam pietas sentientium eius animam in primo instanti creationis atque infusionis in corpus fuisse speciali Dei gratia et privilegio, intuitu meritorum Jesu Christi, eius Filii humani generis Redemptoris, a macula

zasvěceným v celé církvi učinil. Učený papež Benedikt XIV. prohlásil ve své rozpravě o tomto předmětu, že církev se více kloní k názoru těch, kteří neposkvrněnému Početí Panny Marie učí, ale apoštolská Stolica neprohlásila ho za článek víry (názor Maculistů nebyl posud za bludařství nebo smrtelný hřích prohlášen). Konečně prohlásil papež Pius IX. bullou „Ineffabilis Deus“ z 10. prosince 1854 k veliké radosti katolíků „Neposkvrněné Početí Panny Marie“ za článek víry.

§ 482. Bajovy spory o milosti Boží; censurování Lessia a Hamelia.

Otázka, kterak lze působnost milosti Boží se svobodnou vůlí lidskou srovnati, zplodila spory mezi katolickými theologi, z nichž někteří takovou váhu na milost Boží kladli, že až svobodné vůle člověka popírali¹⁾. K těmto náležel Bajus.

Bajus (vl. de Bay) Michal²⁾ narodil se r. 1513. v Melině v Belgii, studoval v Levně (Loewen), stal se r. 1535. mistrem svobodných umění, učil od r. 1544. filosofii, stal se r. 1545. licenciátem a r. 1550. doktorem theologie, a když Linhart Hasselt odebral se na sněm Tridentský, zastupoval ho v jeho professuře exegeze. Po jeho smrti dostal Bajus r. 1552. tuto stolicí a podržel ji až do své smrti († 1589). Roku 1575. byl učiněn děkanem při kollegiátním kostele sv. Petra, r. 1578. kancléřem university ano i královským generálním inkvisitorem v Nizozemí. Jako professor vystoupil hned proti scholastické methodě a chtěl se více přidržovati Písma a Otců: Cypriana, Ambrože, Jeronyma, Řehoře a jmenovitě Augustina. Jeho starší druhové Tapper a Ravenstein byli nespokojeni s jeho smě-

peccati originalis praeservatam, immunem, atque in hoc sensu eius Conceptio nis festivitatem solemni ritu colentium et celebrantium.

¹⁾ Schneemann *Controversiarum de divinae gratiae liberique arbitrii concordia etc.* Frib. Brisgov 1881. Týž: *Die Entstehung der thomistisch-molinistischen Controverse.* 1880. (Ergänzungsheft 9. der St. a. M.-Laach).

²⁾ Baji Opp. ed. Gerberon. Coloniae. 1696: Na počátku roku 1563: de libero arbitrio; de iustitia, de iustificatione, a de sacrificio; po návratu z Tridentu rozpravy: de meritis operum; de prima hominis iustitia et de virtutibus impiorum; de sacramentis in genere etc. — Duchêsne: *Histoire du Bajanisme.* Douai 1731. — *Conférences d'Angers, sur la grace.* Par. 1789. — Fr. X. Linsemann: *Michael Bajus und die Grundlegung des Jansenismus.* Tübg. 1867. — *Srv. Katholik.* 1868 str. 281 sqq.

rem a jmenovitě s jeho učením, které se podobalo lutheránskému. Spojivše se s františkány, přiměli Sorbonnu, že r. 1560. jeho 18 vět zavrhla. Mezi těmito větami byly následovní¹⁾:

„Svobodná vůle člověka nemá žádné moci chtítí opaku, a tato moc nenáleží jí od přirozenosti“. — „Svoboda a nutnost náleží téže věci v jednostejném poměru, a jen násilí odporuje přirozené svobodě“. — „Vůle může sama o sobě pouze hřešiti, a každý její čin, sám sobě jsa ponechán, jest hříchem smrtelným neb všedním“. — „Člověk hřeší, když činí, seč jest, a nemůže nic jinak, než hřešiti“. — „Nelze bez pelagiánského bludu u člověka dobrého užívání svobodné vůle před ospravedlněním přijati; a kdo se na ně připravuje, hřeší tak, jako kdo svých přirozených darů co nejhůře užívá; neboť před ním jsou všechny činy člověka zavržení hodny“.

Poněvadž zavržení od celé Sorbonny nevycházelo, než jenom od některých členů, hájil se Bajus, a kardinál Granvella, arcibiskup malinský, snaže se strany upokojiti, přiměl krále Filipa II., aby Bajus ještě s dvěma druhy, Janem Hesselsem a Corneliem Janseniem, pozdějším biskupem gentským, jakožto zástupcové university ke sněmu Tridentskému poslání byli (1563). Bajus vrátiv se domů vyložil zevrubněji v několika rozpravách své názory a vzbudil znova spor. Jeho protivníci učinili z nich výtahy a poslali je ke španělskému dvoru a do Říma. Papež Pius V. prozkoumaj důkladně celý spor, zavrhl bullou „Ex omnibus afflictionibus“¹⁾ ze dne 1. října 1567 ze spisů Bajových 67 vyňatých vět, nejmenovav šetrně ani původce jejich ani knih, z kterých vyňaty byly. Granvella prohlásil ji svým generálním vikářem Morillonem theologické fakultě levenské, kteráž ji přijala. Bajus snažil se obranným spisem r. 1569. v Římě se ospravedlniti, ale počínal si ve svých přednáškách tak, jakoby bully nebylo, a přinutil konečně pa-

¹⁾ D'Argentré: *Collectio judiciorum de novis erroribus*. T. II. 1—203.

²⁾ Bull. Rom. ed Taur. VIII. 314 sq.; Denzinger: *Enchir.* n. 86 p. 302—311. Stoupenci Bajovi závěrek papežův špatně znaménky v prospěch Bajův rozdělovali. Papež praví: *Quas quidem sententias stricto coram nobis examine ponderatas, quamquam nonnullae aliquo pacto sustineri possent, in rigore et proprio verborum sensu ab assertoribus intento haereticas, erroneas, suspectas, temerarias, scandalosas, et in pias aures offensionem immittentes respective, ac quaecunque super iis verbo scriptoque emmissa praesentium auctoritate damnamus. Bajovci vynechali čárku po possent, a položili ji po intento. (Comma Pianum).*

peže, že svou bullu v Levni 1570 veřejně prohlásiti dal. Po-
něvadž Bajus a jeho stoupenci bullu za nepravou neb aspoň
za vyloučenou prohlašovali, potvrdil ji znova papež Řehoř XIII.
bullou: „Provisionis nostrae“ ¹⁾ z 29. ledna 1579. Bajus podro-
bil se r. 1580. a zemřel v pokoji s církví r. 1589.

Bajus bloudil v učení o hříchu dědičném, o svobodné vůli,
o vykoupené přirozenosti lidské a o poměru dobrých skutků
k milosti Boží; jeho základní myšlénkou jest, že lidská přiro-
zenost bez milosti Boží ke všemu dobrému úplně neschopna
jest, a jenom hřešiti může.

Proti soustavě Bajově bojovali v Levni jesuité Linhart
Lessius a Jan Hamelius († 1587). Působením Bajovým zavrhl
theologická fakulta leveňská 34 věty ²⁾, vyňaté z jejich spisů,
rozprávějící o inspiraci, milosti a předurčení, a universita dou-
ayská přistoupila k tomuto výroku. Vznikl z toho ostrý spor;
belgičtí biskupové rozcházeli se ve svém mínění. Papež Sixtus
V., kterému spor konečně předložen byl, zakázal 15. dubna
1588 oběma stranám se navzájem zavrhovati, a kázal jim jeho
výroku očekávati.

§ 483. Molinské spory ³⁾; congruismus.

Ludvík Molina narodil se r. 1540. v Cuence, v Nové Ka-
stilií, vstoupil r. 1553. do řádu jesuitského, stal se učitelem
v Evoře v Portugalsku, a vydal r. 1588. knihu: „*Liberi ar-
bitrii cum gratiae donis, divina praescientia, providentia, prae-
destinatione et reprobatione concordia*“ v Lisaboně ⁴⁾ V této
knize snažil se působení milosti Boží při každém dobrém skutku
se svobodnou vůlí v souhlas uvéstí a dokázati, že obé musí
spolupůsobiti, nečiníc jedna druhé újmy. Dle jeho soustavy

¹⁾ Bull. Rom. ed. Taur. VIII. 514.

²⁾ Jsou v *Historia congreg. de auxiliis divinae gratiae* libb. V. Venet. 1740. p. 11, 12. — Schneemann l. c. p. 465 sq.

³⁾ Augustini le Blanc (dominikán, vlastně Hyacinth Serry): *Historia congregationum de auxiliis divinae gratiae*. Lovanii 1790; pod vlastním jménem Antwerp. 1709. — Theodorii Eleutherii (jesuita Lev de Weyer): *Historiae controversiarum de auxiliis divinae gratiae*. Antwerp. 1705. — Téhož pod vlastním jménem *Historiae controvers. de auxiliis ab obiectionibus Hyacinthi Serry vindicatae libri tres*. Bruxell. 1715.

⁴⁾ Lisbon. 1588; Antw. 1595; Paris 1877. — Molina zemřel 12. října 1600. —

chce Bůh všechny lidi spasiti, však pod tou podmínkou, aby tomu též sami chtěli. Boží pomoc jest u všech ke spáse postačitelnou, třeba jednomu více milosti nežli druhému dle své libosti uděloval. Tato pomoc neb milost Boží jest u jednoho účinnou a u druhého neúčinnou; při jednostejné božské pomoci jeden se obrátí, a druhý ne. Působnost milosti Boží, zdali jest účinnou neb jenom dostačitelnou, závisí na souhlasu lidské svobodné vůle, který jest k milosti Boží nutný, a ježž milost Boží předchází (tedy blud semipelagiánský jest vyloučen). Dále Molina učil jako jeho učitel Petr Fonseca (1566), že Bůh pro svou známost toho, co pod výminkou budoucí jest, čili pro svou *scientia media* (střední vědomost, t. j. takovou známost, kteráž stojí uprostřed mezi známostí toho, co jest pouze možné a toho, co jest absolulně budoucí) dokonale ví, kdo a kterak propůjčené milosti užije; a tu předurčil ke spáse ty, o kterých předvídal, že milosti užijí. Předurčení Boží jest tedy v úzkém spojení s předvěděním Božím. Svobodná vůle může bez milosti Boží se všeobecnou pomocí Boží dobré skutky konati, a též některým pokušením odolati; ale tyto přirozené dobré skutky nemohou člověku milosti Boží zasloužiti.

Molinovo učení zalíbilo se četným, a mělo na své straně nejen jesuity, ale i františkány; však proti němu povstali dominikáni, majíce v čele svého druha Dominika Bañeza, žáka Melchiora Cana. Bañez a dominikáni učili: že milost Boží též svobodný souhlas vůle k sobě působí, a že souhlas vůle k milosti Boží jak účinek k fysické příčině se má. Toto slulo *praemotio physica* neb *praedeterminatio*. Bůh předurčuje fysicky naši vůli, aby v čase činila, co sám u sebe od věčnosti uzavřel. Tato božská *praemotio* nepůsobí pouze podstaty činu, ale spolu že svobodně se děje; všechny stvořené příčiny (*causae secundae*) závisí ve všech svých činech tak podstatně na Bohu, že ani v přirozeném, ani v nadpřirozeném řádě nic činiti nemohou, leč by je Bůh k tomu určoval a popoháněl. Co se v budoucnosti díti bude, poznává Bůh v účinných dekretch své vůle. Rozdíl mezi účinnou a pouze dostačitelnou milostí Boží záleží v tom, že účinná duši netoliko sílu dává, aby dobré konati mohla, ale spolu uvnitř ji svou přirozeností určuje, aby skutečně dobré chtěla a činila, a to svobodně. Účinnost milosti má svou poslední příčinu ve vůli Boží a ne lidské.

Soustava augustinů srovnává se se soustavou dominikánů v tom, že též účinnost milosti Boží z její vnitřní přirozenosti

odvozuje, ale zavrhuje fysickou praemoci, jako zbytečnou, a učí vítězné libosti (*delectatio victrix*), čímž svobodu lidské vůle zachovati chce.

Molina byl úplně přesvědčen, že se svým učením *scientia media* na půdě Otcův a dřívějších theologů, jmenovitě sv. Tomáše Aq., stojí, a odmítal proto každou námitku s veškerou rozhodností¹⁾. Ano dominikánská škola v Salamance zamítala před Bañezem názor o fysické determinaci a hájila později Molinou zastávaný názor *scientia media* co do věci za jediné pravé učení sv. Tomáše²⁾.

Dominikáni, obzvláště Bañez a Tomáš de Lemos, prohlašovali dílo Molinovo za necírkevní a pelagiánské, a obžalovali spisovatele u inkvisice. Biskupové rozstoupili se na obě strany. Dne 4. března 1594 byla ve Valladolidě veliká disputace; jesuita Antonín Padilla hájil vět Molinových, kterým ostře dominikáni odpírali. Konečně předložili jesuité věty Bañezovy španělské inkvisici ku posouzení, a dominikáni zase věty Molinovy. Většina učenců z řádu jesuitského stála po straně Molinově, jako na př.: La Bastida, Toletus, Arrubal, Řehoř de Valentia a jiní. Španělský velký inkvizitor Jeronym Manrique nechtěl odvetné žaloby jesuitů přijati. Salamanská universita postavila 22. června 1595 naproti 9 větám Molinovým své věty, které však s oněmi v příkrém odporu nestály. Alkalská universita prohlásila v říjnu 1595 učení dominikánů za obyčejnější, ale neupírala názorům Molinovým veškeré pravděpodobnosti.

Papež Klement VIII. postavil r. 1596. veškeren spor před svou stolicí, jemuž veliký inkvizitor posavadní akta a 21 spis zaslal. Papež i král uložili oběma stranám mlčeti, později dovolil papež opět rozpravy v tomto ohledu, zakázav ale oběma stranám vzájemně se censurovati. V Římě klonil se papež s četnými kardinály na stranu dominikánskou, a zřídil tajnou kongregaci „*de auxiliis divinae gratiae*“ o 8–11 konsultorech, která své porady 9 let a 8 měsíců (2. ledna 1598 až 28. srpna 1607) konala. Většina censorů klonila se na stranu dominikánskou, zavrhl 20 vět Molinových a předložila je 5. prosince 1601 papeži, který však jejího výroku nepotvrdil. Papež chtěl

¹⁾ Concord. 9. 14. a 13. disp. 53. membr. 2.

²⁾ Srv. rozpravu: „Ein Dominikanerbischof aus dem 15. Jahrh. als Molinist vor Molina“ v Innsbrucker Zeitschr. 1885. str. 170–177.

v dalších rozborech sám předsedati, kde by každá strana svou věc zastávala. Od 20. března 1602 — 22. ledna 1605 odbývalo se ve Vatikánu 68 kongregací, z nichž byl papež 67 přítomen a pak 37 disputací. Molinovy kapitoly byly se vši důkladností rozbírány a od mnohých výčitek ospravedlněny. Do sporu míchaly se dvory: španělský přimlouval se za dominikány a francouzský za jesuity. Kardinál du Perrone hájil Moliny a myslel, že názory dominikánů též kalvini přijati mohou. Bavorská knížata a mnohé německé university přimlouvaly se za Molinu, jehož knihu papež sám četl a k ní poznámky činil, jež ji od pelagiánství očisťovaly. Mezi tím umřel 4. března 1605 Klement VIII. Jeho nástupce Pavel V., kterýž jako kardinál s věcí se obíral, dal od 14. září 1605 až do 1. března 1606 17 schůzí odbývati, v nichž o působnosti milosti Boží a fysické praedeterminaci se rokovalo. Ke konci dal si papež vota všech konsultorů (poradců) zapečetěná podati a něco na některých opraviv, předložil je ke konci července 1607 kongregaci kardinálů. Ale 28. září svolal kardinály a ustanovil, aby konsultori domů se odebrali; on prý později vše rozhodne; do té doby ať jedna strana druhé nekaceřuje a nezpítvořuje; každá může svůj názor slušným způsobem zastávati. Potom zakázal r. 1611. bez dovolení apoštolské Stolicе o tomto předmětu psáti. Tak skončila kongregace „de auxiliis divinae gratiae“, majíc v zápětí, že též jiný názor než dominikánský o milosti lloží oprávněným jest. Akta o tomto rokování veřejnosti podaná prohlásil papež Innocenc X. 23. dubna 1654 za úplně víry nehodná až na vota jednotlivých theologů. On a Urban VIII. opakovali všem nařízení Pavla V.

Soustavě Molinově učili jesuité, ale dali jí jinou formu tak zv. kongruismus, který jmenovitě Suarez a Vasquez důkladně vyvinuli. Kongruisté odvozovali působnost milosti Boží od její „shody“ s okolnostmi času, místa a stavu, v němž člověk jest, když jednati musí. Vhodná milost (gratia congrua) jest vždycky účinnou (efficax); která však milost těmto okolnostem vhodnou není, jest jenom postačitelnou (mere sufficiens). Generál jesuitů Aquaviva predepsal tuto novou soustavu všem jesuitským školám (14. prosince 1613).

§ 484. Jansenské spory.¹⁾

Vznik sporu. Bajus měl mnoho učenníků v Belgii, Francii a Polsku a těšil se pro příbuznost své soustavy s protestantstvím přízni všech, kteří protestantství přáli. Jeho nejznámějším stoupencem byl Kornelius Jansenius (Janssen — syn Janův). Narodil se 23. října 1585 v Ackoy, v hollandském hrabství Leerdamě z katolických rodičů, začal studovati v Utrechtě, ale musil pro svou chudobu zanechat studií, a stal se posluhou u jednoho tesaře. Roku 1602. odebral se do Levna stal se tam služebníkem (famulus) jednoho pána, s jehož podporou do kolleje jesuitů chodil, a je si tak zamiloval, že jím své krajany do řádu přiváděl, a sám za přijetí žádal. Ale jesuité nepřijali ho buď pro jeho churavost, neb pro jeho povahu, která se jim nelíbila; od kteréž doby pojal k jesuitům velikou nechuť, kterou představený kolleje Hadriana VI., Jakub Jansonius, horlivý stoupenec Bajův, dále podněcoval a ho vybízel, aby sv. Augustina studoval a jej za návodem Bajovým ku platnosti v církvi přivedl. V Levně seznámil se Jansenius s Janem du Vergerem de Hauranne, jenž r. 1581. v Bayonně z vážené rodiny se narodil a pod jménem opata od sv. Cyrana známým se stal. Du Verger odebral se r. 1604. do Paříže, kamž téhož roku Jansen pro své chatrné zdraví též odcestoval. Prostřednictvím svého přítele du Vergera stal se Jansen v jednom domě vychovatelem a pokračoval ve svých theologických studiích. Na pozvání svého přítele du Vergera odebral se do Bayonne a obdržel tam správu kolleje biskupem založené, kdežto jeho přítel tam kanovníkem se stal. Oba studovali pilně díla sv. Augustina, kteréhož jedině za pravého theologa pokládali, však ne na základě katolickém, ale protestantském; neboť větší část knihovny Janseniovy byla protestantskou. Když jejich posavadní příznivec, biskup bayonnský De Schaux arcibiskupem tourským učiněn byl, doporučil du Vergera svému příteli biskupu poitierskému, který si ho zamiloval a jemu opatství St. Cyranské popustil. Jansenius vrátil se r. 1617.

¹⁾ Leydecker: Hist. Jansen. libri VI. Traj ad Rhen. 1695. — Gerberon: Hist. génér. du Jansénisme. Amst. 1700 T. I. — Luchesini: Histor. polem. Jansen. Romae 1711. voll. 3. — Mémoires du P. René Rapin. sur l'église 1644—1669, publiés par L. Aubineau. Par. 1865. voll. 3. — Rapin: Hist. du Jansénisme publ. par l'abbé Domenech. Par 1865. — A. Vandenpeereboom: Cornelius Jansenius, septième évêque d'Ypres. sa mort, son testament, des epitaphes, Bruges 1882. — Jansenismus v Katholiku 1875. str. 148 sqq.

do Levna, obdržel tam správu nově založené kolleje sv. Pulcherie byl r. 1619. na doktora theologie povýšen, stal se potom professorem exegese při universitě, dobyl si svým komentářem ku Pentateuchu a jinými, dílem polemickými spisy značné pověsti a cestoval několikrát jako posel university do Španěl ke králi, by její práv, jmenovitě při sporech s jesuity, hájil. Byv od arcibiskupa mechlinského Boonena doporučen, obdržel od krále Filipa IV. r. 1636. ypernské biskupství, které horlivě spravovav, umřel na mor 6. května 1638. Krátce před svou smrtí dokončil své dílo, o kterém 20 let pracoval, a jež pravé učení sv. Augustina obsahovati mělo. Ve své závěti podrobil je úsudku apoštolské Stolicе, jejímž poslušným synem jest. Jeho přítel Fromond vydal je 2 roky po jeho smrti v Levně pod názvem: „Cornelii Jansenii, Episcopi Iprensis, ‚Augustinus‘ seu doctrina S. Augustini de humanae naturae sanitate, aegritudine, medicina adversus Pelagianos et Massilienses,“ 3 Tomi in 1 folio. Dílo rozděluje se na 3 blavní části: I. 8 knih o pelagian-ském bludu; II. jedna kniha o rozumu a auktoritě v theolo-gických věcech, jedna kniha o milosti prvního člověka a an-dělů, 4 knihy o stavu padlé a 3 knihy o stavu čisté přiroze-nosti lidské; III. 10 knih o milosti Krista Vykupitele a jedna kniha o bludech semipelagianův a některých nových bludařů.

Již mezi tiskem znažil se papežský internuntius Stranius působením jesuitů vydání knihy zameziti, ale Fromond pokračoval v tisku. Kniha udělala ve světě veliký hluk, a rozšířila se po Nizozemsku, Německu a Francii. Ve Francii vyšlo r. 1641. nové její vydání se schválením 10 doktorů Sorbonny. Janse-niovi přátelé a Bajovci schvalovali knihu a doporučeli její učení; však jiní theologové, jmenovitě z řádu jesuitského, psali proti ní a odkrývali její bludy. Římská inkvisice zakázala 1. srpna 1641 knihu, ale levenská universita nechtěla se podrobiti. Papež Urban VIII. zakázal r. 1642. knihu bullou „In eminenti ¹⁾“,“ poněvadž bez dovolení inkvisice proti nařízení papeže Pavla V. o volbě milostí rozpráví a mnohé Bajovy věty obnovuje. Proti bulle kryli se stoupenci Janseniovi, kteří se učenníky sv. Au-gustina nazývali, rozličnými vytáčkami, prohlašovali ji za pod-vrženou a vylouděnou a snažili se její prohlášení zameziti. Římská inkvisice prohlásila 26. června 1644 bullu za authen-tickou. V Belgii protivili se prohlášení bully levenská univer-

¹⁾ Bull. Rom. ed Taur. XV. 92; Du Plessis d'Argentré III. P. II. 251

sita a někteří biskupové, majíce v čele Jakuba Boonena, arcibiskupa mechlinského, poněvadž prý by byl zavržen sv. Augustin. Tito biskupové byli pro svůj odpor docela suspendováni a interdiktem stíženi (1652), a podrobili se teprve r. 1653. Ve Francii měl du Verger, přítel Janseniův, již mnoho stoupenců, kteří s ním bludům Janseniovým oddáni byli a zvláštní stranu, horující pro opravu církevní kázně, tvořili. Ve Francii stal se jansenismus sektou. Pařížská universita přijala po nějakém kolísání bullu Urbanovu, pařížský arcibiskup zakázal r. 1644. knihu „Augustina,“ a Sorbonna zapověděla hájiti vět Bajových. Ale Antonín Arnauld, doktor Sorbonny a učenník du Vergerův a jiní doktoři Sorbonny hájili díla Janseniova, opírajíce se o to, že papež žádných vět z Jansenia nezatratil. Spolu snažili se jansenisté rozličnými spisy své záhubné zásady čím dále tím více rozšiřovati; jmenovitě spis Antonína Arnaulda „o častém přijímání“¹⁾ vykonával velmi škodlivý vliv.

*Zavržení pěti vět Janseniových*²⁾. Dne 1. července 1649 předložil Mikuláš Cornet, syndikus pařížské theologické fakulty, této sedm vět ku posouzení, z nichž pět z „Augustina“ a dvě o pokání z Arnauldova spisu „o častém přijímání“ vyňaty byly. Tyto věty znějí: 1. „Některá přikázání Boží není možno lidem spravedlivým, i když chtějí a se namáhají, dle přítomných sil, které mají, zachovávat: chybí též jim milost, kterou by se stala možnými.“ 2. „Vnitřní milosti nelze v stavu padlé přirozenosti nikdy odporovati.“ 3. „K záslužným a trestným činům (ad merendum et demerendum) v stavu padlé přirozenosti není třeba člověku svobody od nutnosti, ale postačí svoboda od násilí.“ 4. „Semipelagiáni připouštěli nutnost předcházející vnitřní milosti k jednotlivým skutkům i k víře; a v tom byli bludaři, že myslili, jakoby tato milost byla takovou, které by lidská vůle protiviti se neb poslouchati mohla.“ 5. „Semipelagiánské jest rčení, že Kristus za všechny lidi bez výminky umřel nebo svou krev prolil.“ 6. „Církev někdy věřovala, že tajné svátostní pokání za tajné hříchy nestačí.“ 7. „Přirozená skroušenost stačí ve svátosti pokání.“ Tyto dvě poslední věty byly potom stranou odloženy.

¹⁾ De la fréquente communion. Paris 1643; tento spis byl vlastně proti častému přijímání.

²⁾ Dumas: Hist. des cinq. propos. de Jans. Trevoux. 1702. — Dr. Schill: Die offizielle Relation des römischen Officiums über die Verurtheilung des Jansenismus; v Katholiku 1883. str. 282 sqq. 363 sqq.

Ku posouzení těchto vět byl zvolen výbor. Ale přátelé Janseniovi počtem 60, majíce v čele dra. Louise de St. Amour, pracovali horlivě o to, aby odsouzení těchto vět zamezili a utekli se proto ku parlamentu, kde některé přátele měli. Parlament přikázal fakultě, aby od dalších krokův upustila. Fakulta odkázala věc sjezdu duchovenstva odbývanému r. 1650. Biskupové rokovali o věci co možná zticha a obrátili se listem z 12. dubna 1651, jenž měl 85 podpisů, k nimž ještě tři přibyly, ku papeži Innocenci X., prosíce ho, aby o každé z oněch vět jasný a určitý výrok vynesl. Však jansenisté dostali 11 biskupů na svou stranu, kteří proti počínání svých druhů se ohrazovali, poněvadž prý nejprve gallická církev svůj úsudek podati má a rozhodnutí římské před jejím výrokem bylo by proti svobodám gallikánským; ostatně časy nejsou prý teď vhodné k vyšetřování tak nesnadných otázek, jako jsou předurčení a milost; papež ať dá věc ve Francii vyšetřiti, neb alespoň též přátele „Augustina“ slyší a disputace dovolí.

Papež Innocenc X. ustanovil 5 kardinálův a 13 konsultorů, aby věc důkladně vyšetřili. Tato kommisce obírala se s věcí více nežli 2 léta, a měla 36 schůzí o ní, z nichž desíti posledním papež sám obcoval. I zastanci Janseniovi mohli svého mínění hájiti. Konečně vydal papež 31. května 1653 bullu „Cum occasione“, v níž první větu o nemožnosti všechna přikázání Boží zachovávatí za opovážlivou, bezbožnou, rouhavou a bludařskou; druhou o neodolatelné milosti a třetí o snášení se vnitřní nutnosti se svobodnou vůlí za bludařskou; čtvrtou v její první části (že prý Semipelagiané nutnost předcházející vnitřní milosti k jednotlivým úkonům přijímali) za falešnou, a ve druhé části (že jejich blud záležel v upírání neodolatelné milosti) za kacířskou; a konečně pátou: že Kristus pouze za předurčence umřel, za bezbožnou, rouhavou a kacířskou prohlásil ¹⁾.

Papež poslal bullu králi Ludvíku XIV. a jeho biskupům. Král přikázal ediktem ze 4. července 1653, aby bulla přijata byla. 30 biskupů právě v Paříži na sjezdě přítomných poděkovalo se papeži uctivým listem za toto rozhodnutí²⁾; ostatním biskupům byla bulla zaslána. Podobně přijaly bullu bez obtíží

¹⁾ Bull. ed. Taure XV. 720; Du Plessis d'Arg. III. P. II. p. 261; zahrzené věty u Denzinger, Ench. p. 316.

²⁾ Všechny tyto 4 listiny ap. Du Plessis d'Arg. l. c. r. 262 sq. 271 sq.

fakulty pařížská a levenská; v Tourse bylo slavné „Te Deum“, poněvadž tam bullu za poslední ránu proti kalvinství pokládali. Učený františkán Vadding a opat Bourzeis, dva nejhorlivější hajitelé oněch 5 vět, prohlásili veřejně, že bulle se podrobují.

Rozdíl mezi otázkou o skutku a otázkou o právu. Veškerý spor zdál se býti uklizen; ale jansenisté zmáломyslněli pouze na chvíli. Dle rady svého vůdce A. Arnaulda usnesli se z větší části o tom, že s papežem oněch 5 vět zavrhnou, ale budou upí-
rati, že v „Augustinu“ jsou; a kdyby tam i byly, že nejsou zavrženy ve smyslu auktorově; neboť Jansenius učil jim ve smyslu sv. Augustina, kterého papež nezavrhł a také zavrhnouti nemohl. Nepočestnost těchto vytáček jest patrna. Četní theologové dokazovali proti jansenistům, že oněch 5 vět v „Augustinu“ jest; 38 biskupů prohlásilo 28. března 1654, že Jansenius oněm pěti větám učil, které v jeho smyslu zavrženy jsou, a poslalo své vyjádření do Říma. Papež pochválil je listem z 29. září a prohlásil, že ony věty v tom smyslu, ve kterém v „Augustinu“ jsou, zavrženy byly¹⁾. Když potom v únoru 1655 vévoda z Liancourtu ve faře sv. Sulpice pro své spojení s jansenisty rozřešení neobdržel, hájil ho A. Arnauld dvěma listy. Ve druhém tvrdil, že zde jde o skutek, zdali Jansenius oněm 5 větám učil; však o takových skutcích nerozhoduje církev neomylně, poněvadž ke zjeveným pravdám nenáleží; církev jest neomylnou ve věcech víry neb práva (quaestio juris) a v hlásání svého učení, ale nikoli v tom, zdali nějaké učení v jisté knize obsaženo jest, a který smysl spisovatel s ním spojoval (quaestio facti); v onom případě musíme církve z vnitřního přesvědčení poslouchati, v tomto může církev na nejvyšší uctivého mlčení (silentium obsequiosum) žádati. Při tom tvrdil ještě Arnauld, že Petr zapíraje Krista, potřebné milosti pohřešoval.

Jansenisté přijali toto činění rozdílu mezi otázkou práva a otázkou skutku za základ svého odporu, pokládali se bez ohledu na svůj odpor proti apoštolské Stolicí za katolíky a snažili se svou sektu rozšiřovati. Jejich hlavy byly Arnauld, Nicole a Pascal, kteří mnoho vážených mužův a žen kolem sebe seřadili. Střediskem jejich činnosti byl cisterciácký klá-

¹⁾ Listy těchto biskupů k jejich kolegům a ku papeži a odpověď tohoto l. c. p. 277—279.

šter jeptišek Port-Royal des Champs¹⁾, jehož abatyše Angelika Arnauldová²⁾ od opata St. Cyranského vzdělána byla, a v jehož okolí po poustevnicku náčelníci bydlili, a pak jeho filiálka Port-Royal v Paříži. Jansenisté zmocnili se literatury, vydávali modlitební a vzdělávací knihy ve svém smyslu a rozšiřovali polemické spisy proti jesuitům vyhlašující jejich morálku za laxní. V tomto ohledu vydal Paschal „provinciální listy“³⁾ 1656 pod jménem Aloise Montalta, v nichž velmi příkře proti jesuitům vystupoval.

Papež Alexander VII., chtěje piklům a vytáčkám jansenistů konec učiniti, vydal 16. října 1656 bullu „Ad sanctam beati Petri sedem“⁴⁾, v níž rozhodnutí svého předchůdce Innocence X. potvrdil a se vši rozhodností prohlásil, že oněch 5 vět v knize „Augustinus“ obsaženo a v tom smyslu, který tam mají, zavrženo jest, a vydal 15. února 1664 na žádost francouzských biskupů novou bullu „Apostolici regiminis“ s formulářem⁵⁾, který veškerému francouzskému duchovenstvu, všem řeholnicím a představeným ústavů vyučovacích ve třech měsících podepsati bylo. Král potvrdil bullu a přišel osobně do parlamentu, aby ji dal registrovati. Největší část biskupů prohlásila ji a jejich duchovenstvo ji podepsalo.

¹⁾ Port-Royal des Champs byl r. 1216. založen. Roku 1626. odebraly se jeptišky do Paříže, ale r. 1648. navrátily se z části zase do starého kláštera, jehož filiálkou zůstal Port Royal de Paris, ale byl později od mateřince oddělen. Bohatou literaturu o Port-Royalu viz ap. Brunet: Manuel du libraire, etc. Paris. 1860. sqq. VI. 1180. N. 21.940 sqq., která však pochází z největší části od spisovatelů jansenských nebo církvi nepřátelských. Reuchlini Gesch. v. Port-Royal. Hamb. 1839. 2 Bde.; jest dílo strannické jako jeho: Pascal, sein Leben und seine Schriften. Stuttg. 1840. — Sainte Beuve: Port-Royal. Par. 1840 sqq. 5 T.; dílo nenávidí z duše církve.

²⁾ Angelika Arnauldová byla dcerou Antonína Arnaulda, jenž r. 1560. se narodil a byl nějaký čas hugenottou: její děd byl až do noci bartolomějské hugenottou (1572), pak se stal katolíkem, ale patrně neupřímně. Angelika majíc věku svého sedm let byla královským patentem jmenována opatkou Port-Royalskou, stala se potom nábožnou, ale zůstala exaltovanou osobou; pokud byla pod vlivem sv. Františka Saleského, mírnila se ve svém počínání, ale po smrti světce upadla do rukou Du Vergera a nassála jeho sektářstvím. († 19. ún. 1671). Její bratři byli: Antonín Arnauld, náčelník jansenistů a Jindřich Arnauld, biskup angerský, jansenista. Všemi Arnouldovci táhne se nit kalvinství. Srv. „Katholik“ (1875 str. 448—499.)

³⁾ Lettres provinciales. Par. 1656., na kteréž odpověděl o 40 let později jesuita Gabriel Daniel: Reponse aux lettres prov. de L. de Montalte. Bruxell. 1696. —

⁴⁾ Bull. ed. Taur. XVI. 245.

⁵⁾ l. c. XVII. 335. — Též ap. Denzinger, Ench. p. 317.

Však jansenisté zůstali ve svém odporu. Kdo z nich byli přísnějšími, majíce v čele Arnaulda, prohlásili, že nemohou formuláře podepsati, neučiníce výslovné zmínky o rozdílu mezi otázkou práva a skutku. Port-royalské jeptišky zdráhaly se podepsati, předstírajíce, že učenost není jejich věcí, začož jich 60 bylo zavřeno (1666); jansenisté: Sacy, jenž Písmo sv. překládal, a Fontaine, jenž asi odvolání jeptišek sepsal, byli zavřeni do bastilly. Čtyři biskupové: z Aletu, Beauvaisu, Angersu a Pamiersu prohlásili papežskou bullu, však činili ve svých pastýřských listech rozdíl mezi otázkou práva a skutku a tvrdili, že církev, posuzujíc skutek, není neomylnou, a zde uctivé mlčení prý postačí. Jejich pastýřské listy byly v Římě zakázány a proti nim začat již process (1667), když Alexander VII. zemřel. Za jeho nástupce Klementa IX. bylo prostřednictvím ministrů krále Ludvíka XIV. a nepoctivě si počínajících biskupů, laonského a chalonského, a arcibiskupa senského v Římě vzbuzeno domnění, jakoby oni čtyři biskupové beze všeho obmezení a upřímně papežský formulář byli podepsali. Ale onino biskupové podepsali sice formulář, však odbývali své diecéšní synody, prohlásili tam ústně, že se drží pevně rozdílu mezi otázkou práva a skutku, a uložili podobné vyjádření též do svých diecéšních archivů. Papež Klement IX. přijal je na milost 19. ledna 1669¹⁾. Ku podpisům těchto čtyř biskupů připojily se Port-royalské jeptišky a dostaly svobodu, podobně Arnauld učinil a opustil svůj úkryt, v němž se zdržoval. Jansenisté jmenovali tento mír „mírem klementsským“, chlubili se vítězstvím, dali k jeho cti pamětní peníz raziti, a rozšiřovali domnění, jakoby Klement IX. výnosy svých předchůdců byl zrušil, a uctivé mlčení co do otázky skutku tak schválil, jak je onino čtyři biskupové ve svých diecéšních synodách vyslovili.

Případ svědomí. Mezi tím, co francouzské duchovenstvo formulář papežův stále podpisovalo, vzbudil „případ svědomí“ veliké podivení ve Francii. Jeden jansenista předložil jako zpovědník jednoho umírajícího kněze Sorbonně sedm dobře promyšlených otázek, obzvláště otázku, zdali duchovní může býti rozřešen, kterýž oněch pět vět ve smyslu církve úplně zavrhuje, ale nejso o skutku, zdali v „Augustinu“ obsaženy

¹⁾ Listy papežovy k arcibiskupu senskému a oněm 4 biskupům ap. Du Plessis d'Arg. III. P. II. 336, 337.

jsou, přesvědčen uctivé mlčení, zachovává. Dne 20. července odpovědělo 40 doktorů, mezi nimi Eliáš Dupin a Alexander Natalis, že tento případ není ani novým ani mimořádným, a rozřešení jest udělit. Jansenisté podali toto rozhodnutí, jež tajně uděleno bylo, hned veřejnosti i se 40 podpisy, které veliké hnutí ve Francii vyvolalo a několik polemických spisů zplodilo. Papež Klement XI. zavrhl 11. února 1703 tuto odpověď¹⁾, psal o tom králi²⁾ a arcibiskupu pařížskému³⁾, a žádal rázného zakročení proti církevní revoluci. Pařížský arcibiskup zavrhl 22. února 1703 odpověď doktorů⁴⁾, začal Quesnell jemu zuřivý list zaslal, a Bossuet pohnul znenáhla ony doktory, až na čtyři, že odvolali. Na žádost francouzského dvora vydal papež 16. července 1705 bullu „Vineam Domini“⁵⁾, kterou rozhodnutí svých předchůdců potvrdil a vyložil, a výslovně prohlásil, že tak zvané „uctivé mlčení“ nepostačuje; netoliko ústy ale i srdcem jest zavrhovati smysl knihy obsažený v oněch pěti větách Janseniových, a každou pochybnost o skutku vylučovati. Sjezd duchovenstva přijal tuto bullu 21. srpna 1705, a král prohlásil ji 31. téhož měsíce za říšský zákon. Poněvadž arcibiskup rouenský Colbert provedl, že do usnesení duchovenstva věta přijata byla, že konstituce papežovy jenom tenkrát zavazují, když od biskupů přijaty byly, proti čemuž papež r. 1706. breve vydal: protáhla se vyjednávání až do roku 1711., nežli papeži úplně dosti učiněno bylo⁶⁾. Sorbonna přijala bullu 1. září, zavázala všechny své členy k ní a poděkovala se králi deputací⁷⁾. Ale portroyalské jeptišky nechtěly bez doložky bully přijati; za to vymohl si král 27. března 1708 povolení, zrušiti klášter. Jeptišky byly r. 1809. do jiných klášterů rozptýleny a klášter Port-royal des Champs se zemí srovnán (r. 1710.⁸⁾). Toto opatření připisovali četní jesuitovi Le Tellieru, zpovědníku královi.

¹⁾ „Cum nuper in lucem“ ap. Du Plessis d'Arg. III. P. II. 417.

²⁾ „Audivimus“ l. c. p. 418.

³⁾ „Non sine magno“ l. c. 419.

⁴⁾ l. c. p. 420—423.

⁵⁾ Bull. ed Taur. XXI. 233; Du Plessis d'Arg. l. c. 442; část její ap. Denzinger, Ench. p. 362.

⁶⁾ Du Plessis d'Arg. l. c. p. 449—460.

⁷⁾ l. c. III. P. I. 162—164.

⁸⁾ Memoires sur la destruction de Port-R. des Champs. 1711. — Grégoire: Les ruines de Port R. des Champs. Paris. 1809. — Wilkens: Port-Royal v „Hilgenfeldově Ztschr. für wissenschaftl. Theologie.“ 1859. str. 60 sqq.

Též na poli bohoslužby a kázně způsobili jansenisté, obzvláště poustevníci port-royalští de Champs, velikou spoušť: byli oddáni přemrštěné askesi, bojovali proti častějšímu sv. přijímání tvrdíce, že člověku „po Svátosti hladověti jest“¹⁾, byli tak příčinou, že lid sv. svátosti zanedbával, a zasahovali i do rituálu. Alethský biskup Pavillon vydal r. 1667. pod svým jménem rituál, jejž Arnauld sestavil. Ačkoli papež Klement IX. jeho užívání pod trestem klatby 9. dubna 1668 zakázal: schválilo jej přec 29 biskupů v letech 1669—1676. Jansenisté přičiňovali znamenitě k tomu, že církev se všemi svými předpisy v opovržení přicházela.

*Quesnellovy spory*²⁾. Vrcholu dosáhlo jansenství Paschasiem Quesnellem, jenž hlavou pozdějších fanatických jansenistů se stal.

Narodil se r. 1634. v Paříži, dokončil tam r. 1653. své studie a byl r. 1659. na kněžství posvěcen. Záhy vstoupil do oratoria kardinála Berulla, v kterém však bohužel jansenisté na delší dobu vrchu nabyli, k nimž těsně Quesnell se přivinul. Již r. 1671. vydal své „mravní úvahy“ čili reflexe³⁾ na čtyři evangelia, a potom r. 1675. díla Lva Velikého s takovými poznámkami, že Klement X. toto vydání r. 1676. zakázal, proti čemuž Quesnell ostře se ohrazoval. Když za jenerála St. Marthu jenerální kongregace oratoria 26. září 1678 všem členům formulář Alexandra VII. z r. 1665. podepsati kázala: protivil se

¹⁾ Eberl: Jansenisten und Jesuiten im Streite über die oftmalige Communion. Regensb. 1847. — Dulgairns: Die h. Communion. Aus d. Engl. Mainz. 1862. — Katholik 1862. str. 178. — Proti Arnauldovi psal Petavius: De la pénitence publique. Par. 1644. —

²⁾ C. H. Pfaff: Acta publica constitutionis Unigenitus. Tub. 1711. — Týž: Errores et synopsis vitae Pasch. Quesnell., cujus 101 propositiones constitutione „Unigenitus“ per ecclesiam damnatae etc., accedunt instrumenta publicationum. Antw. 1727. Collectio nova actorum constitutionis Unigenitus. ed. R. J. Dubois. Lugd. B. 1725. — Anecdotes ou mémoires secrètes de la constit. Unigenitus. Ultraj. 1732. 2 T. po německu Magdeb. 1755. 5 Theile. — Causa Quesnelliana sive motivum juris pro procuratore curiae ecclesiasticae Mechlinensis contra Paschas. Quesnel. Bruxell. 1704. — P. Fr. Laffitau: Histoire de la constit. Unigenitus. Paris. 1737 3 T. — Picot: Mémoires pour servir a l'histoire eccl. pendant le 18. siècle. Paris. 1806. 2 T. — Huth: Versuch einer K.-G. des 18. Jahrh. I. 245.

³⁾ Tak nazývá se obyčejně toto dílo, jehož vlastní název jest: Abrégé de la morale de l'Evangile ou pensées chrétiennes sur le texte des quatre Evangélistes. Paris. 1671 in 12.

Prvních 43 vět mluví o vyvolení a milosti a opakují 5 vět Janseniových: dalších 28 vět týkají se theologických ctností, bázně a opačných hříchův, a posledních 30 církve, její kázně a svátostí. Hlavní obsah jest tento: I. Milost Boží působí vždycky neodolatelně a jest vždycky účinnou; bez ní nemůže člověk nic činiti, než hřešiti, jsa schopen všeho zlého a neschopen ke všemu dobrému. Židé ve Starém Zákoně neměli žádné pravé milosti od Boha, a ti křesťané, kteří účinné milosti nemají, nenáleží k Novému Zákonu; Kristus jest Vykupitelem jenom vyvolených. II. Mimo nadpřirozenou lásku Boží jest každá jiná zlou; bez oné není žádné naděje v Boha, žádného pravého plnění zákona, žádné pravé modlitby, žádné zásluby a žádného náboženství; bázeň před trestem jest v každém ohledu zavržení hodna; modlitba hříšnickova jest novým hříchem. III. Církev skládá se jenom ze spravedlivých a vyvolených a dává moc klatby papeži jenom svým souhlasem; všichni i nevzdělání, mají Pismo čísti; při mši sv. má lid modlitby s knězem říkati, a hříšníci z ní býti vyloučeni; rozřešení jest udělovati po vykonaném dostiučinění; nespravedlivé klatby jest si nevšímati, neboť vylučuje jenom z viditelné, ale ne z neviditelné církve.

Král přijal bullu a odevzdal ji sjezdu duchovenstva, v němž 43 biskupové v říjnu 1713 se účastnili. Arcibiskup Noailles odvolal sice 28. září 1713 své schválení díla Quesnellova, ale nepokáral ho. Předsedaje onomu sjezdu dělal obtíže jednoduchému přijetí bully, s níž 7 biskupů se srovnávalo. Přál si, aby prý temnou bullu předcházel úvod, který by 101 větu a jejich zavržení hodný smysl vykládal; potom chtěl, aby Apoštolská Stolica za jasnější vysvětlení požádána byla. Konečně poručil král bullu prohlásiti. Na královský rozkaz zapsal pařížský parlament 15. února 1714 sice bullu, ale způsobem papeže urážejícím. Sorbonna zapsala bullu velkou většinou hlasů, vyobcovala její protivníky ze svého lůna a oznámila to 14. března 1714 králi. Kardinál Noailles v čele 15 biskupů chtěl dalšího vysvětlení papežova očekávati. Král chtěl zmatky národním sněmem urovnati, ale zemřel 1. září 1715. Za jeho pětiletého syna Ludvíka XV. vládl poručník, orleanský vojvoda Filip.

Appellanti. Proti bulle „Unigenitus“ vycházely stále je-
dovaté a štiplavé spisy ¹⁾, a za poručnické vlády zmohutněli

¹⁾ Jako na př. Frickius: *Inclementia Clementia examinata h. e. Bulla Clem. XI. papae etc. Ulmae. 1719.*

zas jansenisté. Jejich strana provedla to v Sorbonně, že registrování bully za vyloučené prohlášeno bylo, a jejího příkladu následovaly university nanteská (2. ledna 1716) a remešská (26. června). Čtyři biskupové: z Mirepoixu, Montpellieru, Boulogně a Senezu ohrazovali se 1. března 1717 proti bulle, a odvolali se ke všeobecnému církevnímu sněmu¹⁾. K nim připojilo se 106 doktorů Sorbonny, arcibiskup Noailles odvolal se 3. dubna 1717 „od papeže patrně oklamaného a konstituce „Unigenitus“ ku papeži, který bude lépe poučen, a všeobecnému sněmu“), a jiní biskupové následovali ho. Proti Akceptantům bully, t. j. těm, kteříž ji přijali, vznikla strana Appellantů, kterou vydatně parlamenty podporovaly. Dne 7. října 1717 přikázal vladař, aby o bulle „Unigenitus“ v žádných školách se nedisputovalo, jméno jansenistův a rozkolníků potlačilo, a žádný appellant od biskupů z církve vyobcován nebyl, pokud papež míru neobnoví. Papež vydal 28. srpna 1718 přísnou bullu „Pastoralis officii“, která každému, kdo by bully „Unigenitus“ nepřijal, z církve vyobcováním hrozila²⁾. Proti této bulle ohrazovaly se znova university, kapitoly, parlamenty a faráři, a odvolávali se k všeobecnému sněmu. Kardinál Noailles kolísal se dlouho, ale po dlouhém a obtížném vyjednávání s ním uznal přece 11. října 1728 bullu „Unigenitus“, a zemřel brzo potom 4. května 1729. Jeho příkladu následovala největší část biskupů, Sorbonna (1729) a jiní Appellanti. Jenom biskupové: z Montpellieru, Auxerru, Troyesu a biskup Soanen ze Senezu zůstali tvrdošijnými. První tři vystěhovali se s jinými jansenisty ze země. Biskup Soanen vydal 28. srpna 1726 pastýřský list proti bulle „Unigenitus“, jakoby články víry, mravouku, kázeň a církevní ústavu ničila. Jeho statný metropolita, arcibiskup embrunský Per Quérin de Tencin svolal 15. června 1728 provinciální synodu, která jej pro jeho pastýřský list suspendovala³⁾. Byl potom do Auvergne do vyhnanství poslán, k němuž jansenisté jako k „zajatci Kristovu“ putovali, až r. 1740., neobrátil se, zemřel. Proti synodě embrunské zuřila zle sekta.

¹⁾ Ap. Pfaff: Acta publ. p. 251 sq.

²⁾ l. c. p. 276 sq.

³⁾ Bull. ed. Taur. XXI. 807; Pfaff l. c. p. 416.

⁴⁾ Acta et decreta s. conciliorum recentiorum. Collectio Lacensis. Friburgi Brisgov. 1870. T. I. p. 635—730.

Čeho Appellanti lstí a pletichami dosáhnouti nemohli, chtěli dosíci domnělými zázraky. Na hřbitově sv. Medarda v Paříži děly prý se na hrobě jakéhosi jáhna Františka z Paříže,¹⁾ který přísný život vedl, dobročinností k chudým se vyznamenával, ale horlivým Appellantem byl († 1727), zázraky na nemocných, kteří na jeho přímluvu prý se uzdravili. Lehkověrný lid putoval četně k jeho hrobu, a životopisy a zprávy o zázracích tohoto jansenského svatého rozšiřovaly se velmi pilně. Četní, kteří na jeho hrobě se modlili, dostali křečovitě trhání a stahování údův, a přicházeli jako do vytržení mysli, čímž chtěla sekta na lid působiti, ale brzo udělala se směšnou. Appellanti dostali název konvulsionářů; byly mezi nimi dvě strany: konvulsionáři, kteří ony domnělé zázraky za důkaz proti bulle „Unigenitus“ uváděli, a protikonvulsionáři. Nový arcibiskup pařížský Kašpar Vintimille de Luc prohlásil 1731 a 1734 tyto zázraky za vymyšlené, a král Ludvík XV. dal hřbitov r. 1732. zazditi. Konvulsionáři tropili své rejdy po domech, a země z hrobu Františkova zastupovala jeho hrob.

Roku 1752. nařídil arcibiskup pařížský Krištof de Beaumont (od r. 1746. nástupce Vintimillův), aby v jeho diecési žádný umírající sv. svátostí neobdržel, když zpovědním lístkem svého faráře se nevykáže; neboť Appellanti měli své zpovědníky. Když první případ v Paříži týž rok 1752. se udál, byl zdráhající farář u parlamentu obžalován a potrestán; též arcibiskup byl před parlament pohnán, a když proti jeho příslušnosti čili kompetenci se ohražoval, u krále obžalován. Spor vyvolal veliké rozjitření po celé říši, a parlamenty postavily se na odpor proti biskupům. Král ujal se sice duchovenstva a poslal neposlušné členy pařížského parlamentu 11. května 1753 ve vyhnanství do Pontoise, ale povolal je ze slabosti 27. srpna 1754 zpět do Paříže. Parlament zakročoval dále proti těm kněžím, kteří svátosti odpírali, a poněvadž arcibiskup povoliti nechtěl, musil r. 1755. Paříž opustiti. V těchto zmatecích obrátilo se duchovenstvo na papeže Benedikta XIV., aby rozhodl, co jest strany nařízení arcibiskupova činiti. Papež rozhodl brevem

¹⁾ Vie de M. Francois de Paris. Utr. 1729 a častěji. — Relation des miracles de St. François de Par. avec un abrégé de sa vie. Brux. 1731. — Montgeron: La vérité des miracles. (Par. 1737.) Col. 1745 sq. 3 T. — Mosheim: Diss. ad hist. eccl. T. II. p. 307 sq. — Mathieu: Hist. des miracles et des convulsionnaires de St. Médard. Par. 1864.

„Ex omnibus“ ze 16. října 1756, že nařízení arcibiskupovo v platnosti zůstane, ale pouze proti rozhlášeným odpůrcům bully „Unigenitus“ ho užívatí jest.

Utrechtský rozkol ¹⁾. V úplný rozkol proměnilo se jansenství v Holandsku. Na usilování španělského krále Filipa II. učinil papež Pavel IV. bullou z 12. května 1559 z utrechtského biskupství arcibiskupství a podřídil mu 5 biskupství: Harlem, Deventer, Leeuwarden, Groeningen a Middelburg. Ale holandská revoluce zničila toto zařízení, církevní statky byly zabaveny, veřejné katolické služby Boží potlačeny, a kapitoly vymřely. Nejdéle udržely se kapitoly utrechtská a harlemská. Po smrti arcibiskupa Schenka nemohli dva jeho Španělskem jmenovaní nástupcové na svůj stolec dosednouti. V tomto smutném stavu dal papež Řehoř XIII. svému nuntiovi v Kolíně rozkaz, aby tam jmenoval vhodného duchovního, který by potřebnou pravomocnost vykonával a katolíkům hlavou byl. Nuntius jmenoval r. 1583. Sasbolda Wosmera generálním vikářem utrechtské církve, jemuž papež po několika letech název apoštolského vikáře v Nizozemí udělil a jej r. 1602. za arcibiskupa z Filipp in part. vysvětití dal. Jeho pravomocnost byla pouze delegovaná. Po něm následoval v téže vlastnosti Petr Filip Roven († 1651), který chtěje vymírající kapitolu zachovati, r. 1631. ze zbylých kanovníků, některých farářův a jiných duchovních „vikariátní sbor“ zřídil.

Do Nizozemí utíkali se jansenisté, učinili je rejdištěm svých piklův a snah, nabyli tam stoupencův, a mohli docela rozkolnickou obec zaříditi. Apoštolský vikář Petr Kodde (1688), arcibiskup Sebastský (od r. 1689.), jsa jansenistou, nechtěl formulář Alexandra VII. podepsati, byl za to od Klementa XI. r. 1702. suspendován a r. 1704. sesazen, a Theodor de Cock byl provikářem jmenován. Však on i jeho nástupcové nalézali odpor u generálních států jakož i u „vikariátního sboru“ utrechtského Quesnellem spracovaného, který formuláře Alexandra VII. též nepodepsal, bully „Unigenitus“ nepřijal a k všeobecnému církevnímu sněmu se odvolal. Apoštolský Stolec vida těžkosti, s kterými apoštolští vikáři a provikáři zápasili, usnesl se, že

¹⁾ Hoynk van Papendrecht: Hist. de rebus eccl. Ultraject. Colon. 1725.
— Mozzi: Storia delle rivoluzioni della chiesa d'Utrecht. Venez. 1787. 3 T.
— Groote: Chronol. Verzeichniss der Erzbischöfe von Utrecht. Augsb. 1792. str. 88 sqq.

vrchní duchovní správu v Nizozemí svým nuntiům v Kolíně nebo Brusselu svěřil. Roku 1721. jmenoval apoštolský Stolec Spinelli-ho, internuntia v Brusselu, vicesuperiorem nizozemské missie, kterouž důstojnost internuntiové až do zrušení nuntiaty v Brusselu r. 1794 podrželi.

S papežským zařízením byli duchovní, po jansensku smýšlející, nespokojeni, chtěli mít Nizozemčana za svou hlavu a zdráhali se uznati auktoritu internuntia jako vicesuperiora nizozemské missie. Tu prohlásil se „vikariátní sbor“ za metropolitní kapitolu utrechtskou, a zvolil 27. dubna 1723 Kornelia Steenhoveny za arcibiskupa, kterého suspendovaný biskup babylonský in part. Dominik Varlet, horlivý jansenista a v Amsterodámě sídlící, 15. října 1724 vysvětil. Papež Benedikt XIII. zavrhl 21. února 1725 tuto nekanonickou volbu. Bez ohledu na výrok apoštolské Stolice přikročili rozkolníci po smrti Steenhovenově († 3. dubna 1725) k nové volbě a zvolili Berchmanna (1725), po němž následoval r. 1734. Theodor Cron a po tomto r. 1739. Petr Jan Meindarts, které všechny Varlet posvětil, ale apoštolská Stolica neuznávala. Poněvadž jansenisté se obávali, že po smrti Varletově žádný biskup jim biskupů světit nebude, obnovil arcibiskup Meindarts r. 1724. biskupství harlemské a potom 1752—1758 deventerské biskupství a obsadil je, však katolíci neuznávali jich. Rozkolníci biskupové konali 13. září 1763 v Utrechtě conciliabulum čili pasněm, jemuž mimo 3 biskupy 6 kanovníkův a 9 farářů s rozhodujícím hlasem přítomno bylo, a poslali synodální akta do Říma. Ale papež Klement XIII. zavrhl 30. dubna 1765 jejich usnesení. Tento utrechtský rozkol, mající kolem 6000 vyznavačů, trvá do dnešního dne. Tito rozkolníci uznávají sice primát papežův, oznamují mu volbu nových biskupův, ale papež buď si toho nevšímne, nebo vyobcuje je z církve. V nejnovější době spřátelili se s tak zvanými starokatolíky.

Jansenství, jako odpor proti apoštolské Stolicí, mělo veliký vliv na utvoření církevních poměrů v katolických zemích, proběhlo katolické evropské státy, a stalo se majetkem státníků, kteří snažili se státní církve, jenom dle jména na papeži závislé, do života zaváděti, a provedli na mnoze svůj úmysl ¹⁾.

¹⁾ Srv. Wanderungen des Jansenismus durch die katholischen Staaten Europa's. V Hist.-polit. Blätter. 1880. sv. 86. str. 637 - 655; 717—735; 822—837; 885—902; sv. 87. str. 169—183; 393—407; 583—597.

§ 485. *Richerianismus; Petr Cluzelinus a vražda tyranna.*

Ve Francii byly stále spory o právech papežských, jmenovitě o vrchnostenství papežově nad všeobecnými sněmy a jeho neomylnosti ve věcech víry a mravův; ale přece drželi se učenci při tom monarchického rázu církevní ústavy. Tu vystoupil proti němu Edmund Richer.

Richer narodil se v Chource u Langresu 1. října 1559, studoval theologii v Paříži, stal se tam profesorem, r. 1589. dosáhl hodnosti doktorské, byl učiněn představeným kolleje kardinála Le Moinea a brzo potom syndikem pařížské fakulty theologické. Richer byl přemrštěnou hlavou, kterýž již r. 1591. veřejně v Sorbonně větu hájil, že říšští stavové nad králem jsou, a král Jindřich III. jako tyrann spravedlivě zavražděn byl¹⁾. Roku 1611. vydal knihu „De ecclesiastica et politica potestate“ (o církevní a politické moci)²⁾, kde učil, že Kristus moc klíčů přímo a podstatně veškeré církvi odevzdal, kterouž papež jenom jako služebník a úředník církve vykonává; církevní pravomocnost spočívá ve veškerém tělese církevní hierarchie, i ve farářích, jakožto nástupcích 72 učenníkův, a má se vykonávati po dobrém, přimlouváním a domlouváním, a nikoliv násilím: veškerá moc duchovní i světská zavazuje teprve tenkrát, když podřízení k ní přistoupí. Dle Richera jest ústava církevní monarchií, kterou však aristokracie (biskupové) mírní; výkonná moc jest monarchická, kterou papež vykonává, zákonodárná však aristokratická, kterou biskupové vykonávají, a neomylnost náleží veškeré církvi a ne papeži.

Proti Richerovi povstal učený sorbonnista Ondřej Duval³⁾; synoda senská, které předsedal kardinál Du Perrone, ztratila knihu v březnu 1612, a podobně učinila synoda aixská v květnu 1612; taktéž v Římě byla tato kniha zavržena. Richer odvolal se ku parlamentu a vymohl královský rozkaz, aby biskupové zavržení knihy ospravedlnili. Parlament a jeho přátelé snažili se hájiti Richera, který však bez ohledu na to musil na královský rozkaz v září 1612 ze syndikátu se poděkovati. Hájil se sice několika spisy a našel statného obránce v kr. státním radovi Šimonu Vigorovi († 1629), který ve svých 4 knihách

¹⁾ Hergenröther : Katholische Kirche und christlicher Staat ; st. 497.

²⁾ Nové vydání Colon. 1683.

³⁾ De suprema Rom. Pontif. in Ecclesiam potestate. Par. 1614.

„o církevní vládě“¹⁾, monarchický ráz církevní ústavy popíral neomylnost jenom sněmům, knížaty svolaným, připisoval, papeže z mnohých bludů vinil, přednost Petrovu před ostatními apoštoly popíral a názory Richerovy ještě více po demokraticku zbarvil. Richer učinil r. 1620. a 1622. jakési odvolání; ale teprve v prosinci 1629 podepsal odvolání kardinálem Richelieuem sestavené, v němž apoštolské Stoliči úplně se podrobil, a prohlásil přísežně na smrtelné posteli 9. prosince 1631, že to svobodně a bez násilí učinil.

Podobně jako Richer útočil jansenista Du Verger, opat St. Cyranský, ve svém spise pod nepravým jménem „Petrus Aurelius: De hierarchia ecclesiastica,“ na monarchický ráz církve, stavěl biskupy na roveň papeži a provinciální synody všeobecným synodám, připisoval farářům jako malým biskupům touž moc v jejich farách, jako mají biskupové ve svých diocésích, a rozděloval primát mezi oba apoštoly Petra a Pavla. Tohoto učení o dvou hlavách církve hájili a rozšiřovali také jiní jansenisté, však papež Innocenc X. zatratil je 29. ledna 1674. Petra Aurelia vzali do své ochrany syndikus Sorbonny Jan Filesac r. 1633. a Sorbonna ještě r. 1641., hájíce jeho pravověrnosti; ano biskup z Grasse, Antonín Godeau, dostal dokonce od sjezdu duchovenstva příspěvky na nové vydání knihy. Ale král dal knihu zabavití a duchovenstvo, poznavši spisovatele jejího, odvolalo své schválení.

O vraždě tyranna byl v 16. století tento názor: Kdo jako uchvatitel na svobodu a bezpečnost země útočí, zákonitou vládu svrhnouti chce, a tudý jako zjevný nepřítel vlasti vystupuje: může na rozkaz nebo se svolením řádné státní moci od každého občana býti zavražděn, nelze-li jinak se ho zbavití.

Jinak má se to s řádným panovníkem; počíná-li si tak násilnický, že se tyrannem v nejhorším smyslu slova býti jeví, nesmí sice žádný poddaný proti němu násilí užívatí neb povstání učiniti, ale veškerý národ nebo veškeré národní zastupitelstvo má právo ho napomínati a vystříhati; kdyby se nepolepšil, může národ neb národní zastupitelstvo ku poslednímu prostředku sáhnouti a strunu ho sesaditi, nic zlého mu ostatně učiniti nesměje; kdyby však se potom s cizím vojskem o dobytí země pokoušel, tu lze nad ním, jako zjevným nepřítelem

¹⁾ Quatre livres de l'état et du gouvernement de l'Eglise, 1612; nova ed. 1683. — Denzinger, Ench. p. 315.

vlasti, ortel smrti vynésti, ale tento výrok smí jenom ten provést, kdo k tomu výslovně plnou moc obdržel.

Od tohoto obyčejného učení uchýlil se jesuita Mariana ve své knize „De rege et regis institutione libri III“¹⁾, kterou na rozkaz učitele Filipa III. sepsal, a jež měla býti pomůckou při vychování a vyučování dědice koruny. Praviť tam: Když veškeren národ, buď svým zastupitelstvem, neb když toto pronásilí sejíti se nemůže, jiným jasným způsobem tyranna za zjevného nepřítele vlasti prohlásil a na smrt odsoudil, nemoha sebe jinak chrániti, pak může každý občan bez zvláštního plnomocenství zemi ku pomoci přispěti a tyranna zavraždit. Mariana počínal si tedy, abychom tak řekli, svobodomyslněji, dávaje moc zavraždit tyranna každému občanu a ne pouze zvláště k tomu zvoleným, kteří těžko k takovému tyrannu přístup si zaopatří. Toto vykládal ne lidu, ale knížeti, chtěje z něho míti řádného panovníka.

Spis jesuity Mariany († 1624) nevzbudil ve Španělsku žádné pozornosti; za to rozjitřil Francii. Pařížský parlament dal spis r. 1610. rukou katovou spáliti. Na toto samovolné počínání, které církevní auktority nic nedbalo, mrzel se papež Pavel V., obnovil však kostnický dekret proti Petitovi, ačkoli Mariana proti jeho znění se neprohřešil. Generál Aquaviva zakázal 6. června 1610 velmi přísně všem členům řádu jesuitského, veřejně neb soukromě, v přednáškách i ve spisech učiti, že někomu pod kteroukoli záminkou tyrannství krále nebo knížete zabiti jest dovolen. Od tohoto času nehájil nikdo více vraždy knížat. Ostatně netoliko katoličtí spisovatelé, jako Mariana, Santarell a Boucher (De justa Henrici III. abdicatione) měli vraždu tyranna v jistých okolnostech za dovolenou, ale též Luther a Melanchthon a kalvinec Junius Brutus²⁾ hájili vraždy tyranna.

¹⁾ Tolet. 1599; po německu vydal Riedl, Darmst. 1843.

²⁾ Opp. Luth. ed. Walch. XXII. 2151. Hugo Grotius praví: „Liber, flagitiosissimus Boucheri de abdicatione Henrici III. non argumentis tantum sed et verbis desumptus est, non ex Mariana aut Santarello, sed e Junio Bruto. Appendix de Antichr. Amst. 1641. str. 59.“

E. Církevní literatura, umění a život.

§ 486. a) Církevní literatura ¹⁾.

Knihtiskařství a humanistická studia měla veliký vliv na theologii. Theologická studia rozkvétala již před sněmem Tridentským, čehož důkazem jest veliký počet výtečných theologů na sněmu přítomných, a rozkvetla krásně po tomto sněmu, který svými dekrety ku pěstění pravé vědy a nábožensko-mravního života křesťanstva přičinil.

S velikou horlivostí pěstovala se v 16. století exegetická studia, již z polemických důvodů proti protestantům, kteří pouze o Písmo sv. se opírali a z něho své bludy dokazovali.

Mimo práce Erasma Roterodámského a jiných humanistů, komplutskou polyglottu a nová vydání Septuaginty a Vulgaty, vyšly 1. hebrejské mluvnice a slovníky od Reuchlina, Pelicana, Santesa Pagnina a Bellarina; 2. úvody do Písma sv. od jmenovaného Pagnina ²⁾ († 1541) a Sixta ze Sieny ³⁾ († 1569); 3. nové polyglotty, jako: antofská od Ariasa Montana r. 1569—72. na útraty španělského krále Filipa II. a pařížská r. 1628—1645.; 4. nové překlady Písem sv. do různých jazykův a 5. výtečné výklady jednotlivých knih Písma sv., v nichž vykladači textu a Otců se drželi.

Pravému výkladu vadil u mnohých katolíkův i protestantův jednostranný názor o inspiraci. Inspiraci pokládali učenci 1. za zvláštní pomoc Boží, která sv. spisovatele před bludy a falešným udáním chránila, 2. za povzbuzení ku psaní a osvětlení Duchem sv. a 3. za přítomnost Boží a zjevení nových posud neznámých pravd. Někteří rozšiřovali pomoc Boží

¹⁾ Hurter: *Nomenclator literarius recentioris theol. cath.* Oenipont. 1871 sq.; týž podává krátké zprávy o bohoslovcích po sněmu Trid. v „*Katholiku*“ roč. 1863—1866. — Werner: *Gesch. der apologet. und polem. Literatur sv. IV.* — Týž: *Gesch. der kath. Theologie seit dem Trienter Concil.* München 1866. — Srv. *Katholik* 1867, str. 155. — Nejznamenitější díla této doby, jmenovitě z dogmatiky a exegese ap. Migne: *Cursus completus theologiae* 28 T. a *Sacrae scripturae* 29 T. 4. Paris.

²⁾ *Isagoge ad sacras literas lib. unus; Isagoge ad mysticos sacr. scripturae sensus libb. 18.* Colon. 1540.

³⁾ *Bibliotheca sancta ex praecipuis cath. ecclesiae auctorib. collecta etc.* Venet. 1566. f. Fref. 1575. f. Col. 1626. a častěji, liber III. obsahuje: *ars interpretandi sacras scripturas absolutissima*, zvlášť vydáno Colon. 1577, 1588. —

na myšlenky a pravdy, jiní však též na jednotlivá slova a výrazy. Tento poslední názor překážel právě exegesi. Tu povstali jesuité Hamelius a Linhart Lessius v Levně a hájili 3 vět o inspiraci, jež pravily: že není třeba slovní inspirace, ano ani ne inspirace všech myšlének, aby některá kniha za kano-nickou se pokládala; lze prý za pravdu přijati, že některá kniha, jako 2. kniha Makabejská, jenom lidskými vědo-mostmi sepsána byla, ale Duch svatý dosvědčil později o ní, že nic nepravého neobsahuje. Toto přeširoké ponětí o inspiraci zatratily theologické fakulty levenská a douayská r. 1587. a 1588., a belgičtí biskupové postavili se též jemu na odpor. Papež Sixtus V. vzal věc před svou stolicí, ale otálel s vý-rokem. Zatím umírnil se boj a vědecký rozbor uvedl otázku do pravého středu, kterýž již v staré době sv. Jan Zlatouústý zastával; církevní rozhodnutí stalo se potom zbytečným. In-spirace vztahovala se na myšlenky a pravdy, a nikoli na jednotlivá slova.

Církev měla v této době mnoho znamenitých vykladačů Písem sv., z nichž veliké a přední ozdoby budeme jmenovati. Kardinál Kajetán obíral se skoro celý svůj život Písmem sv. a vydal k němu výklady¹⁾. Francouz Vatable († 1547) zho-tovil za krále Františka I. nový překlad Písem sv. a krátké poznámky k Písmu sv., které pro svou jasnost a stručnost častěji tištěny byly²⁾. Ondřej Masius, spolupracovník antorfské polyglotty, složil komentář k Josue, který znamenitý kritik Richard Simon za mistrovské dílo historicko-grammatického výkladu prohlásil. Kardinál Sadolet, biskup karpentrasský († 1547), chtěje různá vyznání spojit, sepsal ciceronským slohem výklad listu k Římanům, poněvadž reformátoři hlavně z něho svůj odpad od víry katolické ospravedlňovali. Kardinál Kašpar Contareni († 1542) vydal scholie k listům sv. Pavla; Klaudius d' Espencé († 1571), člen Sorbonny, řekl mnohou trpkou pravdu duchovenstvu ve svém komentáři ku pasto-rálním listům, ale není prost bludařských názorů. Jansenius, biskup gentský (1576), který asi jesuitům Hameliovi a Lessiovi cestu razil, vydal velmi dobrou harmonii evangelií. Agellio, biskup z Acerna v Neapolsku († 1608), Bellarmin a Šimon de

¹⁾ Commentarii in V. et N. T. Lugd. 1639. 5 T.

²⁾ Nejlépe vydal Nicol. Henri Par. 1729 a 1745.

Muis sepsali dobré výklady žalmů, jesuita Jakub Bonfrère, professor v Douayi († 1643), posud hledaný výklad Pentateuchu, a jeho řeholní bratr Ribera výborný výklad 12 malých prorokův a listu k Židům. Ještě lepší výklad malých proroků podal Křištof Castro. Rozvláčně vykládali Pineda knihu Jobovu a Kašpar Sanctius († 1628) největší část knih St. Z. Cornelius a Lapide (van den Steen † 1637) vyložil skoro všechny knihy Písma sv., ale jest svými allegorickými a mystickými výklady rozvláčným; jeho nejlepší výklady jsou ku Pentateuchu a listům sv. Pavla¹⁾. Krátké výklady na celé Písmo sv. jako výtahy z nejlepších vykladačů složili jesuité Tirini a Štěpán Menochio († 1655) a těšili [se veliké pochvle; František Tolletus vyložil evangelium sv. Lukáše a Jana a list k Římanům, Alfons Salmeron, papežský theolog na sněmu Tridentském († 1585), složil Quaestiones a rozpravy (dissertationes) skoro ke všem knihám N. Z. o 16 svazcích (Tomi f.), které jsou více biblickou theologií nežli výklady, a jesuita Lorin († 1634) vyložil některé knihy St. Z., Skutky apošt., a katolické listy.

Jinými vykladači byli: Arias Montanus, který Josue, Soudce, 12 proroků, Evangelia a Skutky apoštolské vyložil; portugalský jesuita Viegas († 1599), jenž podal výklad Zjevení sv. Jana; biskup Jakub Naklantis z řádu dominikánského, jenž sepsal výklad listu k Římanům a Efeským; dominikán Jeronym Oleaster († 1563), jenž Isaiáše a Pentateuch vyložil; augustinián Seripandus, minorita Kornelius Musso († 1574); Alois Lipomami, biskup veronský († 1559); cisterciák Cyprian († 1560), Petr Serranus z Korduby a jesuita Emanuel Sa.

Všechny jmenované vykladače převýšili 3 velikáni v tomto oboru: jesuita Jan Maldonat, rodem Španěl, veliký znatel hebrejštiny a řečtiny, který v Paříži 4 Evangelia²⁾ za velikého účastenství posluchačů vykládal († v Římě 1583); Vilém Estius (van Est, † 1613), kanclér university douayské, jenž svým komentářem k nejtěžším místům Písma sv. a k listům všech apoštolů³⁾ veliké slávy nabyl, a jesuita Justiniani, který listy sv. Pavla vyložil⁴⁾.

¹⁾ Nové vydání, Melitae. 1842—1852. 10 T. 4.

²⁾ Vyšla tiskem v Pont-à-Moussoně. 1596.

³⁾ Kommentáře Maldonatovy a Estiovy vydal nové Sausen, Mogunt. 1841 sq. Třetí vydání Maldonata obstaral B. Martin. Mog. 1862; druhé vydání Estia přehlédl Holzammer Mog. 1858. srv. Prat. S. J.: Maldonat et l'université de Paris au XVI. siècle. Par. 1857.

⁴⁾ Lugd. 1611—14. 3 T. f.

Zvláštním jest výklad o stvoření světa (*quaestiones celebres in Genesin* 1623), který podává Mersenne, z řádu sv. Františka z Pauly, a v němž svých mathematických a fysikálních vědomostí použil, ale dle tehdejšího stavu mathematické a fysikální vědy, jmenovitě nemaje řádného ponětí o tíži vzduchu, též proti soustavě Korperníkově († 1543) se rozhodl. Největší část tehdejších učenců hájila starší soustavy Ptolomaejské, že země stojí a slunce kolem ní se točí proti Koperníkově, která tenkrát ještě s velikými obtížemi zápasila, jichž ani učený Galileo Galilei¹⁾ odkliditi nemohl.

¹⁾ Process Galilei. Akta tohoto processu vydali nově: Epinois, les pièces du procès de Galilée. Paris. 1877, a Gebler: Die Acten des Galileischen Processes. Stuttgart 1877. — Hlavinka: Galileo Galilei — ve světle pravdy ve „Vlasti“ roč. III. 1886—87 str. 217, 289, 361, 433, 505. — Grisar: Der Galileische Process v Innsbr. Ztschr. 1878. str. 65—128. — Týž l. c. 1877 str. 317, 318. — Týž: Galileistudien. Regensb. 1873, kde též literatura uvedena jest. — Galileistudien v „Katholiku.“ 1883 str. 60. — Schneemann v Maria-Laacher Stimmen. 1878. str. 113.

Galileo Galilei, syn chudého florentského šlechtice Vincence Galileiho, narodil se 18. února 1564, v Pise přilnul záhy k vědám mathematickým a přírodopysným, stal se r. 1589. professorem matematiky při universitě v Pise, potom r. 1592. při universitě v Padově, a byl pro svou slávu v oboru astronomie a přírodopysku od velkovévody toskánského Kosma II. za jeho prvního matematika a filosofa jmenován a dostal opět professuru v Pise. Galilei učil, drže se Mikuláše Koperníka, v díle „o skvrnách slunečních,“ že slunce stojí, a země kolem něho se točí. Boj proti němu začal veřejně na kazatelně ve Florencii r. 1614. dominikán Caccini; spor dostal se před svaté officium. V prosinci 1615. odebral se Galilei docela dobrovolně do Říma a byl odhodlán „výpověď“ moudrých a ve věci zběhlých theologů o Koperníkově učení podepsati. O stavu věci praví nejznámější hvězdář našeho století jesuita P. Secchi († 1878.), že „důkazy, které tenkrát pro soustavu Koperníkovu se uváděly, nebyly žádnými důkazy, byly to jen jakési důvody analogické, které možného opaku nevylučovaly.“ Ale v Římě nepodařilo se Galileimu dostati na svou stranu inkvisiční kongregaci, která proti němu rozhodla. Dne 26. února 1616. byl do bytu kardinála Bellarmina povolán a dostal od něho napomenutí, by se názoru svého vzdal, a když, jak se zdá, to nic neprospělo, dal mu přítomný kommisar sv. officia dominikán Seghezzi praeceptum (rozkaz), aby neučil, že slunce jest středem světa a nepohyblivým. a že země se točí. Tomuto rozkazu podrobil se Galilei a slíbil poslušnost. Dne 5. března 1616. vydala kongregace indexu dekret, který knihy Koperníkovy a Didika ze Stunice o pohybu nebeských těles zapovídal, pokud nebudou opraveny.

Bez ohledu na tuto záповěď a svůj slib vydal Galilei r. 1623. spis „Saggiatore,“ kde zakryté soustavy Koperníkovy proti Ptolomaejské hájil. Když jeho příznivec kardinál Barberini jako Urban VIII. papežem se stal, přišel Galilei v dubnu 1624 do Říma, ale nenaklonil papeže soustavě Koperníkově. Roku 1632 vyšlo od něho dílo: „Dialogo di Galileo Galilei sopra i

V dogmatice a s ní spojené morálce skládaly se i v této době dále komentáře k sentencím Petra Lombardského, ale

due massimi sistemi del mondo, Tolemaico i Copernicano“ (rozprava o dvou nejdůležitějších soustavách světových, Ptolomaejské a Koperníkově), které mezi stoupenci soustavy Koperníkovy veliké nadšení vyvolalo. Proti spisovateli byl zaveden process. Dne 1. října 1632 dostal ve Florencii půhon do Říma. Nerad a teprve po opětné obsýlce dostavil se 13. února 1633 do Říma a ubytoval se u toskánského vyslance Nicoliniho. dlel pouze 22 dní v inkvisiční budově, maje tam byt o 3 krásných pokojích a směje procházeti se po domě i po dvoře. Ve vlastním žaláři nebyl. Ve svém processu ukazoval málo poctivosti a pravdomluvnosti. V prvním výsledku 12. dubna 1633 tvrdil, že „v Dialogu názoru o pohybu země a klidu slunce nedržel a nehájil; ba že prý tam opaku domněnky Koperníkovy dokazuje; ukazuje prý tam, že důvody Koperníkovy jsou slaby a neprůvodny.“ S touto nepravou výpovědí ukončil se výslech, a Galilei odebral se do bytu v inkvisiční budově. V druhém výsledku dne 30. dubna, učiniv přísahu, že pravdu mluvití bude, vyjádřil se, že „čta v těchto dnech zase svůj ‚Dialog‘, poznal v něm omyl a mimovolný poklések; vyjádřil prý se na několika místech tak, že čtenář, neznaje vnitřního smýšlení spisovatelova, mohl by se domýšleti, jakoby důvody ve prospěch soustavy Koperníkovy uvedené vydával za skutečné průvodné; on prý nechtěl, aby se tomu tak rozumělo; dvoj-smyslná ona slova dostala prý se do spisu jen náhodou a z nedopatření; hlavně z té příčiny, že neuznáváje důvodů Koperníkových snažil se beze vší stranic-kosti je seslabiti; při tom prý ho podněcovala snaha, by háje nesprávných vět, osvědčil se nad jiné důmyslným, jak to učení mužové často činívají; dopustil prý se tedy poklésku marné ctižádosti a pouhé neprozřetelnosti neb unáhlenosti.“ Spolu byl ochoten, že „v přídávku k ‚Dialogu‘ toto liché a zamítnuté mínění co nejúčinněji potře; soud nechť mu k tomu vhodných okolností poskytne.“ Tím přiznal se Galilei alespoň ku vnějšímu skutku viny (factum haereticale), ale upřel vnitřní smýšlení (Vlast' ročn. III. str. 362., 364.). Třetí výslech dne 10. května nepodal nic nového.

Všechna akta byla ještě jednou přehlédnuta, a dne 10. června měli kardinálové inkvisiční kongregace slavné sedění před papežem, aby se závěrka soudního jednání ustanovila. Všichni byli přesvědčeni, že Galilei vzhlédem na svůj úmysl úplné pravdy neřekl, a on proto ještě jednou vyslýchán býti musí, při čemž jemu i mučením hroziti jest. Poslední výslech byl 21. června, kde zase popřel, že když ‚Dialog‘ psal, měl přesvědčení o pravdivosti soustavy Koperníkovy; on prý jest o jejím opaku přesvědčen. I když se mu hrozilo mučením, zůstal při své výpovědi, a podepsal protokol. Galilei nebyl mučen, ani do mučírny veden (skutečné čili realní zastrašení), ale pouze slovy se mu hrozilo (slovní zastrašení).

Odsouzení stalo se dne 22. června 1633 a dělo se ve veliké dvoraně dominikánského kláštera Santa Maria sopra Minerva v Římě. Kardinálové inkvisice a její úředníci byli přítomni, ale ne papež. Galilei vyslechl svůj rozsudek, kterýž byl mu čten v jazyku vlašském, dle zvyku stoje a s hlavou odkrytou, jakož i formule, dle níž bylo se mu odpřisáhnouti bludného názoru. První část rozsudku podává postupný přehled veškerého processu, a druhá část praví, že „jest z kacířství velmi podezřelým, přidržuje se lichého a Písmu sv. protivného mínění, že slunce jest středem světa — čímž propadá všem

mnohem a více k Summě sv. Tomáše Aquinského. Velicí theologové, nevzdavše se scholastické metody, snažili se učení církevní více z Písma a podání dokazovati, chtějíce tak jeho pravost proti protestantům dovoditi. Největší sílu rozvíjel v tomto ohledu jesuitský řád, ale též ostatní řádové nezůstávali pozadu. Scholastika obživla a znovu krásně rozkvetla na znamenitých universitách pyraenejského poloostrova, v Salamance, Alkale a Coimbře, jejichž lesk zastínil slávu pařížské theologické fakulty.

Z dominikánů vynikal Melchior Canus, kterýž byv universitou salamanskou na sněm Tridentuský poslán, k jeho nejvýtečnějším silám náležel († 1560). Z jeho četných spisů vynikají obzvláště „loci theologici libb. XII.“ Z jesuitů vyznamenal se obzvláště Dionysius Petavius, rodem z Orleansu († 1652),

censurám a trestům církví stanoveným, od nichž bude rozřešen, když s upřímným srdcem svého bludu se odpřisáhne.“ „Dialog“ budiž „zvláštním výnosem zakázán“ a Galilei odsuzuje se „k formálnímu vězení ve sv. officiu a za spasitelné pokání ukládá se mu, aby po 3 léta, za sebou jdoucí, každý týden se pomodlil sedmero kajících žalmů.“ (Latinský text toho rozsudku jest ve „Vlasti“ l. c. str. 436—439.) Text odpřisáhnutí četl Galilei v italské řeči kleče a podepsal jej. (Viz jej po latínsku ve „Vlasti“ l. c. str. 440., 441.) Bájkou jest, že Galilei vstáváje, řekl: E pur si muove (A přece se pohybuje), neboť tato slova nehodí se do nebezpečného stavu Galileiho, nejsou v aktách a ve spisech vrstevníkův a objevují se poprvé v minulém století v Querelles littéraires de l'abbé Iraitlh, 1761.

Galilei byl odsouzen do vězení, ale již druhého dne 23. června 1633 dovolil mu papež, aby se odebral do paláce vyslance Nicoliniho a „toto místo za vězení se pokládalo.“ Dne 2. července dovolil mu papež přesídliti se do Sieny k arcibiskupu Piccolominimu, jeho dobrému příteli, a v prosinci mohl se vrátiti do vlastního letohrádku u Arcetri, nedaleko samé Florencie, kamž však zatím vstoupiti nesměl. Pro své vědecké práce oslepl v prosinci 1637 a k tomu rozstonal se nebezpečně. Na svou žádost dostal v únoru 1638 dovolení odstěhovati se do Florencie; ale pobyv tam sotva rok, vrátil se zase na svůj letohrádek. Konal svědomitě své křesťanské povinnosti, přijímal sv. svátosti, a slyšel mši sv. až na konec svého života. Přijav sv. svátosti na cestu z tohoto života, zemřel 8. ledna 1642 na svém letohrádku, maje věku svého skoro 78 let. Umíraje, dostal požehnání od papeže Urbana VIII., který trest docela s něho sňal a myslil, že to z dobrých důvodův učiniti může. Galilei byl pochován v chrámě S. Croce ve Florencii. Papež Benedikt XIV. zrušil výrok inkvisice vyneseny nad ním.

Rozhodnutí kongregace indexu (1616) a inkvisice (1633), že soustava Kopernikova jest falešnou a Písmu sv. se protiví, zavazovaly sice ku poslušnosti, ale nebyly žádným článkem víry, poněvadž jich papež nepodepsal a za články víry celému křesťanstvu ex cathedra nepředepsal.

Protestanté pronásledovali hůře Keplera, že prý se odchyloval od bible.

jehož výtečné dílo: „De theologicis dogmatibus“ ¹⁾ ukončeno není, v němž spojiv dogmatiku s dějepisem, dokazuje, že učení katolické církve není změněno, ale proti bludům ostřeji vytknuto. Mimo to vydal některé církevní spisovatele a filosofy, jako Epifania, Synesia, Themistia, Nikefora, císaře Juliana a historicko-astronomické dílo „Rationale temporum“, a sepsal jiné ještě rozpravy.

Dále vynikali v dogmatice jesuité: Řehoř z Valencie († 1603), který též v Dillingách a Ingolstadtě učil, Gabriel Vasquez († 1604), Roderich Ariaga a Martin Olave; dominikáni: Kajetán, Bartoloměj Medina, theolog krále Filipa II. († 1581) a Dominik Bannez.

Vzhledem na protestanty musila katolická dogmatika býti polemickou. V tomto oboru vyznamenali se: Eck ²⁾, Cochlaeus ³⁾, Emser ⁴⁾, Faber ⁵⁾ Erasmus, Gropper, Pighius, Stanislav Hosius ⁶⁾ a Bertold, biskup chiemský, jehož „Teutsche Theologie“ (německá theologie) jedním z nejdůležitějších polemických spisův oné doby jest.

Nejvýtečnějším dogmatikem této doby jest jesuita Robert Bellarmin; narodil se 4. října 1542 v Monte Pulcianě ve Florentsku, vstoupil r. 1560. do řádu jesuitského v Římě, vyznamenal se tam přísným životem, vynikal jako kazatel a dobyl si nesmrtelné slávy jako učenec, jmenovitě v oboru dogmatiky. Sepsal hebrejskou grammatiku, dále „De scriptoribus ecclesiasticis“ a pak své velikolepé dílo „Disputationes de controversiis fidei adversus huius temporis haereticos libb. IV.“ ⁷⁾. Proti své

¹⁾ Ed. Paris. 1644 5 T.; ed. Zaccaria Venetiis 1757 7 T.

²⁾ Enchiridion locorum communium adversus Lutherum et alios hostes ecclesiae. Landeshuti 1525.; Opera contra Lutherum. Ingolstadii. 1531.

³⁾ Septiceps Lutherus, ubique sibi suisque scriptis contrarius. Lipsiae 1529; Consideratio super articulis Lutheri. Ingolstadii. 1546; Responsiones ad D. Lutheri articulos 1526, a jiné ještě spisy proti Lutherovi, Melanchthonovi a Novokřtěncům.

⁴⁾ Missae Christianorum contra Lutheranam missandi formulam apertio. Dresdae. 1524; Auf Luthers Greuel wider die heilige Stillmesse Antwort. 1525. a jiné spisy.

⁵⁾ De potestate summi pontificis; malleum haereticorum s jinými spisy. Col. 1537. 3 T.

⁶⁾ De communione sacrae eucharistiae sub utraque specie; de coniugio sacerdotum; propugnatio verae christ. cath. fidei contra J. Brentium. Opp. Antwerp. 1566. Col. 1584. 2 T.

⁷⁾ Romae 1581—92. 3 T.; recudi curavit Fr. Sausen. Mog. 1842; po něm. ed. Gumposch. Augsb. 1842. Omnia Opp. ed. Sirmond. Par. 1630. Vie

vůli a vůli řádu byl od papeže Klementa VIII. r. 1598. za kardinála povýšen, stal se r. 1601. arcibiskupem v Kapue; byv r. 1605. od papeže Pavla V. konservátorem vatikánské knihovny učiněn, vzdal se svého arcibiskupství a zemřel v Římě 17. září 1621. O jeho zbožné mysli svědčí jeho „Scala ad Deum.“

Po bok Bellarminovi řadí se *František Suarez* ¹⁾; narodil se v Granadě ve Španělsku 5. ledna 1548, studoval na universitě salamancké, vstoupil r. 1564. do řádu jesuitského, věnoval se vědám a rozjímáním a vyučoval filosofii v Segovii a theologii ve Valladolidě, Alkale, Salamance a v Římě. Nabyv hodnosti doktorské v Evoře, byl od krále Filipa II. jmenován prvním professorem theologie v Coimbře. Zemřel 25. září 1617 v Lissaboně. Byl jednou z nejnadanějších filosofických hlav, probíral články víry filosoficky, pojese úzce ke středověké filosofii a theologii, jmenovitě sv. Tomáše, a zanechal po sobě hojnost spisů, z nichž nejznamenitější jsou: komentář k Summě svatého Tomáše a „Disputationes metaphysicae.“ Pro duchovenstvo a lid působil v širokých kruzích jesuita *Petr Canisius* svým dílem „Summa doctrinae christianae sive Catechismus maior“ 1554 a výtahem z něho „Institutiones christianae pietatis sive Catechismus parvus“ 1561. Z tohoto výtahu byl pro ditky ještě kratší výtah učiněn. Jeho Summa byla skoro do všech jazyků přeložena a měla r. 1686. přes 400 vydání, jak praví arcibiskup pařížský ve vydání, kteréž toho roku uspořádal. Četné přestupy protestantů k víře katolické připisovaly se jí. Důležitou dogmatickou knihou pro všechny časy stal se Catechismus romanus ad parochos (římský katechismus k farářům) vydaný r. 1566 ²⁾.

Příručné knihy pro theologické spory složili jesuité Martin Becanus ³⁾ († 1624), František Koster ⁴⁾ († 1619) a Alfons

du Card. Bellarm. par le R. P. Frizon. Nancy 1716. Ze spisů Bellarm. do češtiny byly od Jak. Colense přeloženy: „Umění křesťanské“ a „Nebeský žebřík“ (v Praze 1630).

¹⁾ Opp. ed. Lugd. 1630. sq. 23 T. f.; Venet. 1740—57; Par. 1656. — Werner: Franz Suarez und die Scholastik der letzten Jahrhunderte. Regensb. 1861. 2 Bde.

²⁾ Jeho český překlad od Herčíka vyšel nákladem Dědictví Svatopropského v Praze r. 1867.

³⁾ Manuale controversiarum libb. V.

⁴⁾ Enchiridion controversiarum nostri temp.

Pisanus ¹⁾ († 1597), františkán Alfons a Castro ²⁾ († 1558) a jiní.

Veliké boje dogmatické nejsou příznivy rozborům z morálky. Do oboru morálky spadají některé rozpravy Erasma Roterodamského a jesuity Ludvíka Vivesa; dále pěstovala se morálka ve velikých dogmatických dílech. Spolu vycházela četná díla kasuistická, jmenovitě od jesuitů, v nichž všeobecné zásady se rozbíraly a pak jednotlivé případy dle nich rozhodovaly. Znamenitými kasuisty byli jesuita a potom kardinál František Toletus († 1596), jehož „Summu casuum conscientiae“ sv. František Saleský vřele odporoučel; Henriquez, Jan Azor, Vasquez († 1604), Sanchez († po r. 1612.), Laymann († 1635), Eskobar († 1669), Castro Palao a Busenbaum († 1668), jehož „Medulla theologiae moralis facili ac perspicua methodo resolvens casus conscientiae. Monast 1645“ nejrozšířenější učebnicí morálky se stala.

Velké spory mezi moralisty vyvolal Bartoloměj de Medina r. 1572. svou soustavou probabilismu, proti níž jmenovitě jesuita Comitulus († 1626) bojoval. Ale mnozí kasuisté přijali tuto soustavu, která při moudrém užívání úplně oprávněna jest, ale též k četným poblouzením vésti může a skutečně vedla a laxní zásady zplodila. Vědeckými opravami této soustavy byly aequiprobabilismus, probabiliorismus a tutiorismus ³⁾. Papežové Alexander VII. r. 1665. a 1666. a Innocenc XI. r. 1679. zatratili laxní zásady mnohých stoupenců probabilismu ⁴⁾. Bon de Merbes († 1684) stanovil zásadu, že morálce jako dogmatice o Otce jest se opírat, a snažil se ji též provést ⁵⁾.

Bohatou jest *asketická literatura*. Mistrovským dílem jsou zde „Exercitia spiritualia“ sv. Ignáce, která mohutně k rozjímání vybízela a vybízí; život sv. Ignáce a sv. Františka Xaverského podával bohatou látku k rozjímání, ke kterémuž ho použili Maffei a Tursellinus. Srdcem hýbajícími spisovateli v tomto odvětví jsou: sv. Terezie, Jan z Kříže, benediktin Ludvík Blossius († 1566), františkán Ondřej z Quadeloupe, dominikán

¹⁾ De questionibus fidei controversis.

²⁾ Adv. omnes haereticos libri XIV.

³⁾ Srv. Ludwigs: Zur Frage über das Moralsystem, v Innsbrucker Ztschr. 1878. str. 1. a 504.

⁴⁾ Denzinger, Ench. p. 317—329.

⁵⁾ Summa christianae s. orthodoxae morum disciplinae ex SS. Script. Patribus et Conciliis excerpta.

Tomáš Valgonera, augustinián Tomáš z Villanuevy, arcibiskup valencský († 1555); Ludvík z Granady, Bartoloměj de Martyribus († 1590), sv. František Saleský (jeho Philothea a Listy k lidem světské mysli), theatin Vavřinec z Cupoly († 1610. Duchovní boje), a jesuité: Alfons Rodriguez, Jakub Alvarez, František Arias († 1561), Ludvík de Ponte a Pavel Segneri († 1694); kardinálové: Bellarmin a Bona; Codren, druhý představený francouzského oratoria, a Olier († 1657), zakladatel St Sulpice. Veliký účinek měla v Německu rozjímání jesuity Jeremiáše Drechsela ¹⁾ a „Nebeská palmová zahrádka“ jeho řeholního druha Viléma Nakatena († 1682).

Pro *pastýřské bohosloví* podali výborné návody Karel Borromejský, Bartoloměj de Martyribus, František Saleský a Peter Fourier. O duchovním řečnictví psali Valerius Augustinus, Ludvík z Granady a Karel Borromejský. Znamenitými kazateli byli v Německu: bavorský kartusián Jan Justus Lansperg († 1539), františkán Josef Wild († 1554), Jan Faber, Fridrich Nausea, Michal Helding († 1561 biskupem meziborským), Petr Canisius a jiní jesuité; v Polsku: Skarga a Birkowski; ve Francii: Šimon Vigor, pozdější arcibiskup narbonský († 1575), jesuita Claude de Lingendes, jeho příbuzný Jan de Lingendes a představený oratoria František Ferault († 1670); ve Španělsku: Jan z Avily, apoštol Andalusie, Ludvík z Granady a Tomáš z Villanuevy; v Portugalsku: minorité František z Ossuny a Didacus Stella, Bartoloměj de Martyribus a jesuita Vieira; v Itálii: biskup Clarius z Foligna, biskup Cornelius Musso z Bitonta v Neapolsku, Karel Borromejský; jesuité: Benedikt Palmius, za Pia V. apoštolský kazatel († 1598), a Pavel Segneri, a kapucín Jeronym z Narni.

Výborné *katechismy* složili jesuité: Augier ve Francii, Martinez de Ripalda ve Španělsku, Bellarmin v Itálii a Petr Canisius v Německu. Bellarminův katechismus doporučil ještě papež Benedikt XIV. (7. února 1742). Výbornost španělského katechismu od Ripaldy ukázala se po r. 1763., kdy jej novým nahraditi chtěli; nový nedosahoval nikterak starého, který proto byl podržen, ale ze všech jeho exemplářů musilo slovo „jesuit“ býti odstraněno.

O liturgiku dobyli si zásluh Belgičan Pamelius († 1587)

¹⁾ Ejus Opp. ed. Monast. 1628. Freifrd. 1680.

Jan Štěpán Durantius († 1589), kardinál Bona¹⁾ († 1674), Benátčan Krištof Marcellus²⁾, arcibiskup corcyrský; kapitolní děkan budišínský Leisenberger, který německou agendu a katolický zpěvník veřejnosti podal (1573) a Corner, převor kláštera benediktinského v Göttweihiu, který ještě objemnější zpěvník vydal (1631).

V církevním dějepisů vznikly proti magdeburským centuriím velikolepé „Annales ecclesiastici“ Baroniem a jeho pokračovateli³⁾. V životopisech papežů od Platiny pokračovali: augustinián Onuphrius Panvinus (od Sixta IV. až k Piu V.), Antonín Cicarella (až do Lva XI.) a Abraham Bzovius. Ferdinand Ughelli († 1670) sepsal svou „Italia sacra.“ Kartuzián Vavřinec Surius v Kolíně († 1578) dal svými „Vitae Sanctorum 6 T. f.“ podnět k velikolepému dílu Bollandistů, k němuž ještě větší materiál snesl a plán sestavil jezuita Heribert Rosweid († 1629). Jesuitský řád svěřil tento úkol četným svým statným členům, jmenovitě P. Janu van Bollandovi, po němž dílo (Acta Sanctorum) jiného „Bollandistů“ obdrželo. Bollandi († 1665) podporoval jeho žák P. Gottfried Henschen (1639) a potom (1659 sq.) Daniel z Papenbrocku.

V církevním právu vyznamenali se: Petr Pavel Parisius († 1545), kterého Pavel III. kardinálem učinil; kardinál Simonetta, Kašpar Cervantes, arcibiskup tarraconský a kardinál († 1575); oba bratři Didakus († 1577) a Antonín († 1602) Covarruviové, Lancelloti († 1591), Hugo Buoncompagni (pozdější Řehoř XIII.), kardinál Prosper od sv. Kříže, který vydal rozhodnutí rotý († 1589), Boëtius Epo, Petr de Marca, Jindřich Canisius, Engel v Solnohradě († 1674) a jiní.

§ 487. b) Církevní umění.

Renaissanční sloh klesal se svého rozkvětu a od r. 1540 počínají se již jevití první předchozí známky slohu barokního⁴⁾ který brzo velikého pole si dobyl. Další zpitvoření slohu renaissančního zamezil tak zvaný „sloh jezuitský“, který drže se

¹⁾ Rer liturgic. libri inter Opp. Turon. 1747. T. 4. — Ighina: Il Card. Giov. Bona. Mondovi. 1874.

²⁾ Ceremoniarum sacrarum libri III.

³⁾ Srv. I. díl str. 21—23.

⁴⁾ Srv. II. díl, část druhá str. 785.

renaissance a soustavné jednotvárnosti přece vkus a důstojnost jevil.

Podobně mělo napodobení pohanské starobylosti záhubný vliv na malířství. Církevního ducha však přece zachovávali vedle Corregiů a Titiana Augustin a Hannibal Caracciové, kteří v Bologni malířskou školu, po nich nazvanou, založili, Domenichino († 1641), Quido Reni († 1642), Dolce, Caravaggio († 1609), Salvator Rosa a trochu barokní Guercino v Itálii; Alonso Berruguete († 1561), Perez de Morales († 1586), Velasquez († 1660), Murillo († 1682), Alonso Cano († 1677) ve Španělsku; Mikuláš Poussin († 1665), Karel le Brün († 1690) a le Sueur ve Francii; Rubens († 1640), Rembrand († 1674) a van Dyk († 1641) na Rýně a v Nizozemí; Albrecht Dürer († 1528), Jan Holbein († 1554), Krištof Schwarz a Jáchym Sandrart v ostatním Německu.

Výtvarná umění (plastika a skulptura) dosáhla svého vrcholu v Michalangelu Buonarottim v Itálii, kde též Benvenuto Cellini († 1572) a Jakub Tatti Sansovino († 1570) a jiní sochaři a medailíři vynikali; za to klesala v Německu, Španělsku a Francii.

V básnictví v duchu katolickém vystoupili na jeviště znamenití básníci: v Itálii Torquato Tasso († 1595) svým vlašským eposem „Osvobozený Jerusálém“; ve Španělsku Calderon de la Barca, nejprve voják, potom kněz a kanovník v Toledě; a Lopez de Vega († 1635); v Německu Jakub Balde, Friedrich Spee († 1637) a Jan Scheffler, zvaný Angelus Silesius († 1677).

Co do hudby byli v 14. stol. jmenovitě Nizozemčané učitelé církevní hudby, která však byla trochu příkrou a brzo ve světské nápěvy se zvrhla. V Itálii zaběhla hudba v přílišnou kroucenou umělost. Otcové sněmu Tridentského nařikali (sess. 22. a 24.) na to, že hudba zesvětštila a rokovali o tom, zdali by nebylo dobře hudbu na dobro z chrámů zapuditi. Papež Pius IV. sestavil kommissi, aby se o tom radila, jest li hudba v chrámě ještě podržeti či nic. Bylo se obávati, že kommissee v které sv. Karel Borromejský též zasedal, proti hudbě v kostele se vysloví. Tu povznesl ji Palestrina k její opětne výši a pojistil její trvání. Jan Pierluigi, po svém rodišti Palestrina zvaný, narodil se r. 1524. z chudých rodičů, stal se pro své hudební vlohy jako chlapec zpěvákem v chrámě svého rodiště, přišel r. 1540. do Říma do hudební školy Gaudimelovy, stal se r. 1551. učitelem zpěváků při papežské „Kapelle Giulie“ u sv.

Petra, vydal r. 1554. první skladby, 4 mše pro čtyři a pro pět hlasů, věnoval je papeži Juliu III., a byl za to do sboru papežských zpěváků přijat Roku 1555. vydal mši „Missa Marcelli“ zvanou, pro kterou čestný název „Homera starší církevní hudby“ obdržel. Papež Pavel IV. propustil jej z kapelly, v níž ženatých členů míti nechtěl, po čemž zastával kapelnická místa v rozličných chrámech, trpě často s rodinou nedostatek. Roku 1560. složil velikolepé dílo „Improperia“ pro veliký pátek, ony láskyplné výčitky, které Spasitel nevďěčnému a ukrutnému lidu israelskému činí. Dostav od kongregace kardinálů rozkaz, aby 3 mše pro 6 hlasů složil, provedl svůj úkol mistrovsky. Pius IV., poslouchaje třetí mši provozovanou o slavnosti, byl všecek unesen a přirovnal ji k nebeským melodiím, které sv. Jan Ev. v nadšenosti asi slyšel. Tato mše rozhodla r. 1564. otázku a hudba byla v chrámě podržena. Palestrinovy skladby spojují velebnost gregoriánského chorálu se živostí nového slohu, a vyznamenávají se bohatstvím a plností harmonie. Palestrina zemřel 2. února 1594. Neapolitan Luigi Dentice složil r. 1533. znamenité „Miserere“, které však o mnoho svým dvouchorálním „Miserere“ převýšil Allegri, jehož papež Urban VIII. z jeho rodiště Ferma do Říma povolal († 1652). Podobně pracovali Felice Anerio, Nanini († 1607). Španěl Morales a Flám Orlando di Lasso († 1594). Když ve Florencii opera rozkvetla (1600), přišla s ní církevní hudba v boj. Výtečně působily hudební školy, založené sv. Filipem Nerim při oratoriích, které jmenovitě v postě události z Pisma sv. provozovaly, čímž „oratoře“ vznikly.

§ 488. c) Církevní život.

Bez ohledu na veliký boj, který protestantství proti církvi a papežství podniklo, udrželo se papežství v očích katolíků ve své výši. Papež Urban VIII. upravil bullu „In Coena Domini“ v její poslední podobu. Papežové, chtějíce práv církve vydatně hájiti a ohroženým místům stále na blízku býti, zřídili v některých hlavních městech nuntiatury. Papež potvrzoval biskupy a jmenoval je často. Nejznamenitějšími obhájci středověké papežské výsosti byli Bellarmin ¹⁾, Mariana ²⁾, Suarez ³⁾ a Santa-

¹⁾ De potestate Summi Pontif. in temporal Rom. 1610.

²⁾ De rege et regis institutione Tolet. 1598; po německu vydal Riedel. Darmst. 1843.

³⁾ Defensio fidei cathol. adv. anglic. sectae errores. Coimbr. 1613.

rel¹⁾. Jejich hlavními odpůrci byli Pavel Sarpi, theolog benátské republiky, a Edmund Richer, spisovatel „dějin všeobecných sněmů“²⁾.

Sbor kardinálů měl ve svém lůně, vyjma některé nehodné papežské nepoty (synovce), pravidelně řádné muže, z nichž mnozí jako papežští legáté v různých zemích se osvědčovali. Kajetán, Pole, Contarini, Hosius, Karel Borromejský, Bellarmin, Baronius a jiní byli velkými ozdobami sv. sboru.

Že biskupové v Německu pravidelně nevynikali, nebylo vinou církve, ale toho zlořádu, že biskupské stolce byly zapotřbovacím ústavem synů říšských knížat, jako kanonikáty synů menších šlechticů.

Proti Lutherovi pomstilo se zanedbávání provinciálních a diecézních synod, tak že potom říšští sněmové o věcech náboženských rokovali. Proto kladl Tridentský sněm (sess. XXIV. de reform. c. 2.) veškerou váhu na to, aby provinciální synody každé tři roky a diecézní každý rok slaveny byly. V tomto ohledu předcházeli dobrým příkladem sv. Karel Borromejský, slavě synody, jehož příkladu ostatní arcibiskupové a biskupové katolického světa následovali.

V Čechách pomýšlel arcibiskup pražský Antonín Brus hned po svém návratu z Tridentu do Čech r. 1564. na svolání provinciálního sněmu a činil k tomu potřebné přípravy; ale císař Maximilian II. zakázal mu to přísnými slovy³⁾. Teprve arcibiskup Zbyněk Berka z Dubé (1592–1606) slavil 28–30. září r. 1605. v Praze diecézní synodu, ke které mimo preláty a opaty přes 200 kněží z celých Čech se sešlo, mezi nimi mužové učenosti proslulí. Na této synodě byla usnesení Tridentského sněmu prohlášena, a kázeň duchovenstva i lidu přísnými zákony obnovena⁴⁾.

Bohužel vyhasly provinciální a diecézní synody ke konci 18. století bez ohledu na povzbuzování papeže Benedikta XIV., který svým výtečným dílem „de synodo dioeclesana“ biskupy o rázu, účelu a mezích diecézní synody poučoval.

Pro znovuzrození a vzdělání duchovenstva bylo důležitým nařízením sněmu Tridentského o zřízení duchovních seminářů

1) De haeresi et schismate.

2) Historia conciliorum generalium. Colon. 1683.

3) Dr. Borový: Dějiny diecése Pražské str. 287, 288.

4) l. c. 306.

(sess. XXIII. de reformat. c. 18.), které Karel Borromejský v Itálii a Vincenc z Paula ve Francii důkladně provedli. Poněvadž v Německu toto nařízení nebylo lze hned provésti, založil sv. Ignác v Římě „collegium Germanicum“ pro vychovávání německých duchovních, které Řehoř XIII. znamenitě podporoval a rozšířil, a jehož chovanci měli potom ve své vlasti víru slovem i příkladem horlivě hlásati a, kde vyhasla, znovu ji štípiti. K témuž účelu založil v samém Německu Bartoloměj Holzhauser, rodem z Langenavy u Ulmu († 1658 v Bingách) sbor světských kněží společného života (collegium fratrum in communi viventium) nejprv r. 1640. v Solnohradě, který se potom po diecésích augsburské, mohučské a churské, ano až do Uher, Španěl a Polska rozšířil. Papežský nuntius v Kolíně San-Felice nazval jeho stanovy tukem kanonů (medulla canonum).

Církev byla v této době ozdobena celou řadou Svatých a Světic Božích ze všech vrstev lidstva, kteří jí nadpřirozeného lesku dodávali a její božskou stránku každému, kdo viděti chtěl, patrnou činili. Mimo uvedené svaté zakladatele a oprávce řádů církevních budtež ještě jmenováni: František Xaverský, apoštol Indie a Japanu, Pavel Miki a ostatní japanští mučovníci, arcibiskup Tomáš z Villanuevy († 1555), Fidelis ze Sigmaring († 1622), Paschalis Baylon († 1592), Jan z Kříže, Vavřinec z Brindis, papež Pius V., Michal de Sanctis († 1625) a bl. Jan Sarkander, kněz a mučenník moravský¹⁾. Tento náš světec narodil se v slezském městě Skočově u řeky Visly 20. prosince 1576 ze šlechtických rodičů. Studoval u jezuitů v Olomouci, odebral se roku 1600. do Prahy na vysoké školy, kde roku 1602. za bakaláře a 1603 za mistra filosofie povýšen byl. Studoval potom theologii ve Štýrském Hradci a byl jako mistr Písem sv. na kněžství posvěcen. Navrátil se do vlasti byl kaplanem v Charvátech a pak v Uničově, a farářoval v Uničově, Zdoukách, Boskovicích a Holešově, jsa všude sloupem církve proti protestantům a těše se přízni kardinála Dietrichsteina, biskupa olomouckého. Toho času spolčili se stavové moravští s odbojnými stavy českými proti řádnému králi Ferdinandu II.; protestantství vítězilo nad svatou věcí katolickou. Kardinál Dietrichstein a nejvyšší zemský hejtman Ladislav Popel z Lob-

¹⁾ Círk. Rok Kuldův II. 433. — Matěj Procházka: Život bl. Jana Sarkandra. V Brně. 1861.

kovic byli uvězněni. Jan Sarkander jsa trnem v očích protestantův a všudy nebezpečenstvím obklíčen, vydal se na snažnou žádost katolíků r. 1619. na pouť do Častochova, aby tak svůj život zachoval a svůj slib vyplnil. Z Holešova odjel do Polska se štolbou pána z Lobkovic, jenž náhodou tou cestou jel. Vykonav svou pobožnost před zázračným obrazem Matky Boží v Častochově, navrátil se do Holešova. Protestanté podezřívali ho, že z příčin politických v Častochově byl. Tato domněnka zdála se býti ospravedlněnou, když polský král Sigmund, horlivý katolík, pluky Polákův a Kozáků do Moravy poslal, aby příbuznému králi českému Ferdinandovi II. sloužili a jeho protivníky potírali. Toto vojsko spustošilo mimo jiné panství Václava Bitovského, protivníka krále Ferdinanda. Když pak cestu do Holešova dne 6. ún. 1620 nastoupilo, vyšel jim farář Jan Sarkander v slavném průvodu katolíků v ústřety s nejsvětější Svátostí, před kterou nábožní Poláci a Kozáci sestoupili s koňů, padli na kolena a přijavše požehnání sedli na koně a co nejrychleji mimo Holešov ušetřený uháněli. Ale nejvyšší zemský soudce Václav Bitovský v Brně obžaloval u vzdorokrále Bedřicha Zimního Ladislava Popela z Lobkovic a jeho zpovědníka Jana Sarkandra, že Poláky a Kozáky do Moravy přivolali, ačkoli stavové protestantští dobře věděli, že král Ferdinand tento vpád s králem Zikmundem dávno umluvil. Jan Sarkander chtěje své ovečky svízelů zestrany protestantů zbaviti, opustil 6. února 1620 Holešov a kryl se na zámku v Tovačově, odkudž odebral se do blízkých lesů, kde slídiči byl dopaden, do Olomouce odveden a do žaláře uvržen. První výslech byl 13. února 1620, druhý 14. února a v tomto chtěli soudcové zvěděti, co on a štolba Lobkovicův v Polsku dělali a co Lobkovic jemu ve svaté zpovědi byl svěřil, a mučili je celou hodinu děsně. Podobně byl mučen 17. a 18. února strašnými mukami, aby na něm vytáhli zpověď Lobkovicovu; ale nevytáhli, ač již vnitřnosti těla Sarkanderova bylo viděti. Čtyři neděle strávil ještě mučenník v bolestech a na modlitbách a skonal 17. března 1620 jako druhý mučenník za zpovědní pečeti. Papež Pius IX. prohlásil jej 6. května 1859 za blahoslaveného.

Ze Světic budtež jmenovány: sv. Terezie, Magdalena de Pazzis, Johanna Františka ze Chantalu († 1641), a v Novém světě: Rosa Linská († 1617) a Marie Anna de Paredes z Quita († 1626 a za blahoslavenou prohlášena 1856).

Církevní řády ujímaly se vše ve všech krajinách mládeže, vychovávaly ji v církevním duchu a činily tak obrát k lepšímu v úpadku církevního života. Vznikaly nové dobročinné ústavy.

Církev bojovala též statně proti pověře, jmenovitě proti nesmyslným a nelidským processům čarodějnic, v nichž v ukrutnosti nad katolíky protestanté se vyznamenávali. V tomto boji vyznamenali se Dr. Ondřej Schweigel v Rheinbachu u Bonnu, dominikán Jan Freylink v Kolíně, Heřman Löher, vestfalský farář Stapirius, Cornelius Loos v Mohuči († 1593), obzvláště však jesuité Tanner a Friedrich Spee, nebojíce se žádných obtíží a nebezpečství.

Můžeme říci, že na konci tohoto období po bouři nastalo církvi sv. opět jasno; církev vyšla z boje jako znovuzrozená a dokázala, že jest založena na skále a brány pekelné ve vším svém vztekem jí nepřemohou.

F. Rozšíření křesťanství mezi národy pohanskými¹⁾.

§ 489. *Křesťanství v Indii a Japanu; sv. František Xaverský, apoštol těchto zemí.*

Co církev odpadem protestantů v Evropě půdy ztratila, snažila se v nově odkrytých zemích obrácením tamnějších pohanských národův opět nahraditi a rozvíjela v dalekých krajinách Asie, Ameriky a Afriky velikolepou missonářskou činnost. V Indii hlásal dle starého podání, které ani popírat ani dokázati nelze, Evangelium sv. apoštol Tomáš. Když Kosmas Indicopleustes (Plavec do Indie) v šestém století do této země přišel, našel tam křesťanské obce s jedním biskupem, který z Persie byl posvěcen. Pro tuto závislost byli křesťané zaple-

¹⁾ Fabricii lux salutaris p. 662. — Mamachii Antiquit. chr. lib. II. P. II. c. 28—31. — Hazart S. J.: K. G. d. i. kathol. Christenthum durch die Welt ausgebreitet. Wien. 1594. 5 T. f. — Wittmann: Die Herrlichkeit der Kirche in ihren Missionen seit der Glaubensspaltung. 1841. 2 Bde. — Henrion: Allg. Gesch. der kath. Missionen. Aus dem Französischen übersetzt. Schaffhaus. 1845 - 1850. 3 Bde. — Marschall: Die christl. Missionen, ihre Sendboten etc. a. d. Engl. Mainz. 1863. — Marcellino da Civezza: Storia univer delle mission Francescane. Prato. 1883. 7 Voll. — Grundemann: Allg. Missionsatlas. Gotha. 1867.

teni v blud nestorský, dostávali své biskupy od patriarchy nestorianského a udrželi se po veškeren čas. Když Portugalci v Indii se usadili, byli františkáni prvními missionáři katolickými v zemi (r. 1498.) a hlásali zde skoro výhradně Krista po 40 let. První františkánský klášter byl r. 1510. v Goe, hlavním městě portugalských držav indických, založen. Když Goa r. 1534. biskupstvím učiněna byla, stal se tam prvním biskupem františkán Jan d' Albuquerque. Františkáné ustoupili úplně v pozadí, jakmile na půdu indickou vstoupili jesuité, z nichž byl prvním r. 1542. František Xaverský.

František Xav.¹⁾ narodil se r. 1506. na zámku Xavieru nedaleko města Pampelony, odkudž jeho příjmení Xaverského, z otce Dona Jassa, zasloužilého státníka a rádce navarského krále Jana a matky Marie Azpilkuety Xaverie, pocházející z královského navarského rodu, studoval v Paříži, stal se tam professorem filosofie, vešel v přátelství se sv. Ignácem Lyolským a byl jedním z prvních členů tovaryšstva Ježíšova. Král portugalský Jan III. uslyšev o mimořádné činnosti řádu jesuitského, vyžádal sobě od papeže dva členy tohoto řádu za věrověsty pro svou Indii, a byli mu dáni František Xaverský a Šimon Rodriguez. Když oba do Lisabonu přišli, zalíbili se králi tak, že je chtěl ve svém sídelním městě podržeti. Rodriguez zůstal; ale František byv ustanoven za apoštolského nuntia s plnou mocí, aby po veškerém Východě víru šířil a hájil, vydal se 7. dubna 1541 s P. Františkem Mansillou, Portugalcem, a P. Pavlem z Kamerina, Vlachem, na dalekou cestu, a přistál 6. května 1542 v Goe; ubytoval se ve špitále, podal biskupovi papežské listy a prohlásil, že bez jeho dovolení svých plnomocenství užívatí nebude. Biskup ujistil jej svou podporou, a František začal svou činnost. Portugalští přistěhovalci a osadníci zabředli v mravní pustotu, oddali se mnohoženství a podrželi z křesťanství pouze jméno. Frantisek začal své dílo u dítek; zvonečkem svolával děti a otroky na křesťanské cvičení a vyučoval je s takovým prospěchem, že dítky dobře vyučené

¹⁾ Horatius Tursellinus S. J.: De vita Francisci Xav. libb. VI. Rom. 1594 a častěji; Epp. Franc. Xav. libb. IV. Par. 1631; po německu vydal J. Burg. Köln. 1836. — Bouhours: Lebensgesch. d. h. Apostels v. Indien u. Japan, Franz Xav. Frankf. 1830. — Reithmeier: Leb. des h. Fr. Xav. Schaffh. 1846. — Círk. rok I. 33. — O missích v Indii viz Maffei Histor. Indicarum libb. XXII. Flor. 1588 f. — Müllbauer: Gesch. der kath. Missionen in Ostindien. Münch. 1851, kde též bohatá literatura uvedena jest.

potom požehnaně na své rodiče a vůbec na dospělé působily. Krom toho navštěvoval nemocnice a žaláře, kázal neunaveně, zaváděl časté přijímání sv. svátostí a brzo nastal obrat ve všech stavech nazpět na cestu křesťanských ctností.

Z Goy odplul František s dvěma malabarsky mluvícími duchovními v říjnu 1542 na pobřeží rybářské obrátit Paravů, kteří z vděčnosti za pomoc, kterou od Portugalců proti svým nepřátelům obdrželi, pokřtiti se dali, ale ve víře utvrzení nebyli. Naučil se jazyku malabarskému, přeložil do něho vyznání víry a nejpotřebnější modlitby, desatero a potom katechismus, činil divy a zázraky na potvrzení svého kázání, vzkřísil zde čtyři mrtvé, obrátil tak přecetné a utvrdil lid ve víře křesťanské. Potom odcestoval do království Travankorského, kde zprvu pomocí tlumočnickův, potom však obdařen byv zázračným darem jazyků za jeden měsíc 10.000 obyvatelů, někdy třeba celou ves za den obrátil, a 47 chrámů založil. Z ostrova Manaaru, ležícího u Ceylonu, dostav pozvání kázati tam Krista, poslal tam jednoho z věrovestů, které byl na pomorí rybářském zůstavil, a tomu podařilo se mnoho ostrovanů na víru obrátiti, z nichž již v příštích měsících 700 stalo se obětí ceylonského krále Jaffnapatama, nepřítele křesťanů. František, navštíviv ten ostrov, pokoušel se u místokrále Sosy o to, aby ukrutník Jaffnapatam strůnu svržen byl, ale nadarmo. Posilniv se poutí do Meliaporu a hrobu sv. apoštola Tomáše, kázal v letech 1545—1547. v Malacce, městě to na poloostrově téhož jména, dále na ostrově Amboině, kde většinu obyvatelstva Kristu získal, moluckých ostrovech, a jmenovitě na ostrově Ternatě, všude křesťanské osady zakládaje, a nastoupil v červenci 1547 na zpáteční cestu do Goy pro nové spolupracovníky. V Malacce seznámil se s Angerem, vznešeným Japoncem, kterého Kristu získal a s sebou do Goy vzal. Na této cestě byl mořskou bouří zachvácen, navštívil některé nově založené křesťanské osady, obrátil na Ceyloně dva krále a přišel teprve 20. března 1548 do Goy. Zde pokřtil Angerera a umínil si, že s ním do Japonu se odebere, a rozdělil z Evropy přibylé jezuity do založených missií. Na čínské lodi vypravil se s Kosmou Turrianem, Janem Fernandezem a jmenovaným Angerem z Malakky do Japonska¹⁾ a přistál 15. srpna 1549 v japonském přístavě Kan-

¹⁾ Der h. Franz Xaver. in Japan; v Kathol. Missionen. Freib. in Br. 1887 str. 10. sqq.

goximě v Saxumském království, maje již vyznání víry (Credo) a jeho výklad po japonsku vyložené. Doučiv se rychle jazyku zemskému, kázal horlivě Krista; byv ke králi uveden, vykládal mu celý den učení Kristovo a vyvracel námitky japonských učenců. Král dovolil hlásati evangelium ve své zemi; potom hlásal Krista v jiných zemích Japonska, jmenovitě v Aman-guchi a Bungu, kde četné pohany za velikých bojů s bonzy, pohanskými kněžími, ke Kristu obrátil. Poněvadž mnozí Japonci mu namítali, že čínští učenci křesťanského náboženství posud nepřijali, a František poznal, že, kdyby Číňané víru přijali, Japonci by jich následovali: umínil si odebrat se do Číny hlásat Krista. Strávil v Japonsku 2 roky a 4 měsíce, odešel dne 20. listopadu 1551 do Goy činit příprav nutných k cestě do Číny. Mistokrál Alfons de Noragna vyslal do Číny posla Jakuba Pereyru, s nímž 15. dubna 1552 odplul František z Goy a přišel do Malakky, kde právě hrozná nakažlivá nemoc panovala. František a jeho druhové ujímali se nemocných na ulici ležících a ošetřovali je, seč byli. Zde vzkřísil František mrtvého mládence, jménem Františka Chiava, který potom do řádu jezuitského vstoupil. Když malacký náměstek z nenávisti k vyslanci Pereyrovi poselství do Číny zmařil, užil František poprvé svého práva jako apoštolský nuntius, vyobcovał náměstka z církve a odplul s jedním řeholním druhem na portugalské lodi na ostrov Sancian šest mil vzdálený od čínského města Kantonu. Zde radil se s kupci a domorodci, kterak by nepoznaně do Číny se dostal; ale rozstonal se, a v chudobné chatce ode všech opuštěn leže, odevzdal svého ducha Bohu 2. prosince 1552, maje věku svého 46 let. Jeho tělo bylo do Goy přenešeno, kde v kostele kolleje sv. Pavla odpočívá. Pavel V. prohlásil jej 25. října 1619 za blahoslaveného a dne 12. března 1622 Řehoř XV. za svatého, však teprv jeho nástupce Urban VIII. prohlásil příslušnou bullu 6. srpna 1623.

Po sv. apoštolu Pavlovi neviděl svět takového učitele národů, jako byl sv. František Xaverský. Bůh dal mu moc konati divy a zázraky, udělil mu dar jazyků, kterým se neučil, a často lidé rozličných jazyků rozuměli jemu a slyšeli jej mluviti jazykem svým, ač ovšem jenom jediným jazykem mluvil, jako se to druhdy stalo v Jerusalemě o seslání Ducha sv. na apoštoly (Skut. apošt. 2, 6.).

V díle sv. Františka pokračovali horlivě jeho řeholní bratři, neštítice se ani práce ani smrti pro Krista. Tak byl

r. 1549. na pobřeží rybářském Antonín Kriminalis, rodem z Parmy, od pohanů čtyřmi kopími proboden a potom stat. Portugalec Nunnius Ribera byl téhož roku od Saracenů na Amboině, Ludvík Mender r. 1552. na Komorinském předhoří odpraven, a dva jiní missionáři r. 1554. na ostrově Salsattě u Bombaje. Při horlivosti věrověstův i obrácených vzrůstal počet věřících, a církev upravovala se. Dne 4. února 1557 byla Goa za arcibiskupství povýšena, a jemu biskupství malacké v západní a kochinské v přední Indii podřizena. K tomu přišla ještě biskupství Makao v zadní Indii (1576) pro Čínu, Kranganor (1600) a Sv. Tomáš v Meliapuře (1606). Papež Pavel V. povýšil roku 1616. Kranganor za arcibiskupství. Portugalský král obdržel právo jmenovati biskupy na tyto stolce. Velikých zásluh dobyl si o církev arcibiskup z Goy Alexis Menezes, který r. 1599. na synodě Diamperské nestoriánské křesťany sv. Tomáše s církví sjednotil.

Ale nadlidská namáhání horlivých věrověstů nebyla přes žádoucím úspěchem korunována; počet obrácencův obmezoval se skoro výhradně na nižší třídy, dílem pro bramanství s jeho kastami, dílem pro mohamedánství, dílem že křesťanství v průvodě výbojné portugalské moci zaváděno bylo. Rozdíl kast nevšímali si první věrověstové, františkáni a jesuité. Tu usmyslil si jesuita P. Robert Nobili, chtěje křesťanství u vznešených ke cti přivést, novou věc a vystoupil v Maduře jako římský Sannjâsî (muž, který se všeho vzdal), oblekl se v šat braminů, žil po jejich způsobě, vystříhal se všelikého obcování s nižší třídou pariů, vyučoval křesťanství způsobem indickým, podržel rozdíl kast i mezi obránci, a dovolil jim nositi odznaky, na rozdíl kastovní se vztahující. Tímto způsobem obrátil již roku 1609. v Maduře 70 braminů a byl brzo celými zástupy obrácencův obklopen. Však našel pro toto přispůsobování se domorodým obyčejům horlivé odpůrce i mezi jesuity a nastal spor, který po 13 letech papež Řehoř XV. bullou „Sedis antistes“ z roku 1623. v prospěch Nobiliho rozhodl a ony odznaky nositi dovolil. Nobili pracoval novými silami, obracel četné z vyšších i nižších kast, z nichž každá své zvláštní chrámy a missionáře měla, a zemřel 6. ledna 1656. Podobně účinkoval jeho nástupce Jan de Britto, syn jednoho brasílského místokrále, který mnoho tisíc pohanů pokřtil, často pronásledován a mučen byl a konečně návodem ženy, která od pokřtěného

prince Teriadevena propuštěna byla, 4. února 1693 stat byl. Papež Pius IX. prohlásil jej 21. srpna 1853 za blahoslaveného ¹⁾.

V Japonsku, jak jsme viděli, položil sv. František Xaverský základ k nové církvi. Po jeho odchodu pokračovali jesuité v počatém díle s takovým prospěchem, že i četní z nejvyšších stavů, učenci ano i bonzové Krista vyznávali a církev okolo r. 1582. přes 200.000 vyznavačů asi s 250 kostely, mnohými školami a jesuitským noviciátem měla. I tři králové přijali křest, a sice: král z Omury Bartoloměj; z Bunga František a z Arimy Protasius, jejichž tři princové r. 1585. papeži Řehořovi XIII. v Římě za hlásání evangelia ve své vlasti děkovali. Však tyto všechny krásné naděje byly zmařeny. Již r. 1587. vypuklo kruté pronásledování, které dříve neutuchlo, až křesťanství vyhubeno bylo. Císař Taikosama, který po delší čas křesťanům přízniv byl, začal chovati proti missionářům podezření, jakoby byli vyzvědači a nástrojové Portugalců, v čemž jej potvrzovali bonzové; mimo to nechtěly křesťanské japonské panny býti vlněm císaři po vůli. Císař kázal všem jesuitům opustiti zemi, kteří však pod ochranou mnohých knížat křesťanských v zemi zůstali, ale veřejných služeb Božích nekonali; 70 kostelů bylo zbořeno, a četní křesťané utrpěli smrt. Když se zdálo, že císař na svůj hněv zapomněl a pokoj křesťanům trochu nastal: byl císař znovu podrážděn. R. 1593. přišlo několik františkánů z Filippin do Japonska a kázali, nevšímajíce si výstrah jesuitů, proti císařskému zákazu veřejně ve hlavních městech a konali veřejné služby Boží. Mimo to vyslovil prý se jeden španělský kapitán, že jeho král missionářův užívá, aby si cestu k dobytí zemí urovnal. Bouře vypukla proti křesťanům r. 1596., v níž mnozí jesuité, františkáni a jiní křesťané umučeni byli; dne 5. února 1597 byli tři jesuité a 23 františkáni umučeni, jež papež Pius IX. 9. června 1862. za svaté prohlásil ²⁾. Po smrti Taikosamy († 15. září 1598) nastaly v prvních letech panování císaře Daifusamy křesťanům pokojnější časy, ačkoli zákonů předchůdcových proti křesťanství neodvo-

¹⁾ Círk. Rok II. 119.

²⁾ Crasset: Hist. de l'église du Japon. Paris. 1715. 2 T.; po německu Augsb. 1738. — PatiŮ: Das Apostolat und Martyrium der Gesellschaft Jesu in Japan. Wien. 1863. — Pagés: Hist. de la relig. chrét. en Japon. Topius 1598—1651. Paris. 1869. — M. Tanner: Societas Jesu usque ad sanguinem et vitae profusionem militans. Pragae. 1675.

³⁾ Círk. Rok II. 133.

lal. Však okolo r. 1611. nastala změna v chování císařově, která křesťanům a křesťanství konečně záhubu přinesla. Věčná hanba padá zde na kalvinské Hollandčany, kteří z nenávisti proti církvi katolické a z obchodní závisti proti Portugalcům a Španělům podezření Daifusamy podněcovali, že král španělský, jemuž tehdyž Portugaly náležely, Japonu dobytí chce, k čemuž jesuité cestu připravovati mají. První obětí pronásledování bylo 15 vznešených osob ode dvora císařova, které s rodinami do vyhnanství poslány byly; brzo potom byli křesťané na sta vražděni. V letech 1614 a 1615 vyšly dva přísné císařské edikty na potlačení veškerého křesťanství, které s veškerou ukrutností prováděny byly. Smrt Daifusamy r. 1616. nepřinesla křesťanům žádné úlevy. Jeho nástupcové Jogunsama a syn tohoto téhož jména († 1631) převyšovali ho v nelidské ukrutnosti. Řád jesuitů čítá z té doby 150 mučenníkův, a jiných mučenníků ze všech stavů bylo na tisíce. Pronásledování bylo děsné; vraždění křesťanů jako za Diokleciána v říši římské. Ještě hroznější bylo pronásledování křesťanů, které za císaře Toxogunsamy r. 1637. vypuklo. Hanební Hollandčané obžalovali křesťany japonské, že s Portugalci proti životu císařovu se spikli a dokazovali jejich vinu padělanými listy, které prý na jedné dobyté portugalské lodi našli. Císař zuřil ohněm a mečem proti křesťanům, a zakázal všem cizincům, vyjma Hollandčany, vstup do japonských přístavů. Aby křesťané poznáni byli, byl zaveden obyčej zvaný „Jesumi,“ t. j. Japonci a příchozí cizinci v přístavech musili nohami na kříž šlapati, kteréž ohavnosti jenom kalvinští Hollandčané se podrobovali. Křesťané z provincie Arimy ze zoufalství uchopili se konečně zbraně; 37.000 mužů zmocnilo se pevného místa Simabary, kde však silným císařským vojskem a děly, které mu Hollandčané půjčili, obleženi byli. Když jim potrava došla, učinili výpad z pevnosti a zemřeli hrdinskou smrtí se zbraní v ruce r. 1638. Do r. 1649. bylo křesťanství, jak se zdálo, na dobro vyhubeno. Ale i bez kněží udrželi se v Japonsku křesťanské rodiny, které své děti samy křtily a modlitby k Bohu konaly, a v nejnovějších časech za křesťany se přihlásily, když náboženská svoboda v říši prohlášena byla.

§ 490. Křesťanství na ostrovech Filipínských, v Annamě, Kambodžě, Siamě a Tatarách.

*Filippinské ostrovy*¹⁾ odkryl v čele španělského loďstva v březnu 1521. Fernando de Magelhaens, a dva náčelníci ostrova Mindanaa: Kolambu a Siagu dali se s částí svého lidu pokřtiti. Vlastní pokřesťanění dělo se, když augustinián Ondřej de Urdaneta ještě se čtyřmi řeholními druhy v přístavě Cebu-ském r. 1565. přistál a hned evangelium hlásati začal. V Cebu byl první augustiniánský klášter založen, jehož řeholníci ostrovany před osudem ubohých amerických Indiánů zachránili. Když r. 1569. hlavní ostrov Manila neb Luzon odkryt byl, založili tam Španělé hlavní město Manila. K augustiniánům připojili se na žádost krále Filipa II. františkáni, kteří počtem 15, v čele sv. Petr z Alfara, r. 1578. v Manile přistáli, klášter sv. Řehoře tam založili, a tak horlivě mezi ostrovany pracovali že v devíti letech 250.000 pohanů obrátili. R. 1579. byla Manila za biskupství a roku 1595. za arcibiskupství povýšena, jemuž tři biskupství: Caceres, Nueva Segovia a Cebu podřízena byla.

V *Siamě*²⁾ kázal první evangelium francouzský františkán, jménem Bonferre, v letech 1550—1553, ale bez úspěchu. Když tam Portugalci r. 1553. přistáli a Siamský král s nimi v přátelství vešel, přibyli tam dominikáni, kteří se tak prvními věrověsty a spolu mučenníky země stali. Podobně byli dominikáni prvními věrověsty v království *Kambodžském*. Když však toto králem Siamským dobyt bylo a král nepřitelem křesťanů se stal, bylo po všem úspěchu křesťanství v těchto zemích. R. 1606. přišel první jezuita Baltazar Sequeyra do Siamu a po 18 letech druhý: Julius Caesar Margico, který dobyl si přízně královny a velmožů říše a vystavěl v Juthii nádherný kostel. Však Portugalci při dvoře sloužící učinili spiknutí proti králi a proměnili tak posavadního příznivce křesťanů v jejich nepřítele. Margico umřel v žaláři, a církev křesťanská byla v Siamě zničena.

V *Annamském království* a sice v Tunkině (Tong-Kin) kázali r. 1627. dva jesuité Alexander de Rhodes a Antonín

¹⁾ Das Christenthum auf den Philippinen v Kath. Missionsblätter. 1880. str. 1 sqq.

²⁾ Siam, seine Apostel u. Märtyrer; v Kath. Missionsblätter. 1883. str. 8 sqq. —

Marquez evangelium a obrátili ve třech letech přes 6000 osob, mezi nimi též několik bonzů, kteří potom po vyhnání missionářův evropských sami missionáři se stali a Krista hlásali. Však vyhnání missionáři byli brzo nazpět povoláni a působili potom s velikým úspěchem dále. Též v Kočinčině, která také k Annamu náležela, působil r. 1618. a 1624. několik jesuitův¹⁾.

Missionáři pokoušeli se též získati Kristu tatarské chany. Veliký mogul (císař) Akbar, chtěje pravé náboženství poznati, povolal r. 1597. jesuity z Goy na svůj dvůr a ukazoval se ochotným přijati křesťanství. Jeronym Xaver, synovec sv. Františka Xaverského, usadil se při jeho dvoře a r. 1599. slavily se slavně vánoce v Lahore; jesličky byly 20 dní vystaveny a četní katechumeni brali se s palmami do kostela ke křtu. Akbar četl s velikým potěšením perský životopis Kristův a dal obraz Matky Boží přinést do paláce, aby jej svým manželkám ukázal. Po smrti Akbarově († 1610) dali se tři princové pokřtiti. Roku 1621. byla v Agře založena jesuitská kolej. Ale trvalých úspěchů nedocílilo se.

§ 491. Křesťanství v Číně.²⁾

V ohromné říši čínské, kterou Číňané „říši nebeskou“ nazývají, hlásali Krista v 7. století Nestoriané. Za papeže Mi-

¹⁾ Alex. von Rhodes S. J. Missionsreisen in China, Tonkin, Cochinchina (1619—1648). Aus dem Franz. Freib. 1858. — Pachtler: Das Christenthum in Tonkin u. Cochinchina, dem heutigen Annamreiche. Paderb. 1861.

²⁾ Charles St. Foi: Vie du R. P. Ricci, Apôtre de la Chine. Par. 1859. — Maffei: Rer. in Oriente a S. J. gest. vol. Colon. 1574. — Martini Brevis relatio de numero et qualitate christ. apud Sinas. Rom. 1654. — Schall S. J.: Relatio de initio et progressu missionis S. J. in regno Sin., Vienn. 1665; Rat. 1672; po německu vydal Mansegg. Wien. 1834. — Nic. Trigaultii De christ. exped. ad Sinas suscepta a S. J. libb. V. Aug. 1615. — Mosheim Erzählungen der neuesten Kirchengeschichte. Rostock. 1748. — Flor. Behr: Allerneueste chinesische Merkwürdigkeiten und gründliche Wiederlegung vieler englischer Berichte und Irrungen, die Mosheim in seiner Erzählung einfließen ließ. Augsb.-Innsb. 1758. — Gesch. d. kath. Missionen im Kaiserreiche China. Wien 1845. 2 Bde. — Hug (ancien missionnaire): Le Christianisme en Chine, en Tartarie et au Thibet. 4 vol. Paris. 1857 sq. — Die Mission in Peking und Petscheli v Kath. Missionen. 1878. str. 69 sqq.; srv. Kath. Missionen. 1873. str. 11 sqq. — V Číně jsou tři hlavní náboženství: učení Konfuciovo (Kong-Fu-tse, † 478 př. Kr.): buddhismus a učení Lao-treovo o Tao (nejvyšším rozumu), podobném Logu (Slovu) platoniků, který svět stvořil. —

kuláše IV. založil Jan z Monte Korvina v Kambalu (Pekingu) sídle velkého chana Kublaje, který Číně panoval, četnou církev, a papež Klement V. povýšil jej r. 1307. za kambaluského arcibiskupa. Ale když r. 1638. Mongolové dynastií Mingův z Číny vyhnáni byli, zahynul arcibiskupský stolec v Kambalu¹⁾. Když r. 1517. Portugalci v Číně přistáli, nenalezli žádné stopy po křesťanství. Sv. František Xaverský toužil hlásati evangelium v této říši, dostal se sice po mnohých obtížích na ostrov Sancian poblíž Číny, ale zemřel tam r. 1552. na zimnici. Jeho záměr byl vniknouti do Pekingu a tam nakloniti ke křesťanství císařský dvůr a velmože a skrze ně působiti na nižší vrstvy; neboť nabyt v Japonsku zkušenosti, že křesťanství v těchto zemích nemůže úspěchu doufati, nebudou-li zprvu vyšší vrstvy obráceny, které by potom na nižší působily. Po jeho smrti pokoušeli se dominikáni, jesuité, augustiniáni a františkáni z Filipin a ze Sancianu usaditi se v Kantoně, ale byli vždycky po krátké činnosti vyhnáni. Mezitím dostali Portugalci za služby Číně prokázané okolo r. 1575. právo usaditi se na ostrově Makao, kde povstalo hned katolické město s kostely a kláštery, jež hlavní oporou čínské a japonské missie se stalo. O missiionářské pole sv. Františka rozdělili se jeho řeholní bratři jesuité, z nichž nejznamenitějším byl P. Alexander Valiguani, apoštol Východu zvaný. On založil jesuitskou kolleji v Makao, která by vhodné pracovníky pro Čínu vychovala, mocné jazyka čínského a znalé čínských mravův, obyčejův a poměrův. Již první missionář z jeho školy P. Ruggieri dostal od místokrále kantonského r. 1580. dovolení, že mohl rok v Kantoně se zdržovati a tam jazyku mandarinův a učenců se učit; i mši sv. sloužiti bylo mu dovoleno. Nový místokrál, který mezi tím přibyl, prodloužil dané dovolení o druhý rok. Poselství vyslané r. 1582. od biskupa a velitele Makaa s bohatými dary k místokráli provincie Quangtong-ské vymohlo missionáři další oprávněnost, že mohl po libosti na pevnou zemi vstupovati, v Kantoně dům s veřejnou kaplí míti a po libosti též do hlavního města provincie Čao-King-Fu přicházeti. V prosinci 1582 přišel P. Ruggieri s dvěma řeholními bratři do tohoto hlavního města, obdaroval místokrále drahocennými hodinami a naklonil si jej tak, že mu v residenčním sídle byt vykázal, ještě dva jiné řeholní bratry si povolati dovolil a všem pěti veřejné právo do-

¹⁾ Srv. Díl II. část 2. str. 32–36.

movské v Číně udělil. Tak vstoupila první jesuitská osada na čínské pevnině v život. Když tento místokrál odvolán byl, radil jesuitům, aby sídelní město provincie opustili a dobrovolně do Makaa se odebrali, a zapsal veškerou chválu o nich do říšských annálů (letopisů) pro svého nástupce. Nový místokrál, slyše veškerou chválu o jesuitech, povolal je nazpět, upravil jim nejenom dům, ale vystavěl jim sám v Čao-King-Fu první křesťanský kostel a vyhotovil jim původní list, dle něhož jako domorodci po veškeré Číně cestovati mohli. Několik vznešených pohanů dalo se pokřtiti. Křesťanství přestalo v očích mandarinů býti nenáviděným cizozemským náboženstvím žebráků. P. Ruggieri byl svými představenými do Evropy nazpět povolán, aby papeži a králi španělskému zprávu o posavadní missionářské činnosti podal a slavné poselství od nich pro křesťanství do Pekingu vymohl.

Po odchodě Ruggieri-ově vstoupil v čelo čínské missie P. Matouš Ricci. Narodil se r. 1552. v Maceratě v Ankonské marce, vstoupil r. 1571. do řádu jesuitského, dobyl si v Římě důkladných vědomostí v mathematice, astronomii, filosofii, theologii, přiučil se jazykům, přišel r. 1578. do Goy a brzo potom do Makao. Roku 1583. povolal jej Ruggieri k založení první osady do Čao-King-Fu. Jsa hlavou missie pokračoval úplně v duchu svého předchůdce. Poněvadž posavad chudobné roucho missionářů četné vážené Číňany od nich odráželo, oblekl se na radu přátelských mandarinů v roucho hedvábné, jak je mandariní a učenci nosili, vešel pro své mathematické a fysikální vědomosti v přátelské styky s mandariný a učenci, připravoval si svými rozhovory o filosofických otázkách půdu pro křesťanství, a teprve potom vykládal jim učení Kristovo. Jako čínský učenec zhotovil mapu světa, věc to v Číně do té doby neznámou, a sepsal též katechismus jazykem čínským. Po sedmnáctiletém namáhání a přemožení nebetyčných překážek dostal se do Pekingu, vstoupil v lednu 1601 do císařského paláce a vyplnil tak velikolepý plán sv. Františka Xaverského. Císař Wang-Liě přijal nejprve v dar obrazy Krista Pána a Matky Boží, bicí hodiny a jiné evropské vzácnosti, jež mu nejprve podány byly, dovolil potom Riccimu usaditi se v Pekingu, a vykázal mu měsíční plat, aby se svými druhy dle stavu svého žítí mohl. Přízeň dvoru působila, četní ze vznešených stavův obraceli se; vznešený pokřtěný mandarin Sin a jeho vnučka Kandida podporovali missionáře svou vážností, jméním a sta-

věním kostelů. Roku 1605. dal se jeden císařský princ pokřtiti, po něm následoval ještě týž rok jeho starší bratr ještě s dvěma příbuznými; i matka obou princů stala se křesťankou. Ricci ujímal se velice malých dětí, které chudí rodičové dle čínského zvyku odhazovali, a dával je vychovávat. Přílišným namáháním vysílen zemřel 11. května 1610. Byl slavným pohřbem pohřben, a císař vystavěl mu sám nádherný náhrobek. Roku 1611. byl první kostel v Nankingu posvěcen; roku 1616. bylo v 5 provinciích skoro 300 křesťanských kostelův, ačkoli v mnohých krajinách pronásledování křesťanů vypuklo. Roku 1619. bylo v Číně 36 jesuitů ve třech domech.

Z nástupců Ricciových vyznamenal se Jan Adam Schall z rodiny Schallů z Bellu; narodil se v Kolíně nad Rýnem, vstoupil do řádu jesuitského, přišel r. 1619. do Makaa, právě když mandarin Čin tuto missii pronásledoval a učil se zde dva roky čínskému jazyku. Císař sesadil onoho mandarina a povolal vyhnané missionáře nazpět. Schall působil v Singafu sedm let, obrátil mnoho pohanův, a byl působením mandarina a horlivého křesťana Pavla Sina r. 1629. do Pekingu povolán a těšil se přízni císaře Šunši, který mu dal název mistra nebeských tajemství, a učinil jej mandarinem a přednostou císařské mathematické kanceláře. Svého vznešeného postavení užíval Schall k rozšiřování křesťanství a dostal dovolení vystavěti v Pekingu veliký chrám a hlásati evangelium svobodně po celé říši. Pro tento chrám v Pekingu sestavil císař Šunši sám nápis, kterým křesťanské náboženství jako „nejvýtečnější a pravou cestu k nebi“ velebil, ale přece pro svou vilnost pohanem zůstal. Okolo r. 1551. bylo na víru obrácených přes 150.000, k nimž v následujících 12 letech počet jednou tak veliký se připojil. V Pekingu měla křesťanská obec 5000 vyznavačů; všude povstávaly chrámy a kaple. Když císař Šunši († 1661) umřel, učinila vladařská rada skládající se ze 4 nejvyšších korunních úředníků, Adama Schalla vychovatelem teprv osmiletého korunního prince a budoucího císaře Kang-hi. Za této poručnické vlády vypuklo působením buddhistův a mohamedánů pronásledování křesťanů; místodržitelé zakázali pod trestem smrti přestup ke křesťanství. Obzvláště působil jeden z prvních mandarinů v Pekingu Jam-kam-siem, že Schall se svými druhy Ferdinandem Verbiestem, Gabrielem Magallhanem a Bugliem a se čtyřmi křesťanskými mandariny 20. září 1664 před soud postaveni byli. Uplacení soudcové odsoudili je k smrti. Ale

troje zemětřesení a požár v císařském paláci zastrašily lid a soudce. Missionáři obdrželi svobodu, které Schall dlouho nepřežil. Zemřel 15. srpna 1666 máje věku 75 let a působiv jako jeden z největších missionářů všech časů. Když mladý císař Kang-hi, jeden z nejlepších a největších císařů čínských, sám otěží vlády se uchopil, ukazoval se velmi příznivým k jesuitům, dal se od nich v mathematice vyučovati, potrestal jejich pomlouvače, dal je jejich proces revidovati, a postavil Schallovi čestný pomník. Jeho místo při mathematické kanceláři obdržel r. 1671. jeho dřívější druh nizozemský jesuita Ferdinand Verbiest († 1688), jehož vážnost znamenitě se zvýšila, když při jedné nebezpečné vzpouře pohodlnější druh děl vynalezl, jimiž buřiči přemoženi byli. Od té doby mohlo se křesťanství, pokud to na císaři záleželo, svobodně rozšiřovati, a vnikalo i na poloostrov Koreu a do Tatarska, ačkoli staré zákony proti křesťanství v platnosti zůstaly a někteří místodržitelé křesťanství potlačovali.

Nástupcem Verbiestovým, jak v hodnosti úřední při dvoře tak rozhodným vlivem na missie, byl Belgičan P. Antonín Thomas. V únoru 1688. přibýlo pět francouzských jesuitů do Pekingu, které císař laskavě přijal, a z nichž dva, Gerbillon a Bouveta u sebe podržel. Gerbillon a Bouvet dobyli si přízně císařovy v takové míře, jako ji požíval Verbiest; a Gerbillon a Pereyra zavázali si císaře ještě tím, že mu při činění míru s Rusy dobré služby prokázali. A tak na přimluvu prince Sosana vydal císař 22. března 1682. dekret, kterým svobodně křesťanství v hlavním městě a provinciích hlásati a křesťanským Číňanům kázal, aby své chrámy v dobrém stavu chovali. Potom množily se křesťanské osady s pravým křesťanským rázem. Papež Alexander VIII. zřídil 10. dubna 1690. biskupství v Pekingu a v Nankingu, podřídil je Goe jako metropoli, a udělil právo jmenovati jejich biskupy králi portugalskému.

Od r. 1631. byli též missionáři z jiných řádů než jenom z jesuitského v Číně činnými, kteří však tam přišli, jak se zdá, aby různice a sváry rozsévati. Vznikly spory o tak zvaných čínských obyčejích, o kterých v následujícím období mluvíti budeme.

§ 492. Křesťanství v Americe ¹⁾).

Španělové, odkryvše Ameriku, rozdělili si půdu s obyvatelstvem v léna (repartimientos, encomiendas), a nutili domorodé Indiány, aby na jejich statcích (Haciendas) a v dolech robotovali (Mita=robota); za to měli tito pánové o výživu a pokřesťanění Indiánů pečovati. Bohužel byli přichozí Španělé větším dílem dobrodruzi, kteří slabým Indiánům nesnesitelná břemena ukládali, tak, že jedna část z nich zahynula a druhá nesmírnou nenávistí ke křesťanství naplněna byla. Vedle této veliké překážky byla druhou překážkou pro rozšíření křesťanství malá chápavost a skrovné nadání Indiánův. Obrátiti Indiány ku Kristu bylo původně uloženo dominikánům, kteří též ve svůj úkol se uvázali; však ostatní řádové nebyli vyloučeni. Apoštolem a ochrancem Indiánů stal se *Bartoloměj de Las-Kasas*²⁾. Narodil se v Seville r. 1474., provázel Kolumba na jeho druhé, třetí a čtvrté cestě, přijal ve sv. Domingu svěcení na kněžství (1510), stal se farářem v Zanzuaramě, potom radou kubanského místodržitele Diega Velasqueza a odebral se r. 1515. do Španěl, aby osud ubohých Indiánův u dvora vypsal a jim úlevy zjednal. Sedmkrát odhodlal se přes moře do Španěl, aby Indiánům spravedlnosti a lidskosti zjednal a španělský dvůr k tomu přiměl, by lidštější vladaře do Ameriky posýlal. Kardinál Ximenes sestavil kommissi ze tří řeholníků z řady jeronymitského, přidal jim statného právníka jménem Zuaga, a poručil Las Kasas-ovi, aby je jako ochránce Indiánů do Ameriky doprovodil. Tato kommisie odebrala se 11. listopadu 1516 do sv. Dominga, propustila tam všechny otroky, kteří byli přiděleni pánům, v Americe nebydlícím, ale přece myslila, že Indiány při jejich tuposti za svobodné prohlásiti

¹⁾ Hlavní dílo: *Collección de Bulas, Breves y otros documentos relativa á la iglesia de América y Filipinas*, dispuesta, anotada e ilustrada por el P. Fr. Javier Hernaiz, S. J. Bruselas. 1879. 2 T. — Důležité zprávy obsahují *Noticias secretas de América por Don Jorge Juan y Don Ant. Ulloa* (r. 1743. na rozkaz krále Ferdinanda VI. sestavené) sacadas á luz por Don David Barry. Lond. 1826. — Baluffi (kardinál a biskup imolský): *Das vormalige spanische Amerika aus dem religiösen Standpunkte betrachtet*. A. d. Ital. Wien. 1848. — Eyzaquire: *Los intereses católicos de América*. Paris. 1859. 2 T. — Ganes: *K.-G. von Spanien*. 3. Bd. 3. Abth.

²⁾ *Fabie: Vida y escritos de D. Fr. Bart. de Las Casas*. Madrid. 1880. 2 T. Nejdůležitější spis Las Casasův jest: *Brevissima relacion de la destruición de las Indias*. Sevilla. 1552; po latinsky 1614; po německu 1665.

nelze, poněvadž prý by se ke Kristu neobrátili. Las Kasas odporoval jí, odebral se v květnu 1517 znovu do Evropy, provedl to, že byli jeronymité odvoláni. a Rodrigo de Figueroa za vrchního soudce ostrova ustanoven (r. 1518.), který však též od potlačování Indiánův upustiti nechtěl. Nežli se Las Kasas z Evropy do Ameriky navrátil, podal vládě nový kolonisační návrh a žádal v něm, aby mu veliký kus země k osazení Indiány přenechán byl. Jeho plán líbil se sice nizozemským ministrům mladého krále Karla, ale narazil na veliký odpor u Indické rady, která byla jaksi ministerstvem osad. Navrátiv se do Ameriky vstoupil z bolesti do řádu dominikánského, bojoval za svobodu Indiánův, ale všechny jeho podniky v tomto ohledu ztroskotaly se o hrabivost Španělů. Roku 1535. vydal spis, v němž dokazoval, že nevěřící poučováním jest ku pravdě přiváděti, a že válka proti nevěřícím jest nespravedlivou, když k ní ničím příčiny nezavdávají. Šlechtnému spisovateli namítali odpůrcové, aby skutkem pravdu svých slov dokázal. A tu obrátil s Petrem de Angulo a jinými řeholními bratry tuzulutlandské Indiány, jejichž země zemí války slula, potom však zemí pravého pokoje (Vera Paz). Poněvadž přátelé otroctví tvrdili, že Indiáni jsou jako nerozumná zvířata a ku otroctví zrozeni, oznámil to biskup z Tlascaly Julian Garres z řádu dominikánského r. 1536. papeži Paviu III., který roku 1537. bullu za svobodu a lidská práva Indiánů vydal a každému klatbou hrozil, kdo by tomu se protivil. Las Kasas rozšiřoval horlivě tyto bullu ve španělském překladě.

Španělové pokračovali ve výboji americké pevniny. Ferdinand Cortez přišel r. 1519. do Mexika, založil Veracruz a dobyl 1521 hlavního města země¹⁾. František Rizarro dobyl 1526--1527 Peru; Almagro odkryl Chile, Petr Mendoza vystavěl 1535 Buenos-Ayres a jeho bratři založili 1538 Assuncion, hlavní město Paraguaye.

Do *Mexika* odebralo se 12 františkánův a hlásali tam domorodcům Krista, však zprvu bez úspěchu. Později činil to s velikým zdarem P. Martín z Valencie. Za nimi přišli r. 1526. dominikáni a r. 1533. augustiniáni. Františkán Jan ze Zamaragy, r. 1528. za biskupa Mexického zvolený, ujímal se statně Indiánův proti ukrutnému presidentu Nunovi de Guzman a obrátil se na císaře Karla V., který Šebestiana Ramireza de

¹⁾ Prescott : Gesch. der Eroberung v. Mexiko. Deutsch Leipz. 1845.

Fuenleal, biskupa ze sv. Dominga a bojovníka za svobodu Indiánů, mexickým presidentem učinil a otroctví zakázal. U mexického místokrále Antonína de Mendoza těšil se Las Kasas velikému vlivu a pohnul jej, že otroctví zakázal. V Peru byl r. 1529. biskup Hernando de Luque statným ochráncem Indiánův a horlivým věrozvěstem, jakož i jeho nástupcové: Reginald de Pedraza a Vincenc Valverde. „Apoštolem Peru“ stal se minorita František Solano, který r. 1589. ze Španěl do Ameriky se odebral a devět let požehnaně v Limě, hlavním městě Peruanska, působil († 14. července 1610¹⁾).

Mexiko bylo r. 1537., sv. Domingo r. 1547., Lima 1548, Santa Fe de Bogota r. 1564. a La Plata v Bolívii r. 1608. za arcibiskupství povýšeny.

Císař Karel V. přesvědčiv se z vyličení Bartoloměje Las Kasas o zuboženém stavu Indiánů, vydal r. 1542. nařízení, aby Indiáni všech robot sprostěni a více povinni nebyli, cestujícím jejich potřeby nositi, v dolech pracovati a při lovu perel se potápěti; dále stanovil, aby svým pánům pouze zevrubně určený poplatek odváděli a za každou práci, kterou by dobrovolně konali, jako služebníci odměněni byli; všechny osoby, které ve veřejných úřadech stály, všickni duchovní, hospitály a kláštery měli sobě přidělené pozemky a Indiány ztratiti, které ke koruně bylo přiděliti. Ale tento zákon byl v Americe majetníky tak nelibě přijat, že tam o španělské panství v Peru a Mexiku běželo.

Král Karel vyzýval r. 1543. františkány a dominikány, aby svobody Indiánů se ujímali a všechny zlořády od úředníků páchané jemu oznamovali.

Las Kasas přišel r. 1543. do Barcelony poděkovat se králi Karlovi za jeho zákony, nepřijal bohatého biskupství Cuzsko ale malé biskupství Chiapu (1544), kde rázného muže, který by královské zákony prováděl, třeba bylo, odcestoval se 44 misionáři do své diecése a zastával se statně svobody Indiánův. Biskupský sjezd v Mexiku prohlásil r. 1545., že nevěřících, bez ohledu na jejich hřích, jest ponechat v jejich majetku a svobodě, a že Španělové, kteříž Indiány v otroky proměňují, ukrutníci a roboty vyžadované na domorodcích nespravedlivy jsou. Las Kasas poznáv, že pro Indiány více ve Španělsku u královského

¹⁾ Círk. Rok IV. 470.

dvora působiti může, odebral se r. 1547. do Španěl, ustanoviv pro svou diecesi generálního vikáře. Ve svém návodu zpovědníkům ustanovil, aby všem osadníkům, kteří svých otroků nepropustí, rozřešení odepřeli. Dokončiv ve Valladolidském klášteře dějiny Indie a pamětní spis o Peru, zemřel v červenci 1566 v Madridě, kde pro své Indiány působiti chtěl. Že by Las Kasas byl radil, aby místo jeho slabých Indiánů k robotám Mouřenínů jako otroků se užívalo, a tím k otročímu obchodu příčinu zaval, není pravda. Otročí obchod s Mouřenínými byl již dávno v obyčeji, koruna dovolovala jej s jistým obmezením, však potom při vymírání slabých Indiánů dosáhl velikých rozměrů¹⁾.

V *Nové Granadě* působil blahodárně (1562—1569) sv. Ludvík Bertrand²⁾ z řádu dominikánského. Obrátil kolem 150000 Indiánů ke Kristu, pracoval jmenovitě v Tubeře, Cipacou, Paluatu a sv. Martě, prorazil až k divokým Karibům, na Tenerife a Mompax, a navrátil se do Evropy, poněvadž na potlačování domorodců Španěly déle dívat se nemohl. Zemřel ve Valencii 9. října 1581. Papež Pavel V. prohlásil jej za blahoslaaveného, Klement X. r. 1671. za svatého a Alexandr VIII. za patrona Granadska, jehož apoštolem právem se nazývá.

Okolo r. 1610. bylo v *jižní Americe* 5 arcibiskupství, 27 biskupství, 400 klášterů, mnoho far a missionářských stanic a mnoho náboženských bratrstev. Jesuité zakládali velkolepé ústavy všem přístupné.

I Mouřenínští otroci obdrželi své věrověsty, z nichž významenali se obzvláště dva jesuité: Alonso Sandoval, působící od r. 1605. v Nové Granadě, který v 7 letech 30.000 Mouřenínů pokřtil a r. 1652. rektorem kolleje v Kartageně zemřel, a bl. Petr Klaver³⁾, zvaný „Apoštol mouřenínských otroků.“ Petr Klaver narodil se r. 1581. ze šlechtických rodičů v katalonském městečku Verdu, vstoupil 7. srpna 1602 do řádu jesuitského, byl r. 1610. do Nové Granady poslán a tam v Kartageně r. 1616. na kněžství vysvěcen. Veškerou svou činnost

¹⁾ Srv. Robertson: Hist. of Amer. Lond. 1772 a jindy; po německu od Frid. Schillera. Leipz. 1777. 2 Bd.; viz 1. Bd. S. 247 sqq.

²⁾ Círk. Rok VI. 100; der Apostel Neu-Granada's (der hl. Ludwig Bertrand) v „Kath. Missionen.“ 1884. str. 1 sqq.

³⁾ Círk. Rok I. 168.)

věnoval mouřeninským otrokům a zavázal se dobrovolně slibem, že po všecken život svůj otrokem těchto otroků bude. Tento přetěžký slib plnil 40 rokův až do své smrti v Kartageně dne 10. září 1654, náležeje vším právem mezi největší dobrodince nového světa. Papež Benedikt XIV. prohlásil jej nálezem ze dne 24. září 1747 za blahoslaveného, kteráž prohlášení slavně vykonal papež Pius IX. 14. května 1851.

Neznačnější missií jesuitů byla *Paraguay*¹⁾, ležící na řece La Plata, kterou Španělové r. 1516. odkryli a r. 1536. obsadili. — Prvními hlasateli křesťanství byli od r. 1580. františkáni, ale bez žádoucího úspěchu. Tucumanský biskup František Victoria z řádu dominikánského povolal tam jesuity, z nichž tři r. 1586. do sv. Jaga přišli, a k nimž jiní brzo se připojili. Rozešli se mezi divochy, obrátili mnohé, chránili jejich svobody proti Španělům a trpěli za to od svých krajanů mnohopříkoří. Jako znalci lidí pojali jesuité myšlenku starých věrověstův u germánských národův, aby obrácení domorodců s nenáhlým vzděláváním půdy spojovali a jednotlivé křesťanské obce znenáhla ve spořádaný stát upravovali. Místodržitel dal jim k tomu území domorodých Quayakurův a Quaranův a slíbil jim, že tam žádná léna zřízena nebudou a jenom královo vrchní panství právem bude. Jesuité Cataldino a Maceta odebrali se tam a dopracovali se velikých úspěchů. Potom byl r. 1610. španělskému dvoru plán na zřízení křesťanské republiky v Paraguayi předložen, který král Filip III. schválil. Jesuité učili potom Indiány vzdělávati pole, chovati dobytek a stavěti domy, a usazovali je v osadách nazvaných „redukce.“ Divoši stali se rolníky, řemeslníky ano i umělci, naučili se zacházeti s evropskými zbraněmi, užívali jich na svou obranu proti nepřátelským sousedním kmenům a evropským honcům na otroky, které r. 1642. porazili a 2000 svých krajanův jim odňali a když tyto honce po druhé porazili, učinil peruanský místokrál takovým hanebným výpravám konec. Paraguayští obyvatelé stali se řádnými lidmi, dobrými křesťany a věrnými poddanými španělské koruny. Jesuité začali svou práci s 200 rodinami, jež první osadu tvořily, a po 100 letech bylo tu již 30 osad či

¹⁾ Svoboda S. J.: *Tovaryšstva Ježíšova posvátné missie v Paraguaji*. V Praze 1874. — Muratori: *Il. Christianesimo felice nelle missioni del Paraguai*. Venet. 1743; po německu Wien. 1834. 2 Bde. — Charlevoix: *Hist. de Paraguay*. Paris. 1757; po německu Wien. 1834.

redukci s 280.000 obyvateli, křesťansky, v blahobytě a samostatnosti žijícími.

Podobně kvetoucí byla jesuitská missie v *Chiquitu*¹⁾, potom *Maranhau* na veletoku Amazonském.

V *Brasílii*, obsazené Portugalci, působili nejprvé dominikáni, za nimiž brzo se dostavili jesuité, kteří zde všechny řehole missionářskou činností převýšili. Prvních šest jesuitů přišlo sem r. 1549., mezi nimiž P. Emanuel de Nobriga²⁾ první místo zaujal. Usadili se v městě sv. Salvatora, jež právě založeno bylo, naučili se řeči domorodcův, a obrátili část jich ke Kristu tak, že toulavého života a lidojedství zanechali a po křesťansku potom žili. Pro tyto novoobráncce bylo zřízeno r. 1551. biskupství ve sv. Salvatoru, jehož prvním biskupem stal se Petr Fernandez Sardinha, jenž s jesuity proti svému spustlému duchovenstvu statně bojoval, které s přistěhovalci otroctví zastávalo. K Nobrigovi přidružil se Anchieta, rodem z Kanarských ostrovů, jenž již v 20. roce svém do Brazílie přišel (1553), řeči domorodců se naučil a mnoho spisů v ní ku prospěchu jiných missionářů sepsal. Nejprve vyučoval v městě, jesuity založeném a později „sv. Pavlem“ nazvaném, ve školách obyčejným vědomostem, a byv r. 1567. na kněžství vysvěcen, začal mezi domorodci na všech stranách apoštolovati.

S ním pracoval nějaký čas mezi Indiány jesuita P. Azevedo, který potom r. 1569. do své vlasti Portugalska pro nové pomocníky odplul, ale na zpáteční cestě r. 1570. od mořského kalvinského loupežníka Jakuba Sourie z La Rochelle, místoadmirála navarrské královny Johanny d' Albret přepaden a zajat byl. Krutý kalvinec, ušetřiv námořníků, kázal jen Azeveda s 39 společníky, missionáři, zavraždit a zohavená těla do vody hoditi.

Když za hladu a moru r. 1564. Indiáni sebe a jiné za otroky prodávali, aby hladem nezemřeli a v Lisaboně rada pro svědomí to za dovolené prohlásila: provedli jesuité r. 1565. u krále Šebestiana, že byla sestavena zvláštní kommise, ve které generální gouverneur, biskup, veliký sudí a několik jesuitů zasedalo. Indiáni obdrželi kuratora čili ochránce, obchod slidmi

¹⁾ Bach: Die Jesuiten und ihre Mission Chiquitos ed. Krieght. Leipz. 1843. —

²⁾ Manvel da Nobrega, der Begründer der Jesuitenmission in Brasilien v „Kath. Missionen.“ 1890. str. 25 sqq.

byl závislým učiněn na svolení úřadů, sňatky Mouřenínů s Indiánkami, aby se otroci množili, a svépomoc proti otrokům, zakázány, a visitace okresů soudci každý čtvrtý měsíc nařízena.

Poněvadž hudba veliký vliv na Indiány vykonávala, užívali jí jesuité, aby jejich mravy lidskými učinili a zároveň křesťanské názory do nich vpravovali; spolu vyučovali je řemeslům, zpěvu, psaní a čtení. Poněvadž nelidští osadníci ze sv. Pavla de Piratininga (zvaní Paulisté nebo Mameluci) honby na otroky činili a stesky na to u místodržitelů nic nespomáhaly: přeložili jesuité svou činnost více do vnitř země a vymohli si u dvora dovolení užívatí střelné zbraně proti honcům na otroky a spolu onu výsadu, že jejich obrázcenci za korunní vasaly prohlášeni byli. Jesuité osvědčovali se vůbec statnými haiteli práv domorodců.

Na severu Ameriky v *Kanadě*, která byla osadou francouzskou, založili jesuité r. 1611.—1636. missie, které při jejich horlivé práci bohaté ovoce přinášely.

Veliké území v nynějších Spojených Obcích severoamerických daroval anglický král Karel I. katolickému lordu Cecilu Calvertovi, baronu Baltimorskému († 1676), kterýž je ke cti královny Jindřišky Marie Marylandem nazval, a svého bratra Leonarda Calverta jeho správcem učinil. První přistěhovalci, kteří tam r. 1633. přibyli, byli větším dílem katolíci, mezi nimi tři jesuité. První koloniální parlament zasedl r. 1639., prohlásil katolické náboženství za státní, ale přiznal spolu náboženskou svobodu všem křesťanským vyznáním. Po smrti však lorda Baltimora byli katolíci svých práv zbaveni a na místo katolických kněží protestantští predikanti dosazeni, ale katoličtí osadníci nevzdali se své víry. Ve Virginii byl anglikanismus násilím zaveden a r. 1643. každé jiné učení zakázáno. Podobně zakládaly se anglikánské osady v krajinách amerických, které k Anglii náležely.

§ 493. Křesťanství v Africe ¹⁾.

V katolickém Kongu stával se počet missionářů víc a více nepostačitelným. Roku 1547. odebrali se jesuité PP. Vaz

¹⁾ Külb: Die Reisen der Missionäre nach Afrika vom 16. bis 18. Jahrhundert. Regensb. 1861.

Ribera, Diaz a Sovorai do Konga, založili školu v San Salvadore a P. Vaz vystavěl tři kostely, však podlehl přílišnému namáhání. Diaz a Ribera nebyli králi Alvarovi I. (1542—1587) milými, poněvadž je měl v podezření, jakoby přílišně portugalskému panství nadržovali, pročež od sv. Ignáce odvoláni byli. Ale i nástupcové jejich nezalíbili se králi, musili roku 1555. Kongo opustiti, a odebrali se do sousední Angoly, kde vděčnější půdu pro svou činnost našli. Od r. 1554.—1592. bylo osm biskupů San Salvadorských. Roku 1592. byla Angola s biskupstvím Konžským spojena, a biskupské sídlo ze San Salvadora do Sv. Pavla v Loandě přeloženo. Kongo trpělo velikou nouzi na missionáře; roku 1587. bylo ve veškerém království jenom 12 kněží pro mnoho tisíc osad. Nadarmo prosil král Alvaro II. r. 1608. v Římě za missionáře. Teprve r. 1640. odevzdal papež missii na Kongu kapucínům. Prvních šest kapucínů, rodem Vlachův, odplulo tam z Lissabonu roku 1645., od kteréhož času řád kapucínský tuto missii zastával. Ale otročí obchod, který hollandské a portugalské lodi o závod provozovaly, četné války mezi Hollandskem a Portugalskem, do kterých i domorodí kmenové zapleteni bývali, potýčky těchto kmenů mezi sebou a portugalskými místodržiteli angolskými, a nedostatek missionářů měly skoro úplný úpadek křesťanství v Kongu za následek ¹⁾).

Ve všech osadách portugalských na východních březích Afriky: v Mozambiku, Monomotapě a Quiloe, a na západních březích afrických; Angole, Benguele, Cacongu a Loangu pracovali missionáři jakož i na francouzských ostrovech de Bourbon a de France; ale surovost černochoův a nezdravé ponebí, které jest tam morem missionářů, nedovolovaly značných úspěchů. Povstávaly a opět zanikaly missionářské stanice.

¹⁾ Srv. Der Kongo einst und jetzt v „Kath. Missionen.“ 1887. str. 52. sqq.

Hlava třetí.

Dějiny A. východního rozkolu¹⁾ a B. východních starých bludařství.

A. Východní rozkol.

§ 494. a) Řecká církev pod tureckým panstvím.

Sultán Mohamed II. dobyv 29. května 1453 Konstantinopole, která potom Stambulem slula, zbořil patriarchální chrám a dal na jeho místo moskeu vystavěti. Chrám Boží Moudrosti (sv. Sofie) byl v moskeu proměněn. Za sultána Selima I. (1512—1520) musili Řekové Turkům své kamenné chrámy odevzdati a dřevěné sobě vystavěti.

Poněvadž při dobytí Konstantinopole patriarchální stolec byl uprázdňen, dal jej Mohamed II. obyčejným způsobem roku 1453. obsaditi. Patriarchou stal se Gennadius II., nepřítel jednoty s Římem, a byl od sultána investován. Z politiky ponechali Turci Řekům jejich církevní ústavu, a patriarchát konstantinopolský obdržel znenáhla svůj bývalý lesk, a jeho vážnost rozšířila se, pokud říše turecká sáhala, ale byl míčem v ruku tureckého despotismu. Gennadius II. musil se r. 1458.

¹⁾ M. Le Quien: *Oriens christianus*. Par. 1740. 3 T. f. — Heineccius: *Abbild. der ältern und neuern griech. Kirche*. Lpz. 1711. — Kimmel: *Libri symbolici ecclesiae Orient.* Jen. 1843. (obsahující pouze *expositiones fidei Turco-Graeciae*); *append. add.* Weissenborn. Jen. 1850. — Schmitt: *Krit. Gesch. der neugriech. u. der russischen Kirche*. Mainz. 1840. — Pichler: *Gesch. der kirchlichen Trennung zwischen dem Orient und Occident.* sv. I. 420—438. — Pitzipios-Bey: *Die orientalische Kirche*, po německu vydal Schiel. Wien. 1857.

poděkovati, a jeho nástupce Joasaf I. byl do vyhnanství poslán, poněvadž nezákonnité manželství jednoho tureckého ministra s dcerou jednoho athenského kněze uznati nechtěl. Když sultán r. 1461. Trapezuntské císařství vyvrátil, odstěhovaly se četné vznešené řecké rodiny z Trapezuntu do Kt., a usadili se se tam ve čtvrti, zvané Fanar. Tito Fanarioté pracovali o to, aby patriarchát do svých rukou dostali, a nabízeli sultánu 1000 dukátů, když na místě patriarchy Marka jejich krajana Simeona patriarchou učiní. Sultán přijal 1000 dukátův, ustanovil je za poplatek při obsazování patriarchátu, vyhnal Marka a dal Simeona zvoliti. Tak dostal sultán volbu patriarchy do svých rukou; volila jej sice na oko synoda, kterou však řídil Řek, v službách sultánových stojící, patriarchou stal se ten, kdo více nabízel. Po volbě byl zvolený sultánovi v divanu (radě) představen, dostal od něho bílé, hedvábné, zlatem vyšívané roucho, bílého koně a hůl s knoflíkem ze slonové kosti jako odznaky svého úřadu; sultánův potvrzovací list (berat neb barat) musil draho zaplatiti. Svatokupectví (simonie) přešlo z patriarchy na arcibiskupy, biskupy a duchovenstvo, kteří všichni své úřady draho koupivše ke svým penězům přijíti chtěli.

Patriarcha Metrofanes III. přál jednotě s Latiníky a musil se poděkovati. Jeho nástupce Jeremiáš II. nepřál jednotě, ale musil Metrofanovi (1579—1580) ustoupiti, po jehož smrti se opět patriarchou stal. Jeremiáš II. protivil se zavedení opraveného kalendáře Řehoře XIII. jakožto novotě, která prý sněmu Nicejskému I. se přičí, a zakázal všem biskupům jej přijati.

Vedle patriarchy Kt., kterýž jako hlava veškeré orthodoxní církve všeobecným (oekumenickým) patriarchou se nazýval, byli ještě patriarchové: alexandrijský se sídlem v Ka-hyře, antiošský se sídlem v Damašku a jerusalémský. Volba arcibiskupů, stojících v důstojnosti za patriarchy, děla se od patriarchy jerusalémského a jeho synody, biskupy jmenovali arcibiskupové.

Četní Řekové, duchovní a mnichové odpadali k islamu. Lepší časy nastaly řecké církvi, když ruský car Petr I. od r. 1711. z politiky ochráncem křesťanů pod panstvím tureckým stojících se učinil, a mír Kučuk-kainardžský, jež carevna Kateřina II. r. 1774. s Tureckem učinila, v článku sedmém stanovil, že „Vysoká porta křesťanské náboženství a jeho kostely chrániti bude, a spolu ruským vyvalancům při všech příležitostech v tomto ohledu představy činiti dovoluje.“

§ 495. b) *Zavízení lutheránství a kalvinství řeckou církví*¹⁾

Protestanté pokoušeli se o to, aby svůj odpad od katolické církve řeckou církví schváliti dali a s ní se spojili. Patriarcha Joasaf II. (1555—1565) poslal jahna Demetria Mysia do Wittenberga, aby protestantství u pramene poznal. Melancthon dal mu Dolsciem zhotovený překlad augburské konfesse a list ku patriarchovi, v němž praví, že „protestanté Pisma sv., dogmatických usnesení sv. synod a učení řeckých Otců se drží, a bludy Pavla Samosatského, Manicheův a všech sv. církvi prokletých bludařův jakož i pověru a bohoslužbu, vymyšlenou nevědomými latinskými mnichy, zavrhuji²⁾. Patriarcha poznal leš a neodpověděl jemu.

Po nějakém čase začali tubinští theologové Jakub Andrae a Crusius s patriarchou Jeremiášem II. si dopisovati (1574—1581), když císař Maximilian II. horlivého protestanta barona Davida z Ungnadu svým vyslancem v Kt. učinil. Na mnohé dopisy poslal jim konečně patriarcha dlouhou odpověď, v níž se vyslovil proti východu Ducha sv. i ze Syna, proti ospravedlnění pouze věrou, pak že jsou pouze dvě svátosti, že svatí se nemají vzývati a mnišství zavržení hodno jest, a napomínal je, aby od svých novot ustáli, od Bible, sedmi sv. synod a sv. Otců se neodchylovali a všechno, co církev drží, ať jest to psáno neb ne, zachovávali. Tubinští pokračovali v dosování a chtěli patriarchu poučovati, který konečně jich žádal, aby ho více neobtěžovali, a je napomínal, aby svých bludů zanechali, které pravdě křesťanské se protíví a soud Boží na člověka uvalují³⁾.

Po tomto nezdaru pokusilo se znovu jedenáct würtemberských předáků protestantských získati patriarchu, kterýž jim ani neodpověděl. Podobně marným byl pokus Crusiův získati

¹⁾ Leo Allatius: *De eccles. occident. et oriental. perpetua consensione* lib. III. c. 11.

²⁾ Crusius: *Turcograecia*. Basil. 1584. p. 557.

³⁾ *Acta et scripta Theologorum Wirtemb. et Patriarch. Const. Jeremiae*. Viteb. 1584; tato sbírka není úplnou; jsou v ní vynechány listy, které těmto lutheránským pisatelům ke cti nejsou; jsou však u Crusia: *Turcograecia*. — Schelstrate: *Acta ecclesiae Orient. contra Luther. haeresim. Romae* 1739. — Schnurrer: *De actis inter Tubin. Theol. et Patriarcham Const. (orationes academ. ed. Paulus. Tub. 1828.)*. — Hefele: *Beiträge zur K.-G.* sv. I. 445—460.

přímo duchovenstvo a řecký lid pro protestantství velkou sbírkou lutheránských kázání přeložených do řečtiny, zvanou „Corona anni“ (στέφανος τοῦ ἐναντιοῦ ¹⁾). Jerusalémská řecká synoda mluvila r. 1672. s velikou rozhorleností o protestantském bludu a jeho dotíravosti.

Jako lutheráné tak i kalvinci byli řeckou vírou zavrženi. Příčinu k tomu zavdal *Cyrrill Lukaris* ²⁾. Narodil se r. 1572. na Kandii (staré Krétě), tenkrát Benátkám podrobené, studoval v Padově a Benátkách, přišel na svých cestách do Genevy a zamiloval si tam učení Kalvinovo. Potom vstoupil v úzké styky se svým krajanem Meletiem Pegou, patriarchou alexandrijským a urputným nepřitelem Latiníků, kterýž jej na kněžství posvětil, archimandritou učinil a potom jakožto protektor Řeků v Polsku představeným školy ve Vilně učinil, kde se vši silou sjednocení Ruthenů s Římem se opíral. Po smrti Meletiově byl bezpochyby svatokupectvím r. 1602. za patriarchu alexandrijského povýšen. Od svého návratu z Genevy dopisoval si s učiteli kalvinskými a snažil se řeckou církev pokalvinčiti. Jako patriarcha vstoupil ve spojení s hollandským vyslancem Korneliem van Hagen, horlivým kalvincem, dopisoval si s hollandským kazatelem Janem Uytenbongaertem, s hollandským státníkem Davidem le Leu de Vilhelm a kanterburským arcibiskupem Jiřím Abbotem, a poslal mladého Řeka Metrofana Kritopula studovat protestantské theologie do Oxfordu a Němeo.

Po mnohých piklech a otrávení patriarchy Kt. Timothea II. byl r. 1621. konečně na stolec Kt., cíl to svých tužeb, povýšen, a vystoupil hned veřejně se svým kalvinským bludem. Ale mocná strana povstala proti němu, podezřívala jej u Vysoké Porty a provedla to, že byl na ostrov Rhodus do vyhnanství poslán. Jeho nástupcové, Řehoř IV. a Anthimus II., byli brzo zapuzeni, a on stal se úplatkem tureckých úředníkův a vlivem vyslanců anglického a hollandského po druhé patriarchou a udržel se proti svým odpůrcům 8 let. S anglickou pomocí založil r. 1627. tiskárnu v Konstantinopoli, vymohl svými přáteli, že jesuité jako španělští vyzvědači byli vypovědění, a dostal od Genevských roku 1628. ku pomoci reformovaného kazatele Antonína Legera, který s velikou horlivostí, ale bez

¹⁾ Viteb. 1603. 4 T. f. —

²⁾ Pichler: Der Patr. Cyrrill Lukaris u. seine Zeit. Münch. 1862. — Hefele: Beiträge zur K.-G. I. 463—76.

úspěchu o pokalvinčení Řeků pracoval. Cyrill složil r. 1629. v jazyku latinském „vyznání víry“ (confessio fidei) a dal je potom r. 1631. v řeckém jazyku rozšiřovati, které bylo úplně kalvinské. Řekové byli rozhořčeni, arcibiskupové Cyrill z Berroie a Athanasius z Thessaloniky povstali proti němu, a on byl po druhé r. 1634. na ostrovy do vyhnanství poslán. Dostav se r. 1637. úplatkem opět na stolec patriarchální, s něhož Athanasia II. sehnal, nechtěl učení „nejsvětějšího Kalvina“ opustiti; synoda r. 1638. v Kt. slavená odsoudila jej a byv u sultána obžalován, jakoby Kozáky ke vpádu do turecké říše byl dráždil, musil se stěhovati do vyhnanství, byl na cestě od janičárů zardousen a do moře uvržen (1638). Jeho nástupce Cyrill Kontareni II. slavil proti němu v září 1638 v Kt. synodu, která klatbu na něj vydala, jeho vyznání víry ztratila a věrného jeho stoupence Metrofana Kritopula, patriarchu alexandrijského, sesadila.

Poněvadž bludařské sítě Cyrilla Lukara i potom ještě řeckou církev znepokojovalo, byly jeho bludy předmětem některých synodálních porad, jmenovitě obírala se jimi synoda jerusalémská r. 1672. za patriarchy Dosithea, a ztratila je ¹⁾.

Petr Mogila, arcibiskup kyjevský, vydal proti kalvinství „pravověrné vyznání“, které 4 patriarchy a četnými duchovními byvši podepsáno, za pravidlo víry prohlášeno bylo (1643²⁾. Někteří kalvinsky smýšlející Řekové byli ještě později zavrženi.

Papežové pokoušeli se i dále o sjednocení Řeků s církví, ale nadarmo. Papež Řehoř XII. založil v Římě kollej pro mladé Řeky, kteří by potom, vrátivše se do vlasti, své krajany do lůna katolické církve přiváděli. Z nich vyznamenal se obzvláště *Lev Allatius*, který se r. 1568. na ostrově Chiosu narodil a od r. 1600., ačkoli laikem byl, rozličné duchovní úřady zastával; ale snahy jeho, jakož i snahy jiných šlechtných mužů zůstaly marnými.

¹⁾ Synodus Jerosolymit. advers Calvinistas haereticos, interprete Domino M. F. ed. II. Paris. 1678. — Akta synod konstantinopolských z r. 1638. a 1642. a jerusalémské z r. 1672. ap. Harduin: Acta Conc. XI. 179 sqq. — Aymon (odpadlý kněz): Monuments authentiques de la religion des Grecs La Haye. 1708. nebo Lettres anecdotes de Cyr. Lucar. et du Concile de Jérusalem. — Proti němu vystoupil Abbé Renaudot: Contre les calomnies et faussetés du livre intitulé: „monuments“ Paris 1709.

²⁾ Orthodoxa Confess. cath. atque apost. Ecclesiae Orient. ed. Hoffmann. Vratislav. 1751.

c) Ruská církev ¹⁾.

§ 496. a) *Žokusy papežů sjednotiti Rusy s církví katolickou;
zřízení moskevského patriarchátu.*

Za moskevského metropolity Varlaama (1511—1521) vešel papež Lev X. v přátelské styky s velkoknížetem Basilem IV. Ivanovičem (1505—1533), vyjednávaje s ním o pozemní cestu skrze jeho říši do Indie a nabízel mu po svém legátu Pavlovi královskou korunu ²⁾, když florentskou unii přijme; ale tento pokus zůstal marným. Papež Klement VII. poslal r. 1525. téhož legáta Pavla znalého ruských poměrů k témuž Basilovi IV. s listem, v němž jej k válce proti Turkům a ku přijetí florentské unie povzbuzoval a královskou korunu mu nabízel. Velkokníže přijal legáta přátelsky, ale z unie nebylo nic. O unii pokoušel se opět papež Řehoř XIII. u velkoknížete Jana IV. přijmím Hrozného (1533—1584), když tento nešťastně s polským králem Štěpánem Bathorym válčil a nejhoršího se obávaje na papeže s prosbou se obrátil, aby mír zprostředkoval. Papež poslal do Polska a Ruska znamenitého jesuitu Antonína Possevinu, který 19. června 1581 s papežským listem ke králi polskému do Vilna přišel a jej k míru naklonil. Potom odebral se Possevin do Ruska, kdež jej velkokníže 5. srpna 1581 velmi čestně přijal. Při hostině ku počtě Possevinově vystrojené jmenoval Jan Hrozný jej „vyslancem svatého otce a papeže Řehoře XIII., kterýž s nebes za vrchního pastýře římsko-katolické církve ustanoven jest, k němuž hlubokou úctu máme, a jehož za zástupce Ježíše Krista uznáváme.“ Possevin zprostřed-

¹⁾ Srv. mou rozpravu: Stručné dějiny kat. Církve v Rusku; v „Časopise kat. duch.“ 1885 str. 216. sqq. — Pelesz: Gesch. der Union der ruthenischen Kirche mit Rom. I. str. 468 sqq. — Schlosser: Die morgenländische orthodoxe Kirche Russlands und das europäische Abendland. Heidelb. 1845.

²⁾ Názvu „cara“ užívali někteří ruští panovníci jako čestného titulu velikých knížat. Však teprve Jan IV. přijal při své korunovaci r. 1547. titul cara, od kteréhož času všichni ruští panovníci cary se nazývali, podrževše při tom dřívější název velkoknížat. Patriarcha Kt. Joasaf potvrdil r. 1561. zvláštní listinou Jana IV. v hodnosti carské. Ale titul cara nerovnal se titulu královskému a neplatil nic v očích ostatních panovníků. Králové pokládali moskevského panovníka za pouhého knížete; proto nabízeli papežové carům název královský. Teprve když Němci titul „car“ z ruských diplomatických listin výrazy: „Imperator“ a „Kaiser“ překládali, užil tohoto nedorozumění čili špatného pojetí názvu cara Petr Veliký a dal se senátem za imperatora čili císaře provolati, kterýž titul potom Evropa uznala.

koval sice mír, ale cara nemohl k unii pohnouti, a tak vznešená účinnost apoštolské Stolicе byla špatně odměněna¹⁾.

Po smrti ukrutného cara Jana IV. následoval jeho neschopný syn Theodor I. (Feodor Ivanovič, poslední Rurikovec, 1584—1598), v jehož jméně vládl jeho ctižádostivý svak Boris Godunov. Tento provedl zřízení patriarchátu moskevského, k čemuž přítomnost patriarchy Kt. Jeremiáše II. v Rusku příležitost podala. Po pádu Konstantinopole přicházeli rozliční řečtí preláti a hodnostáři do Ruska pro almužnu. Za tímž účelem přibyl tam r. 1588. patriarcha Jeremiáš II. v průvodu dvou metropolitů. Byl dle své důstojnosti přijat, slíbeny mu bohaté dary, ale pod výminkou, že ruského metropolitu k důstojnosti patriarchy povýší. Jeremiáš II. svolil proti dobrému zaplacení k tomuto povýšení, ano pochválil docela přání moskevského panovníka. I předložili hned carovi tři kandidáty, z nichž car Theodor vyvolil Joba, posledního metropolitu moskevského (1586—1589), za patriarchu a dosadil podáním odznaků r. 1589. v jeho důstojnost. Potom zhotovila se zřizovací listina, kde se praví, že Starý Řím bludem Apollinaristů klesl, Nový Řím však čili Konstantinopole v rukou nevěřících jest, pročež vystupuje Moskva jako třetí Řím; potom stanoví se, že místo lichopastýře západní církve prvním ekumenickým čili všeobecným patriarchou jest patriarcha Kt., druhým alexandrijský, třetím moskevský, čtvrtým antiošský a pátým jerusalémský, potom nařizuje se, že k moskevskému patriarchátu náleží čtyři metropolisté, šest arcibiskupův a osm ruských biskupů. Patriarcha Jeremiáš II. podepsal dekret, a když umluvená summa v Kt. vyplacena byla, poslal r. 1591. caru Theodorovi písemní potvrzení moskevského patriarchátu patriarchální synodou konstantinopolskou²⁾. Jeremiáš II. vymínil si sice, aby každý nový patriarcha za své potvrzení v Kt. žádal, ale r. 1660. vymohl ruský vyslanec cara Aleksěje Michajloviče (1645—1676) na konstantinopolském patriarchovi Dionysiu II. a ostatních řeckých patriarchách, že písemně svolili, aby ruský patriarcha pouze od svého duchovenstva volen byl a žádného dalšího potvrzení nepotřeboval.

¹⁾ Ant. Possevini *Commentarii de rebus Moscovitis*. Vilnae. 1586. — *Negotiatio nomine Pontificis in Moscovia*. 1586.

²⁾ Stručné dějiny kat. církve v Rusku I. c. 219—224; Pelesz I. c. I. 468—470.

Zřízením moskevského patriarchátu nestala se žádná změna v poměru moskevské církve k státu; jako dříve metropolitě tak nyní patriarchové záviseli na caru, který byl skutečnou hlavou církve, a patriarchy libovolně dosazoval a sesazoval.

Když později, jmenovitě v letech 1667 a 1682 nové diecése zřízeny byly, stálo r. 1668. pod patriarchou 12 metropolitů, 7 arcibiskupův a 3 biskupové. Více metropolitů nežli arcibiskupův a biskupů bylo proto zřízeno, aby o svazku metropolitním a poddanosti biskupů metropolitům mluvití nebylo lze.

Ruských patriarchů bylo deset: Job (1605—1606), jehož car Lžidimitrij svrhl; Ignác (1606), Hermogen (1606—1612); Filaret, otec cara Michala Feodoroviče Romanova, jenž po sedmiletém uprázdňení patriarchátu na tento stolec dosedl (1619—1633); Joasaf I. (1634—1640), Josef (1642—1652); znamenitý Nikon (1652—1667), jenž ruské církevní knihy opravil, ke konci svého života k unii s Římem se klonil, tajně prý se ke katolické církvi přiznával, znelíbiv se caru Aleksěji Michajloviči, u něhož zprvu velmi mnoho platil, před synodu v Moskvě postaven, a odvolav se ku papeži, odsouzen a sesazen byl; Joasaf II. (1667—1672), Pitirim (1672—1673), Jachim (1674—1690) a naposled Adrian (1690—1700¹⁾). Pokus polského krále Jana Kazimíra o smíření Moskvy s Římem u cara Aleksěje Michajloviče zůstal marným.

§ 497. β) *Obnovení unie mezi Kyjevskou metropolí (Rutheny čili Malorusy) a Stolicí apoštolskou²⁾.*

Dějiny Rusů, kteří původně byli katolíky řecko-slovan-ského obřadu a teprve později v rozkol se zapletli, táhne se stále katolická niť, kteráž obzvláště v kyjevské metropoli své hlavní sídlo měla. Mnozí kyjevští metropolité byli sjednoceni s Římem, jiní klonili se k této jednotě, jiní byli rozkolníky. Stav církve ruthenské v této metropoli byl prabídný; svato-kupectví byl obyčejný zločin biskupův a duchovenstva. Na biskupských stolicích seděli mnohdy nemravní biskupové, a ru-

¹⁾ Stručné dějiny atd. v „Časop. kat. duch.“ 1888. str. 416—424; Pelesz II. 365—373.

²⁾ Protivníci unie připisují zásluhy o ni pouze zjevnému násilí papežův a polských králův a pak pletichám jesuitů; tak rozkolnický arcibiskup ruský Filaret (Gesch. der Kirche Russlands II. 58); ale věc sběhla se jinak.

thenská šlechta odpadávala k bludu. Lepší část šlechty a duchovenstva poznávala tuto bídu a viděla spásu z ní v sjednocení s Římem. Pro unii pracovali jesuité, jmenovitě Antonín Possevin, kterýž vracel se z Ruska několik kollejí pro ruthenskou mládež v Litvě založil, a pak znamenitý kazatel Petr Skarga, kterýž r. 1576. vydal ve Vilně spis: „O jednotě církve Boží pod jedním pastýřem,“ kde pravou cestu k zavedení unie, totiž přijetí florentské unie ukázal. Jeho spis vyvolal velikou zuřivost protestantův a rozkolníků, kteří všechny výtisky, pokud mohli, skoupili a zničili. Ale spis byl přece čten a dosáhl svého účelu. Polští králové Štěpán Báthory (1576—1586) a Sigmund III. Vasa (1587—1632) přáli unii z náboženského přesvědčení i z politických ohledů. Co půda unii se připravovala, stala se v kyjevské metropoli událost, která přímo k učinění unie s Římem vedla. Patriarcha Kt. Jeremiáš II. dlel delší dobu v kyjevské metropoli, aby nepořádky odstranil, vlastně však aby sobě peníze opatřil. Král Sigmund III. přijal jej s největší poctivostí a obdaroval bohatě; hrabě Jan Zamojski daroval mu 2000 zl., značnou to summu na onen čas. Patriarcha sesadil metropolitu Onesifora Diwoczku na oko pro bigamii, vlastně však pro jeho náklonnost k unii, a na jeho místo byl povýšen Michal Rahoza (1588—1599), muž dobrý, ale slabý. A tu žádal na něm patriarcha 10.000 (dle jiných 14.000) zlatých, ohromnou to summu peněz, a když metropolita ji dáti nechtěl, prohlásil jej hned za nevhodného, a hrozil mu sesazením a vyobcováním. Tato vydíravost východních patriarchů byla ruthenským biskupům poslední příčinou, aby jejich hrabivosti konec učinili; neboť takových dávek žádali nejen patriarchové Kt., ale též ostatní východní patriarchové. Biskupové doufali lepšího osudu v unii s Římem. Nejprve roku 1590. sešli se 4 biskupové v Brestě, litevském městě, na synodu, odtrhli se od patriarchátu Kt., usnesli se, že papeži se podrobí, a vyhotovili o tom listinu, v níž spolu sobě vymínují, aby veškerá jejich bohoslužba a celý církevní řád byly úplně zachovány¹⁾. Další potřebná vyjednávání svěřili svému druhu Cyrillu Terleckimu, biskupu z Lucka a Ostroga. Král Sigmund III. přijal s velikou radostí prohlášení biskupův, a vydal 18. března 1592 diplom v ruthenském jazyku, v němž ruthenským biskupům, kteří s Římem se sjednotí, jednotejná práva a vý-

¹⁾ Tato listina jest ap. Pelesz. I. 216.

sady s latinskými pojistil, a je pod svou ochranu proti klatbě patriarchy a metropolity vzal¹⁾. Pro unii prohlásili se potom někteří jiní biskupové a sám metropolita Michal Rahoza. Když Terlecki potřebná vyjednávání s králem, latinským duchovenstvem a papežským nuntiem v Polsku provedl, slavili ruthenští biskupové 12. června 1595 synodu v Brestě a zvolili na ní vladimírského biskupa Hipatia Pocieje a Cyrilla Terleckiho za své posly ku papeži, aby jej ve jménu ruthenských biskupů za přijetí do lůna katolické církve a spolu zachování veškerého svého obřadu prosili²⁾.

Papež Klement VIII., který působil jako legát v Polsku, důležitost unie Ruthenů znal, byl z příchodu jejich poslů radostí naplněn, a učiniv všechny přípravy k unii, měl 23. prosince 1595 slavné konsistorium, v němž oba jmenovaní biskupové vyznání víry před papežem dle formule pro Řeky předepsané ve jménu kyjevského metropolity a ostatních ruthenských biskupů učinili, po čemž byli s metropolitou, ostatními biskupy, duchovenstvem a celým ruthenským národem do lůna katolické církve od papeže přijati.

Když unie učiněna byla, vyhotovily se potřebné listiny. Papež zvětšil unii bullou „Magnus Deus et laudabilis“, kde průběh unie a přijetí ruthenských biskupů do církve ve slavném konsistoriu obšírně líčí³⁾, poslal 7. února 1596 ruthenským biskupům breve „Benedictus sit pastor ille bonus“, v němž mezi jiným metropolitu vybízí, aby synodu svolal, na níž by též ostatní biskupové vyznání víry učinili⁴⁾, psal listy ku polskému králi a některým říšským hodnostářům, aby sjednocené Rutheny do své ochrany vzali a jim k důstojnostem a vyznamenáním dopomáhali, a vydal konečně 23. února 1596 bullu „Decet Romanum Pontificem“, kterou metropolitu v držení jeho starých práv potvrdil. Metropolita měl ve jménu sv. Stolice své suffragány potvrzovati a instituovati, a sám byv řádně zvolen u sv. Stolice za potvrzení, dosazení a dovolení ku posvěcení žádati. Na památku sjednocení Ruthenů dal papež týž r. 1596.

¹⁾ Jest l. c. I. 517. n. 148.

²⁾ List biskupů ku papeži z 12. června (dle starého kalendáře) 1595 l. c. 536—538.

³⁾ Ap. Pelesz. I. Appdx. Nr. III. p. 611—621.

⁴⁾ c. Appdx. Nr. IV. p. 622—625.

⁵⁾ l. c. Appdx. Nr. V. p. 626—629.

raziti peníz, na jehož přední straně jest obraz papežův a slova: „Clemens VIII. Pŕex Max“ a na druhé straně klečí Rutheni před papežským trůnem a jest nápis: Ruthenis receptis 1596.

Učiněná unie byla prohlášena národu 8. října 1596 na synodě v Brestě v chrámě sv. Mikuláše.

Protivníci unie, jmenovitě kníže Konstantin Ostrožský, nejmocnější pán ruthenský, soptili vztekem, odtrhli se od svých řádných biskupův, a potáhli za sebou dva biskupy: Gedeona Balabana ze Lvova a Michala Kopestyňského z Přemyšlu. Tyto odpadlé biskupy sesadil metropolita Michal Rahoza 9. října 1596, učinil totéž 10. října některým jiným duchovním unii nepřátelským, a vydal synodální list, kterým unie ruthenské církve byla prohlášena. Tak s pomocí Boží navrátila se značná část Rusů do lůna sv. katolické církve, navrátila se k učení slovan- ských apoštolů Cyrilla a Methoděje, navrátila se ku původ- nímu učení svých otcův¹⁾.

O upevnění unie pracovali nástupcové Michala Rahozy na metropolitním stolci: Hipatius Pociěj (1600—1613), Josef Ve- lamin Rutski (1614—1637), Rafael Korzák (1637—1641) a An- tonín Sielava (1642—1655).

Proti unii brojila značná část ruské i polské šlechty, která byla zvykla s duchovními, kostely, kláštery a církevními statky po své libosti nakládati. Aby rozkolníci učiněnou unii zničili, spojili se s Dissidenty, t. j. polskými protestanty, a poštvali Kozáky na katolické Rutheny, jmenovitě na mnichy, tak že již r. 1618. jednotlivé ukrutnosti na nich páchali.

Pochodeň nejkrutější nenávisti uvrhl v ruský národ jeru- salémský patriarcha Theofanes IV. Vracel se z Ruska, kde Fi- lareta, otce cara Michala, prvního to Romanovce na ruském trůně, za patriarchu (1619) posvětil, začož ovšem bohatě obda- rován byl. Přišel do Kyjeva, chtěl se za to Moskvě odměniti, brozil proto Kozákům, kteří s Poláky proti Moskvě bojovali, pomstou nebes, že proti spoluvěrcům válčili, a rozřešil je od tohoto hříchu, když mu polepšení slíbili. Potom 15. srpna 1620 vysvětil pro všechny ruthenské diecése rozkolnické biskupy, a postavil tak všudy proti řádným biskupům vzdorobiskupy. Vzdorometropolitou Kyjeva a veškeré Rusi stal se Job Borecki. Skutek Theofanův byl nezákonnitý, neboť jako patriarcha jeru-

¹⁾ Stručné dějiny atd. v „Časopise kat. duch.“ 1885. str. 271, 351; Pelesz I. 498 sqq.

ského, po němž rozkolnickým metropolitou kyjevským stal se Petr Mogila (1633—1647), který vyznamenává se obratností a spisovatelskou činností, střed rozkolníků tvořil. Z jeho spisů budiž jmenován katechismus, který složil proti kalvinským snahám Cyrilla Lukara, a pak aby z jižní Rusi katolický katechismus v ruské a polské řeči rozšířený vypudil. Tento Mogilův katechismus „Pravoslavnoje ispovědanije“ vyslovuje se proti přídavku „Filioque“ do symbola a nezmiňuje se ani slovem o papežském primátě, pravě pouze v úvodě o církvi konstantinopolské, že jest hlavou církve pravoslavné. Východní patriarchové přijali jej za církevní symbolickou knihu církve východní, za kterouž ji též pro říši ruskou car Petr V. prohlásil.

Král Sigmund III. zemřel 30. dubna 1632; měl sice dobré úmysly pro unii, avšak více slíbil sjednoceným před ní, nežli splnil po ní. Jmenovitě litovati jest, že bez ohledu na četná napomínání apoštolské Stolicе ruthenským biskupům místa v senátě nedal, kde by sebe, svých práv a svého stádce proti svým nepřátelům, jmenovitě rozkolníkům, byli vydatně hájiti mohli. Jeho syn a nástupce Vladislav IV. Vasa (1632—1648) obíral se velikolepými záměry, chtěje s polskou korunou korunu švédskou a ruskou spojití. A tu ukazoval náklonnost ku protestantům a rozkolníkům v Polsku, chtěje tak švédské protestanty a ruské rozkolníky si nakloniti. Na volebním sněmu r. 1632. byla složena tak zvaná „pacta conventa“¹⁾, která Vladislav 1. listopadu r. 1632. potvrdil. Dle nich obdrželi rozkolníci úplnou svobodu vyznání své víry, uznání své hierarchie, metropolitní statky v kyjevském vojvodství ležící, a pak biskupství přemyšlské, lucké a mstislavské s kyjevskou metropolí. Bez ohledu na ohrazení, která proti těmto „pacta conventa“ podali sjednocený metropolita Rutski se svými suffragány (8. listopadu 1632), latinští biskupové s primasem a někteří polští páni (10. listopadu), někteří litevští šlechtici a papež Urban VIII. listem od 1. ledna 1633, zůstal král při paktech a potvrdil Petra Mogilu za rozkolnického metropolitu, jenž se svými suffragány svých stoličných chrámů se zmocnili, proti čemuž metropolita Rutski nadarmo se ohrazoval.

Unii uškodily náramně hrozné kozácké války, jejichž příčinou nebyla, jak rozkolníci dějepisci tvrdí, unie, ale nesmírné utlačování Kozáků tamějšími bohatými statkáři. Že unie

¹⁾ Jsou ap. Pelesz. II. 194—198.

nebyla příčinou těchto válek, dokazuje ta okolnost, že ony krajiny, v nichž se unie pevně zakotvila, totiž Bílá Rus a Litva, poměrně pokojnými zůstaly a Kozáků nepodporovaly; za to Ukrajina, Podolí a Volyň, v nichž rozkol panoval, jevištěm těchto krutých válek byly. Tyto války mezi Poláky a Kozáky, štvanými z Moskvy a východními patriarchy, začaly r. 1648. a skončily se za krále Jana Kazimíra (1648 – 1668) mírem Hadiaczským 16. září 1658. Dle tohoto míru měli polskou republiku tvořiti tři národové: polský, litevský a ruthenský (posud skládala se dle lublinské unie z r. 1564. ze dvou, polského a litevského); ruthenské knížectví mělo se skládati z vojvodství kyjevského, braclavského a czernihovského, a býti samosprávné s hetmanem svobodně voleným a králem potvrzeným v čele; v tom knížectví měl panovati pouze rozkol, a unie měla býti docela vyhubena; metropolita kyjevský se svými čtyřmi sufragány měli obdržeti sídlo v senátě.

Brzo po míru Hadiaczském vypukla válka mezi Poláky a Rusy, načež učiněno příměří na 13 let v Andrušově (30. ledna 1667), které potom v mír se proměnilo. Car podržel Smolensk, Starodub, Czernichow jakož i část Ukrajiny na levém břehu Dněpru ležící s Kyjevem; vojvodství polocké, vitebské a mscislavské připadlo ku Polsku. Andrušovskou smlouvou připadla diecése sv. Josafata ku Polsku, ale všem Rusům posvátný Kyjev k Moskvě. V krajinách k Rusku připadlých bylo ovšem po unii, která za to pod panstvím polským dále trvala.

§ 498. 7) *Sjednocení uherských Ruthenů s apoštolskou Stolicí.*

Ruthenský kníže Korjatowič obdržel v XIV. století v severním Uhersku rozsáhlé krajiny, usadil se tam se značnou částí Ruthenův a založil r. 1360. na hoře Csernéku u Mukačova (Munkács) bohatě nadaný klášter basiliánský ke cti sv. Mikuláše. Mnozí učenci myslí z důvodů závažných, že představení tohoto kláštera bývali biskupy a měli pravomocnost nad Rutheny, v Uhersku bydlícími. Však první známý biskup ruthenský mukačovský jest Jan, jmenovaný v diplomě uherského krále Vladislava II. r. 1491. Z jeho nástupců chtěl Basil Taraszowič (1633—1648) státi se katolíkem, ale kníže Rákóczy zamezil to. Jeho nástupce Petr Parthenius Rotoszinski (1648—

1670) odebral se po své volbě do Trnavy, kde právě latinští biskupové synodu slavili, a prosil za přijetí do lůna katolické církve. Synoda těšila se tomu, a usnesla se též o podmínkách unie. Slavné spojení stalo se však v Ungváru 24. dubna 1649 u přítomnosti jagerského biskupa Kisdiho. Dostavili se tam 63 kněží, kteří po slavné mši sv. vyznání víry učinili a tato ujištění obdrželi: 1. řecký obřad zůstane nedotknutelným, 2. duchovenstvo volí si biskupa, kterého papež potvrzuje a 3. ruthenské duchovenstvo má tytéž výsady jako latinské. Unie činila pokroky a měla dle dekretu císaře Leopolda I. ze 14. ledna 1660 již 400 kněží, však přes 400 kněží drželo se posud rozkolu a měli též své biskupy. Nástupcové Partheniovi nebyli apoštolskou Stolicí za biskupy mukačovské potvrzováni, nýbrž za apoštolské vikáře, a arcibiskupové latinští z Jagera pokládali je za své generální vikáře pro řecký obřad. Teprve za biskupa Jana Bradácse (1767—1772) byla po žádosti císařovny Marie Terezie mukačovská diecése s řecko-katolickým obřadem od papeže Klementa XIV. bullou z 19. září 1771 kanonicky zřízena, a Jan Bradács za prvního kanonického biskupa potvrzen. Roku 1766. čítala tato unie 839 kostelů, 675 kněží a 119.107 zpovědi schopných věřících (tedy bez dětí) ¹⁾.

B. Východní bludařství.

§ 499. *Maroniti, Nestoriané, Jakobiti, Armeni a Kabešané* ²⁾.

Maroniti, spojivše se v středověku s církví katolickou, vinuli se k ní úžeji. Jejich patriarcha Mojžíš Akkarský (1524—1567) obdržel od papežů Klementa VII. a Pavla III. rozličná plnomocenství, poslal listy a dary papeži Pavlovi IV. po oisterciáku Antonína Soarezovi, a vypravil ku papeži Piovi IV. damašského arcibiskupa Jiřího, který též sněmu Tridentskému obcovati měl, ale pro neznalost řeči tam se neodebral. Pius IV. potvrdil všechny dřívější výsady Maronitův. Patriarcha Michal ospravedlnil se r. 1578. proti výčitce, jakoby posvátné knihy maronitské bludy obsahovaly, a obdržel od papeže Řehoře XIII.

¹⁾ Stručné dějiny atd. v „Časopise“ 1888. str. 235—237; Pelesz I. 409—411; II. 353—363. 1031 sqq.

²⁾ Hergenröther K.-G. II. 470—473.

pallium. Tento papež zřídil v Římě poutnický dům pro cestující Maronity a potom maronitskou kollej. V září 1596 slavil jesuita Jeronym Dandini jako vyslanec papeže Klementa VIII. s patriarchou Sergiem Risiem církevní sněm, na němž některé zlořády odstraněny a 21 kanonů vydáno bylo. Patriarcha Josef II. zavedl r. 1606. opravený řehořský kalendář. Za Pavla V. přišel arcibiskup damašský Sergius s třemi duchovními do Říma; papež napomínal r. 1608. národ k věrnosti církvi římské a hodné volbě patriarchy, poslal r. 1610. nově zvolenému patriarchovi Janu IX. pallium, dovolil na jeho prosby tisk církevních maronitských knih v Římě, a propůjčil patriarchovi právo udělovati papežské požehnání s plnomocnými odpustky. Patriarcha Jiří Amira, spisovatel syrské mluvnice a jiných spisův, a Isák Sciandrský, biskup tripolský, grammatikář, básník a theolog, působili blahodárně; podobně patriarcha Josef III. (1644–1647), který římský primát epickou básní opěvoval. Papež Urban VIII. zřídil r. 1625. na Libanonu samém maronitskou kollej.

Nestoriané indiští, zvaní též křesťané sv. Tomáše, sjednotivše se s církví katolickou na synodě Diamperské r. 1599., měli v letech 1600—1653. čtyři jesuity po sobě za metropolity. Ale vlivem hollandským odpadli potom četní od jednoty a vyhnali jesuity. Tito odpadlíci, nedostavše od nestorianů potřebných biskupův, obrátili se za ně na Jakobity a přijali s jejich monofysitským bludem též západosyrský obřad. Pro zbylé věrné jednotě poslal papež Alexander VII. jednoho karmelitána, který r. 1660. arcibiskupem hieropolským se stal, a potom jednoho indického kněze za biskupa posvětil. Karmelitáné přivedli svou horlivostí četné odpadlíky nazpět do lůna církve.

Nestoriané v bývalé říši perské měli při smrti patriarchy Simeona jenom ještě jednoho metropolitu, s jehož pomoci synovec Simeonův Bar Mama patriarchát, jenž v jeho rodě dědičným byl, si přivlastnil. Ale biskupové zvolili mnicha Jana Sulaku, který do Říma se odebral, a učiniv tam katolické vyznání víry, od Julia III. 1553 za patriarchu povýšen, ale na zpáteční cestě návodem stoupenců Bara Mamy zavražděn byl. Nástupcové Bara Mamy sluli Eliášové a sídlili v Mosulu. Nástupce Jana Sulaky Ebed-Jesu (1555) odebral se též do Říma a byl od Pia IV. 1562 za patriarchu uznán a dostal pallium. Jeho nástupcové sluli od časů Simeona Denchy, jenž od r. 1582. v Urmii v Persii sídlil, Simeonové. Okolo r. 1653. bylo 40.000

katolických nestorianských rodin. Mosulský nestorianský patriarcha Eliáš I. poslal r. 1586. papeži Sixtovi V. své vyznání víry, které však, jsouc bludařské, přijato nebylo. Za to obcovał Eliáš II. (1591—1628) listy a posly s papežem Pavlem V. r. 1607. a 1610. a přijal na synodě diarbekirské r. 1616. učení církve katolické; však po jeho smrti neměla unie stálosti.

Syrští Jakobité, z nichž část unii florentskou přijala, klonili se často k smíru s církví. Jejich patriarcha Ignác X. nevšímal si sice napomínání papeže Pia IV. r. 1565. ke sjednocení s církví, ano odpadl docela k islamu; ale později litoval tohoto kroku a umřel v Římě. Jeho nástupce David Ignác XI. podstoupil poslušenství papeže Řehoře XIII. a obdržel 1583 pallium, ale držel se přece tvrdošíjně památky Dioskurovy. Teprve v XVII. století přijal patriarcha Simeon katolickou víru, získal pro ni četné Jakobity, ale musil konečně do Aleppa utéci.

S *Armeny* učiněná jednota na sněmu florentském r. 1439. nebyla provedena; katolikus Řehoř IX., kterýž jednotu provést chtěl, byl sesazen a vyhnán. Roku 1441. bylo sídlo katolíkovo ze Sisú do Ečmiadzinu přeloženo, a r. 1461. též zvláštní armenský patriarchát v Konstantinopoli zřízen. Vedle těchto nesjednocených Armenů byla přec malá část sjednocených, však i nesjednocení vyjednávali často s papeži o jednotu. Papež Pavel III. přijal r. 1545. katolika Štěpána (1541—1547) velmi přátelsky, když do Říma hrobů knížat apoštolů navštívit přišel. Nástupce Štěpánův Michal (1547—1565), který v Ečmiadzinu pro nepokoje sídliti nemohl, poslal r. 1562. ze Sebasty své podrobení ve jménu arménského národa papeži Piu IV., a jeho posel Abgar založil v Římě armenskou knihtiskárnu. Papež Řehoř XIII. zřídil r. 1584. armenskou kolleji v Římě, a Sixtus V. hospital pro tento národ. Katolikus Řehoř XIII., byv augustinány k jednotě nakloněn, podrobil se r. 1605. papeži Pavlovi V., ale musil se pro nespokojenost svého národa nad tím poděkovati. Totéž učinil u téhož papeže katolikus Melchisedech r. 1610. a r. 1613., a jeho nástupce Mojžíš u papeže Urbana VIII. Horlivým vyznavačem unie byl též patriarcha Jakub IV. (1655—1680). Ovšem naráželi sjednocení katolíkové na veliký odpor národa, pročež unie nikdy trvanlivosti neměla.

Když monofysitští *Habešané* s Portugalci v přátelské styky vešli, vstoupil jejich císař David III. (1510—1540) v obcování s papežem Klementem VII., přerušil církevní obcování s kopt-

ským patriarchou alexandrijským, a jeho vlivem byl Portugalec Jan Bermudez, tělesný lékař portugalského vyslance, za církevní hlavu národa (abunu) zvolen a od papeže Pavla III. patriarchou alexandrijským učiněn. Když však Davidův syn a nástupce Klaudius (1540—1559) myslil, že proti svým nepřátelům Portugalců více nepotřebuje, opustil unii, a patriarcha Bermudez musil abunovi, v Kahyře posvěcenému, ustoupiti a uprchl r. 1559. do Evropy, překonav veliké obtíže.

Nový pokus o unii učinil papež Julius III. s portugalským králem. Jesuita Jan Nuñez Baretto byl ustanoven a posvěcen za patriarchu habešského, a s ním byli jeho řeholní bratři Melchior Carneiro a Ondřej Oviedo, za jeho výpomocné biskupy s právem nástupnictví ustanoveni. Baretto vydal se r. 1556. na cestu z Lissabonu, ale celá missie neměla zdaru, poněvadž císař Klaudius v rozkolu setrval, a jeho nástupce a bratr Menas Adamas katolíkům nepřál. Roku 1604. kázal v Habeši jesuita P. Paez, naklonil mladičkého císaře, který od r. 1596. panoval, k unii, který však ve zpouře národa zahynul. Ale nový císař Socinius (1605—1632) povolal P. Paeza opět ku svému dvoru, oznámil r. 1613. své podrobení papeži a učinil 1622. katolické vyznání víry. Paez, druhý apoštol Habešanů, zemřel 1623, pracovav tam 19 let. Zarytá strana monofysitská, majíc v čele abunu a mnichy, povstala proti unii, učinila vzpouru, ale byla poražena. Papež Řehoř XV. učinil španělským králem Filipem III. navrženého portugalského jesuitu Alfonse Mendeza habešským patriarchou, před nímž císař r. 1626. slavně papeži poslušensství slíbil. Poněvadž staré obyčeje trochu rychle se odstraňovaly, použili toho zarytí rozkolníci, vyvolali jitření mezi lidem a přinutili císaře, že krátce před svou smrtí svobodu náboženskou prohlásil, ale sám v unii zemřel. Nový císař Basilides učinil unii konec. Všechny pokusy obnoviti unii neměly zdaru ¹⁾.

¹⁾ Blätter aus der Kirchengeschichte Abessiniens v „Kath. Missionen.“ 1882. str. 115 sqq.

Druhá perioda.

Od míru westfalského až na naše časy (1648-1892).

§ 500. *Ráz této periody.*

Protestantství, dobyvši sobě mírem westfalským rovnoprávnosti s církví katolickou v Německu, drobí se na další sekty, mění se v rationalismus, vtírá se pod rozličnými jmény do učení a ústavy církevní a plodí vědu, která veškeré pozitivní zjevení upírá a slouží státu, aby církev katolickou v porobu uvést mohl. Církev uhájila se vítězně tomuto vtírání protestantství, bojuje s převrácenými státními teoriemi a trpí krutá pronásledování v tomto boji; při tom rozšiřuje se s velikým úspěchem mezi pohany.

První oddělení.

Od míru westfalského (1648) až do počátku francouzské revoluce (1789). Jest to čas násilí státníky na církví páchaného a liché osvěty ¹⁾.

§ 501. *Ráz tohoto období.*

Po velikém boji nastala v církví veliká ochablost; protestantství ve formě rationalismu a indifferentismu zaplavuje vy-

¹⁾ Bullar. Roman. — Nova acta hist. eccl. Weim. 1758—73. 12 sv. — Acta hist. eccl. nostri temporis. Weim. 1774—87. 12 sv. Repertorium der neuesten K.-G. (rejstřík o všem svrchu řečeném). Weim. 1790. — Akten,